

T.C.

Ardahan Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE EV EŞYALARI

Levent SARIÇOBAN

Prof. Dr. Ahmet İÇLİ

Doktora Tezi

Ardahan, 2022

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE EV EŞYALARI

Levent SARIÇOBAN

Prof. Dr. Ahmet İÇLİ

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ardahan, 2022

KABUL VE ONAY

Levent Sarıçoban tarafından hazırlanan “Klasik Türk Şiirinde Ev Eşyaları” başlıklı bu çalışma, 27/10/2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

Prof. Dr. Murat Ali KARAVELİOĞLU(Başkan)

[İ m z a]

Prof. Dr. Ahmet İÇLİ (Danışman)

[İ m z a]

Prof. Dr. Yunus KAPLAN

[İ m z a]

Prof. Dr. Ceval KAYA

[İ m z a]

Dr. Öğretim Üyesi Hanzade GÜZELOĞLU

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mustafa ŞENEL

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRÎ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikrî mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan *“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”* kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

18/11/2022

[İmza]

Levent SARIÇOBAN

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

(1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince **enstitü** veya **fakülte** tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Tez Danışmanının **Prof. Dr. Ahmet İÇLİ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

(İmza)

Levent SARIÇOBAN

ÖZET

SARIÇOBAN, Levent. *Klasik Türk Şiirinde Ev Eşyaları*, Doktora, Ardahan, 2022.

Klasik Türk şiirinde şairlerin benzetmelerine vasıta yaptığı soyut ve somut birçok öge bulunmaktadır. Somut birer öge olan ve gündelik hayatta kullanılan ev eşyaları klasik Türk şiirinin her bir türünde kendine yer bulmuştur. Divanlar, 13. yy.dan 19. yy. a kadar yazılmaya devam etmiş olan klasik Türk şiiri içerisinde içerik zenginliği ile öne çıkmıştır. Bu çalışmamızda her bir asırdan muhtelif şairlere ait yaklaşık kırk divan taranmıştır. Tarama sonucunca çıkarılan ev eşyaları; aydınlatma araçları, sergiler ve yaygılar, mahfazalar, temizlik, mutfak eşyaları ve müteferrik ev eşyaları başlıkları altında sınıflandırılıp kendi içlerinde bölümlendirilmiştir. İçerisinde ev eşyası geçen beyitlerden örnekler verilerek nesre çevirileri yapılmıştır. Bu beyitlerin ev eşyalarıyla ilgili anlam ilişkileri ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca ev eşyaları bağlamında beyitlerde tespit edilen deyim, âdet, gelenek, gündelik hayattan sahneler ve mahalli unsurlarla ilgili açıklamalarda bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler:

Divan şiiri, gündelik hayat, eşya, ev eşyası, mahalli unsurlar, eski âdetler, Osmanlı gelenekleri, inançlar.

ABSTRACT

SARIÇOBAN, Levent. *Household Items In Classical Turkish Poetry*, Ph. D. Dissertation, Ardahan, 2022.

In classical Turkish poetry, there are many abstract and concrete elements used by poets as a means for their similes. Household items used in daily life, which are concrete items, have found their place in every genre of classical Turkish poetry. In classical Turkish poetry which continued to be written from the 13th century to the 19th century, divan poetries stand out with their richness of content. In this study, approximately forty divan poetries belonging to various poets from each century were reviewed. The household items found as a result of the review were classified under the headings of lighting, rugs and mats, cases, cleaning, kitchenware, and various household items and divided into sections within themselves. Examples of couplets including household items were given, and prose translations were made. The semantic relations of these couplets with household items were revealed. Furthermore, explanations were made about idioms, customs, traditions, scenes from daily life, and local elements identified in the couplets within the context of household items.

Keywords:

Divan poetry, daily life, goods, household items, local elements, old customs, Ottoman traditions, beliefs.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	
YAYIMLAMA VE FİKRÎ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	
ETİK BEYAN.....	
ÖZET.....	5
ABSTRACT	6
İÇİNDEKİLER	7
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	35
TABLolar DİZİNİ	37
ŞEKİLLER DİZİNİ	38
ÖN SÖZ.....	39
GİRİŞ	41
1. BÖLÜM.....	49
AYDINLATMA ARAÇLARI	49
1.1. AVÎZE	49
1.1.1. Heft Seyyâre.....	50
1.1.2. Âvîze-i Cîd.....	50
1.1.3. Âvîze-bend-i Taylesân	50
1.1.4. Âvîze-i Gehvâre / Güneş ve Ay Avizesi	51
1.1.5. Kirpik Avizeleri	51
1.1.6. Âvîze-i ‘Arş-ı Rahmân / Âvîze-i ‘Arş-ı Mecîd.....	51
1.1.7. Burka / Peçe Avizesi	52
1.1.8. Söz ve Küpe Avizeleri	52
1.2. ÇERÂĞ	52
1.2.1. Adalet Çerâğı	53
1.2.2. Çerâğ Akçesi	53
1.2.3. Çerâgân / Çerâgâh / Çırağan	54
1.2.4. Çerâğların Asılarak Kullanılması.....	55

1.2.5. Çerâğ-ı ‘Aşk	55
1.2.6. Çerâğ-ı Bezm-i Vasl.....	56
1.2.7. Çerâğ-ı Devlet ü Baht / Çerâğ-ı İkbâl	56
1.2.8. Çerâğ-ı Dil-pezîr	57
1.2.9. Çerâğ-efrûz-ı Himmet / Çerâğ-efrûz-ı ‘Âlem	57
1.2.10. Çerâğ-ı Himmet.....	58
1.2.11. Çerâğ-ı Hüsn	58
1.2.12. Çerâğ-ı Lutf.....	59
1.2.13. Çerâğ-ı Kevkeb-i Baht / Yıldız Çerâğı.....	59
1.2.14. Çerâğ-ı Mağşûş	60
1.2.15. Çerâğ-ı Meclis.....	60
1.2.16. Çerâğın Devamlı Yanması	61
1.2.17. Çerâğ-ı Neş’e	61
1.2.18. Çerâğın Gözyaşı	61
1.2.19. Çerâğ-ı Şevk.....	62
1.2.20. Çerâğ-ı Şu’ûr / Çerâğ-ı Fikr / Çerâğ-ı Hired-i Abd-i Fakîr.....	62
1.2.21. Çerâğ-ı Ümîd.....	63
1.2.22. Çerâğ ve Mumun Kıyaslanması	63
1.2.23. Çeşm-i Çerâğ-ı Şu’arâ.....	64
1.2.24. Çerâğ ve Âşık.....	64
1.2.25. Çerâğ ve Pervâne / Şem‘ u Pervâne	64
1.2.26. Çeşm ü Çerâğ	65
1.2.27. Çirâğ-ı Rûh / Çerâğ-ı ‘Îzâr-ı Dil-ber	66
1.2.28. Çirâğ-ı ‘Ömr.....	67
1.2.29. Eğlence Meclisi Süsü Olan Çerâğ.....	67
1.2.30. Eğlence Meclislerini Aydınlatan Çerâğ	67
1.2.30. Er Çerâğı / Erenler Çerâğı / Cer Çerâğı	68
1.2.31. Ferhâd Çerâğı	69
1.2.32. Güher Çerâğı	69
1.2.33. Güneş ve Ay Çerâğı	70
1.2.34. Hidayet Çerâğı / Çerâğ-ı hüdâ.....	70
1.2.35. Lale, Menekşe, Sümbül ve Nergis Çerâğı.....	71

1.2.36. Mecnûn Çerâğ	72
1.2.37. Sefer Çerâğ	72
1.2.38. Sine Tekkesinin Çerâğ	73
1.2.39. Söz Çerâğ	73
1.2.40. Şebçerâğ	73
1.3. FENER / FENÂR / FÂNÛS	74
1.3.1. İşkembe / İşkenbe Fener	75
1.3.2. Fener ile Çerâğın Kıyaslanması	76
1.3.3. Habs-i fenâr	76
1.3.4. Fener gibi Yanan Âşık	77
1.3.5. Tuhfe Fener	77
1.3.6. Fânûs-ı Gam	77
1.3.7. Fânus-ı gerdûn	78
1.3.8. Fânûs-ı hayâl	78
1.3.9. Şem'-i Fânûs-ı Hayâl	79
1.3.10. Âl Fânûs	79
1.3.11. Gömlek / Fener	79
1.3.12. Fânûs-ı Bilûrîn	80
1.3.13. Perde-i Fânûs	80
1.4. KANDÎL	81
1.4.1. Arş Kandili	81
1.4.2. Ayasofya ve Kandil	82
1.4.3. Cami ve Mihrap Kandili	82
1.4.4. Gümüş ve Altın Kandil	83
1.4.5. Güneş Kandili / Kandîl-i Semâ	84
1.4.6. Gönül Kandili	85
1.4.7. Hallâc-ı Mansûr	85
1.4.8. Harem Kandili	86
1.4.9. Havra Kandili	86
1.4.10. Kadeh Kandili	86
1.4.11. Kandîl gibi Yanan Âşık	87
1.4.12. Kandîl-i Mâh	87

1.4.13. Kandilin İçinde Mum Yakılması.....	87
1.4.14. Kandîl-i Ruh / Yanak Kandili	88
1.4.15. Kandil Olmak.....	88
1.4.16. Kandîl-i Tersâ / Hristiyan Kandili.....	89
1.4.17. Kandil Yağı veya Suyu	89
1.4.18. Keramet Gösteren Kandil.....	90
1.4.19. Minare Kandili	90
1.4.20. On İki İmam	91
1.4.21. Süreyya Kandili.....	91
1.4.22. Talih Kandili	92
1.4.23. Yasemin Kandili.....	92
1.5. MEŞ'ALE.....	92
1.5.1. Meş'ale ile Mumun Kıyaslanması	92
1.5.2. Dûd-ı Meşâ'il	93
1.5.3. Fûrûğ-ı Meş'ale-i Kârvân / Kervan Kandili.....	93
1.5.4. Akıl ve Anlayış Meşalesi	94
1.5.5. Meş'al-i Hûrşîd / Güneş Meşalesi.....	94
1.5.6. Meş'al-i Tevfîk.....	94
1.5.7. Bezm Meclisindeki Lale Meşalesi	95
1.6. MİSBÂH.....	95
1.6.1. Çiçek Misbâhları	95
1.6.2. Kadeh Misbâhı	96
1.6.3. Mısbâh-ı Şems.....	96
1.6.4. Şu'le-i Misbâh-ı Dil	96
1.6.5. Şu'le-i Misbâh-ı İmân	97
1.6.6. Nûsha-i Misbâh	97
1.6.7. Yıldız Misbâhları.....	97
1.7. SİRÂC	97
1.7.1. Sirâc-ı Evliyâ / Sirâc-ı Ümmet / Sirâc-ı Hüdât / Sirâc-ı Hak / Sirâc-ı Pâk ...	97
1.7.2. Güzellik Sirâcı.....	98
1.7.3. Sirâc Uyarmak.....	98
1.8. ŞAMDÂN- ŞEMDÂN	98

1.8.1. Maşuk Şamdanı.....	99
1.8.2. Nergisin Altın Şamdanı.....	99
1.8.3. Sim Şem‘dân	99
1.8.4. Şamdandaki Balmumu	99
1.8.5. Şem‘dan-ı mâh-rûze	100
1.8.6. Şem‘-dan Süfresi.....	100
1.8.7. Şem‘-dân Tutmak.....	100
1.8.8. Yaka Şamdanı	101
1.9. ŞEM / MUM	101
1.9.1. Mum Makası	102
1.9.2. Mum’un Etekli Ayaklığı	102
1.9.3. Şem-i Bâlîn / Yastık Mumu	102
1.9.4. Şem‘-i Bezm / Şem‘-i Cem / Şem‘-i Meclis / Şem‘-i Encümen / Şem‘-i Bezm-ârâ	103
1.9.5. Şem‘-i İkbâl / Şem-i Murâd	104
1.9.6. Şem‘ ile Pervâne	104
1.9.7. Şem‘-i Kâfûr.....	106
1.9.8. Şem‘-i Ruh / Şem‘-i Ruhsâr.....	106
1.9.9. Şem‘-i Şeb-ârâ.....	106
1.9.10. Yatak Odası Mumu / Şem-i Şebistân.....	107
1.9.11. Yel Mumu	108
1.10. AYDINLATMA ARAÇLARI BAĞLAMINDA MAHALLİ UNSURLAR VE GÜNDELİK HAYATIN YANSIMASININ TAHLİLİ.....	108
1.10.1. Atasözleri, Deyimler, Halk Söyleyişleri ve Kalıp İfadeler	108
1.10.1.1. Âvîze eylemek.....	108
1.10.1.2. Âvîze-i ra‘nâ eylemek	109
1.10.1.3. Başında ateş yanmak	109
1.10.1.4. Baş vermek / Âşık gibi baş veren kandil.....	110
1.10.1.5. Bir gömlekle kalmak	110
1.10.1.6. Bir kimseden çerâğın yakmak /Çırağ almak	110
1.10.1.7. Çerâğ edilmek / Yüksek bir mevkiye ataması yapılmak.....	111
1.10.1.8. Çerâğ edinmek	111

1.10.1.9. Çerâğ söndürmek	111
1.10.1.10. Çerâğ yakmak / Çerâğ uyandırmak.....	112
1.10.1.11. Çerâğı yele vermek	113
1.10.1.12. Demiri mum gibi etmek / Mum eylemek.....	113
1.10.1.13. El çekmek.....	114
1.10.1.14. Ele girmemek	114
1.10.1.15. Göz nuru dökmek.....	114
1.10.1.16. Mum dibine ışık vermez.....	115
1.10.1.17. Mumla aramak / Çerâğla aramak	115
1.10.1.18. Mum uyandırmak / yakmak	115
1.10.1.19. Mumla aramak	116
1.10.1.20. Yağ gibi suyun üstüne çıkmak	116
1.10.1.21. Yanıp yakılmak	117
1.10.2. Âdetler ve Gelenekler	117
1.10.2.1. Etek içini doldurup taşımak	117
1.10.2.2. İşaret vermek için fener dizmek.....	117
1.10.2.3. Kandil taşlamak.....	118
1.10.2.4. Mumla hacı kafilesi uğurlama ve karşılama	119
1.10.2.5. Mumun başını kesmek	119
1.10.2.6. Mûm-ı mühr / Mühür mumu kullanma	120
1.10.2.7. Şehitler için mum yakma	120
1.10.2.8. Şenliklerde süslü kemer kurmak	120
1.10.2.9. Şikâyet için kandilin başında ateş yakması.....	121
1.10.2.10. Tekkeye nezir adamak / Çerâğa adak adamak	121
1.10.2.11. Türbe ve Mezarlara Çerâğ/Mum Yakma	122
1.10.3. Çeşitli İnanışlar ve Tedavi Yöntemleri	123
1.10.3.1. Açık yaraları tedavi etmekte kullanılan dağlama yöntemi.....	123
1.10.3.2. Karanlığın çerâğın ışığını artırdığına inanmak	124
1.10.4. Gündelik Hayat Sahneleri	124
1.10.4.1. Çerâğ edilmek / Çerâğ eylemek	124
1.10.4.2. Kandille ilgili bilmece.....	125
1.10.4.3. Laleli Camisi'nin yıldızlara benzeyen kandilleri	126

1.10.4.4. Mum ve şamdanlardan yapılan şikâyet	126
2. BÖLÜM.....	127
MAHFAZALAR.....	127
2.1. CÂME-DÂN / CÂME-KÂN.....	127
2.1.1. Dünya Camekânı	127
2.1.2. Gardırobunu Yanında Taşıyan Gül Şahı	127
2.1.3. Gonca Gardırobu	128
2.2. ÇEKMECE	128
2.2.1. Duvar Çekmecesı	128
2.2.2. Hint Çekmecesı	129
2.2.3. Kalem ve Evrak Çekmecesı	129
2.2.4. Şeker Çekmecesı ve İstanbul'un Çekmece İlçesi.....	130
2.3. DOLAP	130
2.3.1. Çift Kapılı Elbise Dolabı.....	130
2.3.2. Kitap Dolabı / Kitaplık.....	131
2.3.3. Mutfak Dolabı	131
2.4. SANDUK / SANDUKA.....	132
2.4.1. Bal ve Şeker Sandığı	132
2.4.2. Gonca Sandığı	132
2.4.3. Hazine Sandığı / Toprak Sandığı / Midye Sandığı / Tabut Sandığı	132
2.4.4. Hokkabaz Sandığı	133
2.4.5. Hz. Hüseyin'in Kesik Başının Taşındığı Sandık	133
2.4.6. Hz. Musâ Sandığı / Sandûk-ı Taharrüz	134
2.4.7. Hz. Nuh'un Sandığı / Gemisi	135
2.4.8. Kabir Sandığı / Sandûk-ı Arz	135
2.4.9. Nişangâh / Sandûk-ı Sîne	136
2.4.10. Sâat Sandûkası	136
2.4.11. Sandûka-i Dîvân / Kitap ve Evrak Sandığı	136
2.4.12. Sandûk-ı Eczâ / Kur'an Cüzlerinin Sandığı	137
2.4.13. Sandık-ı Cevher / Kuyumcu Sandığı.....	138
2.4.14. Sandûk-ı Sadefkârî	138

2.4.15. Sandûka-i Sîne / Sandûk-ı Kâlib / Sandûk-ı Ten / Göñül Sandukası.....	139
2.4.16. Sandûk-ı Sâ' / Kalp Sandığı.....	140
2.4.17. Sefîne-i Sandûk	141
2.4.18. Sürme/Sürgülü Sandık	141
2.4.19. Vefâ Sandığı.....	142
2.5. SEPET / ZEMBİL.....	142
2.5.1. Hâle Zembili.....	142
2.5.2. Kalp Sepeti	143
2.5.3. Nişangâh Sepeti.....	143
2.5.4. Sebet-i Çarh.....	143
2.5.5. Sepet Tîmârı Sözler.....	143
2.5.6. Sofi / Sepet	144
2.5.7. Süs Sepeti	144
2.5.8. Şiir Sepeti	145
2.5.9. Zembil	145
2.6. TORBA / BATTALİYE / BOĞÇA / ÇUVAL / MEŞREF.....	145
2.6.1. Battâliye	146
2.6.2. Bohça / Boğça / Boğ	146
2.6.3. Çuvâl / Cûvâl / Cüvalik / Cevâlik	146
2.6.4. Mefreş	147
2.6.5. Torba	147
2.6.6. Yem Çuvalı	148
2.7. ZİNET VE SÜS EŞYALARI KUTULARI	148
2.7.1. Âyîne-dân.....	148
2.7.1.1. Ayna mahfazası ile âl-i 'abâ arasındaki benzetme.....	148
2.7.1.2. Ah keçesi.....	149
2.7.1.3. Âyîne-dân pîrehen.....	149
2.7.1.4. Gümüş ayna mahfazası	149
2.7.1.5. Hafıza âyîne-dânı	150
2.7.1.6. Meh âyîne-dânı.....	150
2.7.1.7. Keçe giymiş pervane kelebeği	150
2.7.1.8. Kepenek mahfazası	151

2.7.1.9. Mened / Derviş hırkası	151
2.7.1.10. Nemed / Nemed-pûş.....	152
2.7.1.11. Peşmine-pûş	152
2.7.1.12. Şafak âyîne-dânı.....	152
2.7.2. Dürc, Dürcine ve Güher-dân	153
2.7.2.1. Dürc-i ‘Aden	153
2.7.2.2. Dürc-i inşâ.....	154
2.7.2.3. Dürc-i nüh-sadef.....	154
2.7.2.4. Dürc-i dehân.....	155
2.7.2.5. Dürc-i lâ’l.....	155
2.7.2.6. Dürc-i la’l-i kân-ı âteş / Göz	156
2.7.2.7. Dürc-i dil	156
2.7.2.8. Dürc-i sîne.....	157
2.7.2.9. Dürc-i şevket	157
2.7.2.10. Dürc-i ‘akîk	158
2.7.2.11. Dürc-i dür-nisâra	158
2.7.2.12. Dürc-i ‘adl ü ihsân.....	158
2.7.2.13. Dür-i dürc-i nübüvvet.....	158
2.7.2.14. Dürc-i lü’lü.....	159
2.7.2.15. Dürc-i yâkût	159
2.7.2.16. Dürc-i pür-elmâs	159
2.7.2.17. Dürc-i güher	159
2.7.2.18. Dürc-i gevher	160
2.7.2.19. Gevher-i dürc-i şeref / İnsaniyet	160
2.7.2.20. Gonca dürci	160
2.7.2.21. Göz, ağız ve bel dürcinesi	161
2.7.2.22. Güher-dâne kayık.....	161
2.7.2.23. Ka’r-ı güher-dân.....	161
2.7.2.24. Kelam ve hidayet.....	162
2.7.2.25. Kulak güher-dânı.....	163
2.7.2.26. Poetika / Şiir sanatı	163
2.7.2.27. Sır	164

2.7.2.28. Varlık / Vücut.....	164
2.7.2.29. Nur (tevhid) kutusu / Dürc-i pür-envâr	165
2.7.3 Nigîn-dân	165
2.7.3.1. Âşığın âgûş-ı nigîndânı	165
2.7.3.2. Dâne-i elmâs-ı nigîn-dân	166
2.7.3.3. Dudak ve ağız nigîn-dânı	166
2.7.3.4. Fess-i Süleymânî'nin nigîn-dânı	166
2.7.3.5. Nergis nigîn-dânı.....	167
2.7.3.6. Nigîn-dân-ı zer	167
2.7.3.7. Tâb-ı nigîn-dân / Şiirin sıcak taze manaları	168
2.7.3.8. Zîb-i nigîn-dân / Yüzük kutusunun süsü	168
2.7.4. Sürme-dân	168
2.7.4.1. Âbgîne sürme-dân	169
2.7.4.2. Gonca sürme-dânı	169
2.7.4.3. Göz sürme-dânı	169
2.7.4.4. İsfahan tozunun sürme-dânı	170
2.7.4.5. Kalp sürme-dânı	170
2.7.4.6. Kemik imal sürme-dân	170
2.7.4.7. Mana sürme-dânı.....	170
2.7.4.8. Sümm-i esb sürme-dânı	171
2.7.4.9. Sürmedân-ı 'akîke	171
2.7.4.10. Sürme-dân-ı Leylâ.....	171
2.8. MAHAFAZALAR BAĞLAMINDA MAHALLİ UNSURLAR VE GÜNDELİK	
HAYATIN YANSIMASILARININ TAHLİLİ.....	172
2.8.1. Atasözleri, Deyimler, Halk Söyleyişleri ve Kalıp İfadeler	172
2.8.1.1. Bir köşeye çekilmek.....	172
2.8.1.2. Dükkâna kilit vurmak ve dükkâna bağlanmak.....	172
2.8.1.3. El birliği yapmak.....	173
2.8.1.4. Gökten zembille inmek	173
2.8.1.5. Harf atmak / Laf atmak	173
2.8.1.6. İnci dökmek.....	174
2.8.1.7. Kulağına küpe olmak	174

2.8.1.8. Söz torbası.....	175
2.8.1.9. Yük olmak.....	175
2.8.1.10. Yüz(ü) yere konmak.....	175
2.8.2. Âdet ve Gelenekler.....	176
2.8.2.1. Ayna tutarak para kazanmak.....	176
2.8.2.2. Ayna ile işaret vermek	176
2.8.2.3. Bayramlık saklama âdeti	177
2.8.2.4. Çiçek sepeti süsleme âdeti / Gül-i rûy-ı seped	177
2.8.2.5. Çuvala Girmek	178
2.8.2.6. İnciyi/ Cevheri ateşe tutmak.....	178
2.8.2.7. Kefeni gül suyu ile yıkama	179
2.8.2.8. Kil ile gül yaprağını karıştırarak sabun yapmak	180
2.8.2.9. Ramazan'ın başında mutfak dolaplarının yiyeceklerle doldurulması	180
2.8.2.10. Saçı saçmak.....	180
2.8.2.11. Sultanın yanında kıyâfet taşıması	181
2.8.2.12. Tedavi metodu olarak yara dağlama	181
2.8.2.13. Torba veya bohça asarak içinde malzeme saklamak.....	182
2.8.2.14. Tebdîl-i kıyâfet ile halk arasında gezmek	182
2.8.2.15. Zembili boynuna asıp dilenmek	183
2.8.2.16. Zamandan şikâyet geleneği	183
2.8.3. Çeşitli İnanışlar	184
2.8.3.1. Dil bağlama	184
2.8.3.2. İnci ve yakut gibi süs eşyalarına zekât düşmez.....	184
2.8.3.3. Öküzün boynuna inci takmak.....	185
2.8.3.4. Sürmenin görmeyi kuvvetlendirmesi	185
2.8.4. Gündelik Hayat Sahneleri	185
2.8.4.1. Fuzûlî'nin yer değiştirme ile muhafaza olma arzusu	185
2.8.4.2. Kadın elbiselerindeki süsleme.....	186
2.8.4.3. Şeker kıtlığı	187
2.8.4.4. Sebet tîmârı sözler ve intihal örneği.....	187
2.8.4.5. Sultan Süleyman Han'ın defnedilmesi.....	188
2.8.4.6. Saltanat kayığı ile seyahat.....	188

3. BÖLÜM.....	190
SERGİLER VE YAYGILAR.....	190
3.1. BİSÂT.....	190
3.1.1. Bisât-1 ‘Acib.....	190
3.1.2. Bisât-Çimen.....	191
3.1.3. Bisât-1 Kurb.....	191
3.1.4. Bisât-1 Arz.....	192
3.1.5. Bisât-1 ‘Ayş u Sâfâ ile Bûriyânın Kıyaslanması.....	192
3.1.6. Bisât-1 ‘Ayş ve Bisât-1 Bezm.....	192
3.1.7. Bisât-1 Bezm.....	193
3.1.8. Bisât-1 Hâk.....	193
3.1.9. Bisât-1 İstirâhat.....	194
3.1.10. Bisât-Sıkıntı.....	194
3.1.11. Remmal Sergisi.....	194
3.1.12. Savaş Meydanı Olan Satranç Tahtası.....	195
3.1.13. Yolluk.....	196
3.1.14. Zümür-rûd-gûn Bisâtın Mefreşe Dönüşmesi.....	196
3.2. BÛRİYÂ-HASIR.....	196
3.2.1. Bûriyâ / Riya.....	197
3.2.2. Bûriyâ-bâf.....	197
3.2.3. Bûriyâdan Yayılan Riya Kokusu / Bûy-i Riyâ.....	198
3.2.4. Bûriyâ Satmak.....	199
3.2.5. Bûriyâ-pâre.....	199
3.2.6. Bûriyâ ve Neft Yağı Olan Ehli Zerrak.....	200
3.2.7. Bûriyâ-yı Fakr.....	200
3.2.8. Gökyüzü Hasırı.....	201
3.2.9. Hasır Meyve Vermez.....	201
3.3.10. Kanaat Simgesi Olarak Bûriyâ Döşenmek.....	201
3.2.11. İnsan Kemiklerinin Bûriyâ Nakşî Gibi Görünmesi.....	202
3.2.12. Nakş-ı Hasır / Bûriyâ Nakşî.....	202
3.2.13. Sonbahar Hasırı.....	202
3.2.14. Terk-i Bûriyâ.....	203

3.3. HALI / KİLİM	203
3.3.1. Eski Halı.....	204
3.3.2. Kilim-i Vücûdî	204
3.4. KALİÇE / SECCADE	204
3.4.1. Kâliçe-i Mısr	204
3.4.2. Seccade.....	205
3.5. MEFREŞ	205
3.5.1. Altın ve Yakut Mefreşi	205
3.5.2. Mefreş-i Seferi	205
3.5.3. Mefreş-Akıl.....	206
3.6. MÜTTEKÂ	206
3.6.1. Aşk Yastığı.....	206
3.6.2. Bâlin-i Câh	207
3.6.3. Müttekâ-yi Zer-keş-i Câh.....	207
3.7. YASTIK / BÂLİN / BÂLİŞ / REFREF	207
3.7.1. Ayva Tüyleri Yastığı / Reyhan Bâlişi	208
3.7.2. Bâlin-i Bezm	208
3.7.3. Bâlin-i ‘İllet.....	209
3.7.4. Bâlin-i İstiğna.....	209
3.7.6. Bâliş-i Hâb	209
3.7.7. Bâliş-i Per / Kuş Tüyü Yastık	210
3.7.8. Bâliş-i Zer-kâr	210
3.7.9. Çâr-bâliş	211
3.7.10. Erkek Aslanın Başını Yastık Yapmak.....	212
3.7.11. Eşik Yastığı	212
3.7.12. Gird-bâliş	213
3.7.13. Kucak Yastığı ve Yatağı	214
3.7.14. Mısra Bâlini.....	214
3.7.15. Nakş-ı Bâlin-i Merâm / Bâlin-i Visâl.....	214
3.7.16. Refref.....	214
3.7.17. Şem-i Bâlin	215
3.7.18. Taş ve Mermer Yastığı.....	215

3.8. YATAK / DÖŞEK / PİSTER / BİSTER	216
3.8.1. Firengî Atlas Döşegi	216
3.8.2. Toprak/Yer Döşegi ve Taş Yastığı.....	216
3.8.3. Bister-i Gül / Gül Yatağı.....	217
3.8.4. Nakş-ı Gül-bister	218
3.8.5. Bister-i Gül-berg-i Ter	218
3.8.6. Bister-i İclâl.....	218
3.8.7. Pister-i Râhat.....	219
3.8.8. Bister-i 'İşk	219
3.8.9. Bister-i Vuslat	219
3.8.10. Bister-i İbrâm	220
3.8.11. Bister-i Nâz	220
3.8.12. Bister-i İkbâl.....	220
3.8.13. Cihân Pisteri	221
3.8.14. Mezar Pisteri	221
3.8.15. Musalla Pisteri.....	221
3.8.16. Saç Zülfü Bisteri	221
3.8.17. Sine Bisteri	221
3.8.18. Pister-i Elmâs	222
3.8.19. Pister-i Gam	222
3.8.20. Pister-i Hâr	223
3.8.21. Pister-i Hasret.....	223
3.8.22. Pister-i Hayret	224
3.8.23. Pister-i Hicr	224
3.8.24. Pister-i İllet.....	224
3.8.25. Pister-i Leylâ	225
3.8.26. Pister-i Mihnet.....	225
3.8.27. Pister-i Niyâz.....	225
3.8.28. Pister-i Nesrîn	226
3.8.29. Pister-i Sincâb	226
3.9. FİRÂŞ / MİHÂD	227
3.9.1. Asûde-i Firâş-ı Tesellî.....	227

3.9.2. Esîr-i Firâş-ı ‘İsyân	227
3.9.3. Firâş-güster-i Beytütet.....	227
3.9.4. Firâş-ı Nahvet.....	227
3.9.5. Firâş-ı Hicr / Bister-i Hicrân	228
3.9.6. Firâş-ı Râhat	228
3.9.7. Firâş-ı Derd-i Gam	228
3.9.8. Kuş tüyü Firâş	229
3.9.9. Mahşer Firâşı.....	229
3.9.10. Mihâd	229
3.9.11. Sâhib-i Firâş	230
3.9.12. Pîçide-i Firâş	230
3.10. PERDE	230
3.10.1. Eşik / Kapı Perdesi	230
3.10.2. Perde-i Revzen	231
3.10.3. Perde-i Zibâ.....	231
3.10.4. Hayâ Perdesi / Perde-i Şermi	231
3.10.5. Perde-i Sebel	232
3.10.6. Perde-i gaflet	233
3.11. ÇÂR-ŞEB	233
3.11.1. Ayrılık Çarşafı.....	233
3.11.2. Beyâz-ı Çâr-şeb-i Subh	233
3.11.3. Çâr-şeb-i ‘İşk.....	234
3.11.4. Çâr-şeb-i Lâbe.....	234
3.11.5. Hırâş-ı Çâr-şeb-i İntizârı	234
3.12. YORGAN / LİHÂF / ÖRTÜ.....	234
3.12.1. Hasır Yorganı	234
3.12.2. Lihâf / Yorgan	235
3.13. YAYGI VE SERGİLER BAĞLAMINDA MAHALLİ UNSURLAR VE GÜNDELİK HAYATIN YANSIMASININ TAHLİLİ	235
3.13.1. Atasözleri, Deyimler, Halk Söyleyişleri ve Kalıp İfadeler	235
3.13.1.1. Ayağını yorganına göre uzatmak	235
3.13.1.2. Ayak basmak.....	235

3.13.1.3. Başında ateş yanmak	236
3.13.1.4. Bir yastığa baş koymak	236
3.13.1.5. İt gibi aramak	236
3.13.1.6. Kilim altına süpürmek	237
3.13.1.7. Kilim tayyetmek	237
3.13.1.8. Perde çekmek	237
3.13.1.9. Pistere Düşmek / Yatağa Düşmek	238
3.13.1.10. Sağlam baş yastık istemez	238
3.13.1.11. Suya salmak	239
3.13.1.12. Yatak esiri / Esîr-i pister / Esîr-i pister-i hicr-i bûtân	239
3.13.2. Âdetler ve Gelenekler	240
3.13.2.1. Başta bûriyâ yakmak	240
3.13.2.2. Bâliş-i hışt / Kerpiç yastık	240
3.13.2.3. Eminlik yatağını sermek / Bisât-ı emn	241
3.13.2.4. Evsizlerin soğuk havalarda hamam külhanlarında yatması	241
3.13.2.5. Mezar içindeki ölünün başı altına kerpiç yastık (bâliş-i hışt) koymak	242
3.13.2.6. Misafire yumuşak yastık ve yatak serme	242
3.13.2.7. Yolluk serme	243
3.13.2.8. Ölünün kefen olarak hasıra sarılması	243
3.13.2.9. Ölünün arkasından ağlamak	244
3.13.2.10. Şifa duası okumak	244
3.13.2.11. Şişeyi hasıra sarmak	244
3.13.2.12. Yastık işlemesiyle niyetini anlatmak	245
3.13.2.13. Yıldız saymak / Encüm-şümâr	246
3.13.3. Çeşitli İnanışlar ve Tedavi Yöntemleri	246
3.13.3.1. Döşekte ölen yiğit murdar olur	246
3.13.4. Gündelik Hayat Sahneleri	247
3.13.4.1. Çâr-şeb itmek / Çarşaf yapmak	247
3.13.4.2. Hokkabaz örtüsü ile bir memleketin istilasısı	247
3.13.4.3. Perde-i dîbâ / Sabah vaktinin ipek perdesi saray kapısına çekmek	248
4. BÖLÜM	249

TEMİZLİK EŞYALARI	249
4.1. İBRİK-ÂFTÂBE.....	249
4.1.1. Abdest İbriği / Beddua Etmek.....	249
4.1.2. Ay İbriği	249
4.1.3. Güneş İbriği/ Âftâbe.....	251
4.1.4. İbrikten El Yıkamak	251
4.1.5. İbrik Satmak	252
4.1.6. İbriği Taşa Çalmak / Şişeyi Taşa Çalmak	253
4.1.7. İbrîk-i Zer	253
4.1.8. Kahve İbriği	254
4.1.9. Sebû ve İbrik Kıyaslaması	255
4.1.10. Şarap İbriği.....	256
4.1.11. Tövbenin Temsilcisi Olan İbrik ve Leğen Takımı	257
4.2. LEĞEN / LEĞENÇE / TAŞT.....	257
4.2.1. Altın Leğen-Güneş	258
4.2.2. Gümüş Leğen	258
4.2.3. Pîrûze Leğen.....	259
4.2.4. Leğen- Felek / Gökyüzü.....	259
4.2.5. Leğen-i Sine	259
4.2.6. Gözyaşı Şişesi	260
4.2.7. Leğençe	260
4.2.8. Baş Üstünde Leğençe Götürmek.....	260
4.2.9. Yeni Ayın Leğeni	261
4.3. HAVLU / PEŞKİR	261
4.3.1. Sofra Peşkiri	262
4.4. KESE	262
4.4.1. Kese ve Ümit Cebi	263
4.4.2. Kîse-i Hammâm / Kîse-i Dellâk.....	263
4.4.3.Kîse-i Müşgin ve Rakip	264
4.4.4. Kesenin Tevriyeli Kullanımı.....	264
4.4.5. Keseye El Urmak	264
4.5. KOVA / DELV / SİCÂL / SATL /SİTÎL	265

4.5.1. Delv-i Kilk / Kalem Kovası	265
4.5.2. Delv-i Sipih	265
4.5.3. Gam Kovası	266
4.5.4. Güneş Kovası	266
4.5.5. Göz Bebeği Kovası	266
4.5.6. Kırık Kova	266
4.5.7. Kitap Kovası	267
4.5.8. Kova Burcu	267
4.5.9. Satl-i Zer	268
4.5.10. Sicâl-i Dil-keş-i Tîz-ger	268
4.5.11. Su Dolabı Kovası	268
4.5.12. Yûsuf'un Kuyudan Kova ile Çıkarılması	269
4.6. LİF	269
4.6.1. Beyaz Sakalı Lif gibi Sürmek	270
4.6.2. Lif-Âşık	270
4.7. SÜNGER	270
4.7.1. Güneş Süngeri	271
4.7.2. Sünger-i Süreyya ve At Tımarı	271
4.8. TAS	272
4.8.1. Hamam Tası / Tâs-ı Leb-rîz	272
4.8.2. Zehir Tası	272
4.8.3. Kına Tası	273
4.8.4. Gönül Tası	273
4.8.5. Dilenci Tası	274
4.8.6. Tâs-ı Felek / Gök Kubbe	274
4.8.7. Sihirbaz Tası	274
4.8.8. Ateş Tası	275
4.8.9. Tâs-ı Zer / Güneş	275
4.8.10. Tâs-ı Zümürüd ve Tavla Oyunu	275
4.8.11. Nigârın Tası	276
4.8.12. Rakip Tasının El Öpmesi	276
4.9. SÜPÜRGE / CÂRUB / ÇÂRUP / MİKNESE	276

4.9.1. İnsani Uzuvarın Süpürgeye Benzetilmesi	277
4.9.1.1. Cârûb-ı müje.....	277
4.9.1.2. Kirpik süpürgesi ve gözyaşı	277
4.9.1.3. Alın süpürgesi	278
4.9.1.4. Yüz süpürgesi.....	278
4.9.1.5. Saç / Zülûf / Sümbül süpürgesi	279
4.9.2. Bahçe Bitkilerinde Oluşan Süpürgeler.....	279
4.9.2.1. Selvi gölgesi süpürgesi.....	279
4.9.2.2. Menekşe süpürgesi	280
4.9.2.3. Cârûb-ı sünbül.....	280
4.9.3. Dinî Yönden Süpürgeye Yapılan Benzetmeler	280
4.9.3.1. Cebrail ve İsa nefesi	280
4.9.3.2. Süpürge'nin ıstırap köşesi	281
4.9.3.3. Tövbe süpürgesi	281
4.9.3.4. Arafat Tozunun süpürgesi	282
4.9.3.5. Cârûb-ı lâ.....	282
4.9.4. Kanatların ve Kuş Yelelerinin Süpürge Olarak Kullanılması.....	282
4.9.4.1. Melek kanadı süpürgesi.....	282
4.9.4.2. Kuş yelesinden imal edilen süpürge.....	283
4.9.4.3. Cenâh-ı Hümâ cârûbu	283
4.9.4.4. Miknese	284
4.9.4.5. Cârûb-ı zerrin / Güneş süpürgesi.....	284
4.9.4.6. Tedbir süpürgesi.....	285
4.9.4.7. Ferrâş ve Ferrâş-ı sabâ	285
4.9.4.8. Cârûb-keş	285
4.10. TEMİZLİK EŞYALARI BAĞLAMINDA MAHALLİ UNSURLAR VE	
GÜNDELİK HAYATIN YANSIMASI İLE İLGİLİ TAHLİLER	286
4.10.1. Atasözleri, Deyimler, Halk Söyleyişleri ve Kalıp İfadeler	286
4.10.1.1. Yüzü kara / Yüzsuyunu dökmek / Sevdaya düşmek.....	286
4.10.1.2. El yıkamak deyiimi ve idarecilerdeki eğlence düşkünlüğü.....	287
4.10.1.3. Keseye el urmak.....	287
4.10.1.4. Sabunculuk veya yağcılık yapmak.....	287

4.10.1.5. Leğeni damdan düşmek.....	287
4.10.1.6. Su içinde kalmak / Su gibi terlemek / Su kesilmek.....	288
4.10.1.7. Yüz sürmek	289
4.10.1.8. Yer öpmek.....	289
4.10.1.9. Nazar değmek.....	289
4.10.1.10. Toprak olmak	289
4.10.1.11. Sakal yaktırma / Sakalı kaptırma / Sakalı ele vermek.....	290
4.10.2. Âdet ve Gelenekler.....	290
4.10.2.1. Muskayı suya koyup hastalara içirmek	290
4.10.2.2. Bir Osmanlı paşasının siyasi manifestosu.....	290
4.10.2.3. Gözyaşını şişede biriktirme	291
4.10.2.4. Bir düğün geleneği olarak baş üstünde leğençe ile çeyiz götürmek ..	291
4.10.2.5. Büyüğe peşkir tutma	292
4.10.2.6. Kadınların sebepsiz sokağa çıkmaması.....	293
4.10.2.7. Cerre çıkmak	293
4.10.2.8. Kumar oyununda tas kullanma	294
4.10.2.9. Ramazan ve bayram hilalini gözetleme (Rü`yet-i hilal)	294
4.10.2.10. Mahalle ve yolların sulanıp süpürülmesi	295
4.10.2.11. Mahallenin sabah vaktinde süpürülmesi	295
4.10.2.12. Gelinin başına tas takke giymesi	295
4.10.2.13. Kına tası	296
4.10.2.14. Damadın serçe parmağına kına yakma	296
4.10.2.15. Başa Ateş Tası veya Kızdırılmış Leğen Geçirmek	296
4.10.3. Çeşitli İnanışlar	297
4.10.3.1. Nisan ayında yağın ilk yağmurun şifalı olduğuna inanmak	297
4.10.3.2. Geceleyin hastalıkların şiddetlenmesi.....	297
4.10.3.3. Asılan süpürgenin nazardan koruyacağına inanmak.....	298
4.10.3.4. Pişman olup tövbe edenin günahlarının affedileceğine inanmak.....	298
4.10.3.5. Şifa tası.....	298
4.10.3.6. Güneşin dünyanın etrafında döndüğü inancı.....	299
4.10.3.7. Hamamdan çıkarken ayakları soğuk su ile yıkamak baş ağrısını giderir	299

4.10.4. Gündelik Hayat Sahneleri	300
4.10.4.1. Berber çırağının leğençe tutması.....	300
4.10.4.2. Bir şairin gündelik hayatından ümitsizlik kesiti.....	300
4.10.4.3. El yıkamak deyimi ve idarecilerdeki eğlence düşkünlüğü.....	301
4.10.4.4. Gündelik hayattaki mahalle baskısına karşı yapılan beddua	302
4.10.4.5. İbrık- seb kıyasında gözüken 17. yy’da toplumsal değer yargısı.....	302
4.10.4.6. İbrik bağlamında sultan meclisi ve meclisin eşyaları	302
4.10.4.7. Toplumdaki ahlaki yozlaşmanın ifade edilmesi.....	303
4.10.4.8. Tövbenin temsilcisi olan ibrik ve leğen takımı	303
5. BÖLÜM.....	305
MUTFAK EşYALARI	305
5.1. ÇANAK	305
5.1.1. Aş Kabı	305
5.1.2. Ay çanağı	306
5.1.3. ini anağı	306
5.1.4. Er anağı.....	307
5.1.5. Hazef	307
5.1.6. Mecnn’un çanağı	307
5.1.7. Kal’i çanağı	308
5.1.8. Çanak anak Kan İçmek.....	309
5.1.9. İçki İçilen Khne anak.....	309
5.1.10. Lale / Gonca anağı.....	309
5.1.11. Ssenin ini çanağı.....	310
5.2. TABAK.....	310
5.2.1. Altın Tabak.....	311
5.2.2. Ay Tabağı.....	311
5.2.3. erez / Meze Tabağı	312
5.2.4. ini Tabak.....	312
5.2.5. Felek Tabağı / Seb’i-Tabak / Nh Tabak.....	313
5.2.6. Gl Tabağı.....	315
5.2.7. Gümüş Tabak	315

5.2.8. Güneş Tabağı	316
5.2.9. Göz Tabağı.....	316
5.2.10. Kâğıt Tabakası	316
5.2.11. La'1 Tabağı.....	317
5.2.12. Nîlî / Nilgûn Tabak	317
5.2.13. Pîrûze Tabak.....	318
5.2.14. Tabakçe	318
5.3. KÂSE	318
5.3.1. Ayb-ı Şikâf-ı Kâse / Kâsenin Kırığının Ayıbı Kalıcıdır	318
5.3.2. Çorba Kâsesi	319
5.3.3. Harflerin Kâsesi / Kâse-i Nûn	319
5.3.4. Kâse-i İşkest / Şikest-i Kâse-i Dil / Kâse-i Hâtır	320
5.3.5. Kâse-i Gül / Kâse-i Lâle / Kâse-i Nergis / Kâse-i Reyhân / Gonca Kâsesi	320
5.3.6. Kâse-i Cem / Kâse-i Mînâ / Kâse-i Mey / Kâse-i Bâde	321
5.3.7. Kâse-i Gerdûn / Kâse-gerdân / Kâse-i Eflâk / Kâse-i Çarh-ı Mu'allak / Kâse-i Sipîhr / Nüh-kâse-i Mînâ.....	322
5.3.8. Kâse-i Çînî	323
5.3.9. Kâse-i Sümmü.....	323
5.3.10. Kâse-i Fassâd	323
5.3.11. Kâse-i Çeşm / Kâse-i Dîde	324
5.3.12. Kâse-i Deryûze / Gedâ-yı Kâse / Kâse-i Mecnûn	324
5.3.13. Kâse-Mâlî.....	325
5.3.14. Kâse-i Leylâ	325
5.3.15. Kâse-i Hûnîn / Kâse-i Hûn-âb.....	325
5.3.16. Kâse-i Zehr-i Düşmân / Kâse-i Pür-sem / Zehr-âbe-çeş-i Kâse-i Hussâd	326
5.3.17. Kâse-i Fağfur / Şeh-kâse-i Yektâ-yı Fağfûrî.....	327
5.3.18. Kenâr-ı Kâse-i La'1 / Kenâr-ı Kâse	327
5.3.19. Kâse-i Mihr ü Meh	327
5.3.20. Kâse-i Zer-kâr	328
5.3.21. Kâse-i Ser / Kafatası.....	328
5.3.22. Kâse-i Tanbur / Kâse-i Rebâb	329
5.3.23. Kâse-i Yâkût / Kâsesi Mercânî	329

5.3.24. Kâse-i Nûr	330
5.3.25. Kâse-i ‘Ömr.....	330
5.3.26. Mecnûn’un Kâsesini KırmaK	331
5.3.27. Rind-i Tehî-kâse	331
5.3.28. Su, Süt ve Şerbet Kâsesi	332
5.4. BÂDYA / SAHAN	332
5.4.1. Bâdya	332
5.4.2. Sahan	332
5.5. FİNCAN	333
5.5.1. Dudak / Fincan	333
5.5.2. Gül / Kahve Fincanı	333
5.5.3. Güneş / Fincan	333
5.5.4. Fincân-ı Kütâhiyye.....	334
5.5.5. Fincân-ı Mâh	334
5.5.6. Fincân-ı Münakkaş.....	334
5.5.7. Fincân-ı Zer-endûdı / Altın Yıldızlı Fincan.....	335
5.5.8. İçki Fincanı / Fincân-ı Arak	335
5.5.9. Kahve Fincanı ile Şarap Kadehinin Kıyaslanması.....	335
5.5.10. Karanfil / Kahve Fincanı	336
5.5.11. Kâse-i Fincân	336
5.5.12. Mercandan Fincan.....	337
5.6. TEPsİ / SİNİ / SOFRA / HÂN / SİMÂT / MAİDE.....	337
5.6.1. Altun Tepsi.....	337
5.6.2. Gümüş Tepsi	338
5.6.3. Hañçe.....	338
5.6.4. Keş-i Sîmîn	339
5.6.5. Mâ’ide-i ‘Îsî	339
5.6.6. Simât	339
5.6.7. Simât-ı Husrevân.....	339
5.6.8. Sini	340
5.6.9. Tabla.....	340
5.6.10. Tabla-ı Sîmîn.....	341

5.6.11. Yuvarlak Tepsiler	341
5.7. ELEK / PERVÎZEN/ KALBUR /GIRBÂL.....	341
5.7.1. Akıl Eleği	342
5.7.2. Çeşm-i Pervîzen / Deri Kalburu	342
5.7.3. Çingene Eleği	342
5.7.4. Felek Kalburu / Talih Kalburu	343
5.7.5. Güneş Eleği	343
5.7.6. Gırbâl-i Nikâb / Yüz Örtüsü / Peçe	344
5.7.7. Hale Eleği.....	344
5.7.8. İnsanın Mayası Olacak Toprağın Kalburla Elenmesi	344
5.7.9. Kalp / Sine Kalburu.....	345
5.7.10. Saç Kalburu.....	345
5.7.11. Ser-gırbâl.....	345
5.7.12. Tab'ı Pervîzen	346
5.8. KEVGİR / KEPÇE / SÜZGEÇ	346
5.8.1. Gümüş Kevgir	346
5.8.2. Felek Kevgiri.....	347
5.9. MİL'AKA / KAŞIK	347
5.9.1. Çevgân / Kaşık	347
5.9.2. Çorba Kaşığı	347
5.10. NEMEKDÂN /TUZLUK	348
5.10.1. Ağız Nemekdânı.....	348
5.10.2. Çene Çukuru	348
5.10.3. Deniz Nemekdânı.....	349
5.10.4. Dudak Nemekdânı.....	349
5.10.5. Nemekdân-ı Ümîd.....	350
5.10.6. Nemekdânın Tatlandırması	350
5.10.7. Nemekdân-ı Murassa'	350
5.10.8. Nemekdân-ı Mahabbet / Hakk-ı Nemek	351
5.10.9. Nemekdân-ı Mücevher.....	351
5.11. ŞARAP İÇME, TAŞIMA VE SAKLAMA KAPLARI	351
5.11.1. Kadeh ve Benzeri Anlamda Kullanılanlar	351

5.11.1.1. Kabak	352
5.11.2. Testi / Kûze / Sifâl.....	352
5.11.3. Sürahi / Batt / Bülbüle.....	353
5.11.4. Zebân-ı Sürâhî.....	353
5.11.5. Küp / Hum.....	353
5.12. MUTFAK EŞYALARI BAĞLAMINDA GÜNDELİK HAYATIN YANSIMASI İLE İLGİLİ TAHLİLLER.....	354
5.12.1. Atasözleri, Deyimler, Halk Söyleyişleri ve Kalıp İfadeler	354
5.12.1.1. Birinin kâsesinden ma'aş etmek	354
5.12.1.2. Bir Kaşık kanına susamak.....	354
5.12.1.3. Bir kaşık susa boğmak	354
5.12.1.4. Boş kovayı kuyuya salarlar, dolunca şevkle yukarı çekerler	355
5.12.1.5. Çanak ayırmak	355
5.12.1.6. Çanak tutmak	355
5.12.1.7. Düğünde kalburla su taşımak.....	356
5.12.1.8. Elekten / Kalburdan geçirmek.....	356
5.12.1.9. Elek asmak	356
5.12.1.10. Fincana sataşmak	357
5.12.1.11. Hem-kâse-i zânû-be-zânû.....	357
5.12.1.12. İki dudağı arasında döndürüp dolaştırmak.....	357
5.12.1.13. İnce elemek	358
5.12.1.14. Kalbur saydırmak / Deli pösteki sayar gibi.....	358
5.12.1.15. Kâse kâse kan yutmak.....	359
5.12.1.16. Kâse kaldırmak / Kadeh kaldırmak.....	359
5.12.1.17. Kâselik eylemek	359
5.12.1.18. Kâselîs / Çanak yalayıcı	360
5.12.1.19. Kaşıkla aş verip sapıyla göz çıkarmak	361
5.12.1.20. Kaşık düşmanı / Kaşık kırmak	361
5.12.1.21. Kevgire çevirmek / Kalbura dönmek	362
5.12.1.22. Susuz kuyudan kova çekmek	362
5.12.1.23. Yüksekçe elek asmak.....	363
5.12.2. Âdet ve Gelenekler.....	363

5.12.2.1. Ayağa su dökmek.....	363
5.12.2.2. Ayağına tabakla veya kâseyle inci/altın saçmak.....	363
5.12.2.3. Bayram için baklava ve çörek hazırlamak	364
5.12.2.4. Cambazın çember çevirme oyunu	365
5.12.2.5. Çanak/ Sofra yağması	365
5.12.2.6. Çanak çalma	366
5.12.2.7. Çanakla süt ikram etmek.....	366
5.12.2.8. Elin beraber çanağa girmesi / Aynı çanaktan yemek yemek	366
5.12.2.9. Fincana nakış yapmak veya dua ve hat yazmak.....	367
5.12.2.10. Fincan oyunu / Yüzük oyunu	367
5.12.2.11. Geline altın tabaklarla nişan getirmek / Altınla tuğra çekmek.....	368
5.12.2.12. Kalburla sulayarak temizlik yapmak.....	368
5.12.2.13. Kâsebazlık / Tabakla hüner göstermek	368
5.12.2.14. Kayıp şeylerin eleklerle aranması	369
5.12.2.15. Meyve/Üzüm tabağı getirmek.....	370
5.12.2.16. Müjdeli haber getirene hediye vermek.....	370
5.12.2.17. Su serperek uyandırmak âdeti	371
5.12.2.18. Tabak içinde atın eritmek veya ezmek.....	371
5.12.2.19. Uyanık kalmak için kahve içmek.....	372
5.12.2.20. Yaraya tuz basma	372
5.12.2.21. Yemeğe tuzla başlama geleneği	373
5.12.3. Çeşitli İnanışlar	373
5.12.3.1. Gül suyunun baş ağrısına iyi gelmesi.....	373
5.12.3.2. Yapılan hatanın neticesi olarak başa bela geleceğine inanmak	373
5.12.3.3. Zevk ve sefadan sonra bela gelir inancı	373
5.12.3.4. Zavallının kâsesini boş döndürmemek işleri yoluna koyar.....	374
5.12.4. Gündelik Hayat Sahneleri	374
5.12.4.1. Çin padişahının gönderdiği bulaşıkçılar	374
5.12.4.2. Değirmen temizliği.....	374
5.12.4.3. Galata Mevlevihanesi'nin kalbura benzemesi	375
5.12.4.4. Gırbâl-ı gabrâyı çalkalamak / Devlet erkanında değişiklik yapmak	375
5.12.4.5. Kaçan askerlere elek satsın diye beddua etmek	376

5.12.4.6. Kovanın kuyuya düşmesi	376
5.12.4.7. Kütahya fincanı gibi asil insanların gitmesi ve Çin porseleni gibi soysuzların gelmesi	377
5.12.4.8. Padişah düğününde sofrası tasviri.....	377
5.12.4.9. Resîd etmek / Onay vermek / Paraf atmak.....	377
5.12.4.10. Sadrazamın önemli bir misafir ağırlaması	378

6. BÖLÜM.....379

MÜTEFERRİK EV EŞYALARI.....379

6.1. BUHURDAN / MİCMER.....379

6.1.1. Asuman, Felek, Çerh ve Sipîhr Micmeri	379
6.1.2. Gûy-ı Micmer.....	379
6.1.3. Micmer-i Kalb / Sine Micmeri	380
6.1.4. Nergis, Gonca ve Lale Micmeri	381
6.1.5. Külâh Micmeri	381
6.1.6. Micmer-i Endîşe.....	382
6.1.7. Micmer-i Mâh	382
6.1.8. Micmerin Zincirle Asılması	383
6.1.9. Öd Ağacı Yakılan Micmer	383

6.2. MANGAL- MENKAL.....383

6.2.1. Amel Harmanının Mangal gibi Görülmesi	383
6.2.2. Gül Mangalı	384
6.2.3. Menkal-i Mey.....	385
6.2.4. Sîtil	385

6.3. MÜTEFERRİK EV EŞYALARI BAĞLAMINDA MAHALLİ UNSURLAR VE GÜNDELİK HAYATIN YANSIMASININ TAHLİLİ.....385

6.3.1. Atasözleri, Deyimler, Halk Söyleyişleri ve Kalıp İfadeler	385
6.3.1.1. Mangal ateşinin göz kulak tutması.....	385
6.3.1.2. Şeylillâh etmek.....	386
6.3.2. Âdetler ve Gelenekler	386
6.3.2.1. Micmer gezdirmek	386
6.3.2.2. Yatak odasında micmer bulundurma	387

6.3.2.3. Kandil gecelerinde buhurdan yakmak.....	387
6.3.3. Çeşitli İnanışlar ve Tedavi Yöntemleri	387
6.3.3.1. Melekler gibi ruhani mahlukların güzel kokulara meyletmesine inanmak	387
6.3.3.2. Kem gözlerden korunmak için üzerlik tohumu yakmak	388
6.3.4. Gündelik Hayat Sahneleri	388
6.3.4.1. Türbe restorasyonunda on yerde micmer yakılması	388
6.3.4.2. Mangalda pişirilip ikram edilen kahveden dolayı dükkânın müşterisinin artması	389
SONUÇ.....	390
KAYNAKÇA	398
EK 1. Orijinallik Raporu.....	410
EK 2. Etik Komisyon Muafiyeti Formu	410
ÖZ GEÇMİŞ.....	412

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

<i>a.s.</i>	Aleyhisselam
<i>bk.</i>	Bakınız.
<i>bs.</i>	Baskı, basım
<i>C</i>	Cilt
<i>Çev.</i>	Çeviren
<i>D.</i>	Divanı
<i>Ed.</i>	Editör
<i>dzl.</i>	Düzenleyen
<i>haz.</i>	Hazırlayan
<i>Hz.</i>	Hazreti
<i>G.</i>	Gazel
<i>K.</i>	Kaside
<i>MEB</i>	Millî Eğitim
<i>S</i>	Sayı
<i>s.</i>	Sayfa
<i>s.a.v.</i>	Sallallahu aleyhi sesellem
<i>Ş.</i>	Şeyhülislâm
<i>T.</i>	Tarihler
<i>TAED</i>	Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
<i>TDK</i>	Türk Dil Kurumu
<i>vb.</i>	Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
<i>vd.</i>	Ve devamı, ve diğerleri

Yay. haz.   Yayına hazırlayan(lar)

yy.   Yüzyıl

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Yüzyıllara göre divanları taranan şairler listesi.....	44
Tablo 2. Divan şiirinde ev eşyaları ve Osmanlı gündelik hayatı bağlamında literatür özet.....	46

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Çalışmamızda kullanılan ev eşyaları ile ilgili beyitlerin yüzyıllara göre dağılımı.....	390
Şekil 2. Ev eşyaları ile ilgili beyitlerin çalışmamızdaki bölümler bazında yüzyıllara göre dağılımı.....	396

ÖN SÖZ

Nevâl-i âferînişde melâ'ik kâse-lisümdür

(Nâbî)

İnsanın yaradılıştan meleklerle olan rûçhaniyetinin bir ifadesi olarak Nâbî, melekleri kendisinin çanak yalayıcısı olarak ifade etmiştir. Bu üstünlüğün esaslarından biri Hz. Âdem(a.s.)'a esmanın talim edilmesiyle eşyanın isimleri, hakikatleri ve sırlarının öğretilmesi yer alır. Eşyanın bu denli talimi insanların eşya ile olan irtibat ve alakasına bir işarettir.

İnsan ve eşya arasında pedagojik açıdan önemli bir etkileşim vardır. Eşya ile veya eşyadan öğrenmek, en az insanlarla karşılıklı etkileşim aracılığıyla öğrenmek kadar önemli, belki de daha kalıcıdır. Eşyadan öğrenme sürecinde eşyanın çağrısına kulak vermek esastır. Zihnimizle eşyayı tanımlamaya çalışmak değil eşyanın çağrıştırdıklarını anlamaya çalışmak önemlidir. Bu konuda kişinin eşya ile yapmış olduğu deneyimler ön plana çıkmaktadır. Sanala yönelimin arttığı günümüzde eşyanın çağrısına kulak verip fiziksellüğün öğrenmeye yaptığı katkı elde edilmelidir.

Maddi kültürün bir ögesi olan eşyalar geçmiş izlerini üzerinde taşıyan, günümüze ve geleceğe ulaştıran bir bellektir. İnsanlar, bulundukları zamandan eşyalar vasıtasıyla geçmişte yaşanmış olan hadiselerle bir pencere açabilir. Eşya dürbünü ile o pencereden asırlar öncesini izleyebilir. Geçmişten günümüze eşyanın serüveninin anlaşılması hem günümüzün hem de geleceğin daha isabetli değerlendirilmesine vesile olacaktır.

Asırlar boyunca yaşamış ve günümüzde etkileri devam eden Klasik Türk edebiyatının eserleri, çevremizi saran bu eşyalardan hali kalmamıştır. İçinde birçok eşyaya ev sahipliği yapmaktadır. Divan şairi, yarı açık göz ile hayale dalmaktadır. Gözünün açık kısmı ile eşyaya bakar, kapalı kısmı ile hayaline gelenlerle eşya arasında benzerlik ilişkisi kurmaya çalışır. Kurmuş olduğu bu ilişkiyi, kendine yaradılıştan verilmiş olan sanat yeteneği ile mısralara dökmüştür. Klasik Türk şiirimizin mısraları arasında altın bir taç gibi parlayan eşyalar, sanki bir padişah gibi mısradaki diğer kelimeleri kendine hizmet ettirmektedir. Osmanlı toplumunda gündelik hayatta kullanılan savaş ve av aletleri, ölçü aletleri, tarım aletleri, bilim aletleri, giyecekler, takılar, oyuncaklar, ceza

aletleri, kişisel bakım eşyaları, yazı takımları, paralar, musiki aletleri, ibadet ve cenaze eşyaları vb. gibi birçok alanda eşya bulunmaktadır. Tüm eşyaları tek bir çalışmanın konusu yapmak oldukça zor olacağından, bu eşyalar arasından, Osmanlı toplumunun gündelik hayatta kullandığı ev eşyaları çalışmamıza konu edilmiştir.

Ev eşyalarının divanlardaki izleri takip edilerek hangi benzetmelere esas oldukları, anlam ilişkileri ve gündelik hayatla olan ilişkileri ortaya konmuş böylelikle geçmiş zamana ışık tutulmaya çalışılmıştır.

GİRİŞ

Sanatçının kendisi ve çevresi, sanat eserinin oluşumunda iki temel unsurdur. Sanatçı, gündelik hayatında toplumun bir bireyi olarak yaşantısından kaynaklı veya bilerek yapmış olduğu gözlemleri, iç dünyasında sanat yeteneği ile harmanlayıp eserini oluşturmaktadır. Her bir sanat eserinin ise kendisi ile muhatap olan kimselere anlatmak istediği bir mana vardır. Bu manayı anlayabilmek için ya sanatkârın iç dünyasını tüm ayrıntılarına kadar bilmek ya da sanatçının iç dünyasında yoğunlaşarak yorumladığı çevresel olguları bilmek gerektir.

Sanatçının her düşündüğünü, belki kendinin dahi çözümleyemediği hayallerini bilmek çok mümkün değildir. Diğer taraftan toplum hayatı ve çevresel faktörler herkese açıktır, bilinip anlaşılabilir. Sanatçı da eserine yansımış olan herkesin bir derece haberdar olduğu dış faktörlerin içine kattığı mananın ipuçlarını koymuştur. Zamanın geçmesi ile hem sanatçı hem de çevresinden aldıkları unutulmakta ve sanat eseri daha az anlaşılabilir. Sanatçının her düşündüğünü, belki kendinin dahi çözümleyemediği hayallerini bilmek çok mümkün değildir. Diğer taraftan toplum hayatı ve çevresel faktörler herkese açıktır, bilinip anlaşılabilir. Sanatçı da eserine yansımış olan herkesin bir derece haberdar olduğu dış faktörlerin içine kattığı mananın ipuçlarını koymuştur. Zamanın geçmesi ile hem sanatçı hem de çevresinden aldıkları unutulmakta ve sanat eseri daha az anlaşılabilir.

Farklı bir bakış açısı ile sanat eserlerine baktığımızda, eserde araç ve amaç ikizlerini görebiliriz. Araçlar olmadan amaçlara ulaşmak mümkün olmadığı gibi amaçları olmadan da araçlarının kıymetinden bahsetmek mümkün değildir. Örneğin; kalem, kâğıt ve yazı tekniği bilgileri bir araçtır bunların kullanımı ile duygu ve düşüncelerin aktarımı amaçlanır. Demir, alçı ve harç gibi yapı malzemeleri aracılığıyla gözü bağlı, bir elinde kılıç diğeri terazi olan bir insan heykeli yapılırsa; araç yapı malzemeleri amaç ise tarafsızlık, güç ve adil yargı olarak hukukun üç temel kuralının herkese ilan etmek gibi örnekler araç-amaç ilişkisini açıklamak için verilebilir.

Eseri oluşturan sanatçı-sanatçının çevresi ve araç-amaç ikilileri açısından Divan şairi ve şiirine baktığımızda; Divan şairi, toplum hayatındaki gündelik yaşantısından aldıklarını kendi sanat kabiliyetiyle yorumlaması araçlarıyla bir şiir oluşturmaktadır. Divan şiirinin oluşumunda; dil imkânları, Divan şiirinin kuralları, mazmunlar, toplum hayatındaki âdet, örf ve gelenekler, her türlü eşya araç olarak kullanılmıştır. Şair bu araçlar ile oluşturduğu şiirinde birtakım amaçları hedeflemektedir.

Şairlerin de diğer insanlar gibi gününün önemli bir bölümünü evlerinde geçirdiği yadsınamaz. Bu süreç zarfında doğal olarak şair ile çevresinde bulunan eşya ile kaçınılmaz bir alaka ve gözlem oluşmaktadır. İyi bir gözlemci olan Divan şairi, sosyal yaşantısındaki gözlemleri şiirinde kullandığı gibi ev eşyalarını da şiirinde kullanmıştır.

Şair eşyayı, şiirinde kullanmak üzere hem şekil yönünden hem de kullanım fonksiyonu yönünden ele alıp dikkatli incelemiştir. Bu inceleme ve gözlem, ev yaşantısının bir neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiirde okuyucu veya dinleyici, bir manaya ulaştırılmak istenir. Bunun için bilinenden yola çıkılarak bilinmeyene ulaşılır. Zaten kıyasın usulü bilinmeyi, bilinene kıyas etmektir ki neticesinde bilinmeyen öğrenilebilsin. Ev eşyalarını içerisinde barındıran divan şiirlerinde; bu eşyalar ve fonksiyonları bilinen, ulaşılmak istenilen mana ise bilinmeyen olarak karşımıza çıkmaktadır. Telifin yapıldığı zamanın ev eşyaları ve kullanım fonksiyonları bilinmez ise şiiri anlamak mümkün olmayacaktır. Şair anlatmak istediği mananın ipuçlarını bu eşyalarda saklamaktadır. Şair, şiirinde anlatmak isteği manaya ulaştırmak için toplum hayatından gözlemlediği veya algıladığı herkesin ıttılayı olan maddi ve manevi unsurları kullanmaktadır. Bu unsurlar birer basamak olup mana meyvesine ulaştırmaktadır. Gündelik hayatta kullanılan maddi eşyalar ve örf, âdet, gelenekler gibi manevi olgular şairin manaya ulaştırmak için kullandığı vasıta ve basamaklardır.

Amaç

Günay Kut; *“Divan edebiyatı denilince akla dış yapısı ile belirli nazım şekilleri, aruz kalıpları ve kafiyeleler çerçevesinde, iç yapısıyla benzetmeler, İslam-İran mitolojisi, çeşitli İslami göndermeler, kıssa ve efsaneler, çeşitli bilim dallarını kullanma, kelime oyunları ve bütün bunları belirli sanatlarla ifade eden bir edebiyat geliyor* (Kut, 2000: 1).” ifadeleri ile Divan şiirinin ortak kullanım malzemelerini sınıflandırmıştır. Şiirinde bu malzemeleri bir araç olarak kullanan şairler, okuyucuyu bir manaya ulaştırmak istemektedir. Manaya ulaşabilmek de ortak kullanılan bu malzemenin tanınması ile mümkündür. Hiç şüphesiz bu ortak kullanım malzemelerinin içinde ev eşyaları da bulunmaktadır. Bu eşyaların; şekillerinin, imal maddelerinin ve kullanım alanları gibi hususlarının bilinmesi, içinde geçtiği beytin anlaşılmasında büyük yardımı olacaktır.

Aradan yüzyıllar geçmiş ve günümüze kadar ulaşmış olan Divan şiirimizin manalarını çözümlemek bir hayli zorlaşmıştır; çünkü şiirde bilinmeyen manaya ulaşmak için kullanılan, eşya ve kullanım fonksiyonları, örf, âdet ve gelenekler gibi vasıtalar anlaşılmaktadır. Bu vasıtalar şairin çağdaşı olan kimseler tarafından çok iyi bilindiği hâlde müruruzaman ile günümüzde kısmen veya tamamen unutulmuştur.

Ev eşyaları üzerindeki bu çalışmamız ile bu eşyalarının beyitlerdeki benzetmelerle oluşturulan anlam ilişkilerini ortaya çıkarmak, kullanım şekillerini tespit etmek, varsa

zamanındaki Osmanlı toplumunun gündelik hayatı ile bağı kurmak, ev eşyası üzerindeki yansımalarını göstermek ve ev eşyalarının içinde geçtiği beyitleri ve şiiri daha iyi anlayabilmeye yardım etmek amaçlamıştır. Yaklaşık iki yüzyıldır süren “Divan şiiri toplumdan kopuk, bu şiirin gerçekte bağlantısı yok ve manaları anlaşılamıyor.” gibi tenkitlere verilen cevaplara bu çalışma ile bir katkı yapmak amaçlanmıştır.

Sınırlamalar

Divan edebiyatında geçen tüm eşyaların bulunup bunların anlam ilişkilerini çıkarabilmenin bir tez konusundan çok daha kapsamlı olduğunu düşündüğümüzden, üzerinde çalışılacak eşya sayısında bir sınırlama gereği ortaya çıkmıştır (Eco, 2018: 39). Bu sınırların içinde kalacak eşyaların hem bir bütünlük arz etmesi hem de daha önce üzerinde çalışma yapılmamış veya az çalışılmış olması gerekiyordu. Eşyayı gruplandırırken kişisel süs ve bakım eşyaları, yazı yazma ile ilgili eşyalar, savaş araç gereçleri, ev eşyaları, gemi ve gemicilik eşyaları, yönetim ve makamla ilgili eşyalar, din ve ibadet ile ilgili eşyalar, kumaşlar, tarım eşyaları, para ve benzeri eşyalar ve musiki ve müzik aletleri gibi birçok grup karşımıza çıkmıştır. Yapılan değerlendirme sonucunda ev eşyalarının bir bütünlük arz ettiği ve süpürge gibi bazı eşyalarda müstakil çalışmalar bulunsa da bir bütün olarak ev eşyaları üzerinde çalışma bulunmadığı görülmüştür. Çalışmamızı sadece ev eşyalarının anlam ilişkileri ve gündelik hayata yansımaları olarak sınırlandırmış olduk. Ev eşyası ifadesi ile aklımıza ilk gelen şey “evde bulunan eşyalar” olmaktadır; fakat bu yeterli bir tarif değildir. Çünkü kişisel eşyalar, tarım aletleri ve benzeri birçok eşya da evde bulunuyordu. Bu sebeple ev eşyasının tanımı; evde bulunan, evde kullanılan, genellikle evin sakinlerinin ortak kullanımına açık ve sarf edilip bitmeyen eşyalar olarak yapılmıştır. Ayrıca meyhane gibi başka bir mekân ile özdeşmemiş olmasına dikkat edilmiştir. Bu tanıma uyan eşyalar üzerinden çalışma yürütülmüştür. Örneğin sabun, günümüzde hem evde kullanılan bir süs eşyası hem de temizlik açısından bir sarf malzemesidir; fakat sabunun süs eşyası olarak kullanımına dair bir beyte rastlanmadığı için çalışmamıza dâhil edilmemiştir. Ayrıca üzerinde birçok çalışma olan kadeh ve mum gibi eşyalarla ilgili başlıklarda kısaca evde kullanımları hakkında bilgi verilmiştir.

Tezimizin sağlıklı bir şekilde yürütölüp bitirilebilmesi için eserleri üzerinde tarama yapılacak şair sayısında ve eser üzerinde sınırlama yapılmıştır. Çalışmamız için yaklaşık altı yüzyıl yaşayan ve hâlen etkisini devam ettiren Divan şiirimizin her yüzyılından

şairler seçilmiştir. Bu şairlerin toplumun her kesimini temsil edebilmesi açısından; hanedan şairlerinden, İstanbul’da yaşayan şairlerden, taşrada yaşayan şairlerden ve kadın şairlerden her yüzyıl için en az bir tane alınmıştır. Divanları üzerinde tarama yapılacak olan şairlerinin seçiminde yaşadığı asırda tanınmış ve önde gelen şair olmasına da dikkat edilmiştir. Seçilen şairlerin sadece divanları üzerinde tarama yapılmıştır, yalnız birkaç eşyada bu kural esnetilmiştir. Kaynak taraması sırasında karşılaştığımız ve çalışmamıza katkı yapacağını değerlendirdiğimiz, divanlar dışında mesnevilerden ve şehrengizler gibi bazı eselerden ev eşyalarını içeren beyitler de değerlendirmeye alınmıştır. Taranan divanların toplamı 45’dir. Aşağıdaki tabloda yüzyıllara göre divanları taranan şairler gösterilmektedir:

Tablo 1. Yüzyıllara göre divanları taranan şairler listesi

Yüzyıllar	Divanı Taranan Şairler
14	Hoca Dehhânî, Kadı Burhaneddin, Nesîmî, Ahmedî
15	Ahmed Paşa, Necâtî Beg, Şeyhî, Adlî, Dede Ömer Rûşenî, Mesîhî, Hamdullah Hamdî, Muhyî, Mihrî Hatun, Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi
16	Fuzûlî, Zâtî, Bâkî, Hayâlî, Muhibbî, Gelibolulu Mustafa Ali, Şahî, Selikî, Azizî, Âşık Çelebi, Taşlıcalı Yahyâ
17	Nâbî, Nef’î, Nev’î-zâde Atâyî, Şehrî, Bahtî, Bosnalı Sâbit, Bosnalı Âsım, Şeyhülislâm Yahyâ
18	Nedîm, Sümbülzâde Vehbî, Esrâr Dede, Lebîb-i Âmidî, Şeyh Gâlib, Fıtnat Hanım, Belîğ Mehmed Emin
19	Trabzonî Emin Hilmi Efendi, Şeref Hanım, Leylâ Hanım, İbrahim Fehmî, Bursalı İffet

Yöntem

Taranan kaynaklardan ev eşyalarının adları ve ilgili beyitler tespit edilmiştir. Ev eşyaları kullanım alanlarına göre; aydınlatma araçları, yaygılar ve sergiler, mahfazalar, temizlik eşyaları, mutfak eşyaları ve diğer ev eşyaları olarak altı grup yapılmıştır. Kullanım amaçlarına göre bu eşyaları gruplara ayırmak; aynı grupta eşyaların işlevleri birbirini tamamlayıcı olduğunda beyitleri bir bütünlük içinde değerlendirmeye yardımcı olmuştur.

Bir başlık altında genellikle ihtiyaç miktarınca bir ila üç beyit örnek olarak verilmiştir. Bu beyitlerin günümüz Türkçesi ile nesre çevirisi yapıp örnek beytin altına tırnak içerisinde yazılmıştır. Kelime karşılığıyla nesre çevirisi yapılan beyitlerde anlamı daha anlaşılır hâle getirmek maksadıyla bazen bir kelime bazen de eklerden yararlanılmıştır. Bu kelime ve ekler metinde parantez içinde gösterilip asıl metne müdahale edilmemiştir. Beyitlerin kimliği için beytin ikinci mısrasının sonuna parantez içerisinde sırasına göre; şairin mahlası, eserin kısaltılmış rumuzu veya eserin adı, nazım şekli veya rumuzu, nazım şeklinin eserdeki sırası ve beytin sıra numarası (*Bâkî, D. G. 571/3*) örneğinde olduğu gibi verilmiştir. Beyitler için verilen bu sıra numaraları kaynakçada belirtilen baskılara aittir. Farklı baskılarda sıra numaraları değişiklik gösterebilmektedir.

Çalışmamızda birinci derece başlıklarda; aydınlatma araçları, mahfazalar, mutfak levazımatı, sergiler ve yaygılar, temizlik malzemeleri ve müteferrik (diğer ev eşyaları) diye adlandırdığımız bölümler bulunmaktadır. İkinci derece başlıklar ise bu bölümler içindeki temel eşyalar için kullanılmıştır. Bu eşyalardan birbirine yakın işlevi olan veya bir eşyanın farklı adları, aynı başlık altında toplanmış ve alfabetik sıraya göre dizilmiştir. Üçüncü derece başlıklar; ev eşyalarıyla ilgi özel adlar, tamlamalar ve benzetmeler gibi başlıklar için kullanılmıştır. Dördüncü derece başlıklar ise hem “Zinet ve Süs Eşyalarının Kutuları” gibi ilave bir gruplandırma ihtiyacı duyulan ev eşyalarında hem de bölümlerin sonunda ev eşyalarının gündelik hayat bağlamındaki tahlillerle ilgili başlık altında kullanılmıştır. Ayrıca ev eşyalarının gündelik hayata yansımaları ile ilgili tahliller, bölümlerin en sonunda ikinci derecedeki başlık altında bulunmaktadır. Bu başlık altında; atasözleri ve deyimler, âdet ve gelenekler, çeşitli inanışlar ve gündelik hayat sahneleri üçüncü derecede; bu başlıkların altındaki maddeler de dördüncü derece başlık altında incelenmiştir.

Başlıkların sıralanmasında öncelikli olarak konu birliği gözetilmiş daha sonra konu birliği ilişkisi kurulamayan yerlerde alfabetik sıralama esas alınmıştır.

Divanlardan alınıp tezde kullanılan beyitler yatık(italik), vurgulanacak kelimeler ise kalın(bold) olarak yazılmıştır. Alıntı yapılan beyitlerde uzun ünlüler, nazal “n”, hemze ve ayın harfleri gösterilmiş, diğer transkripsiyon işaretlerine yer verilmemiştir. Bahsedilen hususlar dışında örnek verilen beyitlerin, alıntı yapılan kaynaklarındaki imlasına sadık kalınmıştır. Çalışmamızda beyitler, başlıklar ve alıntı yapılan tabirlerin

haricindeki metin kısımlarının yazımında Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu esas alınmıştır.

Mevzunun bütünlüğünü korumak ve yazılan metni örneklerle uzatmamak için örnek beyit verirken üç taneyi aşmamaya gayret edilmiştir. Verilen örnek beyitlerin dışında kalan, konuyla ilgili diğer beyitler dipnotta künyeleriyle kaydedilmişlerdir. Okuyucu tarafından daha fazla örneğe ihtiyaç duyulduğunda bu beyitler, kaynakçada belirtilen ilgili çalışmalardan bulunabilecektir.

Makale ve tez gibi bazı çalışmaların incelenip taranması sırasında elde edilen beyitlerin asıl kaynaklarına ulaşılmaya çalışılmıştır; fakat asıl kaynaklarına ulaşamayan beyitlerin künyesi verilmemiştir. Bu beyitlerin sahibi olan şairden metin içinde söz edilmiş ve çalışma sahibine metin içi atıf yöntemine göre atıflar yapılmıştır. Böylelikle bu akademik çalışmadan istifade edildiği belirtilmiş ve sahibinin hukukunu muhafaza etmek amaçlanmıştır.

Çalışmamız ile ilgili literatür özeti, aşağıdaki tabloda yazar ve eser adları belirtilerek gösterilmiştir. Adı geçen yayınların tam künyesi kaynakçada verilmiştir.

Tablo 2. Divan şiirinde ev eşyaları ve Osmanlı gündelik hayatı bağlamında literatür özeti

YAZAR	YAYINLAR
Ahmet Atilla Şentürk	Osmanlı Şiiri Antolojisi
Ahmet Atilla Şentürk	Klâsik osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler
Ahmet Atilla Şentürk	Osmanlı Şiir Kılavuzu 1-5
Arnd-Michel Nohl	Eşya ve İnsan
Bahanur Özkan Bahar	Mesîhî Divanında Sosyal Hayat
Balıkxane Nazırı Ali Rıza Bey	Eski Zamanlarda İstanbul hayatı
Erhan Aydın	Eski Türklerde Gündelik Hayat
Esmâ Şahin	Bâkî Divanı'na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı
Günay Kut	Ağız Tadı Türklerde Yemek Kültürü

Tablo 2. (Devam) Divan şiirinde ev eşyaları ve Osmanlı gündelik hayatı bağlamında literatür özeti

YAZAR	YAYINLAR
Hafız Hızır İlyas Ağa	Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat
Halil İbrahim Demirkazık	Emrî Divanı'nda Âdetler ve Gelenekler
Halil İbrahim Yakar	Divan Şiirinde Sosyal Hayat
Halil İnalçık	Has-bağçede 'ayş u tarab
Hasan Celal Güzel ve diğerleri	Türkler/Osmanlı
Hasan Kaya	Divan Şiirinde Mum
Hasan Kaya	Azmizâde Hâletî Divanında âdet ve Gelenekler
Kâmil Toygar	Türk Mutfak Kültür Üzerine Araştırmalar
Kudret Emiroğlu	Gündelik Hayatımızın Tarihi
Mehmet Ali Tanyeri	Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler
Mehmet Kahraman	Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar
Mehrdad Kia	Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat
Metin And	16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam
Murat Keklik	Osmanlı Toplum Hayatından Beyitlere Yansıyan Birkaç Örnek
Mustafa Nejat Sefercioğlu	Dîvan Şiirinin gerçek Hayatla Bağlantısı
M. Şefik Korkusuz	Eski Diyarbekir'de Gündelik Hayat
Nimet Elif Uluğ	Osmanlı'da Batıl İtikatlar ve Büyü
Nuri Bilgin	Eşya ve İnsan
Olgun Közleme	Türk Mutfak Kültürü ve Din
Ömer Özkan	Osmanlı Toplum Hayatı
Ömer Savran	Klâsik Türk Şiirinde Süpürge İmgesi
Özge Öztekin	XVIII. Yüzyıl Divan Şairlerinde Toplumsal Hayatın İzleri: Divanlardan Yansıyan Görüntüler
Pretextat Lecomte	Türkiyede Sanatlar Zeneatlar
Raphaella Lewis	Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat (âdet ve gelenekler)

Tablo 2. (Devam) Divan şiirinde ev eşyaları ve Osmanlı gündelik hayatı bağlamında literatür özeti

YAZAR	YAYINLAR
Savaşkan Cem Bahadır	Divan edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar
Sadık Armutlu	Eski Türkiye Türkçesinin Deyimler Sözlüğü
Sezayi Özçelik	XVII. Yüzyıl Sosyal Hayatı'nın Nâbî Divânı'na Yansımaları ve Anlam Çerçevesi
Suraiya Faroqhi	Osmanlı Kültürü ve Gündelik Hayat Orta Çağdan Yirminci Yüzyıla
Suraiya Faroqhi	Orta Halli Osmanlılar
Suraiya Faroqhi	Osmanlılar Kültürel Tarih
Şevkiye Kazan Nas	Sosyal Hayatın Edebiyatımıza Yansıması: Klâsik Türk Şiirinde Evlilik ve Düğün
Umberto Eco	Tez Nasıl Yazılır
Yavuz Özkul	Azmî-zâde Hâleti Dîvânı'nın Tahlili
Zafer Gölen ve Abidin Temizer	Osmanlı Dönemi Balkanlar'da Gündelik Hayat

1. BÖLÜM

AYDINLATMA ARAÇLARI

Yaşamış olduğu çevreyi gözlemleyen Divan edebiyatı şairleri, etrafında bulunan eşyaları şiirlerine malzeme yapmışlardır. Bu eşyaların bazen şekli bazen de kullanım amacı gibi özelliklerinden yola çıkarak bazı benzetme veya edebî sanatlarla mana ilişkileri kurmuşlardır. Divanların beyitleri arasında yer alan eşyalardan biri de aydınlatma araçlarıdır. Öncelikli olarak etrafını aydınlatma amacı için kullanılan bu araçlar aynı zamanda eğlence, süs eşyası ve emniyet maksatlı da kullanılmaktadır.

Gece veya karanlıkta kullanılan aydınlatma araçları, parlamaları ile her kesimden insanın olduğu gibi şairlerin de dikkatini çekmiştir. Aydınlatma araçları medeniyetin ilerlemesi ile asırlar boyu tedrici olarak gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Bu çeşitlenmeden kaynaklı olarak şiirde de aydınlatma araçlarına yüklenen anlamlar artmış ve anlam zenginliğine vasıta olmuştur. Anlam çeşitliliğine sebep olan diğer bir unsur ise bu araçların yapımında kullanılan malzemelerdir. Bir aydınlatma aracının imalinde fitil, yağ, cam fanus ve bal mumu gibi eşyalar kullanılmaktadır. Öte yandan şamdan ve avize gibi unsurlar aydınlatma araçları kapsamındaki diğer eşyalardır.

Aydınlatma ihtiyacı önceleri çıra veya meşale tarzında bazı sopaların uçlarına sarılan yağlı bezlerin yakılması ile giderilmiştir. Daha sonra tedrici olarak mum, kandil, fener ve avize gibi aydınlatma araçları toplum hayatında ve Divan şiirinde yer almıştır.

Meşale, çerâğ, şem, mum, kandil, misbâh, sirâc ve fener gibi Arapça, Farsça ve Yunanca kökenli kelimelerle isimlendirmiş aydınlatma araçları bulunmaktadır. Bunlarla beraber fanus, avize ve şamdan asıl olarak aydınlatma aracının bir parçası olsa da bazen aydınlatma aracı yerinde kullanılmıştır.

1.1. AVÎZE

Avizeler; mum ve lambalar üzerine takılıp tavana asılarak kullanılan, tahta, cam, billur, kristal, pirinç veya tunç gibi madenlerden imal edilen süslü aydınlatma araçlarıdır (Devellioğlu, 2013: 60). Asılı olan nesnelerin her birine de avize denmektedir¹(Şentürk, 2016: 420).

---

¹ (Bâkî D. K. 27/7), (Belîğ D. G. 140/2), (Lebib-i Âmidî D. K. 6/26).

1.1.1. Heft Seyyâre

Yedi seyyare; Ay, Mars, Güneş, Venüs, Merkür, Jüpiter ve Satürn'dür. Samanyolu galaksisi bir beşiğin başında yarım daire gibi duran süslü kemerine, bu yedi seyyare ise bu beşiğin üzerindeki tavana asılı bir avize olarak tasvir edilmiştir. Samanyolu galaksisi; Dünya beşiğinin bir süslü kemeri, yedi seyyare de bu beşiğin avizesi olmuştur. Bu beyitten, avizelerin beşiklerin üzerindeki tavana asılarak kullanımının bulunduğu ve üzerlerinde birden fazla aydınlatma aracının bulunabildiği anlaşılmaktadır. Sevgilinin süslü yatağı beşik olarak da ifade edilmektedir (bk. Âvîze-i Gehvâre / Güneş ve Ay Avizesi maddesi).

Oldı âvîze heft seyyâre

Keh-keşân nîm-tak-ı gehvâre (Nâbî D. Mesnevi 1/20)

“Samanyolu galaksisi, beşiğin yarım daire kemeri(ne); yedi seyyare, avize oldu.”

1.1.2. Âvîze-i Cîd

Âvîze-i cîd, aşağıdaki beyitte boyna takılan bir gerdanlık anlamında kullanılmıştır. Şair, sultanın teveccühü ile lütuf ve ihsanını almayı istemektedir. Alacağı bu ihsanları bir mücevher gibi düşünen şair, bunları boynuna avize veya gerdanlık gibi takmayı istemektedir. Bu ihsanların boyna avize gibi takılması hem onları sergileyip bir tahdis-i nimet yapmak hem de boyna takılanların kıymetinin yüksekliğine işaret etmektir.

N'ola sultânımı tergîb ile himmetler edip

Gevher-i minnetini eylesem âvîze-i cîd (Lebîb-i Âmidî D. K. 4/47)

“Ne olur, sultanımı teşvik ile himmetler ettirip minnet mücevherini, boynu(ma) avizesi yapsam.”

1.1.3. Âvîze-bend-i Taylesân

Şair bu beyitte avize tabirini asılı manasında kullanmıştır. Nilüfer rengine boyatılan, omuzda sallanan avizeye benzeyen kısım, baharda bahçelerde asılı olarak sallanan taze yeşilliklere benzetilmiştir.

Boyatdı reng-i nîlüferle sûfî tarf-ı destârın

Bahâra tâzededen âvîze-bend-i taylesân oldu (Lebîb-i Âmidî D. K. 6/26)

“Sufî, sarığının ucunu nilüfer rengine boyattı. Sarığın omza düşen ucunun asılı bağı, bahara yeşillik oldu.”

1.1.4. Âvîze-i Gehvâre / Güneş ve Ay Avizesi

Âvîze-i gehvâre tabiri, bir çocuğun beşiği değil, sevgilinin beşiği veya yatağı anlamında kullanılmıştır. Kâinat da sevgilinin peşinde serseri gibi dolaşmaktadır. Sevgiliyi çok yüksekte göstermek ve övmek için sevgilinin yatağının avizesinin Güneş ve Ay olduğu ifade edilmiştir. Güneş ve Ay, bir güzelin yatağının tavanına asılı bir avizeye benzetilmiştir. “Arzı bir döşek / beşik yapmadık mı²?” mealindeki ayetin de işaret ettiği gibi aşağıdaki beyitte de dünya bir beşik veya bir döşeye benzetilmiştir³.

Dil bir sanemin felekde âvâresidir

Kim mihr ü meh âvîze-i gehvâresidir

Dil verdim ana rûz u şeb âzâr aldım

Sînemdeki dâg u şerha dil yâresidir (Lebîb-i Âmidî D. Rubaî 8)

“Gönül, felekde bir güzelin (peşinde) dolaşandır. Ki güneş ve ay (onun) beşiğinin avizesidir. Gönül verdim ona gündüz gece azar aldım. Sinemdeki yanık ve yara izi gönül yarasıdır.”

1.1.5. Kirpik Avizeleri

Bir güzelin göz kapağının köşesinde asılı olan kirpikler bir avizeye benzetilmiş. Bâkî, göz kapağının köşesine asılı olan bu kirpikleri, yüze düşen saç lülesinin tarağı olarak ifade etmiştir. Bu beyitte avizenin, “asılı olan” manasında kullanıldığı görülmektedir.

Nedür ol gûşe-i bâmındaki âvîzeler dirseñ

O zîbâ turraya bir şânedür kim itdiler peydâ (Bâkî D. K. 27/7)

“Nedir o göz kapağının köşesindeki avizeler dersen, o güzel saç lülesine bir taraktır, ki peyda ettiler.”

1.1.6. Âvîze-i ‘Arş-ı Rahmân / Âvîze-i ‘Arş-ı Mecîd

Dua mücevhere, ihlas ipe benzetilmiştir. Dua incileri ihlas ipine intizamlı bir şekilde dizilip dokuz tabaka olarak düşünülen feleğin en yükseği olan arşa bir avize gibi asılmaktadır. Fıtnat Hanım, makbul bir duanın edilme usulünü şöyle anlatır: Dua, devamlı ve ihlaslı bir şekilde yapıp arşa takılarak Mecid ve Rahman olan Allah’a sunulmalıdır. Verilen beyitten avizenin birçok kıymetli parçalardan oluştuğu da anlaşılmaktadır.

Du‘â gevherlerin nazm eyle Fıtnat silk-i ihlâsa

² Nebe Suresi 6. Ayet.

³ (Nâbî D. Mesnevi 1/20).

Olup makbul-ı Hak âvîze-i ‘arş-ı mecîd olsun (Fıtnat Hanım D. K. 3/9)

“Fıtnat, ihlas ipine dua cevherlerin diz. Hakk’ın kabulü olup Mecid’in arşının avizesi olsun.”

Güher-i da ‘veti eyle tanzim

K’ola âvîze-i ‘arş-ı Rahmân (Fıtnat Hanım D. Tarih 3/22)

“Davetin incisini tanzim eyle ki Rahman’ın arşının avizesi ola.”

1.1.7. Burka / Peçe Avizesi

Kadınların yüzünü gizlemek için kullanmış olduğu kafesli yüz örtüsüne burka denmektedir. Sevgiliye, “meleğin kışkandığı” diye hitap eden şair, sevgiliden yüz örtüsü olan burkasını bir avize yapıp asmasını istemektedir. Şair sevgilin yüzünü açmasını istemektedir. Burada hem yüz hem de yüz örtüsünün yukarı kaldırılıp asılması söz konusu olup sevgilinin melekleri kışkandıracak kadar parlak yüzü ve yukarı asılan burkası avizeye benzetilmiştir.

Âvîze kılup bürka ‘uñ ey reşk-i melek as

Der-çenber idüp hâlesini mâha elek as (Bosnalı Sâbit D. G. 172/1)

“Ey meleğin kışkandığı! Peçeni avize yapıp as. Halesini çember yapıp Ay’a elek as.”

1.1.8. Söz ve Küpe Avizeleri

Kasidesinin fahriye beyitlerinde kendi şiirini öven şair, kendi içinde avizeye benzeyen seçkin ve eşsiz birçok söz bulunduğunu, bu sözlerin hurilerin kulağına küpe olacak kadar güzel olduğunu ifade etmiştir⁴. Güzel ve eşsiz kelimeler ve hurilerin küpelerinin avize ile aralarında benzerlik ilişkisi vardır.

Sezâdur her biri mengûş-ı gûş-ı hûr-ı ‘îyn olsa

Derûnında hezâr âvîze var mümtâz ü müstesna (Bosnalı Sâbit D. K. 42/22)

“İçimizde seçkin ve benzersiz bin avize var. Her biri İri ve güzel gözlü hurilerin kulağının küpesi olsa layıktır.”

1.2. ÇERÂĞ

Çerağ, topraktan veya madenden, içine yağ konulup yan tarafındaki deliğe bir fitil takılarak yakmağa mahsus eski yağ kandillerine verilen addır (Pakalın, 2004: 351).

Çerâğ kelimesi önceleri bir kandilin fitilini ifade ederken daha sonra yağ kandili manasında özellikle de mum gibi ışık veren bir aydınlatma aracının adı olarak kullanılmıştır. Ayrıca, günümüzde farklı anlamlarda kullanılan “çıra” ve “çırak”

⁴ (Lebîb-i Âmidî D. G. 124/5), (Belîğ D. G. 140/2), (Lebîb-i Âmidî D. T. 69/5).

kelimeleri meşale ve kandil gibi ışık veren aydınlatma araçlarına verilen genel bir ad olarak beyitlerde yer almıştır (Şentürk, 2017: 513). Muhibbî, “Mum dibine ışık vermez.” atasözündeki mum ifadesi yerine çerâğ kelimesini kullanmıştır. Bu durum ise çerâğ kelimesinin mum kelimesi yerine kullanılmakta olduğunu göstermektedir⁵. Ayrıca çerâğ tabiri, tarikata girerek bir şeyhe veya bir pire intisap etmiş, tasavvuf yolundaki müritler için de kullanılan bir ifadedir (Şentürk, 2017: 513)

1.2.1. Adalet Çerâğı

İdarecilerin adaletle verdikleri hükümler, çerâğa benzetilmiştir⁶. Nasıl ki çerâğ etrafını aydınlatıp insanlara huzur, neşe ve ferah veriyor öyle de adaletli bir karar da insanların saadetine medar olmaktadır. Bâkî, memdûhunu övmek için adaletle hükmeden bir soydan geldiği belirtmiş. Beyitte adaletle yönetmenin kıymeti ifade edilmektedir.

Sensin ey çeşm-i çerâğ-ı dūdâmân-ı ma'delet

Şem'-i nûr-efşân-ı bezm-i hânedân-ı ma'delet (Bâkî D. Musammat 3-3/1)

“Ey adalet ocağının çerâğının gözü (evladı) sensin, adaletli soyun meclisinin nur saçan mumu!”

1.2.2. Çerâğ Akçesi

Nergisin çerâğındaki altın ve gümüşler ifadesiyle; gözyaşları, çiy taneleri veya çiçeklerin içindeki tohum ve benekler; altın ve gümüşe benzetilerek tekkede şeyhin yanında yanan çerâğa veya dervişlerin ellerinde gezdirdikleri ortasında mum yanan tepsilere bırakılan sadakalara ve adaklara işaret etmiştir⁷.

Sadâkat u zekât-ı çeşmüñdür

Sîm ü zer nergisüñ çerâğında (Bâkî D. G. 424/4)

“Gözünün zekât ve sadakasıdır. Altın ve gümüş nergis çerâğında.”

⁵ (Muhibbî D. G. 368/3).

⁶ (Nâbî D. K. 7/39), (Bâkî D. Kıta 3/1).

⁷ (Gelibolu Mustafa Ali D. Kıtalar 115 /1).

1.2.3. Çerâğân / Çerâğâh / Çırağan

Çerâğân veya çırağan kelimeleri ile ifade edilen eğlenceler, bahar ve yaz aylarında bahçelerde gece birçok meşale, çerâğ, kandiller yakma ve seyretme âdetidir⁸. Lale devrinde bu eğlencelerde kaplumbağaların üzerine yanan mumları dikip lalelerin arasına dolaşmaları için bırakılır (Altınay, 2014: 153). Diğer bir uygulama ise midye kabuklarına yanan mumlar dikilerek suya bırakılır ve ışıklı güzel manzaralar teşkil edilir (Şentürk, 2017: 517). Nedîm, gül bahçelerinin lalelerle süslendiğini çırâğan eğlencelerinin vaktinin geldiğini söylemiş, hatta bugünü bayram günü olarak adlandırmıştır⁹.

Gül-istân lâle-i ahmerle pür-zîb oldu ser-te-ser

Çırâğan faslı ıyd eyyâmıdır şevketlü hünkârım

Karâr etsin mi İstanbulda şimden sonra hâtırlar

Çırâğan faslı ıyd eyyâmıdır şevketlü hünkârım (Nedîm D. Musammatlar 26/1)

“Gül bahçesi kırmızı lal ile baştan başa süslendi. Yüce padişahım! Çerâğân vakti bayram günüdür. İstanbul’da dursun mu? Bundan sonra hatırlar. Yüce padişahım! Çerâğân vakti bayram günüdür.”

Nâbî, çerâğâhda yapılan eğlencelere birçok kişinin katıldığını; fakat ne yediklerinin ne de mekânın kimin olduğunu bilmediklerini ifade etmiştir. Bu eğlencelerin, insanların kendini kaybedecek derecede olduğu anlaşılmaktadır.

Çok kimseyi gördüm bu çerâğâhda Nâbî

Bilmez ki kimün nânını yer hâne kimündür (Nâbî D. G. 194/7)

“Nâbî! Bu çerâğâhta (eğlencesinde) çok kimseyi gördüm. (Bunlar) kimin hane(sinde) kimin ekmeğini yer bilmez ki.”

⁸ (Lebîb-i Âmidî D. K. 8/29), (Lebîb-i Âmidî D. T. 41/19), (Lebîb-i Âmidî D. T. 47/18), (Lebîb-i Âmidî D. T. 49/11), (Lebîb-i Âmidî D. G. 114/4), (Lebîb-i Âmidî D. Kıta 37/2), (Lebîb-i Âmidî D. Kıta 38/7), (Nâbî D. K. 22/13), (Bursalı İffet D. G. 86/4).

⁹ (Nedîm D. Musammatlar 26), (Nedîm D. Musammatlar 33), (Nedîm D. Musammatlar 41), (Nedîm D. Musammatlar 43), (Nedîm D. K. 19/73), (Nedîm D. K. 24/3), (Nedîm D. Kıtalar 3/8), (Nedîm D. Kıtalar 4/3), (Nedîm D. Kıtalar 4/14).

Lebîb; ayrılık acısından dolayı sinisini, içinde çerâğların yandığı çerağân şenliklerine benzetmiştir. Bu şenliğe sevgilisini davet etmesinden, birçok insanın da çerağan eğlencelerini seyretmeye geldiği anlaşılmaktadır.

Fetîl-efrûz-ı şevk-i makdemindir sîne ser-tâ-ser

Buyur ey şehryâr-ı mülk-i dil seyr et çerâğânıñ (Lebîb-i Âmidî D. G. 82/2)

“Sine baştan başa kavuşma arzusunun fitilini yakar. Ey gönül mülkünün padişahı! Buyur çerağanı seyret.”

1.2.4. Çerâğların Asıllık Kullanılması

Nâbî aşağıdaki beytinde devletin ışığını; devletin adaleti, cömertliği, koruyuculuğu ve hizmetine benzeterek bütün kâinatı aydınlatan bir çerâğ olarak göstermiştir. Çerâğlar duvarlarda pencere şeklinde oyulmuş kovuklara konularak kullanıldığı gibi tavanlara asılarak da kullanılmaktadır.

Fürug-ı devletidür tâk-ı âsmâna çerâğ

Uluvv-ı himmetidür bârgâh-ı çehre imâd (Nâbî D. K. 14/32)

“Semanın kubbesine çerâğ, devletin ışığıdır. Sultanın çadırına direk, yüksek lütfudur.”

1.2.5. Çerâğ-ı ‘Aşk

Sevginin ileri mertebesi olan aşk, insanı kendine tabi yapar ve onu yönlendirir. Malumdur ki gece karanlıkta fenerle yürüyen kimse yolu görmek için feneri önünde tutar. Çerâğa benzetilen aşk da önünde mumu tutmaktadır, doğru yolu bulmak ve görmek için önde tutulan mum, bir delildir. Bazı insanların düşüncelerinin tersine olsa bile akıllarına uyar. Şair, akla değil aşka tabi olmak gerektiğini; çünkü aşkın elinde delil hükmünde önünü aydınlatan mum olduğunu ifade etmiştir.

Önünce tutar iken şem-çerâğ-ı aşk delil

Nice uyar kişi akl-ı hilâf-endîşe (Necâtî Beg D. G. 507/4)

“Aşk mum çerâğını, önünde delil tutarken, çoğu kimse düşüncesinin tersi olan aklına uyar.”

Âşık gamdan dolayı sinesine açılan yaraları dağlamış, bu durum sanki göğsünde bir mum yakmış gibi olup aynı zamanda aşk çerâğını da kırmızı altın gibi parlaklık vermiştir. Bâkî, âşığın vücuduna yaralar açmasını aşkına olan bağlılık olarak ifade etmektedir.

Göñül dâg-ı gamuñla sînede bir şem ‘ uyandurmuş

Çerâğ-ı ‘aşka bir garrâ kızıl altını yandurmuş (Bâkî D. G. 219/1)

“Gönül gam (yarası) dağıyla göğüste bir mum yakmış. Aşk çerâğına, parlak kırmızı bir altını yandırmış.”

1.2.6. Çerâğ-ı Bezm-i Vasl

Bâkî; sevgilinin yanağının nurunun meclisi aydınlatacak kadar beyaz olmasına yine sevgilinin bembeyaz boynunu delil getirmiştir. İnsanın boynu dış etkenlere daha az maruz kaldığı için her zaman beyazdır. İstiare yolu ile kavuşma meclislerini aydınlatan “şem-i kâfûr” gibi araçlar sevgili veya sevgilinin yanağına teşbih edilmiştir. Şem-i kâfûr; kâfurdan imal edilmiş bembeyaz bir mum olup beyitte sevgilinin bembeyaz yanağını ifade etmektedir.

Çerâğ-ı bezm-i vasl olmaga bir şeb ‘ârızı nûrî

Kefîli boynudur ol meh-likânun şem-i kâfûrî (Bâkî D. G. 505/1)

“Bir gece yanağının parıltısı kavuşma meclisinin çerâğı olmaya, o ay yüzünün kâfurdan yapılmış bembeyaz mumu(nun) kefilî boynudur.”

1.2.7. Çerâğ-ı Devlet ü Baht / Çerâğ-ı İkbâl

“Devlet” kelimesi hem bir topluluğun yönetimi hem de talih ve mutluluk manalarından dolayı baht ile aynı manada kullanılmaktadır. Bâkî, memdûhun bahtının ve devletinin ışığının parlamasına dua ederek kişinin talihinin açık olmasını ve devletinin yükselerek devamını istemektedir¹⁰.

Dâ'im çerâğ-ı devlet ü bahtın münevver it

İki cihânda gönli murâdın müyesser it (Bâkî D. Musammat 1/10)

“Daima bahtının ve devletinin çerâğını yandır, iki cihanda gönlünün isteğine erişir.”

Hayâlî, devlet çerâğının yanmasını temenni ettiği beytinde, devletin yıkılmadan devamlı kalmasını kastetmektedir.

Dîli rûşen kılan bir gül-îzârın taze dağıdır

Ko yansın haşre dek söyünmesin devlet çerâğıdır (Hayâlî D. G. 176/1)

“Gönlü aydınlatan, bir gül yanağın (açmış olduğu) yaranın taze dağıdır. Bırak yansın devlet çerâğıdır, haşre kadar sönmesin.”

İkbal çerâğı, talih ve baht açıklığı olarak ifade edilmektedir. İkbal çerâğının parlaması istemek, Allah’tan talihinin çok ve bahtının parlak olması dilemektedir.

¹⁰ (Bâkî D. G. 367/4), (Lebîb-i Âmidî D. T. 6/14), (Nâbî D. G. 594/3), (Lebîb-i Âmidî D. K. 17/1), (Nâbî D. K. 12/11), (Hayâlî D. G. 182/2), (Ahmedî D. G. 65/4), (Ahmedî D. G. 168/1).

Hemîşe ola fîrûzân çerâğ-ı ikbâlî

O dûdmân-ı ‘azîmüñ ki cûdı bî-haddür (Nâbî D. K. 28/25)

“Her zaman talihinin çerâğı parlasın. O ulu ocağının cömertliği hadsizdir.”

1.2.8. Çerâğ-ı Dil-pezîr

Gönül çerâğına, insanları aydınlatan, onlara mutluluk veren ve yardım eden manaları yüklenmiştir. Lebîb, yeni rütbe alan kişiyi günlünün çerâğı olarak tarif etmiştir¹¹. Yeni atanan vezirin, şair için hem maddi hem de manevi bir hamî olacağı anlaşılmaktadır.

Vezîr ibn-i vezîrimdir müşîr-i kâmdârımdır

Çerâğ-ı dil-pezîrimdir kılınsin rütbesi a ‘lâ (Lebîb-i Âmidî D. K. 25/13)

“Vezir, vezirimin oğludur, arzusuna kavuşan mareşalimdir. Rütbesi yüksek olsun, gönlümün beğendiği çerâğıdır.”

1.2.9. Çerâğ-efrûz-ı Himmet / Çerâğ-efrûz-ı ‘Âlem

“Çerâğ-efrûz” tabiri dergâhlar ve tekkelerde aydınlatma için bulunan mum veya kandil gibi araçları yakan kimselere denmektedir. Önemli bir hizmet olan çerâğ uyandırmak aynı zamanda şefkat göstergesidir. Bu kişiye çerâğcı da denirdi. Bu kimse akşam namazı vaktinde dergâhtaki mum ve kandilleri yakar (Pakalın, 2004/I-352). Lebîb; aşağıdaki tarih beytinde Hâfız Mustafa Paşa’yı, devlet ve vatan için gayretle çalışmanın çerâğını yakan kişi olarak tarif etmiştir¹²:

Çerâğ-efrûz-ı himmet Hâcî Hâfız Mustafâ Paşa

Mahallîdir Aristo olsa dergâhında derbânı (Lebîb-i Âmidî D. T. 49/1)

“Aristo, gayretin çerâğını yakan Hacı Hâfız Mustafa Paşa(nın) eşiğinde kapıcı olsa yeridir.”

Bâkî, Peygamberimizi(s.a.v.) âlemin çerâğını yakan olarak tarif etmiştir. Allah’ın ziyasının kâinatı aydınlatması, kâinatı yaratmasına; Peygamber(s.a.v.)’in âlemin çerâğını yakması ise kâinatın onun nurundan yaratılmasına ve iman nuru ile aydınlatılmasına işarettir.

Cihân rûşen ziyâsından mahabbet ol Hudâ hakkı

Çerâğ-efrûz-ı ‘âlem nûr-ı pâk-i Mustafâ ancak (Bâkî D. G. 234/6)

¹¹ (Hayâlî D. G. 358/3).

¹² (Şeyhülislâm Yahyâ D. Tahmis-i Gazel-i Sultân Murâd / 1), (Hayâlî D. G. 532/1), (Nâbî D. G. 506/2).

“Kâinat aydınlandı zıyasından o Hüda’nın hakkı muhabbet(tir). Âlemin çerâğını yakan, ancak Mustafa’nın temiz nuru(dur).

1.2.10. Çerâğ-ı Himmet

Çerâğ-ı himmet; yardım mumu, gayret ışığı ve manevi veya maddi bir güç ile ihtiyaçlı olan kimselere yardım etmeyi ifade etmektedir. Nâbî, kara parmak olan rakip ile kendisinin yapmış olduğu yardımları kıyaslamaktadır. Kendi yardımını kara parmaklıdan fazla görmektedir.

Ey engüşt-i siyeh itme benümle da'vî-i himmet

Çerâğ-ı himmetüm nûrum benüm nârumdan efzûndur (Nâbî D. G. 97/5)

“Ey kara parmak! Benim ile gayret yarışırma yapma. Benim gayretim mumunun nuru ateşimden fazladır.”

Hayâlî de himmet çerâğı tabiri ile fakir kimselere yardımı ifade etmiştir¹³. Padişahların bir kavimden devlet kurdukları, fakir bir memleketteki reislerin yoksul insanlara yardım ettikleri anlatılmaktadır. Tekkeleri, fakirlik memleketi; reisleri ise tekkenin şeyhi olarak düşündüğümüzde, bu din büyüklerinin insanlara dinî hizmetlerde yardım ettiğine işaret edilmektedir.

Fakr eli serverleri himmet çerâğın yaktılar

Şâhlar ol kavmdan devlet ocağın yaktılar (Hayâlî D. G. 178/1)

“Fakir memleketin reisleri, yardım çerâğını yaktılar. Şahlar o kavimden devlet kurdular.”

1.2.11. Çerâğ-ı Hüsn

Sevgilinin güzelliği, ışık saçan bir çerâğa benzetilmiştir¹⁴. Çerâğ etrafını aydınlatır. Çevresinin ilgisini üzerine çeker. Pervane gibi bazı sinek ve kelebekleri kendine çekip yakar. Sevgili de bir çerâğ gibi âşıkları cezbedip kendine çekip yakar.¹⁵ Muhibbî sevgilinin güzelliğini yanan bir çerâğa benzetmiş “şem ü pervâne” mazmununu kullanarak gönlünün kol ve kanadını bu güzellik çerâğında yaktığını ifade etmiştir.

Dün gice gördüm çerâğ-ı hüsnünü

¹³ (Lebîb-i Âmidî D. T. 49/9).

¹⁴ (Nâbî D. G. 423/4), (Nâbî D. G. 672/1), (Hoca Dehhânî D. G. 4/1).

¹⁵ (Necâtî Beg D. G. 450/4), (Necâtî Beg D. G. 576/4), (Nâbî D. G. 672/1), (Bâkî D. G. 64/5), (Bâkî D. G. 360/5), (Bâkî D. G. 265/1), (Bâkî D. G. 52/2), (Bâkî D. G. 224/4), (Bâkî D. G. 484/1), (Bâkî D. G. 223/5), (Bâkî D. G. 415/4).

Yakdı dil pervâne gibi bâl ü per (Muhibbî D. G. 70/3)

“Güzelliğinin çerâğını dün gece gördüm. Gönül pervane gibi kol ve kanadını yaktı.”

Bâkî, hilal şeklinde belirmiş olan yeni aya, sevgilinin güzellik çerâğı olduğunu söylemiştir. Ay, her geçen gün dolunaya yaklaşılarak parlaklığı artmakta sevgilinin de gün geçtikçe güzelliğinin artmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Güzellik burcına bir mâh-ı nevdür ol hilâl-ebrû

Çerâğ-ı hüsnine günden güne turmaz ziyâ artar (Bâkî D. G. 64/5)

“O hilal kaş, güzellik burcuna bir yeni aydır, güzelliğinin çerâğına gün geçtikçe durmaz, parlaklık artar.”

1.2.12. Çerâğ-ı Lutf

Lütuf çerâğının aydınlatması, bir kimsenin etrafında bulunan kişilere yardım etmesi ve sevindirmesi manalarında kullanılmıştır. Bahar mevsiminde Allah’ın rahmeti ve lütfu bir bahçeye nur verirse; yani yağmur yağdırırsa, bahçedeki sümbül çiçeği de mum gibi etrafı aydınlatacaktır. Bâkî; sevgilinin ağzını şirinlik ve lütuf çerâğının kıvılcımına, meclisin meşalesinin dumanını da sevgilinin saçlarına benzetmiştir. Beyitte, meclisi süsleyen ve aydınlatan araçlar ile sevgilinin güzellik unsurları arasında benzetmeler yapılarak sevgilinin güzelliği övülmektedir.

Nûr’-bahş olsa eger bâga çerâğ-ı lutfuñ

Şem ‘vâr eyleye etrâfı münevver sünbül (Bâkî D. K. 24/26)

“Lütfunun çerâğı, eğer bağa nur verse; sümbül, mum gibi etrafı aydınлата.”

Zülfuñ duhân-ı meş’ale-i bezm-i hüsndür

Agzuñ çerâğ-ı lutf u melâhat şirâridur (Bâkî D. G. 99/3)

“Güzellik meclisinin meşalesinin dumanı, saçlarındır. Ağzın şirinlik ve lütuf çerâğının kıvılcımıdır.”

1.2.13. Çerâğ-ı Kevkeb-i Baht / Yıldız Çerâğı

Bâkî, yıldız çerâğı ile kişinin talih durumunu ifade etmiştir. Talih yıldızının çerâğının güneşten daha parlak olması, kişinin talihinin açık olduğuna işarettir.

Çerâğ-ı kevkeb-i bahtuñ güneşden tâb-nâk olmuş

Felekden ser-firâz olsun sarây-ı kadrüñ eyvânı (Bâkî D. G. 546/9)

“Bahtının yıldızının çerâğı güneşten daha parlak olmuş. Kudret sarayının köşkü semadan daha yükseklerle uzansın.”

1.2.14. Çerâğ-ı Mağşûş

Nâbî, “mağşûş çerâğı” ile içinde yanan yağın veya maddenin halis olmadığı için etrafına az ışık veren bir aydınlatma aracını ifade etmektedir. Bu çerâğın içindeki, yanması zor olan ve halis olmayan yağ ile anlaşılması zor kelimeleri; mağşûş çerâğı ile de şiir ve inşayı birbirine benzetmiştir. Anlaşılması zor kelimeler ile yazılan şiirden başkalarının istifadesinin çok olmayacağı ve yağı halis olmayan bir çerâğın da etrafını iyi aydınlatamayacağı anlatılmaktadır.

Müşkil lugâtle olmaz hoş-reng şi'r ü inşâ

İtmez çerâğ-ı mağşûş çeşm-i şebi inâre (Nâbî D. G. 802/9)

“Güzel şiir ve süslü nesir, (anlaşılması) zor kelime(ler)le olmaz. (Yağı) halis olmayan çerâğ, gecenin gözünü aydınlatmaz.”

1.2.15. Çerâğ-ı Meclis

Felek döndüğü için meclislerde dönerek içki dağıtan bir sakiye, Güneş ise bu meclislerde içki içilen altın bir kadehe benzetilmiştir (Dilçin, 2013: 30). Hayâlî, bu beytinde meclisinin aydınlatma aracını Cebrail(a.s.)’ın gözü olarak tabir etmiştir. Hz. Cebrail’in gözünün bir aydınlatma aracına benzetmesiyle işret meclislerine bir kutsiyet atfetmiştir. Bu meclislerin sanki Hz. Cebrail’in gözetimi altında olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca şeb ve çerâğ kelimelerinin birbirini takip etmesi ile “şebçerâğ” terimine işaret edilmiştir (bk. Şebçerâğ maddesi).

Çarh sâkî mihrdır zerrin ayağ-ı meclisim

Dide-i Cibrildir her şeb çerâğ-ı meclisim (Hayâlî D. G. 333/1)

“Felek saki, meclisimin altın kadehi güneştir. Her gece meclisimin çerâğı Cebrail’in gözüdür.”

Aşağıdaki beyitte âşığın ahının ateşi, meclisin çerâğına benzetilmiştir. Şair, âşığın çekmiş olduğu ayrılık acıları ve sıkıntılarından dolayı çıkardığı ah ve ahın ateşinin hem meclisi ısıtmaya hem de aydınlatmaya yetecek bir çerâğ olduğunu belirtmiş, mecliste ayrıca mum yakılmasına ihtiyaç olmadığını ifade etmiştir¹⁶.

Bezme Hayâlî şu'le-i âhım yeter çerâğ

Bir yana şem-i cem'de yanıp yakılmasın (Hayâlî D. G. 417/5)

¹⁶ (Bâkî D. G. 358/3), (Hayâlî D. G. 601/2).

“Ey Hayâlî! Meclise ahımın ateşi çerâğ (olarak) yeter, bir yanda (da) toplantı yerinin mumu yanıp yakılmasın.”

1.2.16. Çerâğın Devamlı Yanması

Mecusilerde, devamlı yakılan ateş geleneği bulunmaktadır. Buradan iktibas edildiği düşünülen devamlı olarak ateş yakma geleneği tekke ve dergâhlarda bulunmaktadır. Bir insanın hayatının devamını veya devletin devamı gibi hayırlı menfaatli olanın devamını dilemek manasını ifade etmektir (Şentürk, 2007: 514). Devlet dairelerinde bir makama atanan kişi için vazifesinin devam etmesini istemektir.

Bir çerâğı k'ide lutf ile füzûrân Mevlâ

Nefes-i serd ile itmek nice mümkün itfâ (Nâbî D. Tarih 127/1)

“Mevlâ lütfundan bir çerâğ yaksın ki, kuvvetli nefes ile söndürmek mümkün olmasın.”

Hayâlî, kanlı yarayı yanan bir çerâğa benzetmiştir. Şair, çerâğın sönmesini istememekte, yarasının her zaman ciğerinde bulunmasını; yani daima içinde bir aşkın bulunmasını arzulamaktadır.

Her dem cigerde var ola bir kanlı dâğımız

Eylen dua söyünmeye yanar çerâğımız (Hayâlî D. G. 198/1)

“Her zaman ciğerde kanlı yaramız olsun. Dua edin yanan çerâğımız sönmesin.”

1.2.17. Çerâğ-ı Neş'e

Neşe çerâğı; insanlara manevi sevinç, ferahlık ve sürur veren anlamlarında kullanılmıştır. İffet, kendini neşe çerâğına benzetmiş. Aptallara ders verip onları aydınlatmayı bıraktığını; fakat hâlâ manevi feyz verebildiğini belirtmiştir. Bazı camileri aydınlatmak için mihrabın kenarındaki yarığın içinde mum yakılır. Şair, mihrap mumu olmayı bırakıp meyhanede bir çerâğ olmuştur. Bu durum şairin, sonradan rindmeşrep biri olduğuna işarettir.

Çerâğ-ı neş'eyim mey-hânede olsam da gök kandil

Tehî-mağzâna şem '-i çâk-i mihrâb olmadan geçdim (Bursalı İffet D. G. 87/3)

“Meyhanede gök (renginde) kandil olsam da neşe çerâğıyım. Boş kafalılara(aptallara) mihrap yarığının mumu olmayı bıraktım.”

1.2.18. Çerâğın Gözyaşı

Aşağıdaki beyitte, çerâğ kelimesi mum yerine kullanılmış, mumun eriyen damlaları ve mumun alevinde yanıp düşen pervane kelekleri de gözyaşına benzetilmiştir. Sevgilinin işret meclisinin mumunda, pervane kelekleri yanınca ölüp düşerek

meclisten el çekmiştir. Âşıklar da sevgilinin aşkından yanarlar ve kendi canlarını bu pervane kelekleri gibi feda ederler. Şair ayrıca, mumun eriyen kısımlarının gözyaşı gibi mumun dibine düştüğünü belirtmiştir. Bu beyitte mumun, kendi ateşinde yanan pervane keleklerinin arkasından gözyaşı dökmesine de işaret vardır.

Tâ ki tenden çekti el pervâne-i cân sûhte

Eksik olmadı çerağ-ı bezm-i yarın giryesi (Hayâlî D. G. 578/5)

“Ta ki yanmış can pervanesi tenden el çekti, yârin meclisinin çerâğının gözyaşı eksilmedi, dinmedi.”

1.2.19. Çerâğ-ı Şevk

Hayâlî, abdalın veya âşığın içindeki aşk ateşinin yangını ve coşkunluğunu elindeki yanan çerâğ ile simgelemiştir (Şentürk, 2017: 515). Âşık, hem içindeki coşkunun ışığı ile Güneş’e ışık vermekte hem de güzel yaradılışıyla kâinata canlılık vermektedir. Aşk ile yanan, yakılan âşığın içinde çerâğ-ı şevk bulunmaktadır ve onunla her tarafı aydınlatabilmektedir.

Şemse ben verdim çerağ-ı şevki bir abdaldır

Kâinata fer veren tab-ı selimimdir benim (Hayâlî D. G. 327/4)

“Coşkunluk ışığını, Güneş’e ben verdim, bir abdaldır. Kâinata ışık veren, benim doğru yaradılışımdır.”

Muhibbî; âşığın içindeki aşk ateşinin coşkunluğunun tekkedeki çerâğı yaktığını ifade etmiştir. Şair, aşkının büyüklüğüne işaret etmiştir.

Tekye-i ışkun çerâğı şu ’lelenmezdi eger

Yakmasam dem dem ben anda bu yüregüm yagını (Muhibbî D. G. 453/3)

“Aşk tekkesinin çerâğı yanmazdı, eğer zaman zaman onda yüreğimin yangını yakmasam.”

1.2.20. Çerâğ-ı Şu’ûr / Çerâğ-ı Fikr / Çerâğ-ı Hired-i Abd-i Fakîr

Fikir, akıl ve şuur çerâğı, insandaki ilim ve fikir ve zekânın manevi nurunu ifade etmektedir¹⁷. Nâbî; bir zatın fikirlerinden istifade ettiğini, kendini aydınlattığını belirtmiştir.

Bir şebângeh ki çerâğ-ı hired-i abd-i fakîr

Eylemişdi harem-i kasr-ı dimâğum tenvîr (Nâbî D. K. 8/1)

“Bir gece vakti, fakir kulun aklının çerâğı, zihnimin sarayını haremini aydınlatmıştı.”

¹⁷ (Nâbî D. K. 14/28), (Necâtî Beg D. G. 106/2), (Nâbî D. K. 14/28), (Ahmedî D. K. 74/3).

Nâbî, aşağıdaki beytinde insanın gam ve kedere yeni düşmüşse uyuyamayacağını hatta sağlıklı düşünemeyeceğini ifade etmiştir.

Dil bî-tüvân gunûde gam-ı tâze zûr ise

N'itsün söyünmesün de çerâğ-ı şu'ûr ise (Nâbî D. G. 804/1)

“Taze keder ise gönül güçsüzdür, uyumak zordur. Aklın çerâğı ise sönmesin de ne yapsın?”

1.2.21. Çerâğ-ı Ümîd

Umut ışığı olarak günümüzde de kullanılan “çerâğ-ı ümîd” tabiri, Divan şiirinde ümit çerâğı olarak karşımıza çıkmaktadır (Şentürk, 2007: 514). Nâbî, uygun bir zaman geldiğinde umut ışığının zahmetsizce yanıp parlayacağını ifade etmiştir. Her nasibin bir zamanı olduğundan, o zaman geldiğinde bu nasip zahmetsizce elde edilecektir.

Bilâ-ta'ab olur efrûhte çerâğ-ı ümîd

Gehî düşer ki nefes vaktine müsâdîf olur (Nâbî D. G. 104/3)

“Ümit çerâğı zahmetsiz yanar, bazen nefes(ilham) vaktine tesadüf eder.”

1.2.22. Çerâğ ve Mumun Kıyaslanması

Sevgilinin yanağı ışık saçan bir ay çerâğına benzetilmiş. Bu sevgilinin ay gibi ışık saçan yanak çerâğı ile mum kıyaslandığında; mecliste mumun adı bile anılmamaktadır. Çerâğın üstünlüğünü söylemek ise sevgilin diğerlerine olan üstünlüğünü ifade etmektir.

Bahs itmesün 'izâruñ ile encümende şem'

Kanda çerâğ-ı mâh-ı şeb-efrûz kanda şem' (Bâkî D. G. 224/1)

“Mum, mecliste yanağından bahsetmesin. Geceyi aydınlatan ayın çerâğı nerede, mum nerede.”

1.2.22. Çerâğ-ı Ni'am / Nimet Çerâğı

Nimet çerâğı, iyilik, yardım, bağış gibi manaları olan nimetin insanlara ulaşmasını ifade etmektir. Ramazan ayının; nimetlerin herkese gelmesine ve himmet çerâğının yanmasına vesile olduğu ifade edilmiştir.

Yanmakda çerâğ-ı ni'amı bay u gedânın

Bak dîde-i insâf ile nûr-ı Ramazân'a (Lebib-i Âmidî D. Kıta 36/3)

“Ramazan nuruna, insaf gözü ile bak. Zengin ve fakirin nimet çerâğı(nı) yakmakta”

1.2.23. Çeşm-i Çerâğ-ı Şu'arâ

Hayâlî; içki kadehi ve içerisindeki şarabı, şairlerin çerâğının gözüne benzetmiştir. Aydınlatma aracının gözü olarak, çerâğın etrafa ışık saçan kısmına işaret edilmiştir. Bu beyit, âlimlerin ve şairlerin eserleri ile etrafını aydınlattığını ifade etmektedir.

Sağar ü badeye derlerse Hayâlî yeridir

Âb-ı rûy-ı hukemâ çeşm-i çerâğ-ı şu'arâ (Hayâlî D. G. 9/7)

“Hayâlî; kadeh ve şaraba, şairlerin çerâğının gözü (ve) âlimlerin yüzünün suyu deseler yeridir.”

1.2.24. Çerâğ ve Âşık

Âşık kimi zaman yanan kimi zaman da sönmüş bir çerâğa benzetilmiştir¹⁸. Nasıl ki âşıklar sevgilinin eşiğinde bekler ve orada bulunur, öyle de âşık sevgilinin eşiğinin çerâğı olmak ister. Nâbî, âşığı çerâğa benzetmiştir. Sevgilinin kapısında çerâğ veya bir tekkede derviş olabilmek için bütün varından-yoğundan vazgeçmek gerektir. Ayrıca çerâğ edilmenin diğer nanası olan evlendirilme de işaret edilmiştir.

Âstân-ı 'aşka itmezdi, beni kimse çerâğ

Nem be-dîde sûz der-dil şu'le ber-dûş olmasam (Nâbî D. G. 536/3)

“Beni kimse aşkın eşiğine çerâğ etmezdi. Bütün varım omuz üstünde, gözde yanmış, gönülde alev olmasam.”

İffet, aşk ateşi ile yanıp ölmüş olan vücudunu sönmüş bir çerâğa benzetmiş. Çerâğ uyandırma tabiriyle hem çerâğı yakmaya hem de haşır meydanında ölümlerin dirilmesine işaret edilmiştir.

Çü mînâ-yı vücûdum âteş-i aşkunla yandırdun

Uyandırma sabâh-ı haşre dek kendi çerâğundur (Bursalı İffet D. G. 28/2)

“Mademki vücudumun şişesini aşkın ateşi ile yaktın. Kendi çerâğıdır (benim vücudum) haşre kadar uyandırma.”

1.2.25. Çerâğ ve Pervâne / Şem' u Pervâne

Çerâğın benzetildiği unsurların başında maşuk; yani sevgili ve sevgilinin parlayan yanağı gelmektedir. Sevgili; etrafında dolaşan pervane kelekleri gibi olan âşıkları, ateşiyle yakan bir çerâğa benzetilmiştir. Sevgilinin yüzü parlaklığından dolayı bir çerâğa, sevgilinin yüzdeki siyah ben ise ateşte yanıp siyahlaşmış bir pervane kelebeğine benzetilmiştir. Mumun ateşinde yanan bu küçük kelekler mumun dibine düşerek

¹⁸ (Nâbî D. G. 576/4), (Bursalı İffet D. G. 31/2).

sanki muma yaslanmış gibi görünürler. Yüzdeki ben de aynı bu yanmış pervaneler gibi görünmektedir. Pervaneler, sevgilinin aşkıyla yanıp tutuşan ve en sonunda kendi canını feda eden âşıklara işaret etmektedir.

Her kaçan kim hâli ol yârin yanağın yasadandır

Sanuram pervânedir düşmüş çerâğın yasadandır (Necâtî Beg D. G. 195/1)

“He ne zaman ki yârin beni, yanağına yaslanır. (Yanıp) düşmüş bir pervane sanırım çerâğa yaslanır.”

Şem ve pervane mazmununun iki unsurundan biri olan pervane sineği ateşin cazibesi veya gözünün kamaşması ile ateşe düşüp yanar bu durum ise âşıkların aşk ateşine düşüp yanması ile tabir edilir. Muhibbî bu dizeleri ile sevgilisinin güzelliğini bir çerâğ olarak, kendi canını ve gönlünü pervane olarak tasavvur etmiştir. Canı ve gönlü, güzellik ateşinde pervane gibi yanmıştır¹⁹.

Pervâne gibi odlara yana bu cân u dil

Hüsnün hayâlî karşıma gelip çerâğ ola (Muhibbî D. G. 424/3)

“Bu can ve gönül pervane sineği gibi ateşlerde yanar. Sevgilinin güzelliğinin hayali çerâğ olur.”

Şem ve pervane ikilisinden zarar gören taraf pervanedir; fakat Hayâlî bunun tersine pervaneler çerâğın etrafında dolaşarak onu incittiğini ifade etmiştir. Âşık öldüğünde, sevgilinin rakipler tarafından rahatsız edilişine işaret edilmiştir. Ayrıca sevgili, âşığın ölümüne güldüğü için başına böyle bir bela gelmiştir.

Ben cân eritdiğimde ol hande etdügiçün

Dolaşıp incitirler pervâneler çerâğı (Hayâlî D. G. 601/3)

“Ben can verdiğimde o güldüğü için pervaneler dolaşıp çerâğı incitirler.”

1.2.26. Çeşm ü Çerâğ

Göz nuru, seçkin, mümtaz, güzîde ve evlat gibi manaları ifade eden “çeşm-i çerâğ” tabiri bazı beyitlerde “çeşm ü çerâğ” olarak da kullanılmıştır (Şentürk, 2017:520). Bâkî,

¹⁹(Bâkî D. G. 293/4), (Hayâlî D. G. 294/4), (Necâtî Beg D. K. 3/23), (Hayâlî D. G. 374/5), (Necâtî Beg D. K. 3/23), (Necâtî Beg D. G. 265/1), (Necâtî Beg D. G. 265/1), (Muhibbî D. G. 251/5), (Bâkî D. G. 227/1), (Hayâlî D. G. 463/1), (Hayâlî D. G. 200/1), (Hayâlî D. G. 569/4), (Hayâlî D. G. 400/2), (Hayâlî D. G. 405/1), (Hayâlî D. G. 178/1), (Bâkî D. G. 54/6), (Hayâlî D. G. 264/4), (Hayâlî D. G. 451/1), (Hayâlî D. G. 152/4), (Hayâlî D. K. 5/7), (Hayâlî D. G. 59/2), (Muhibbî D. G. 70/3), (Necâtî Beg D. G. 576/4), (Nâbî D. G. 672/1), (Nâbî D. G. 423/4), (Hayâlî D. K. 14/35), (Nâbî D. K. 7/85).

Osmanlı sülalesinin göz nurunu; yani evladını “çeşm ü çerâğ” tabiri ile ifade etmiştir. Diğer beytinde ise çeşm ü çerâğ tabirini göz nuru olarak kullanmıştır²⁰.

Bâkî cemâl-i şâha nigâh eyle aç gözün

Çeşm ü çerâğ-ı dûde-i ‘Osmâniyânı gör (Bâkî D. G. 77/8)

“Bâkî, aç gözünü şahın güzelliğine bak. Osmanlı soyunun evladını gör.”

Çeşm ü çerâğ-ı merdüm-i sâhib-nazar yiter

Câm-ı şarâb-ı nâb ki Cem yâdgârıdur (Bâkî D. G. 99/6)

“Saf şarabın kadehi ki Cem(den) hatıra kalmıştır. Görüşü kuvvetli kimselerin göz nuru olarak yeter.”

1.2.27. Çirâğ-ı Rûh / Çerâğ-ı ‘îzâr-ı Dil-ber

Sevgilinin yanağı güzelliğinden dolayı parlar ve etrafını her zaman aydınlatır. Yanak; Güneş’e, Ay’a, ateşe ve çerâğ gibi aydınlatma araçlarına da benzetilmiştir. Sevgilinin yanak ışığının parıltısı geceyi aydınlatacak kadar güçlü olan güneş ışığına benzetilmiştir²¹.

Şu’â-ı meyle çerâğ-ı ‘îzâr-ı dil-ber ile

Sevâd-ı şâmı ziyâ-bahş-ı âftâb idelüm (Nâbî D. G. 528/2)

“Gecenin karanlığını, meyin parıltısı ve dilberin yanağının çerâğı ile güneş ışığı bahşedelim.”

Necâtî, sevgilinin yanağını meclisleri aydınlatan bir çerâğ olarak düşündüğü için her sohbet meclisini aydınlatmasını istememektedir. Güzeller eğlence meclisinin neşesi ve ışığı olduğu gibi güzellerin şule gibi parlayan yanağı da her kesin seyrettiği bir manzaradır.²² Şairin, meclislerin güzeli olan sakiyi veya sevgilisini kıskandığı anlaşılmaktadır.

Çerağın vermesin her bezme şu’le

Yanağın olmasın her şahsa manzûr (Necâtî Beg D. Kıt’a /29)

²⁰ (Hayâlî D. G. 9/7), (Bâkî D. Musammat 3-3/1).

²¹ (Ahmedî D. K. 17/1), (Ahmedî D. K. 48/8), (Ahmedî D. K. 67/6), (Ahmedî D. K. 67/10), (Ahmedî D. G. 70/3), (Ahmedî D. G. 113/3), (Ahmedî D. G. 195/7), (Ahmedî D. G. 282/2), (Ahmedî D. G. 324/2), (Ahmedî D. G. 325/6), (Ahmedî D. G. 517/7), (Ahmedî D. G. 597/4), (Ahmedî D. G. 669/5), (Necâtî Beg D. G. 195/1).

²² (Bâkî D. G. 505/1), (Bâkî D. G. 224/1), (Mihri Hatûn D. G. 75/4), (Nâbî D. G. 877/2), (Ahmedî D. G. 188/3), (Ahmedî D. G. 389/9).

“Çerâğ, her meclisi aydınlatmasın, yanağın herkesin bakıp seyrettiği bir yer olmasın.”

1.2.28. Çirâğ-ı ‘Ömr

Çerâğ gibi aydınlatma araçlarının yanan maddeleri bitince söndükleri gibi insanın ömür süresi zamanın geçmesiyle bitip tükenir. Ahmedî, çerâğa benzettiği ömrünün ecel tarafından rüzgâra verilip ömrünün çabuk tükendiğini ifade etmiş. Ayrıca ömrün yele verilmesi ise ömrü boş yere ve çabuk geçirmek manalarına işaret etmektedir.

Gördi çirâğ-ı ‘ömrî ki virür ecel yile

Korhudan oldı şem ‘ bigi sûhte-ciger (Ahmedî D. G. 236/6)

“Ömür çerâğını ki ecel(in) yele verdiğini gördü. Korkudan mum gibi ciğeri yanık oldu.”

Seyl-âb-ı bâğ-ı devlet ü bâd-ı çirâğ u ‘ömr

Asl-ı fesâd u fitne-i bîh-i belâ vü gam (Ahmedî D. G. 424/4)

“Devlet bağının sel suyu ve ömür ile çerâğın rüzgârı, gam ve belanın kökünün fitne ve fesadının aslı.”

1.2.29. Eğlence Meclisi Süsü Olan Çerâğ

Çerâğ; çerâğ-ı bezm, çerâğ-ı encümen, çerâğ-ı meclis ve şem-i cem gibi tamlamalarda meclisi aydınlatan mum veya kandil manasında kullanılmıştır. Necâtî aşağıdaki beytinde “müzeyyen meclis” ifadesi ile aydınlatma vasıtası olan çerâğın aynı zamanda sohbet meclislerinin de süslediğini belirtmiştir²³.

Nice kim ola çerağ ile müzeyyen meclis

Nice kim deyde bula nâr ile revnak mahfil (Necâtî Beg D. K. 14/37)

“Nasıl ki meclisler çerâğ ile süslene. Nasıl ki kışta ateş ile güzel toplantı yeri bula.”

1.2.30. Eğlence Meclislerini Aydınlatan Çerâğ

Nâbî, aşağıdaki beytinde; çerâğı, eğlence meclisinin aydınlatma aracı olarak bu meclisi sabaha kadar aydınlattığına işaret etmiştir. Diğer taraftan gökyüzü meclisinin aydınlatma aracı ay, sabah ise güneş olduğundan güneş, çerâğa benzetilmiştir. Bu beyitten işret meclislerinin sabaha kadar sürmekte ve çerâğlarla aydınlatıldığı anlaşılmaktadır.

Kimisi didi meclis-i çerhün

Subha çıkmış çerâğıdur gûyâ (Nâbî D. Tarih 82/13)

“Bazı kimseler felek meclisinin sanki sabaha çıkmış çerâğıdır, dedi.”

²³ (Necâtî Beg D. Kıt’a /29), (Bâkî D. G. 505/1), (Nâbî D. Tarih 82/13), (Hayâlî D. G. 297/3), (Hayâlî D. G. 578/5), (Nâbî D. G. 871/3), (Necâtî Beg D.G. 113/3), (Necâtî Beg D. G. 244/1), (Nâbî D. G. 742/1).

Hayâlî, ifadesinde leffüneşir sanatı ile çerâğ ve kandili baharda açan sarı veya altın renkli bir güle ve kadın memesinin başına benzetmiştir. “Çerâğ-ı bezm-i istiğnâ” tabiri ile sevgiliye işaret edilmiştir.

Ya çerâğ-ı bezm-i istiğnâ mı yâ kandîl-i arş

Yâ gül-i zerd-i bahar ü ya ser-i pistân mıdır (Hayâlî D. G. 122/4)

“Ya naz meclisinin lambası ya gökyüzünün lambası mı? Ya baharın sarı gülü, ya meme başı mıdır?”

1.2.30. Er Çerâğı / Erenler Çerâğı / Cer Çerâğı

Abdalların, dervişlerin ve fakirlerin dilenmek için ortasında mum yakılmış tepsiyi ellerinde gezdirme geleneğine “er çerâğı” denmektedir. Yardım yapacak olan kimseler bu tepsi içerisine dirhem, dinar ve filori gibi zamanın paralarının bırakırlarmış²⁴ (Onay, 2013: 159) Er çerâğı; cer çerâğı veya dilenme mumu manasında da kullanılmaktadır (Şahin, 2011: 600). Bâkî; nergis çiçeği ile er çerâğı arasında benzetme yapmış olup nergisin üzerindeki çiy taneleri ve altına benzeyen yapraklarını er çerâğındaki sadaka olarak verilmiş paralara benzetmiştir²⁵.

Nergis üzre berg-i zerd ü jâleler kim vardır

Er çerâğına dizilmiş dirhem ü dînârdur (Bâkî D. G. 110/1)

“Nergis çiçeği üzerinde sarı yapraklar ve çiy taneleri vardır. Dirhem ve dinarlar er çerâğına dizilmiştir.”

Hayâlî; aşağıdaki beytinde er çerâğını, “erenler çerâğı” olarak ifade etmiştir. Nasıl ki tekkelere adak adayarak arzulara kavuşmak amacı güdülyorsa, gözyaşları ise tasavvufî açıdan dua, tövbe, nedamet ve istiğfar olarak düşünüldüğünde birer adak manasını taşımaktadır. Ayrıca sinede açılan yaralar birer çerâğ gibi görülmekte ve onun yakıtı ise gözyaşları olmaktadır.

Yaş döktü gözlerim bakıcak sîne dâğına

Hayli çok akçe düştü erenler çerâğına (Hayâlî D. G. 465/1)

“Gözlerim sinedeki dağ (izlerine) bakıp yaş döktü, erenler çerâğına pek çok akçe düştü.”

²⁴ (Bâkî D. G. 424/4).

²⁵ (Bâkî D. K. 20/3), (Hayâlî D. G. 601/2), (Necâtî Beg D. G. 643/2), (Necâtî Beg D. G. 265/1).

1.2.31. Ferhâd Çerâğı

Ferhâd'ın su getirmek için kayadan ibaret olan Bîsütûn Dağı'nda su yolu açarken kayaların sertliğinden kazmayı vurunca çıkan kıvılcımların, aşk derdine düşmüş geceleri inleyen âşıklarının gecesini aydınlattığına işaret etmiştir. Ferhâd'ın çerâğı, su getirmek için kazdığı dağda yetişen laleler arasında benzerlik ilişkisi kurulmuştur.

Zebân-i tîşe kaçan nutka gelse Ferhâdın

Şeb-i belâda çerâğı şîrâr-ı hârâdır (Hayâlî D. G. 130/2)

“Ne vakit Ferhâd'ın kazmasının dili gelse (kazmaya başlasa), gam gecesinde aydınlatıcısı sert taştan çıkan kıvılcımlardır.”

Âşık, sevgilinin lale gibi yanan yanağı ile kendisinin vücudundaki dağ çerâğlarını tutuşturup bunun ile de Ferhâd ve Mecnûn çerâğını yakacaktır. Bu beyitte lale, sevgilinin yanağı, vücuttaki dağlama izleri ve Ferhâd ile Mecnûn'un talihleri bir çerâğa benzetilmiştir. Ayrıca Hayâlî, kendi çektiği acılarının Ferhâd ve Mecnûn'un çerâğını yakacak kadar çok olduğuna işaret etmektedir.

Ey dil ol lâle-ruhun tendeki dağın yakasın

Dilerin Kays ile Ferhâd çerâğın yakasın (Hayâlî D. G. 405/1)

“Ey gönül! O lale yanağın (ile) vücudundaki dağlama (izinin çerâğını) yakasın, dilerim Mecnûn ile Ferhâd çerâğını yakarsın.”

1.2.32. Güher Çerâğı

“Güher çerâğı” ya da “şebçerâğ” olarak da ifade edilmektedir. Etrafına ışık saçan bir tür cevher olarak tanımlanmaktadır²⁶ (bk. Şebçerâğ maddesi). Hayâlî, şebçerâğ cevherini yıldızlara benzetmiş, memdûhunun talihinin açık olduğunu ifade için gökyüzünün eteğini bu cevherlerle doldurmuştur.

Nücûmdan güher-i şeb çerâğ ile o gece

Sipîhr dâmenin etmiş idi malâmâl (Hayâlî D. K. 9/5)

“O gece yıldızlardan şebçerâğ cevheri ile gökyüzü eteğini doldurmuştu.”

Hayâlî; güher çerâğının, herhangi bir yakıt olmadan kendiliğinden etrafı aydınlatmasına işaret etmiştir.

Dendânı aksi yârın çeşmimde oldu lâmı

Gûyâ muhit içinde yanar güher çerâğı (Hayâlî D. G. 601/4)

“Yârın dişinin aksi gözümde parladı. Sanki etrafta güher çerâğı yanıyor.”

²⁶ (Hayâlî D. G. 601/4).

1.2.33. Güneş ve Ay Çerâğı

Çerâğın öncelikli olarak benzetildiği unsurlar Güneş ve Ay'dır. Bazen sevgilinin parlaklığını temsil eden çerâğ, Güneş ile kıyas edilmiştir²⁷. Bazen de rakip veya ağyar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sevgili güzellik unsurları ile bir güzellik meclisi olarak görülmektedir. Necâtî, güneşin bile güzellik meclisi olan sevgiliye uzaktan baktığını; fakat güneşe göre daha sönük olan kendini bilmez olan çerâğ ortaya çıkmış sevgiliye bakmaya çalışır ifade etmiştir. Güneş ile âşık; çerâğ ile Ay, rakip veya ağyar kastedilmiş olabileceği düşünülmüştür.

Bezm-i hüsnüne ırakdan bakar iken âfitâb

Kendüyi bilmezdik ile ortaya atar çerâğ (Necâtî Beg D. G. 265/3)

“Güneş, güzellik meclisine uzaktan bakarken, çerâğ kendini bilmeden ortaya çıkmıştır.” Hayâlî, sevgiliyi güneş çerâğına benzetirken kendini de ay tutulması içindeki aya benzetmiştir. Sevgilinin makamının yüksekliği anlatılmıştır.

Cihân-ı tîre rûşen çerâğı mihr-i gerdûnsun

Mahabet âsumânında husuf içinde mâhem ben (Hayâlî D. G. 402/3)

“Sen karanlık kâinatın dönen parlak güneş çerâğısın. Ben muhabbet semasında ay tutulmasında kalmış ayım.”

Ay, gece etrafı aydınlatığı için çerâğ olarak ifade edilmiştir²⁸. “Güzellik ayının çerâğı” ve “parlak ayın çerâğı” ifadeleri de beyitlerde yer almıştır. Sevgilinin yanağı parlaklık yönüyle ay çerâğına benzetilmiştir. Ayrıca mum ile ayın; yani sevgilinin yanağının parlaklığı kıyas edilmiştir. Bu ifadelerle güzellik unsurları zikredilen sevgili övülmektedir.

Bahs itmesün ‘izâruñ ile encümende şem‘

Kanda çerâğ-ı mâh-ı şeb-efrûz kanda şem‘ (Bâkî D. G. 224/1)

“Mum mecliste yanağından bahsetmesin. Nerede geceyi aydınlatan çerâğ nerede mum.”

1.2.34. Hidayet Çerâğı / Çerâğ-ı hüdâ

Hidayet çerâğı ifadesi, doğru yolu gösteren ve aydınlatan manalarında kullanılmıştır. Beyitteki şah ifadesi ile Hz. Muhammed(s.a.v.) ve halifelerine işaret edilmiş olup

²⁷ (Necâtî Beg D. G. 264/6), (Necâtî Beg D. K 14/7), (Nâbî D. Tarih 82/58), (Bâkî D. G. 530/1), (Bâkî D. Kıta 3/1), (Nâbî D. T. 82/63), (Ahmedî D. G. 730/1).

²⁸ (Hayâlî D. G. 601/1), (Bâkî D. G. 512/2), (Hayâlî D. Mukattaat, 30), (Bâkî D. G. 223/5), (Hayâlî D. K. 14/35).

hidayet çerâğı olarak da onların gösterdikleri yol ifade edilmektedir. Ayrıca doğru yolda gitmeyenler için kılıçla yol gösterileceği anlatılmıştır. Hoca Dehhânî, insanın hevesinin karanlıklarından kurtulmak için hidayet, iman nuru ve nurlu bir kişilik istemektedir.

Hakk sundu desti Şâha hidâyet çerağıdır

Tâ kim yolunu göstere yol varmayana tiğ (Necâtî Beg D. K. 11/19)

“Allah, şahın eline doğru yol çerâğını verdi, ta ki yol(da) gidemeyene, yolu kılıç göstereyin.”

Heves zulmetinden öte çekmeğe

Çerâğ-ı hüddâ nûr-ı zât isterem (Hoca Dehhânî D. G. 15/3)

“Heves karanlığından çıkmak için hidayet çerâğı, nurlu kişilik isterim.”

1.2.35. Lale, Menekşe, Sümbül ve Nergis Çerâğı

Lâle, menekşe, sümbül ve nergis çiçekleri şekil ve renk yönlerinden çerâğa benzetilmiştir²⁹. Şeyhülislâm Yahyâ, nergisi ortasındaki sarı çanak şeklindeki yapısı ile altın bir çerâğa benzetmiştir³⁰. Nergis çiçeği kış mevsimi toprak altında geçirir havalar ısınmaya başlayınca tekrar açar. Şair bu durumu çerâğ veya mumun sönmesi ve tekrar yakılmasına benzetip nergisin bahar mevsiminde tekrar açmasını altın bir çerâğın yanmasına teşbih etmiştir. Ayrıca rûzgârın etkisiyle yanan çerâğların sönebildiğine de işaret edilmektedir.

Bir zamân ile söyündürmüşdi yine rûzgâr

Nergisün zerrîn çerâğını fûrûzân eyledi (Şeyhülislâm Yahyâ D. K. 5/11)

“Bir zaman yine rûzgâr ile söndürmüştü. Nergisin altın çerâğını yandırdı parlattı.”

Bağ, zindana; bağ içindeki lale isi, zindan içinde yana bir çerâğa benzetilmiştir. Necâtî, bağ içerisindeki lalelin gündüz çerâğ gibi yandığını belirtmiştir³¹. Ayrıca üstü açık kırık bir kalp zindanına benzetilen bağda lale çerâğının yakılması ise sevgiliye bir davettir.

Lâleler zindan içinde gündüzün yakar çerâğ

Bâğ bir üstü açık dil-gir zindân oldu gel (Necâtî Beg D. G. 334/2)

“Laleler gündüz zindanda mum gibi yanar Bağ, bir üstü açık kırık gönül zindanı oldu.”

²⁹ (Bâkî D. K. 24/26).

³⁰ (Bâkî D. G. 424/4).

³¹ (Ahmedî D. G. 512/3), (Ahmedî D. G. 708/9).

Çerâğa benzetilen diğer bir çiçek ise menekşedir. Hayâlî, menekşeyi sabaha kadar yanan bir çerâğa benzetmiştir. Eğlence meclislerinin sabaha kadar devam ettiği ve yanan mumlara benzeyen nergis ve menekşe gibi çiçeklerle süslendiği anlaşılmaktadır.

Nergis ilettil bezmine bir şem Hân-ı zerd

Tâ subh olunca yandı çerâğı beneşşenin (Hayâlî D. G. 297/3)

“Nergis, sarı tepsi(de) meclise bir mum gönderdi. Sabah oluncaya kadar menekşenin çerâğı yandı.”

1.2.36. Mecnûn Çerâğı

Hayâlî, âşğın göğsündeki bu yaranın laleye; yani Mecnûn’un çerâğına benzediğini ifade etmiştir. Mecnûn çerâğı ise dağda açan lâlelerdir. Lâle ise meşale ve çerâğ gibi aydınlatma aletlerine şekil yönü ile benzetilmiştir³² (Çetintağ, 2015: 172). Şair, kendi sinesine aşkın dağ izi çerâğını vurduğundan beri, zamanının Mecnûn’u olduğunu ifade etmiştir. Mecnûn gibi veya ondan daha fazla aşk ateşiyle yandığı anlaşılmaktadır.

Aşk oldu sîneme uralı derd dağını

Yakdım zemânede yine Mecnûn çerâğını (Hayâlî D. G. 550/2)

“Aşk oldu, göğsüme dert dağını vurduktan beri, (bu) zamanda Mecnûn çerâğını yaktım.”

Ferhâd ve Mecnûn aşk ateşi ile yanan birer çerâğa benzetilmiştir; çünkü âşık daima aşk ateşi ile yanıp tutuşur, ah dumanları çıkarır. Şair kendisinin daha fazla aşk acısı çektiğini ifade etmiş.

Diyâr-ı sûzun oldum şem gibi ben de serdârı

Nice Ferhâd ile Mecnûn gibi yanar çerâğım var (Hayâlî D. G. 169/2)

“Ben de ateş ülkesinin başkumandanı oldum. Nice Ferhâd ve Mecnûn gibi yanar, çerâğım var.”

1.2.37. Sefer Çerâğı

Sefer çerâğı; gece yapılan yolculuklarda yol ve yön bulma, beraber yolculuk yapan kafilenin birbirini görmesi ve yolcuların kaybolmalarını engellemek amaçlı kullanılmaktadır³³. Şair, padişah için feleği bir çadira ay da yolculukta kullanılan bir sefer çerâğına benzetmiş. Güneş; sevgili, padişah, şeyh ve tekkenin ortasında yanan bir

³² (Hayâlî D. G. 103/1), (Hayâlî D. G. 405/1).

³³ (Kadı Burhaneddin D. G. 599/7), (Kadı Burhaneddin D. G. 903/1).

çerâğa benzetilmiştir. Gece gökyüzünde görünen Ay'ın, ışığını Güneş'ten alması; "ayın, çerâğını güneşten yakması" olarak ifade edilmiş.

Her gece ey güneş meh senden yakar çerağı

Sen şaha çarh çâder meh bir sefer çerağı (Necâtî Beg D. G. 643/1)

"Ey güneş, her gece ay çerâğını senden yakar. Felek, sen şaha(sevgiliye) bir çadır; ay bir sefer çerâğı (olur).

1.2.38. Sine Tekkesinin Çerâğı

Dergâh veya bir dinî topluluğa intisap etmiş olan kimselerin bir araya gelerek beraberce ibadet yaptıkları yer olan tekkelerde aydınlatma amacı için çerâğlar kullanılmış ve birçok benzetmeye de medar olmuştur. Hayâlî, sinisini tekkeye ve sinesindeki yaraların tedavisindeki kızgın demir ile dağlanan izlerden oluşan yaraları ise tekkede yanan çerâğa benzetmiştir. Vücuttaki dağ izlerinin ışığı yeterli olup güneşten ışığını alan ay ışığına ihtiyaç kalmamıştır. Hayâlî, mecazi aşk olan sevgilinin ay gibi olan ışığını bırakıp kendi sinesindeki hakiki aşka ulaştıracak olan dağlarının(yaralarının) ışığına yöneldiğini anlatmaktadır.

Dağlardan tekye-i sînemde yanaldan çerâğ

Gösterir bana meh-i mihrin fûrûğundan ferâğ (Hayâlî D. Tahmis 1/3)

"Sinemin tekkesinde kızgın demir ile oluşturulan yanıklardan çerâğ yanaldan, bana güneşin ayının ışığından el çekmeyi gösterir."

1.2.39. Söz Çerâğı

"Söz çerâğı"; söz söylemek, şiir yazmak anlamlarında kullanılmıştır. Tekkelerde çerâğı yakmak, şerefli ve lüzumlu bir iştir. Hayali kendini Hüsrev ile kıyas etmektedir. Hüsrev, nasıl ki kendi zamanının en büyük hükümdarıdır, Hayâlî'de kendi zamanının en büyük bir söz ustası olduğunu söyler.

Sûzumla söz çerâğını yaktım Hayâlî ben

Hüsrev gibi zemânede fayık degilmiyem (Hayâlî D. G. 374/5)

"Hayâlî, ben ateşimle söz çerâğını yaktım. Hüsrev gibi bu zamanda üstün değil miyim?"

1.2.40. Şebçerâğ

Şebçerâğ ya da güher çerâğı, eski efsaneleşmiş hikâyelerden olup hurafelerle sunulagelmıştır. Şebçerâğ; geceleyin kendiliğinden yanan bir maden olarak tabir edilir. Rivayetlerde denizde yaşanan bir hayvan olan deniz öküzü (gâv-i bahrî) gece otlamak için

sahile çıkınca azındaki cevheri yere bırakır. Bu yere bırakılan cevhere şebçerâğ denir³⁴. (Onay, 2013: 389; Oener, 2019: 457)). Lebîb, Peygamberimiz(s.a.v.) için yazmış olduğu kasidesinde; gayb âleminin hazinelerinin peygamber için açıldığını ve şebçerâğların saçıldığını ifade etmiştir. Bu hazineden dünyaya saçılan mücevherler şebçerâğ olarak adlandırılmıştır.

Yahod anınçün açıldı hazâ'in-i melekût

Saçıldı sâhasına şeb-çerâğlar her câ (Lebîb-i Âmidî D. K. 3/113)

“Melekût (âleminin) hazineleri onun için açıldı. Saçıldı her yere şebçerâğlar.”

Bâkî, kılıcı zulmün karanlıklarını aydınlatan şebçerâğa benzetmiştir³⁵. Bu beyitte şebçerâğın etrafını aydınlatması söz konusu edilmiştir.

Şeb-çerâğ-ı zulmet-i zulm eyledi şemşîrûñî

Çarh-ı gerdân tîguñ elmâsın dırahşân eyledi (Bâkî D. K. 7/28)

“Kılıcını zulmün karanlığının şebçerâğı eyledi. Dönen felek, kılıcının elmasını parlattı.”

Ahmedî, şebçerâğın denizde bulunduğunu ve bir kaba sığmayacak kadar büyük olduğunu ifade etmiştir. Şair, şebçerâğ olarak sevgiliyi düşünmüştür.

Vahdet deñizi ser-te-ser tolu güherdür şeb-çirâğ

Kanda ki bu güher ola dür-dâne sığmaz gelmesün (Ahmedî D. G. 491/4)

“Vahdet denizi baştan başa şebçerâğ, cevherleriyle doludur. Nerede bu cevher, inci tanesi ola ki sığmaz, gelmesin.

1.3. FENER / FENÂR / FÂNÛS

Fener, içinde mum veya gaz yağı gibi petrol ürünleri yalan lambanın bulunduğu etrafı saydam bir madde ile çevrilmiş bir aydınlatma aracıdır. Nâbî aşağıdaki beyitlerinde, içinde mum yanan³⁶ ve yakıtı yağ³⁷ olan iki farklı fenerden bahsetmektedir. Fanus ve fener tabirleri, bazen “bir aydınlatma aracının tamamı” manasında bazen de “yanan bir mumum dış kabı”³⁸ manasında kullanılmıştır. Fener ve fanus; gömlek, perde gibi eşyalarla dış muhafaza kabı bağlamında birbirine benzetilmiştir.

³⁴ (Nedîm D. G. 7/2),

³⁵ (Hayâlî D. Mukattaat, 30), (Hayâlî D. K. 14/35), (Hayâlî D. K. 9/5), (Şeyhülislâm Yahyâ D. Sâkinâme /17), (Bâkî D. G. 487/6), (Bâkî D. G. 53/2), (Bâkî D. Musammat 3-3/4), (Nâbî D. Müfredât 21), (Nâbî D. Mesnevi 1/46), (Lebîb-i Âmidî D. G. 75/1), (Ahmedî D. G. 491/4).

³⁶ (Nâbî D. G. 48/8), (Kadı Burhaneddin D. G. 1063/2), (Kadı Burhaneddin D. G. 523/8).

³⁷ (Kadı Burhaneddin D. G. 870/4).

³⁸ (Nedîm D. T. 15/4), (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 553/1), (Hayâlî D. G. 234/2).

Teveccühüñ yoğ ise bezmi itmege teşrîf

*Tehî eritmeyelüm bağı **yağını fenerüñ** (Nâbî D. G. 458/6)*

“Meclisi şereflelendirmeye ilgin yoksa fenerinin bağır yağın boş(a) eritmeyelim.”

Feneri** rûşen iden **şem‘-i ziyâ-güsteridür

Nûr-ı bâtınla virür sûrete saykal ma’nâ (Nâbî D. G. 861/9)

“Feneri aydınlatan, ışık saçan mumdur. İçinin nuruyla görünüşe parlak mana verir.”

Mumun, rüzgârdan sönmemesi için fenerin içine girmesi gerektiği gibi âşık da sert esen heva rüzgârından sevgilinin gömleğinin içine saklanmak ister. Kadı Burhaneddin’in aşağıdaki beytinde tarif etmiş olduğu fener, içinde mum yanan bir fenerdir.

Çü hevâ yili katıdur beni gönlegüne algıl

*Ki çü şem‘ bu ki uğrar ola haceti **fenâra** (Kadı Burhaneddin D. G. 523/8)*

“Mademki heva rüzgârı serttir, beni gömleğine al. Ki mum gibi ihtiyacı ola ki fenere uğrar (içine girer).”

1.3.1. İşkembe / İşkenbe Fener

Eskiden muşambadan imal edilen fenere verilen addır. Petrol ve hava gazı fenerleri konuluncaya kadar küçük büyük, adi sanatlı muhtelif çeşitlerde işkembe fenerlerinin İstanbul halkı tarafından kullanıldığı görülürdü (Pakalın, 2004: 103). İşkembe fenerinin, gece camiye gidip gelirken yolu aydınlatmak için elde taşındığı, taşıma için kulpu olduğu ve cami içini aydınlatmak için asılarak kullanıldığı aşağıdaki beyitlerden anlaşılmaktadır. İffet, sevgiliye ulaşmaya mâni olan kimseler olarak adlandırılan ağyarın; anlayışının(havsalasının), sevgili tarafından işkembe feneri gibi yakıldığını ifade etmiştir. Şair; ağyarın tutuşmasını ve heyecana gelip endişelenmesini, mescide giderken yeni tutuşturulan fenerin pır pır yanmaya çalışmasına ve alevlenmesine benzetmiştir.

Yakdun ey şem‘-i safâ havsala-i ağyârı

*Reh-i mescidde tutuşmuş gibi **işkenbe fener** (Bursalı İffet D. G. 39/3)*

“Ey gönül şenliğinin mumu! Ağyarın idrakini, mescit yolunda tutuşmuş işkembe fener(i) gibi yaktın.”

Seyid Câzim ise cami içerisinde camiyi aydınlatmak için yanan feneri, işkembe feneri olarak adlandırmıştır. Ayrıca şair; vaizin günlük yapmış olduğu vaazını veya oruçla ilgili konuşmasını uzattığından cemaatten birinin taş atarak bu feneri kırdığını ve

cemaatin vaazdan kurtulup camiden çıktığını ifade etmiş. Böylelikle, fener taşlama âdetine de işaret edilmiştir (Şentürk, 2020: 401).

Şeb-tâ-seher iderdi teşvik-i rûze vâ'iz

Taş atmasaydı yârân işkenbeden fenâre (Seyid Câzim D. G. 310/4)³⁹

“Dostlar, işkenbeden fenere taş atmasaydı. Vaiz, gelen sabaha kadar oruca teşvik ederdi.”

Katlanarak açılıp kapatılabilen, körüklü bir boru gibi olan ve muşambadan imal edilmiş olan el fenerine işkembe feneri denir (Aydın, 2019: 1173). Sâbit; boğazına düşkün bir rindin, elinde işkembe feneri ve arkasında sahur sepeti ile geceleyin dolaştığını ifade etmiştir. İşkembe fenerinin, en fakir kimselerin dahi kullanabileceği basit bir model olduğu, derbeder birinin işkembe fener kullanmasından anlaşılmaktadır.

Elde işkenbe fener arkada zenbîl-i sahûr

Gice faslında şikem-h'ârelerûndür seyrân (Bosnalı Sâbit D. K. 45/16)

“Seyran(gezmek); elinde işkembe fener, arkasında sahur sepeti (ile) gece vakti midesine düşkünlerindir.”

1.3.2. Fener ile Çerâğın Kıyaslanması

Hayâlî kendini fenere, Sehâbî'yi çerâğa benzetmiştir. Şair, yazmış olduğu şiirinin başka bir şair olan Sehâbî'yi heyecanlandırıp kıskanmamasını; çünkü fenerin ışıyla çerâğın ateşinin sönmeyeceğini ifade etmiştir. Bu beyitten fenerin, çerâğa nispeten daha üstün bir ışık kaynağı olduğu anlaşılmaktadır.

Bu şi'rüme Hayâlî germ olmasın Sehâbî

*Şevkiyle zâ'il etmez zîra **fener çerâğı*** (Hayâlî D. G. 601/5)

“Hayâlî, bu şiirime Sehâbî hararetlenmesin, çünkü fener şavkıyla(ışıyla) çerâğı yok etmez.”

1.3.3. Habs-i fenâr

Kendisini geceleri ışık etrafında dönen küçük bir kelebek olan pervaneye benzeten şair, aynı mum gibi fenerin camının içinde hapiste olduğunu ifade etmiştir. Zayıf bir gövde olarak tabir edilen fenerin şeffaf gövdesinin, cam veya benzeri bir maddeden yapıldığı anlaşılmaktadır.

Şem'ine pervâneym lik hevesiyile

*İşbu za'îf gevdede **habs-i fenâram** çü şem'* (Kadı Burhaneddin D. G. 1063/2)

³⁹ (Şentürk, 2020: 401) kaynağından elde edilmiştir.

“Mumuna pervaneyim lakin işte bu zayıf gövdede, (şem‘) hevesiyle fenerin hapsindeyim mum gibi.”

1.3.4. Fener gibi Yanan Âşık

Kadı Burhaneddin; sevgiliyi düşünmekten gelen ıstırap ile teninin fitile döndüğünü, içindeki aşk ateşiyle tutuşup bir fener olduğunu ifade etmiştir⁴⁰. Şair, çekmiş olduğu sevgiliyi düşünmekten gelen ayrılık acısını bu temsil ile ifade etmiştir.

Şa'ra dönmişdür tenüm bilün ile

Od içümde çün fenâram uşda ben (Kadı Burhaneddin D. G. 79/3)

“(Senin) bilginle benim kıla (fitile) dönmüştür. Ateş içinde (olduğu) için işte ben fenerim.”

1.3.5. Tuhfe Fener

Kadı Burhaneddin kendi içinin aşk ateşi ile dolu olduğunu ve vücudunun, bu aşk ateşine fanus gibi şeffaf bir perde olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda şairin kendisi, sevgilinin ateş gibi kırmızı yanağına da bir fener, şeffaf mahfazadır⁴¹. Şair, perde ve fener tabirlerini aydınlatma aracının şeffaf dış kabı olarak benzer manada kullanmıştır. Şeffaf bir mahfaza olan bu fener; hoş giden, güzel bir hediye olarak vasıflandırılmıştır.

İşkun odı toludur içümüz ü perdesi biz

*Senün yanağun için **tuhfe fenâruz** nidelüm (Kadı Burhaneddin D. G. 951/3)*

“İçimiz aşk ateşi (ile) doludur ve perdesi biz(iz). Ne yapalım senin yanağın için hoş giden feneriz.”

Bir gömlekle kalmak

Yakdı kül itdi şem‘-i ruhuñ hân mânumuz

*Bir pirehenle kaldı **fener** gibi cânumuz (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 553/1)*

“Yanağının mumu hanemizi yaktı kül etti. Canımız fener gibi bir gömlekle kaldı.”

1.3.6. Fânûs-ı Gam

Şair çekmiş olduğu yakıcı acı ile bedenini bir fanusa; yani gam fenerine benzetmektedir. Mumun dibine ışık vermemesi misali gibi bu fener de âşığın ayrılık gecesini asla aydınlatmaz. Âşığın çektiği sıkıntıların kavuşmaya bir faydası bulunmamaktadır.

Ruşen oldugın şeb-i hicrânı hergiz görmedüm

*Sînem içre kim **fânûs-ı gam** her dem yanar (Muhibbî D. G. 90/3)*

⁴⁰ (Kadı Burhaneddin D. G. 264/2).

⁴¹ (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 553/1).

“Ayrılık gecesini aydınlattığın(ı) asla görmedim. (Fakat) sinem içindeki keder feneri her zaman yanar.”

1.3.7. Fânus-ı gerdûn

Felek, içinde güneş veya ay mumunun yandığı bir fanusa benzetilmiş. Hayâlî, kendisi kaderinden pişman olursa, ayın güneşi gibi olan sevgili bir daha görünmez; yani felek fanusu içinde güneş mumunu yakmayacağından endişe etmektedir.

Tâli'ümden ah edersem korkum oldur haşre dek

Yakmaya fânus-ı gerdûn içre mihr-i mâh şem (Hayâlî D. G. 235/3)

“Korkum odur (ki) bahtımdan ah edersem ayın güneşi(olan sevgili), gökyüzü fanusu içinde haşre kadar mum yakmasın.”

1.3.8. Fânûs-ı hayâl

Fânûs-ı hayâl; cam fanusun üzerine tabiat resimleri yapılmış, fanusun içinde yanan ışığın etkisiyle bu resimleri büyütüp çevreye yansıtarak dönen bir fenerdir (Devellioğlu, 2013: 286). Sonbahar vaktinde rüzgârda dönerek uçuşan yapraklar hayal fanusundan akseden tabiat görüntüleri gibi görüntüler meydana getirmektedir. Şeyhülislâm Yahyâ, ortaya çıkan bu görüntülerin aynı hayal fanusundan çıkan görüntüler gibi seyredilmesini ifade etmektedir. Bâkî, hayal fanusunu hasta bir âşığın vücuduna benzetmiş. Bu hayal fanusunun döne döne yanıp şekil çıkardığı gibi âşık da aşk ateşi ile döne döne ciğerini yakmaktadır.

Evrâk döner bâdla fânûs-ı hayâle

Seyr et ne suver zâhir olur devr-i zamândır (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 84/3)

“Yapraklar rüzgârla fanusu hayale döner. Seyret zamanıdır. Ne görüntü(ler) meydana gelir.”

‘Âşık-ı haste-dilüñ niteki fânûs-ı hayâl

Nâr-ı ‘aşkuñla yanupdur cigeri döne döne (Bâkî D. G. 464/2)

“Hasta gönlün âşığının, hayal fanusu gibi aşkının ateşi ile döne döne ciğeri yanar.”

Nâbî, tevhid zikri çekilen bir zikir halkasındaki insanları fenere benzetmiş. Allah muhabbetinin ateşi ile yanan ve dönen bu halkada yine Sâni‘ ve Bâri’ olan ve her mahluka güzel şekiller veren Allah’ın tezyini gözükmemektedir. Bu zikir halkasına katılan kimselerde zikirden kaynaklanan farklı mazhariyetlerin ve suretlerin ortaya çıktığına işaretir.

Tesâvîr ile tezyîn eylemiş suretger-i hikmet

Döner şem ‘-i mahabbetle fenerdür halka-i tevhîd (Nâbî D. G. 48/8)

“Hikmet ressamı resimlerle süslemiş. Tevhid halkası muhabbet ışıǵı ile döner fenerdir.”

1.8.9. Şem ‘-i Fânûs-ı Hayâl

Nedîm; Edirne’de Gülşenî Tekkesi’ne düştüğü tarihte, fânûs-ı hayâlin çıkardığı görüntüleri riyakârlıkla ilişkilendirmiştir. Hayal fanusunun içindeki mum yanınca fanusun üzerindeki görüntülerin dışa aksetmesi ve döndürülen bu görüntülerin hareketlenmesi gerçek değildir. Nedîm, bu durumu riyakârlık olarak ifade etmiştir. Hem tevhid ehli olan hem de ikiyüzlülükten temiz olan Gülşenî Tekkesi veya bu tekkenin şeyhi çerâğa benzetilmiştir. Nedîm başka şeyh veya tekkeleri tenkit etmek amacıyla onları hayal fanusuna benzetip, onların riyakârlık yaptığına da işaret etmiştir.

Çerâğ-ı kurb-ı akdes şem ‘-i fânûs-ı hayâl olmaz

Müberrâdır riyâdan ehl-i tevhîdin dil ü cânı (Nedîm D. T. 39/5)

“En mukaddesin yakınlığının çerâğı, hayal fanusunun mumu olmaz. Tevhid ehlinin dili, canı riyadan arınmıştır.”

1.3.10. Âl Fânûs

Âl Fânûs; kırmızı bir fener demek olup içi şarap dolu bir kadeh manasında kullanılmıştır. Bâkî, sakinin elindeki kırmızı bir fanusa benzeyen şarap dolu kadeh ile işret meclisine gelenlere yol gösterici olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, çimenlik ve ağaçlık bir arazide veya bir bahçede gece kurulan işret meclislerine gelen kimselere geliş gidiş yollarını göstermek gerekmektedir. Bâkî bu yol gösterme işini lale ve sakinin kırmızı bir fener ile yaptığını ifade etmiştir. Lale, şekil yönüyle kırmızı bir fenere benzetilmiştir.

Âl fânûs ile geldi giceden gül-zâra

Virdi sahn-ı çemenüñ yollarına fer lâle (Bâkî D. G. 466/4)

“Gül bahçesine kırmızı fener ile geceden geldi. Lale, (senin) çimenliğin meydanının yollarına aydınlık verdi.”

Gice sâkî delîl-i râh oldı

Âl fânûs elindeki sâgar (Bâkî D. G. 140/5)

“Elindeki kadeh kırmızı fanus; saki, gece(leyin) yol gösteren oldu.”

1.3.11. Gömlek / Fener

Kadı Burhaneddin; aydınlatma aracının içinde yanan mumu âşığın canına, dışındaki fanusu ise gömleğe benzetilmiştir. Eğer mum, fanus gibi bir mahfazanın içine alınmazsa

rüzgâr onu söndürecektir; yani muma benzetilen âşık ölecektir⁴². Bu beyitte sevgilinin gömleğinin içine girmek isteyen, giremediği takdirde mahvolacak bir âşık tasvir edilmektedir. Hayâlî, içinde mum yanan bir aydınlatma aracının fanusunu gömleğe benzetmiş. Pervane kelebeği olan “âşık” ile “sevgili” olan mum, “bir gömlek içinde veya altında yatmak” olan âşığın sevgiliye kavuşması söz konusu edilmiştir. Divan şiiri ıstılahına göre âşık ve sevgili kavuşmadığı için mum ile pervane aynı gömlek içinde yatmamıştır. Dolayısıyla pervanenin yanıp ölmediği anlaşılmaktadır.

Çü hevâ yili katıdur beni gönlegüne algıl

Ki çü şem‘ bu ki uğrar ola haceti fenâra (Kadı Burhaneddin D. G. 523/8)

“Mademki heva rüzgârı serttir, beni gömleğine al. Ki mum gibi ihtiyacı ola ki fenere uğrar (içine girer).

Fânûsa yol bulup giricek yandı sanmanız

Pervânesiyle yatmadı bir pîrehende şem (Hayâlî D. G. 234/2)

“Fanusa yol bulup girecek, yandı sanmayın, mum bir gömlekte pervanesiyle yatmadı.”

1.3.12. Fânûs-ı Bilûrîn

Nedîm eğlence meclisinde yanan mumun, şiddetli ve soğuk esen gam rüzgârından kurtulması için şarap kadehinin mumun üzerine fanus olması gerektiğini ifade etmiştir. Mumun üzerine fanus gibi kullanılan kadeh ise çok parlak, şeffaf, temiz billur bir camdan imal edilmiştir. Bu beyitten fenerin dış kabı olan fanusun billur, kristal gibi camlardan da imal edildiği anlaşılmaktadır.

Sarsar-ı gamdan rehâ düşvârdır tâ kim kadeh

Şem‘-i bezm-i şevke fânûs-ı bilûrîn olmaya (Nedîm D. G. 140/5)

“Ta ki kadeh, eğlence meclisinin mumuna parlak cam fanus olmazsa, gamın şiddetli esen rüzgârından kurtuluş zordur.”

1.3.13. Perde-i Fânûs

Aydınlatma aracı olan fenerin şeffaf olan dış kabı, fanusun ince ve zayıf oluşundan dolayı fanus perdesi olarak adlandırılmış. Gelibolulu Mustafa Ali, âşığın zayıf cismini görenlerin fanus perdesine benzettiğini ifade etmiş. Bu durum âşığın, dert ve keder ile zayıfladığına ve perde gibi incelendiğine işarettir. Nedîm; fanusun, temiz mumu kucakladığında baştan ayağa nur ile dolduğu gibi kendisi de fanus gibi bir temiz tenli sevgiliyi kucaklamayı hayal etmektedir.

⁴² (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 553/1), (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 97/2).

Cism-i nizârı perde-i fânûsa beñzedür

Şevkuñla kim ki görse dil-i nâ-tivânumuz (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 553/2)

“Kim ki arzunla(ışığıyla) görse güçsüz gönlümüzü, zayıf cismi, fanus perdesine benzetir.”

Der-âgûş eyleyüp ol cism-i pâki nûr ile dolmuş

Misâl-i perde-i fânûs dâmân u giribânı (Nedîm D. K. 10/15)

“Fanus perdesi gibi yakası ve eteği, nur ile dolmuş o temiz cismi kucaklayıp.”

1.4. KANDİL

Kandil, içinde fitil ile zeytinyağı yakılan ışık vermeye mahsus kabın adıdır (Pakalın, 2004: 158). Toprakta veya camdan imal edilen kandiller; meşale, çerâğ, mum ve şem olarak ifade edilen aydınlatma araçlarından daha gelişmiş bir aydınlatma aracını da ifade etmektedir. Bir kap içerisinde yağ gibi bir sıvı ile bulaştırılmış fitilin yanması ile etrafa ışık veren bir alet olan kandil, elde taşınarak ve sabit bir yere bırakılarak veya asılarak aydınlatma sağlamaktadır. Kandilin kullanımında bir yere asmak ön çıkmaktadır. Kandilin asılarak kullanılması; darağacına, minareye, semaya ve arşa asmak gibi benzetmeler konu olmuştur. Kandil sevgiliye ve sevgilinin yanağına benzetilmektedir. Huriler, Hallâc-ı Mansûr, Ayasofya, sema, felek ise kandile benzetilmektedir.

1.4.1. Arş Kandili

Arş, gökyüzünün en yüksek noktasına denmektedir. Tasavvufî açıdan arş, tecelligâhın merkezini; yani nurun kaynağını veya mertebesi yüksek insanların gönlünü ifade etmektedir. Arş kandili; güneş, ay ve yıldızlar olarak düşünülebilir. Ayrıca yüksekte durması, ulaşamaması ve ışık saçıp aydınlatması yönüyle sevgiliye benzetilmektedir. Hayâlî; ifadesinde leffüneşir sanatı ile çerâğ ve kandili baharda açan altın renkli bir güle ve kadın memesinin başına benzetmiştir. “Kandîl-i arş” tabiri ile sevgiliye işaret edilmiştir.

Ya çerâğ-ı bezm-i istiğnâ mı yâ kandîl-i arş

Yâ gül-i zerd-i bahar ü ya ser-i pistân mıdır (Hayâlî D. G. 122/4)

“Ya naz meclisinin lambası ya gökyüzünün lambası mı? Ya baharın sarı gülü veya meme başı mıdır?”

Sitil; tavana zincirle asılarak kullanılan taşınabilen bir mangal ve kahve ibriği takımıdır. Taşlıcalı Yahyâ, şehrengizinde yapmış olduğu bir dükkân tasvirinde; dükkânda asılı olan mangal ve kahve ibriğinde yapılan kahve ikramından dolayı dükkânın dopdolu

olduğunu ifade etmiş. Asılı olan bu sitil takımını arş kandili olan güneşe benzetmiştir. Ayrıca bu mangalın, dükkânı ısıtma aracı olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Sitîlinden ki dükkânı tolupdur

Sanasın 'arş kandîli olupdur (Taşlıcalı Yahyâ D. Şehrengizler 2/191)

“Mangal ve kahve ibriğinden ki dükkânı dopdoludur. Sanki arş kandili/güneş olmuştur.”

1.4.2. Ayasofya ve Kandil

Osmanlı toplumunda geceleri aydınlatma aracı olarak kandil kullanılmaktadır. Bu kandiller; aydınlatmanın yanı sıra, şairlere ilham kaynağı, insanların ünsiyet ettiği bir dost veya bir feyiz kaynağı da olmaktadır. Ayasofya'nın insana ferahlık ve feyiz vermesi kandilin ışık saçmasına benzetilmiştir. Ayasofya Camii, Müslümanlar için şan, şeref, ümit ve feyzin kaynağı olduğu gibi Osmanlı toplumunu da bir arada tutan sembollerden olmuştur. Nâbî, Ayasofya'yı bir kandile benzetererek bu caminin yüksek kıymetine işaret etmiş. Ayrıca Ayasofya'ya bakınca gönülde duyulan ferahlığı; Müslümanların, Kabe'ye bakınca hissettiği ferahlığa telmih edilmiştir.

Şeb-be-şeb mânend-i kindîl-i fûrûzân Nâbiyâ

İnşirâh-ı dil bulur insân Ayâsufiyye'de (Nâbî D. G. 705/15)

“Ey Nâbî, geceleri ışık saçan kandil misali; insan, Ayasofya'da gönül ferahlığı bulur.”

1.4.3. Cami ve Mihrap Kandili

Kandilin kullanım alanlarından biri de camilerdir. Kandiller, camilerin ortasında tavana asılı çember etrafına takılır veya mihraba yakın yerdeki mişkat denilen oyuklara konularak kullanılır⁴³ (bk. İşkenbe Fener maddesi ve Kandil Taşlamak maddesi). Yahyâ, sevgili ile cami benzetmesi yaptığı beytinde; sevgilinin saçlarını, cami içinde kandillerin takıldığı bir çengele benzetmiştir. Şair kendi gönlünü ise bir kandil gibi bu çengele takılı olarak tasvir etmiştir. Sevgili güzellik camisine, sevgilinin kaşı da caminin mihrabına benzetilip sevgilinin saçına asılı olan gönül kandili ile bu mihrap aydınlatırıyor. Şair kendisini Hallâc-ı Mansûr gibi sevgili yolunda asılarak feda etmekte ve güzellik unsurlarını üzerinde toplamış olan sevgiliyi övmektedir. Ayrıca bu beyitten cami içinde aydınlatılması gereken yerlerin başında, imamın namaz kıldırmak için durduğu yer olan mihrabın geldiği anlaşılmaktadır. Bâkî; sevgilinin güzellik unsurlarından olan kaşını mihraba, alnını kandile ve saçını ise bu kandilin askısına

⁴³ (Bâkî D. K. 25/40), (Bâkî D. G. 32/4).

benzetmiştir. Şair, cami içindeki kandillerin mihrap üzerinde asılı durup etrafı aydınlattığına vurgu yaparak sevilinin alınının beyazlığına övgü yapmaktadır.

*Baglayıp **kandîl-veş** gönlüm saçın kullâbına*

Câmi ‘-i hüsnünde revnakdır kaşun mihrabına (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 375/1)

“Gönlüm(ü) kandil gibi saçının çengeline bağlayıp güzelliğinin camisinde kaşının mihrabına parlaklıktır.”

Kaşuñ üzre târ-ı mûyuñla cebînuñ gördiler

*Nûrdan **kandîl** asılmış sandılar mihrâbda (Bâkî D. G. 450/3)*

“Kaşın üstünde saçının teliyle alınını gördüler. Mihraba nurdan kandil asılmış sandılar.” Nedîm; cami görevlisi olarak çalışan kayyumun, cami kandillerini gece yakarak süslediği takdirde; aşağı ve yukarıda görülen ışıkların seyrinin çok güzel olduğunu ifade etmiştir. Şairin beytindeki “bu gece” ifadesinden, o gecenin kandil geceleri gibi kıymetli bir gece olduğu anlaşılmaktadır.

*Bu şeb tezyîn ederse **kayyım-ı câmi ‘ kanâdili***

Ne âlemdir görülmek zîr ü bâlâda çırâğanlar (Nedîm D. Kıtalar 4/14)

“Cami görevlisi, kandilleri bu gece süslerse, Aşağı ve yukarıda çırâğanlar(ı) görmek ne (güzel) âlemdir.”

1.4.4. Gümüş ve Altın Kandil

Kandillerin bazı kısımların gümüş ve altın gibi kıymetli madenlerden imal edildiği, bu kandilleri asmak ve taşımak amacıyla birer zincirlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Kıymetli madenlerden imal edilen kandiller hem zenginliğin bir göstergesi hem de kendisine benzetilenin önemini ve kıymetini göstermektedir. Cafer Çelebi; sevgilinin yüzünü, gümüş gibi parladığı için kandile; sevgilinin yüzünün üstüne düşmüş dolaşık saçını da bu kandile takılmış misk kokulu bir taşıma zincirine benzetmiştir. Bu gümüş kandil benzetmesiyle sevigili, güzellik unsurlarıyla övülmektedir.

Gün yüzinde zülfin ol meh kim girih-gîr eylemiş

*Bir **gümüş kandîle** gûyâ müşk zencîr eylemiş (Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi D. G. 74/1)*

“O ay ki güneş gibi yüzünde saç uçlarını dolaşık eylemiş. Bir gümüş kandile sanki misk (kokulu) zincir eylemiş.”

*Ya çerâğ-ı bezm-i istiğnâ mı yâ **kandîl-i arş***

Yâ gül-i zerd-i bahar ü ya ser-i pistân mıdır (Hayâlî D. G. 122/4)

“Ya naz meclisinin lambası ya gökyüzünün lambası mı? Ya baharın sarı gülü ve ya meme başı mıdır?”

*Nitekim her ser-i mâh ola bir **altun kandîl***

Zîver-i dâ'ire-i çenber-i çarh-ı devvâr (Bâkî D. K. 25/40)

“Dönen feleğin çemberinin dairesinin süsü, gerçekten her ay kafası bir altın kandil olur.”

1.4.5. Güneş Kandili / Kandîl-i Semâ

Güneş, felek kubbesine asılı bir kandile benzetilmektedir⁴⁴. Bu kandile benzemek veya bu kandili yakmak, kişinin kıymetini veya acısının büyüklüğü göstermektedir. Hayâlî, kendi çektiği acının büyüklüğünü ifade etmek için ahının ateşi ile güneş kandilini yakmaktadır. Yıldız kayması hadisesinden yola çıkan şair, kendi acısından çıkan kıvılcımları bir sapan gibi düşünüp yıldız taşlarını ay hedefine atmaktadır⁴⁵.

*Mihr **kandîlin** felekte nâr-ı âhımdır yakan*

Mâha kevkebler nişân eden şîrârımdır benim (Hayâlî D. G. 370/3)

“Felekteki güneş kandilini yakan ahımın ateşidir. Ay’a, yıldızlar(ı) nişan eden benim kıvılcımlarımdır.”

Sema kandili, güneştir. Mihrî Hatun, padişah için yazmış olduğu kasidesinde güneşin, şairin memdûhunun nurlu cemaline yakınlığı olmazsa; yani ateşini ondan yakmazsa veya ona benzemezse dünyayı aydınlatamayacağını ifade etmiştir. Şair, memdûhunu övmek için semanın kandili olan güneşi ona benzetmiştir. Güneş; semada asılı gibi durması, etrafı aydınlatması yönüyle kandile benzetilmiştir.

*Nûr virmezdi cihân rûyına **kandîl-i semâ***

Gün cemâli enverinden olmasa ger ittisâl (Mihrî Hatun D. K. 11/6)

“Eğer Güneş(in), nurlu cemaline yakınlığı olmasa, Semanın kandili cihanın yüzüne nur vermezdi.”

Kandil ile yapılan bir başka benzetme ise semanın kendisidir⁴⁶. Güneş ise bu gökyüzü feleğinin bir fitili olmuştur.

Câmi’-i ‘aşkında yâruñ çarh bir kandîldür

Âfitâb-ı ‘âlem-efrûz aña bir rûşen fetîl (Bâkî D. G. 285/3)

⁴⁴ (Hayâlî D. G. 375/5), (Nâbî D. G. 655/2).

⁴⁵ (Bâkî D. G. 98/5), (Hayâlî D. G. 375/5).

⁴⁶ (Kadı Burhaneddin D. G. 1124/1).

“Yârin aşk camisinde felek bir kandildir. Âlemi aydınlatan güneş ona bir fitildir.”

1.4.6. Gönül Kandili

Önceki devirlerde camilerin aydınlatılmasında kandil kullanılmaktadır. Hayâlî, kendi tenini bir camiye, gönlünü ise bu camide yanan kırmızı kıymetli bir taştan imal edilmiş olan kandile benzetmiştir⁴⁷. Sevgilin kirpik okları bu kandil fitil, okların ucundaki metal temren ise kandilin alevi olmuştur. Bu beyitten camilerde aydınlatma için kandil kullanıldığı, bazı kandillerin de lal gibi kıymetli madenlerden imal edildiği anlaşılmaktadır.

*Câmi-i tende dilim bir la’lden **kandildir***

Kim ana tîrin fetil ü şu’lesi peykânıdır (Hayâlî D. G. 63/2)

“Gönlüm, ten camisinde lal taşından kandildir. Ki ona kirpiğin fitil ve okun ucundaki sivri demir alevdir.

Tekkede kandil yakmak veya uyandırmak önemli bir görevdir. Muhibbî’nin kendi gönül tekkesindeki gönül kandilini yakmak için yağını ve suyunu yine kendi gözleri ve bağı getirir⁴⁸.

*Tekye-i dilde yine yakmaga dil **kandilini***

Bagrum ile gözlerüm biri su iltür biri yag (Muhibbî D. G. 202/3)

“Gönül kandilini, gönül tekkesinde yine yakmak için, bağrım ile gözlerim biri su biri yağ götürür.”

1.4.7. Hallâc-ı Mansûr

Hallâc-ı Mansûr’un asılarak idam edilmesinden dolayı bir yere asılmış olarak kullanılan kandiller, Mansûr’un kellesine benzetilmektedir. Mansûr’un kandile benzetilmesi idamının yanlış olduğuna ve doğruluğa olan inancın bir sembolü olmuştur. Hayâlî; dünyayı, içinde bir masum olan Mansûr asıldığı için şer köşküne benzetmiş. Semavatta görünen yıldızların birer Mansûr kellesine benzetilmesi ise Mansûr’un makamının yüksekliğine bir işarettir.

*Nice yüzbin kelle-i Mansûrdan **kandili** var*

Çarh ile encüm olamaz hemser-i eyvân-ı şer (Hayâlî D. G. 236/4)

“Nice yüz bin Mansûr’un kellesinden kandili var. Sema ve yıldızlar, şer köşküne benzer olamaz.”

⁴⁷ (Nâbî D. G. 801/4).

⁴⁸ (Bâkî D. G. 382/3).

1.4.8. Harem Kandili

Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Haram'da aydınlatma amacıyla muhtelif yerlere asılmış olan kandillere “kindîl-i Harem” denmektedir. Kandiller yüksek yerlere asılmış olsa da yine zeminin aşağısından çıkan yağ ve suya ihtiyaçları vardır. Diğer taraftan padişah ve yöneticiler gibi yüksek mevkideki kimselerin makamları ne kadar yüksek olursa olsun yine avam tabakası olan halka ihtiyaçları vardır. Nâbî bu beytiyle, makam sahibi olan kimselere, böbürlenmemeleri için nasihat etmiştir.

Peste muhtâcdur elbette bülendân-ı cihân

*Teşnedür âb çeş-i zenzeme **kindîl-i Harem** (Nâbî D. G. 496/11)*

“Âlemin yüce kimseleri mutlaka aşağıya muhtaçtır, harem kandili, zenzem kuyusunun su(yuna) susamıştır.”

1.4.9. Havra Kandili

Nasıl ki İslam dininde kutsal sayılan yerler mum, çerâğ ve kandil gibi araçlarla aydınlatılmakta öyle de diğer dinlerin kutsal mekânları da yine bu araçlarla aydınlatılmaktadır. Yahudilere mahsus olan ve Farsçada “künişt” olarak ifade edilen havra, kandillerle süslenmekte ve aydınlatılmaktadır (Devellioğlu, 2017: 616). Lebîb; sevgiliyi süs kandiline, sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan boğazını ve boynunu da fitile benzetmiştir. Kandilin fitili yanıp tükendiği zaman, ateş kandilin iç tarafına doğru yaklaşır. Bu durum aşk ateşinin, insanın içine düşmesine ve boynunu bükmesine benzetilmiştir.

*Gelû-yı sîmi **kandîl-i künişt-i hüsn** iken gör kim*

O da yutmuş fetîli başa almış sûz-ı sevdâyı (Lebîb-i Âmidî D. T. 5/14)

“Gümüş boğazlıyı güzellik havrasının kandili iken gör ki, o da fitilini yutmuş, sevda ateşini başına almış.”

1.4.10. Kadeh Kandili

Eğlence meclislerinde içki kadehinin dolaştığı halka; kandillerin üzerine takılı olduğu, cami tavanına asılı olan çembere benzetilmiştir. Kandiller, bu çemberin her tarafına asıldığı için bu asılı kandiller dönüyormuş görüntüsü vermektedir. İşret meclislerinde sakinin, mecliste bulunanlara sırayla şarabı ve kadehi dolaştırması, etrafına ışık saçan bir kandile benzetilmiştir. Şair, şarabın insanları neşelendirmesini manevi bir ışık saçan

kandil olarak görmektedir. İçki meclislerinin önemli mefruşatlarından birinin de kandil olduğu anlaşılmaktadır⁴⁹.

Devr-i meclis ki safâ câmi 'iniñ çenberidür

*Âb-ı rengîn ile **kandîl-i fûrûzânı** kadeh (Bâkî D. G. 32/4)*

“Meclis halkası ki eğlence camisinin çemberidir. Kadeh, hoş parlak renkli su (şarap) ile ılık saçan kandildir.”

1.4.11. Kandil gibi Yanan Âşık

Âşık veya gönlü; ayrılık acısından veya sevgilinin cefalarından dolayı yandığı için kandile benzetilmiştir. Ahmedî; sevgilinin ayrılığının acısından, kendini yanan bir kandile, yüreğini ise fitile benzetmiştir. Kandil gibi yanmak ile çekilen acının ve duyulan hasretin şiddeti anlatılmaktadır.

*Firâkuñ odına **kandîl** bigi*

Yanaram ben yüregümdür fetilüm (Ahmedî D. G. 413/7)

“Ayrılın ateşinde kandil gibi yanarım. Fitili yüreğimdir.”

1.4.12. Kandîl-i Mâh

Ay, gökyüzünde asılı bir gece lambası gibi Dünya'yı aydınlatmakta olduğundan kandile benzetilmiştir⁵⁰. Bâkî, dönen gökyüzü kubbesine asılı çember dairesine, altından bir ay kandilini süs ve aydınlatma için takmıştır.

*Nitekim her ser-i mâh ola bir altun **kandîl***

Zîver-i dâ'ire-i çenber-i çarh-ı devvâr (Bâkî D. K. 25/40)

“Dönen feleğin çemberinin dairesinin süsü, gerçekten her ay kafası, bir altın kandil olur.”

*Felek tâkındaki **kandîl-i mâhı***

Uyarmaz Bâkî âhum giceler yok (Bâkî D. G. 246/5)

“Bâkî! Ahım, geceleri yok (ettiğinden) felek kubbesindeki ay kandilini yakmaz.”

1.4.13. Kandilin İçinde Mum Yakılması

Kandil; dışında şeffaf bir fanus, içinde yağlı bir fitilin yanması ile çevresini aydınlatan bir alettir. Lebîb, aşağıdaki beytinde içinde yağ ve fitil yerine mum yakılan kandillerin varlığından bahsetmiştir. Şair, felekleri birer kandile benzetmiş. Dokuz diye bilinen feleklere, geceleyin Güneş feleği gözükmediğinden sekiz felek denilmiştir. Bu

⁴⁹ (Hayâlî D. G. 316/7).

⁵⁰ (Nâbî D. G. 655/2).

feleklerin her birinde bulunan ve ışık saçan gezegen veya gök cisimleri gözükmediğinde sanki fitili içine kaçmış yanmayan bir kandil gibi görülmektedir. Ayrıca şair, kandil içinde eriyen mumu, dalkavukluğa benzetmiştir. Kendisinin dalkavuk olmadığını vurgulamıştır.

Felek-i sâmine yutdurdu fetîli gicenin

Kesret-i şem ‘-i kanâdîli müdâhin degilem (Lebîb-i Âmidî D. T. 3/29)

“Gecenin sekiz feleğine fitili yutturdu. Kandilin mumunun ziyadesi, dalkavuğ(u) değilim.

1.4.14. Kandîl-i Ruh / Yanak Kandili

Kandîl-i ruh, yanak kandilidir. Sevgilinin beyaz ve parlak olan yanağı bir kandile benzetilmiştir⁵¹. Tekkelerde söndürülmeden sürekli yanan bir kandil vardır. Gece olduğunda bu devamlı yanan kandilden ateşe alınarak diğer kandiller yakılır. Bu kandil yakmaya, kandil uyandırmak da denir. Kandil uyandırmak, şerefli bir görev sayıldığından bunu yakan derviş de tekkedeki önemli kişilerden biridir. Mihrî Hatun, devamlı yanan sevgilinin yanağından ateş alınıp güneşin yakıldığını ve âlemi aydınlattığını ifade etmiştir. Bu beyitte kandil; peygamber, tekke şeyhi, padişah ve sevgili manalarına işaret etmektedir. Şairin; memdûhunun âlemi aydınlatacak olan güneşe ateş verip onu yakması, memdûhun kıymetine ve faydalı hizmetlerine işarettir.

Kandîl-i ruhundan yakar ey dost delîl

Ki güneş âleme envârını eyler izhâr (Mihrî Hatûn D. K. 17/21)

“Ey dost! Rehber, yanağının kandilinden yakar. Ki güneş nurlarını âleme gösterir.”

1.4.15. Kandil Olmak

Kandil, kanzil veya kandil olmak ifadeleri zil zurna sarhoş olmak manasını ifade etmektedir (Onay, 2004: 244). Nâbî, meyhanede kadehlerin devrettiğini; yani dolup boşaldığını ve sabah olduğunda çok sarhoş olduklarını ifade etmiştir.

Bezmlerde devr iden peymâne-i mînâ-yı mey

*Şem ‘-i mâh-ı rûzeyi gördükde **kandîl oldular** (Nâbî D. Kıtalar 36/2)*

“(İçki) meclislerinde dolup boşalan şarabın cam kadehi, gündüz ayının mumunu gördüklerinde zil zurna sarhoş oldular.”

⁵¹ (Nâbî D. Tarih 108/3), (Mihrî Hatun D. K. 17/21), (Mihrî Hatun D. K. 11/6).

1.4.16. Kandîl-i Tersâ / Hristiyan Kandili

Hayâlî Bey'e ait aşağıdaki beyitlerden, 16. yüzyılda özellikle Hristiyanların kullandığı bir kandilin varlığı anlaşılmaktadır. Şair kendi gönlünü Hristiyan kandiline benzetmiş ve bu kandil kâfir mazmununun işaret ettiği bir güzel tarafından yakılmıştır (bk. Meş'al-i Hûrşîd / Güneş Meşalesi maddesi).

*Gönlümü **kandîl-i tersâ** gibi bir kâfir yakup*

Şâm-ı hecrinde Hayâlî eyledi hemrâh-ı şem (Hayâlî D. G. 235/5)

“Hayâlî! Bir kâfir (sevgili) gönlümü Hristiyan kandili gibi yakıp. Ayrılık gecesinde mumun yol arkadaşı eyledi.”

Meş'al-i hûrşîdi Îsâ indire ser vaktine

*Bezm-i ayşım câmını **kandil-i tersa** eylesem (Hayâlî D. G. 324/4)*

“İsa(a.s.) güneşin ışığını benim odama indirse, (ben de) işret meclisimin kadehini Hristiyan kandili yapsam.”

1.4.17. Kandil Yağı veya Suyu

Kandillerin içlerinde yağ bulunur ve yağ içindeki fitil yakılarak kandilin ışık vermesi sağlanır. Bazı beyitlerde kandil içerisinde su ve yağın beraber bulunduğu ifadeler görülmektedir. Kandilin içindeki fitil, yağ tabakasının üzerinde bulunur ve altta bulunan suya değememesi için bir şamandıra kullanılır. Kandilin yağı tükendiği zaman fitil suya değerek ıslanır ve söner. Böylelikle kandilin aşırı ısınmadan dolayı çatlayıp kırılması önlenmiş olur (Pakalın, 2004: 158). Nâbî, kendi kalbine benzettiği kandilin yağının; altında su, üstünde alev olduğu için şaşıp kaldığını ifade etmiş. Şairin kalbi de kandil yağı gibi parlak ve temizken içindeki aşk ateşi ve gözyaşı arasında şaşıp kalmaktadır⁵².

Kalmışuz âteş u âbun arasında hayran

*Kalbümüz rûşen iken **revgan-ı kindîl** gibi (Nâbî D. G. 848/2)*

“Kalbimiz, kandilin yağı gibi aydınlıkken, ateş ve suyun arasında şaşıp kalmışız.”

Kandilin içindeki su gibi Bâkî'nin gözü de yaşla doludur. Kandilin içinde yanan ateş gibi şairin de gönlünde hararet vardır. Derdinin çokluğunu anlatan şair; içinden çıkan ah ateşinin, kandilden çıkan alev gibi göklere yükseldiğini ifade etmiştir.

***Kandîl** gibi dîde pür-âb u dilümde tâb*

Eflâke çekdüm âteş-i âhum zebânesin (Bâkî D. G. 382/3)

⁵² (Nâbî D. G. 572/3), (Hayâlî D. G. 316/1), (Nâbî D. Rubai, 11), (Nâbî D. G. 494/4).

“Kandil gibi göz(üm) su dolu ve gönlümde hararet, ahımın ateşinin alevini feleklere çektim.”

1.4.18. Keramet Gösteren Kandil

Hayâlî, kandili keramet gösteren bir evliyaya benzetmiştir. Seccadesini suyun üzerine sererek batmadan üzerinde ibadet yapmak velilerin gösterebileceği bir keramettir. Kandil de seccadeye benzetilen fitilini, yağın üzerine sermiş ve etrafa nur saçarak ibadet etmektedir. İbadet, manevi bir nur olduğundan kandilin etrafa saçtığı ışıkla benzerlik ilişkisi kurulmuş. Kandil, yağın üzerine fitil seccadesini sermiş batmadan ibadet edip keramet gösteren bir kişi olarak hayalen canlandırılmıştır.

Kerâmet ehli degil mi kaçan ki olsa karib

*İbadete suya seccâdesin salar **kandil** (Hayâlî D. G. 317/2)*

“Kandil, keramet gösteren kişi değil mi? Ne zaman ki yakın olsa ibadete, seccadesi(ni) suya salar.”

1.4.19. Minare Kandili

Osmanlı Dönemi’nde; Mevlid, Regaib, Mi’raç ve Kadir gecelerinde cami minarelerinde kandiller yakıldığından bu geceler kandil geceleri olarak adlandırılmıştır (Bozkurt, 22 Ağustos 2022). Bu gecelerin, günümüzde de Mevlid Kandili, Regaib Kandili gibi kullanımı yaygındır. Ayrıca namaz, imsak ve iftar vakitlerinin belirtilmesi için de cami minarelerinde kandil yakılmaktadır. Nâbî, minarelerde yanan kandilleri kişinin talihi ve bulunduğu makamdaki devamlılığıyla ilişkilendirmiş. Minarede yanan kandilleri rüzgâr söndürdüğü için sabaha kadar yanmadığı gibi, kişilerin de makamlarında ölünceye kadar bulunamayacağını kader rüzgârının bu talih kandilini söndürebileceğine işaret edilmiştir.

*Subha dek olmazsa sûzân n’ola **kandîl-i menâr***

Kimsenün subha çerâğını çıkarmaz rûzgâr (Nâbî D. Metâli’ 11)

“Minare kandili, sabaha kadar yanmazsa ne olur? Rüzgâr, sabaha kadar kimsenin çerâğını çıkarmaz.”

Kef-i âzâdegânda nukreveş imsâke eglenmez

Şu ’â’ât-ı kanâdîl-i şeb-i rûze menâr üzre (Nâbî D. G. 752/6)

“Ramazan gecesinin kandillerinin alevleri minare üstünde azat edilmiş, elinde gümüş gibi imsaka durmaz”

1.4.20. On İki İmam

Hayâlî, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesiyle ilgili yazmış olduğu gazelinin aşağıdaki beytinde; Hz. Ali'den başlayan ve Hz. Hüseyin'in de içinde bulunduğu on iki imam silsilesini, gökyüzündeki on iki kandile benzetmiştir. Eskiden semanın dokuz tabaka olduğuna inanıldığı için bu dokuz kubbe içindeki Güneş, Ay ve gezegenler de dâhil olmak üzere parlak on iki gök cismi birer kandil olarak ifade edilmiştir. Şair, tarihte yaşanmış olan ciğer yakan hadiselerde Hz. Hüseyin'in kendisinin, ceddinin ve soyunun temiz ve haklı olduğuna işaret etmiş. Ayrıca bu mübarek neslin hizmetlerinin, kandilin nuru gibi din ve dünyayı aydınlatıp süslediği ifade edilmiştir.

*On iki **kandîl-i nûrîsîz** bu dokuz kubbenin*

Cedd-i pâkindir veren dünyâ vü dîne zîb ü zeyn (Hayâlî D. G. 445/3)

“(Siz) bu dokuz feleğin on iki nur kandilisiniz. Dine ve dünya(ya) süs ve bezek veren (senin) pak(temiz) atalarındır.”

1.4.21. Süreyya Kandili

Geceleri gökyüzünü aydınlatan unsurlardan biri de yıldızlardır. Bu yıldızların içinde kandil veya avizeye benzeyen yıldız takımı ise Pervin ve Süreyya olarak da adlandırılan Ülker takımyıldızıdır. Bakıldığında birbirine çok yakın yıldızlardan oluşan bu takımyıldızı mavi ışığı, yedi adet olması ve kandile benzemesi ile bilinmektedir. Yıldız kayması diye tabir edilen şey, gök taşlarının atmosfere girdiğinde yanarak kaybolması hadisesidir. Beyitteki bu kayan yıldız ile kandil taşlama hadisesine işaret edilmiştir (Şentürk, 2017: 401), (bk. İşkenbe Fener maddesi). Ayrıca rüzgârın esmesi ile bazı zamanlarda kırılan kandiller, etrafına parçalarını veya kıvılcımlarını saçar. Bu iki hadiseden yola çıkan şair öyle bir bela içindedir ki çekmiş olduğu ah semadaki kandil gibi parlayan Süreyya takımyıldızını kırmıştır. Diğer taraftan kırılmış olan Ülker takımyıldızının parçaları birer gök taşı olarak gözükmektedir.

Gece pey-der-pey şihâbı göricek etdim hayâl

*Bâd-ı âhım etdi **kandîl-i süreyyâyı** şikest (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 29/3)*

“Gece zaman zaman gök taşını görünce hayâl ettim. Ahımın rüzgârı, Süreyya kandilini kırdı.”

1.4.22. Talih Kandili

Kişin bahtının açık olması, parlak bir kandile benzetilmiştir. Lebîb; Numan Paşa'nın, Diyarbakır'a geldiğinde verdiği Ramazaniyye kasidesinde; paşanın bahtının kandil gibi parlak olması için dua etmektedir (bk. Şenliklerde süslü kemer kurmak maddesi).

Ola kandîl-i tâlî'in rûşen

Tâ ki meh tâk-ı çarha zînetdir (Lebîb-i Âmidî D. K. 14/5)

“Talihinin kandili parlak ola. Ta ki ay, felek kemerine süstür.”

1.4.23. Yasemin Kandili

Bahar mevsiminde çimenlerin yeşermesi ile diğer çiçekler de açmakta ve bu çiçekler, bulunduğu yerde çimenlerin içerisinde daha farklı bir görüntüsüyle dikkat çekmektedir. Bu çiçekler, sevgiliye veya bir aydınlatma aracına benzetilmektedir. Yasemin; çoğunlukla beyaz renkte, nadiren de kırmızı ve sarı açan bir çiçek türüdür. Mihrî Hatûn, yasemini beyaz renginin parıltısından dolayı gümüş kandile benzetmiştir. Yaseminin kişileştirilip kandil yakması ise çiçeğini açması olarak anlaşılmaktadır.

Yeşil dibâyı geymişler çemenler

Yakarlar sîm-kandîl yâseminler (Mihrî Hatûn D. Murabba'lar 4/2)

“Çimenler yeşil ipekli elbiselerini giymişler. Yaseminler gümüş kandil yakarlar.”

1.5. MEŞ'ALE

Meşale; “Aydınlık vermek için içinde çıra ve saire yakılan demirden kap veya kandil yerine kullanılan tabirdir (Pakalın, 2004: 1-491).” Meşalenin elde tutularak kullanılanına el meşalesi denmektedir. “Aydınlatıcı bir âlet, lamba, kandil; ucunda, alev çıkarak yanan bir madde bulunan değnek, sopa (Devellioğlu, 2013: 730).” Bu yanan madde genellikle yağlanmış bir bez veya paçavradır. Yağlama ise yanmanın uzun sürmesini sağlamak içindir. Aydınlatma araçlarının en basiti olan meşalenin yukarıdaki sözlük anlamlarından, iki çeşidi olduğu anlaşılmaktadır.

1.5.1. Meş'ale ile Mumun Kıyaslanması

Aşağıdaki beyitte meşale, mum ile kıyas edilmiştir. Nâbî, mumların etekli ayaklığı olduğunu ve mum kendi ayağı üstünde rahatça durabildiğini; fakat meşale her ne kadar ele alınıp omuz üstüne çıkarılarak kullanılsa da etekli ayağı olmadığından ve kendi ayakları üzerinde duramadığından, mumdaki rahatlığın meşalede olmadığını beyan etmiştir. Şair, insanların yardımına ihtiyaç duymadan kendi ayakları üzerinde durmanın, başkalarının yardımıyla mevki kazanmaktan daha üstün olduğuna işaret etmiştir. Ayrıca

bu kıyasta meşalenin noksan veya düşük vasıflarla tarif edilmesi, iptidailiğine bir işarettir.

Şem‘ler pây be-dâmânîğ ile râhatdur

Dûşa çıkmagla o râhat ne gezer meş‘alede (Nâbî D. G. 731/3)

“Şemler etekli ayak ile rahattır. (Fakat) meşalede omuza çıkmakla o rahatı ne gezer (bulamaz).”

1.5.2. Dûd-ı Meşâ‘il

Nûr-ı harem tabiri, pürüzsüz nurlu ışıyla hem bir kandil gibi aydınlatma aracına hem de genç ve güzel bir sevgiliye işaret etmektedir. Meşale ve dumanı ise hem ilkel bir aydınlatma aracına hem de yaşlı bir kadına işarettir. Aşağıdaki beyitte, meşalenin duman çıkararak yanması ön plana verildiğinden aydınlatma araçları arasında ikinci plana atılmıştır. Bu beytin tasavvufî açıdan kalp ve aklın mesleklerine de işaret etmesi mümkündür. Allah’a kalp ile bakamayan kimse, başka kimselerin akıllarıyla veya aklının dumanıyla; yani kendi sönük ilmi ile bakmak zorunda kalır.

Nûr-ı harem şühûdına nâ-müsta‘id olan

Vakf eylesün dimâgını dûd-ı meşâ‘ile (Nâbî D. G. 812/3)

“(Kendisine helal olan) sevgilinin nuruna bakmaya kabiliyeti olmayan, Aklını meşalelerin dumanına adasın.”

1.5.3. Fûrûğ-ı Meş‘ale-i Kârvân / Kervan Kandili

Dünya ve insan vücudu önceden yoktu. Dünya; kıyametin kopmasıyla, insan vücudu ise ölümle ortadan kalkacaktır. Dünya ve insan vücudu bu yönleriyle çabuk sönecek uzakta görülen bir kervanın meşalesinin ışığına benzetilmiştir. Şair, iki yokun arasındaki meşale ışığıyla, iki tane yok manası bulunan mahlasından dolayı [nâ(olmayan), bî(sız)] kendinde de işaret etmiştir. Kendinin, insanlığın ve dünyanın kıyamet ve ölümle birden kaybolacağını ihtar ederek dünyanın bu sönük ışığına aldanılmaması gerektiği nasihatini vermiştir. Bu beyitten kervanların; intikal esnasında yolunu bulması, kervan içindekilerin kervanı kaybetmemesi ve birtakım işaretler vermek için meşale kullandığı anlaşılmaktadır.

Dü nistî arasında bu hestî-i mevhûm

Fûrûğ-ı meş‘ale-i kârvân degül de nedür (Nâbî D. G. 241/3)

“Bu var olduğundan şüphe duyulan, iki yokluk arasında (ki) kervanın meşalesinin ışığı değil de nedir?”

1.5.4. Akıl ve Anlayış Meşalesi

Kişinin anlayışının veya aklının, kendinin vereceği kararların yolunu aydınlatması için yeterli olduğuna işaret edilmiştir. Lebîb; anlayışın ve aklın ışığını veya nurunu, hüküm verme yolunu aydınlatan bir araç olarak göstermiştir.

Râh-ı re'y-i tarîk-i hükmünde

Meş'alen pertev-i kiyâsetdir (Lebîb-i Âmidî D. K. 14/13)

“Hükmünün yolunun fikrinin usulünde (senin) meşalen aklın ışığıdır.”

1.5.5. Meş'al-i Hûrşîd / Güneş Meşalesi

İçki meclisleri gece kurulduğundan bu meclisleri aydınlatma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Şair, meşaleye benzettiği güneşi, eğlence meclisinin kandili yapmak istemektedir⁵³. Göğe yükselip ve gökte bulunduğuna inanılan İsa(a.s.)’dan, içki meclisini aydınlatmak için şairin yalnız kaldığı odasına gökteki güneşi indirmesi istenilmektedir. Hayâlî, gökyüzünde bulunan İsa(a.s.)’ın ahir zamanda tekrar yeryüzüne ineceğine dair inanışa telmihte bulunmuş. Ayrıca Hristiyanlıkta içki içmenin yasak olmadığına da işaret etmiştir (bk. Kandil-i tersâ maddesi).

Meş'al-i hûrşîdi Îsâ indire ser vaktine

Bezm-i ayşım câminı kandil-i tersâ eylesem (Hayâlî D. G. 324/4)

“İsa(a.s.) güneş meşalesini odama indirse, (ben de) işret meclisimin kadehini Hristiyan kandili yapsam.”

1.5.6. Meş'al-i Tevfîk

Meş'al-i tevîk tabiri ile muvaffakiyet nuru ve Allah'ın yardımı ifade edilmektedir. Meşaleler, insanlara yol ve yön bulmada yardımcı olur. Allah'ın muvaffakiyet vermesi de meşaleye benzetilmiştir. Bu durumda Allah, insanın nasibini kendi yardımına ve kişinin gayretine bağlamıştır. Allah vermedikten sonra Hızır dahi yardım etse insanın nasibi artmaz. Yüksek noktalardaki kuşu avlamak, yüksek hedeflere ulaşmak için çok gayret ve Allah'ın yardımı olmadan ulaşılamaz gibi düşünceleri, Lebîb aşağıdaki manzumesinde ifade etmiştir:

Delîli Hızr olursa kem-nasîbin behredâr olmaz

Fakîre meş'al-i tevîksiz hod i 'tibâr olmaz

Hümâ-yı evc-i maksad dâm u dâneyle şikâr olmaz

Sebeb teksîri Neylî matlaba çün kim medâr olmaz

⁵³ (Muhibbî D. G. 417/5).

Nişânın bulmadı ey dil Sikender âb-ı hayvânîñ (Lebîb-i Âmidî D. Tahmis 8/3)

“Nasibi az olanın(kimsenin) kılavuzu Hızır olsa (bile) nasipli olmaz. Yardım meşalesi olmadan fakire de itibar olunmaz. Maksadın en yüksek noktasının Hüma (kuşu), dane ve tuzakla av olmaz. Neylî! Sebebin çokluğu ki talep edilene (ulaşmak) için medar olmaz. Ey gönül! İskender hayat suyunun izini bul(a)madı.”

1.5.7. Bezm Meclisindeki Lale Meşalesi

Bahar aylarında bahçelerde kurulan eğlence meclislerindeki aydınlatma araçları hem süsleme için hem de aydınlatma için kullanılmaktadır. Lale, nergis, zambak gibi çiçekler aydınlatma araçlarına teşbih edilmiştir. Bâkî; lâleyi meşaleye benzetmiş, uzun boyu ve ucundaki top gibi kırmızısı ile şekil yönünden meşaleye çok benzeyen lalenin, bir bahar bahçesinde açmasını mecliste yanan meşaleye benzetmiş. Zambağın goncası bir yastığa benzetilerek nergis çiçeğine yastık mumu olmuştur. Ahmedî, çiçeğini açmış olan laleleri bir bahçenin zemininde yanan meşalelere benzetmiştir. Laleler ince uzun sapı ve bu sapın ucundaki kırmızı çiçeği ile meşaleye benzetilmektedir.

Demidür lâle yaka bezm-i bahâra meş'al

Gonca-i zambak ola nergise şem'-i bâlîn (Bâkî D. K. 26/3)

“Zamanıdır, lale bahar bahçesinde meşale yaksın. Zambak goncası, nergis(çiçeğine) minder yastığın mumu olsun.”

Rûşen-durur çiçekden her talda yüz masâbih

Şöyle ki lâlelerden her yirde biñ meşâ'il (Ahmedî D. K. 50/5)

“Şöyle ki lalelerden her yerde bin meşale, her dalda çiçekten yüz lamba parlar.

1.6. MISBÂH

Misbâh, etrafını aydınlatan bir alet olan çerâğa denir. Vankulu sözlüğünde; sabah oluncaya kadar yatan, kuşluk vaktinden önce otlağa gitmeyen deveye misbâh denir. Ayrıca misbâh, sabah humarından kurtulmak için içki içilen büyük kadeh olarak da kullanılmaktadır.

1.6.1. Çiçek Misbâhları

Ahmedî, bahar mevsiminde ağaçların dallarında açan çiçekleri yanan birer misbâha benzetmiştir. Yerdeki laleler ise meşalelere benzetilmiştir. Çiçeklerin açması, lambaların yanmasına, bu açan çiçeklerle kendini göstermek isteyen bir zata ve âşıkları kendine çekmesine işarettir.

Rûşen-durur çiçekden her talda yüz masâbih

Şöyle ki lâlelerden her yirde biñ meşâ'il (Ahmedî D. K. 50/5)

“Şöyle ki lalelerden her yerde bin meşale, her dalda çiçekten yüz lambalar parlar.

1.6.2. Kadeh Mısbâhı

Mısbâh hem aydınlatma aracı hem de sabah sarhoşluğun mahmurluğunu gidermek için içki içilen büyük bir kadehtir. Şair, sabah sarhoşluğun mahmurluğundan kurtulmak için kendine mısbâh olan büyük kadeh ile içki sunulmasını istemektedir. Mısbâhı aydın eylemek, kadehle içki sunmak anlamında kullanılmış. Bu durumda gece içilen içkiye sabah içkisi eklenmiş olur.

Humar ile ularuz cânda şâdılih çerâğı

*Sabûhı sun bize vü aydın eyle **mısbâhı** (Kadı Burhaneddin D. G. 857/2)*

“İçkinin sabah sersemliği ile hayatta sevinç çerâğı ekleriz. Bize sabahları içilen şarabı sun ve kadehi aydınlat.”

1.6.3. Mısbâh-ı Şems

Ay; sevgiliye ve insanoğluna benzetilmiştir. Güneş lambası onun için yaratılmış ve insanlığa layık olan da budur. Bunun sebebi ise insanın davasıdır. İnsanlığın davası ise Allah'ın varlığı ve birliğini ilan etmektir ki bu dava dünyadan ahirete geçmeye bir aracıdır.

***Mısbâh-ı şems** kâfiye düşmezdi ey kamer*

Kevneyne olmasa mutavassıt senin davi'n (Necâtî Beg D., G. 288/4)

Ey ay! Senin davan iki âleme aracı olmasa, Güneş mısbâhı uygun düşmezdi.”

1.6.4. Şu'le-i Mısbâh-ı Dil

Nâbî, aşağıdaki beytinde gönül mısbâhı ile kabiliyet kandilini kıyas ederek bahsetmiştir. Kabiliyet kandilleri için feleğin kubbesinin bile dar geldiğini; yani kabiliyetli insanların kâinata sığmadığını ifade etmiştir. Diğer taraftan gönül kandilinin ışığının nerede ortaya çıkacağını, kalbin kime bağlanacağını bilinmeyeceğini belirtmiştir.

*Kande eyler cilve bilmem **şu'le-i mısbâh-ı dil***

Tengdür tâk-ı felek kindîl-i isti'dâdına (Nâbî D. G. 747/5)

“Gönül kandilinin alevi nerede cilvelenir(görünür) bilmem. Kabiliyet kandiline gök kubbe dardır.”

1.6.5. Şu'le-i Misbâh-ı İmân

İman, insanı ve kâinatı aydınlatan bir misbâha benzetilmiştir. Muhyiddin İbnü'l Arabî'nin Fütûhatu'l-Mekkiyye ile Fusûsu'l-Hikem adlı eserlerinden çıkan iman nuruyla gafil insanların karanlık kalpleri aydınlanmaktadır.

Hâne-i târîk-i kalb-i gâfilî tenvir ider

Şu'le-i misbâh-ı imândur Fütûhat ü Fusûs (Nâbî D. G. 360/2)

“Fütûhat ve Fusûs (eserleri) iman kandilinin ışığıdır. Gafilin kalbinin karanlık hanesini nurlandırır.”

1.6.6. Nüşa-i Misbâh

Nüşa-i misbâh, bir âlimin yazı yazmak için kullandığı bir aydınlatma aracıdır. Nâbî; melik olarak tanımladığı kişinin, misbâh nüshasını eline alınca -anlaşılan bir gecede- bir kitabın ön sözünden üç, sonundan bir nükte yazdığını ifade etmiştir.⁵⁴

Destine bir nüşa-i misbâh alınca ol melik

Üç nukat dibâceden bir âhirinden itdi hak (Nâbî D. Mu'ammeyât 97)

“O melik eline bir misbâh nüshasını, üç nükte ön sözden bir sonundan yazdı.”

1.6.7. Yıldız Misbâhları

Ahmedî, Allah'ın yeri ve göğü Peygamber(s.a.v.)'in hakkı için yaratıldığını ve gökyüzündeki yıldızları dünya halkı için dizdiğini ifade etmiş. Hem Peygamber(s.a.v.)'in hem de dünyada yaşayanların kıymeti gösterilmiştir. Yıldızlar - bunların içine Güneş de dâhil edilebilir- süs için bir meclisin tavanına dizilmiş lambalara benzetilmiştir⁵⁵.

Anuñ Hakkı-y-ıçun ki yer ü gögi yaradı

Yir ehli-y-içün düzdi bu göklerde mesâbîh (Ahmedî D. G. 111/5)

“Onun hakkı için ki yer ve gök yarattı. Yer ehli için dizdi bu göklerdeki misbâhları.”

1.7. SİRÂC

Sirâc; kandil, misbâh, mum ve meşale gibi bir aydınlatma aracıdır.

1.7.1. Sirâc-ı Evliyâ / Sirâc-ı Ümmet / Sirâc-ı Hüdât / Sirâc-ı Hak / Sirâc-ı Pâk

Ahmedî, aşağıdaki mevlid ve kasidesinde Peygamberimizi(s.a.v.) evliyaların sirâcı; yani evliyaların yolunu aydınlatan, onlara gittikleri yolda ders veren olarak tanımlamıştır.

⁵⁴ (Lebîb-i Âmidî D. Mesnevi 1/26).

⁵⁵ (Ahmedî D. G. 47/10).

“Sirâc-ı evliyâ” tabirindeki sirâc, evliyaların yolunu aydınlatan bir manevi bir ışık kaynağı ve Peygamber(s.a.v.) olduğu anlaşılmaktadır⁵⁶.

Kerâmetde enbiyânun tâcıdur ol

Saâdetde sirâc-ı evliyâdur (Ahmedî D. K. 34/35)

“O keramette peygamberlerin tacıdır. Saadette evliyanın sirâcıdır.”

Ahmed-i Muhtâr imâm-ı enbiyâ

Tâc-ı ebrâr u sirâc-evliyâ (Ahmedî Mevlid 438)

“Seçilmiş Ahmet, peygamberlerin imamı, evliya sirâcı ve takva sahiplerinin tacıdır.”

1.7.2. Güzellik Sirâcı

Şair; sevgilinin veya Peygamber(s.a.v.)’in güzelliğini güneşe, Yûsuf(a.s.)’un güzelliğini ise sirâca benzetmiştir. Elbette güneşin bulunduğu bir ortamda mum yansa, ışığı belli bile olmayacaktır. Bu yüzden sevgilinin güneş gibi parlaklığı, Yûsuf’un sirâc gibi parlayan güzelliğinin hükmünü kaldırmıştır.

Nesh itdi hüsnüñ âyeti Yûsuf cemalini

Rûşen-durur güneş görinicek n’olur sirâc (Ahmedî D. G. 102/4)

“Güzelliğinin ayeti, Yûsuf cemalini(n) hükmünü ortadan kaldırdı. Güneş parlaktır, sirâc yansa ne olur?”

1.7.3. Sirâc Uyarmak

Sirâc, çerâğ veya mum uyandırmak, bu aydınlatma araçlarını yakmak manasında kullanılmıştır. Şair, sirâcın uyanmasını talihinin açılması olarak yorumlamıştır (bk. Çerâğ yakmak / Çerâğ uyandırmak).

Rişte-i cânı fetil eyledi gönlümü zücâc

Huŧfe bahtım ruhu devrinde uyarmağa sirâc (Necâtî Beg D. K. 41/1)

“Uyumuş talihim; yanağı döndürdüğünde mum uyandırmak için gönlümü (kandil)camı, can ipini(de) fitil yaptı.”

1.8. ŞAMDÂN- ŞEMDÂN

Şamdan; yanan mumun veya herhangi bir aydınlatma kaynağının, üzerine konulduğu gümüş, altın ve diğer madeni maddelerden imal edilen bir tabla veya mumluktur.

⁵⁶ (Ahmedî D. K. 11/38), (Ahmedî D. K. 5/57), (Ahmedî D. K. 3/10), (Ahmedî D. K. 52/16), (Ahmedî Mevlid 130).

1.8.1. Maşuk Şamdanı

Mum; yanması, çaresizliği ve dönüp dolaşması yönleriyle bir âşığa benzetilmiştir. Şamdan ise kendisine ulaşmaya çalışılan bir güzele benzetilmiştir. Nâbî, bir mumun şamdan üzerine konulmasını, bir âşığın sevgiliye kavuşması olarak ifade etmiştir. Divan şiiri ıstılahındaki âşık ve maşukun durumu anlatılmıştır.

Eyler hezâr seyr ü seyâhat fakîr-i şem ‘

Reh-yâb-ı vasl olıncaya dek şem ‘adâna dek (Nâbî D. G. 428/6)

“Zavallı mum binlerce (kez) dönüp dolaşır. Kavuşmaya erinceye kadar şamdana dek.”

1.8.2. Nergisin Altın Şamdanı

Yerden yüksekliği 20-80 cm olabilen nergis çiçeğinin uzun boyu, şamdana; üzerindeki çiçeği, muma; çiçeğin sarı rengi ise altına benzetilmektedir (Vikipedi, 18 Ağustos 2022). Geceleri kurulan eğlence meclisleri; nergis gibi çiçeklerle, kandil ve mumlarla aydınlatılıp süslenir. Bu meclislerin şamdanlarının altından imal edildiği ve çok süslendiği düşünüldüğünde yüksek gelirli kimselerin meclisi olduğu anlaşılmaktadır.

Giceler meclisüne gelmegi sevdâ idünüp

Şem ‘dân zer ider kendüzini her nergis (Tâcî-zâde Ca ‘fer Çelebi D. K. 28/47)

“Geceler(i) meclisine gelmeyi heves edip, her nergis kendini altın şamdan eder.”

1.8.3. Sim Şem ‘dân

Sabah vaktinde dünyanın ufkundaki gümüş renkli tabla görüntüsü, güneş mumunun altlığı; yani şamdanı olduğu düşünülmüştür. Bâkî; şamdanların, ışık kaynaklarının üzerine konulduğu bir altlık olduğu ve bu şamdanların bazılarının gümüş gibi kıymetli madenlerden imal edildiğini ifade etmektedir.

Tâ şem ‘-i âfitâb-ı cihân-tâba subh-dem

Devrân ufukda vaz’ ide bir sim şem ‘dân (Bâkî D. K. 1/40)

“Ta parlak kâinatın güneşinin mumuna, sabah vakti felek ufukta bir gümüş şamdan koya.”

1.8.4. Şamdandaki Balmumu

Şair, sevgilinin dudağını hatırladığı gecelerde arılara veya rakiplerine feryat etmiştir. Şamdanda yanan her bir mum, yanmanın etkisiyle şamdanın içine erimektedir. Şair; bu eriyiği, balmumuna benzetmiştir.

Lebûn yâdiyle zenbûrâna feryâd itdügüm şebler

Olur şem ‘-i ‘asel her mûm yansa şem ‘dânumda (Nâbî D. G. 756/3)

“Dudağının hatırlanmasıyla, arılarına feryat ettiğim geceler, her mum yanarsa şamdanımda bal mumu olur.”

1.8.5. Şem‘dan-ı mâh-rûze

Şem‘dan-ı mâh-rûze; ay gündüzünün şamdanı veya ay ışığının şamdanı olarak ifade edilebilir. Üzerinde sönmüş kâfurdan yapılmış beyaz bir mum bulunan bir şamdan, bir minareye benzetilmiştir.

Şem‘dan-ı mâh-rûze oldu çün nâ-âşikâr

Döndi sönmüş şem‘-i kâfûriye ‘ayniyle menâr (Nâbî D. Metâli’ 7)

“Görünmediği için mâh-rûze şamdanı oldu. Minare (kendi) aslıyla sönmüş kâfurdan imal edilmiş (beyaz) muma döndü.”

1.8.6. Şem‘-dan Süfresi

Bâkî; gece vaktinde görünen ay ve halesinin oluşturduğu meclis ile eğlence, aşk meclisi arasında benzerlik ilişkisi kurmuştur. Ay şamdan içindeki bir çerâğa, ayın halesi ise bir mecliste üstüne şamdan konulan bir sofraya benzetilmiştir. Eğlence ve aşk meclislerinde süs ve aydınlatma amacıyla sofraların üzerine çerâğ veya mum yanan şamdanlar konulmaktadır.

Şem‘-dan süfresidür hâle degüldür görinen

Kodular encümen-i ‘aşka çerâğ-ı kameri (Bâkî D. G. 512/2)

“Görünen hâle değil şamdan sofrasıdır. Aşk meclisine ay çerâğını kodular.”

1.8.7. Şem‘-dân Tutmak

Şamdan tutmak, bir âlimin dersini okurken onun kolay okumasına yardım edecek şekilde aydınlatma aracını tutmak, ondan ders almaktır. Şeref Hanım, Molla Fenârî ile çağdaş olmayı; Fenârî, ders okurken onun yanında bulunup şamdanını tutmayı çok istemektedir. Birine şamdan tutmaktan; onun ilminden istifade etmek, şamdan tutulan kişinin büyüklüğü, dersin ona gösterilmesinin gerekliliği ve ders okumanın gece yapılmasının yaygın olduğu bu beyitten anlaşılmaktadır.

Olaydı hem-zamân isterdi biñ cân ile elbette

Fenârî karşısında ders okurken şem‘-dân tutmak (Şeref Hanım D. T. 69/5)

“Elbette çağdaşı olaydı bin can ile isterdi. (Molla) Fenârî ders okurken karşısında şamdan tutmak.”

1.8.8. Yaka Şamdanı

Bâkî; sevgilinin güzellik unsurlarından olan yanak ve boynu, beyazlık yönüyle ilk ateşini nurlu aydan yakan bir çerâğa benzetmiştir. Sevgilinin boyun ve yanak çerâğının şamdanı ise sevgilinin elbisesinin yakasıdır. Sevgili ve güzellik unsurları; bir eğlence meclisine benzetilerek, sevgilinin güzelliği övülmüştür.

Çerâğı mâh-ı enverden yakar ol ‘ârız u gerden

Giribânun senün bezm-i letâfet şem‘dânıdır (Bâkî D. G. 54/6)

“O yanak ve boyun çerâğı(nı), nurlu aydan yakar. Yakan senin letafet meclisi şamdanıdır.”

1.9. ŞEM / MUM

Şem, mum demektir. Mum; bal mumu ve erimiş yağ gibi maddelerin ortasına bir fitil yerleştirip dondurularak imal edilen bir aydınlatma aracıdır.⁵⁷ Mumun içindeki fitilin tutuşturulmasıyla yavaş yavaş yanarak etrafına ışık saçmaktadır. Mum; gece yakılır, seher vaktinde söndürülür. İşret, eğlence ve sohbet meclislerinin temel öğelerindendir. Mum yakılırken altına, ayaklık, leğen veya şamdan gibi eşyalar konulur. Âşık yanıp erimek ve gözyaşı dökmek yönleriyle muma benzetilmiştir⁵⁸. Sevgilinin yüzü, yanağı, alını, dişleri, vücudu ve sevgilinin kendisi; cezbetmek, yakmak ve parlaklık yönleriyle

⁵⁷ (Hayâlî D. G. 237/3), (Hayâlî D. G. 490/2), (Hayâlî D. G. 233/2), (Kadı Burhaneddin D. G. 355/12), (Kadı Burhaneddin D. G. 63/3), (Necâtî Beg D. G. 542/6), (Nâbî D. G. 48/8), (Muhibbî D. G. 223/1), (Lebîb-i Âmidî D. T. 13/21), (Bâkî D. K. 1/41), (Bâkî D. K. 24/26), (Ahmedî D. K. 70/21), (Ahmedî D. Terci-bend 1/3), (Ahmedî D. K. 38/2), (Ahmedî D. Muhammes 1), (Bâkî D. G. 484/1), (Bâkî D. G. 52/2), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 19/3), (Ahmedî D. K. 50/6), (Nâbî D. G. 610/2), (Ahmedî D. K. 50/16), (Ahmedî D. K. 71/35), (Nâbî D. G. 774/3), (Nâbî D. G. 871/5), (Nâbî D. Tarih 116/10), (Bâkî D. K. 17), (Lebîb-i Âmidî D. Terci-i Bend 1/4), (Kadı Burhaneddin D. G. 1219/3), (Adlî D. G. 75/4), (Muhibbî D. G. 35/2), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 302/4), (Muhibbî D. Matla', 547), (Muhibbî D. G. 457/5), (Kadı Burhaneddin D. G.438/4), (Kadı Burhaneddin D. G. 489/5), (Hayâlî D. K. 9/15), (Hayâlî D. G. 41/4), (Hayâlî D. G. 237/4), (Muhibbî D. G. 469/5), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 444/1), (Ahmedî D.K. 25/70), (Kadı Burhaneddin D. G. 317/5), (Ahmedî D. Terkeb-bend 5/5), (Kadı Burhaneddin D. G. 513/4), (Ahmedî D. G.47/7), (Kadı Burhaneddin D. G. 355/10), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 54/1), (Lebîb-i Âmidî D. G. 88/4), (Lebîb-i Âmidî D. G. 95/4), (Necâtî Beg D. G. 342/6), (Ahmedî D. K. 54/18), (Hayâlî D. G. 73/1).

⁵⁸ (Kadı Burhaneddin D. G. 261/11), (Ahmedî D. K. 73/15).

muma benzetilmiştir. Güneş, Ay ve yıldızlar aydınlatma ilişkisiyle muma benzetilmiştir⁵⁹.

1.9.1. Mum Makası

Mum ışığı zayıfladığında, mumun başı olarak ifade edilen ucu mum makası ile kesilir ve mum daha parlak yanmaya başlar. Aynı uygulama kandillerin fitilinin ucunu kesmek suretiyle de yapılır⁶⁰ (Kaya, 2015: 118). Kadı Burhaneddin; sevgilinin güzelliğinin görünmesine faydası olmayacaksa mum makası ile şairin kendi mumunun başının kesilmesinin hak olduğunu ifade etmektedir (bk. Mumun başını kesmek).

Şem‘iyem ol dilberün nûruma kılmaz meded

Kim ala şem‘ün başın âlet-i şem‘în ile (Kadı Burhaneddin D. G. 77/2)

“Mumum, o dilberin parlaklığına fayda vermez. Ki mum aleti ile mumun başını ala(kese).”

1.9.2. Mum’un Etekli Ayaklığı

Aşağıdaki beyitte meşale, mum ile kıyas edilmiştir. Nâbî, mumların etekli ayaklığı olduğunu ve mumun kendi ayağı üstünde rahatça durabildiğini; fakat meşale her ne kadar ele alınıp omuz üstüne çıkarılarak kullanılsa da etekli ayağı olmadığından ve kendi ayakları üzerinde duramadığından mumdaki rahatlığın meşalede olamadığını beyan etmiştir. Bu kıyasta meşalenin noksan veya düşük vasıflarla tarif edilmesi, iptidailiğine bir işarettir. Ayrıca mumların bulunduğu yerde rahat ve sabit durabilmeleri için etekli; yani dibi geniş ayaklığının bulunduğu anlaşılmaktadır.

Şem‘ler pâý be-dâmânîğ ile râhatdur

Dûşa çıkmagla o râhat ne gezer meş‘alede (Nâbî D. G. 731/3)

“Şemler etekli ayak ile rahattır. (Fakat) meşalede omuza çıkmakla o rahatı ne gezer (bulamaz).”

1.9.3. Şem-i Bâlîn / Yastık Mumu

Şem-i bâlîn; yastık mumudur, özellikle de hastaların yatağının başında yakılan mum kastedilmektedir. Şeyh Gâlib; ayrılık acısı çeken âşîğın hasta yattığını, yastığının başındaki mumun ise âşîğın ahının kıvılcımı olduğunu söylemektedir. Şair, âşîğın hasta yatağında çekmiş olduğu ayrılık acısının şiddetine işaret etmiştir. Bâkî, bahar tasviri

⁵⁹ (Bâkî D. K. 1/40), (Bâkî D. K. 1/1), (Bâkî D. G. 224/4), (Kadı Burhaneddin D. G. 39/1), Necâfî Beg D. Mersiye-i Şeh-zâde Sultan Abdullah 2/4).

⁶⁰ (Ahmedî D. K. 33/6).

yaptığı beytinde zambak goncasını, nergis çiçeğine bir yastık mumu olmuş gibi görmektedir. Nergis çiçeğinin yanı başındaki zambak goncasının yanan bir mum gibi görüldüğü anlaşılmaktadır.

Derd ü hicrân ile bu hasta yatârdı gâm-gîn

Şu 'le-i âh idi ancak yine şem-i bâlîn (Şeyh Gâlib D. Tahmisler 6/3)

“Bu hasta, ayrılık acısı ve dert ile gamlı yatardı. Ancak yastığının mumu yine ahın kıvılcımı idi.”

Demidür lâle yaka bezm-i bahâra meş'al

Gonca-i zanbak ola nergise şem'-i bâlîn (Bâkî D. K. 26/3)

“Zamanıdır, lale meşale yaka bahar meclisine; zambak gonca, nergise yastık mumu ola”

1.9.4. Şem'-i Bezm / Şem'-i Cem / Şem'-i Meclis / Şem'-i Encümen / Şem'-i Bezm-ârâ

Mum gece teşkil edilen eğlence ve sohbet meclislerin vazgeçilmez bir aydınlatma aracı ve süsüdür⁶¹. Necâtî; âşığa benzettiği mumların boynundan asılarak meclisleri süslediğine ve gecedan sabaha kadar yanarak meclisi aydınlattığına işaret etmiştir. Hayâlî, âşığın çekmiş olduğu ayrılık acıları ve sıkıntılarından dolayı çıkardığı ah ve ahın ateşinin hem meclisi ısıtmaya hem de aydınlatmaya yetecek bir çerağ olduğunu belirtmiş, mecliste ayrıca mum yakılmasına ihtiyaç olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Hayâlî; geceyi gündüze katarak, ara vermeksizin zevk ve eğlence için meclisin her tarafında mum yakıldığını ifade etmiştir.

Geceler erteye dek senden yanıp yakıldığın

Boğazından asılırsa şem'-i bezm-ârâ demez (Necâtî Beg D. G. 215/4)

“Meclisi süsleyen mum, boğazından asılırsa geceler sabaha kadar senden yanıp yakıldığın(ı) söylemez.”

Bezme Hayâlî şu 'le-i âhım yeter çerağ

⁶¹ (Bâkî D. G. 358/3), (Hayâlî D. G. 601/2), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 264/2), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 175/1), (Hayâlî D. G. 440/4), (Nâbî D. T. 30/40), (Nâbî D. Mesnevi 1/16), (Nâbî D. Mesnevi 7/230), (Şeyhülislâm Yahyâ D. Malta'lar 71), (Nâbî D. G. 329/5), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 436/3), (Muhibbî D. G. 73/7), (Muhibbî D. G. 73/7), (Hayâlî D. G. 71/2), (Hayâlî D. G. 73/4), (Hayâlî D. G. 245/3), (Hayâlî D. G. 417/5), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 286/5), (Hayâlî D. K. 14/12), (Hayâlî D. G. 57/3), (Bâkî D. Musammat 3-3/1).

Bir yana şem-i cem'de yanıp yakılmasın (Hayâlî D. G. 417/5)

“Ey Hayâlî! Meclise ahımın ateşi çerâğ (olarak) yeter, bir yanda (da) toplantı yerinin mumu bir yanıp yakılmasın.”

Geceyi gündüze katıp safâ vü zevk kılmağa

O bezmin yaktılar her gûşesinde şem‘i tâbânı (Hayâlî D. K. 14/12)

“Geceyi gündüze katıp, zevk ve eğlence için o meclisin her köşesinde parlak mumu yaktılar.”

1.9.5. Şem‘-i İkbâl / Şem-i Murâd

Şem‘-i ikbâl, talih mumu manasında kullanılmaktadır. Mumun parlaklığı kişinin bahtının açıklığına, erişeceği nimetlerin çokluğuna ve huzura işaretidir⁶² (bk. Talih Kandili maddesi). Lebîb; kendi talihinin mumunun, ikram sahibi memdûhu tarafından parlatıldığını ve emellerinin yerine geldiğini ifade etmiştir.

Ey keremver şem‘-i ikbâlîm fûrûzân eylediñ

Kevkeb-i âmâlimi mihr-i dırahşân eylediñ (Lebîb-i Âmidî D. K. 17/1)

“Ey ikram sahibi, bahtımın mumunu parlattın. Emellerimin yıldızını, parlak güneş eyledin.”

1.9.6. Şem‘ ile Pervâne

Çocuğu olmayan ve bir Anadolu padişahı olan Jale, sonradan doğan oğluna Pervâne adını koyar. Çocukluğunda iyi eğitim almış olan Pervâne, kendisi için yaptırılan köşkün duvarına resmi yapılan Çin fağfurunun kızı Şem’e âşık olur. Pervâne, zamanının tümünü bu resim karşısında geçirdiğinden babası resmi kazıtır. Bir müddet sonra cinnet geçiren Pervâne, Çin’e gider ve Şem’i bulur. Uzun süren mücadeleler sonunda Pervâne Şem’e kavuşur ve Çin hükümdarı da olur (Pala, 2013: 425). Şem ile Pervâne mazmununa telmih edilen beyitlerde; sevgili yanan muma, âşık ise mum etrafında dönüp sonra yanarak düşen küçük bir pervane keleşine benzetilir. Küçük sineklere benzeyen pervane keleşleri gece yanan mum gibi bir ışık kaynağının etrafında döner. Dönerken ateşin cazibesine kapılan bu pervane keleşleri bir müddet sonra ateşe yaklaşır. Kanatları yanarak ya ateşin içine ya da dibine düşerek can verirler. Sevgilinin yüzü, parlaklığından dolayı bir muma; sevgilinin yüzündeki siyah ben ise ateşte yanıp siyahlaşmış bir pervane keleşine benzetilmiştir. Mumun ateşinde yanan bu küçük

⁶² (Nâbî D. G. 594/3), (Nâbî D. K. 12/11), (Necâtî Beg D. K. 14/38), (Nâbî D. K. 9/78), (Nâbî D. K. 2/113).

kelebekler mumun dibine düşerek sanki muma yaslanmış gibi görünürler. Yüzdeki ben de aynı bu yanmış pervaneler gibi görünmektedir. Pervaneler, sevgilinin aşkıyla yanıp tutuşan ve en sonunda kendi canını feda eden âşıklara işaret etmektedir⁶³.

Yakışır ruhlarının şem'ine pervâne-i dil

Beli dîvâne olur âteşe ekser mâ'il (Necâtî Beg D. K 14/10)

⁶³ (Necâtî Beg D. K. 16/31), (Bâkî D. G. 324/3), (Hayâlî D. G. 237/5), (Hayâlî D. G. 242/3), (Hayâlî D. G. 368/4), (Hayâlî D. G. 375/5), (Necâtî Beg D. G. 163/5), (Necâtî Beg D. G. 118/1), (Necâtî Beg D. G. 153/6), (Necâtî Beg D. G. 153/6), (Necâtî Beg D. G. 183/4), (Necâtî Beg D. G. 9/2), (Necâtî Beg D. G. 505/2), (Necâtî Beg D. G. 525/2), (Necâtî Beg D. K 39/5), (Necâtî Beg D. G. 570/2), (Necâtî Beg D., G. 598/3), (Necâtî Beg D., G. 648/1), (Nâbî D. K. 2/113), (Nâbî D. K. 7/14), (Mihri Hatûn D. Murabbalar 8-5/2), (Mihri Hatûn D. G. 58/3), (Mihri Hatûn D. G. 60/4), (Mihri Hatûn D. G. 64/7), (Mihri Hatûn D. G. 66/7), (Nâbî D. G. 790/2), (Nâbî D. G. 754/4), (Nâbî D. G. 515/5), (Nâbî D. G. 515/5), (Nâbî D. T. 116/12), (Nâbî D. G. 790/2), (Nâbî D. G. 754/4), (Nâbî D. G. 515/5), (Nâbî D. T. 116/12), (Nâbî D. G. 33/3), (Nâbî D. G. 823/2), (Mihri Hatûn D. G.105/4), (Mihri Hatûn D. G. 148/1), (Mihri Hatûn D. G. 162/1), (Mihri Hatûn D. G. 162/5), (Adlî D. G. 30/1), (Nâbî D. G. 224/7), (Nâbî D. G. 247/1), (Nâbî D. G. 328/5), (Nâbî D. G. 759/4), (Muhibbî D. G. 5/1), (Muhibbî D. G. 49/3), (Muhibbî D. G. 69/3), (Muhibbî D. G. 73/1), (Muhibbî D. G. 106/3), (Muhibbî D. G. 83/4), (Muhibbî D. G. 88/1), (Muhibbî D. G. 137/3), (Muhibbî D. G. 141/2), (Muhibbî D. G. 144/1), (Muhibbî D. G. 164/2), (Muhibbî D. G. 169/3), (Muhibbî D. G. 170/2), (Muhibbî D. G. 171/3), (Muhibbî D. G. 188/2), (Nâbî D. G. 777/2), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 417/1), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 434/1), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 417/1), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 434/1), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 437/5), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 318/1), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 318/2), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 318/3), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 318/4), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 318/5), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 318/5), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 324/5), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 387/3), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 264/2), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 264/4), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 264/5), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 175/1), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 180/4), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 39/1), (Muhibbî D. G. 246/4), (Muhibbî D. G. 261/3), (Muhibbî D. G. 267/4), (Muhibbî D. G. 2278/7), (Muhibbî D. G. 331/4), (Muhibbî D. G. 332/3), (Muhibbî D. G. 334/2), (Muhibbî D. G. 355/4), (Muhibbî D. G. 363/1), (Muhibbî D. G. 380/4), (Muhibbî D. G. 398/4), (Muhibbî D. G. 417/5), (Muhibbî D. G. 419/1), (Muhibbî D. G. 434/1), (Muhibbî D. G. 455/2), (Hayâlî D. G. 581/2), (Hayâlî D. G. 598/5), (Hayâlî D. G. 631/1), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 8/3), (Hayâlî D. G. 237/2), (Hayâlî D. G. 260/2), (Hayâlî D. G. 321/3), (Hayâlî D. G. 440/4), (Hayâlî D. G. 504/3), (Hayâlî D. G. 509/4), (Hayâlî D. G. 510/3), (Hayâlî D. G. 537/3), (Hayâlî D. G. 544/3), (Hayâlî D. G. 219/1), (Hayâlî D. G. 226/4), (Hayâlî D. G. 157/4), (Hayâlî D. G. 164/1), (Hayâlî D. G. 73/5), (Hayâlî D. G. 73/1), (Hayâlî D. G. 73/5), (Hayâlî D. G. 73/2), (Hayâlî D. K. 14/36), (Hayâlî D. G. 57/3), (Hayâlî D. K. 16/33), (Muhibbî D. G. 343/3), (Hayâlî D. G. 233/1), (Hayâlî D. G. 233/2), (Nâbî D. G. 195/7), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 312/1), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 150/2), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 412/2), (Fehmî D. G. 60/2), (Kadı Burhaneddin D. G. 16/5), (Kadı Burhaneddin D. G. 17/4),

“Gönül pervanesi, yanaklarının mumuna yakışır. Evet, gönlünü kaptıran ekser mecnun, ateşe meyilli olur.

1.9.7. Şem‘-i Kâfûr

Bâkî; sevgilinin yanağının nurunun meclisi aydınlatacak kadar beyaz olmasına yine sevgilinin bembeyaz boynunu delil getirmiştir. İnsanın boynu dış etkenlere daha az maruz kaldığı için her zaman beyazdır. İstiare yolu ile kavuşma meclislerini aydınlatan “şem-i kâfûr” gibi araçlar sevgili veya sevgilinin yanağına teşbih edilmiştir. Şem-i kâfûr; kâfurdan imal edilmiş bembeyaz bir mum olup beyitte sevgilinin bembeyaz yanağını ifade etmektedir.

Çerâğ-ı bezm-i vasl olmaga bir şeb ‘ârız nûr

Kefîli boynudur ol meh-likânun şem‘-i kâfûri (Bâkî D. G. 505/1)

“Bir gece yanağının parıltısı kavuşma meclisinin çerâğı olmaya, o ay yüzünün kâfurdan yapılmış bembeyaz mumu(nun) kefilî boynudur.”

1.9.8. Şem‘-i Ruh / Şem‘-i Ruhsâr

Sevgilinin yanağı ve yüzü; beyazlık, parlaklık ve ışık saçmasıyla muma en çok benzetilen güzellik unsurlarındandır⁶⁴. Öte yandan mum da sevgili ve sevgilinin güzellik unsurlarına benzetilmektedir. Mihrî; sevgilinin yanağını muma, kendisini de küçük pervane keleklerine benzetmiştir. Bu keleklerin mumda yanıp yanları üzerine düşerek can vermeleri gibi şair de sevgilinin aşkıyla yanıp can verecektir.

Şem‘-i ruhsârına cânânun yûri pervâne-veş

Sen ey Mihrî cân virüp her dem-be-dem yan üstüne (Mihrî Hatûn D. G. 162/5)

“Ey Mihrî! Sen, cananın yanağının mumuna pervane gibi yürü, her zaman yan üstüne can ver.”

1.9.9. Şem‘-i Şeb-ârâ

“Şem‘-i Şeb-ârâ” tabiri, geceyi süsleyen mumdur. Mumun en önemli fonksiyonu, bulunduğu yeri aydınlatma daha sonra ise süslemedir. Mum, gecenin bir süsleme aracı

⁶⁴ (Mihrî Hatûn D. G. 64/7), (Muhibbî D. G. 419/1), (Muhibbî D. G. 3012/1), (Mihrî Hatûn D. G. 148/1), (Mihrî Hatûn D. G. 58/3), (Mihrî Hatûn D. G. 60/4), (Mihrî Hatûn D. G. 64/7), (Necâtî Beg D. G. 5/5), (Necâtî Beg D. G. 356/4), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 264/1), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 409/1), (Muhibbî D. G. 199/1), (Hayâlî D. G. 343/1), (Hayâlî D. G. 400/2), (Kadı Burhaneddin D. G. 137/6), (Kadı Burhaneddin D. G. 196/3), (Kadı Burhaneddin D. G. 1005/4), (Kadı Burhaneddin D. G. 1083/4), (Ahmedî D. Terkib-bend 4/7), (Ahmedî D. G.47/2), (Muhibbî D. G. 380/4), (Hayâlî D. G. 321/3), (Hayâlî D. G. 157/4).

olmuştur. Şeyhülislâm Yahyâ; Ay'ı gece vaktinde gökyüzünü süsleyen bir muma, feleği mumun leğenine ve yıldızları ise mum etrafında dönen pervane kelebeklerine benzetmiştir. Ay gece vaktinde gökyüzünün süsü olduğu gibi mum da gece vaktinde bulunduğu yerlerin süs olmuştur. İnsanlar geceleyin pervane kelebekleri gibi mum etrafına toplanıp sanki bu gecenin süsü olan mumu seyrederler⁶⁵.

Şevk-i ruhunla şem‘-i şeb-ârâdurur kamer

Pervâne her taraf ana encüm felek leken (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 264/4)

“Ay, yanağının hevesiyle geceyi süsleyen mumdur. Her taraf(taki) yıldızlar ona pervane, felek leğen(dir).”

1.9.10. Yatak Odası Mumu / Şem-i Şebistân

Şem-i şebistân; renkli, süslü ve güzel bir yatak odası mumudur. Çoğunlukla sevgili ile özdeşleşmiş bir ifadedir. Hayâlî; yatak odası mumuna benzettiği bir güzelin naz yaparak kendinden uzaklaşmasının sebebini, o güzelin papaz tarafından uyarılması olarak ifade etmiştir. Naz uykusu gerçek bir uyku olmayıp sevgilinin naz yapmasıdır (Okassova, 2019: 211). Şair, yatak odasında naz yapıp uykuya dalmış bir güzeli de hayalimize getirmektedir⁶⁶. Öte yandan “mum uyarmak”; mumu yakmak manasındadır. Papazın bir rakip olarak sevgiliyi âşığın elinden aldığı anlaşılmaktadır. Şeyhülislâm Yahyâ ise kendi vücudundaki yaraların dağlama izlerinin fitilini yaktığı için yatak odası mumu olarak kendini görmektedir. Şairin, muhabbet meclisinde mum gibi yanarak dertlerini anlattığı anlaşılmaktadır.

Varıp nâz uykusuna fâriğ oldu benden ol kâfir

Meger papas uyara bana ol şem-i şebistânı (Hayâlî D. G. 621/3)

“O kâfir(güzel), naz uykusuna gidip benden vazgeçti. Meğer, o yatak odası mumunu bana(karşı) papaz uyarı(r).”

Akıtdım yaşımı yakdım fitil-i dâg-ı sûzânı

Benüm şimdi muhabbet bezminün şem‘-i şebistânı (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 428/1)

⁶⁵ (Nâbî D. G. 777/2), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 412/2).

⁶⁶ (Necâtî Beg D. G. 217/3), (Hayâlî D. G. 537/3), (Necâtî Beg D. G. 411/5), (Hayâlî D. G. 260/2), (Necâtî Beg D. G. 368/3), (Necâtî Beg D. G. 380/2), (Necâtî Beg D. G. 460/6), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 429/5), (Hayâlî D. G. 619/1), (Hayâlî D. G. 189/3), (Hayâlî D. G. 164/1), (Hayâlî D. K. 14/36).

“(Göz) yaşımı akıttım. Yakıcı dağın(yaranın) fitilini yaktım. Şimdi, muhabbet meclisinin yatak odasının mumu benim.”

Hayâlî aşağıdaki beytinde, sevgilinin yüzündeki benleri pervane kelebeklerine benzetmiş. Bu küçük kelebekler sevgilinin yatak odası mumu gibi yanan yüzünü öpmeye çalıştığından yanmışlar. Şair, “şem‘-i şebistân” ifadesiyle gelinin ve damadın zıfaf gecesi hâllerine de telmih yapmaktadır.

Hâller görsem yüzünde sanıram pervâneler

Yandılar çün geldiler şem‘-i şebistân öpmege (Hayâlî D. G. 537/3)

“Yüzünde benler görsem, pervaneler sanırım, yandılar; çünkü yatak odasının mumunu öpmeye geldiler.”

1.9.11. Yel Mumu

Normal mumlar açık havada rüzgârın etkisiyle çabuk sönebilmektedir. Bu yüzden mumların içindeki fitil kalın örülerek rüzgâra karşı daha dayanıklı hâle getirilir. Fitili kalın mumlar, yel mumu olarak adlandırılmakta olup rüzgâra karşı meşale gibi kullanılmaktadır. Açık havada kurulan içki meclislerinde rüzgârın etkisiyle normal bir mumun çabuk sönmemesinin, rahatsızlığa sebep olduğu düşünüldüğünde yel mumlarının rüzgârda çabuk sönmemesi de bir ferahlığa sebeptir. Ney kamışının sesinden alınan zevk, yel mumunun rüzgârda sönmemesinin verdiği zevke benzetilmiştir.

Virür zevk ehline şevki dem-â-dem

Şeb-i işretde bir yıl mûmudur nây (Bâkî D. G. 516/4)

“Ney, zevk ehline her vakit şevk verir; eğlence gecesinde bir yel mumudur.”

1.10. AYDINLATMA ARAÇLARI BAĞLAMINDA MAHALLÎ UNSURLAR VE GÜNDELİK HAYATIN YANSIMASININ TAHLİLİ

1.10.1. Atasözleri, Deyimler, Halk Söyleyişleri ve Kalıp İfadeler

1.10.1.1. Âvîze eylemek

Âvîze eylemek; asmak, bağlanmak, âşık olmaktır. Bülbül kendini, Mansûr’un asılması gibi gülün dikenine asıp güle kavuşmayı ve gül fidanında hayat bulmayı umut etmektedir. Bülbüle benzetilen âşığın kendini sevgilinin saç tellerine asması; sevgiliye bağlanması, âşık olması ve sevgiliye kavuşmasıdır. Ayrıca, Hallâc-ı Mansûr’un asılmasına telmih edilen aşağıdaki beyitte şair Mansûr’un asıldıktan sonra dirilmesine; yani ahiret hayatına dirilmesine ve Allah’a kavuşacağına işaret etmiştir. Diğer taraftan rindane yaşayan âşığın saz çalma ile alakası da kurulmuştur.

Evtâr-ı sâza kendüyi âvîze eyleyüp

Mansûr gibi zinde-be-dâr oldu 'andelîb (Bosnalı Sâbit D. K. 47/13)

“Bülbül, sazın tellerine (gülün dikenlerine) kendini asıp, Mansûr gibi dar ağacında dirildi.”

1.10.1.2. Âvîze-i ra'nâ eylemek

Sâbit; Çorlulu Ali Paşa'ya yazmış olduğu kasidesinde paşayı sanatlı bir sabuna, sabun köpüklerini ise paşanın himayesi altındaki kimselere benzetmiştir. Beyitteki “habâb”, halk nezdinde önemli bir yere sahip olmayan sabun köpüğü gibi kıymetsiz kimselerdir. Adı geçen paşa, sabun köpüğü gibi kıymetsiz kimseleri himayesine alırsa bu kişileri üst düzey güzel makamlara atardı; yani “âvîze-i ra'nâ eylerdi”. Bu yüksek makamlara atanan kimseler hem şöhret ve kıymet sahibi olurlar hem de kendilerini başka kimselerin kötülüklerinden koruyacak duruma gelirlerdi (Aydın, 2019: 267). Ayrıca bu beyitte, içi boş değersiz kişilerin yüksek makamlara çıkması ile hamamda içi boş olan sabun köpüklerini uçuruma âdetine de işaret edilmiştir.

Berây-ı şöhret eyler idi bir âvîze-i ra'nâ

Eger sâbûn-ı masnû' habâbı hıfza kasd itse (Bosnalı Sâbit D. K. 42/84)

“Eğer sanatlı yapılmış olan sabun, köpüklerini muhafaza etmeye niyet etse, şöhret için bir güzel avize yapardı.”

1.10.1.3. Başında ateş yanmak

Nâbî, sevgiliye güzellik çerâğı olarak hitap etmiştir. Sevgilinin, ılık saçan bir çerâğ gibi cezbedici bir güzelliği olduğu anlaşılmaktadır. Sevgili ile kavuşma ümidiyle âşık, bir şamdanda mum yakıp hazır beklemektedir. Ayrıca sevgiliye bir türlü kavuşamayan âşıklar, çekmiş oldukları sıkıntılarda hasta olmuş başlarında mum yanmaktadır. Başında mum yanmak, bir kişinin yüksek ateşli bir hastalığa tutulduğunu ifade etmek için kullanılan bir deyimdir⁶⁷.

Ümmid-i makdemünle senün ey çerâğ-ı hüsn

Ateş yanar başında gice şem'dânların (Nâbî D. G. 423/4)

“Ey güzellik çerâğı(sevgili)! Sana kavuşma ümidi ile gece(leyin) şamdanların başında ateş yanar.”

⁶⁷ (Hayâlî D. G. 245/3).

1.10.1.4. Baş vermek / Âşık gibi baş veren kandil

Kandil; içinde ateş yanması, boynundaki kulpu ve zinciriyle, kalbinde aşk ateşi yanan bir âşığa benzetilmiştir. Yanan kandilin baş kısmından hava çıkması, kandilin baş kısmını tahribe sebep olduğu için baş vermek olarak ifade edilmiştir. Âşık da içindeki aşk ateşinden dolayı her zaman sevgilisi için kendini feda etmeye ve baş vermeye hazırdır.

İçinde aşk odu zencir-i şevk boynunda

Hava yolunda aceb mi verirse ser kandîl (Hayâlî D. G. 316/5)

“Kandil; içinde aşk ateşi, boynunda şevk zinciri, hava yolunda baş verirse tuhaf mı?”

1.10.1.5. Bir gömlekle kalmak

Gömlekle kalmak; yarı çıplak kalmak, fakir hâle düşmektir. Aydınlatma aracı olan fenerin bez, deri ve cam gibi şeffaf dış kabı, gömleğe benzetildiğinden gömlek olarak adlandırılmaktadır. Sevgilinin yanağının mumu, Şairin hanesini yakıp kül etmiş. Şair; fener gibi, bir gömlekle kalmıştır. Gelibolulu Mustafa Ali kendini yarı çıplak, üstünde sadece bir gömleği olan, fakir, evi barkı olmayan bir Kalenderî dervişine benzetmiştir. Bu Kalenderî dervişlerin, aşka düşmekten dolayı bu hâle geldiklerine işaret edilmiştir.

Yakdı kül itdi şem ‘-i ruhuñ hân mânumuz

*Bir pirehenle kaldı **fener** gibi cânumuz (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 553/1)*

“Yanağının mumu hanemizi yaktı kül etti. Canımız, fener gibi bir gömlekle kaldı.”

1.10.1.6. Bir kimseden çerâğını yakmak /Çırağ almak

Birinden çırağ almak veya bir kimseden çerâğını yakmak deyimleri bir mürşitten el almak, bir mürşidin yolundan gitmek ve onu takip etmek veya bir mürşitten ders almayı ifade etmektedir (Özyaşamış Şakar, 2021,104). Hayâlî; bir eğlence meclisinde yanan kandilleri, ellerinde kadeh ile güzel şiirler söyleyen şair kimselere benzetmiş. Bu şairlerin söz, şiir söylemede Hayâlî’nin kendisini takip ettiği veya ondan ders aldığı “Kandiller, çerâğı Hayâlî’den mi yakar?” sorusu ile beyan edilmiştir. Şair kendini, tekkenin ortasında devamlı yanan bir çerâğa benzetmektedir; çünkü diğer kandiller devamlı yanan bu çerâğdan ateş alarak tutuşturulur. Hayâlî, kandile benzettiği çırak hükmünde olan şairlerin, kendinden ders aldıkları veya eserlerinden ilham alarak kendilerini yetiştirdiklerini ifade etmiştir. Ayrıca şair, aşağıdaki beytinde çerâğ kelimesini kandilin yanan bir parçası olan fitil olarak da kullanmaktadır.

Dilinde şevk-i kelâmı elinde peymâne

Hayâlîden mi yakıptır çerağı her kandil (Hayâlî D. G. 316/7)

“Gönlünde sözün neşesi elinde kadeh, her kandil çerâğını Hayâlî’den mi yakmıştır.”

1.10.1.7. Çerâğ edilmek / Yüksek bir mevkiye ataması yapılmak

Lebîb; bir paşanın vezarete atanmasına düşmüş olduğu tarihinde, halife olan padişahın mahiyetindeki vezirlerden birini daha yüksek bir mertebeye atamasını, yeni bir çerâğ uyandırmak; yani yakmak olarak tabir etmiştir. Yeni mum yakmasını nefesle yapması ise İsa(a.s.)’nın nefesi ile ölüleri diriltmesine bir telmihtir. Bu beyitte “çerâğ uyandırmak” yeni yüksek bir vazife ile tadviz edilmek manasında kullanılmıştır.

O hurşîd-i hilâfet bir çerâğ-ı nev uyandırdı

Çerâğân-ı hümâyûnundan enfâs-ı kerâmetle (Lebîb-i Âmidî D. T. 41/19)

“O hilafet güneşi, kerametli nefesleriyle hükümdarlık kandillerinden yeni çerâğ yaktı.”

Yahyâ, beytinde rûzgâr kelimesini tevriyeli bir şekilde kullanarak yakılan çerâğın hem rûzgârda sönmemesini hem de bu zamanda yanmasını istemiştir. Burada “çerâğ uyandırmak” mecaz olarak kullanılmış olup ilim ve marifet ile kemale erişme ve devamına işaret edilmiş. Diğer taraftan, devlet veya bir dergâhın başına öyle biri gelsin ki hükmü sönmeden devam etsin, anlamlarını akla getirmektedir.

Bî-dâr eyle bahtımı bu rûzgârda

Âlemde bir çerâğ uyandır ki sönmesün (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 259/2)

“Bu zamanda bahtımı açık eyle, dünyada bir çerâğ yak ki sönmesin.”

1.10.1.8. Çerâğ edinmek

Çerâğ edinmek; bir meclisi aydınlatacak bir aracı elde etmek, saki gibi meclisi süsleyip neşelendirecek kimseyle beraber olmak, evlenmek ve sevgili edinmek gibi manalarda kullanılmaktadır. Bâkî, ihtiyarların bir genci çerâğ edinerek meclislerini şenlendirdiğini ifade etmiştir.

Şu ’le-i şem ’-i cemâli şevkine cem’ oldılar

Bir çerâğ idindiler ol nev-cevânı pîrlar (Bâkî D. G. 104/4)

“Güzellik mumunun şulesinin şevkine toplandılar. Yaşlılar o genci bir çerâğ edindiler.”

1.10.1.9. Çerâğ söndürmek

Çerâğ söndürme işine, çerâğ dinlendirme denir ve üfleyerek değil elin hareketi ile söndürülür (Pakalın, 2004: 351). Necâtî, çerâğı söndürmeyi şehzadenin vefatı ile

ilişkilendirmiştir⁶⁸. Feleğin, ay çerâğını söndürerek, şehzadenin derdiyle kararıp yas tuttuğu ifade edilmiş. Ayrıca bazı çerâğların sabaha kadar yandığı ve sabah olunca yanan bu çerâğların söndürüldüğü de anlaşılmaktadır.

Çerağ-ı mâhî söyündür sabâh revzenin ört

Bu derd ü hasret ile dün ü gün karar felek (Necâtî Beg D. Mersiye-i Şeh-zâde Sultan Abdullah 2/6)

“Sabah pencereni kapat. Ayın çerâğını söndür. Felek bu dert ve hasret ile gece gündüz karar(ır).”

Necâtî, Sultan II. Bayezid’e yazmış olduğu kasidesinde sultanın düşmanının devletinin çerâğı sönsün diye yazmış olduğu kargış ile düşmanın devletinin yıkılmasını temenni etmiştir.

Târik ede şâm-ı ecel rûz-ı hasmını

Bula çerâğı devletinin intifa seher (Necâtî Beg D. K 9/51)

“Ecel akşamı, düşmanının gündüzün yol etsin. Sabah (düşmanının) devletinin çerâğı sönsün.”

1.10.1.10. Çerâğ yakmak / Çerâğ uyandırmak

Çerâğ uyandırmak, aydınlatma araçlarını yakmaya denir. Tekke ve dergâhlarda mum yakma işi çok önemli ve şerefli bir iştir. Tekkelerde ortada bulunan ve yanan bir çerâğdan diğer çerâğlar, mum ve kandiller yakılır⁶⁹ (Pakalın, 2004: 252). Bâkî, kendi yaralarının dağlanmasını tekkelerde ortada yanan muma benzetmiş ve âlemin güneşinin, bu mumdan çerâğını yaktığını söylüyor.

Çerâğın şem ‘-i dâgumdan yakar hûrşîd-i ‘âlem-gerd

Ocagın sîne-i germüñ fûrûzân eyler âh-ı serd (Bâkî D. Musammat 7-2/1)

“Tozlu âlemin güneşi, çerâğını yaramın mumundan yakar. Şiddetli ah, sıcak göğsünün ocağını yandırır.”

Hayâlî kendisinin, Hacı Bektaş dergâhının çerâğını yaktığını; yani bu tekkenin hizmetlerini gördüğünü ifade etmiştir. Ayrıca şairin, Hacı Bektaş ocağından istifade ettiği de anlaşılmaktadır.

Dâğ-ı sînem ehl-i derdin olalı baş ocağı

⁶⁸ (Necâtî Beg D. Mersiye-i Şeh-zâde Sultan Abdullah 2/6), (Necâtî Beg D. Mersiye-i Şeh-zâde Sultan Abdullah 4/3), (Necâtî Beg D. K 9/51), (Hayâlî D. G. 198/1).

⁶⁹ (Nâbî D. G. 406/1), (Necâtî Beg D. G. 380/4), (Necâtî Beg D. G. 381/5), (Necâtî Beg D. G. 643/1).

Benden uyarır çerağı Hacı Bektâş ocağı (Hayâlî D. G. 611/1)

“Göğsümün yarası, dertlilerin baş merkezi olduğundan beri, Hacı Bektaş ocağı benden(kulun) çerâğını yakar.”

1.10.1.11. Çerâğı yele vermek

Çerâğı yele vermek; boş yere harcamak, savurmak demektir. Çerâğ gibi aydınlatma araçlarının yanan maddeleri bitince sönmeleri gibi insanın ömür süresi de zamanın geçmesiyle bitip tükenir. Ahmedî, çerâğa benzettiği ömrünün ecel tarafından rüzgâra verilip ömrünün çabuk tükendiğini ifade etmiştir. Ayrıca ömrün yele verilmesi ise ömrü boş yere ve çabuk geçirmek manalarına işaret etmektedir.

Gördi çirâg-ı ‘ömri ki virür ecel yile

Korhudan oldı şem ‘ bigi sûhte-ciger (Ahmedî D. G. 236/6)

“Ömür çerâğını ki ecel(in) yele verdiğini gördü. Korkudan mum gibi ciğeri yanık oldu.”

1.10.1.12. Demiri mum gibi etmek / Mum eylemek

Mum gibi yapmak; itaat ettirmek, yola getirmek ve menfaatli hâle sokmak (Özyaşamış Şakar, 2021: 217). Aşağıdaki beyitlerde demiri mum gibi yapmak ifadeleri ile Hz. Dâvûd(a.s.)’un mucizesine telmih edilmektedir. Hz. Dâvûd(a.s.)’un mucizelerinden biri de demiri bal mumu gibi yumuşatıp kullanışlı hâle sokmaktır (Pala, 2013: 108). Hayâlî; sevgilisinin taş gibi olan gönlünü, Hz. Dâvûd’un eli ile demiri mum gibi yumuşattığı gibi yumuşatmıştır. Şair, sevgiliyi artık kendine itaat eder hâle getirdiğini ifade etmektedir⁷⁰. Bâkî, demirden parlak bir kılıcın Hz. Dâvûd(a.s.)’un elinde mum gibi olduğunu ifade etmiştir. Zira şair, hem zikredilen mucizeye hem de demir ve taş gibi sert olan sevgilinin kalbinin de ancak mucize ile yumuşayacağına işaret etmiştir. Ayrıca demiri mum gibi yapmak, bazı beyitlerde taşı mum gibi yapmak olarak da kullanılmaktadır⁷¹.

Dil-i sengîn-i yârı eyledim nerm

Egerçi âheni mûm etti Dâvûd (Hayâlî D. G. 45/3)

“Yârin taş gönlünü yumuşattım. Dâvûd(un) demiri mum ettiği gibi.”

Şemşîr-i tâbnâk u ziyâ-bahşı gûyiyâ

Âhendür oldı Hazret-i Dâvûd elinde mûm (Bâkî D. G. 326/3)

⁷⁰ (Necâtî Beg D. G. 13/7), (Ahmedî D. G. 119/7), (Kadı Burhaneddin D. G. 1027/2), (Kadı Burhaneddin D. G. 903/3), (Ahmedî D. Terci-i bend 2/6), (Necâtî Beg D. G. 581/3), (Lebîb-i Âmidî D. T. 20/3).

⁷¹ (Kadı Burhaneddin D. G. 431/3).

“Sanki, ışık veren ve parlak kılıç demirden yapılmıştır. Hazreti Dâvûd(un) elinde mum oldu.”

1.10.1.13. El çekmek

El çekmek; vazgeçmek olup yaptığını devam ettirmemektir. Aşağıdaki beyitte çerâğ kelimesi mum yerine kullanılmış, mumun eriyen damlaları ve mumun alevinde yanıp düşen pervane kelekleri de gözyaşına benzetilmiştir. Sevgilinin iştret meclisinin mumunda, pervane kelekleri yanınca ölüp düşerek meclisten el çekmiştir. Âşığa benzetilen pervane kelekleri yanıp öldüğü için artık meclise gelememektedir. Bu durumda âşık meclise gelmekten vazgeçmiş veya el çekmiş olur.

Tâ ki tenden çekti el pervâne-i cân sûhte

Eksik olmadı çerağ-ı bezm-i yarın giryesi (Hayâlî D. G. 578/5)

“Ta ki yanmış can pervanesi tenden el çekti, yârin meclisinin çerâğının gözyaşı eksilmedi, dinmedi.”

1.10.1.14. Ele girmemek

Ele girmemek tabiri; ele avuca sığmamak, şımarık davranışlar sergilemek ve zapt edilememek manalarında kullanılmaktadır. Yatak odasının yanan mumuna benzetilen sevgilinin yanağı da ele alınamamakta veya elde edilememektedir. Yanan mum ısındığı için ele alınamadığı gibi mum gibi yanan sevgilinin yanağı da ele alınamamakta; yani şair sevgiliyi elde edememektedir. Zira sevgiliyi elde edemeyen âşık da zorunlu olarak ayrılık ateşine alışmaktadır.

Isındı gönül âteş-i hicrâna zarûri

Kim ol yanağı şem‘i şebistân ele girmez (Necâtî Beg D. G. 217/3)

“Gönül ayrılık ateşine mecburi ısındı(alıştı). Ki o yanağı yatak odasının mumu (olan sevgili) ele girmez.”

1.10.1.15. Göz nuru dökmek

Hayâlî, bir âlimin sabahlara kadar uyumadan kitap okuyarak ilim talim etmesinden yola çıkarak, kandilin sabaha kadar yanmasını “nur dökmek” olarak tabir etmiştir. Bu beyitte âşık veya âlimi temsil eden kandilin yanarak gözünden ışık saçması; göz nuru dökmeye işaret edilmiştir. Bir neticeyi hâsıl etmek için uzun süre ve çok dikkatli bir şekilde yapılan çalışmalar, göz nuru dökmek tabiriyle ifade edilmektedir.

Kitâb-ı şevkin okur ey puser meger kandil

Sabah dek gece nurunu döker kandil (Hayâlî D. G. 317/1)

“Ey oğul! Kandil, gece sabaha kadar nurunu döker, meğer şevkin kitabını okur(muş).”

1.10.1.16. Mum dibine ışık vermez

Muhibbî, “Mum dibine ışık vermez.” olan atasözündeki mum ifadesi yerine çerâğ kelimesini kullanmıştır. Bu durum ise çerâğ kelimesinin mum kelimesi yerine kullanılmakta olduğunu göstermektedir. Bu beyit, meclisin mumu olarak görülen sevgilinin, şaire bakmayacağına ve onunla ilgilenmeyeceğine işaretir.

Ne bilsün hâlümü ol şem ‘-i meclis

Dimişledür çerâğ dibi karanu (Muhibbî D. G. 368/3)

“O meclisin mumu (güzeli) hâlîmi ne bilsin, çerâğın dibi karanlık olur demişlerdir.”

1.10.1.17. Mumla aramak / Çerâğla aramak

Mumla aramak, bir şeyi çok isteyerek veya ona özlem duyarak aramaya denir. Şair, sevgilinin ayağının tozunu özlemle aradığını ifade etmiştir. Âşık, sevgiliden her zaman uzakta olduğu için sevgili ile ilgili her şeye özlem duymaktadır. Ayrıca ayrılık acısından devamlı gözyaşı döken âşığın gözündeki sürme de durmayacaktır. Gözünde sürme durmadığı hâlde neden hâlâ sürme istediğine şaşılmaktadır.

Ayaguñ tozun çerag-ıla taleb ider gözüm

Yaşı durmaz ne ‘aceb ger ister-ise tutiyâ (Ahmedî D. G. 5/6)

“Gözün ayağının tozunu mumla talep eder. Sürme isterse eğer, ne acayip (göz) yaşı durmaz.”

1.10.1.18. Mum uyandırmak / yakmak

Mum uyandırmak, bir ateş kaynağı ile mumu yakmaktır⁷². Tekkelerde mum yakmak önemli bir görevdir. Bâkî; gönlünde bulunan dağlama izlerini yanan bir ateş olarak düşünüp bununla sinesinde bir mum yakmıştır. Ayrıca şair, kalbine bir aşk ateşinin düştüğünü ve bu aşk ateşini de kırmızı bir altına benzeyen dağlama iziyle yaktığını ifade etmiştir. Gelibolulu Mustafa Ali ise sevgilinin ateş gibi ışık saçan yanağının hayali ile kalbinde bir mum yakıp ona âşık olmuştur. Ali; vücudunu para kesesine, dağlama izlerini ise paraya benzetmiş. Tüm servetini sevgiliye olan aşkı için feda etmiştir (bk. Sirâc uyarmak maddesi ve çerâğ uyandırmak maddesi).

Göñül dâg-ı gamuñla sînede bir şem ‘ uyandurmış

Çerâğ-ı ‘aşka bir garrâ kızıl altını yandurmış (Bâkî D. G. 219/1)

⁷² (Necâtî Beg D. G. 106/1).

“Gönül gam (yarası) dağıyla göğüste bir mum yakmış. Aşk çerâğına, parlak kırmızı bir altını yandırmış.”

Hayâl-i ‘ârızuñla cânda ben bir şem ‘ uyandurdum

*Nukûd-ı dâğ ile **hemyân-ı cismüm** aña yandurdum (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 830/1)*

“Ben, yanağının hayaliyle canda bir mum yaktım. Dağ(izi) paralarıyla cismimin kesesini ona yandırdım.”

1.10.1.19. Mumla aramak

Mumla aramak; isteyerek ve özlem duyarak aramaktır. Hayâlî, gam gecesinde mumla sevgiliyi aramaktadır.

Sîne-i pür dağ ile âşık fenâdan aldı zevk

*Şâm-ı gamda **şem‘ler** yakıp ara eksikliği (Hayâlî D. G. 561/3)*

“Sinesi yara dağlamalarıyla dolu olan âşık, fanilikten zevk aldı. Gam gecesinde mumlar yakıp ara(r) eksikliği.”

İkimüz arasında kalmadı ikilik hîç

Şem‘ al elüne vü gel başdan ayağa ara (Kadı Burhaneddin D. G. 137/6)

“İkimiz arasında hiç ikilik kalmadı. Eline mum al ve gel, baştan aşağı ara.”

1.10.1.20. Yağ gibi suyun üstüne çıkmak

Aslı “zeytinyağı gibi üste çıkmak” olan deyim, haksız olduğu hâlde kendini haklı çıkarmak anlamındadır. Her şeyi kendi menfaati doğrultusunda yorumlamak manasını da kapsayan yağ gibi su üstüne çıkmak tabirini; şair, kendini feda etmek manasında kullanmıştır. Bazı kandillerin haznesinde su ve yağ beraber bulunmaktadır. Suyun üstüne çıkan bu yağ, fitil ile temas ettirilip fitilin ucu tutuşturulunca kandilin yavaş ve uzun süre yanması sağlanır. Yanan yağ tükendiğinde ise fitil suya temas ederek ıslanır ve söner. Şair, yağın su üzerine çıkmasının sebebini kandilin içinde yanan ateşe siper olup etrafa zarar vermesini engellemek olarak ifade etmiştir. Nâbî, başka bir beytinde kendi kalbini kandil yağına benzetmektedir⁷³. Şairin kalbi, içinde aşk ateşine siper olmuş bu ateşin etrafına zarar vermesini engellemiştir.

*Siper olmakdan özge âteş-i dil-sûz-ı **kandîle***

Nedür sûdı bilinse revgan âb üzre tefevvukdan (Nâbî D. G. 572/3)

⁷³ (Nâbî D. G. 848/2).

“Yağ(ın) su üzerine çıkmasından; kandilin gönül yakan ateşine siper olmaktan başka fayda nedir bilinse?”

1.10.1.21. Yanıp yakılmak

Yanıp yakılmak deyimi; sızlanmak ve şikâyet etmek anlamında kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte; âşığın ahının ateşi, meclisin çerâğına benzetilmiş. Şair, âşığın çekmiş olduğu ayrılık acısı ve sıkıntılarından dolayı çıkardığı ah ve ahın ateşinin hem meclisi ısıtmaya ve aydınlatmaya yetecek bir çerâğ olduğunu belirtmiş hem de mecliste ayrıca bir mum yakmaya ihtiyaç olmadığını ifade etmiştir⁷⁴. Mumun veya çerâğın yanıp yakılması ise âşığın şikâyet etmesi ve sızlanmasıdır.

Bezme Hayâlî şu 'le-i âhım yeter çerâğ

Bir yana şem-i cem'de yanıp yakılmasın (Hayâlî D. G. 417/5)

“Ey Hayâlî! Meclise ahımın ateşi çerâğ (olarak) yeter, bir yanda (da) toplantı yerinin mumu bir yanıp yakılmasın.”

1.10.2. Âdetler ve Gelenekler

1.10.2.1. Etek içini doldurup taşımak

Bir şeylerin taşınmasında kadınların, üzerine giydikleri etekleri torba gibi yaparak taşıması âdeti günümüzde de yer yer görülmektedir. Özellikle köy kadınlarının yanında taşıma için uygun bir torba bulunmadığında eteğin ucu torba gibi kullanılır. Hayâlî, gökyüzü eteğini şebçerâğ cevherleri ile doldurduğunu ifade ederek bu âdete işaret etmiştir.

Nücûmdan güher-i şeb çerâğ ile o gece

Sipîhr dâmenin etmiş idi malâmâl (Hayâlî D. K. 9/5)

“O gece yıldızlardan şebçerâğ cevheri ile gökyüzü eteğini doldurmuştu.”

1.10.2.2. İşaret vermek için fener dizmek

Kadı Burhaneddin kendini hem fenere hem de fener içinde yanan fitile benzetmektedir. Aşağıdaki beyitte; eskiden fener dizerek, geceleyin birine yol gösterilir veya işaret verilirmiş. Şair, sevgilisinin gece gelme ihtimaline binaen fener dizerek işaret vermektedir. Bu durum, geceleri gizli gizli buluşan sevgilileri akla getirmektedir. Buluşma yerinin tespiti için de fener dizilmektedir.

⁷⁴ (Bâkî D. G. 358/3), (Hayâlî D. G. 601/2).

Şa'ra dönmişdür tenüm bilün ile

*Od içümde çün **fenâram** uşda ben (Kadı Burhaneddin D. G. 79/3)*

“(Senin) bilginle benim kıla (fitile) dönmüştür. Ateş içinde (olduğu) için işte ben fenerim.”

Şa'r oldı benim tenüm ü yanar yüregüm

*Ger gice gelür isen **düzildi fenâr** (Kadı Burhaneddin D. G. 264/2)*

“Benim benim kıl (fitil) oldu ve yüregim yanar. Eğer gece gelirsen fener dizildi.”

1.10.2.3. Kandil taşlamak

Kandil veya fener taşlamak, bir yerde asılı olarak yanan kandili kırmak ve söndürmek amacıyla ona taş atılmasıdır. Kandile sapan ile de taş atılmaktadır⁷⁵. Yahyâ, kayan bir yıldızı görünce Süreyya kandilini kendi ahının kırdığını hayal etmiştir⁷⁶. Seyid Câzim ise vaazdan sıkılan bir kimsenin, camiden çıkabilmek için asılı olan feneri taş atarak kırdığını ifade etmiştir (bk. Süreyya Kandil maddesi ve İşkenbe Feneri maddesi).

Gece pey-der-pey şihâbı göricek etdim hayâl

*Bâd-ı âhım etdi **kandîl-i süreyyâyı** şikest (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 29/3)*

“Gece zaman zaman gök taşını görünce hayâl ettim. Ahımın rüzgârı, Süreyya kandilini kırdı.”

Şeb-tâ-seher iderdi teşvik-i rûze vâ 'iz

***Taş atmasaydı yârân işkenbeden fenâre** (Seyid Câzim D. G. 310/4)⁷⁷*

“Dostlar, işkenbeden fenere taş atmasaydı. Vaiz, geceden sabaha kadar oruca teşvik ederdi.”

Kadı Burhaneddin, kandil ile kan dile kelimelerini redif olarak kullandığı beytinde; Divan şiirinde, kötüyü temsil eden rakibin kandile birçok taş attığını ifade etmiştir. Beyitte “şâh” ve “kandil” kelimelerinin, sevgili manasında da kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Şâhâ lebünden sinün ahdı yine kan dile

İy niçe taslar rakîb atdı yine kandile (Kadı Burhaneddin D. G. 193/1)

“Ey şah! Dişinin yemini, dudağından yine kan dile(mek), ey! Rakip, yine kandile çok taşlar attı.”

⁷⁵ (Bâkî D. G. 98/5).

⁷⁶ (Hayâlî D. G. 370/3).

⁷⁷ (Şentürk, 2020: 401)

1.10.2.4. Mumla hacı kafilesi uğurlama ve karşılama

Osmanlı toplumunda hacca giden kimseleri uğurlama ve karşılama; ellerinde yanan mumlar bulunan kalabalık bir kafile ile yapılmaktadır. Nedîm; sevgiliyi Kâbe'ye ve sevgilinin mahallesinde dolaşan âşıkları ise hacılara benzetmiştir. Şair, sevgilinin mahallinin hacıların ortasında olduğunu ve ellerinde mum yanan kafilenin mumunun fitili gibi yandığını ifade etmiştir. Bu beyitte hacıların mumla karşılanması âdetine işaretle beraber âşığın gönlünün, aşk acısından mumun fitili gibi yandığı da anlatılmıştır.

Dil hâciyân-ı kûyu miyânında şevk ile

Hem-çün çerâğ-ı kâfile sûzân olup gelir (Nedîm D. G. 37/6)

“Gönül, mahallenin hacılarının arasında şevkle kafile mumu gibi yanıp gelir.”

1.10.2.5. Mumun başını kesmek

Mum ışığı zayıfladığında, mumun başı olarak ifade edilen uç kısım mum makası ile kesilince, mum daha parlak yanmaya başlar. Aynı uygulama kandillerin fitilinin ucunu kesmek için de yapılır⁷⁸ (Kaya, 2015: 118). Kadı Burhaneddin; sevgilinin güzelliğinin görünmesine faydası olmayacaksa mum makası ile şairin kendi mumunun başının kesilmesinin hak olduğunu ifade etmektedir. Şair kendi hayatıyla, sevgilinin güzelliğinin görünmesine hizmet edemeyecekse, şairin başının kesilip sevgiliye feda edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır⁷⁹.

Şem‘iyem ol dilberün nûruma kılmaz meded

Kim ala şem‘ün başın âlet-i şem‘în ile (Kadı Burhaneddin D. G. 77/2)

“Mumum, o dilberin parlaklığına fayda vermez. Ki mum aleti ile mumun başını ala(kese).”

Necâtî'nin, mumun altın bir miğfer giymediği için başının kesildiğini ifade etmesinden; mumun, kandil gibi bir şeffaf altın gibi mahfazayı başına geçirmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu fanusların, ışığın kuvvetine faydalı olup onu artırdığına bir işarettir.

Kesilmezdi başı şem‘i münirin

Eğer re‘yinle geyse miğfer-i zer (Necâtî Beg D. K. 1/28)

“Işık veren mumun başı kesilmezdi eğer fikrinle giyseydi altın miğfer.”

⁷⁸ (Ahmedî D.K. 33/6).

⁷⁹ (Kadı Burhaneddin D. G. 355/5),

1.10.2.6. Mûm-ı mühr / Mühür mumu kullanma

Üstünde özel işaret bulunan ve sahibini temsil eden mühür; bazı mektup, ferman ve senet gibi evrak üzerine damga vurma aletidir. Evrakların ve evrak zarflarının üzerine açılmadığının göstermek için genellikle kırmızı bir bal mumu eritilir ve üzerine bu aletle mühür basılır (Pakalın, 2004: 606; Kaya, 2015: 128). Sevgilinin ağzı gonca gibi küçüktür ve mühürle kapalı gibi kapalıdır. Eğer sevgili yalan bir tebessüm etse, sevgilinin define gibi ve mühürlü olan ağzı açılmış olacaktır. Önemli ve gizli şeylerin üzerine, istenilen kişiden başkasının açmaması için bal mumu eritilip mühür vurulur. Bu mühür, evrakın başkası tarafından açılmaması işaret olduğu gibi gönderenin kimliğini de temsil etmektedir⁸⁰.

İtse düzdide-tebessüm lebi ol gonca-femün

Mûm-ı mührî bozulur kîse-i genc-i ademün (Nâbî D. G. 402/1)

“O gonca ağızlarının dudağı sahte tebessüm etse. Yokluk hazinesinin kesesi(nin) mühür mumu bozulur.”

1.10.2.7. Şehitler için mum yakma

Hayâlî, şehit olan kimselerin arkasından mum yakıldığını aşağıdaki beytinde ifade etmiştir. Şehitlere acıyıp gözyaşı dökten diğer bir unsur ise içi şarap dolu kadehtir. Kadeh, göze; kadehin içindeki şarap da kana benzetilerek kadehin gözünden, şehitlerin acısından dolayı kan dökülmektedir. Şair, bu elem verici durum için üzüldüğünü ve ağladığını da ifade etmektedir.

Şem yanıp yakılaldan ol şehîd olanlara

Câm ile mey acıyıp çeşmini hûn-bâr ettiler (Hayâlî D. G. 140/3)

“O şehit olanlara mum yanıp yakıldıktan (beri) kadeh ile şarap acıyıp gözünü kan yağıdıran yaptılar.”

1.10.2.8. Şenliklerde süslü kemer kurmak

Kişin bahtının açık olması, parlak bir kandile benzetilmiştir. Lebîb; Numan Paşa'nın, Diyarbakır'a geldiğinde ona verdiği Ramazaniyye kasidesinde; paşanın bahtının kandil gibi parlak olması için dua etmektedir. Tâklar, büyük şenliklerde yollar ve caddeler veya şenlik alanlarına girişler üzerinde kurulmuş olan süslü kemerlerdir. Lebîb, şenliklerde kurulan kemerlere benzettiği feleğin, ay kandilleri ile süslendiğini ifade etmiştir. Bu beyitte, yarım daire şeklinde kurulan kemerlerin süslerinde bir kandil

⁸⁰ (Nâbî D. G. 860/4), (Nâbî D. G. 274/5), (Kadı Burhaneddin D. G. 358/3), (Nâbî D. Rubai 209),

olduğu ve önemli kimseleri karşılamak amacıyla da kurulabileceğine işaret edilmektedir. Hayâlî; felek kemerinde bulunan güneş kandilinin yanmadan, sevgilinin güzelliğinin mumunun şairin kendisini cezbedtiğini ifade etmiştir.

Ola kandil-i tâli 'in rûşen

Tâ ki meh tâk-ı çarha zînetdir (Lebîb-i Âmidî D. K. 14/5)

“Talihinin kandili parlak ola. Ta ki ay, felek kemerine süstür.”

Pervâne kıldı şem-i cemalin Hayâlîyi

Kandil-i mihr tâk-ı sipihr üzre yanmadan (Hayâlî D. G. 375/5)

“Güneş kandili, felek kemeri üzerinde yanmadan, güzelliğinin mumu, Hayâlî’yi pervane kıldı.”

1.10.2.9. Şikâyet için kandilin başında ateş yakması

Şikâyet maksatlı başında ateş yanmak deyimi; bir kimsenin kendini rahatsız eden bir sıkıntının içinde olduğunu ve dertlerin kişiyi ateş gibi yaktığını ifade etmektedir⁸¹ (bk. Başta bûriyâ yakmak maddesi).

Der-i saray-ı Şehe rûzigâr cevrenden

*Gelip şikâyete başına od yakar **kandil** (Hayâlî D. G. 317/4)*

“Kandil, şahın sarayının kapısına zamanın cefasından şikâyete gelip başında ateş yakar.”

1.10.2.10. Tekkeye nezir adamak / Çerâğa adak adamak

Nezir(nezr); şarta bağlı olarak adak adamak ya da sadece adak manasında kullanılmaktadır. Nezir ve adak gibi bazı yardımlar tekkelere dervişlerin istifade etmesi için gönderilir ve adağı gönderen kişi bir dilek ve arzusunun kabulünü Allah’tan ister (Pakalın, 2004: 448). Bu adaklar, tekke sakinleri ve ihtiyaç sahiplerinin istifade etmesi için dağıtılır veya yenir. Er çerâğına bırakılan sadakalar nezr olarak ifade edilmektedir. Çerâğ adamak ya da göndermekten kasıt tekke, dergâh veya oraların şeyhlerine ve mürşitlerine göndermektir. Bu âdetin bir türevi, günümüzde cami, türbe ve tekkelerin müştemilatından olan şadırvan veya benzeri yerlerine para bırakılması şeklinde devam etmektedir. Muhibbî, aşağıdaki iki beytinde çerâğa adak adamak âdetine işaret etmiştir⁸². Bu gözyaşı adakları ile kişinin muradına ulaşmasına vesile olacaktır. Ayrıca

⁸¹ (Necâtî Beg D. G. 183/4),

⁸² (Muhibbî D. G. 385/5), (Muhibbî D. Müfred, 503).

bazı âşıklar, tekke şeyhine benzettiği sevgilisine canını ve gönlünü adak olarak göndermektedir⁸³.

Muhibbî nezr kıl gam tekyesine

Yaşun dirhemlerin gönder çerâğa (Muhibbî D. G. 385/5)

“Muhibbî, gam tekkesine adak ada, (göz)yaşının dirhemlerini çerâğa gönder.”

İy merdümân-ı çeşmüm dök dirhem-i sirişki

Gam tekyesine gönder nezrün çerâğa olsun (Muhibbî D. Müfred, 503)

“Ey gözümün göz bebekleri! Gözyaşı dirhemlerini dök, gam tekkesine gönder adak olsun.”

Hayâlî, göğsündeki dağ izlerini er çerâğına teşbih etmiştir. Gözyaşları ise er çerâğına adanmış olduğu gümüş paralardır. Er çerâğıyla para toplama ile tekkeye veya çerâğa adak adama âdetlerini aynı manada kullanmıştır (bk. Er Çerâğı / Erenler Çerâğı / Cer Çerâğı ile Dilenme maddesi).

Merdümleri gözümün nezrini sîm-i eşkin

Yağdırsalar aceb mi dağımdır er çerâğı (Hayâlî D. G. 601/2)

“Er çerâğı (benim) yaramdır. Gözümün göz bebekleri gözyaşı gümüşü adağını yağdırsalar şaşılır mı?

1.10.2.11. Türbe ve Mezarlara Çerâğ/Mum Yakma

Mezar ve türbelerde mum veya çerâğ yakmanın, Hristiyanlıktan geçme bir âdet olduğu düşünülmektedir. Hristiyanlar için kutsal sayılan kimselerin resimleri önünde ve mezarlarının yanlarında mum yakma âdeti günümüzde de devam etmektedir (Onay, 2013: 291). Bu âdet Osmanlı toplumunda kendine yer edinmiş ve Divan şiirinde beyitler içerisinde yer almıştır. Anadolu’da günümüzde nadir de olsa bazı türbelerde mum yakmak için özel olarak köşeler bulunmaktadır ve mum yakma âdeti devam etmektedir⁸⁴. Emrî, Mecnûn’un mezarındaki laleleri türbe üzerinde yakılan kudret çerâğına benzetmiştir. Yanıkların, tedavi maksatlı yapılan dağlama izi değil çerâğın ışığına kapılıp yanan pervane keleşliği olduğu ifade edilmiştir.

Mezâr-ı Kaysda lâle yanar kudret çerâğıdur

Yanuk pervânedür üstinde anuñ sanma dâğıdur (Emrî D. Mukattalar 165/1)

⁸³ (Necâtî Beg D. G. 176/5)

⁸⁴ (Mesîhî D. G. 91/8), (Mesîhî D. G. 180/4), (Nâtıkî D. G. 173/3), (Necâtî Beg D. G. 265/1), (Hayâlî D. G. 405/1).

“Mecnûn’un mezarında lale yanar, kudret çerâğıdır. Onun üstünde sanma dağlamadır(dağlama izidir), yanık pervanedir.”

Gelibolulu Mustafa Ali, gönül pervanesinin mezarda yakılan çerâğdan zarar görmemesi için şair, öldükten sonra mezarında mum/çerâğ yakılmasını istememektedir (Kaya, 2015: 126).

Ben ölice k türbeme abdâllar yakmañ çerâğ

Ola şâyed kim gönül pervânesi ehl-i ferâğ (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 630/1)

“Abdallar, ben ölünce türbeme çerâğ yakmayın, gönül pervanesi şayet ki huzur sahibi ola.”

1.10.3. Çeşitli İnanışlar ve Tedavi Yöntemleri

1.10.3.1. Açık yaraları tedavi etmekte kullanılan dağlama yöntemi

Dağlama, insan veya hayvanları işaretlemek için kızgın bir demiş ile vurulan damgadır; yahut açık yaraların enfeksiyon kapmaması için yaranın üzerine kızgın demirle bastırmak, yarayı tedavi için dağlamaktır (Onay, 2013:126). Âşığın göğsünde açılmış olan yaralar ve bunların dağları, kırmızılığı yönüyle çerâğa benzetilmiştir. Aydınlatma aletlerinin orta noktasında sarı, kırmızı ve beyaz şekilde parlayan ve yanan bir madde bulunmaktadır. Bu benzerlik beyitlere bu dağların; çerâğ, mum veya laleye benzerliği olarak yansımıştır⁸⁵. Bâkî, çerâğa benzeyen dağların ışığının yeterli olduğunu, güneş ve ay çerâğının ışığından vazgeçtiğini ifade etmiştir. Âşığın kendi derdinden memnun olduğu, dünyanın ısıltıları olan mal ve mülkten vazgeçtiği anlatılmaktadır.

Mihr-i ruhuñla dilde kimüñ tâze dâğı var

Tâb-ı çerâğ-ı şems ü kamerden ferâğı var (Bâkî D. G. 53/1)

“Yanağının güneşi ile gönülde kimin taze dağı(yarası) var. Ay ve güneşin çerâğının ışığından vazgeçmesi var.”

Âşığın vücudunda sevgilisinden çekmiş olduğu çileler ve cefalardan dolayı şerhalar, dağlar, na’l şeklinde yaralar açılmıştır (Özer, 2006: 141). Bazen de âşık, sevgilisine sadakatini göstermek için vücuduna ince, uzun, derin derin yaralar açar (Demirkazık, 2012: 62). Nâtıkî, ahının ateşini bir çıraya vücudundaki taze dağlama izlerini de bir arkadaşına ve aydınlatma aracına benzetmiştir.

⁸⁵ (Hayâlî D. G. 239/3), (Hayâlî D. G. 163/5), (Nâbî D. Metali‘ 51), (Bâkî D. G. 227/1), (Hayâlî D. G. 405/1).

Harîf-i bezm-i derdim elde başım bir ayağımdur

*Refîkim tâze **dağım** şu 'le-i âhım **çerâğımdur** (Nâtîkî D. G. 116/1)*

“Dert meclisi dostum; başım, kadehim eldedir. Yaramın taze dağı arkadaşım, ahımın ateşi çerâğımdır.”

Hayâlî, sinesini tekkeye ve sinesinde açılmış yaraları ise tekkede yanan çerâğa benzetmiştir. Şairin, artık güneş ve ay ışığına ihtiyacı kalmamıştır; çünkü vücudundaki dağlarının ışığı yeterlidir. Şair, mecazi aşk olan sevgilinin ay gibi olan ışığını bırakıp kendi sinesindeki hakiki aşka ulaştıracak olan dağlarının ışığına yöneldiğini anlatmaktadır.

*Dağlardan tekye-i sînemde yanaldan **çerâğ***

Gösterir bana meh-i mihrin fîrûğundan ferâğ (Hayâlî D. Tahmis 1/3)

“Sinemin tekkesinde kızgın demir ile oluşturulan yanıklardan çerâğ yanaldan, bana güneşin ayının ışığından el çekmeyi gösterir.”

1.10.3.2. Karanlığın çerâğın ışığını artırdığına inanmak

Aydınlatma araçları karanlıkta kullanıldığı için birçok beyitte karanlığın çerâğa etkilerinden bahsedilmiştir. Karanlığın ziyade olmasının, çerâğın ışığını artırdığı düşünülmektedir⁸⁶. Sevgilinin saçının, beninin ve ayva tüylerinin siyahlığı; sevgilinin yanağının beyazlığını artırmıştır.

*Nitekim zulmet **çerâğın** rûşenâsın artırır*

Rengini ruhsârının zülf ile hatt ü hâl açar (Necâtî Beg D. G. 162/6)

“Gerçekten karanlık çerâğın ışığını artırır. (Senin) saçın ile ben ve ayva tüyleri, yanağının rengini açar.”

1.10.4. Gündelik Hayat Sahneleri

1.10.4.1. Çerâğ edilmek / Çerâğ eylemek

Çerâğ edilmek, çerâğ eylemek veya çerâğ olmak gibi biri diğeri yerine kullanılabilen bu tabirlerin farklı birkaç manası vardır: Birinci manası; herhangi bir cariyeyi evlendirmek, geçimi ve yaşaması için gerekli yardımların yapılmasıdır. İkinci manası, bir kişinin devletin resmî dairesinde işe başlaması ve maaşa geçmesidir. Üçüncü manası ise kişinin, hizmetini tamamlayıp emekliye ayrılmasıdır (Pakalın, 2004: 352). Mansıp;

⁸⁶ (Mihri Hatûn D. K. 14/15), (Nâbî D. G. 720/1), (Necâtî Beg D. G. 270/2), (Necâtî Beg D. G. 238/2), (Necâtî Beg D. K. 10/27).

tayin edilecek yer, devletin idari kademelerinde memuriyet görevlerine atamak manasında kullanılmaktadır (İpşirli, 16 Ağustos 2022). Nâbî, mansıp ile çerâğ eylenecek istemektedir; yani hamisinden devlet kademelerinde büyük bir memuriyet makamına atanmayı istemektedir⁸⁷.

Himmetünden eger olursa mesâğ

Beni bir mansıp ile eyle çerâğ (Nâbî D. Mesnevi 8/168)

“Himmetinden müsaade olursa, beni büyük bir memurlukla çerağ eyle.”

Silahtarlık, Osmanlı Devleti’nde önemli memuriyet görevlerinden biridir. Nâbî, Damat Ali Paşa için yazmış olduğu aşağıdaki tarihinde, paşanın silahtarlıktan emekli edildiğini veya azledildiğini belirtir. Daha sonra Damat Ali Paşa’nın ikinci vezirlik makamına getirilmesini çerâğ eylemek manasında kullanmıştır⁸⁸. Nâbî, çerâğ eylemek tabirini hem emekli edilip görevden alınmak hem de başka bir makama atanmak manasında kullanmıştır.

Silâhdârlıktan çerâğ eyledükde

Olup sâni-i âsafiyetle hursend (Nâbî D. Tarih 112/4)

“Silahtarlıktan emekli edildiğinde, ikinci vezirlik makamına geldiğinde kanaat etti.”

Lebîb; Vezir Râgıb Mehmed Paşa için yazdığı tarihinde, paşanın bazı hizmetçilere ve subaylara kalacak yer vererek evlendirdiğini ifade etmiştir.

Çerâğ etmiş ‘imâret şartı ile eylemiş şehrin

Kimin aga-yı gilmânânı kimin mîr-âlâyı (Lebîb-i Âmidî D. T. 71/38)

“Şehrinde, ev vererek bazı ağaların hizmetçilerini ve subayları evlendirmiştir.”

1.10.4.2. Kandille ilgili bilmece

Lebîb, aşağıdaki beytinde içinde fitili olan; fakat ona kimsenin kandil demediği bir şeyi bilmece olarak sormaktadır. Aydınlatma araçları kapsamında; çok basit, ilkel ve az ışık veren idare fitili ve idare kandili de bulunmaktadır. İdare fitili veya kandili; geceleri yatak odalarını aydınlatmak için zeytin yağı konulmuş küçük bir tabak içinde yakılan, elde gezdirilerek de kullanılabilen küçük ve ışığı az olan fitile verilen addır. (Pakalın, 2014: 35-36). Bu aydınlatma aracı günümüzde her ne kadar idare kandili veya idare lambası tabirleriyle biliniyorsa da aslında “kandil” denmediği, “idare” denildiği anlaşılmaktadır. “İdare fitili” ve halk arasında “İdare ede ede kandile kavuştuk.”

⁸⁷ (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 172/5).

⁸⁸ (Lebîb-i Âmidî D. T. 71/38),

ifadeleri göz önünde bulundurulduğunda; kandilden daha ilkel olan ve kendine kandil denilmeyen bir aydınlatma aracı olan “idare”, şairin aşağıda bulunan beytindeki bilmeceye cevap olarak değerlendirilmiştir.

*Beli vardır içinde gerçi **fefil***

*Kimse ammâ ana demez **kandîl** (Lebîb-i Âmidî D. Lügaz 9/4)*

“Gerçi içinde fitili vardır, evet; amma kimse ona kandil demez.”

1.10.4.3. Laleli Camisi’nin yıldızlara benzeyen kandilleri

Şair, Laleli Camisi içindeki aydınlatmanın tasvirini yaptığı beytinde; Cami ortasında zincirlerle asılı olan çembere takılmış olan kandilleri yıldızlara benzetmiştir. Yıldızlara benzeyen bu kandiller, etrafına saçtığı ışıklarla cami içinde nurani bir hava oluşturmuştur (Durmaz, 2021: 76).

Ne câmi‘ böyle rûhâniyyet ile ‘âlem-i nura

Kanâdîli kevâkib bir siphri-pür-ziyâdur bu (Fıtnat Hanım D. Tarih 6/9)

“Ne cami böyle? Ruhaniyet ile nur âlemine, bu yıldız kandilleri, ziya dolu bir felektir.”

1.10.4.4. Mum ve şamdanlardan yapılan şikâyet

Devlet tahtı, devletin yönetildiği bir makamdır. Bu makamın güzel yönetimi ise etrafa mutluluk saçar ve Allah’ın idaresinin; yani yüceliğinin tecelli ettiği yer olmuştur. Diğer taraftan, insanların şikâyet etmeleri mum ve şamdanlarındandır. Eğlence meclislerinin eşyası olan mum ve şamdan ile bu meclisteki kimseler kastedilmektedir. Bundan dolayı Nâbî aşağıdaki beytinde, sabahlara kadar devam eğlence meclislerinin verdiği rahatsızlığı dile getirmiştir.

Serîr-i devletidür cilvegâh-ı rif’atidür

*Zebân-ı şekve neden şem’a **şem’adânlardan** (Nâbî D. G. 638/3)*

“Devletin tahtıdır, yüceliğin tecelli ettiği yerdir. Şikâyet diline sebep mum şamdanlarıdır.

2. BÖLÜM

MAHFAZALAR

2.1. CÂME-DÂN / CÂME-KÂN

Câme-dân; elbise, çamaşır ve giyecekleri koymaya yarayan bir tür sandık, dolap ve gardıroba verilen bir addır (Devellioğlu, 2013: 139). *Farsça; çamaşır yeri, çamaşır odası, soyunup giyinilecek yer anlamlarına gelen “câme-gâh” kelimesinin bozulmuş hâli olan “câmekân” diye de adlandırılır* (Kaplan, 2015: 22-23). Câme-kân, hamamlarda giyinip soyunmak için kullanılan bir yer adı olarak kullanımının yanı sıra elbise koyulan sandık ve sepetlere de ad olarak kullanılmıştır (Pakalın, 2004: 255-256). Gonca ve dünya, “câme-dân”a benzetilmiş bu dolabın kapağı da ise rüzgârlarla açılmaktadır.

2.1.1. Dünya Camekânı

Şair, hamamda soyunarak elbiseleri camlı bir dolaba koyup yıkanmaya giden bir adam tasviri kullanmaktadır. Bunun gibi insanla da ruhlarının elbisesi hükmünde olan cisimlerini dünya, tabut veya kabre bırakıp ahirete gitmektedir. Ulvî, dünya malının dünyada kalacağını, kimsenin zenginliğine güvenmemesini ve zenginliği ile övünmemesi gerektiğini ders vermektedir.

Gurûr etme libas-ı fahr ile ömrüm cihandır bu

Kabâ-yı cismini kor bunda herkes câ-mekândır bu (Derzi-zâde Ulvî D.G. 529/1)

“Ömrüm, iftihar elbisesi ile gururlanma, bu dünyadır. Herkes cisim kaftanını bırakır, bu camekândır.”

2.1.2. Gardırobunu Yanında Taşıyan Gül Şahı

Şeyhülislâm Yahyâ, gonca ile gül dalı arasında uyum ve kompozisyon bütünlüğü ilişkisi kurarak goncayı içi elbise dolu bir gardıroba benzetmiştir. Goncanın içi sıkı sıkıya katlanmış yapraklarla doludur, vakti geldiğinde elbiseye benzeyen bu yapraklar açılıp giyilecektir. Hem şâh-ı gül tabiri hem de şairin bahar kasidesini yazmış olduğu sultan düşünüldüğünde gül, padişaha; gonca, hizmetçiye benzetilmiştir. Gülün içinde bulunduğu yer ve zaman, baharın başlangıcında kurulacak olan bir işret meclisine işaret etmekte olup padişahın bu meclise uygun bir kıyafeti giyeceği anlaşılmaktadır.

Şâyed ki câmesin değışe şâh-ı gül diyü

Yanınca dâimâ götürür gonca câme-dân (Şeyhülislâm Yahyâ D. K. 2/5)

“Gonca, eğer ki gül dalı elbisesini değişirse diye düşünerek, yanında daima elbise dolabı götürür.”

2.1.3. Gonca Gardırobu

Nev’î-zâde Atâyî, aşağıda bir beyti bulunan gazelinde ilkbaharın ilk günü olan nevrüzda bahçe ve içindeki yeni açan çiçeklerin tasviri yapar. Bu tasvir ile aynı zamanda sultanın cülusunu tarif edip ve icraatları ile onu övmektedir. Bahçenin sultanı olan gülle padişah arasında bir benzetme yapar. Bahar rüzgârı hizmetçisi, elbise dolabına benzeyen goncanın kapılarını açıp gül şahına süslü elbise giydirmiştir. Bunun gibi gardırobundan en güzel ve en süslü elbiseler giydirilen padişahın, halkın huzuruna çıkması tasvir edilmiştir.

Bâd-ı bahâr olup vezân her gonca açdı câmedân

Gül engine giydi hemân bir câme-i pür-zîb ü fer (Nev’î-zâde Atâyî D. G. 40/5)

“Bahar rüzgârı esince bütün goncalar gardıroplarını açtılar. Gül hemen cismine parlak ve süslerle dolu elbise giydi.”

2.2. ÇEKMECE

Çekmece, günümüzde masa ve dolap gibi bazı mobilyaların çekilip itilerek açılıp kapanan gözlerine denmektedir. Çekmece tabiri, Osmanlı toplum hayatında yukarıdaki anlamının yanı sıra içinde kıymetli şeylerin kilit ile muhafaza edilebilen çekmeceli sandıkları da ifade etmektedir. Buna göre çekmece, taşınabilecek büyüklükte, süslü, çekilir gözleri bulunan ve içerisine Kur’an-ı Kerîm, muhtelif evrak, mektuplar, yazı takımları, ziynet eşyaları, tuvalet eşyaları ve para gibi eşyalar koymaya yarayan komodin veya şifonyer tarzındaki ahşap sandıklardır. Bu çekmeceler ayaklı, dikdörtgen veya kare şeklinde olabilmekte ve şamdan altlığı, yazı masası olarak kullanılmaktadır. Çekmeceler kullanım alanlarına ve yapıldığı yere göre; mektup çekmeceleri, lihye-i saâdet, dikiş çekmecesine veya Edirnekârî(Edirne işi) şeklinde adlandırılmaktadır. Çekmecelerin diğer bir özelliği ise içerisinde kıymetli eşyalar muhafaza edildiği için yangında ilk kurtarılacak eşya olarak bilinmektedirler (Acar, 2011: 341).

2.2.1. Duvar Çekmecesine

Bu beyitte çekmecenin duvar içine yerleştirilmiş olan farklı tarzını görmekteyiz. Duvar içine yapılan renkli, süslü çekmeceler, ziynet eşyalarının kutusuna benzetilmiş; yani o kadar güzel olmuş denilmiştir.

Oldılar âğûş-ı divârına her bir çekmece

Bir musanna ‘dürç-i gevherperver-i yâkûtfâm (Dürri D. Tarih/58⁸⁹)

“Her bir çekmece, duvarının kucağına süslü kırmızı mücevher kutusu oldular.”

2.2.2. Hint Çekmecesı

Lebîb; küçük çekmeceli bir sandığı, çekmece olarak ifade etmiş. Bu çekmece, yapıldığı yerden sebep veya oradaki çekmece yapılış usulünce imal edildiği için Hint çekmecesı adını almıştır. Burada benzetmeye konu olan ev yeni inşa edildiğinden, övmek maksadıyla Hint çekmecesine benzetilmiştir. Anlaşılan o ki 18. yy’da Hint çekmeceleri çok meşhurdur ve herkes tarafından beğenilmektedir. Yapımına tarih düşürülen bu evin intizamlı ve birbirine uyumlu kapı ve pencereleri Hint çekmecesine benzetilmiştir.

Büyüt-ı revzeneler bâblar tenâsübde

Misâl-i çekmece-i Hind olur nazarda bedîd (Lebîb-i Âmidî D. T. 18/6)

“Hanelerin pencere ve kapıları birbirine uygun, bakınca açıkça Hint çekmecesine benzer olur.”

Bu beyitten Hint çekmecelerinin süslü, güzel, intizamlı, çekmece gözlerinin birbirine uyumlu olduğu ve Hindistan’ın Ahmedabad şehrinde üretildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu şehir rahatlık veren mimarisiyle de ön plana çıkmış bir şehir olup inşa edilen yeni ev, bu şehrin binalarına benzetilmiştir.

Muntazam revzeneler çekmece-i Hindâsâ

Ahmed-âbâd-ı safâdır bu binâ ma’nâda (Lebîb-i Âmidî D. T. 23/8)

“İntizamlı pencereler Hint çekmecesı gibi, bu bina, Ahmedabad şehrinin rahatlığını ifade etmektedir.”

2.2.3. Kalem ve Evrak Çekmecesı

Şeyhülislâm Es’ad, üzerinde yazı yazılan ve yazılan evrakın gözlerinde saklandığı bir çekmecedan yola çıkarak bazı benzetmeler yapmıştır. Sevgilin kirpiğini, kaleme; yazıp çizilenleri, hayaldeki bir fotoğrafa; fotoğraf albümü gibi gözünü de çekmeceye benzetmiştir. Çekmece, bulunduğu sandığın bir gözü olduğu için şair bunu kendi gözü ile ilişkilendirmiş. Çekmecedeki yazılan evrak saklandığı gibi şair kendi fotoğraf albümü gibi olan gözünde sevgiliye ait şeyleri saklamaktadır⁹⁰ (bk. Çift kapılı elbise dolabı maddesi).

⁸⁹ Bu beyit, Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamalı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü olan TEBDİZ kaynağından elde edilmiştir.

⁹⁰ (Gelibolulu Sun’î D. G. 53/1).

Sakla çeşmiñde hayâl-i kalem-i müjgânîñ

Dursun ol hâme-i müşkiñ-rakam çekmecedde (Şeyhülislâm Es'ad D. 13⁹¹)

“Gözünde kirpiklerinin kaleminin hayalini sakla. O kalemin mis kokan yazıları çekmecedde dursun.”

2.2.4. Şeker Çekmecesı ve İstanbul’un Çekmece İlçesi

Derviş Ömer Efendi; bilâdiyesinde, günümüzde İstanbul’un bir ilçesinin adı (Çekmece) ile şekerlerin içine koyulduğu çekmeceyi tevriyeli kullanmıştır. Çekmecenin kullanım amaçlarından birinin de şekerleri muhafaza etmek olduğu anlaşılmaktadır.

Sarı göl oldu gözüm yaşı beni al ya kov a

Çekmece ile şeker-hâne ne ey bağı kayâ (Bilâdiye-i Derviş Ömer Efendi, K./1⁹²)

“Gözümün yaşı sarı göl oldu. Ey bağı kaya, beni ya al şeker hane çekmecene ya kov.”

2.3. DOLAP

Dolap, beyitlerde daha çok su dolabı etrafında kurulan anlam ilişkileriyle kullanılmıştır (Şentürk, 2019: 262). Ev mefruşatı olan dolaba, Divan şiirinde az da olsa rastlanmaktadır. Dolap evde, kitaplık ve bazı eşyanın mahfazası olarak kullanılmaktadır. Ayrıca dolabın evde haremlık-selamlık uygulamasında kullanımı da bulunmaktadır. Duvarı bulunan raflı dolabı çevirerek birbirlerini görmeden eşya alışverişini sağlayan bir dönme dolap vardır (Pakalın, 2004: 475).

2.3.1. Çift Kapılı Elbise Dolabı

Muhibbî, gözlerini sevgilinin güzellik eşyalarını saklaması yönüyle gündelik hayatta kullanılan çift kapılı bir elbise dolabına benzetmiştir. Bunların hem çift olması hem de bazı şeyleri saklaması ortak yönleridir. Elbise dolaplarında giyince kişileri güzelleştiren kıyafetlerin saklanıp muhafaza edildiği herkesçe bilinir. Aynen bunun gibi şair de dolabın iki kapağını açarmış gibi iki gözünü açıp sevgilinin güzel görüntülerini hafızasında saklayabilir. Muhibbî ise bir güzele hitabında; gözlerimi senin güzellik kıyafetlerini saklayan çift kapılı bir dolap sanma demiştir (Şentürk, 2019: 267).

⁹¹ Bu beyit, Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü olan TEBDİZ kaynağından elde edilmiştir.

⁹² Bu beyit, Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü olan TEBDİZ kaynağından elde edilmiştir.

Aşağıdaki beyitte, şairin zamanında saray/evlerde çift kapılı dolapların gardırop olduğu ve içine yiyeceklerin konularak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

*İki kapaklu bir eyü **tolâbdur** gözüm*

Esbâb-ı hüsnüni sanma saklamag-ıçun (Muhibbî D. G. 2439/2)

“Sanma, güzelliğinin elbiselerini saklamak için gözüm iki kapaklı iyi dolaptır.”

2.3.2. Kitap Dolabı / Kitaplık

Şair; kitaplığı, sebze bahçesine; âlim ve faziletli kimseleri, bu bahçe içindeki bitki ve meyvelerine; kitapları, bahçeye su taşıyan kovalara ve kitapların içindeki bilgileri, suya benzetmiştir. Nasıl ki kovalarla sık sık sulanan bir sebze bahçesi güzel sebze verir. Bu sebzelerden herkes istifade edebilir. Aynı şekilde kitaplıkta bulunan kitapları okuyarak istifade eden kimseler de âlim ve faziletli kimseler olarak yetişir. Bütün insanlar bu faziletli kimselerden fayda görebilir. Buna ilave olarak Bostan, Sadi-i Şirazî'nin bir eseridir. Birçok kütüphanenin kitaplığında bulunmaktadır ve paşanın yeni teşkil ettirdiği kitaplığında da anlaşılan bu kitap vardır. Şair, insanların bu kitaptan ilim ve fazilet alabileceğine telmihte bulunmuştur.

*Bostân-ı 'ilm ü fazla bu dülâcdur **dolab***

Âb-ı hayât ile tolu delv oldı her kitâb (Gelibolulu Mustafa Ali D. Kıtalar 17/1)

“Bu dolap ilim ve fazilet bostanındakilere iki dar yerdir. Her kitap hayat suyu ile dolu kova oldu.”

2.3.3. Mutfak Dolabı

Şair, bir mutfak dolabı ve içindeki meyveleri, ağacın meyve vermesi gibi güzelliğe ve o güzelliğin tecellisine benzetmiş. Sevgili bir güzellik dolabı gibi birçok güzelliği üzerinde bulundurur. Dolap açıldığında içindeki meyveler gözükür, sevgili de yüzünü açtığında güzelliği yansıyıp cilveleri gözükür. Diğer taraftan mutfak dolabı, Hz. Musa(a.s.)'nın Tur Dağı'ndaki mucize gösterdiği ağaçtan yapılmış ve bu güzellik dolabı Ramazan günlerinde güzellik tecellisi olan meyveleri vermektedir. Bu güzellik tecellisi olan meyveler, Tur Dağı'na Allah'ın tecelli etmesi mucizesine benzetilmiştir. Ramazan ayının başlangıcında iftar ve sahurlarda, kolayca istifade edebilmek için mutfak dolapları yiyeceklerle doldurulur. Şair, dolapların yiyeceklerle doldurulmasını orucun bereketi, fazileti ve Hz. Musa(a.s.)'nın Tur Dağı'ndaki gördüğü tecelli ve ağacın hitabı mucizeleri ile ilişkilendirip benzetmeler kurmuştur.

İtdi tecellî-semer rûze-i tolâb-ı hüsn

Oldı sütünı meğer hep şecer-i Tûr'dan (Fehîm-i Kadîm D. G.231/12)

“Direklerinin hepsi Tur Dağı’nın ağacından yapılmış ki; güzellik dolabının ramazan orucunda meyve verdi.”

2.4. SANDUK / SANDUKA

Sandık, içine muhtelif eşyalar koymak için kullanılan ahşaptan imal edilen genellikle süslü olan ve taşınabilen muhafaza kutularına denmektedir. Günümüzde bazı evlerde bulunan ve hâlen kullanılan çeyiz sandıkları buna bir örnek teşkil etmektedir. Özellikle bir şeyi muhafaza etme yönüyle ön plana çıkan sandıklar, üzerine yumuşak bir şey konularak yatak, masa ve sandalye görevleri de ifa etmekteydiler (Yarullina Yıldırım, 2019: 600). Sandığın küçüğüne sanduka denmektedir.

2.4.1. Bal ve Şeker Sandığı

Nasıl ki bazı sandıklarda evrak, kumaş ve mücevher saklandığı gibi bal ve şeker saklanan sandıklar da olduğu aşağıdaki beyitten anlaşılmaktadır⁹³. Şair, cinas sanatından yararlanarak hem gerçek sandığı hem de sanıp yanıldığını ifade etmektedir.

Kanı ol şirin sözün şehd ü şeker sanduklarum

Hokka-i la’l-i lebin dürc ü güher sanduklarum (Azizî D. Matla 42)

“Hani o şirin sözünü bal ve şeker sandıklarım. Dudağının kırmızı yakutun hokkasını cevher ve mücevher sandıklarım.”

2.4.2. Gonca Sandığı

Şair; bir güzelin elbiselerini gardırobunda muhafaza etmesi ve ihtiyaç zamanında giymesini esas alarak goncayı içerisinde kırmızı ipek kumaşlar olan bir elbise dolabı olan gardıroba, gülü ise gardırobundan süslü elbiseler giyen bir güzele benzetmiştir.

Gül çıkarub gonça sandukından al atlasları

Urmış altun halyi ile anlara tamga yine (Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi D. K. 10/11)

“Gül, gonca sandığında kırmızı ipek kumaşları çıkarıp, onlara altın süsü yine damga vurmuş.”

2.4.3. Hazine Sandığı / Toprak Sandığı / Midye Sandığı / Tabut Sandığı

Bâkî, Sultan Süleyman Han’a yazdığı mersiyesinde, yağmurun toprağa girmesiyle taze yüz yapraklı sadbergin açması, yine yağmurun midyenin ağzına girmesiyle inci olması ve bir hazinedarın hazine sandığına incileri koyması tasvirlerini aşağıdaki beyitte

⁹³ (Yenişehirli İzzet D. G. 13/ 2).

birleştirmiştir. Bu üç farklı tasvir ile Kanuni Sultan Süleyman'ın toprağa konup tabut sandığı ile defnedilmesi ve halkta oluşan hüznü anlatılmıştır (bk. Kefeni gül suyu ile yıkama maddesi ve Sultan Süleyman Han'ın defnedilmesi maddesi).

Yüz yire kodı lutf ile gül-berg-i ter gibi

Sandûka saldı hâzin-i devrân güher gibi (Bâkî D. Musammatlar I/8)

“Taze gül yaprağı gibi lütuf ile yüz yere koydu. Zamanın hazinedarı sandığa koydu inci gibi.”

2.4.4. Hokkabaz Sandığı

Nasıl ki, hokkabazlar mesleklerinin icrasında kullandıkları malzemeleri, sandıkta muhafaza edip taşımakta ve ihtiyaç olduğu zaman gösterilerde çıkarıp seyircilere sihirli ve aldatıcı bir oyun için gösterirler. Öyle de Dede Ömer Rûşenî, insanın nefsini hokkabaza, bedenini de hokkabazın sandığına benzetmiştir. Hokkabazın sandığında bulunan birçok eşya gibi insanın bedeninde de his, hevâ, şehvet, korku ve hayal gibi nefsin kullanabileceği aletler bulunmaktadır. Hokkabaza benzeyen bu nefis, bu aletlerle insanın bazen şehvet bazen de korku damarını tutarak sihir yapıp aldatmaktadır.

Nefsdür bir hokka-bâz anuñ beden sandûkıdır

Gösterür bâzîçeler her demde ol sandûkdan (Dede Ömer Rûşenî D. G. 55/6)

“Nefis bir hokkabaz gibidir, beden onun sandığıdır. Her zaman o sandıktan oyuncaklar gösterir.”

2.4.5. Hz. Hüseyin'in Kesik Başının Taşındığı Sandık

Muharrem ayında, Kerbela'da şehit düşen Hz. Hüseyin ve taraftarlarından yaklaşık yirmi kişinin başları kesilerek önce Yezid'in bunduğu Şam'a sonra sadece Hz. Hüseyin'in başı Medine'ye gönderilmiş ve asılmak suretiyle oralarda teşhir edilmişler. Yolculuk sırasında Yahyâ adlı bir Yahudi, Hz. Hüseyin'in kesik başının, “zalimler hangi akıbete uğrayacaklarının yakında öğrenecekler” mealindeki Şu'arâ suresi 227. ayetini okuduğunu duyar ve Müslüman olur. Bunun gibi bazı olağanüstü hadiselerin, şehitlerin -özellikle Hz. Hüseyin'in- kesik başlarının ve içine koyulduğu sandık etrafında vuku bulduğu rivayet edilir (Türkoğlu, 2012: 93). Bu şehitlerin kesilmiş başlarının taşınması, Muharrem ayından sonra gelen Recep ayında yapıldığı ve taşınırken sandık kullanıldığı şairin aşağıdaki beytinden anlaşılmaktadır. Nesîmî, sandık etrafında gelişen ve mucize olarak adlandırdığı bu olağanüstü olayların her Recep ayında tekrarlandığını ifade etmektedir.

Her Recep ayında nece mu‘ciz gösterür

Şâh Hüseyin sandığından ya ‘Alî senden meded (Nesîmî D. G. 38/7)

“Ya Ali senden medet! Her Recep ayında birçok mucize gösterir, Şah Hüseyin’in sandığından”

2.4.6. Hz. Musâ Sandığı / Sandûk-ı Taharrüz

Bir bebeğin sandığa konulup suya bırakılması Avesta, Tevrat, Kur’an-ı Kerîm ve Şehnâme gibi bazı kitaplarda geçmekte ve halk arasında bilinen hikâyelerdendir (Yarullina Yıldırım, 2019: 602). Hz. Musa(a.s.) doğduğunda Firavun o sene doğan İsrailoğulları’nın erkek çocuklarının öldürülmesini emretmiş. Bunun üzerine Hz. Musa’nın annesi onu bir sandık içerisinde Nil Nehri’ne bırakmıştır. Bu sandık onu hem boğulmaktan hem katledilmekten muhafaza etmiştir. Kimsesiz olduğu düşünülen bu çocuk bulunduktan sonra Firavun’un karısı Asiye tarafından büyütülmüştür. Bu hikâye edebiyatımızda sandık mazmunu ile temsil edilmektedir. Nâbî, en güzel elbiselerin bayram gününe kadar saklanmasıyla yola çıkarak Hz. Musa’nın bebekken sandıkta saklanması anlatmıştır.

Eyledi takdîr sandûk-ı taharrüzde nihân

Mevsîm-i eyyâm-ı ‘ide saklanan kâlâ gibi (Nâbî D. G. 850/14)

“Muhafaza sandığında saklamayı takdir etti. Bayram günleri zamanına saklanan kumaş gibi.”

Hamdullah Hamdi, “sanmak” kelimesi ile “sanduk” kelimesinin söyleniş benzerliğinden faydalanarak cinas sanatı yapmıştır⁹⁴ (Çoşkun, 2012: 252). Hz. Musa’nın sandıkla suya bırakılıp muhafaza edilmesi hadisesine Musî sanduğu tabiri ile işaret etmekle beraber. Hz. Musa gibi zannedilen bazı kimselerin Firavun ve veziri olan Haman gibi çıkabileceğini ifade etmiştir. Çünkü sandıkların dışı süslü olur; ama içinde ne olacağı belli olmaz. Aynı şekilde burada da insanların dışının farklı içinin farklı olabileceğini anlatmaktadır.

Ehl-i ma’nâ olmayup ‘âlemde sûret-bîn isen

Niçe Mûsî sanduğun Fir’avnî vü Hâmânîdür (Hamdullah Hamdi D. G. 33/7)

“Dünyada manaya değil görünüşe bakıyorsan, birçok Musa sandığın Firavun ve Haman’dır.”

⁹⁴ (Azizî D. Matla 42).

2.4.7. Hz. Nuh'un Sandığı / Gemisi

Sandık, nispeten küçük olsa da işlev ve şekil yönüyle gemi veya kayığa benzetilmektedir⁹⁵. Fuzûlî, Nuh(a.s.)'in gemisi yerinde Nuh'un sandığı ifadesini kullanmıştır. Bu kullanışta hem geminin hem de sandığın içindekinin muhafaza edilmesi ön plana çıkmaktadır. Şair sıkıntılı zamanlarda seyahat etmenin; yani tebdil-i mekân etmenin faydasına işaret etmiştir.

Nûh'un sandığına geşt-i tekâpuymuş penâh

*İ'tikâd ile mebâdâ bir zaman tûfân olur (Fuzûlî D. G.95/5)*⁹⁶

“Nuh'un gemisine gezip dolaşması sığınakmış/sığınmaymış, bir zaman inançta ve ilkelerde tufan olur.”

2.4.8. Kabir Sandığı / Sandûk-ı Arz

Hamdî, “Kabir amelin sandığıdır.” Arap atasözü ile kabri sandığa benzetmiş ve içine soyut bir manayı ifade eden amelleri doldurmuştur (Yazar, 01 Temmuz 2021). Ayrıca mezar üstleri, sandûkâ kelimesi ile ifade edilmektedir⁹⁷. Şair bütün ömrü boyunca sevgilinin yüzüne bakmıştır ve yüzünün hayalinin kabirde kendisine arkadaşlık etmesini ister.

Mûnisüm kabrimde mihrün olısar ba'de'l-ecel

Hoş meseldür kim dinür “el-kabru sandûku'l-amel” (Hamdullah Hamdi D. G. 98/1)

“Ecelden sonra kabrimde güneşin, arkadaşım olsun. Denir ki “Kabir amelin sandığıdır.” güzel bir atasözüdür.”

Lebîb-i Âmidî, yazılmış bir edebî metnin evrak sandığına konulmasını örnek alarak zamanın âlimlerinden ve şairlerinden olan Hâdimî için yazmış olduğu mersiyesinde, merhumu bir nüsha-i edeb olarak tanımlamasıyla; hem hayatını edepli bir şekilde geçirdiğine hem de edebî eserler yazdığına işaret etmiştir. Hâdimî'nin vefatı ile mezara konulması, sandûk-ı arza girmek ve güneşin batması olarak ifade edilmiştir (bk. Tabut sandığı maddesi). Sandığın bir kitaplık vazifesini göz önüne getirdiği gibi mezarı ve arzı bir sandığa teşbih etmiştir (bk. Sandûka-i Dîvân / Kitap ve Evrak Sandığı maddesi).

⁹⁵ (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 33/2).

⁹⁶ Bu beyit sadece “Akyüz, K. Ve diğerleri (1958). Fuzûlî Divanı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.” Künyeli çalışmada yer almaktadır.

⁹⁷ (Nev'i-zâde Atâyî D. G. 207/1), (Şeyh Gâlib D. G. 57/5), (Nev'i-zâde Atâyî D. Terki-bend 1/II-6).

Şemsü'l-ma 'ârîf idi üfûl etdi gûyiyâ

Sandûk-ı arza konu ya bir nüsha-i edeb (Lebîb-i Âmidî D. Terci-i bend 1/2)

“Marifet güneşiydi sanki battı. Ey, bir edep nüshası toprak sandığına konu.”

2.4.9. Nişangâh / Sandûk-ı Sîne

Nişangâh, ok ve silah taliminde atılan ok ve mermiyi isabet ettirmek için yapılan hedeftir. Ayrıca silahın nişan almaya yarayan tertibatına da nişangâh denmiştir. Mihrî Hatun, sevgilinin ok ve yayı olan kaş ve gamzesi ile hedef sandığına benzettiği kendi sinesine gamze okunu attığını ifade etmiştir. Şair, sandık olarak ifade ettiği sinesini hedef tahtası olan nişangâha benzetmiştir⁹⁸. Burada insanın gövdesi sandığa, sandık da tahtadan imal edilen bir ok hedefine benzetilmiştir.

Kaşıyla gamzesi sanemüñ el bir itdiler

Sandûk-ı sînem aña nişân idüp atdılar (Mihrî Hatun D. G. 45/1)

“Güzelin kaşı ve gamzesi el birliği ettiler. Sine sandığıma nişan alıp attılar.”

2.4.10. Sâat Sandûkası

Şair, doğada akan bir ırmağın çıkardığı ses gibi birçok yerden ahenkli güzel sesler çıktığını bundan dolayı saza ihtiyaç olmadığını ifade etmiştir. Böyle ses çıkaran yerler ise bir saatin ses çıkaran kutusuna benzetilmiştir. Saatler çıkardıkları sesler ile bir şeylerin zamanının geldiğini ihtar eder, hatırlatırlar. Bu yönden bakıldığında doğada çıkan sesler de bir hatırlatma bir ihtar olarak alınabilir. Diğer taraftan saz kullanımı İslam dinine göre çok olumlu karşılanmadığından ona ihtiyaç olmadığını, kâinattan çıkan seslerin insanın musiki ihtiyacını karşıladığına işaret etmiştir. Şeyh Gâlib'in aşağıdaki beytinden 18. yy.da kullanılan saatlerin bir sandığı olduğu ve saat başı güzel sesler çıkardığı anlaşılmaktadır. Bu sandıkların ses çıkarabilmesi için tamamının veya bir kısmının metalden imal edildiği anlaşılmaktadır.

Sâza hâcet yok sadâ-yı âbdan eyler bu kâh

Her târaf sandûka sâat gibi mevzûn tanîn (Şeyh Gâlib D. Tarihler 36/9)

“Çalgılara ihtiyaç yok, bazen su sesi yeter. Her tarafta saat sandığı gibi ahenkli tınlama sesi var.”

2.4.11. Sandûka-i Dîvân / Kitap ve Evrak Sandığı

Sandûka-i dîvân; içine kıymetli evrakın konulduğu bir sandık (Kurtoğlu, 2017: 477). Divan, meclis anlamında düşünüldüğünde; divan sandığı, şiir meclislerinin kitaplığıdır.

⁹⁸ (Mihrî Hatun D. Müstezat 9/4).

Zaman zaman kurulan bu şiir meclislerinde birçok edebî eseri ve mecmuayı muhafaza etmek için divan sandığı kullanılmaktadır. Diğer taraftan divanı, şairlerin şiirlerini topladığı bir kitap olarak düşündüğümüzde, şairlerin yazdığı nazireleri divanına eklediği anlaşılmaktadır. Ayrıca “sanduka” sözünün “küçük sandık” manasından yola çıkılacak olunursa Lebîb’in başka şiirlerinde bahsetmiş olduğu Hint çekmecesine, “Hind” ve “sanduka” kelimeleri ile işaret etmiş olduğu anlaşılabılır⁹⁹.

Tuhfe-i Hind ü süveydâdır Lebîbâ bu gazel

Safha-i tanzîre yaz sandûka-i dîvâna at (Lebîb-i Âmidî D. G. 15/11)

“Ya Lebîb, bu gazel Hindistan hediyesi ve kalpteki nurlu siyah noktadır. Nazire sayfasına yaz, divan sandığına koy.”

Gelibolulu Mustafa Ali, içinde evrak veya kitaplar dolu sandıklar bulunan bir okul tasvirinden yola çıkarak, peri gibi güzel yüzlülerin birer okula benzediğini ve o güzellerin naz evrakı ile nice sandıkların dolduğunu ifade etmiştir. Güzellerin nazları ile ilgili çok şiir yazıldığı için sandığın bu şiir evrakı ile dolduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan şairin şiirlerini biriktirdiği divanlar, sandığa benzetilirse güzellerin nazını anlatan şiirlerin birçok divanı da doldurduğu anlaşılır.

Niçe sandûk toldı anlaruñ evrâk-ı nâzından

Peri-rûlarla zeyn olmuş mu ‘allim-hâneler vardur (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 273/6)

“Onların nazlarının yazıldığı evrakla birçok sandık doldu. Güzel yüzlülerle süslenmiş okullar var.”

2.4.12. Sandûk-ı Eczâ / Kur’an Cüzlerinin Sandığı

Kur’an otuz cüzden oluşmaktadır. Camilerde Kur’an hem bütün bir kitap olarak hem de ayrı ayrı cüzler hâlinde bulunabilir. Cüzler hâlinde bulunması bir Kur’an’ı aynı anda daha çok kimsenin okumasını sağlamaktadır. Bu Kur’an cüzleri ise şairin ifadelerine göre cami içinde bir sandıkta muhafaza olunmaktadır. Sun’î; camiye aşk camisine, gönlünü cüz sandığına, gönlünün içinde ortaya çıkan hayal görüntülerini Kur’an sayfalarının yüzüne benzetmiştir. Bu benzetmelerle aynı zamanda sevgilin yüzü Kur’an sayfaları olmuş, gönlü de bir fotoğraf albümü/sandığı gibi olmuştur. Böylelikle her vakit sevgilinin yüzünün, hayaline gelmekte olduğunu ifade etmiş oluyor. Ayrıca beyitteki bu

⁹⁹ (Lebîb-i Âmidî D. T. 18/6), (Lebîb-i Âmidî D. T. 23/8).

tasvir Kur'an hafızlarının ezber yaparken Kur'an sayfalarını hayaline getirmesini de hatırlatmaktadır.

Yüzi mushaflaruñ her dem hayâli dilde peydâdur

*Bu gönüm câmi '-i ışk içre san **sandûk-ı eczâdur** (Gelibolulu Sun 'î D. G. 53/1)*

“Kuran’ın sayfalarının yüzünün hayali her zaman gönlümde görünür. Bu gönlüm sanki aşk camisi içindeki Kuran’ın cüzlerinin sandığıdır.”

2.4.13. Sandık-ı Cevher / Kuyumcu Sandığı

Sandıkların temel kullanım özelliklerinden biri kıymetli eşyaları saklamak, kilit altında muhafaza etmektir¹⁰⁰. Cevher sandığı tabiri içinde ziynet eşyalarının veya satılmak için hazırlanmış mücevherlerin bulunduğu süslü ahşaptan imal edilmiş bir kutuyu hayale getirtmedir¹⁰¹. Necâtî; bir kuyumcu dükkânı içindeki sarrafı, mücevher kutusunu ve mücevher tasvirini yaptığı beytinde; maşukunu sarrafa, maşukun eşğini cevherlerle dolu bir sandığa, kendisini eşğin tozuna ve sandık içindeki mücevherlere benzetmektedir. Sevgilinin eşğinin tozu cevher gibi olduğundan her zaman sevgilinin elinin altında olup sevgiliye yakın olduğundan şair, sevgilinin eşğinin tozu olmayı istemektedir. Şairin bu beytinden sarrafların mücevherlerin muhafazası için o zaman sandık kullandıkları anlaşılmaktadır.

Ben gubârın olmak olmaz âsitânından cüdâ

*Olabilmez sayrafî **sandık-ı cevherden** ırağ (Necâtî Beg D. G. 267/4)*

“Ben eşğinin tozuyum eşğinden uzak olmak olmaz. Sarraf, cevher sandığından uzak olamaz.”

2.4.14. Sandûk-ı Sadefkârî

Geçmişten günümüze sandık ve çekmecelerin yüzlerine çeşitli metotlarla bezeme yapılmıştır. 16. yy.dan itibaren sedef, şimşir, abanoz, akçaagaç, gümüş, kurşun ve kaplumbağa kabukları gibi malzemelerden yararlanarak gelenekselleşen bezemeler yapılmıştır. Sedef bezemelerin etrafına gümüş çizgiler çekildiğinde Şam işi denmektedir. Bezemedeki bazı farklı usuller bezemenin ait olduğu yeri gösterdiği için İstanbul işi, Kudüs işi olarak ifade edilmektedir (Acar, 2011: 342). İstiridye gibi bazı deniz canlılarından elde edilen parlak sedef maddelerini oymacılık sanatı ile ahşap

¹⁰⁰ (Azizî D. Matla 42).

¹⁰¹ (Gelibolulu Mustafa Ali D. Kıtalar 82/4), (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 278/1), (Nev’i-zâde Atâyî D. K. 19/3), (Bâkî D. Musammatlar I/8), Âşık Çelebi D. K. 11/2).

üzerine şekil ve renk verme sanatı sedefkârlık olarak adlandırılmaktadır (Bozkurt, 2009: 282-285). Bâkî, inci gibi kıymetli şeyleri gelinin başına saçmak olan saç geleneğinden yola çıkarak, kendisi inci yapan bir sedef gibi nazım incilerini; yani şiirini, geline benzetilen şaha söyleyip saçmaktadır. Bâkî, padişaha birçok inci gibi şiirin de yazılıp süslü sandığının içine atıldığını; fakat kendisinin yazdığı şiirin ise o inci gibi şiirler içinde en parlak ve en büyüğü olduğunu söylemektedir. Çekmece olarak da adlandırılan sedefle süslenmiş bu sandıklara, şiir yazılmış evrakın konulduğu anlaşılmaktadır (bk. Çekmece maddesi). Aynı zamanda bu sedef süslü sandıkların, kıymetli ziynet eşyalarının mahfazası olarak da kullanıldığını görülmektedir.

Cenâb-ı şâha ey Bâkî nisâr it lü'lu-yı nazmuñ

Bu sandûk-ı sadeffkârîde dürr-i şâhvâr olsun (Bâkî D. G. 352/7)

“Ey Bâkî, yüce padişaha nazımın incilerini saç. Bu sedefle süslenmiş sandığında en parlak inci olsun.”

Âşık Çelebi, sandıkların inci gibi bazı değerli maddelerle süslendiğini ifade etmiştir.

Dehr sarrâfî niçe dürr zeyn idüp sandukına

Gizledi koynunda bir berrak la'l-i âteşîn (Âşık Çelebi D. K. 11/2)

“Zaman sarrafı birçok inciye sandığına süs yaptı. Koynunda ateş gibi kırmızı parlak bir lâ'1 sakladı.”

2.4.15. Sandûka-i Sîne / Sandûk-ı Kâlib / Sandûk-ı Ten / Göñül Sandukası

Ten, hem vücudun cildi olan deri hem de bedenın kendisi olarak kullanılmaktadır. Gelibolulu Mustafa Ali; tenini, içi bazı parçalarla dolu sandığa benzetmektedir¹⁰². İnsanın maddî ve manevî bütün organ ve hislerini muhafaza eden bir ten, içinde muhtelif eşyayı bulunduran bir sandığa teşbih edilmiştir¹⁰³. Sevgilinin ayrılığında âşığın sinesi parelenmiş ve orada yaralar açılmıştır. Bu yaraları şair dağlayarak tedavi etmektedir. Diğer taraftan ten üzerindeki yaralar ve dağlamalar ise sandık üzerindeki nakışları anımsatmaktadır.

Pâreler pergâlelerle toludur sandûk-ı ten

Her dem ey hâce anuñçün dâğlarla yüzlerüm (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 887/3)

¹⁰² (Yenişehirli İzzet D. G. 13/ 2).

¹⁰³ (Lebîb-i Âmidî D. T. 69/6), (Hamdullah Hamdî, Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi 81).

“Ten sandığı parçalanmış parçalarla doludur. Ey efendi her zaman onun için vücudumun yüzü yaralı.”

Şair, sandığa benzettiği kalp ve bedeninin kederle dolduğunu ifade etmiştir. Hazine sandıkları ve keseler kıymetli şeylerle dolar; ama şair kendisine kimsenin himmet edip yardım etmediği ifade etmektedir. Ali, meclis adabını anlatan *Kâbüsnâme* gibi *Kavâ'id* adlı bir eser kaleme almıştır. Bu eseri ile hamisi olmasını düşündüğü kimselerin ilgisini çekemediğinden eleştirel bir tutum takınmıştır. Şair birkaç eserinde olduğu gibi bu eserinde de musahiplikten bahsetmiş ve iyi bir musahibin önemini vurgulamıştır. Sultanın nedimi olmak arzusunu defalarca çeşitli yollara dile getirmiştir; çünkü bir nedimin hem iyi bir şair hem ilim irfan sahibi hem de Arapça, Farsça ve Türkçeyi iyi bilmesi gerektiğini belirtmiş ve padişahın etrafında bulunanlarda da bu özelliklerin olmadığını ifade etmiştir (İnalçık, 2015: 254-255). Ali, bir yönüyle eleştirel bir tutumunu gösteren aşağıdaki beytiyle kıymetinin bilinmediğinden ve kimsenin kendisine yardım etmediğinden yakınmaktadır¹⁰⁴.

Pür olmadı hemyân-ı himmet diremden

Gam u gussadan doldı sandûk-ı kâlib (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 29/23)

“Himmet kesesi dirhem ile dolu olmadı. Vücut sandığı gam ve kederle doldu.”

Gelibolulu Mustafa Ali, gönlü sandığa benzetmiş ve içerisinde bulunan küçük odacıklarda temiz aşkın karşılığı olan hatıralar olduğunu ifade etmiştir. Bu beyandan 16. yy. gündelik hayatında kullanılan sandıkların içerisinde bazı bölmelerin olduğu hatta bazısına para dahi konulduğu anlaşılmaktadır.

Gönül sandukasında kûşe kûşe hücreler vardır

Anuñ her birisinde 'ışk-ı pâkuñ nakdi hâzırdur (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 278/3)

“Gönül sandığının her köşesinde küçük odacıklar var. Onların her birisinde temiz aşkın karşılıkları vardır.”

2.4.16. Sandûk-ı Sâ'/ Kalp Sandığı

Sâ', bir tahıl ölçөгüdür. Aşağıdaki beyitte bu ölçөгün kabına, tahtadan yapıldığına bir işaret olarak sandık denilmiştir. Tahıl ölçөklerinin içi temiz olmalı ki ölçme işi tam yapılabilsin. Şeyh Gâlib, şiirini tahıla; insanların kalbini de tahıl ölçөгüne benzetmektir. Tab' kelimesi ile yaradılıştan sanat yeteneği verilmiş olmayı ve “elbette” ifadesini

¹⁰⁴ (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 105/8).

kastetmektedir. Şair, temiz bir tahıl ölçeğinin tahılı ölçtüğü gibi sadece yaradılıştan sanat yeteneği verilen temiz kalplilerin kendi şiirinin kıymetini anlayabileceğini ifade etmiştir.

Hem çü sandûk-ı sâ'a pâk-edevât

Bit-tab'i ferş ü sadrı kadr-şinâs (Şeyh Gâlib D. Tarihler 41/8)

“Hem mademki tahıl ölçeğinin kutusu temiz alettir. Elbette yaradılıştan sanata yatkınlık olanın, içi ve kalbi kıymet bilir.”

2.4.17. Sefine-i Sandûk

Şeyhî, Allah'ın lütuf sandıklarının gemisi olarak, kasideyi yazmış olduğu Mehmed Paşa'yı görmektedir. Paşa, sandık içindeki manevi lütufları taşıyan bir gemi olmuştur. Şair, gemi istiaresiyle memdûhunun kendisine ve içindeki lütuf sandıklarıyla da ilim ve faziletine işaret etmektedir. Ayrıca şair, gemi ve sandık benzetmesiyle Allah'ın ihsanı olan ve sandığa benzeyen bazı bitki ile hayvanları Hz. Nuh'un gemiye almasına işaret etmiştir. Sandık hem gemiye hem de gemi içinde taşınanlara benzetilmiştir. Beyit, gemilerde taşınan erzak sandıklarını da akla getirmektedir.

Didüm ki iy sefine-i sandûk-ı lutf-ı Rab

Gark-ı bihâr-ı rahmet ü müstevcib-i sevâb (Şeyhî D. K. 12/12)

“Dedim ki ey Rabb'in lütfunun sandığının gemisi, rahmet denizlerinde içinde olan ve sorulanlara doğru cevap veren.”

2.4.18. Sürme/Sürgülü Sandık

Gelibolulu Mustafa Ali, gözünü sevgilinin aşkının açıp kapattığı bir sürgülü sandığa benzetmektedir. Gözlerinin yaş incileri ile dolu olduğunu; ama kimsenin görmediğini ifade etmiştir. Gözün içi yaşla dolu olduğu hâlde, yaş akmadan görülmeyeceği için bu durumu acayip bir sır olarak adlandırmıştır. Şair, sürgülü sandık ile çekmeceli bir sandığı, üstelik gizli bölmesi olan bir çekmeceli sandığı ifade etmektedir; çünkü sandığın çekmeceleri çekildiğinde içi inci ile dolu olduğu hâlde incilerin görünmediğinden bahsetmektedir.

Gözüm bir sürme sandıkdur anı açar kapar 'ıškuñ

Güherle pürdür ammâ kim görünmez bir 'aceb sırdur (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 278/2)

“Gözüm bir sürme sandığıdır, aşkın onu açar kapar. İnci ile doludur amma ki görünmez acayip bir sırdır.”

2.4.19. Vefâ Sandığı

Ali'nin aşağıdaki beytinden vefa sandığının, sevgiliye ait bir sandık olduğu ve sevgilinin bu sandığı uzun zamandır yanında bulundurduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bir kadınla hemen hemen ömür boyu dostluk eden ise çeyiz sandığıdır. Bu sandığa bazı kumaşlar elbiseler örtüler konduğu gibi muhtelif hatıralar da konulmaktadır. Bu sandık, sahibinin sanki öz geçmişini içermektedir. Gelibolulu Mustafa Ali, yârin sandıkta bulduğu defter ile şiir defterini kastetmiş ise içerisinde şairler tarafından yazılmış adı bilinmeyen birçok âşığın hâline ait şiirler bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda çâkerin ile adı unutulmuş âşıklara işaret edilmektedir.

Vefâ sandugın açdı yâr bir gün defterin buldı

İçinde adı sanı yok hezârân çâkerin buldı (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 1387/1)

“Yar bir gün vefa sandığını açtı defterini buldu. İçinde adı sanı olamayan binlerce köle buldu.”

2.5. SEPET / ZEMBİL

Kamış, saz, kurumuş bitki sapları veya hurma lifinden örülmüş, tutmak ve taşımak için kulpu bulunan torbalara zembil veya sepet denilmektedir. Sepetlerin ve zembillerin büyük, küçük; kuplu ve kulpsuz birçok çeşidi bulunmaktadır. Zembillerde meyve, sebze, kahve, cezve, fincan ve odun gibi muhtelif eşyalar taşınmaktadır (Erkal, 2007: 29).

2.5.1. Hâle Zembili

Bursalı İffet, hale ile zembil benzetmesi yapmış. Zembil ve gece ayın etrafında oluşan hale, dairevi şekilleriyle birbirine benzemektedir. Gelibolulu Mustafa Ali 'de “kurs-ı meh-tâb” tabiri ile zembil ve hale arasında şekil yönünden bir benzetme yapmıştır¹⁰⁵. İffet, tavrının dünyanın gidişatına ters olduğunu söyleyerek diğer şair ve âlimlerden farklı olarak herhangi bir kimseden caize almayı ve bir şeyler talep etmeyi istemediğini belirtmiştir. Rızkının bizzat Allah tarafından gönderildiğini ifade etmek için gökten zembil ile inmek deyimini kullanmıştır.

Tavrımız meşreb-i gerdûna mugâyirdir hep

*Rızkımız hâle-sıfat **zenbil** ile gökten iner (Bursalı İffet D. G. 39/4)*

“Davranışımız dünyanın gidişine hep terstir. Rızkımın haleye benzeyen zembil ile gökten iner.”

¹⁰⁵ (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 7/17).

2.5.2. Kalp Sepeti

Gâlib, kanlı gözlerini padişahın veya sevgilinin damgasına, kalbini ise meclisi süsleyen bir gül sepetine benzetmiştir. Kalbinde ayrılık acısından kırmızı güllere benzeyen yaralar açılmıştır. Kalp sepetinin gülleri ise kalp yaralarıdır. Bu kırmızı güllerle dolu sepet ile sevgilinin meclisini süslemektedir¹⁰⁶.

Al tamga gibi çeşm-i pür-hûn

Gül-i rûy-ı seped-i kalbimdir (Şeyh Gâlib D. G. 69/3)

“Kırmızı damga gibi kan dolu gözleri. Kalbimin sepetinin yüzü güldür.”

2.5.3. Nişangâh Sepeti

Nişan taliminde ok ve mermilerin atıldığı hedefe sandûk dendiği gibi sepet de denmektedir (Nişangâh / Sandûk-ı sîne maddesi). Sevgilinin kirpikleri oktur ve âşığın kalbini hedef almıştır. Savaş meydanında okların hedefi düşmanın kalbidir. Talim meydanında ise okların hedefi nişangâh olan sepettir. Şair, kalbi bir nişangâh sepetine benzetmiştir.

Kâlib-i düşmen nişân olmuş seped gibi olur

Karşu korsa tîrine meydânda hengâm-ı ‘itâb (Nev’i-zâde Atâyî D. K. 2/45)

“Meydanda azarlama vaktinde oklarına karşı koysa, düşmanın kalbi gibi nişan sepeti olur.”

2.5.4. Sebet-i Çarh

Lebîb, semayı bir hazine sandığı olan sepete, Süreyya takımyıldızını da bu sepetin kilidine benzetmiştir. Şair, kasideyi yazdığı paşa için dünyanın bütün parasının gözünde değeri olmadığını ifade etmiştir. Bundan dolayı hazine sandığına kilit vurmamasını istemekte; yani parayı halkın hizmetine sarf etmesine işaret etmektedir. Sepet, kilidi olan bir para sandığına benzetilmiştir.

Pul degil çeşm-i gınâsında bütün nukre-i dehr

Urmasın hîç sebet-i çarha süreyyâyı kilîd (Lebîb-i Âmidî D. K. 4/20)

“Zenginlik gözünde dünyanın bütün gümüş parası, pul değil. Sema sepetine Süreyya kilidini hiç vurmasın.”

2.5.5. Sepet Tîmârı Sözler

Osmanlı idaresinde belli bir hizmet karşılığı şahıslara tahsis edilen toprak topraklar tîmâr olarak adlandırılır. Bir mirasçı bırakmadan bu tîmâr sahiplerinin ölürse verilen

¹⁰⁶ (Nev’i-zâde Atâyî D. K. 2/45).

topraklar sahipsiz kalır ve bu topraklar “sepet tîmârî” olarak adlandırılır. Bu adı tîmârlarla ilgili belgeler bir süre sepette bekletildiği için almıştır. Bu topraklar, ortalık malı gibi düşünülüp bazı idarecilerin yemekliği olmuştur (Pakalın, 2004: 175). Lebîb, laf ambarı gibi olan bazı kimselerin kendine ait olmayan sözleri kendisininmiş gibi söylemesini “sepet tîmârî” olarak adlandırmıştır.

*Yer nihânî ba'z-ı yârânın **sepet** tîmârıdır*

Karye yok mahsûl yok pürdür müdâm anbâr-ı lâf (Lebîb-i Âmidî D. G. 76/2)

“Bazı dostların sözlerini ortalık malı gibi gizli yer, köy yok ürün yok laf ambarı daima doludur.”

2.5.6. Sofi / Sepet

Esrâr Dede, “kâle”yi yüzü çiçeklerle süslü sepetin içindeki güle benzetmiştir. Bir kumaş parçası olan kâle, dervişlerin giydiği yamalı, eski bir yokluk hırkasıdır. Bu hırka; sabır, zühd ve takvanın sembolü olmuştur. Bezm meclisi tekkeye, meclisin süsü olan gül ve sepet eski bir hırka giymiş sofiye benzetilmiştir. Bu eski hırka sofilere gül gibi güzel görünmektedir.

*Ol kâle gül-i rûy-ı **sepeddir** bize Esrâr*

En efkarımız tâlib-i nâ-çar değildir (Esrâr Dede D. G. 63/13)

“Esrâr; o kumaş, bize sepetin yüzünün gülüdür. En endişelimiz, çaresizlik talibi değildir.”

2.5.7. Süs Sepeti

İşret meclislerini süsleme geleneklerinden biri de sepetleri gül ve çiçeklerle doldurup meclisin muhtelif yerlerine koymaktır. Nedîm, parlak ve hoş şiirleri sepet içindeki güllere benzetmiştir. Sepetteki güller nasıl meclisi şenlendirip güzelleştiriyorsa bu renkli şiirler de meclise bir süs olup orayı güzelleştiriyor. Bu şiirlerin içinde toplandığı divanlar ise gül bahçelerinden daha güzeldir. Ayrıca mevsim muhtemelen kışa yaklaşmış ki artık işret meclisleri için gül bahçeleri yerine kapalı ortamlar olan divanlar tercih edildiği ifade edilmiştir. Nedîm, muhtelif yerlerden toplanan güllerin, seyir ve güzel koku için içine konulduğu eşyayı, sepet olarak ifade etmiştir¹⁰⁷. Beyitteki “gül-i rûy-ı sebed” tamlaması “gül dolu sepet” olarak çevrilebilir. Burada dikkat edilmesi gereken kelime “rûy”dur. Yüz ifadesi bize, güllerin sepetin tabanına değil görünür bir şekilde yüz kısmına konduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte gülleri sergilemek

¹⁰⁷ (Nedîm D. G. 128/1), (Esrâr Dede D. G. 63/13).

için kullanılan bu sepetin yayvan ve sığ olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Nedîm, kendi zamanındaki divan şiiirlerinin Sadi-i Şîrâzî'nin Gülistan'ına tercih edildiğine işaret etmektedir.

Nazm-ı rengindir gül-i rûy-ı sebed bu meclise

Şimdi dîvanlar müraccahdır gülistân üstüne (Nedîm D. K.3/5)

“Bu meclise sepetin yüzündeki gül; parlak, renkli ve hoş dizilmiştir. Şimdi divanlar tercih edilir gül bahçelerine.”

2.5.8. Şiir Sepeti

Gâlib, şiiirlerini sepette dizilmiş muhtelif çiçeklere, aşağıdaki beytinin içinde bulunduğu gazelini de bu sepetin içindeki güle benzetmiştir. Bu ifadelerden; meclislere süs olarak getirilen sepetlerde farklı çiçeklerin de bulunduğu ve onların üzerine de bir adet gül konduğu anlaşılmaktadır. Gâlib, hünerli şairlerden bu sepetin yüzündeki gülün üstüne gül koymamalarını istemekte ve kendi gazelini överek üzerine söz söylenmemesini veya nazire yazılmamasını istemektedir.

Bu gazeldir gül-i rûy-ı seped-i eş'ârım

Komasın Gâlib anın ehl-i kemâl üstüne gül (Şeyh Gâlib D. G. 197/7)

“Şiirlerimin sepetinin yüzündeki gül bu gazeldir. Gâlib, ehl-i kemal onun üstüne gül koymasın.”

2.5.9. Zembil

Nâbî, zembilin bir kullanım şekli olarak omuzda taşındığını ve insana ağırlık yaptığını ifade etmiştir. Bu ifadeler en az beş ila on kilo civarı bir ağırlığı içine alabilen bir sepet tarzında bir eşyayı gözümüzde canlandırmaktadır. Ayrıca zembil ve hasırın aynı maddeden imal edildiğini; fakat birinin insanın omzunda yük olduğunu diğierinin ise insanın ayağının altında kaldığını ifade etmiştir. Şair, kendisinin hasır gibi ayakaltında hizmet etmeyi istediğini, sepet gibi yük olmayı istemediğini ifade etmiştir.

Ko hasîr olup ayakda kalalum istemeziiz

Kimsenün dûşına bâr olmagı zembîl gibi (Nâbî D. G. 848/3)

“Bırak hasır olup ayakta kalalım, zembil gibi kimsenin omzuna yük olmayı istemeyiz.”

2.6. TORBA / BATTALİYE / BOĞÇA / ÇUVAL / MEŞREF

Kıl veya iplikten dokunmuş veya bezden yapılmış muhtelif boyutlarda, içine bazı malzemelerin taşınması ve saklanmasına yarayan ağzı büzülerek kullanılabilen eşyaya torba denmektedir. Torba, battâliye, bohça ve çuval birbirine benzer kullanım eşyalarını

ifade etmektedir. Bohça, üzeri nakışlı olmasıyla; battâliye, daha büyük olmasıyla; çuval, battâliyeden küçük olması ve torba basit olması yönüyle birbirinden farklılık göstermektedir. Mefreş ise yatak yorgan gibi eşyaları taşıma veya muhafaza etmeye yarayan büyük bir torba veya şiltedir.

2.6.1. Battâliye

Battâliye, resmî dairelerde genellikle işlevi bitmiş bazı evrakın ve lüzumsuz eşyaların konulduğu büyük boy bez bir torbadır.

Sümbülzâde Vehbî, konaklarda kendini şair sanan söz torbası hükmünde kimselerin bulunmasından şikâyet etmektedir. Şairin aşağıdaki beytinden; battâliyelerin, içinin ihtiyaç duyulmayan evrakla doldurulup toplu bir yerde durması için kullanılan torbalar olduğu anlaşılmaktadır.

Câygâh oldu o kâğıdlara battâliyye

Her konakda bulunur bir iki torbâ-yı sühan (Sümbülzâde Vehbî D. K. 64/67)

“Kâğıtlara mekân oldu kâğıt torbası, her konakta bir iki tane söz torbası bulunur.”

2.6.2. Bohça / Boğça / Boğ

Gezegenlerden sonra gelen felek olan sekizinci felek “kürsî”dir. Daha sonra arş gelmektedir. Aşkî paha biçilmez ve herkesin rağbet ettiği bir mücevhere benzeten Zâtî; aşkın muhafaza edildiği yerin, kâinatın en yüksek olan feleği olan arş sandığı olduğunu ve aşkın sanatlı süslü bohçasının ise kürsî feleği olduğunu söylemiş. Zâtî yaşamış olduğu toplumda, kıymetli şeylerin yüksekteki bir sandık veya nakışlarla süslü bohçalar içinde asılarak saklanması âdetine işaret etmiştir. Hatta değerli şeylerinin iç içe mahfazalarda saklandığı anlaşılmaktadır.

İşk bir kıymeti bi-misl metâ ‘-ı mergûb

‘Arş sandûkdur aña Kürsî murassa ‘ bir boğ (Zâtî D. G. 630/2)

“Aşk, emsalsiz bir kıymette arzu edilen bir şeydir. Ona, arş sandıktır; kürsî, süslü bir boğça.”

2.6.3. Çuvâl / Cüvâl / Cüvalik / Cevâlîk

Cüvâl, cüvalik ve cevâlîk tabirleri çuval anlamında kullanılmıştır¹⁰⁸. Gelibolulu Mustafa Ali, kese ile çuval arasında içerisine alınan malzemenin cinsi ile azlık, çokluk ve kıymet yönünden ilişki kurmuştur. Şair, bulunduğu devirde insanların paraya, mala ve zengin kişilere olan ilgisinin büyük hüner sahibi olan kimselere olamadığını ifade etmektedir.

¹⁰⁸ (Kadı Burhaneddin D. G. 928/4), (Kadı Burhaneddin D. G. 928/4), (Mesîhî D. K. 17/8).

Kemâl-i rağbeti var kise kise şîm ü zerûñ

Hüner cevâhiriniñ kadri yok çuvâl çuvâl (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 105/8)

“Kese kese altın ve gümüşe tam bir arzu var. Çuval çuval hüner cevherinin kıymeti yok.”

Ahmedî, sadece elide keşkûl ve sırtında çuvalı olan bir derviş, rind veya âşığa hitap etmektedir. Şair, bu ifadeleriyle dünya malına aşırı meyletmemeyi ders vermektedir. Allah’a tevekkülü olan kimsenin keşkûl ve çuvalı da bırakmalı çünkü onlara ihtiyaca duymayacaktır. Bu beyitte çuval, kişinin tüm mal varlığını içinde taşıdığı bir torba olarak kullanılmıştır.

Tevekkül varsa sende ne gerekdür

Bu keşkûl-i çerez-dân u cevâlık (Ahmedî D. G. 157/16)

“Sende tevekkül varsa, bu çerez kabının keşkûlüne ve çuvallara ne gerektir?”

2.6.4. Mefreş

Ahmedî, sonbahar mevsimini tasvir ettiği gazelinin aşağıdaki beytinde zümrüt renkli sergi olan bisâtı; bahçe tabanındaki çimenlik, inci çalısı bitkisinin yaprağı, bir midyenin ve bir güzelin ağzının içi manalarında kullanmıştır. Sonraki mısrada bu bisât mefreşe dönüşüp altın ve yakuta torbalık etmektedir. Mefreş, yatak yorgan gibi eşyaları taşıma veya muhafaza etmeye yarayan büyük bir torba veya şiltedir. Her ne kadar bu mefreş, içinde dökülüp sararmış ve kızıllaşmış olan altın ve yakut yapraklarını bulundursa da bisât ile kıyaslandığında daha kıymetsizdir. Şair bir bahçenin taban sergisini bahar mevsiminde bisât, sonbaharda ise mefreş olarak adlandırmıştır.

Le’âliniñ zümürüd-gûn bisâtı

Olup-durur zer ü yâkûta mefreş (Ahmedî D.G.302/3)

“İncilerinin zümrüt renkli sergisi, altın ve yakuta torba olur.”

2.6.5. Torba

Gelibolulu Mustafa Ali, helal tohumun bereketli olacağını ve ondan birkaç torba saman alınabileceğini ifade etmiştir. Torbanın saman taşımada kullanımını ifade etmiştir.

Katı tohm-ı halâl ise ol har

Tohmuña kor bir iki torba saman (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 11/19)

“O diken kesin helal tohum ise, o tohumdan bir iki torba saman çıkar.”

2.6.6. Yem Çuvalı

Çuval; basit, değersiz ve kolay bulunabilecek bir eşya olduğundan yem torbası olarak da kullanılmaktadır. Mesîhî, kendisine padişah tarafından hediye edilen ata yapmış olduğu hicvi içeren kasidesinin aşağıdaki beytinde bu ata yapmış olduğu tenkitlerini dile getirir. İki çuval yem yese bu ata az geldiğini; fakat üstüne iki nar yüklense taşıyamadığını ifade etmiştir. Şairin bu tenkidinin hedefinde bir şahsın bulunduğu düşünüldüğünde; bu şahsın çok yediği veya rüşvet aldığı, fakat iş yapmadığı anlaşılmaktadır.

Öñine yem virür iseñ azdur iki çuvâl

Üstine yük urur iseñ ağırdur iki nâr (Mesîhî D. K. 17/8)

“Önüne iki çuval yem verirsen azdır. Üstüne iki nar yük vurursan ağırdır.”

2.7. ZİNİT VE SÜS EŞYALARI KUTULARI

2.7.1. Âyîne-dân

Gümüş veya demir gibi metallerden imal edilen aynalar, kullanılmadığı zamanlarda kararmaması için gümüş veya keçeden imal edilen kılıf içerisinde muhafaza edilmiştir. Âyîne-dân tabiri, ayna muhafaza kılıfı anlamında kullanılmıştır. Aynanın geçtiği beyitlerde genellikle nemed/keçe ayna kılıfı manasında kullanılmıştır.

2.7.1.1. Ayna mahfazası ile âl-i ‘abâ arasındaki benzetme

Hadis kitaplarında bulunan rivayetlere göre Hz. Muhammed (a.s.m.) kendi abasını Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve kendisinin üzerine örtterek “*Allah’ım, benim ehl-i beytim işte bunlardır; bunların kusurlarını gider, kendilerini tertemiz yap*” diye dua etmiştir (Uludağ, 1989: 306). Bu duada öne çıkan ifadeler aba ve temizlik ifadeleri aynanın kılıfı olan keçede de gözükmektedir. Keçe de aba gibi aynanın üstüne geçirilir ve aynanın temiz kalmasına vesile olur. Âl-i abâ, ehl-i beyt olarak da adlandırılır. Diğer taraftan Divan şiirinde kullanılan âyinedâr tabiri, ister bir berber çırağının ayna tutması ister bir gelin süsleyicisi olan meşşâtanın ayna tutması isterse de bir dervişin para kazanmak maksadıyla ayna tutması olsun hepsi bir hizmet etmek, gerçekte olanı yansıtmak ve göstermektir. Şair kendini “âl-i abâ”nın âyinedârı olarak tanımlayarak ehl-i beytin hizmetinde olduğunu ifade etmiştir. Şairin, bu kimselerin zamanlarında çekmiş olduğu sıkıntıları, eza ve cefaları göstermek istediği anlaşılmaktadır. Ayrıca şair, keçe giymiş bir dervişin ve hırka giymiş bir rindin abalarını “âl-i abâ”ya benzetmiştir; çünkü bu abalar, kendini giyen derviş ve rindi dünyanın kirlerinden koruyup temiz tutmaktadır.

Geh abdâl-ı nemed-ber-dûş u geh rind-i 'abâ-pûşuz

Meger âyinedâr-ı tal 'at-i âl-i 'abâyuz biz (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 494/3)

“Bazen omzuna keçe almış abdal, bazen hırka giymiş rind, oysaki biz “âl-i abâ”nın yüzüne ayna tutanlardanız.”

2.7.1.2. Ah keçesi

Gönlünü aynaya, ahını ise nemede benzeten Necâtî, ahının keçeden imal edilmiş bir ayna kılıfı gibi aynanın paslanıp kirlenmesine engel olduğunu ifade etmiştir. Ayna kılıflarının keçeden imal edildiği ve paslanmayı önlemek için kullanıldığı aşağıdaki beyitlerden anlaşılmaktadır.

Sâf saklar gönlümün âyînesin

Mâni-i jengâr-ı âhımdır nemed (Necâtî Beg D. G. 48 /4)

“Nemed, pasa engel olan ahımdır. Gönlümün aynasını temiz bir şekilde saklar.”

Gelibolulu Mustafa Ali ise beddua eder bir üslup ile hitap ettiği kişinin bedeninin keçe altında paslanıp, boru veya ateşten çıkan duman gibi bükülmesini istemiştir. Bu ifadelerde aynanın keçe altında saklandığı anlaşılmaktadır.

Nemed altında zâtun âyînesi

Paslana şekl-i dîdgâh olasin (Gelibolulu Mustafa Ali D. Tercî-bend 7/7)

“Bedeninin aynası keçe altında paslansın boru gibi olasin.”

2.7.1.3. Âyine-dân pîrehen

Nef'î aşağıdaki beytinde sevgilinin bedeninin parlak göğsünü aynaya gömleğini de ayna kılıfına benzetmiştir. Sevgilinin göğsü gümüş renklidir, parlaktır. Bu durum onun aynaya benzetilmesine bir sebep olmuştur. Ayna imal yöntemlerinden biri de gümüşü parlatarak ayna yapmaktır. Vücudu aynaya benzetilen sevgilinin giydiği gömlek ise aynanın bir kılıfıdır. O vücudu kirden, pastan, nazardan muhafaza eder.

Cism-i pâkinde letâfet o kadar ki sanasın

Sînesi âyinedir âyine-dân pîreheni (Nef'î D. G. 143/3)

“Kusursuz, temiz bedeninin letafeti o kadardır ki sanırsın, göğsü ayna gömleği ayna kılıfı.”

2.7.1.4. Gümüş ayna mahfazası

Lebîb; aynayı şaraba, kadehi gümüş ayna mahfazasına ve sevgilinin ışık salan gümüş tenine benzetmiştir. Bu kadeh ve aynanın gümüşten imal edilmiş olması ayna gibi ışığı yansıtmasına sebep olmaktadır. Güzellerin vücudu gümüş renklidir ve parlar. Bunun

gibi gümüşten yapılan ayna mahfazaları ve kadehler de parlar, ışığı yansıtır. Lebîb, bir güzelin vücudunu gümüş bir ayna mahfazası yapmıştır. Bazı ayna mahfazalarının, şairin zamanında gümüşten imal edildiği anlaşılmaktadır¹⁰⁹.

Cihâz-ı duhter-i rezdir meger pîr-i mugân etmiş

Gümüş âyînedânın sîne-i tâb-efken-i mînâ (*Lebîb-i Amîdî D. G. 1/8*)

“Asmanın kızının/şarap kadehidir; fakat meyhaneci, gümüş ayna mahfazasının gümüş gibi şişesinin ışık salan sinesini etmiş.”

2.7.1.5. Hafıza âyîne-dânı

Ayna kılıfı aynayı nasıl muhafaza ediyorsa, şairin kendisi de sevgilisinin güzel suretini ve hayalini hafızasında muhafaza etmek istemiştir. Güzelin hayaldeki görüntüleri bir ayna, hafıza da onun kılıfı olarak düşünülmüştür. Nedîm peri gibi güzeli görünce dayanamayıp ölebileceğini söylemekte; ama gördüğü güzelliğin de hafızasından çıkmasını istememektedir.

Giderse cân u dil hayretle cism-i nâ-tüvânımdan

Perî-zâd-ı hayâlin çıkmaya âyîne-dânımdan (*Nedîm D. G. 106/2*)

“Gönlüm ve canım zayıf bedenimden şaşkınlıkla çıkarsa, peri gibi güzel hayalin hatırımdan çıkmasın.”

2.7.1.6. Meh âyîne-dânı

İnsanın yüzündeki ve başındaki deri, içindeki akıl ve fikrine bir kılıf bir mahfazadır. Şeyh Gâlib de memdûhunun aklını aynaya, ay gibi parlayan yüzünü de “âyîne-dân”a benzetmiştir. Güneş ışığı ile sevgilinin vücudunu gümüş gibi parlattır. Birçok yönden sevgilinin yüzüne benzetilen meh/ay ise sevgilinin anlayış aynasının; yani aklının kılıfı olmuştur.

Etse nâzar-ı mihri eser sîm-berâna

Ayîne-i idrâkine meh âyîne-dândır (*Şeyh Gâlib D. K. 28/21*)

“Güneşin bakışı, gümüş göğüslerine iz bıraksa; ay, anlayış aynanın muhafaza kılıfıdır.”

2.7.1.7. Keçe giymiş pervane keleş

Pervane, âşık; şem, maşuk olarak düşünüldüğünde pervanenin keçe giymesi âşığın mumun cazibesine kapılıp her geçen vakitte mumun alevine daha çok yaklaşması ve aşkta derinleşmesini sonunda ateşe düşüp yanmasını ifade etmektir. Pervanenin keçe giymesi; keleşin üzerindeki renklerin keleşin rengine, beneklerin ise keleşin yırtık

¹⁰⁹ (Nedîm D.K. 4/50).

ve parça parça olmasına benzetilmesiyle mümkündür. Keçeyi giymek manevi bir terakkinin bir yolculuğun başlangıcı olarak düşünülür¹¹⁰. Şair aşağıdaki beyitte keçeyi giymiş olan aynanın kalbinin ve gönlünün saf ve temizlendiğini ifade etmiştir.

Her nemed-pûş ol çerâga sûhte-pervânedür

Âyine-mânend kalbi sâfu dili rû-nümâ (Nev'i-zâde Atâyî D. K. 18/10)

“Her keçe giyen o muma yanık kelebektir. Ayna gibi kalbi temiz ve gönül yüzünü gösteren.”

2.7.1.8. Kepenek mahfazası

Şair, aynaların kılıfının keçeden imal edildiğine işaret için çobanların giydiği, kalın keçeden dövülerek yapılan kepenegi ayna kılıfı olarak ifade etmiştir¹¹¹. Aynaya benzettiği dervişin de bir kepenek giymesini istemektedir. Zaten dervişlerin kıyafeti de keçeden imal basit elbisedir. Bu ona çok görülmemelidir.

Kepenekten çü gılâfi olur âyînelerün

Ol kalender beçe sarılsa n'ola bir kepenek (Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi D. G. 98/2)

“Mademki aynaların kılıfı kepenekten olur. Ne olur o kalender/derviş çocuk sarılsa bir kepenek.”

2.7.1.9. Mened / Derviş hırkası

Necâtî; aynayı bir dervişe, keçeyi de derviş hırkasına benzetmiştir. Ayna, keçe içinde kaldığı sürece paslanmaz ve kirlerden temiz kalır. Yokluk hırkasını giyen kimse ise dünya kirinden temizlenir. Sevgili ise keçeden temiz çıkan aynaya hoşgörü ile bakar ona nazar eder. Bu nazar ise Allah'ın merhamet ve yardımını kendine celp etmektir.

Giydi nemed gedâ gibi geldi eşiğine

Senden safâ nazar umar ey dil-ber âyine (Necâtî Beg D. G. 513 /7)

“Keçe giydi eşiğine köle gibi geldi. Ey dilber ayna senden hoş görü umar.”

Ey dil safa gerekse gel et bir nemed kabul

Zirâ nemedde kesb-i safâ eyler âyine (Necâtî Beg D. G. 513 /5)

“Ey gönül! Huzur istersen gel bir keçeyi kabul et. Çünkü ayna keçe içinde saflık kazanır.”

¹¹⁰ (Şeyh Gâlib D. G. 55/5), (Bâkî D. G.478/4).

¹¹¹ (Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi D. G. 98/4)

2.7.1.10. Nemed / Nemed-pûş

Güzeller acımasızdır âşığın hâlimden anlamaz. Âşık, aşkından deli divane olup bir hırka bir lokma ile hayatını geçirir. Fuzûlî, âşığın aşkından divane olup keçe giymesini ayna keçe kılıf içene girmesine benzetmiştir¹¹². Âşık bir ayna gibi keçe içine girmiş ki sevgilisi süslenmek için aynaya bakar ümidiyle fakat bu güzel tenezzül edip açıp bir kez bile aynaya benzeyen âşığa bakmaz. Âşıklar ne kadar perişan ise sevgili o kadar güzel olduğu da anlaşılmaktadır.

*Bildi aşkımdan **nemed-pûş** olduğum âyîne veş*

Rahm edip bir kez baña bakmaz bu istiğnâya bah (Fuzûlî D. G. 58/4)

“Aşkıdan ayna gibi keçe giydiğimi bildi. Bu kibirli davranışa bak, acıyıp bir kez bana bakmaz.”

2.7.1.11. Peşmine-pûş

Peşmine-pûş, yün elbise giymek olup kıldan imal edilen keçe giymeye benzetilmiştir. Ayna kılıfı olan keçenin aynayı pastan koruduğu gibi insanı da yün keçe giymesi gamdan koruyacağına işaret etmiştir. Necâtî, keçe giymekle; din, iman, tarikat ilmlerini öğrenmeye işaret etmiş ve bunları öğrenenlerin gamdan, kederden temizlenebileceğini söylemiştir.

*Killetimden anlamam **peşmine-pûş** olduğumu*

*Zeng-i gamdan gönlümün âyînesin saklar **nemed** (Necâtî Beg D. G. 49 /4)*

“Kıt anlayışından dolayı yün hırka giydiğimi anlamam, yün keçe saklar gönül aynasını gam pasından.”

2.7.1.12. Şafak âyîne-dânı

Nef’î; güneşi, “mâşitâ”nın aynasına benzetmiş. Bu mâşitâ ise ayna olan güneşin yansıması ile kişinin düşünce ve fikirlerini süslemektedir; yani kişinin aklına birçok fikir ve ilhamı vermektedir. Sabah vakti güneş çıkmadan tan yerinin ağardığı vakit, bir ayna olan güneşinin kılıfına benzetilmiştir. Kısa bir vakit sonra mâşitâ aynayı kılıfından çıkaracaktır. Güneş doğmuş olacak, sabahın güneş çıkmadan önceki kızılılığı ayna kılıfı olan bir parça nemeddir. Her yeni gün doğduğunda insanları yeni fikirlere ve düşüncelere sevk eder.

Bir âyînedir mâşitâ-i reyine hûrşîd

Ki ana nemed pâre-i subh âyîne-dândır (Nef’î D. K. 9/25)

¹¹² (Nedîm D. G. 78/2),

“Düşünce gelininin süsleyicisine güneş bir aynadır. Ki ona bir parça sabah keçesi muhafaza kılıfıdır.”

Bânû-yı halvetserây-ı fikrine şeb perdedâr

Nevarûs-ı hacle-i reyine subh âyîne-dân (Nef'i D. K. 52/32)

“Fikir sarayının hanımına gece kapıcıdır. Düşünce odasının yeni gelinine sabah ayna kılıfıdır.”

2.7.2. Dürc, Dürcine ve Güher-dân

Dürc, dürcine ve güher-dân; küçük kutulara verilen bir ad olmakla beraber esas olarak ziynet eşyalarının muhafaza edildiği süslü ve kıymetli bir kutucuktur (Devvellioglu, 2017,217). Güher-dân ise kıymetli ziynet eşyalarının içine konulduğu cevherlik anlamına gelmektedir. Dürc, dürcine ve güher-dân tabirleri birbiri yerine kullanılmakla beraber aralarında fark gözetilmemiştir. Şairler soyut kavramları; bir silsileyi, soyu, ortak özellikleri olan kimselerin gruplarını iyi anlayabilmemiz için somutlaştırarak mücevher kutusu anlamına gelen “dürc” kelimesiyle ifade etmişler. Bu grupların içindeki fertleri ise mücevher kutusunun incisine veya en değerli bir taşına benzetmişler. Dürc ile ilgili yapılan benzetmelerin temelinde; yumuşakça familyasından, vücudu yumuşak kabuğu sert olan istiridye ve midye gibi deniz canlılarının kutuya benzeyen dış kabuğu ile içindeki inci oluşumu vardır. Bu inci herkes tarafından sevilen ve kıymetli olduğu bilen bir süs eşyasıdır. Bu sebeple övülecek kişi inciye benzetilir. Mücevher kutusu manası gelen dürc ise içinde inciye üreten midye ve istiridyenin süslü, sert ve koruma sağlayan dış kabuklarına benzetilmektedir.

Ey meh-i ruhsârûna hûrşîd ü keyvân müşteri

Kangı dürcün gevherisin kangı burcun ahteri (Âşık Çelebi D. G. 12/1)

“Ey, ay gibi yanağına Güneş ve Satürn’ün müşteri (olduğu sevgili)! Hangi mücevher kutusunun cevheri, hangi burcun yıldızısın?”

2.7.2.1. Dürc-i ‘Aden

Aden, Yemen çevresinde hem eski bir kasabanın hem de yine aynı bölgede bulunan bir denizin adıdır. Bu kasaba ve denizin ortak özelliği ise incileri ile meşhur olmasıdır. Eğer bir incinin büyüklüğü ve güzelliği ifade edilecekse Aden ile ilişkilendirmek şairlerin kullandığı yöntemlerden biridir (Şentürk, 2016: 101-102). Diğer taraftan beyit tasavvufi açıdan değerlendirildiğinde Hz. Âdem’in dünyaya gönderilmeden önce içinde bulunduğu cennet veya bahçeyi ifade eden Adn cenneti, Aden olarak ifade edilmiştir

(Yavuz, 1998: 390-391). Yine sevgilinin ağzı; yani dehen mazmununun bir manası da cenneti ifade etmektedir. Şairin, sevgilinin dudağını Aden incilerinin mahfaza kutusuna benzetmesinden Aden Denizi'nden çıkarılan inciye, Aden kasabasının meşhur sedefine ve Adn cennetine işaret ettiği anlaşılmaktadır.

Şol hokka-i la'lünde yatan silk-i cevâhir

*Aç la'l-i lebün seyr idelüm **dürce-i 'Aden** mi (Şahî D. G. 153/2)*

“Dudağın lalini aç, Aden incisinin kutusu mu? Şu dudak hokkasında yatan cevherlerin dizisi(ni) seyredelim.”

2.7.2.2. Dürce-i inşâ

Gelibolulu Mustafa Ali, süslü nesir olarak da ifade edilen “inşâ”sını diğer bir ifade ile düzyazısını överek mücevher kutusuna benzetmiştir. Bu nesir içindeki kelimeleri ise birer mücevhere benzeterek inşâsı ile övünmüştür. Beytinin diğer mısrasında düzyazısını kartala, şiirini de şahine benzetmiş. Şair, düzyazısının güzel olduğundan dolayı şiiri ile karıştırıldığını ifade etmiştir.

Dürce-i inşâda güherdür suhan-ı mevzûnum

Nesr-i nesrüm sanasın şâhin-i nazma karılır (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 447/4)

“Ölçülü sözlerim, nesrin mücevher kutusunda cevher gibidir. Düzyazımın kartalı, şiirimin şahini sanılarak karıştırılır.”

2.7.2.3. Dürce-i nüh-sadef

Sedef, midye ve istiridye gibi deniz canlılarına verilen genel bir addır. Bu canlıların içerisinde inci bulunmakta ve bu inciler ise nisan ayında yağın yağmurun, ağzı açık olan sedef içine girmesi ile oluşmaktadır. Dolayısıyla sedefin kendisi incinin kutusu ve mahfazasıdır. Eski düşünürler uzayı dokuz farklı katman olarak tarif etmişler. Bu katmanlara felek adını vermişler ve bu feleğin adlandırılması genellikle içerisindeki en parlak gök cismine göre yapılmıştır (Onay, 2013: 322). Her bir feleği bir tas, kova, tabak, çanak veya kutu gibi düşündüğümüzde içinde milyonlar inci tanesi gibi yıldızlar vardır. Sümbülzâde Vehbî, padişahı övdüğü kasidesinde eskiden dokuz kat olarak düşünülen kâinatı, içinde ihsan incileri olan bir sedefe veya mücevher kutusu olan dürce benzetmiştir¹¹³. Hem midyenin dış kabuğu içinde inci bulunmasından hem de uzay

¹¹³ (Sümbülzâde Vehbî D. K. 5/21), (Bosnalı Âsım D. K. 2/18), (Sümbülzâde Vehbî D. K. 65/10), (Şeyhî D. G. 59/3).

katmanları içinde yıldız incilerinin bulunmasından, felekler mücevher kutusuna benzetilmiş. Ayrıca yıldızların ve denizin köpüğünün çokluğu ihsan ve cömertlikle ilişkilendirilmiştir.

Güher-pâşî-yi ihsân ile dürc-i nüh-sadeî memlû

Kef-i deryâ- 'atâsı mâye-bahş-ı ebr-i nîsândır (Sümbülzâde Vehbî D. K. 33/39)

“Saçılmış ihsan incileriyle ile dokuz feleğin kutusu dolu. Cömertlik denizinin köpüğü, nisan yağmurunun bahsettiği cevherdir.”

2.7.2.4. Dürc-i dehân

Ağız; güzellik, küçüklük, parlaklık, kıymetli ve süslü olmak gibi yönleri ile mücevher kutu olan dürcü benzetilmiştir¹¹⁴. Bâkî, sevgilinin ağzını mücevher kutusuna ve şeffaf, parlak küçük bir hokkaya benzetmiş. Özellikle dürc-i dehânı var ise tabiri ile mücevher kutusu olan ağız o kadar küçük ki gözükmüyor manası anlaşılmakta. Şair bu beytinde dürcün; küçüklük, parlaklık ve şeffaflığını ön plana çıkarmıştır. Dudakları ise mücevher kutusu olan ağzın iki kapağı olarak tarif etmiştir. Ayrıca Bâkî, âbdâr ile ağız suyunu ve yeni çıkmış yakutun kırmızılığı gibi dudaklardaki taze bir kırmızılığa işaret etmiş. Güzelin ağzını; içinde inci gibi dişlerin olduğu küçük, parlak, kırmızı kapaklı bir mücevher kutusu olarak göstermiştir¹¹⁵.

Dürc-i dehânı var ise billûr hokkadur

Andan görinür iki latîf âbdâr la'l (Bâkî D. G. 311/3)

“Mücevher kutusu gibi ağız varsa o parıltılı bir küçük kap olan hokkadur. Onda iki hoş taze lal gibi dudak var.”

2.7.2.5. Dürc-i lâ'l

Şairler “dürc-i lâ'l” tabiri ile sevgilinin ağzını, kendi ağzını, övmek istediği kişinin ağzını ve âşığın gözünü kastetmişler¹¹⁶. Parlak, kırmızı ve kıymetli bir taş olan lâ'l mazmun olarak sevgilinin dudağını ifade etmektedir¹¹⁷ (Erkal, 2009: 54). Genç kızlar belli bir yaşa geldiğinde yüzünde ve dudaklarının kenarında ayva tüyleri çıkar ve bunlar bir süs ve güzelliği artırıcı bir unsur olarak görülür. Necâtî, güzelin ayva tüylerini

¹¹⁴ (Nâbî D. K. 2/102), (Ahmedî D. G. 90/1).

¹¹⁵ (Ahmedî D. G. 249/1).

¹¹⁶ (Bosnalî Âsım D. K. 4/81, (Bosnalî Âsım D. G. 82/1), (Ahmedî D. G. 486/2), (Kadı Burhaneddin D. G. 526/2).

¹¹⁷ (Ahmedî D. G. 462/7), (Ahmedî D. G. 2/7), (Ahmedî D. G. 42/7), (Ahmedî D. G. 59/3), (Ahmedî D. G. 350/1), (Ahmedî D. G. 273/7), (Ahmedî D. G. 642/7), (Ahmedî D. G. 646/1), (Ahmedî D. G. 678/1),

mücevher kutusuna benzeyen dudaklarının süsü olarak düşünmektedir. Dolayısıyla şair, ayva tüyleri ile yakuta benzeyen dudaklar arasında bir güzellik yarışını başlatmıştır. Bu ayva tüylerine, yakut gibi güzel ve bir mücevher kutusu olan dudağa laf attırıyor (Pala, 2013: 196).

Derc olalı kenâresine dürc-i lâ'linin

Yâkûta harf atar senin ey dil-rübâ hatın (Necâtî Beg D. G. 283/3)

“Ey, gönül kapan güzel! Ayva tüylerin, dudaklarının mücevher kutusunun kenarına konulalı, yakuta laf atar (Tanyeri, 1999: 140).”

Kadı Burhaneddin, kıymetli şeylerin muhafızı olacağından mücevher kutusu gibi kıymetli olan dudakların yanındaki siyah beni onun koruyucusu gibi düşündüğü anlaşılmaktadır.

Nigârâ teng-dil olma eger sorar isem

Ki la'l-i dürci yanında ne zengî kara yatur (Kadı Burhaneddin D. G. 1248/5)

“Ey, sevgili! Mücevher kutusu dudaklarının yanında neden kara bir zenci yattığını sorarsam sıkılma.”

2.7.2.6. Dürc-i la'l-i kân-ı âteş / Göz

Dürc-i la'l, kahir ekseriyetle dudağa benzetilmektedir; fakat Bosnalı Âsım, “dürc-i la'l”i âşkın gözüne teşbih etmiştir. Âşık, sevgilisinin ayrılığında acı çeker ve daima ağlar bunun neticesinde gözleri kanlanır. Âsım, âşkın kanlı gözünü, ateşli bir maden ocağının kırmızı bir mücevher kutusuna, göz içindeki gözyaşını ise o mücevher kutusunun incisine benzetmiştir (bk. İnciyi/Cevheri ateşe tutmak maddesi). Şairin kendi gözyaşlarını, ateş denizinin incisine benzetmekteki amacı Kızıldeniz'den çıkan Aden incisine işaret etmektir; çünkü Aden incisi, bilinen en meşhur incidir.

Bu hûnîn dîde gûyâ dürc-i la'l-i kân-ı âteşdür

Sirişküm katresi anda dūr-i 'ummân-ı âteşdür (Bosnalı Âsım D. G. 82/1)

“Bu kanlı göz, sanki ateş ocağının kırmızı mücevher kutusudur. Gözyaşımın damlası onda ateş denizinin incisidir.”

2.7.2.7. Dürc-i dil

Şair gönlünü mücevher kutusuna teşbih ederek içerisinde gizli bulunan inci ve cevher olan sözlerini sevgilisi için söylemiş¹¹⁸. Sevgilisine dil döktüğünü ve onu sevdiğini ifade etmiştir. Vehbî, içerisinde inci ve mücevher sözleri saklanması yönüyle gönlünü

¹¹⁸ (Nef'î D. K. 57/16)

mücevher kutusuna benzetmiştir. Osmanlı toplum hayatının geleneklerinde olan saç saçmak, aşağıdaki beyitte padişahın ayağına inci ve mücevher saçmak olarak ifade edilmiştir. Ayağına saç saçmak, o kişinin büyüklüğünü ve kıymetini göstermek anlamını da ifade etmektedir¹¹⁹. (bk. Saçı saçmak maddesi.)

Kadr-dân şâh-ı cihânsın pâyiña kıldım nisâr

Ben de dürc-i dilde pinhân böyle dürr ü gevheri (Sümbülzâde Vehbî D. K. 25/48)

“Cihanın şahı olduğunu bilip ayağının altına, gönlümün mücevher kutusunda gizli bulunan inci ve mücevher saçtım.”

2.7.2.8. Dürc-i sîne

Şair, sine olarak ifade ettiği göğsünü mücevher kutusuna, kalbini de o mücevher kutusundaki en kıymetli mücevherine veya parasına benzetmiştir. Kalp, sevginin mahallidir. Bu bağlamda şair, sevgilisine olan sahte aşkı kendi sinesinden daimî silince, son tek gözyaşının da dostu tarafından silinmesini istemektedir. Diğer taraftan dünya aşkını sinesinden çıkararak elinden hiç çıkmayacak daimî ahiret incisine kavuşacaktır. Kalp paranın bir manası sahte paradır ve bu para, para kutusundan atılmalıdır. Zâtî, aşağıdaki beytinde buna da işaret etmiştir.

Nakd-i kalbi dürc-i sînemden silince dem-be-dem

Dîdeden dürr-i yetîm-i eşkümi sil dôstum (Zâtî D. G. 928/2)

“Dostum! Sinemin mücevher kutusundan, kalp parasını daimi silince, gözümde gözyaşımın tek kalan incisini sil.”

2.7.2.9. Dürc-i şevket

Padişahın nesli büyüklük, ululuk ve yüce olmak yönü ile “dürc-i şevket”e benzetilmiş ve yeni doğan bir şehzade bu mahfazadaki cevherlerden biri olmuştur¹²⁰.

Selim'i Mustafâ Hân'a mübârek tâcdır gûyâ

Nümâyân cevher-âsâ dürc-i şevketden bu şehzade (Sümbülzâde Vehbî D.K. 4/58)

“Yüceliğin mücevher kutusundan inci gibi görünen bu şehzade, güya Selim, Mustafa Han’a taçtır.”

¹¹⁹ (Gelibolulu Mustafa Ali D. Muammalar 10)

¹²⁰ (Nev'î-zâde Atâyî D. K. 19/22).

2.7.2.10. Dür-i ‘akîk

Akik kutusu tabiri, Ahmedî tarafından hem şarap testisine hem de ağza benzetilmiştir. Ağza benzetilmesi; diş incilerini, lal gibi dudakları içinde bulundurması ve ağız renginin güzelliğinden dolayıdır. Dür-i ile ifade edilen bu kutular, içinde bulunan kıymetli taşlara göre de isimlendirilmektedir.

Sâki-yi sîm-çihreden câm-ı zer isde subh-dem

*Kim ola tolu la ‘l-i ter **dür-i ‘akîk** fâm-ı fem (Ahmedî D. G. 467/7)*

“Gümüş simalı sakiden sabah vakti altın kadeh iste. Akiğin mücevher kutusu renkli ağız(dan) ki taze kırmızı dudak suyu (şarap) dolu olsun.”

2.7.2.11. Dür-i dür-nisâra

Şair; yârin ağzını, inci kutusu anlamına gelen “dür-i dür-nisâr”a ve o ağızdan saçılan kelimeleri mücevher kutusundan saçılan incilere benzetmiştir. İnci saçmakla, saç saçmak âdetine işaret edilmiştir (bk. Saçı saçmak maddesi). Ayrıca beyitte “Söz yok dehân-ı yâra” tabiri ile ağzın yok denecek kadar küçük olduğuna işaret vardır.

Söz yok dehân-ı yâra ne dersin sözün nedir

*Ol **dür-i dür-nisâra** ne dersin sözün nedir (Sümbülzâde Vehbî D. G. 60/1)*

“Söylenecek söz olmayan yârin ağzına ne dersin, sözün nedir? O inci saçan mücevher kutusuna ne dersin, sözün nedir.”

2.7.2.12. Dür-i ‘adl ü ihsân

Nev’î-zâde Atâyî, bir şehzâdenin doğumu için yazdığı tarihinde, “dür” ifadesini adaletli ve ihsan sahibi kimselerin içinde bulunduğu bir mücevher kutusuna benzetmiştir. Diğer ifade ile dür kelimesi adaletli ve ihsanı bol padişahın soyuna işaret etmektedir. Yeni doğan şehzade ise mücevher kutusuna benzetilen bu soydan iri bir incidir. Bu benzetmenin temelinde, deniz içinde inci bulunan bir istiridye bulunmaktadır.

Yem-i ikbâlden geldi kenâre

***Dür-i şeh-vâr dür-i ‘adl ü ihsân** (Nev’î-zâde Atâyî D. T. 7/2)*

“Talih denizinden kenara geldi. İhsan ve adaletin mücevher kutusu(nun) iri incisi.”

2.7.2.13. Dür-i dür-i nübüvvet

Şair aşağıdaki beytinde peygamberlik müessesesi veya nübüvvet silsilesini mücevher kutusuna benzetmiştir. Ayrıca “dür-i nübüvvet” tabiri risalet burcuna, şehadet âlemine ve mana memleketine; yükseklik, genişlik ve kıymetlilik yönleriyle benzetilmiştir. Hz.

Peygamber(s.a.v.)’i ise risalet yıldızlarının ayına, görünen âlemin güneşine, mana ülkesinin padişahına ve nübüvvet kutusunun incisine benzetmiştir¹²¹.

Meh-i burc-ı risâlet âfitâb-ı ‘âlem-i sûret

Dür-i dürc-i nübüvvet pâdişâh-ı kişver-i ma ‘nâ (Nevî-zâde Atâyî D. K. 1/24)

“Risalet burcunun ayı, suret âlemin güneşi, nübüvvetin mücevher kutusunun incisi, mana memleketinin padişahı.”

2.7.2.14. Dür-i lü’lü

Dür-i lü’lü, inci kutusu anlamında “dür-i dürr” ile aynı anlamlarda kullanılmıştır. Ahmedî, sevgilinin kırmızı lal gibi olan dudağını inci kutusuna benzetmiştir.

Yañaguñ ‘aksi-durur rengi-i lâle

*Dudaguñ la ‘li-durur **dür-i lü’lü** (Ahmedî D. G. 536/4)*

“Lalenin rengi, yanağının yansımasıdır. İnci kutusu, dudağının lalidir.”

2.7.2.15. Dür-i yâkût

Dür-i yâkût, değerli bir taş olan yakutların konulduğu bir mahfazayı ifade etmektedir. Dede Ömer Ruşenî lali; yani dudağı yakut kutusuna benzetmiştir. Ayrıca lalası tarafından terbiye edilen kimsenin içine nasihat incileri konulmuş.

***Dür-i yâkûtı** kût-ı cân la ‘li*

Müdreç içinde lü’lü-i lâlâ (Dede Ömer Ruşenî D. G. 2/4)

“Dudakları; yakut mücevher kutusu, canın rızkıdır. Lalanın incisi, içine konulmuştur.”

2.7.2.16. Dür-i pür-elmâs

Ceyb kelimesi hem “yaka” hem de “cep” manasına gelmektedir. Şair aşağıdaki beytinde “ceyb” için her iki manayı da kastetmiş olabilir. Elbise yakasına kutu asılmayacağından elmasla işlenmiş bir elbise yakası gözümüzde canlanmaktadır. “Dür-i pür-elmâs” tabirinden elmas işleme ile doldurulmuş yaka anlaşılmaktadır.

Sanki bu hâneye bu kâşâne

*Ceyb-i cânânda **dür-i pür-elmâs** (Şeyh Gâlib D. Tarihler 41/3)*

“Sanki bu konağa bu köşk, sevgilinin cebi/yakası elmas dolu mücevher kutusudur.”

2.7.2.17. Dür-i güher

Şair, bir sarrafın kuyumcu dükkânında yaptığı bazı mücevher imalini ve onların kıymetlilerinin müşteri bulması diğerlerinin dükkânda kalmasını anlatacağı manaya örnek olarak vermiştir. “Dür-i güher” ve “dür-i cevher” tabirleri kıymetli taşlardan

¹²¹ (Nevî-zâde Atâyî D. K. 8/40), (Nevî-zâde Atâyî D. K. 19/22).

oluşan ziynet eşyalarının konulduğu, kendisi de süslü güzel bir kutuyu ifade etmektedir¹²². Kadı Burhaneddin, cevher kutusunu sevgilinin ağzına benzetmiş, sevgiliyi konuşturarak içindeki söz incisi ve lalini döktürmüştür. Bu incilerin yanında altın ve gümüşün kıymeti düşmüştür. Diğer taraftan şairin, şiirini övmek için kendi ağzını mücevher kutusuna benzettiğini düşünürsek¹²³; kendi şiirleri inci ve lal gibi kıymetli, diğer şairlerin şiiri, alıcısı bulunmayan altın ve gümüş gibidir.

Şol dürc-i güherden dökeli la'l ile lü'lü

Altun ile gümüş dahi bağladı dükkânı (Kadı Burhaneddin D. G. 1097/5)

“Şu cevher kutusundan inci ve lal dökeli, altın ile gümüş dahi dükkân kapattı.”

2.7.2.18. Dürc-i gevher

Dürc, bazı beyitlerde derç etmek yani işlemek manasında kullanılmıştır (bk. Dürc-i Pür-elmâs maddesi). Şeyh Gâlib, dürc-i gevheri sevgilinin dudağı ve dudağının üstünde yeni çıkan ayva tüylerine benzeterek, dudağı üzeri cevherler işlenmiş bir mücevher kutusu olarak ifade etmiştir¹²⁴. Şair, sevgilinin inci gibi dişlerin görünmediğini, mücevher kutusu olan dudakları kapalı olmasına bağlamaktadır. Diğer taraftan ferahlık kitabı olan yüzünü dürüp sakladığı için onu da göremez.

Leb-i hât-âver-i bak dürc-i gevher imiş anın

Dürerde gördüğümüz yokdu hiç kitâb-ı ferah (Şeyh Gâlib D. G. 32/3)

“Tüyleri yeni çıkan dudağa bak onun mücevher kutusuymuş. Gönül açan kitap(ta) hiç inciler gördüğümüz yoktu.”

2.7.2.19. Gevher-i dürc-i şeref / İnsaniyet

(bk. Öküzün boynuna inci takmak maddesi.)

2.7.2.20. Gonca dürci

Gonca mazmunu sevgilinin açılmamış küçücük ağzını ifade etmektedir. Gonca açılmadan önce yekpare bir şekilde durması Allah'ın birliğini ifade eden tevhidî, goncanın açılıp kat kat gül olması kesret tabakatı olan dünyadaki mevcudata işaret etmektedir. Şehrî, goncanın açılmamış olan dış tabakasını bir dürcü benzetmiştir. Dürc açık olsa içine çer çöp veya hayal gibi şeyler içine girebilir. Bu ifadelerle mücevher

¹²² (Sümbülzâde Vehbî D. K. 7/29), (Şeyh Gâlib D. G. 32/3), (Ahmedî D. G. 216/3), (Dede Ömer Rüşenî D. Tuyuglar 21),

¹²³ (Ahmedî D. G. 486/2).

¹²⁴ (Şeyh Gâlib D. Tarihler 41/3).

kutusunun açık olmamasının, küçüklüğünün ve içindekinin başkaları tarafından görünmemesinin kıymetine işaret edilmiştir.

Gül gibi har ü has ırmemiş ola dâmânına

Goncaveş dürcini açmamış ola dest-i hayâl (Şehrî D. G. 89/7)

“Gül gibi eteğine çalı çırpı erişmemiş olsun. Hayal eli, gonca gibi mücevher kutusunu açmamış ola.”

2.7.2.21. Göz, ağız ve bel dürcinesi

Ahmedî, dürcine tabirini süslü mücevher kutusu anlamında kullanılmaktadır. Güzelin ağzı ve beli birer mücevher kutusudur; fakat âşığın gözünde bu mücevher kutusunun görüntüsü birer inci ve cevherdir. Şaire göre âşığın gözü de o görüntüyü saklayan bir mücevher kutusu olmuştur. Hem sevgilinin beli ve ağzı dürcineye hem de âşığın gözü cevher ve incilerin konulduğu mücevher kutusuna benzetilmiştir.

Dürcine midir ol bel ü dendânuñ iy ‘aceb

Ki oldu bu resme mahzen-i dürr-i güher gözüm (Ahmedî D. G. 425/4)

“Ey! Acaba o bel ve ağız dürcine midir? Ki gözüm bu görüntüye cevher incilerinin mahzeni oldu.”

2.7.2.22. Güher-dâne kayık

Gelibolulu Mustafa Ali, padişahın bir kayık seyahatini tasvir ettiği beytinde, kayığı mücevher kutusuna, içindeki Sultan Murad’ı da mücevher kutusu içindeki en değerli mücevhere benzetmiştir. Saltanat kayığı ile mücevher kutusu; şekil, süslü olması ve içindekilerini muhafaza etmesi yönüyle aralarında benzetme ilişkisi kurulmuştur.

Dürr-i şehvâresidür hazret-i Sultân Murâd

Öğünürse n’ola anuñla güher-dâne kayık (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 33/5)

“Hazreti Sultan Murad, muhteşem bir incisidir. Mücevher kutusu (olan) kayık, onunla övünse ne olur.”

2.7.2.23. Ka‘r-ı güher-dân

Gelibolulu Mustafa Ali, cömertliğinin o kadar çok olduğunu ve devam ettiğini, elinin köpüğü gibi çok olan ikramını, köpüğün büyük denizlere ulaşmasıyla ifade etmiştir. Şair, sözlerinin çok feyizli ve inci gibi kıymetli olduğunu, sözlerinin feyzinin keremiyle derin bir mücevher kutusunun dolmasına işaret etmiştir. “Ka‘r-ı güher-dân” tabiri; içerisinde inci oluşan yumuşakçalardan istiridye ve midyelerin denizlerin derinliklerinde bulunmasını veya mücevher kutusu gibi olan istiridyenin büyüklüğünü ifade etmektedir.

Her iki durumda da şairin sözünün feyzinin çokluğu ve uzak yerlere ulaşması, insanın derinine işlemesi ve sözleriyle hacimli divanları ve kitapları doldurması anlaşılabilir. Ayrıca bu durum nisan yağmurunun inci oluşması için kerem vasıtasıyla midyelere ulaşmasına da işaret etmektedir. Mücevher kutusu, ne kadar derinse o kadar ziynet eşyasını içine alacağı için, sahibinin zenginliğini de göstermektedir.

Kef-i cûdumdan irür lücce-i 'ummâna kerem

*Feyz-i nutkum yitürür **ka 'r-ı güher-dâna** kerem (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 886/1)*

“Cömertliğimin köpüğünden engin denizlere keremim ulaşır. Sözlerimin feyzi, mücevher kutusunun dibine keremimi yetiştirir.”

2.7.2.24. Kelam ve hidayet

Dürce; ağız ve dudaklara benzetildiğinden bu iki uzvun tasavvufi ıstılahta karşılıkları; takdis yolu ile olan mütakellim sıfatı ve kelâmdır (Levend, 2015: 48). Sufilerde bir latife olarak bilinen sır, şeriatta hidayet ve ulemada fazilet olarak tabir edilir. Bunlar ortak bir manayı ifade etmektedir (Ceylan, 2007: 280). Ahmedî'nin aşağıdaki beytinde, mücevher kutusu gibi olan dudaklardan çıkan sözün cana sirayet edeceğini ifadesi, hidayet ve kelam manalarını çağrıştırmaktadır¹²⁵. Gönülden çıkan tatlı sözler dil aracılığıyla muhatabının kalbine ve ruhuna sirayet edip hidayet ve fazilete vesile olur.

*La 'lüñ ne **güher dürci-durur** eyle hikâyet*

Kim tatlu söz ider dil-ile câna sirâyet (Ahmedî D. G. 90/1)

“Dudağın, nasıl (bir) mücevher kutusudur söyle ki tatlı söz, gönül ile cana sirayet eder.” Sevgilisine begüm diye hitap ederek Hint prensesine benzeten Kadı Burhaneddin, maşukunun ağzını veya dudaklarını dürcce, ondan çıkan sözleri de inciye benzetmiştir. Ağzın kilitli olması, sevgilinin çok konuşmamasına, ağzının küçüklüğüne ve içerisinde kıymetli incilerin bulunmasına işaretir.

Diğer taraftan, inci gibi olan sevgilinin kelimaları âşığın gönlünün kilidini açıp orayı fethetmektedir. Öyle de Allah'tan gelen ilahi kelimaların kapalı kalpleri açarak hidayet vermesi manasını da ifade etmektedir.

***Dürc-i güherden** begüm eğer dürc-i güftâr*

Çıhar olur ise feth olur bu mukaffel (Kadı Burhaneddin D.G. 1249/5)

¹²⁵ (Şeyh Gâlib D. Tarihler 49/4),

“Prensesim! Eğer bu kilitli (şey) açılırsa mücevher kutusundan söz incisi çıkar.”

2.7.2.25. Kulak güher-dânı

Şairler; dudak ve ağzı, içinde inci gibi dişleri bulundurmaları yönüyle bir mücevher kutusuna benzetmelerinin yanı sıra işitilen inci gibi değerli ve faydalı sözleri içerisinde tutması yönüyle kulağı da mücevher kutusu olan güher-dân ve dürce benzetmişler. Sözler, kıymetli madenler kadar değerli olduğundan bunların muhafaza edileceği yerin de süslü ve güzel olması gerekmektedir. Gelibolulu Mustafa Ali, sözlerinin mücevher gibi kıymetli olduğunu düşündüğü için muhatabının kulağını da anlayabilirse mücevher kutusu yapmak istemiştir. Bu durum “kulağına küpe etmek” deyimini anımsatmaktadır.

Ben ne vâdiden kadem basdum bu bahre su gibi

*Sözlerüm fehmi eyleseñ gûşuñ **güher-dân** eyleyem (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 13/92)*

“Ben su gibi ne çok vadiden (geçerek) bu denize ulaştım. Sözlerimi anlarsan kulağını mücevher kutusu eyleyeyim.”

Kulak, Ahmedî tarafından hem dürce hem de sedefe içerisinde inci gibi sözleri bulundurması yönüyle benzetilmiştir¹²⁶.

Çün vâsfîder ol leb ü dendânı Ahmedî

*Her gûş la'le **dürce** olur u lü'lüye sadef (Ahmedî D. G. 330/7)*

“Ahmedî! Mademki o dudakları ve ağzı tarif eder. Her kulak, yakuta kutu ve inciye sadef olur.”

2.7.2.26. Poetika / Şiir sanatı

Ahmedî ve Bâkî'nin aşağıdaki beyitleri bir fahriyedir. Şairler kendi dudak ve ağızlarını lal dolu bir mücevher kutusuna, sözlerini ise kıymetli inci tanelerine benzeterek kendi şiirleriyle övünmüşler¹²⁷. Ayrıca Bâkî, fesahati bir dürce; yani söz incilerinin muhafaza edildiği mücevher kutusuna da benzetmiştir¹²⁸.

*Ne güher-ver la'lüñüñ **dürçinde** eydür Ahmedî*

Gûş-vâr it kulaguñda anı kim dür-dânedür (Ahmedî D. G. 261/9)

¹²⁶ (Ahmedî D. G. 148/9), (Dede Ömer Ruşenî D. Tuyuglar 21),

¹²⁷ (Ahmedî D. G. 726/11), (Gelibolulu Mustafa Ali D. Kısa Mesneviler 2/44), (Bâkî D. G. 347/2), (Ahmedî D. G. 216/3), (Nefî D. K. 57/16).

¹²⁸ (Bâkî D. G. 347/2), (Bosnalı Âsım D. K. 4/81).

“Ahmedî, lal kutusu olan ağzında ne cevherler var, söyler. Onu kulağında küpe et ki (sözleri) inci tanesidir.”

Söylese lafz-ı dürrer-bârına söz yok Bâkî

Dürr-i la'lindeki her dâne-i lü'lû da güzel (Bâkî D. G. 313/6)

“Bâkî! (Başkası) konuşsa inciler yağdıran lafızlarına söz yok. Dudağının mücevher kutusundaki her inci tanesi de güzel(dir).”

Bosnalı Âsım; ağızdan çıkan sözleri mücevher kutusundaki parlak incilere, lal kutusu olan dudağı ise mücevher kutusuna benzetmiştir.

Degül encüm geçince kürsîye ol vâ'iz-i 'âlem

Saçıldı dürr-i la'linden anuñ çok lü'lü'-i lâle (Bosnalı Âsım D. K. 4/81)

“Yıldızlar değil, o âlemin vaizi geçince kürsüye, onun dudağının mücevher kutusundan çok parlak inciler saçıldı.”

2.7.2.27. Sır

Sır, tasavvuftaki seyr ü sülûkte; sırasına göre işletilen kalp, ruh, sır, hafi, ahfa olan letâif-i hamseden üçüncüsüdür (Uludağ, 2012: 317). Temaşa makamı olan sır latifesini işleten kimseler diğer kimselerin göremediği hâl ve vaziyetleri keşfedip görebildiği ifade edilmiştir (Kiraz, 2018; Ceylan, 2007: 280). Ahmedî, ağza benzettiği mücevher kutusu olan dürcü, gizli bir sır olarak nitelemiştir. Şair beytinde hem sevgilinin ağzını nasıl açıp sevgiliyi konuşturacağını hem onun ağzını nasıl tarif edeceğini hem de sevgilinin sır olan ağzının çok kez şerh edilse bile manalarının tümüne ulaşamayacağını ifade etmiştir. Ayrıca beyitten sevgilinin en çok seyredilen uzuvlarından olan ağız ve dudakların müşahedesi ile âşığın bazı gizemli, kutsi manalara mazhar olabileceği anlaşılmaktadır.

Ağız ne dürr-i güher-durur diyene ben

Nice ideyim şerh anı ki râz-ı nihândur (Ahmedî D. G. 174/2)

“Ağız nasıl (bir) mücevher kutusudur diyene ben, onu nasıl izah edeyim ki (o) gizli sırdır.”

2.7.2.28. Varlık / Vücut

Hadisin rivayetine göre ilk, Hz. Peygamber(s.a.v.)’in nuru yaratılmış. Bütün vücut âlemleri ve kâinat o nurdan yaratılmıştır (Çeşitli, 2012: 231-232). O nur nihayetinde Hz. Peygamber(s.a.v.)’de beden elbisesini giymiştir. Hz. Âdem(a.s.)’den beri silsile hâlinde nesilden nesle aktarılıp gelen nurun, Hz. Peygamber(s.a.v.)’de vücut bulması hakikatini

ifade ederken Nâbî, vücudu bir mücevher kutusuna, Hz. Peygamber(s.a.v.)’i bir cevhere benzetmiştir.

Bü’l-beşerden sana dek ey güher-i dürc-i vücûd

Nûr-ı rûhânî idi bâr-ı katâr-ı ecdâd (Nâbî D. K. 2/124)

“Ey, vücut kutusunun mücevheri! İnsanlığın babasından sana kadar ecdat silsilesinin meyvesi, ruhani nurdu.”

2.7.2.29. Nur (tevhid) kutusu / Dürc-i pür-envâr

Şeyh Gâlib, vefatı için tarih düşürdüğü Şeyh Muhammed Efendi’yi tevhid nurlarıyla dolu olan bir mücevher kutusuna benzetmiş. Allah dostluğunun sırlarını zevk veya beyan ettiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla hem beden ile dürcün hem de dürc ile ilahi sırların ilişkisini kurmuştur¹²⁹.

Neş’e-i tevhîde gûyâ dürc-i pür-envâr idi

Mahremân-ı ülfetin eylerdi hep pür-şevk-i keyf (Şeyh Gâlib D. Tarihler 50/4)

“Tevhidin manevi zevkine nur dolu mücevher kutusu idi. Dostluğun sırlarını hep şevk dolu keyif eylerdi.”

2.7.3 Nigîn-dân

Nigîn-dân yüzük mahfazası anlamına gelmektedir. Bu kutu içerisinde sadece yüzük değil inci, elmas ve lal gibi diğer değerli ziynet eşyaları da muhafaza edilmektedir. Yüzük muhafaza kutuları süslü olup altın, gümüş gibi değerli madenlerden yapılmaktadır. Nergis çiçeği, dudaklar, memleket, sevgilinin bedeni, tab’ ve âşığın ağzı, “nigîn-dân”a benzetilmiştir.

2.7.3.1. Âşığın âgûş-ı nigîndânı

Nedîm, midye ve istiridye gibi sedef de denilen deniz canlılarının içine yağmur tanesinin düşüp inci oluşması mazmununu beytine esas yapmıştır. Bir âşık ile münasebeti görülmemiş, açılmamış gonca gibi genç ve taze bir güzele hitap ederek, o goncaya ve inciye benzeyen küçücük dudakların, sedef ve mücevher kutusuna benzeyen âşığın ağzına düşeceğini ifade etmiştir. Bu durum, âşık tarafından bir güzelin öpülmesini anlatmaktadır. Sevgilin dudağı “lal”dir, lal ise incidir, inci ise elbette bir sedefin kucağında, içinde olur, oraya gelir. Şair nigîn-dân tabiri ile inci konulan bir mücevher kutusunu, âşığın ağzını ve sedefi kastetmiştir.

Âşkın ağzına bir gün düşer ey gonca lebin

¹²⁹ (Ahmedî D. G. 425/4).

La 'ldir elbet o âgûş-ı nigîndâna gelir (Nedîm D. G. 15/7)

“Ey gonca! Dudakların bir gün âşığın ağzına düşer. İncidir, o yüzük kutusunun içine muhakkak gelir.”

2.7.3.2. Dâne-i elmâs-ı nigîn-dân

Gâlib, padişah için yazmış olduğu kasidesinde padişahı, yüzük kutusuna benzettiği felek dairesinin süsüne ve içi elmaslarla dolu bir yüzük veya mücevher kutusuna benzetmektedir. Bu mücevher kutusundaki elmas tanesinin çerâğ olmasından, padişahın dünyayı aydınlatacak kadar parlak bir hüküm sürdüğü anlaşılmaktadır.

Ziver-i dâire-i çarh vücûdudur anın

Ki eder dâne-i elmâs-ı nigîn-dânı çerâğ (Şeyh Gâlib D.K. 14/25)

“Felek dairesinin süsü onun vücududur, ki yüzük kutusunun elmas tanesini lamba yapar.”

2.7.3.3. Dudak ve ağız nigîn-dânı

Şair, duvar içerisindeki oyukta yanan bir kandil ile sevgilinin parlak kırmızı dudağı arasında ilişki kurup bir hükümdarın makamını tasvir etmektedir. Sevgilinin ağzı ve dudağı nigîn-dâna ve altından bir kandil kabına, kandilin duvar içindeki oyukta durması bir sultanın tahtına oturmasına benzetilmiştir.

La 'l-i rahşânı nigîn-dân ile altun kandil

Oldı mişkât aña taht-ı hümayûn-ı sa'îd (Nevi-zâde Atâyî D. K. 19/5)

“Parlak kırmızı renkli kıymetli taşı, yüzük mahfazası ve altın kandil; duvardaki oyuk ona kutlu hükümdarlık makamı oldu.”

Fıtnat Hanım, sevgilinin dudağını ve çevresini bir mücevher ve yüzük kutusuna benzetmektedir. Sevgilinin dudağının kenarında yeni çıkan ayva tüyleri ise bu kutuya konulan yeni bir mühür veya yüzüktür.

Geldi ey dil hat-ı gird-i leb-i cânâna henüz

Kondı ol hâtem-i yâkût nigîn-dâna henüz (Fıtnat Hanım D. G. 24/1)

“Ey gönül! Sevgilinin dudağını çevreleyen ayva tüyleri henüz çıktı. O yakut yüzük/mühür yüzük kutusuna henüz kondu.”

2.7.3.4. Fess-i Süleymânî'nin nigîn-dânı

Mücevherlerin parlayıp etrafına ışık saçması durumunu bilen Lebîb, Sultan Süleyman'ın zatını devlete büyük bir parlaklık veren ve gelişme sağlayan bir cevhere benzetmiştir. Padişahın cevhere benzetilen zatının kabı olan vücudu, tahtı ve mülkü, fess otunun

ekildiği topraklar bir nigin-dâna benzetilmiştir. Bu beyitte nigin-dân hem cevher kutusu hem de padişahın yönetimine işaret eden Hz. Süleyman'ın yüzüğünü telmih etmesiyle yüzük kutusu manasında kullanılmıştır. Ayrıca Hz. Süleyman'ın değerli taşlarla süsleyip taht yaptırdığına ve bu tahtın dört köşeli ve yapımında kıymetli madenler kullanıldığına dair bazı rivayetler vardır (Zavotçu, 2013.681-687). Lebîb'in nigin-dân tabiri, Hz. Süleyman'ın değerli taşlarla süsleyip kıymetli madenlerden yaptırdığı tahta işaret olarak alınabilir. Tüm bu benzetmeler hüküm süren padişahın talihli, ikbalinin güzel ve saltanatının geniş ve huzurlu olduğunu ifade etmek içindir.

'Aceb fer verdi ol dem cevher-i zât-ı hümayûnu

Nigîndân oldu taht u mülk bu fess-i Süleymânî (Lebîb-i Âmidî D.K. 29/12)

“O zaman, padişahın mübarek zatının cevheri şaşılacak parlaklık verdi. Süleyman'ın fess'ine, taht ve memleket yüzük kutusu oldu.”

2.7.3.5. Nergis nigîn-dânı

Nev'i-zâde Atâyî, zerrin kadeh istiaresi ile nergis, lale ve gül gibi bazı çiçekleri hem şekil hem de renk yönüyle yüzük mahfazasına benzetilmiştir¹³⁰. Bu çiçeklerin içindeki çiy tanesini yüzük kutusu içindeki taze inciye benzetmiştir. Bu beyitte nigin-dân, yüzük kutusu değil inci kutusu olarak adlandırılmıştır. Dolayısıyla bu benzetmelerin temelinde deniz canlısı olan istiridyenin içindeki inci oluşumuna işaret edilmektedir.

Çemende beñzedi zerrîn-kadeh nigîn-dâne

İçinde lü'lü-i ter kondurur meger jâle (Nevi-zâde Atâyî D. G. 220/4)

“Bahçede altın kadeh yüzük kutusuna benzedi. Meğer çiy damlası içine yeni inci koyar.”

2.7.3.6. Nigîn-dân-ı zer

Şair, sedef mazmununa atıf ile “nigîn-dân-ı zer” tabirini, altın ile süslenmiş bir mücevher kutusu anlamında kullanmıştır. Şair, memdûhunun kararlı ve metin davranışları ile en büyük denizlerden çıkan inciler gibi kıymetli şeyleri elde ettiğini beyan etmiş. Bu, inci kıymetinde olan elde ettikleri ise altın mücevher kutusuna süs olması gibi kişinin kendisine de süs olmuştur.

Kendi salâbet ile dür-i bahr-ı serverî

Zeyn olmuş idi aña nigîn-dân-ı zer gibi (Nevi-zâde Atâyî D. Terkib-bend 1/III-3)

¹³⁰ (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 73/2), (Bursalı İffet D. K. 3/9), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 92/4), (Hayâlî Bey D. Kasîde-i Hayâlî Bey /6), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 2/1), (Necâtî Beg D., K 16/10).

“Kendi kuvveti ile ululuk denizinin incisi, altın yüzük kutusu gibi ona süs olmuştu.”

2.7.3.7. Tâb-ı nigîn-dân / Şiirin sıcak taze manaları

Mücevherler sadece kutusunda durmaz, sahipleri zaman zaman mücevherleri üzerlerinde taşırlar bazen de bu mücevherleri misafirleri için sergilerler. Gâlib; cevher ocağından yeni gelmiş bir mücevherin ışıltısının, seyredenlerin gönüllerine girip dolaşması gibi yeni yazdığı şiirlerinin de taze ve bakir manalarının dinleyenlerin gönüllerinde dolaştığını belirtmiş. Dinleyenlerde zevk ve neşeye sebep olduğuna ifade etmiştir. “Tâb-ı nigîndân” tabirinin yüzük kutusunun sıcaklığı, parlaltısı ve tazeliği anlamlarıyla yeni yazılmış bir şiirdeki taze, abdâr, bâkir manaların parlamasına işaret edilmiştir.

Kândan dürce gelip gevher-i manâ durmaz

Seyreder tâb-ı nigîndân gönülden gönüle (Şeyh Gâlib D.G. 310/3)

“Maden ocağından mücevher kutusuna, mana cevheri gelip durmaz. Yüzük kutusunun sıcaklığı gönülden gönüle dolaşır.”

2.7.3.8. Zîb-i nigîn-dân / Yüzük kutusunun süsü

Nedîm, gümüş tenli bir güzeli kucakladığını ve bununla ilgili izlenimlerini yüzük kutusu ile ilişkilendirip anlatmaktadır. Kollarının dokunduğu göğüsleri elmasa, elması yüzük kutusunun süsüne, yüzük kutusunu ise sevgilinin gümüş bedenine benzetmiştir. Şair kendi kollarının halkası ile bir yüzüğe de işaret etmiştir. Nigîn-dân olarak ifade edilen yüzük mahfazalarının dışının, elmas gibi kıymetli taşlarla süslendiği ve bezekler yapıldığı anlaşılmaktadır.

O sîm-endâmı aldık halka-yı âgûşa bir kerre

O elmâsın hele zîb-i nigîndân olduğun gördük (Nedîm D. G. 56/2)

“O gümüş vücutluyu bir kere kucak halkasına aldık. Sonunda o elmasın, yüzük kutusunun süsü olduğunu gördük.”

2.7.4. Sürme-dân

Sürme-dân, ağaç, kemik, altın ve gümüş gibi madenlerden yapılan ve içine sürme konulan bir çeşit küçük kaba verilen addır¹³¹. Bu sürmeliklerin altınla işlemelerle süslenmiş olanları da bulunmaktadır. Ayrıca bu kabın içinden sürmeyi çıkarabilmek için kapakla birleşik bir mili bulunur (Pakalın, 2004: 300). Sürme çekme, Mısır, Roma ve Hindistan gibi yerlerde süslenmek, korunmak ve göze güç vermek gibi farklı birçok

¹³¹ (Nâbî D. G. 607/5).

amaçlar için insanlar tarafından bir gelenek olarak takip edilmiştir. İslam beldelerinde ise Hz. Muhammed(s.a.v.)’in sürme çekmenin gözün görme yetisini kuvvetlendirdiği ile ilgili hadisleri bulunmaktadır (Yalçın, 14 Ağustos 2022). Divan şiirinde sevgilinin, âşığın, atların ve hurilerin sürme-dân kullandığı gözlemlenmektedir.

2.7.4.1. Âbgîne sürme-dân

Âbgîne, billur bir cam veya kıymetli bir elmadır. Âbgîne sürme-dân tabirinden sürmedanın cam gibi şeffaf maddelerden imal edildiği veya elmas gibi kıymetli taşlarla süslendiği anlaşılmaktadır. Yahyâ; âşığın gönlünü billurdan imal edilmiş sürmedana benzetmiş. Âşığın kalbi içindeki siyah nokta olan sevdâ, sevgiliye olan sevdası ve siyah sürme ile benzerlik ilişkisi kurulmuştur. Diğer taraftan sevgiliye can gözü ile bakan âşığın, gözüne sürmeyi sevgilinin siyah ayva tüyleri çekmektedir. Bu sürme çekilen can gözü ise hayat bulur.

Dîde-i cânâ çeker sevdâ-yı hattun kuhlini

Âşıkun bir âbgîne sürmedânıdır gönül (Şeyhülislâm Yahyâ D. 223/5)

“Can gözüne, ayva tüylerin karası, sürmesini çeker. Gönül, âşığın billur bir sürme-dânıdır.”

2.7.4.2. Gonca sürme-dânı

Hayâlî; goncayı sürme-dâna, goncanın üzerindeki gümüş rengi de sürme-dân içindeki sürmeye benzetmiştir.

Bir nice dürc bî-bedel yâkût

Bir güzel sîm sürmedân gonca (Hayâlî Bey D. K. 13/9)

“Birçok mücevher kutusu, paha biçilmez yakut, bir güzel gümüş, sürme-dân gonca.”

2.7.4.3. Göz sürme-dânı

Ahmedî, gözlerini bir sürme-dân olarak düşünüp, bu sürme-dânın içine sürme olarak sevgilinin eşiğinin tozunu doldurmuştur¹³². Sevgilinin eşiğinin tozu, âşığın devamlı ağlayan gözleri için bir şifa ve nur kaynağıdır.

Yaşlu gözüm nûr-ıla rûşen ola-y-dı dâyimâ

İşigün tozu toalarsa sürme-dânı çeşmüümñ (Ahmedî D. G. 354/8)

“Sevgilin eşiğinin tozu gözümün sürme-dânına dolarsa, ağlayan gözlerim daima onun nuruyla aydınlanırdı.”

¹³² (Nev’i-zâde Atâyî D. K. 20/33).

2.7.4.4. Isfahan tozunun sürme-dânı

Lebîb, meşhur Isfahan sürmesine işaret için Isfahan'ın tozu tabirini kullanmış. Bu sürmenin sürme-dânı ise atın gözüdür. Sürme-dânın sürme ile dolması; yani atın gözünün toz ile dolması için Isfahan'a gitmek ve oraları fethetmek manalarını akla getirmektedir. Şair, memdûhuna “Senden beklenen, fetihleri yapıp ve buradan elde edilen ganimetleri dağıtmaktır.” demektedir.

Hemân bu sâl edersin 'avn-i bâr ile budur me'mûl

Gubâr-ı Isfahân'a sürmedân çeşm-i küheylânı (Lebîb-i Âmidî D. Terci-i bend 2/5)

“Hemen bu sene yardım yağdırırsın, Arap atının gözünü Isfahan'ın tozuna sürmedan edersin umulan budur.”

2.7.4.5. Kalp sürme-dânı

Nâbî; “derun” ifadesiyle insanın kalbini veya ruhunu kastederek, sürme-dân içinde siyah sürme bulunmasıyla da sevgilinin sarhoş bakışlı kara gözlerinin hayalinin kalbinde bulunması arasında fark görmemiştir. Ayrıca kalp içinde bulunduğu düşünülen siyah bir nokta olan sevdaya da işaret etmiştir.

Hayâl-i çeşm-i siyâh ile ol siyeh-mestün

Nedür derûnumuzun farkı sürmedânlardan (Nâbî D. G. 639/3)

“Siyah gözün hayali ile o körkütük sarhoşun (gözün), farkı nedir içimizin sürmedanlardan.”

2.7.4.6. Kemik imal sürme-dân

Hayâlî Bey'in, “bütün kemiklerimiz hurilere ya da güzellere sürme-dân olsun” ifadesinden sürme-dânın kemikten imal edildiği ve sürmenin de siyah olduğu anlaşılmaktadır.

Çeşm-i siyahı yâdına oldukda cân revân

Havrâya sürmedân ola her üstühânımız (Hayâlî Bey D. G. 199/2)

“Siyah gözü hatırına canımızı yoluna koyunca(feda edince), bütün kemiklerimiz hurilere sürme-dân olsun.”

2.7.4.7. Mana sürme-dânı

Nâbî, bakire bir gelini süsleyen meşşâta gibi kendini hiç kimsenin söylemediği manaları süsleyip söyleyen bir şaire benzetmiştir. Gelin süslerken daha güzel görünmesi için gelinin gözlerine sürme-dândan sürme çekilir ve ahunun gözüne benzetilir. Nâbî, şiirine

mana sürme-dânından sürme çekip süslemek için mana ceylanının gözündeki siyahlığı kullanmaktadır. Şair, şiirini güzelleştirmek için zor avlanan derin ve ince manaları kullandığını ifade etmektedir.

Ben ol meşşâte-i dûşîze-i hüsn-i beyânım ki

Sevâd-ı dîde-i âhû-yı ma'nâ sürmedânumdur (Nâbî D. G. 64/2)

“Ben o güzel sözlerimin bakire süsleyicisiyim ki, mana ceylanının gözünün karası sürme-dânımdır.”

2.7.4.8. Sümm-i esb sürme-dânı

Cafer Çelebi; memdûhunun yolun tozunu sürmeye benzetmiş. Bu sürmenin nazar ehli olan kimselerin görüşlerini güçlendirdiği anlaşılmaktadır. Şair, kasidesini yazdığı kişinin atının tırnağının kâsesini de sürmedana benzetmiştir. Bu sürmedan ise kibar gözlü güzeller içindir. Hayvanların kemik ve tırnakları gibi bazı vücut parçalarından kaplar yapıldığı anlaşılmaktadır.

Gerd-i râhuñ tûtiyâ-yı dîde-i ehl-i nazar

Sümm-i esbüñ sürme-dân-ı sürme-i çeşm-i kibâr (Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi D. K. 12/37)

“(Senin) yolunun tozu, görüş sahibinin sürmesi(dir). (Senin) atının tırnağı (nın kâsesi), kibar gözün sürmesinin sürmedanıdır).

2.7.4.9. Sürmedân-ı ‘akîke

Akik, değerli bir taştır. Sürmedân-ı ‘akîke ise akik taşları ile kaplanmış veya süslenmiş olan bir sürmedanı ifade etmektedir. Cafer Çelebi, sevgilinin kapısındaki ayak izlerinden oluşan tozları akik kaplanmış bir sürmedanın içine doldurmuştur. Laleden bu tozları kendisine sürme olarak kullanması istenilmektedir.

Ya sürmedân-ı ‘akîke pür itdi hâk-i derüñ

K'izüñ tozın idine sürme-i basar lâle (Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi D. K. 27/34)

“Evet, (senin) kapının toprağı, akik sürmedanı doldurdu. Ki lale, izinin tozunu göz sürmesi edinsin.”

2.7.4.10. Sürme-dân-ı Leylâ

Hayâlî Bey, Leylâ'nın gözüne sürdüğü sürmesinin kabının, Mecnûn'un kemiğinden yapıldığını söylemiş. Bu beyitten evde kullanılan sürme-dân gibi bazı mahfazaların ve süs eşyalarının kemikten imal edildiği de anlaşılmaktadır¹³³. Şair; beytinde mezar,

¹³³ (Hayâlî Bey D. G. 174/3).

siyâh-kârlık ve Leylâ tabirleri ile siyah tenasübü içinde bir tablo resmederek Leylâ'ya yas tutturmaktadır.

Mezârı içre henüz üstühânı Mecnûnun

Siyâh-kârlık ile sürmedân-ı Leylâdır (Hayâlî Bey D. G. 130/3)

“Mecnûn’un mezar içindeki kemiği, günahkârlığıyla henüz Leylâ’nın sürme kabıdır.”

2.8. MAHAZALAR BAĞLAMINDA MAHALLİ UNSURLAR VE GÜNDELİK HAYATIN YANSIMASILARININ TAHLİLİ

2.8.1. Atasözleri, Deyimler, Halk Söyleyişleri ve Kalıp İfadeler

2.8.1.1. Bir köşeye çekilmek

Gelibolulu Mustafa Ali’nin, sultana nedim olma arzusunun yerine gelmemesi ve kendisine layık makamların verilmemesi ile ilgili eleştirel tutumu bazı ifadelerinden anlaşılmaktadır (bk. Sandûk-ı kâlib maddesi). Ali, kadir ve kıymetinin bilinmesi için bir köşeye çekilip hiçbir işe karışmadan yaşamayı istemektedir. Mücevher kutusuna sığmayan büyük ve eşsiz bir incinin bir kutunun kenarına konulunca onun gerçek değeri ortaya çıktığı düşünülür. Ali, kendisi de o büyük inci gibi bir kenara çıkarsa diğer şair ve rakiplerinden daha üstün olduğunu anlaşılabileceğini düşünmektedir.

Çıksam kenâra yeg bilinür kadr ü kıymetüm

Yek-tâ güher gibi ki güher-dâna sıgmadum (Gelibolulu Mustafa Ali D. G.875/6)

“Kenara çekilsem değerim ve kıymetim (daha) iyi bilinir. Tek eşsiz inci gibi ki mücevher kutusuna sığmadım.”

2.8.1.2. Dükkâna kilit vurmak ve dükkâna bağlanmak

Aşağıdaki beyitte şair, dükkânı bağladı tabiri ile “dükkâna bağlanmak” veya “dükkâna kilit vurmak” deyimlerine işaret etmiş. Sevgili veya şair öyle sözler söylemişler ki inci ve lal kıymetindedir. Diğer şairlerin veya başka kimselerin sözleri, inci ve lalin yanında altın ve gümüş gibi kalmıştır. Bu altın ve gümüşlerin beğeneni ve alıcısı bulunmadığından dükkânı kapamışlardır. Diğer taraftan şair, aynı dükkândaki lal ve incinin müşterisinin bulunduğu; fakat altın ve gümüşün satılmayıp dükkânda kaldığını “dükkânı bağladı” tabiri ile ifade ettiği düşünülebilir.

Şol dürc-i güherden dökeli la'l ile lü'lü

Altun ile gümüş dahi bağladı dükkânı (Kadı Burhaneddin D. G. 1097/5)

“Şu cevher kutusundan inci ve lal dökeli, altın ile gümüş dahi dükkânı kapadı.”

2.8.1.3. El birliğı yapmak

El birliğı etmek deyimi dayanışmak anlamındadır. Mihrî Hatun, sanem diye ifade ettiğı güzelin kaşının ve gamzesinin elbirliğı yaptığı beyan etmiş. Bu dayanışma olmadan ok atılması mümkün değildir. Bu durumda kaş bir yay, gamze ise bir ok olarak bir öldürücü bir silahı teşkil etmiş ve şairin hedef tahtası olan sinesine yay ile ok atılmıştır.

Kaşıyla gamzesi sanemün el bir itdiler

Sandûk-ı sînem aña nişân idüp atdılar (Mihrî Hatun D. G. 45/1)

“Güzelin kaşı ve gamzesi el birliğı ettiler. Sine sandığıma nişan alıp attılar.”

2.8.1.4. Gökten zembille inmek

“Gökten zembil ile inmek” deyimi Allah’ın özel olarak gönderdiği bir kişi veya nesne anlamına gelmekle beraber çaba gösterilmeden ortaya çıkmayı da ifade etmektedir¹³⁴ (TDK, 15 Temmuz 2021). Şair; bir paşanın atanması ile ilgili tarih düşürdüğü aşağıdaki beyitte, meleklerin güzelliğine ve gökten inmelerine atıf yaparak, paşanın yeryüzünde eşi benzeri olmadığını ve sanki gökten zembille indiğini ifade etmiştir.

Beşerden yok nazîrin hüsn ile rûy-ı zemîn üzre

‘Aceb zembîl ile gökden mi indin ey melek-sîmâ (Lebîb-i Âmidî D. T. 2/20)

“Yeryüzü üzerinde güzellikte benzerin yok insanlardan. Ey melek yüzlü, acaba gökten zembil ile mi indin!”

2.8.1.5. Harf atmak / Laf atmak

Mecaz yoluyla laf atmak, sözle taşlamak, dokunaklı söz söylemek, takılmak yerine kullanılan bir tabirdir (Pakalın, 2004: 747; kaplan, 2009: 618). Necâtî, dudakları mücevher kutusuna sevgilinin ayva tüylerini de mücevher kutusunun süslerine benzetmiş ve ayva tüylerine yakut gibi kıymetli bir taşla laf attırıyor (Pala, 2013: 196). Bu ifadelerden mücevher kutularının kendilerinin de hem kıymetli hem de süslü olduğu anlaşılmaktadır.

Derc olalı kenâresine dürc-i lâ’linin

Yâkûta harf atar senin ey dil-rübâ hatın (Necâtî Beg D. G. 283/3)

“Ey gönül kapan (sevgili)! Senin ayva tüylerin, dudaklarının mücevher kutusunun kenarına konulalı yakuta laf atar (Tanyeri, 1999: 140).”

¹³⁴ (Necâtî Beg D., G. 139/1), (Bursalı İffet D.G. 39/4).

2.8.1.6. İnci dökme

“İnci ve lal dökme” anlamlı ve güzel sözler söylemek anlamına gelmektedir. Kadı Burhaneddin’in; kendisi, sevgilisi veya bir memdûhu için “inci dökme” deyimini kullandığı anlaşılmaktadır.

Şol dürc-i güherden dökeli la'l ile lü'lü

Altun ile gümüş dahi bağladı dükkânı (Kadı Burhaneddin D. G. 1097/5)

“Şu cevher kutusundan inci ve lal dökeli, altın ile gümüş dahi dükkânı kapadı.”

2.8.1.7. Kulağına küpe olmak

“Kulağına küpe olmak” deyimini başa gelen bir hadiseden unutmayacağı bir ders çıkarmak anlamındadır (Tanyeri 1999: 83). Kulağına inciden küpeler takıldığı gibi Ahmedî, sevgilinin ağzından çıkan sözlerin, inci ve cevher gibi olduğunu belirtmekte onların kulağına küpe yapılmasını istemektedir. Aynı zamanda kendi şiirinin de inci gibi olduğunu ve hayat dersleri taşıdığını, insanların bu sözleri kulaklarına küpe yapmasını ima etmektedir.

Ne güher-ver la'lünün dürcinde eydür Ahmedî

Gûş-vâr it kulaguñda anı kim dürc-dânedür (Ahmedî D. G. 261/9)

“Ahmedî, cevherli lalinin kutusunda ne söyler? Onu kulağında küpe et ki (sözleri) inci tanesidir.”

Gelibolulu Mustafa Ali, sözlerinin mücevher gibi kıymetli olduğunu düşündüğü için muhatabının kulağını da -anlayabilirse- mücevher kutusu yapmak istemiştir. Bu durum kulağına küpe olmak deyimini anımsatmaktadır. Bu deyim, insanın yaşadığından ders alıp onu her zaman hatırlamasını ifade etmektedir. Ali, kendini denize ulaşabilmek için birçok vadiden geçmek zorunda kalan bir suya benzetmiştir. Şair hayatında çok tehlikeler atlattığını, çok zahmetler çektiğini, su gibi süründükten sonra denize ulaştığını ifade etmektedir. Şair bu tecrübelerini, eğer muhatabı anlarsa, onun kulağına küpe yapıp, kulağını bu sözlerin mücevher kutusu yapmak istemektedir.

Ben ne vâdiden kadem basdum bu bahre su gibi

Sözlerüm fehm eyleseñ gûşuñ güher-dân eyleyem (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 13/92)

“Ben su gibi ne çok vadiden (geçerek) bu denize ulaştım. Sözlerimi anlarsan kulağını mücevher kutusu eyleyeyim.”

2.8.1.8. Söz torbası

Saraylar, meyhaneler ve kahvehaneler gibi edebî muhitlerden biri de konaklardır (İpekten, 1996: 218). Bu konaklar zengin ve itibarlı kimselerin yaşadığı büyük evlerdir. Birçok şair toplanıp buralarda hem şiirlerini söyler hem şairlik sanatını öğrenir hem de ihtiyaçlarını karşılayabilirdi. Bu yerlerde bazı ihsan ve caizeler de alabilirlerdi (Gürsoy, 1996: 189). Dolayısıyla bu durum edebî muhitlere rağbeti artırmak ve söz söyleyebilen kimseler buralarda çokça bulunabiliyordu. Sümbülzâde Vehbî, konaklarda kendini şair sanan “söz torbası” hükmünde kimselerin bulunmasından şikâyet etmektedir.

Câygâh oldu o kâğıdlara battâliyye

Her konakda bulunur bir iki torbâ-yı sühan (Sümbülzâde Vehbî D. K. 64/67)

“Kâğıtlara mekân oldu kâğıt torbası, her konakta bir iki tane söz torbası bulunur.”

2.8.1.9. Yük olmak

“Yük olmak” deyimini birine zor bir işini yaptırmak veya kendisi için birine masraf yaptırmaktır. Nâbî, zembilin bir kullanım şekli olarak omuzda taşındığını ve insana ağırlık yaptığını ifade etmiştir. Zembil gibi insanların omuzuna yük olmayı istemediğini hasır gibi insanlara hizmet etmeyi istemektedir. Zembilin yük olması tabiri, geçimini insanlar üzerinden temin edip dilencilik etmek manalarını hatıra getirmektedir.

Ko hasîr olup ayakda kalalum istemezüz

Kimsenün dûşına bâr olmagı zenbîl gibi (Nâbî D. G. 848/3)

“Bırak hasır olup ayakta kalalım, zembil gibi kimsenin omzuna yük olmayı istemeyiz.”

2.8.1.10. Yüz(ü) yere konmak

Vefat eden bir kimse İslami kurallara göre defnedilirken, cephesi kibleye gelecek şekilde sağ tarafına çevrilerek tabutun içinde veya tabutsuz olarak mezara yatırılır ve üzeri toprakla kapatılır. Bu durumda ölünün yüzünün sağ yanağı yere gelmiş olur. Bâkî, Sultan Süleyman’ın ölümünün ardından yazdığı mersiyesinde “yüz yire kodı” sözü ile vefat eden kişinin öldüğü; yani yüzünün yere konduğunu ifade etmektedir. “Yüz yire kodı” sözünü tevriyeli kullanmış, yağmurdan sonra yeni açan güllerin yüz yapraklı sadberg gibi açtığını ifade etmiştir. Ayrıca bir gül dalında bulunan çok yapraklı birçok gül, gül dalını eğmekte ve böylelikle güllerin bir tarafı toprağa değmektedir. Bu durumda yüz yapraklı gül olan sadbergin yüzü yere değmiş oluyor (bk. Kefeni gül suyu ile yıkama maddesi ve Sultan Süleyman Han’ın defnedilmesi maddesi).

Yüz yire kodı lutf ile gül-berg-i ter gibi

Sandûka saldı hâzin-i devrân güher gibi (Bâkî D. Musammatlar I/8)

“Taze gül yaprağı gibi lütuf ile yüz yere koydu. Zamanın hazinedarı inci gibi sandığa koydu.”

2.8.2. Âdet ve Gelenekler

2.8.2.1. Ayna tutarak para kazanmak

Herkesin bir ayna sahibi olmadığı ve kolayca aynaya ulaşamadığı zamanlarda, kişilere aynaya bakmak hizmetini sağlayacak, ayna taşıyıp tutma iş kolu olarak ortaya çıkmıştır. Bu mesleği icra edenler genellikle derviş, abdal ve rind taifelerinden bazı kimselerdir. Elllerinde aynalarla dolaşıp aynaya bakmak isteyenlere bir miktar para karşılığı aynayı tutarlar. Ayrıca bu dervişler aynaları parlatmakla ilgi bir meslek de icra etmektedirler (Şentürk, 2016: 476). Şair, aşağıdaki beytinde bir dönem bazı kimselerin gelir kapısı olan bu âdete işaret etmiştir (bk. Ayna tutmak maddesi).

Geh abdâl-ı nemed-ber-dûş u geh rind-i ‘abâ-pûşuz

Meger âyinedâr-ı tal‘at-i âl-i ‘abâyuz biz (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 494/3)

“Bazen omzuna keçe almış abdal ve bazen hırka giymiş rindiz, oysaki biz âl-i ‘abânın yüzüne ayna tutanlardanız.”

2.8.2.2. Ayna ile işaret vermek

Nedîm; aynayı şaraba, kadehi gümüş ayna mahfazasına benzetmiş. Bu kadeh ve aynanın gümüşten imal edilmiş olması, ayna gibi ışığı yansıtmalarına sebep olmaktadır. Aynı zamanda sevgilinin gümüş gibi teni de ışığı yansıtmaktadır. Nasıl ki güneşli bir vakitte güneşten gelen ışık ayna vasıtasıyla birinin gözüne veya üstüne tutulsa bir işaret vermek, buluşma daveti göndermek anlamını taşımaktadır. Öyle de Nedîm, “sâkî”nin gümüş teninden yansıyan ışığın işaret olarak alınmamasını, onun işret meclisindeki vazifesini yaptığını ifade etmiştir. İşret meclislerinin baş aktörlerinden olan sâkînin ve hizmetlilerin bazı tavır ve davranışlarını, cilve veya işaret olarak yanlış anlayan davetliler, onlara karşı uygunsuz davranışta bulunabilirler; çünkü İnalçık, işret meclisi adabıyla ilgili “*Büyüklerin meclislerinde gülman’a, meclisi ‘sade-rû hizmetkârlarına nazar-u şehvâvî ile göz dikmek’ meclis sahibine karşı ayıptır ve haramdır. Şâyet, sarhoşluk halinde bazen hizmet edenlerden biri gülüp cevap verirse, her ikisinin katline sebep olabilir. Bu gibi küstahlıklar, ‘şehir oğlanı’ cinsinde, yahut sazende ve gûyendelerde görülür (İnalçık, 2015: 259).*” bilgilerini aktarmıştır. 15. yy. şairlerinden olan Ahmed Paşa, Fatih Sultan Mehmed’in gözdelelerinden birine âşık olmuştur. Bunu

öğrenen padişah, şairi idam etmek istemiş; fakat zamanın ileri gelen âlim ve şairlerinin yardımı ile idamdan kurtulmuş, zindana atılmış daha sonra Bursa'ya sürgüne gönderilmiştir. Ayrıca Ahmed Paşa'nın, padişah'tan af dileği ile ilgili yazmış olduğu kerem redifli kasidesi de ölümden kurtulmasına yardımcı olmuştur (İpekten, 1996: 29). Ahmed Paşa'nın bu hikâyesi, meclis adabına uymayanların varlığına ve cezalandırıldığına bir örnektir. Bu beyit Nedîm'in meclistekilere bir ihtar ve ikazı olarak anlaşılabilir.

Aks etdi sanma sînesi sâkı nişân için

Rez duhterine bir gümüş âyînedan verir (Nedîm D. K. 4/50)

“Göğsü, baldırı işaret için parladı sanma, asmanın kızına bir gümüş ayna mahfazası verir.”

2.8.2.3. Bayramlık saklama âdeti

Müslüman toplumlarının önemli günlerinden ikisi Ramazan ve Kurban bayramlarıdır. Bu bayramlarda bir aile, fakir bile olsa yeni veya temiz elbiseler giymeye çok önem verir. Bu tür elbiselere bayramlık veya adamlık denir (Koçu, 2015: 36). Osmanlı toplum hayatında yaşanan âdetlerden biri de sene içerisinde ele geçen kumaş ve giyeceklerin bayram gününde kullanmak üzere saklanmasıdır. Aşağıdaki beyitte geçen kıymetli kumaşın saklandığı yer ise bir sandıktır. Bu sandığın da bir çeyiz sandığı olması muhtemeldir. Nâbî, en güzel elbise veya kumaşların bayram gününe kadar saklanmasından yola çıkarak Hz. Musa(a.s.)'ın bebekken sandıkla Nil nehrine bırakılıp saklanmasına telmihte bulunmuştur.

Eyledi takdîr sandûk-ı taharrüzde nihân

Mevsîm-i eyyâm-ı 'îde saklanan kâlâ gibi (Nâbî D. G. 850/14)

“Muhafaza sandığında saklamayı takdir etti. Bayram günleri zamanına saklanan kumaş gibi.”

2.8.2.4. Çiçek sepeti süsleme âdeti / Gül-i rûy-ı seped

Nedîm, Şeyh Gâlib ve Esrâr Dede gibi 18. yy. şairlerinin şiirlerinde geçen “gül-i rûy-ı seped” tamlaması günümüzde “ikebana” diye ifade edilen çiçek düzenlenme sanatı ile alakalı olması ilgi çekicidir. İşret veya sohbet meclisleri kapalı alanlarda kurulduğunda bu meclisleri süslemek maksadıyla içi muhtelif çiçeklerle dolu sepetler ile donatılır. Bu sepetlere çiçekler rastgele konulmaz. Adı geçen üç şairin ifade ettiği “gül-i rûy-ı seped” tabirinden anlaşılıyor ki sepetin iç kısmının tüm yüzeyi çiçeklerle kapladıktan sonra bu

çiçeklerin ortasına belirgin bir şekilde görülebilecek bir gül konulmaktadır. Bu süsleme tarzındaki gül, en güzeli ve en kıymetliyi temsil etmektedir. Bu tarz sepet süslemelerinin yaygın bir âdet olduğu anlaşılmaktadır. Sepet ve içindeki çiçekler özellikle de gül, şiirde birçok benzetmeye temel teşkil etmiştir. Sepet şekil yönüyle kalbe benzetilmiş¹³⁵. Sepet içerisindeki çiçeklerin üzerinde bulunan tek gül; kumaşa, hırkaya, kalp yaralarına ve en güzel gazele benzetilmiştir.

Bu gazeldir gül-i rûy-ı seped-i eş'ârım

Komasın Gâlib anın ehl-i kemâl üstüne gül (Şeyh Gâlib D. G. 197/7)

“Şiirlerimin sepetinin yüzündeki gül bu gazeldir. Gâlib, ehl-i kemal onun üstüne gül koymasın.”

Diğer bir süslü çiçek sepeti hazırlama örneğini ise Nedîm, aşağıdaki beytinde şöyle ifade etmiştir: Bir güzelin, omzuna düşen saçlarını kâkülünün teli ile dolayıp bağlamasını gülle bağlanmış çiçeklere benzetmiştir. Sepetin ortasına uzun dağınık saçlara benzeyen şebboylar, onların kenarlarına da kısa kırmızı güller koymuş ve sanki bu güller şebboyların bağı gibi olmuştur. Şair, bu ifadelerle süslü çiçek sepetinin hazırlanma şeklini ifade etmiştir.

Eylemiş pîçîde târ-ı kâkülün gîsûlara

Bir sepet gül sanki berhem-bestedir şeb-bûlara (Nedîm D. G. 128/1)

“Kâkülünün telini (omzuna dökülen) saçlara dolamış, bir sepet gül sanki, şebboy çiçeklerine deste bağıdır.”

2.8.2.5. Çuvala Girmek

Çuvala girmek, ortadan kaybolmak veya gizlenmek manalarında kullanılmıştır. (bk. Mısır’da yaşanan şeker kıtlığının Anadolu’daki etkileri maddesi)

2.8.2.6. İnciyi/ Cevheri ateşe tutmak

Günümüzde klasik ateş analizi olarak adlandırılan cevhere ısı vermek yüzyıllardır uygulanan bir yöntemdir. Cevhere ısı vererek madenin kalitesi ve kıymeti tespit edilir. Isıl uygulama kapalı ortam olan fırınlarda yapıldığı bilinmektedir. “Ateş analizi, daima, bir bilimden çok bir zenaat olarak mütalaa edilmiştir. Bunun sebebi, başarılı bir ateş analizi yapmak için, daha fazla pratik bilgi ve el becerisinin gerekli olmasıdır. 1556 yılında kaleme alınmış olan *De Re Metallica*’nın klasik metninde, Agricola, ateş analiziyle ilgili olarak aşağıdaki ölümsüz öğütlerini vermektedir: Cevherlerin veya

¹³⁵ (Şeyh Gâlib D. G. 69/3), (Esrâr Dede D. G. 63/13), (Nedîm D. K.3/5).

metallerin analizini yapmakta olan bir kimsenin tahlil için gereken bütün şeyler hakkında bilgili ve hazırlıklı olması ve fırınının bulunduğu odanın kapısını iyice örtmesi gerekir ki zamansız gelebilecek herhangi birisi, çalışmaya niyetlenmiş düşüncelerini rahatsız etmesin (McGuire, 2022).” Kıymetli bir mücevher olan inci ateşe tutulduğunda renk değiştirip yanmazsa gerçek ve kaliteli olduğuna işarettir. Ahmedî, Aden’den çıkan büyük ve meşhur inci ile sevgilinin dudaklarının mücevher kutusunda bulunan diş incisini kıyaslamaktadır. Aden incisi kıyaslanmanın verdiği utanç ateşinden su gibi erimiş, sevgilin inci gibi dişlerinin kıymeti ortaya çıkmıştır. Sevgilinin mücevher kutusu olan dudaklarının içi bir fırına benzetilecek olursa, sevgilinin dişleri bu fırının ısısına dayanmış; ama Aden incisi su gibi erimiştir. Bu durumda gerçek incinin sevgilinin dişleri olduğu ortaya çıkmıştır. Bosnalı Âsım da mücevher kutusu ile ateşli maden ocağı arasında bir benzetme ilişkisi kurmuştur.

La’l dürcinde görüp gûherini dişlerüññ

Su bigi haclet odına eridi dürr-i ‘Aden (Ahmedî D. G. 497/2)

“Dudaklarının mücevher kutusunda dişlerinin cevherini görüp, Aden incisi su gibi utanma ateşinde eridi.”

Bu hûnîn dîde gûyâ dürc-i la ‘l-i kân-ı âteşdür

Sirişküm katresi anda dürr-i ‘ummân-ı âteşdür (Bosnalı Âsım D. G. 82/1)

“Bu kanlı gözler, sanki ateş ocağının kırmızı mücevher kutusudur. Gözyaşımın damlası onda ateş denizinin incisidir.”

2.8.2.7. Kefeni gül suyu ile yıkama

Osmanlı toplum hayatındaki cenaze ile ilgili âdetlerden biri de ölünün gül suyuyla yıkanmış bir kefen ile kefenlenmesidir. Bu gelenek günümüzde kefen üzerine gül suyu dökmek ve cenazenin yıkandığı suya gülsuyu karıştırmak gibi farklı şekillerde de karşımıza çıkmaktadır (Başçetinçelik, 2009; Kia, 2013. 272). Bâkî, sultanın cenazesinin taze bir gül-i sadbergin yaprakları ile kefenlenip sandığa yerleştirilmesinden bahsetmesi kefeninin gül suyu ile yıkandığına bir işarettir.

Yüz yire kodı lutf ile gül-berg-i ter gibi

Sandûka saldı hâzin-i devrân güher gibi (Bâkî D. Musammatlar I/8)

“Taze gül yaprağı gibi lütuf ile yüz yere koydu. Zamanın hazinedarı sandığa koydu inci gibi.”

2.8.2.8. Kil ile gül yaprağını karıştırarak sabun yapmak

Eskiden değersiz sayılan kil, gül yaprakları ile karıştırıp gül kokulu bir sabun gibi yıkanırken kullanılmış. Gülyaprakları ile kilin karıştırması, kilin kıymetini artırmak anlamına gelmektedir. Gül yaprağına benzetilen padişah, toprak altına defnedilmesiyle de toprak kıymetlenmiştir (Şentürk, 1999: 406).

Yüz yire kodı lutf ile gül-berg-i ter gibi

Sandûka saldı hâzin-i devrân güher gibi (Bâkî D. Musammatlar I/8)

“Taze gül yaprağı gibi lütuf ile yüz yere koydu. Zamanın hazinedarı inci gibi sandığa koydu.”

2.8.2.9. Ramazan’ın başında mutfak dolaplarının yiyeceklerle doldurulması

Ramazan ayında orucu rahat tutabilmek için birtakım hazırlıklar yapılır. Bu hazırlıklardan birisi de erzak temin edip depolamaktır. Ramazan ayının başlangıcında iftar ve sahurda kolayca istifade edebilmek için mutfak dolapları yiyeceklerle doldurulur. Şair; dolapların yiyeceklerle doldurulmasını orucun bereketi, fazileti ve Musa(a.s.)’ın Tur dağında gördüğü tecelli ve ağacın hitabı mucizeleriyle ilişkilendirip benzetmeler kurmuştur (bk. Mutfak Dolabı maddesi.)

İtdi tecellî-semer rûze-i tolâb-ı hüsn

Oldı sûtûnı meğer hep şecer-i Tûr'dan (Fehîm-i Kadîm D.G.231/12)

“Güzellik dolabının ramazanı/orucu meyve verdi. Meğerki direklerinin hepsi Tur Dağı’nın ağacından yapılmış.”

2.8.2.10. Saçı saçmak

Saçı geleneği, Türklerin eski zamanlarından gelip Osmanlı’da ve günümüzde de devam etmektedir. Saçı geleneği, düğün, doğum, sünnet, tahta çıkma, bir beldeye ayak basma ve müjdeli bir haber alma gibi önemli durum ve olaylarda maddi değeri olan para vb. eşyaları veya manevi değeri olan gül ve buğday gibi şeylerin saçılmasına denir¹³⁶. Ayrıca düğüne getirilen hediyeye veya herhangi bir sıkıntıdan kurtulmak için ödenen kefarete bedeline saçı dendiği bilinmektedir (Pakalın, 2004: 77). Bu örneklerden en yaygınları, düğünde gelinin veya hem gelin hem damadın başına saçı saçılmasıdır. Diğerleri ise Osmanlı toplumunda padişahların tahta çıkışlarında yaptıkları saçıdır, bu durum cülûs diye adlandırılmaktadır. Saçı, saçanın cömertliğini gösterdiği gibi üzerine

¹³⁶ (Sümbülzâde Vehbî D. K. 25/48).

saçılan için de bereket, huzur, sağlık, mutluluk talebidir. Saçılanlar ise bazen çocuklar bazen yeniçeriler bazen de halk tarafından toplansa da ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacını giderme anlamı taşımaktadır (Kurtoğlu, 2009: 89). Şair beytinde, lü'lü ve nisâr kelimelerini inci saçmak olarak kullanmıştır. Şair; bir padişaha inci gibi sıralanmış şiirleri söylemeyi, Osmanlı toplumunda yaşanan saçı saçma geleneğe benzetmiştir. Bâkî, padişaha inci gibi birçok şiirin yazılıp süslü sandığın içine atıldığını; fakat kendisinin yazdığı şiirin ise o inci gibi şiirlerin arasında en parlak ve en büyüğü olduğunu söylemiştir. Şair tarafından, incilerin şahı olan en parlak, en düzgün ve büyük inci padişaha saçılıp söylenmiştir.

Cenâb-ı şâha ey Bâkî nisâr it lü'lü-yı nazmuñ

Bu sandûk-ı sadeşkârîde dürr-i şâhvâr olsun (Bâkî D. G. 352/7)

“Ey Bâkî, yüce padişaha nazımının incilerini saç! Bu sedefkârın sandığında en parlak inci olsun.”

2.8.2.11. Sultanın yanında kıyafet taşıması

Şair beytinde, goncanın açması ile gül dalının elbisesinin değişmesini esas almıştır. Gonca, hem padişahın elbisesini taşıyan bir hizmetçiye hem de gardıroba; gül şahı da padişaha benzetilmiştir. Aşağıdaki beytte, gül şahının yani padişahın elbise değişikliği yapacağı bir durumdan bahsetmektedir. Çoğu insanın; tören, düğün ve davetlerde giydikleri elbise genellikle gündelik kıyafetlerinden farklıdır hatta en iyisidir. Toplum hayatında insanlar, içinde bulunduğu topluluğa göre ve gittiği yere uygun giyinmektedir. Şeyhülislâm Yahyâ'ya göre padişah, bir bahar eğlence meclisine katılacağı için ya gül gibi en güzel elbisesini giyecek ya da halk arasına gireceği düşünüldüğünde tebdil-i kıyafet için ortama uygun bir kıyafet giyecektir.

Şâyed ki câmesin değışe şâh-ı gül diyü

Yanınca dâimâ götürür gonca câme-dân (Şeyhülislâm Yahyâ D. K. 2/5)

“Gonca, eğer ki gül dalı elbisesini değışirse diye (düşünerek), yanında daima elbise dolabı götürür.”

2.8.2.12. Tedavi metodu olarak yara dağlama

Ten, hem vücudun cildi olan “deri” hem de “bedenin kendisi” manasını içermektedir. Gelibolulu Mustafa Ali, teni sandığa benzetmektedir. İnsanın maddi ve manevi bütün organ ve hislerini muhafaza eden bir ten, içinde muhtelif eşyayı bulunduran bir sandığa teşbih edilebilir. Diğer taraftan ten üzerindeki yaralar ve dağlamalar ise sandık

üzerindeki nakışları anımsatmaktadır. Ayrıca bir tedavi yöntemi olan dağlamaya işaret etmektedir.

Pâreler pergâlelerle toludur sandûk-ı ten

Her dem ey hâce anuñcün dâğlarla yüzlerüm (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 887/3)

“Ten sandığı parçalanmış parçalarla doludur. Ey efendi, her zaman onun için vücudumun yüzü yaralı!”

2.8.2.13. Torba veya bohça asarak içinde malzeme saklamak

Osmanlı toplumunun ev düzeninde, çoğu hanede dolap olmadığı için yiyecekler, giyecekler ve kıymetli muhtelif eşyalar bir bohça veya torba ile duvara asılarak muhafaza edilirdi (Lewis, 1973: 113). Kürsî ve Arş kâinat evinin en yüksek iki noktası olarak düşünülmektedir. Aşk, paha biçilmez ve herkesin rağbet ettiği bir mücevhere benzeten Zâtî, onu en yüksek iki noktaya bir sandık ve nakışlı bir bohça ile asıp koymuştur. Zâtî; yaşamış olduğu toplumun, kıymetli şeyleri sandık veya nakışlarla süslü bohçalar içinde yükseğe asarak saklama âdetini ifade etmiştir.

İşk bir kıymeti bi-miñl metâ ‘-ı mergûb

‘Arş sandûkdur aña Kürsî murassa ‘ bir boğ (Zâtî D. G. 630/2)

“Aşk, misilsiz bir kıymette arzu edilen bir şeydir. Ona; arş sandıktır, kürsî süslü bir bohça.”

2.8.2.14. Tebdîl-i kıyâfet ile halk arasında gezmek

Bâkî, padişahların elbiselerini değiştirip sıradan birisi gibi halk arasında gezme âdetini, “âleme sultan olsan da geda suretinde gez” ifadesi ile işaret etmiştir. Padişahlar zamanın en iyi imkânları ile saray ve köşklerde yaşamaktadırlar. Bu durumdan dolayı halkın nasıl bir hayat geçirdiğini anlamaları zordur. Padişahlık alametleri ile halk arasında gezse bile halkın düşüncülerini tam öğrenememektedir. Halkın durumunu kendi gözleri ile görüp ihtiyaçları belirlemek, idareciler hakkında ne düşündüklerini öğrenmek için sıradan elbiselerle halkın arasında gezerler. Giydiği keçeden kıyafetler, padişahı mütevazılığa sevk etmekle beraber kibir ve gurur kirlerinden de korumaktadır. Aynanın paslanmadan parlak bir şekilde kalabilmesi için keçeden bir kılıf içinde korunması gereklidir. Keçe kılıfı aynayı koruyup saflaştırdığı gibi insan da keçeden bir hırka giyerse temiz kalıp kendini dünya pislikleri olan paslardan koruyabilir. Ayrıca keçeden hırka giymek, bir tekkeye âdeti olan müritlerin yokluk hırkasını giymesine işarettir.

Gir bir nemed içine âyîne gibi sâf ol

Sultân-ı 'âlem ol var gez sûret-i gedâda (Bâkî D. G.478/4)

“Bir keçe içerisine gir, ayna gibi saf ol. Âlemin sultanı ol, var gez fakir kılığında.”

2.8.2.15. Zembili boynuna asıp dilenmek

Şair, memdûhunu ve ordusunun büyüklüğünü övdüğü kasidesinin aşağıdaki beytinde dilencilerin boyunlarına zembil takıp gezerek dilendiği bir âdeti benzetmesine esas yapmıştır. Semayı bir dilenci, güneşi ise dilencinin dilenmek için boynuna taktığı bir zembile benzetmiştir.

Zenbîl-i âfitâb-ı takub boynına felek

Ordu-yı rif'atünde şehâ oldı bir gedâ (Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi D. K. 21/32)

“Ey şah(ım)! Yüce ordunda felek boynuna güneş zembilini takıp bir dilenci oldu.”

2.8.2.16. Zamandan şikâyet geleneği

Nev'î-zâde Atâyî, sonbahar tasviri yaptığı kasidesinin bir beytinde Şeyhülislâm Yahyâ'nın iyiliklerini, adaletini ve meziyetlerini övmektedir¹³⁷. Bu sonbahar tasviri için yeni açan bir gülün, yakasını yırtan rüzgârdan şikâyetini dile getirmektedir. Gülün, elbisesini giymesi için goncanın yakasının yırtılması; yani elbise dolabının kapaklarının açılması gerekir. Rüzgârı zaman olarak düşündüğümüzde, Atâyî'nin bu kasideyi yazdığı günlerde yaka yırttıracak kadar bir adaletsizliğin veya huzursuzluğun olduğu anlaşılmaktadır. Şikâyetçi olan taze gül; halk veya şairin kendisi olabileceği gibi şikâyet edilenin ise yaşanan devir veya bazı idareciler olması muhtemeldir. Şair, Şeyhülislâmlık makamında bulunan Yahyâ Efendi'ye yapılan bazı şikâyetlerden bahsetmiştir; fakat bu şikâyetler Şeyhülislâmdan kaynaklanmamaktadır. Divan şairlerinde zamandan, felekten şikâyet etme bir gelenek olmuştur. Bâkî'nin “*Benzer ki bir şikâyeti var rüzgârdan*” mısrası buna güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu şikâyet, kişileri değil feleği hedef almaktadır; zamanın uygun olmadığını ifade etmektedir. Olumsuzlukları, zamanın bozukluğunu haber vermektedir; çünkü sonbahar mevsimi

¹³⁷ Atâyî'nin divanındaki 11 numaralı kaside “*Der-sitâyiş-i Şeyhü'l-islâm Yahyâ Efendi Rahmetullahı 'Aleyh*” başlığı altında verilmiştir. *Rahmetullahı 'Aleyh* tabiri kasidenin Şeyhülislâm Yahyâ Efendinin vefatından sonra yazılmış olduğunu çağrıştırmaktadır. Atâyî (d.1582-ö.1635), Yahyâ'dan (d.1552-ö.1644) otuz sonra doğmuş fakat dokuz yıl önce vefat etmiştir. Bu durumda bu kaside bir mersiye olmadığı anlaşılmaktadır.

öyle bir zamandır ki her şeyi yıpratır ve bozar. Bu durum nezih bir şikâyet usulünü göstermektedir (Kaplan, 2009: 212).

Şekvâlar ider bâd-ı hazândan saña gûyâ

Râh-ı çemen üzre gül-i ter câme-dândur (Nev'î-zâde Atâyî D. K. 11/48)

“Sözde, sonbahar rüzgârından sana şikâyetler eder. Çimenlik yolu üstündeki taze gül, elbise dolabıdır.”

2.8.3. Çeşitli İnanışlar

2.8.3.1. Dil bağlama

Kadı Burhaneddin, cevher kutusunu sevgilinin ağzına benzetmiş ve içindeki söz incisi ve lalini söyleterek döktürmüştür. Bu inci ve laller dökülünce altın ve gümüş dükkânını bağlamış. Şair bu ifadeler ile bir büyü ritüelini çağrıştırmaktadır. Kurşun dökmeye benzer inci ve lal dökmüş, gümüş ve altının dilini bağlamış ya da kısmetini kapatmış. Şair, kendi ağzından inci gibi şiir çıktıktan beri diğer şairlerin dilinin bağlandığını, ağzının artık bağlandığını ve şiir söyleyemediklerini veya söyleseler de dükkânı bağlandığı için alıcısının bulunmadığını söylemektedir. Akd-i lisan ve dil bağlama için bazı dualar okunması ve sihir veya tılsım gibi bazı uygulamalar Divan şiiri beyitlerinde muhtelif şekillerde geçmektedir (Şentürk, 2016: 209).

Şol dürc-i güherden dökeli la'l ile lü'lü

Altun ile gümüş dahi bağladı dükkânı (Kadı Burhaneddin D. G. 1097/5)

“Şu cevher kutusundan inci ile lal dökeli, altın ile gümüş dahi dükkân kapadı.”

2.8.3.2. İnci ve yakut gibi süs eşyalarına zekât düşmez

İslam dininin farzlarından biri de zengin sayılan kişinin her sene kendi malından bir miktarını ihtiyaç sahibi kimselere vermesidir, buna zekât denir. Zümrüt, inci ve yakut gibi süs eşyaları bir ticaret için takasa konu olmadığı takdirde bu süs eşyalarından zekât verilmemektedir. Ahmedî, aşağıdaki beyitlerinde bir güzelden mücevher kutusu olan ağzının zekâtını talep etmekte; fakat bir tecahül-i arif yaparak süs eşyalarına zekâtın düşmediği aklına gelir ve vazgeçer.

Agzuñuñ dürci zekâtın taleb itmek dilerem

N'ideyim farz degül la 'l-ile lü'lüye zekât (Ahmedî D. G. 76/3)

“Mücevher kutusu (olan) ağzının zekâtını talep etmek dilerim. Ne yapayım lal ve inciye zekât farz değil.”

2.8.3.3. Öküzün boynuna inci takmak

Şair, sühan ile bir yönden kelamı ifade ederek Allah(c.c.)'ı, kelam ile ilişkilendirmiş. Diğer yönden insan sözünü kastederek insaniyetin ve insanın faziletinin içinden çıkan bir cevhere benzetmiştir. İnsaniyeti ve insanı diğer mahluklardan ayıran konuşabilme yetisine yüksek bir makam ve kıymet vererek ona şerefın mücevher kutusu demiştir. Vehbî, böyle kıymetli bir makamdan gelen değerli sözleri, sözden anlamayan kimselerin söylenmesinin israf olduğu beyan etmiştir. Bu durum ise öküzün boynuna inci takmak tabiri ile ifade edilir. Şair, “Müslümanlar için ilim öğrenmek ve öğretmek çok lüzumludur ve layık olmayan kimselere ilim öğretmek bir domuzun boynuna inci gerdanlık takmaya benzer.” mealindeki bir hadisin rivayetini telmih etmektedir.

*Sühan kim **gevher-i dürc-i şerefdir***

Anı nâ-ehle sarf etmek serefdir (Sümbülzâde Vehbî D. K. 7/29)

“Söz ki şeref kutusunun kıymetli taşıdır. Onu ehli olmayana söylemek israftır.”

2.8.3.4. Sürmenin görmeyi kuvvetlendirmesi

Nâbî, sürme çekmenin gözün görme yetisini kuvvetlendirdiğini hatırlatarak, hem parlak bir günde sürmeye olan ihtiyaca hem de insanın ne kadar anlayışlı ve ileri görüşlü olsa da yine de sürme-dân hükmünde olan çevresindeki insanların yardımına ihtiyaç duyacağına işaret etmiştir¹³⁸.

Rûşen-dil olsa da ne kadar merdüm-i nazar

*Muhtâcdur inâyetine **sürmedânların** (Nâbî D. G. 466/2)*

“(İnsanın) bakışının göz bebeği ne kadar gönlü aydın(anlayışlı) olsa da sürme-dânların yardımına muhtaçtır.”

2.8.4. Gündelik Hayat Sahneleri

2.8.4.1. Fuzûlî'nin yer değiştirme ile muhafaza olma arzusu

İki farklı devir yaşamış olan Fuzûlî, öncesinde Şah İsmail taraftarıdır. Bağdat'ın fethinden sonra Osmanlı taraftarı olmuş ve maaşa bağlanmıştır. Her ne kadar bağlanan maaşını alamamış olsa da şairin maaşa bağlandığı, Nişancı Mehmed Paşa'ya yazmış olduğu Şikâyet-nâmesinden anlaşılmaktadır (Süleyman Nazif, 2015: 48). İpekten, Fuzûlî'nin “Hayatında çektiği geçim sıkıntısı sebebiyle Anadolu şairlerinin gördükleri saygı ve yaşadıkları rahat hayata imrendiğini hatta vatani olan Bağdad'ı bırakarak Osmanlı ülkesine gitmek istediğini şiirlerinden anlıyoruz.

¹³⁸ (Nâbî D. G. 423/7), (Nâbî D. G. 756/1),

Fuzûlî ister isen izdiyâd-ı rütbe-i fazl

Diyâr-ı Rûmı gözet terk-i bâk-i Bağdâd et.

Şehzade Bâyezid'e yazdığı mektupta da, Şehzâde'nin yanına varmaktan başka bir isteği olmadığını, ama yol para bulunmadığından bu isteğini yerine getirememediğini söylüyor. Ayrıca birçok beytinde Bağdâd, Kerbelâ gibi yerlerde değerinin bilinmediğini, Rum ülkesine ya da Tebrîz'e gitmek gerektiğini söylemiştir (İpekten, 2014: 26).

Fuzûlî'nin, Şah İsmail'e ithaf ettiği *Beng ü Bâde* adlı eserinde II. Beyazıt'ı temsil eden beng/afyon ile Şah İsmail'i temsil eden bâde/şarap kıyaslamış olduğu düşünülmektedir (Gölpınarlı, 2005: 71). Eser şarabın üstünlüğü ile son bulmuştur. Bu durum şairin önceki tutumuna bir delil getirilebilir. Ayrıca şairin eserlerinden Şia inancına sahip olduğu anlaşılmaktadır (Gölpınarlı, 2005: 19). Öte yandan daha sonraları yazmış olduğu; *Leylâ ve Mecnûn* mesnevisinde dört halifeyi de övmesi, Kanunî Sultan Süleyman'a ithaf ettiği kasidesinde İmam-ı Azam Ebu Hanife'den övgüyle söz etmesi gibi bazı şiirlerindeki ifadeler, şairin Sünni inancı doğrultusunda attığı adımlardır.

Hem Bağdâd'dan Anadolu'ya yer değiştirme arzusu hem de Şia itikadından Sünni itikadına doğru bir fikir hareketi şairin yaşantısında gözükmemektedir (İpekten, 2014: 27).

Fuzûlî, aşağıdaki beytiyle bu iki değişikliğe işaret etmesi muhtemeldir:

Nûh'un sanduğına geç-i tekâpuymuş penâh

İ'tikâd ile mebâdâ bir zaman tûfân olur (Fuzûlî D. G. 95/5)¹³⁹

“Nuh'un gemisine, gezip dolaşmak sığınakmış. Bir zaman olmaya ki inanç ile tufan olur.”

Hız. Nuh'un gemisi sabit durmayıp dalgalar üzerinde gezip dolaşmış ve batmaktan kurtulup muhafaza olmuştur. Geçim sıkıntısı çekmesi ve yeni itikadından dolayı yapılan taarruzlar Fuzûlî'nin de aynı Nuh(a.s.) gibi itikadı yüzünden bazı yıkıcı tufanlar yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda şair, Nuh(a.s.)'ın gemisini örnek almayı işaret edip tebdil-i mekân ile hayatta kalabileceğini düşünmektedir.

2.8.4.2. Kadın elbiselerindeki süsleme

Şair, bir paşanın yeni inşa ettirdiği konağa dşmüş olduğu tarihinde: hâne olarak ifade edilen ev halkı elmasa, inşa edilen konak ise sevgilinin cebindeki elmasla dolu mücevher kutusunsunabenzetilmiştir. Ceyb kelimesi hem cep hem de yaka manasınada

¹³⁹ Bu beyit sadece “Akyüz, K. Ve diğerleri (1958). Fuzûlî Divanı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.” Künyeli çalışmada yer almaktadır.

da kullanılmaktadır. Şair aşağıdaki beytinde “ceyb” için her iki manayı da kastetmiş olabilir. “Dürc-i pür-elmâs” tabirinden elmas işleme ile doldurulmuş yaka anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sevgilinin yakası konağa ve mücevher kutusuna, hane halkı ise elmaslar benzetilmiş olur.

Sanki bu hâneye bu kâşâne

Ceyb-i cânânda dürc-i pür-elmâs (Şeyh Gâlib D. Tarihler 42/3)

“Sanki bu konağa bu köşk, sevgilinin cebi(yakası) elmas dolu mücevher kutusudur.”

2.8.4.3. Şeker kıtlığı

Şeker kıtlığı diye ifade edilen “teng-i şeker”, sevgilinin şeker gibi tatlı, dar ve küçük dudağı anlamıyla da kullanılmıştır¹⁴⁰. Kayseri civarında yaşayan Kadı Burhaneddin, aşağıdaki beytinde hem Mısır’da yaşanan şeker kıtlığından hem de sevgilinin şeker gibi dar dudağından bahsetmektedir. Şeker kıtlığı haberinin Mısır’a ulaşıp yayılması ve Mısır’da şeker kıtlığı yaşanması; halkın, elinde bulunan şekerini de bir çuvala koyup gizlemesini netice vermiştir. Şair, çuvala girmek tabirini, görünmeyecek bir şekilde saklamak veya bir şeyin ortadan kaybolup gizlenmesi anlamında kullanmıştır. Diğer taraftan, “teng-i şeker” tabirine sevgilinin küçük, dar ve şeker tadındaki dudağı manası verildiğinde; sevgilin dudağının, ağzı çuval gibi olan kişiler tarafından öpüldüğüne işaret etmektedir.

Mısra şekerini tengi sözi irişeliden

Teng-i şekerini gör ki niçe girdi çüvâla (Kadı Burhaneddin D. G. 928/4)

“Mısır’a şeker kıtlığı sözü ulaştığından beri, şeker kıtlığını (gel) gör ki nice (şeker) çuvala girdi.”

Lebün ile şehâ oldı şeker mısırdâ kesâd

Ferîd-i 'ışk olanun sözi niçe ola ziyâd (Kadı Burhaneddin D. G. 1037/1)

“Ey şah(sevgili)! Dudağın ile Mısır’da şeker kıtlığı oldu. Aşkın eşsiz kimsesi olanın sözü çok ziyade ola (olur).

2.8.4.4. Sebet tîmârı sözler ve intihal örneği

Sahibinin ölümü ile sahipsiz kalan tîmâr toprakları ortalık malı gibi olur ve bunlar sepet tîmârı olarak adlandırılır. Bazı idareciler arasında bu toprakların geliri paylaşılıp yenir (bk. Sepet tîmârı sözler maddesi.). Lebîb, söyleyeni tam bilinmeyen sözleri sepet

¹⁴⁰ (Kadı Burhaneddin D. G. 1041: 1), (Kadı Burhaneddin D. G. 1067: 4), (Kadı Burhaneddin D. G. 1076: 4).

tîmârına, bu sözleri kendininmiş gibi sarf edenleri ise laf ambarı olarak adlandırıp, sepet tîmârını gizli yiyen idarecilere benzetmiştir. Ambarlar içindeki tahılı kendi üretmezler başka yerden doldurulur. Bir ambara giren tahılın, köyü ve toprağı bellidir; nereden geldiğı bilinir. Laf ambarı olan kimseler, kendinin ürünü olmayan birçok şiir ve güzel sözlerle doludurlar; fakat bu sözlerin kime ait olduğunu söylemez, kendininmiş gibi davranırlar. Beyitteki “gizli yer” ifadesi, laf ambarı olan kimselerin kendisinin olmayan sözleri kendi hesabına söylemesine işarettir. Diğer taraftan ortalık malı durumuna düşen sepet tîmârlarının gelirini yiyenlerin de yaptıkları işin kanuni olmadığı ve toplum nazarında hoş görülmediğı anlaşılmaktadır. Şair, zamanında bir intihal örneğı olan bu durumdan yakınmaktadır.

Yer nihânî ba 'z-ı yârânın sepet tîmâridir

Karye yok mahsûl yok pürdür müdâm anbâr-ı lâf (Lebîb-i Âmidî D. G. 76/2)

“Bazı dostların sözlerini ortalık malı gibi gizli yer, köy yok ürün yok laf ambarı daima doludur.”

2.8.4.5. Sultan Süleyman Han'ın defnedilmesi

Bâkî, Sultan Süleyman'ın vefatını tasvir ettiğı aşağıdaki beytinde, Osmanlı toplum hayatındaki cenaze merasiminden bazı kesitleri ve cenazenin halktaki tesirini anlatmıştır. Sultanın gül-i sadberg olan kefen ile kefenlenip tabut sandığına yüzünün sağ yanağı yere gelecek şekilde konduğu ifade edilmiştir. Beyitteki hâzin kelimesi hem hüznü hem de hazineyi çağrıştırmaktadır. Sultanın defnedilmesinin dünyaya hüznün saldığı anlatılmış ve ölünün sandığa konulması da bir hazinedarın sanki hazine sandığına inci koymasına benzetilmiştir (bk. Hazine Sandığı / Toprak Sandığı / Midye Sandığı / Tabut sandığı maddesi, Kefeni gül suyu ile yıkama maddesi ve Yüz(ü) yere konmak maddesi).

Yüz yire kodı lutf ile gül-berg-i ter gibi

Sandûka saldı hâzin-i devrân güher gibi (Bâkî D. Musammatlar I/8)

“Taze gül yaprağı gibi lütuf ile yüz yere koydu. Zamanın hazinedarı sandığa koydu inci gibi.”

2.8.4.6. Saltanat kayığı ile seyahat

Padişahların ulaşım veya gezinti maksatlı bindikleri kayıklara saltanat kayığı denmektedir. Etrafı süslerle bezenmiş olan kayıkların tabanı atlas döşemeli ve içinde bir gölgelik bulunur. Padişahın tenezzühü için Boğaziçi'de ve Marmara Denizi sularında

kullanılan saltanat kayıklarının 16. yy.dan sonra tezyinatında; altın, gümüş, kıymetli taşlar ve sedef gibi malzemeler kullanılarak belirgin bir göz alıcılık oluşturulmuştur (Pakalın, 2004: 107). Divan şairleri, paşaların kullandıkları bazı süslü kayıkları da saltanat kayığı olarak adlandırmışlardır (Turan, 2009: 1022). Özellikle Hanım İnesi olarak adlandırın eşsiz bir sanat harikası olan kayık, Osmanlı toplumunda ulaşım ve tenezzüh için kullanılan birçok kayık türünden biridir. Gelibolulu Mustafa Ali, padişahın bir kayık seyahatini tasvir ettiği beytinde Osmanlı gündelik hayatından bir kesit sunmuştur. Kayığı mücevher kutusuna, içindeki Sultan Murad'ı da mücevher kutusu içindeki en değerli mücevhere benzetmiştir. Kayığın mücevher kutusuna benzetilmesi, kayığın etrafının ve içinin mücevher kutuları gibi süslü ve tezyin edilmiş olmasını ifade etmektedir.

Dürr-i şehvâresidür hazret-i Sultân Murâd

*Öginürse n'ola anuñla **güher-dâne** kayık (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 33/5)*

“Hazreti Sultan Murad, iri taneli incisidir. Mücevher kutusu (gibi olan) kayık onunla övünse şaşılır mı?”

3. BÖLÜM

SERGİLER VE YAYGILAR

Yere yayılan ev eşyaları arasında hasır, bûriyâ, kâliçe, mefreş, bisât, yaygı, halı ve kilim bulunmaktadır. Bu eşyalardan en basiti, bûriyâ diye tabir edilen kamışların örülmesi ile elde edilen hasırdır. Kâliçe, diğer yaygılara nispeten daha küçük ve seccade olarak da kullanılan bir tür değerli halıdır. Bisât, mefreş, halı ve kilim anlamca birbiri yerine kullanılanbilen ev eşyalarıdır. Mütteka, yastık, bâliş, bâlin, döşek, yatak, pister ve firaş da yer yaygısı olarak üzerinde oturmak, yatmak, dayanmak ve baş altına koymak gibi maksatlarla kullanılmaktadır. “Bâliş ve bister”; yani yastık ve yatak ikilisi bir kısım beyitlerde yatak takımını ifade ettikleri için beraber zikredilmiştir¹⁴¹. Mütteka, oturulduğunda sırtın ve kolun dayandırılabilirdiği bir tür yastıktır.

3.1. BİSÂT

Bisât; yer yaygısı manasındadır. Kilim, minder, döşeme, keçe ve yaygı gibi birbiri yerine kullanılan eşyaları ifade etmektedir (Devellioğlu, 2013: 123). Bisât; Divan şiirinde dünya, yeryüzü, çimenlik, dizgi, eminlik, yolluk, çarşı pazar sergisi, minder, satranç tahtası, hokkabazların kullandığı örtü, yer yaygısı, kilim, sofra ve sofra örtüsü anlamlarında kullanılmıştır (Şentürk, 2017: 256). Öte yandan bisât, yere yayılan örtülerin her biri için kullanılabilen bir eşya adı olmasının yanında bûriyâ ile kıyaslandığında daha değerli ve kıymetlidir. Bu duruma, Şeyhî'nin altın nakışlı çimenliği bisâta benzetmesi ve Gelibolulu Mustafa Ali'nin yaldızlanmış bisât-ı ‘acibi örnek teşkil etmektedir.

Zülf-i benefşe deste-i çârûb işigüñe

*Sahn-ı çemen **bisâtuñ** içün zer-nigârdur (Şeyhî D. G. 36/2)*

“Menekşenin dalları eşigine süpürge destesi, çimenlik meydan yer yaygısı için altın nakışlıdır.”

3.1.1. Bisât-ı ‘Acib

Şair; bahar mevsiminde yeryüzünün çimenle ve birçok çeşit otlarla kaplanmasını, yeryüzünü daha önce eşi benzeri olmayan acayip bir kilim ile döşenmesine benzetmiştir.

¹⁴¹ (Sünbül-zâde Vehbî D. K. 55/51), (Nedîm D. G. 117/8), (Nedîm D. Musammatlar 26/1), (Âşık Çelebi D. K. 14/289).

Bunu “bisât-ı ‘acib” tabiri ile ifade etmiştir. Bu acayip bisâtın dokunduğu ipler; temiz, saf, parlak ve altın ile yaldızlanmış olarak ifade edilmiştir.

*Basît-i hâke döşendi hem ol **bisât-ı ‘acib***

Ki târ u pûdı ser-â-ser müzehheb ü berrâk (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 88/6)

“Hem yeryüzüne bisât-ı ‘acib döşendi. İplikleri baştan aşağı saf altın suyu ile yaldızlanmış.”

3.1.2. Bisât-Çimen

Bazı beyitlerde de bisât, serilmiş bir örtü gibi görünen çimenlik ve yeşillik anlamlarında kullanılmıştır. Özellikle de yeşil renkte olan zümrüt ile tavsif edilmiştir. Şeyhî; buluttan yağmurun yağması ile bahçelere yeşilliklerin döşendiğini ifade etmiştir. Şair, goncanın saba rüzgârı ile yüzünün açılarak genişlediğini; yani goncaların güle ve çiçeklere dönüştüğünü anlatır. Ahmedî ise Allah’ın, bağ ve bahçeleri renk renk döşediğini ifade etmiştir.

*Çünkü döşedi bulut bâga zümürürd **bisât***

Bâd-ı sabâ gösterür gonceye yüz inbisât (Şeyhî D. G. 91/1)

“Çünkü bulut, yeşil yaygıyı bağa döşedi. Sabah rüzgârı, goncaya yüz genişleme gösterir.”

Oturma gel varalum bâga gör ki kudret eli

*Ne lutf-ıla döşemiş anda reng reng **bisât** (Ahmedî D. G. 316/6)*

“Oturma gel bağa gidelim gör ki (Allah’ın) kudret eli, onda ne (çok) lütufla renk renk çimenleri döşemiş.”

3.1.3. Bisât-ı Kurb

Aşağıdaki beyitte Bâkî, bisât-ı kurb tabiri ile kıymetli, yüksek bir mevkinin önündeki halıyı ve makamın kendisini ifade etmektedir. Nasıl ki akarsuyun denize ulaşınca kadar çok yerleri aşar ve zahmetler çeker. Şair de bulunduğu makama gelinceye kadar nice zahmetler çektiğini anlatmaktadır.

İrişdüm bahre cûyâsâ basît-i hâkden geçdüm

***Bisât-ı kurba** irdüm çenber-i eflâkden geçdüm (Bâkî D. G. 316/1)*

“Akarsu gibi basit topraktan geçtim denize ulaştım. Feleğin çemberinden, çok zorluklardan geçtim yakınlık halısına ulaştım.”

3.1.4. Bisât-ı Arz

Bahar mevsiminde bulutlardan kesretle yağan yağmur tasvirinden yola çıkan Bâkî, sultanın vefatından sonra yağan yağmuru, semada bulunanların ağlamasına benzetmiştir. Gözyaşları gibi olan bu yağmurlar arzın bisâtına; yani yeryüzüne akmaktadır. Beyitte geçe bisât tabiri, yeşillenmiş bir çimenliği hayale getirmektedir. Dolayısıyla yağmurun yağması ile bitkilerin canlanıp rahmete mazhar olduğu görülür, öyle de vefat edenin arkasından yapılan kesretli ağlamalar da ölü hakkında Allah'ın rahmetine vesile olacağı düşünülür.

Hep o göz yaşlarıdır akdı bisât-ı arza

Ağlaşur ehl-i semâ Hazret-i Sultân üzre (Bâkî D. Musammatlar 2/2)

“O gözyaşları hep yeryüzüne aktı. Sema ehli Hazret-i Sultan'ın üzerine ağlarlar.”

3.1.5. Bisât-ı ‘Ayş u Sâfâ ile Bûriyânın Kıyaslanması

Bâkî, bahar mevsiminde cennet gibi bir bahçede kurulan işret meclisinde yer sergisi olarak bisâtın kullanıldığını dolayısıyla orada hasıra ihtiyaç olmadığını ifade etmiştir. Şair; bu meclis riyasızdır, derken hem hasır yok hem de hasır ile temsil edilen zâhidin olmadığına işaret etmiş. Öte yandan bisât ile bûriyâ karşılaştırılmış ve bisât samimiyet, kıymet açısından üstün tutulmuştur¹⁴². Bâkî; bisâtı rinde, bûriyâyı zâhide benzeterek bisâtı ve bisât üzerinde kurulan meclisi riyasız olarak tarif etmiştir. Ayrıca riyakârların cennete giremeyeceğine de işaret etmiştir.

Bî-riyâdur bisât-ı ‘ayş u sâfâ

Sahn-ı cennetde bûriyâ n'eyler (Bâkî D. G.164/4)

“Zevk ü safâ kilimi samimidir. Cennet meydanında hasır bulunmaz.”

3.1.6. Bisât-ı ‘Ayş ve Bisât-ı Bezm

Osmanlı'da Dîvân-ı Hümâyûn haftada dört gün, sabah namazlarından sonra toplanır. Bu meclise padişah bazen dâhil olur ve son kişi olarak meclise ayak basar (Pala, 2004:119). Divan toplantısına en son katılan bir sultan veya naz eden bir güzele benzetilen nevrûz, baharın ilk gününde kurulan hayat meclisine naz ile katılmıştır. Nevruz ile yeryüzünün örtüsü olan bitkiler canlanmaya başlar. Bu durum bir işret meclisin kurulması için yer örtüsün serilmesine benzetilmiştir. Bu meclisi şenlendirip oraya hayat veren ise ya bir padişaktır ya da bir güzeldir. Bâkî, bisât-ı ‘ayş ve bisât-ı bezm tabirlerinde geçen bisât kelimesi ile işret meclislerinin yer örtüsü veya bu meclislerin üzerinde kurulduğu yerin

¹⁴² (Gelibolulu Mustafa Ali D. K.45/5).

tabanındaki örtü gibi olan çimenleri kasdetmektedir. Bahar mevsiminin ilk günü olan nevrüz ile serilen işret meclislerinin yer yaygılarının kış mevsiminde kaldırılması, işret meclislerinin ne zaman kurulmaya başlanıp ne zamana kadar devam ettiğini göstermektedir¹⁴³.

Bisât-ı ‘ayşa kadem basdı nâz ile nev-rûz

Şükûfe perde-sarây-ı ‘ademden itdi bürûz (Bâkî D. G. 198/1)

“Bahar işret meclisinin sofrasına naz ile ayakbastı. Çiçek, yokluk sarayının perdesinden meydana çıktı.”

3.1.7. Bisât-ı Bezm

Aşağıdaki beyitte; baharda yeryüzündeki bitkilerin canlanıp yeşillenmesini bir işret meclisinin örtüsünün serilmesine, kış mevsiminde bitkilerin ölüp üzerine kar yağması ise üzerine kefen giymeye benzetilmiştir. Bahar mevsiminde çimenlerin üzerinde gece veya gündüz kurulan sohbet meclislerinde, üzerinde yenip içilen bezlere veya sofra örtülerine “bisât-ı bezm” denilmiştir. Bu örtüler, bir sofra bezi veya çimenliğin kendisi de olabilmektedir. Bisât ve kefen; birinin hayatı diğerinin de ölümü temsil ettiği, şiirde tezadı sağlayan örtülerdir. Ali, kış mevsimi ile ilgili yazdığı bir kasidesinde sabâ rüzgârının sohbet meclisinin sofra bezini kaldırdığını ve artık dış mekânlarda işret meclislerinin kurulma zamanının geçtiğine işaret etmiştir. Kış mevsiminin başlamasıyla bitkiler kurur ve ölürlür. Ölmüş olan bitkilerin kefeni beyaz kar örtüsüdür. Kış mevsimi vakti olarak düşünülen sabâ, yeryüzündeki hayat örtüsünü kaldırmış ölümü temsil eden kefeni sermiştir.

Terahhum itdi meğer mürde-i nebâtâta

Bisât-ı bezmi götürdi kefen getürdi sabâ (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 79/7)

“Meğer sabâ, ölmüş bitkilere merhamet edip acımış. Sohbet meclisinin sergisini götürdü, kefen getirdi.”

3.1.8. Bisât-ı Hâk

Şair; Peygamber(s.a.v.)’i övdüğü beytinde “bisât-ı hâk” tabirini yeryüzünün toprak sergisi ve dünya anlamında kullanarak, Peygamber(s.a.v.)’in gözünde dünyanın bir yolculuk torbası gibi olduğunu ifade etmektedir. İkinci mısradaki ise Peygamber(s.a.v.)’in, gökyüzünü mavi bir mendil gibi elinde tuttuğunu söyleyerek bu

¹⁴³ (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 79/7).

zâtın takvasına, zühdüne, dünya malına kıymet vermediğine, âli olduğuna ve yüksekliğine işaret edilmiştir.

***Bisât-ı hâk** huzurunda mefreş-i seferi*

Elünde çerh-i berin tut ki mâ'i bir mendil (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 7/5)

“Onun yanında dünya, yolculuk çuvalıdır; düşün ki arş-ı âlâ elinde mavi bir mendildir.”

3.1.9. Bisât-ı İstirâhat

Nâbî; rakip olarak tasavvur ettiği uyku, rahat ve istirahat yatağının, ağlayan gözlerine ve dertten inleyen vücuduna düşmanlık ettiğini ifade etmektedir. Her vakit sevgili için ağlayan gözünü ve dertten yanan cismine uyku, rahat ve yatak kıskanıp rakip gibi onlara düşmanlık etmektedir. Şairin, ağlamaktan ne gözüne uyku girmekte ne de ayrılık acısından cismi bir rahat bir yatak yüzü görmektedir. Bu beyitteki “bisât-ı istirâhat” tabiri, dinlenmek ve uyumak için kullanılan bir yatak manasındadır.

Senünçün h'âb u râhat çeşm-i giryânumla düşmendür

***Bisât-ı istirâhat** cism-i sûzânumla düşmendür (Nâbî D. G. 84/1)*

“Uyku ve rahatlık, senin için ağlayan gözlerimle düşmandır. İstirahat yatağı, yanan vücudumla düşmandır.”

3.1.10. Bisât-Sıkıntı

Bisât, birçok beyitte zevk, safa, şenlik içinde anılırken Hamdullah Hamdi; bisâtı, sıkıntı toprağına serilmiş bir yatak olarak tasvir etmiştir. Bülbül ve bülbüle benzeyen âşık; her zaman zorluk, eziyet ve meşakkat içinde bulunduklarından yatakları da rahat değildir ve rahat olmayacaktır.

*Hâk-i mihnet bülbül-i miskîne olmuşdur **bisât***

Sanma anı râhat ile gül budagı yasanur (Hamdullah Hamdi D. G. 102/5)

“Miskin bülbüle, sıkıntı toprağı bisât olmuştur. Sanma onu gül dalına rahat yaslanır.”

3.1.11. Remmal Sergisi

Kum tanelerini tahta veya beyaz kâğıt üzerine döküp oluşan şekillerden geleceğe ait manalar çıkarmaya reml ilmi denmiştir (Onay, 2013: 342). Kumların tahta üzerine serpilmesi remil dökmekle ifade edilirken, kum taneleri ise nokta ile ilişkilendirilmektedir (Aydemir, 2018: 169). Remmal ise dökülmüş kum taneleri arasında çizilen çizgilerden geleceğe dair tahminler yapan kimsedir. Hâletî, zamanın Şeyhülislâmı Hoca-zâde Mehmed Efendi'nin vermiş olduğu bir fetvayı tebrik edip kutlamak için yazdığı kasidesinde; Feleği remmale, yıldızları nokta gibi olan kum

tanelerine, gökyüzünü bisât ve remil tahtasına benzetmiştir. Şair, remlin hayırlı çıktığına aşağıdaki beytin devamında hayt-ı sefid ile işaret etmiştir. Dolayısıyla beklenen hayırlı bir şeyin gerçekleştiği, buna da şeyhülislâmın fetvasının vesile olduğu anlaşılmaktadır. Remlin neticesi belli olduğu için “bisâtı tayy itdi” tabiri ile reml tahtasını veya kâğıdını topladığı, kaldırdığı ifade edilmiştir. Bu beyitte bisâtın, remil tahtası manasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Öte yandan yıldızlar gökyüzünde gece vaktinde gözüktüğünden gündüz olduğu zaman bisâtın; yani reml tahtasının kaldırıldığı da anlaşılmaktadır.

*Bu demlere irişince **bisâtı** tayy itdi*

Dökerdi nokta dem-â-dem sipihr olup remmâl (Azmizâde Hâletî D. K. 21/3)

“Bu zamanlara ulaşınca reml tahtasını kaldırdı. Felek, remilci gibi zaman zaman kum dökerdi.”

3.1.12. Savaş Meydanı Olan Satranç Tahtası

Bisât kelimesinin Divan şiirinde, üzerinde satranç oynanan bir tahtayı ya da bir örtüyü de ifade ettiği bazı beyitler vardır¹⁴⁴ (Şentürk, 2017: 256). Hoca Dehhânî, genellikle din dışı şiirler yazdığı bilinen, Divan şiirinin öncülerinden olan bir şairdir. Şair, aşağıdaki beytinde ve bu beytin geçtiği gazelinde dünyanın geçiciliği, dünyevi olan mal ve şanın bir anda elden çıkabileceği üzerinde durarak bazı nasihatler vermiştir. Bir savaş stratejisi olan satranç oyunu misalini şiirinde kullanan şair, bununla bir savaş meydanında, satrançtaki en kıymetsiz ve en güçsüz taş olan piyon gibi bir piyadenin, şah gibi yüksek makamlı ve güçlü kimseleri atından düşürüp yenilgiye uğratabileceğini ifade etmiştir. Bazı savaşlarda yaya bir asker olan piyadenin, atlı bir süvariye ya da etrafında korumaları olan, atındaki bir padişahı yendiği nadir de olsa görülebilen bir durumdur. Şair bu satranç oyununda ve savaş meydanındaki savaş tasvirleri ile eldeki makam ve malın basit bazı sebepler ile elden çıkabileceğini, bunlarla gururlanıp kibirlenilmemesi gerektiğini anlatmaktadır. Bu beyitte bisât hem bir satranç tahtası hem de bir savaş meydanı manasında kullanılmıştır.

Piyâde eyledi niçe şehi mât

Rûh urup bu bisât üzre feresden (Hoca Dehhânî, G. 97/5)

“Piyade, nice padişahı attan düşürüp bu meydana, yenilgiye uğrattı.”

¹⁴⁴ (Gelibolu Sun‘i D. G. 168/1),

3.1.13. Yolluk

Gelibolulu Mustafa Ali kendini, sevgilinin yoluna döşenmiş bir yolluk olarak düşünmüş ve bu yolluk ile kendini sevgilisine kabul ettirmeye çalışmaktadır.

Dâ'im döşenür yoluñda Ali

*Kıl sen de **bisât** ile ri'âyet (Gelibolulu Mustafa Ali D. Kıtalar 8/6)*

“Ali devamlı yoluna kapanır, sen de onu yolluk yaparak halkından yap.”

3.1.14. Zümür-rûd-gûn Bisâtın Mefreşe Dönüşmesi.

Ahmedî, sonbahar mevsimini tasvir ettiği gazelinin aşağıdaki beytinde “le’alî” tabiri ile hem incileri hem de bir bahçede bulunan inci çalısı bitkisini kastetmektedir. Meyveleri inciye benzeyen bu bitkinin yapraklarının rengi zümrüt yeşilidir (Yıldız, 2021: 181). Bu beyitte geçen zümrüt yeşili bisât, inci çalısı bitkisinin bulunduğu bahçenin tabanındaki çimenliğe veya bu bitkinin yapraklarına işaret etmekte. Öte yandan bir güzelin dişleri çoğu zaman inciye benzetilir, bu incilerin bulunduğu yer olan sevgilinin ağzı ise bisât olarak düşünülebilir; çünkü inciler midye ve istiridye gibi yumuşakça olan deniz canlılarının içinde oluşur. Bu deniz canlılarının içi farklı birçok renkte olabilmektedir. Bu renklerden biri de Ahmedî’nin ifade ettiği yeşile benzeyen zümrüt rengidir. Şair hem bir midyenin ağzını inciler için döşenmiş zümrüt renkli bir sergiye hem de sevgilinin ağzını zümrüt yeşili bir bisâta benzetmiştir. Dolayısıyla zümrüt renkli sergi olan bisât; bahçe tabanındaki çimenlik, inci çalısı bitkisinin yaprağı, bir midyenin ağzının içi ve bir güzelin ağzının içi manalarına işaret etmektedir. Sonraki mısırda bisât, mefreşe dönüşüp altın ve yakuta torbalık etmektedir. Mefreş; yatak, yorgan gibi eşyaları taşıma veya muhafaza etmeye yarayan büyük bir torbadır. Her ne kadar bu mefreş, içinde dökülüp sararmış ve kırmızılaşmış olan altın ve yakut yapraklarını bulundursa da bisât ile kıyaslandığında daha kıymetsizdir. Bu beyitte bir bahçenin taban sergisi bahar mevsimindeki bisâta, sonbaharın da bir mefreşe benzetildiği görünmektedir.

Le’âliniñ zümür-rûd-gûn bisâtu

Olup-durur zer ü yâkûta mefreş (Ahmedî D. G. 302/3)

“İncilerinin zümrüt renkli sergisi, altın ve yakuta torba olur.”

3.2. BÛRİYÂ-HASIR

Saz veya benzeri bitki saplarından örülerek yapılan ve zemine serilerek kullanılan örtüye bûriyâ veya hasır denilmektedir (Şemseddin Sami, 2018: 432). Bûriyâ; toprak zemine serilerek yer yaygısı, yatak, seccade olarak kullanıldığı gibi bazı fakir ve

dervişler tarafından da elbise olarak kullanılmaktadır. Kıymetsiz olup az bir uğraşla temin edilebilecek hasır, kefeni olmayan kimselerin kefenidir. Bûriyâ, âşık ve rind ile alakası yönüyle fakirliğin, zühdün, takvanın, dervişliğin alameti olduğu gibi riyanın alameti olarak da ham sofı ve zâhidi temsil etmektedir. Hasır mescidin yer sergisidir ve o mescitte gösteriş için ibadet yapanları etrafa riya kokusu salarak elverir. Bunlarla beraber hasır, kendisiyle temas eden kimselere hasır nakşı veya bûriyâ nakşı denen iz bırakmadır. Bazen de insanın yüzündeki ve alnındaki çizgiler hasırın çizgilerine benzetilmektedir.

3.2.1. Bûriyâ / Riya

Bûriyâ, Divan şiirinde zâhid ile ilişkilendirildiğinde riyakârlığı temsil etmektedir. Bûriyâ kelimesi içerisindeki riya ifadesi bu ilişkiye temel oluşturmakta, riya ve bûriyânın beraber kullanılmasıyla da beyitteki ahengi sağlamaktadır. Bâkî aşağıdaki beytinde, cennet gibi bir bahçede halı gibi çimenler üzerinde kurulmuş olan işret meclisini tarif etmektedir. Bu bahçede oturmak için yere herhangi bir sergi özellikle de hasır olan bûriyâ serilmediği anlaşılmaktadır. Bûriyâ ile ikiyüzlü zâhid tarzındaki kimseleri ima eden şair, bu işret meclisine ve meclisin kurulduğu cennet gibi bahçeye ikiyüzlülerin giremeyeceğini ifade etmiştir. Bu ifade ile hem beyit içindeki ahenk sağlanmış hem de bûriyâ ile anılan kimselerin riyakâr olduğuna ve cennete giremeyeceğine işaret edilmiştir. Riyakâr olan bu kişiler cennet ve istiare edildiği meyhaneye de giremezler. Cennet kelimesi meyhaneye olarak düşünülse, meyhanelere ayakkabı ile girildiğinden tabanında herhangi bir yaygı bulunmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla meyhanelerde bûriyâ gibi bir hasıra ihtiyaç yoktur ve riyakârlar da giremez (Şentürk, 2017: 311).

Bî-riyâdur bisât-ı ‘ayş u sâfâ

Sahn-ı cennetde bûriyâ n’eyler (Bâkî D. G. 164/4)

“Zevk ü safânın yer sergisi riyasızdır. Cennet meydanında hasır bulunmaz.”

3.2.2. Bûriyâ-bâf

Saray halısı olan bisât, dokuma işinde ustalık isteyen üst düzey bir hizmettir, ancak sırma işleyebilen ustalar yapabilir. Şair, bahariye kasidesinde hasır örücüleri ve sırma işleyicileri arasındaki farkın anlaşılması için padişahın, sarayının halısına hasır örücüleri ayak basmamasını istemektedir. Sarayın halısına, bûriyâ örücüleri bastırmayarak bisâtın bir hasıra göre kıymeti de vurgulamıştır. Bahar mevsiminde

kurulacak olan işret meclislerine, bûriyâ-bâf ile işaret ettiği zâhidin alınmamasını ifade etmiştir. Öte yandan Ali; kendini sırma işleyen o üstadı, şiirlerini bisâta, bazı şairleri ise hasır örücülere benzetmiştir. Ayrıca bu beyitten, bazı şairlerin şiirinin bûriyâ gibi bazılarının ise bisât gibi olduğu da anlaşılmaktadır. Bûriyâ gibi şiir yazan şairlere itibar edilmemesi temenni edilmiştir.

Bisât-ı kasr-ı 'adli bûriyâ-bâfâna çignetme

Buyur ol hidmet-i 'ulyâyı üstâdân-ı zer-dûza (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 45/5)

“Hasır örücüleri adalet kasrının halısına bastırma, O yüce hizmeti, sırma işleyen o üstatlara buyur.”

3.2.3. Bûriyâdan Yayılan Riya Kokusu / Bûy-i Riyâ

Divan şairleri, riya kokusu anlamındaki “bûy-i riyâ” ile hasır anlamındaki “bûriyâ” kelimesi arasındaki ses benzerliğinden yaralanarak şiir içindeki ahengi sağlamışlar. Bununla beraber hasır, bazı zamanlarda zâhidin seccade olarak kullandığı bir eşyadır. Zâhidin yapmış olduğu ibadetin, riya ile karışık ve gösteriş için yapıldığını ifade etmek için hasır üzerinde yapılan ibadetten riya kokusunun geldiğini söylemişlerdir. Su ile temas eden hasırlarda bir müddet sonra küf oluşur. Daha sonra hasırda oluşan bu küf, etrafa kötü bir koku salmaktadır. Bu durumun ise şairler tarafından manevi bir kötülük olan riya ile ilişkilendirmesi olasıdır. Ali; zâhidin hasır üzerindeki riya kokulu ibadetini, âşışın kalplerin sığınağı olan aşk döşegine tercih ettiğini ifade etmiştir¹⁴⁵.

Bister-i 'ışk ile zâhid baña me'vâ-yı kulûb

Bûriyâ üzre saña bûy-ı riyâdur matlûb (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 85/1)

“Zâhid, talep edilen (şudur ki) bana, aşk yatağı ile kalplerin sığınağı; sana, hasır üstünde(ki) riyanın kokusu.”

Fuzûlî'nin aşağıdaki beytinden bûriyânın, mescitte zemin döşemesi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Şair, mescidi mesken tutan kişilerin, mescidin hasırdaki riya kokusundan başka bir şey bulamayacağını ifade etmiştir.

Ey olan sâkin-i mescid ne bulupsan bilmen

Bûriyâsında anun bûy-ı riyadan gayrı (Fuzûlî D. G. 298/2)

“Ey mescidin sakini olan! Onun bûriyâsında riya kokusundan başka ne bulursun bilmem.”

¹⁴⁵ (Gelibolulu Mustafa Ali D. K.10/25),

3.2.4. Bûriyâ Satmak

Kâlâ ve bûriyâ ikilisi, şiirde biri olumlu diğeri olumsuz bir tezat oluşturmak kullanılır. Kâlâ; zâhidi, hocayı, zenginliği ve kıymetli bir kumaşı temsil eder. Bûriyâ; rindi, dervîşi, fakirliği ve basit bir hasırı temsil etmektedir. Bûriyâ, gezgin abdal dervîşlerinin kıyafeti olarak bilinmektedir (Şentürk, 2017: 309). Ali, hasırını kumaş için satan kimseleri reziller olarak tanımlamıştır. Beytin ikinci mısrasından, bu kişilerin bazı hocalar olduğu anlaşılmaktadır. Aslında, ucuz bir hasırın satılması ile kıymetli bir kumaşın alınamayacağı açıktır. O zaman şair, zühd, takva ve mütevazı yaşamın temsilcisi olan hasırın satılmasıyla, din kisvesi adı altında elde edilen makamların dünyevi faydalar için kullanılmasını söz konusu etmiştir. Dünyevi faydalar ise “kâlâ satın almak” olarak ifade edilmiştir. Beyitte geçen çiğın kelimesi hem omuz hem de eşya taşımaya yarayan bir omuzluğa işaret etmektedir. Bu kelimenin omuz anlamını ele alacak olursak, hasır giyen dervîşlerin giymiş oldukları hasırın, vücudun her tarafını kapamadığı özellikle de omzunu kapamadığı anlaşılır. Dolayısıyla omzu açık dolaşmakla halk tarafından alay edilip ayıplanacağını düşünen hocalar, omzu açık bırakan bûriyâyı giyip dolaşmazlar. Öte yandan şair, erâzil ve hâcegân olarak tarif ettiği kimselerin omuzluklarının içindekini halka göstermediklerini; yani bu kişilerin dıştan farklı içten farklı olduklarını ve riyakâr olduklarını anlatmaktadır.

Kâlâ satar erâzil olan bûriyâsını

Bâzâr-ı dehre ‘arz idemez hâcegân çiğın (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 44/25)

“Adi kimseler, hasırını kumaş için satar; hocalar dünya pazarında omuz gösteremez.”

3.2.5. Bûriyâ-pâre

Fehmî, aşk yolunda insanın hasır parçası gibi olması gerektiğini beyan etmiştir. Bu hasır parçası, sevgilinin nazına benzetilen at tarafından basılarak ezilecektir. At insana kıyasla bastığı yerde daha ziyade tahribat yapar. Ayaklar altında ezilen hasır gibi ezilen âşık, gam ve kederle dolmuştur. Bunlarla beraber şair, bir sûfinin tekkeye girip oradaki hasır gibi ayaklar altında kalıp acı çekerek kendi benliğinden vazgeçmesiyle ilgili birtakım tarikat ritüeline işaret etmiştir.

Tarîk-i ‘aşkda ol çü bûriyâ-pâre

Semend-i nâz-ı nigâra basıl basıl ne bu gam (Fehmî D. G. 66/4)

“Aşk yolunda hasır parçası gibi ol. Sevgilinin nazının atına, basıla basıla ne bu gam.”

3.2.6. Bûriyâ ve Neft Yağı Olan Ehli Zerrâk

Neft yağı; sakız ağacı ve çam gibi ağaçların reçinelerinden damıtılarak elde edilen bir yağdır. Koyu yeşil ile kahverengi arasında bir rengi olan neft yağı; yağlı boya yapımında, boya inceltmede ve yakıt olarak kullanılmaktadır. Zerrâk hem ikiyüzlü hem de eskiden bazı sûfilerin giydiği mavi hırka anlamına gelmektedir. Ahmedî, zerrâk olan ikiyüzlüleri neft yağına ve her iki tarafı da kullanılabilen bûriyâya benzetmiştir. Hasırın her iki yüzü kullanılabildiği için bûriyânın ikiyüzlü riyakâr manasına zemin teşkil ettiği düşünülebilir. Neftin; yağ olması yönüyle, ikiyüzlülerin yağcılık yapıp kendilerini hoş göstermeye çalışması; boya anlamıyla, bir şeyin hakiki iç yüzünü saklayıp sahte bir dış yüz oluşturup onu boyayıp parlatması riyakârlığa benzetilmiştir. Zerrâk ehli tabiri ise mavi hırka giymiş ikiyüzlü zâhid bir hocayı anımsatmaktadır. Şair, bu zerrâk ve neft benzetmesiyle birden fazla ikiyüzlülük manasına işaret etmiştir.

Riyâ vü zerki ko tâ'at iderseñ

Ki zerrâk ehli neft ü bûriyâdur (Ahmedî D. K. 34/19)

“İtaat edeceksen, ikiyüzlülüğü ve hileyi bırak ki ikiyüzlüler neft yağı ve hasırdır.”

3.2.7. Bûriyâ-yı Fakr

Hasır yapılan elbise; maddi değeri yok denecek kadar ucuz, temini kolay ve dervişlerle özdeşmiş bir giysidir. Hasır, fakirliğin temsilcisi olup kimi zaman minder gibi bir sergi kimi zaman da yatak ve yorgan olarak kullanılmaktadır (Şentürk, 2017: 310). Şair; dünyayı terk etmeyi esas alan bir tarikata girmiş, üstüne hasır giymiş, elinde testisi ile gezen bir dervişin durumundan yola çıkarak, kendisinin önemli bir işret meclisinde bir sırdaş olduğunu, bu mecliste bir testinin ve oturmak için bir hasırın kendisine kâfi geldiğini ifade etmektedir. Divan şiirinde sofuluk, zâhidlik ve riyakârlık alametlerinden olan “tac u kabâ”yı istemeyen şair için, işret meclisinde bir sırdaş olmak çok önemlidir.

Bûriyâ-yı fakr ile besdür sıfâl-i kûy-ı yâr

Mahrem-i bezm-i fenâ tâc u kabâyı neylesün (Nev'î-zâde Atâyî D. Tahmis 9/2)

“Fakirlik hasırı ve yârin mahallinin toprağından yapılan testi yeter. Fena meclisindeki kişi tac ve kaftanı neylesin.”

Nâbî, kendisinden yardım beklenen bir kişinin beklenen yardımı yapamayacağını ve fakirliğine işaret etmek için toprağa serecek bir bûriyasının; yani hasırının bile olmadığını söylemiştir. Ayrıca hasırın toprak üzerine serilerek kullanılabildiğini de ifade etmiştir.

Ümmîd-i himmet eyler isen andan eyle kim

Hâk-i siyâha bast idecek bûriyâsı yok (Nâbî D. G. 382/5)

“Ondan yardım ümit ediyorsan öyle ki, kara toprağa serecek bir hasırı yok.”

3.2.8. Gökyüzü Hasır

Lebîb, sabah vaktinde birbiri içine girmiş yıldızları, bir hasırın nakışlarına ve gökyüzünü hasıra benzetmiştir. Bu durumu semanın hasır işlemesi olarak ifade etmiştir.

Değil seher görünen şekl-i iştibâk-i nücûm

Sabâh olunca hasîr işledi açıkda semâ (Lebîb-i Âmidî D. K. 5/3)

“Görünen seher değil yıldızların birbirine girmiş nakışlı şekilleridir. Semâ, sabah olunca hasır işledi gökyüzünde.”

3.2.9. Hasır Meyve Vermez

Hasır kamıştan imal edilen ve kuruluğu ile bilinen bir yer yaygısıdır. Ahmedî, hasırın kamışını şeker kamışı ve hurma kamışı ile kıyaslamaktadır. Hasır kamışının ne şeker ne de hurma verebileceğini ifade etmektedir. Bu kıyas zâhidlerin mekânı olan hasır ile rindlerin mekânı olan çimenlikleri ve yeşil bahçeleri akla getirmektedir. Şair, zâhidleri tenkit makamında kimseye hiçbir faydasının olmadığını ifade etmektedir.

Ney-şeker bigi ola mı bûriyâ

Yâ rutab ta'mun vire mi bâkıla (Ahmedî D. G. 564/9)

“Hasır bakılırsa, şeker kamışı gibi olur mu, ya taze hurma verir mi?”

3.3.10. Kanaat Simgesi Olarak Bûriyâ Döşenmek

Hayâlî geç yaşta bir aşka düşüp Kalenderî dervişlerine katılmış ve onlarla İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da Defterdar İskender Paşa'nın dikkatini çekmiş ve paşa onu himayesine almıştır. Dünya malına değer vermeyen şairin, şiirlerinde tasavvuf terbiyesinin izleri belirgin bir şekilde görülmektedir. Hayâlî'nin aşağıdaki beytinden, kendisinin Kalenderîlerle beraber bulunduğu hasır giydiği ve bu hasırın da manevi olarak kendisine bir hazine hükmünde olan kanaat hissini kazandırdı anlaşılmaktadır. Şair, bûriyâyı kanaat hazinesinin simgesi yapmıştır. Bundan dolayı makam sahiplerinden bir şey istemekten utandığını beyan etmektedir. Burada şair kişisel bir özelliği olan utangaçlığından da bahsetmiştir. Ayrıca bu beyit, hazine sandığı olarak kullanılan bazı eşyanın altının veya içinin hasırla döşendiğini de çağrıştırmaktadır.

Zer-beft müttekâdan eder ey Hayâlî âr

Genc-i kanâ'atın döşenen bûriyâsını (Hayâlî Bey D. G. 589/5)

“Ey Hayâlî, kanaat hazinesinin hasırına dayanan, sırmalı dayanaktan utanır.”

Necâtî, kimsenin minneti altına girmeyip, kanaatkâr olduğunu ifade etmek için kendisine örtü ve döşek için bir hasırın yeterli geldiğini söylemiştir. Şairin zamanında fakir kimselerin, hasırı yatak hatta üzerine örtü olarak kullandığı anlaşılmaktadır.

Tek yerde gökde zerre kadar minnet olmasın

*Örtü döşek Necâtî'ye bir **bûriyâ** yeter (Necâtî Beg D.G. 108/8)*

“Yeter ki ne yerde ne gökte kimseye minnetim olmasın, Necâtî'ye örtü döşek için bir hasır yeter.”

3.2.11. İnsan Kemiklerinin Bûriyâ Nakşı Gibi Görünmesi

Bûriyâ nakşı ile hasırın üzerinde yatan insanın vücuduna yaptığı izler kastedilmektedir. Ali ise zayıflığından vücudunda belirginleşmiş olan kemiklerinin yattığı yere iz çıkararak bir hasır oluşturduğunu ifade etmiştir. Şair aşağıdaki beytinde, fakirlik sebebiyle kefen yerine hasıra sarılmış ve başının altına taş konulmuş bir cenazenin defnini anlatmaktadır (bk. Ölünün kefen olarak hasıra sarılması maddesi).

Benümçün gussa çekmeñ seng-i hârâ olsa bâlinüm

*Nişân-ı üstühânum bana eyler **bûriyâ** peyda (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 6/4)*

“Benim için üzülmeysin yastığım mermer taşı olsa da kemiklerimin izi bana hasır yapar.”

3.2.12. Nakş-ı Hasîr / Bûriyâ Nakşı

Örölmüş kamışlardan oluşan hasır, üzerinde yatan veya ibadet eden kimselerin yüzüne, alnına ve vücuduna izler bırakmaktadır. İnsanın cildinde beliren bu izlere nakş-ı bûriyâ veya hasır nakşı denmektedir (Şentürk, 2017: 311). Vehbî, hasır üzerinde secde eden bir zâhidin alnına çıkan izi hasır nakşına benzetmiştir. Ayrıca şair bu alın çizgilerini, çilehanenin zeminine döşenen bir hasıra benzeterek, zâhidin kafasının içindeki sıkıntıların dışarı vurup alnındaki buruşuklukları oluşturduğuna işaret etmektedir.

*Görüp çîn-i cebînin zâhidin **nakş-ı hasîr-âsâ***

Dedim sıklet zemîninde döşenmiş bûriyâdır bu (Sümbülzâde Vehbî D. G. 220/3)

“Zâhidin alın çizgilerini hasırın örgüsü gibi görünce dedim bu sıkıntı zeminine döşenmiş bir bûriyâdır.”

3.2.13. Sonbahar Hasırı

İşret meclislerinin müdavimi olan rindler, bahar geldiğinde çimenlikler içinde bu meclisleri kurar ve buralarda yerler, içerler ve vakitlerini geçirirler. Sonbahar geldiğinde

çimenler, sararmış kamışlardan örölmüş bir hasır gibi sararır ve birbirine dolaşır. Çimenliğin zemini sanki hasır kaplamış bir mescide döner. Mescit ve hasır, zâhidin ibadet mekânı olduğundan rindler artık duramayıp buradan ayrılırlar.

*Kıştûñ döneli destesi pîçide **hasîre***

Bildük çemen erbâbı yirinden güzerândur (Nev'î-zâde Atâyî D. K. 11/17)

“Ekinler hasır gibi sararır birbirine girdiğinde biliriz, çimenlik erbabı oradan giderler.”

3.2.14. Terk-i Bûriyâ

Harîmî, manzum mektubunda Hasirî mahlaslı bir şairden bahsederken mahlasının manasının bûriyâ olduğunu ve kendisinin bûriyâyı dahi terk ettiğini ifade etmiştir (İçli, 2019:269). Bûriyâ, kelimenin içinde bulunan riyakârlık ile dünyaya işaret etmektedir. Şair terk-i bûriyâ tabiri ile Hasirî'nin dünyayı terk edip öldüğüne ve Müslüman kabirlerinin arasına defnedildiğine işaret etmektedir. Bilindiği üzere Müslüman bir kimse öldükten sonra kabre kefenlenip konur; fakat Hasirî'nin üryan olduğu söylenmektedir. Bu dayanarak mahlasının da iması ile Hasirî'nin, bir kimsesinin veya malı mülkünün olmamasına ve çok fakir birisi olduğuna hükmedilebilir. Bazı fakir kimselerin kefenlenmesinde hasırın kullanıldığı da bilinmektedir (Şentürk, 2017: 311). Bundan dolayı şair, kimsesiz olan Hasirî'ye “aşk eyle” diyerek dua edilmesini istemektedir. Bu beyitten Hasirî'nin yaşarken de dünyevi mal ve mülkten el çektiği, terk-i bûriyâ ifadesinden çıkarılabilir.

Hasirî bûriyâ dirler ki terk-i bûriyâ kılmış

Kubûr-ı müslimîn içre var ol 'uryâna 'aşk eyle (Harîmî, Manzum Mektub/38)

“Ey Hasirî (sana) bûriyâ der ki bûriyâyı terk etmiş. Müslümanların kabirleri içinde ol üryanı (fakiri-kalenderi) sev.”

3.3. HALI / KİLİM

Halı; yere veya mobilya üzerine serilmek ve duvara süs olarak gerilmek üzere yün veya iplikten dokunmuş kısa tüylü yaygıdır (Kubbealtı, 26 Ağustos 2022). Halı sözcüğü de kilim sözcüğü gibi Farsçadan Türkçeye geçmiştir. Kâşgarlı Mahmud'un Dîvânü Lugâti't-Türk'ünde yaygı, halı, kilim karşılığı olarak Anadolu ağızlarında da görülmekte olan “kiviz” sözcüğü bulunmaktadır (Emiroğlu, 2014: 149). Kilim; yerlere serilen, üzerinde muhtelif renk ve motif bulunan süslü, halıdan daha ince, kıl veya yünden dokunmuş bir yer yaygısıdır¹⁴⁶. Kilim, Farsçada esas olarak örtü, elbise, cübbe

¹⁴⁶ (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 23/5), (Şeyhî D. G. 99/6).

demektir (Emiroğlu, 2014: 149). Bazı dervişlerin de giydiği kalın hırkaya da kilim denilmiştir.

3.3.1. Eski Halı

Necâtî, halının oda içinde kullanıldığını ve satılması hâlinde de odanın boş kalacağını ifade etmiştir. Osmanlı toplumunda 14. yy.da avam tabakası olan sıradan halkın evinde oda içerisinde eski ve az eşya bulunduğu anlaşılmaktadır.

Eskice halıyı satar isen

Oda içi inen kalır hâli (Necâtî Beg D. Kıt'a /94)

“Eskimiş halıyı satarsan, odanın içi boş kalır.”

3.3.2. Kilim-i Vücûdî

Hiz. Musa(a.s)’nın Allah’ı görme talebine istinaden Cenab-ı Hak, “Sen beni göremezsin.” diyerek Hiz. Musa’dan, Allah’ın tecellisiyle paramparça olan Tur Dağı’na bakması istenir; fakat Hiz. Musa dayanamayıp bayılır. Hamdullah Hamdi insan vücudunu, evlerde kullanılan zemin yaygılarından biri olan kilime benzetmiştir. Eğer Hiz. Musa; vücut kilimini Tur Dağı’nda, mucize olarak yeşil bir ağaçta yanan ateşte yaksaydı o zaman Allah da “len terâni” perdesini açacaktı. Dolayısıyla Hiz. Musa da rüyete mazhar olacaktı (Pala, 2003: 138).

Çekerdi çâk idüp “len terâni” perdesini

Eger kilim-i vücûdî oda yakaydı Kelîm (Hamdullah Hamdi D. G. 102/5)

“Eğer, Kelîmullah(Hiz. Musa) vücut kilimini ateşte yaksaydı. (Allah) ‘len terâni’ (asla göremezsin) perdesini çekip yırtardı.”

3.4. KALİÇE / SECCADE

Kâlîçe, küçük halı veya seccadeye denmektedir (Devellioğlu, 2013: 557).

3.4.1. Kâlîçe-i Mısır

Gelibolulu Mustafa Ali’in aşağıdaki beytinde, bisâta şükür edilip; fakat onun yerine kâlîçe arzulanmakta olduğundan kâlîçenin bisâttan daha kıymetli bir yer yaygısı olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle de Mısır’da üretilen kâlîçelerin kıymetine vurgu yapılmıştır.

Kâlîçe-i Mısır ümidin eyler

Lutfuñdan ider bisâta minnet (Gelibolulu Mustafa Ali D. Kıtalar 8/5)

“Lütfundan bisâta şükreder, Mısır’ın kâlîçesini ümit eder.”

3.4.2. Seccade

Aşağıdaki beyitte, bahar tasviri içinde seccade serip namaz kılma betimlenmiştir. Şair, seccadeye benzettiği çimen yapraklarını, bahçenin meydanına serdirip fidanı ve menekşeyi bu seccade üzerinde kıyama durdurup secde ettirmektedir¹⁴⁷. Bu benzetme, Bir bahçede yeni büyümeye başlamış olan menekşe ve fidanın rüzgârda çimenlerin üzerine eğilip doğrulmasını hayale getirmektedir.

Çü saldı berg-i çemen sahn-ı bâğa seccâde

Kıyâme geldi nihâl ü benefşe itdi sücûd (Şem’î D. G. 37/2)

“Ne vakit ki çimen yaprağı bağ meydanına seccade saldı. Menekşe ve fidan kıyama durdu, secde etti.”

3.5. MEFREŞ

Mefreş; bir çeşit döşeme, yaygıdır (Kubbealtı, 28 Ağustos 2022). Meşinden veya çadır bezinden yapılmış harara ve göç sırasında yatak ve şilte taşımaya yarayan büyük çuvallara da mefreş denmektedir (Devellioğlu, 2013: 695). Mefreş, beyitlerde bazen kıymetli bir kutu bazen de yolculukta eşya taşımaya yarayan basit bir çuval olarak kullanılmaktadır.

3.5.1. Altın ve Yakut Mefreşi

Ahmedî; mefreşi, dürc gibi mücevher saklamaya yarayan kıymetli bir kutuya benzetmiş. Bu beyitte mefreşin, küçük kıymetli bir mahfaza olduğu anlaşılmaktadır¹⁴⁸.

Le’âlinüñ zümürrüd-gûn bisâtı

Olup-durur zer ü yâkûta mefreş (Ahmedî D. G. 302/3)

“İncilerinin yeşil renkli sergisi, yakut ve altına mefreş olmuştur.”

3.5.2. Mefreş-i Seferi

Mefreş-i seferi, yolculuk esnasında birtakım eşyaların konularak taşınmasına yarayan torbadır. Gelibolulu Mustafa Ali; dünyayı, yolculukta birçok eşyayı içine koyup taşımaya yarayan büyük bir çuvala benzetmiştir. Dünyanın hem değersizliğine hem de içinde birçok eşya bulundurmasına vurgu yapmak için yolculuk çuvalına benzetilmiştir. Bu beyitten “mefreş-i seferi” tabirinin değerli ve büyük bir çuval olduğu anlaşılmaktadır.

Bisât-ı hâk huzurunda mefreş-i seferi

¹⁴⁷ (Şem’î D. K. 8/18)

¹⁴⁸ (Ahmed Rıdvân D. G. 339/3).

Elünde çerh-i berin tut ki mâ'i bir mendil (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 7/5)

“Onun (Hz. Muhammed) yanında dünya, yolculuk çuvalıdır, düşün ki arş-ı âlâ elinde mavi bir mendildir.”

3.5.3. Mefreş-Akıl

Gelibolulu Mustafa Ali'nin, tarihçiliği ve vazifesinden dolayı Osmanlı'nın hüküm sürdüğü birçok yeri gezdiği ve çok kimselerle görüştüğü bilinmektedir. Şair; bu gezileri esnasında, “mefreşime Allah'tan uzaklaştıracak toz konmadı” ifadesi ile zihnime veya aklıma Allah'ın yolundan uzaklaştıracak hiçbir şüphe, vesvese ve fikir girmedi demek istemiştir. Bu beyanlardan da anlaşılacağı üzere mefreş kelimesine “akıl” veya “zihin” manaları da verilmiştir. Ayrıca mefreşin, yolculukta eşya taşımaya yarayan bir torba veya çuval olduğu anlaşılmaktadır.

Kâr u bâr-ı fazl u 'irfânımla gezdüm 'âlemi

*Olmadı âlûde gerd-i mâ-sivâdan **mefreşüm** (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 904/2)*

“Dünyayı, irfanımın ve faziletimin işi ve gücüyle (gözüyle) gezdim. (Fakat) torbama Allah'tan uzaklaştıracak bir toz konmadı.”

3.6. MÜTTEKÂ

Müttekâ; dayanılıp yaslanılacak alet veya eşya anlamında ve kişilerin kuvvet aldıkları makamlar veya insanlar hakkında kullanılmaktadır. “Çâr-bâliš” ve “ser-bâliš” olarak adlandırılan yastıklar müttekâ manasında da kullanılmıştır (bk. Çâr-bâliš maddesi). Aşağıdaki beyitten anlaşılacağı üzere; 16. yy.da makam odaları günümüzdeki gibi masa, sandalye ve oturma gruplarından oluşmamaktadır. Osmanlı toplumunda havassın makam odası diyebileceğimiz, halkın kabul edilip görüşüldüğü odalarda, oturulunca sırt dayamak için süslü dayanaklar bulunmakta ve özellikle o makamın sahibi tarafından kullanılmaktadır.

3.6.1. Aşk Yastığı

Sevgilinin kapısının eşiği, dayanılacak bir aşk yastığına benzetilmiştir. Dayanak olarak kullanılan yastıklar da bulundukları makamı temsil ederler. Yahyâ; en yüksek makamın, aşk yastığı olarak dayanılan sevgilinin eşiği olduğunu ifade etmiştir.

‘Âşkun bâlîni yârün südde-i dergâhıdır

İstinâd ol âsitâna müntehâ-yı câhidür (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 81/1)

“Aşkın yastığı, yârin dergâhının kapısının eşiğidir. O eşiğe dayan, makamın son noktasıdır.”

3.6.2. Bâln-i Câh

Devletin muhtelif yönetim kademeleri, makam dayanağı olan “bâln-i câh” tabiri ile adlandırılmıştır. Yönetici makamları, tehlikeli bir damın kenarı olarak görülmeli ve buralara çok dikkat edilmelidir. Fıtnat Hanım, bu yöneticilik makamlarına heves etmeyi de boş ve anlamsız görmektedir. Şairin bu beytinde, yöneticileri çabuk değiştiği, makamın makam sahibine zararı dokunduğu anlaşılmaktadır.

Cây-ı kenâr-ı bâm-ı hatarnâkdur sakın

Bâln-i câha ârzû-yı ittikâ ‘abes (Fıtnat Hanım D. G. 7/3)

“Makam yastığına, yaslanmak arzusu anlamsız(dır). Tehlikeli damın kenar yeridir, (oradan) sakın.”

3.6.3. Müttekâ-yi Zer-keş-i Câh

Divan şairlerinin, hami bulma ve geçimlerini o suretle sağlama gayretleri yüzyıllarca sürmüştür. Bâkî ise makamların altın işlenmiş dayanaklarına dayanmadığını ifade etmiştir. Bu ifadelerden hem kendinin yüksek makam sahibi bir hamisi olmadığı veya şairin böyle bir hamiyi istemediği anlaşılmaktadır¹⁴⁹. Öte yandan şairin bu şiirini, herhangi bir memuriyet görevinde olmadığı zamanda yazdığını düşünürsek, kendisinin geçiminin Allah’ın lütuf ve ihsanıyla olduğu, herhangi bir makam ve memuriyetten olmadığı anlaşılabılır.

Biz müttekâ-yi zer-keş-i câha tayanmazuz

Hakkuñ kemâl-i lutfınadur istinâdumuz (Bâkî D. G. 192/3)

“Biz makamın altın işlemeli dayanağına dayanmayız. Hakk’ın mükemmel ihsanı dayanağımızdır.”

3.7. YASTIK / BÂLİN / BÂLİŞ / REFREF

Bâlin, bâliš ve refref tabirleri, yastık veya dayanak manasında kullanılmaktadır. Lügatlerde “bâliš”, yüz ve baş konulan; “balin” ise sırt ve kolun dayandığı bir minder yastık olarak tarif edilmektedir¹⁵⁰ (Devellioğlu, 2013: 79). İncelenen beyitlerde ise “bâliš” ve “bâlin” tabirleri hem yüz ve baş yastığı hem de dayanak anlamlarıyla kullanılmakta olduğu görülmektedir. Yastık kullanımının temel amacı, başın altına

¹⁴⁹ (Hayâlî Bey D. G. 589/5).

¹⁵⁰ (Fıtnat Hanım D. G. 7/3).

konularak daha rahat bir durumu elde etmektir; fakat yastık çeşitlerinden bazıları zahmet ve sıkıntı da verebilmektedir. “Bâliş-i per”, “çâr-bâliş”, “refref”, “bâliş-i zer-kâr” ve uyku yastığı veya yastık yerine kullanılan pazu; rahatlık ve ferah vermekle beraber yüksek makamlardaki kimselerin ve maşukların kullandıkları yastıklardır. “Bâliş-i hışt”, “bâliş-i hâre”, yastık yerine kullanılan taşlar ve eşik ise sıkıntı verip zahmet çektiren yastıklar arasında olup âşıklar tarafından kullanılmaktadır.

3.7.1. Ayva Tüyleri Yastığı / Reyhan Bâlişi

Sümbülzâde Vehbî siyah ayva tüylerini ve siyah zülfü, ayrılık gecesinde yattığı yastık ve yatağa benzetmiştir. Âşık, ayrılık acısı ile sevgilinin siyah ayva tüylerini ve siyah saçını hayal etmekten hasta olmuştur. Âşık, kuş tüyü yastığı anımsatan ayva tüylerini hayalinde kendine yastık yapmıştır.

Oldu sevdâ-yı hat u zülf-i siyehkarı ile

Şeb-i fûrkatde bana bâliş ü bister sünbül (Sünbül-zâde Vehbî D. K. 55/51)

“Sümbül, bana ayrılık gecesinde siyah zülfü ve siyah ayva tüyleri ile yastık ve yatak oldu.”

Güzel kokusu ve yuvarlak şekliyle fesleğen, güzel kokulu bir yastığa benzetilerek “reyhan bâliş” olarak ifade edilmiştir. Sevgilinin siyah gözüne; sevgilinin yeni çıkan ayva tüyleri, reyhan gibi kokan bir yastık olmuştur. Fıtnat Hanım, böyle hoş kokulu güzel bir yastığa yatan sevgilinin siyah gözünün de naz uykusundan uyanamayacağını ifade etmiştir.

Bîdâr olur mı çeşm-i siyeh hâb-ı nâzdan

Oldı hat-ı nevün ana reyhân bâlişi (Fıtnat Hanım D. Gazeliyât-ı Nevâkîş 9/3)

“Siyah gözü, naz uykusundan uyanır mı? Yeni (çıkan) ayva tüylerin ona reyhan yastık oldu.”

3.7.2. Bâlin-i Bezm

Lügatlerde “bâliş”, yüz ve baş konulan; “balin” ise sırt ve kolun dayandığı bir minder yastık olarak tarif edilmektedir (Devellioğlu, 2013: 79). İncelenen beyitlerde ise “bâliş” ve “bâlin” tabirleri hem yüz ve baş yastığı hem de dayanak anlamlarıyla kullanılmakta olduğu görülmektedir. Şeyh Gâlib’in tahmisinin aşağıdaki zemin şiir olarak kullandığı beytinde, “bâlin” olarak adlandırılan yastığın sohbet meclislerinde yaslanmak için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu sohbet veya eğlence meclislerinde yastığa dayanarak oturmanın, hem keyif hem de rahatlık vesilesi olduğu anlaşılmaktadır.

Bezm-i târâbda dâimâ zevk ü safâda ol

Bâlin-i bezm-i âfiyetle itikâda ol (Şeyh Gâlib D. Tahmisler 12/1)

“Eğlence meclisinde daima rahat ve eğlenceli ol. Huzur meclisinin yastığına dayanır ol.”

Diğer taraftan Şeyh Gâlib, hastanın yatarken başını koyduğu yastık için de bâlin tabirini kullanmıştır.

3.7.3. Bâlin-i ‘İllet

Nâbî, sevgilinin aşkıyla yatak esiri olmuş ve hasta olarak yatakta yatmaktadır. Başını da hastalık yastığına koymuştur. Şair, sevgiliye yalvararak kendisini bu hastalık yatağı ve yastığından kurtarmasını talep edip sevgiliye kavuşmayı istemektedir. Diğer taraftan şair, “süfli” tabirinin işaretiyle dünyanın çirkin yüzünden kurtulup Allah’a kavuşmayı arzulamaktadır.

Ser u dûşum esîr-i pîster ü bâlin-i ‘illetdür

Bu süflîlerden âzâd it beni yek-pâre lütfündan (Nâbî D. G. 568/2)

“Baş ve omzum, yatak esiri ve hastalık yastığıdır. Beni, büyük lütfunla bu adi şeylerden (yatak ve yastıktan) kurtar.”

3.7.4. Bâlin-i İstiğna

Bâlin-i istiğnâ tabiri, âşığın hasta olarak yatıp başını yastığa koyduğu hâlde kimseden yardım kabul etmemesidir; çünkü âşık bu aşk hastalığından ve derdinden memnundur. Şeyh Gâlib, hasta olup istiğna yastığında yatan ve kimseden yardım kabul etmeyen kimsenin hakiki âşık olacağına işaret etmektir. Böyle bir âşığın kendisi için şifa duası okumaya bile aklı olmayacağını ifade etmiştir.

Devâ-hân olmaga yokdur dimâğı haste-i aşkın

Düşüp bâlin-i istiğnâya bîmâr olduğun var mı (Şeyh Gâlib D. G. 358/2)

“Aşk hastasının şifa okumaya aklı yoktur. İstiğna yastığına düşüp hasta olduğun var mı?”

3.7.6. Bâliş-i Hâb

Bâliş-i hâb, uyku yastığı demek olup aşağıdaki beyitte sevgiliyle beraber baş koyup uyunan yastık manasında kullanılmıştır. Şeyh Gâlib; aşağıda beyti bulunan gazelini, Fars şiirinden Osmanlı sahasına yansıyan ve sevgiliden yüz çevirme olarak tabir edilen “vâsûht” tarzında yazmıştır (Babacan, 2010: 64): Âşık için sevgiliyle beraber aynı uyku yastığına baş koyma bir mest olma ve talih açıklığıdır. Şair, bahtının bu açıklığını dahi

istememektedir; çünkü şair sevgiliden vazgeçmiştir. Bu durum Mecnûn'un, Leylâ'nın sevgisinden vazgeçip Allah aşkına yönelmesi gibi Gâlib'in de mecazi aşk olan dünyevi sevgililerden vazgeçip hakiki aşka yönelmesine işaret etmektedir.

Mest ola ser be-bâliş-i hâb ol semen- izâr

Ben tâ seher bu tâli'-i bîdârı neyleyim (Şeyh Gâlib D. G. 250/4)

“O yasemin yanaklı (ile) baş(ım), (aynı)uyku yastığı(nda) mest olsa (bile), tâ seher(e kadar) ben bu uyanık talihi neyleyim.”

3.7.7. Bâliş-i Per / Kuş Tüyü Yastık

Bâliş-i per, kuş tüyü yastık anlamındadır. Bu kuş tüyü yastıklar özel olduğundan sevgili ve önemli kimseler tarafından kullanılmaktadır. Sevgili, özellikle naz uykusunu bu yastık üzerinde uyumaktadır¹⁵¹. Şeyh Gâlib bu kuş tüyü yastığın, ruha canlılık, hoş bir hava verdiğini ve insanın uykusunu getirdiğini ifade etmiştir¹⁵². Gâlib; bu yastığın tüylerinin bazen Cebrail(a.s.)'in kanatlarından bazen de Anka kuşunun kanatlarından olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca kuş tüyü yastıkta, uyku kuşunun kanatlandığı; yani çok rahat uyunduğu ifade edilmiştir. Cebrail(a.s.)'in Hz. Muhammed(s.a.v)'e hizmet etmesine ve Peygamber(s.a.v)'in makamının yüksekliğine işarettir.

Hâzret-i sultân mihr ü meh gulâm ü arş ü ferş

Kim per-i Cibrîli eyler bâliş-i per rûz u şeb (Şeyh Gâlib D. K.1/19)

“Hazreti Sultan(Hz. Muhammed) güneş, ay, yer ve gök (onun) kölesi(dir). Ki gece ve gündüz Cebrail'in kanadını kuş tüyü yastık yapar.”

Öyle bir rûh- fezâ öyle letâfetde havâ

Ki bulur bâliş-i perden tayerân murg-ı rukâd (Şeyh Gâlib D. Tarihler 71/20)

“Öyle hoş bir hava, ruha öyle bir canlılık verir ki uyku kuşu, kuş tüyü yastıktan uçar.”

3.7.8. Bâliş-i Zer-kâr

Altın sırma işlemeli yastıklara “bâliş-i zerrîn” “bâliş-i zer-kâr” ve “bâliş-i zer-târ” denmektedir¹⁵³. Şeyh Gâlib, sevgilinin aşkıyla sarhoş olmuştur ve altın işlemeli bir yastığa baş koyar gibi kılıca başını koyar. Şair kendi başını, kılıç altına koyarak sevgilisine feda etmektedir.

Mest olup yâd-ı nigâhıyla dil-i bîmârimız

¹⁵¹ (Şeyh Gâlib D. Mesneviler 1/5).

¹⁵² (Şeyh Gâlib D. Tarihler 71/20).

¹⁵³ (Hamdullah Hamdi D. G. 38/5), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 448/1).

Şu 'le-i şemşîre baş kor bâliş-i zer-kâr-veş (Şeyh Gâlib D. G. 160/2)

“Hasta gönlümüz, bakışını hatırlamakla sarhoş olup, altın sırmalı yastığa baş koyar gibi kılıç ışıltısına baş koyar.”

Gâlib, güneşe benzettiği kethüdaya yazmış olduğu kasidesinde, kethüdanın çok çalışkan olduğunu ve bu yüksek makamlara çalışarak geldiğini ifade etmiştir. Güneşin ışıkları, altın sırma işlemeli bir yastığa benzetilerek, güneşin bu yastıkta yatıp kalmadığı için ve vazifesini her gün mükemmel yaptığı için en yüksek makamlarda olduğu ifade edilmiştir. Zaten, çalışmasını aksatıp yatan kişiler yüksek rütbelere ulaşamaz.

Bulmâz ulüvv-i rütbeyi ârâm-hâh olan

Bir gün yatar mı bâliş-i zer-kâra âftâb (Şeyh Gâlib D. K. 32/12)

“Rahatına düşkün olan yüksek rütbeyi bulamaz, güneş, bir gün altın işlemeli yastığa yatar mı?”

Nâbî, yöneticilerin makamlarında altın işlemeli yastığa dayanabilmeleri için liyakatli ve halkın hizmetçisi olmaları gerektiğini söylemiştir. Diğer bir ifade ile makama liyakat, halka hizmetle olur. “Bâliş-i zer-târ”, bu beyitte makam odalarında dayanılan bir müttekâ veya makamın kendisi manasında kullanılmıştır.

İttikâye müstâ'id olmaz kibâr-ı devlete

Bâliş-i zer-târ eger huddâma pâ-mâl olmasa (Nâbî D. G. 743/2)

“Devlet büyüklerine, dayanmak için altın sırmalı yastık uygun olmaz. Eğer hizmetçilere hizmetçi olamazsa.”

3.7.9. Çâr-bâliş

Padişahlar ve din büyüklerinin üzerinde oturduğu dört katlı yastıklara, makam veya tahtlara “çâr-bâliş” denmektedir. Devlet büyüklerinin veya din büyüklerinin oturdukları sandalye, taht veya makam benzeri yerlerin üstüne konulan “çâr-bâliş”in, oturularak veya yaslanılarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. “Şeh-bâliş” ve “çâr-bâliş” tabirleri, baş veya yüz konulup yatılan yastıktan farklı olarak daha çok minder veya müttekâ manalarında kullanılmıştır. Bosnalı Âsım, bir din büyüğünün oturduğu yeri ve manevi makamını tarif ederken takva makamının tahtında diyerek, çâr-bâlişe taht manası vermiştir.

Çâr-bâliş-nişîn-i mesned-i zühâd

Rûkn-i dîn-i mübîn-i ser-ebrâr (Bosnalı Âsım D. K. 15/37)

“Takva makamının tahtında oturan, fazilet reisinin hakikati açıklayan dinin temel direği.”

Bâkî; Ay, Merkür ve Venüs’ten sonra dördüncü felek olan ve diğer feleklerden daha üstün olan Güneş ile padişah arasında bir benzerlik ilişkisi kurmuştur. Güneş feleğinin altında dört kat felek yastığı olduğu gibi padişahların da makamlarına kat kat halılar ve yastıklar serilir (Şahin, 2011: 9). Şair bu beytinde; padişahın veya sevgilinin farklı kıtalar ve memleketlerdeki hâkimiyetini ifade etmiştir.

Sultân-ı câr-bâliş-i iklim-i dehre dil

Kemter gedâni beñzedemez sen şehi degül (Bâkî D. G. 288/3)

“Gönül, cihan ülkesinin dört yastıklı sultanı. (Bu) hakir, sen şahı değil, feleği benzetemez.”

Bosnalı Âsım aşağıdaki beytinde; Allah’a yakınlık tahtının üzerine konulan yastıkların şahından bahsetmiştir (Yılmaz, 2013: 469):

Şeh-i bâliş-nişîn-i sadr-ı taht-ı “li-ma ‘allâh”a

Ser-efrâz-ı “le ‘amrük ” tâcdâru’d-devlete “esrâ” (Bosnalı Âsım D. K. 4/23)

“Allah ile yakınlık tahtının en yüksek yerinin baş yastığının oturanı, ömrüne yemin olunanın en yükseği, devletin padişahına, esra.”

3.7.10. Erkek Aslanın Başını Yastık Yapmak

Erkek aslanın başını yastık yapmak ifadesi, kahramanlık göstermek olarak kullanılmıştır. Fıtnat Hanım, İsmail Efendi’nin fetvasına düşürdüğü tarihinin Sultan III. Mustafa’yı methettiği aşağıdaki beytinde; padişahın makamının yüceliğini göstermek amacıyla uyumak için aslan başını yastık yaptığını ifade etmiş. Ayrıca padişaha ahu benzetmesi yaparak, padişahın hem halim selim bir kişiliğe sahip olduğunu hem de gerektiğinde büyük kahramanlıklar gösterdiğine işaret etmiştir. Diğer taraftan padişahın devrinde; haklılar, masumlar ve mazlumların korkmadan başlarını yastığa koyabildikleri, adalet ve emniyetin tam tesis edildiği anlaşılmaktadır.

İtse devrinde meyl-i hâb âhû

Ser-i şîr-i neri ider bâlîn (Fıtnat Hanım D. Tarih 10/5)

“Ceylan, zamanında uyumak istese, erkek aslanın başını yastık yapar.”

3.7.11. Eşik Yastığı

Âşık, aşk hastalığına yakalandığı sevgilinin mahallesinde bulunur ve oranın etrafında dolaşır. Necâtî, hastanın başının altına yastık konulması gerektiği için sevgilinin taş gibi

sert olan eşiğini yastık edinmiştir. Âşık çok sıkıntılar çekse sevgilinin yakınındadır ve aşkını sevgiliye gösterebilmektedir. Mihrî Hatun, sevgilinin eşiğinin taşı gibi yastık olamayacağına vurgu yapmıştır.

Yatur dil-hasteler cânâ kapında yaslanıp taşı

*Terahhum kıl ki uşşâkın katı **yastıktadır** başı (Necâtî Beg D. G. 615/1)*

“Ey sevgili, gönlü yaralı âşıklar kapında yaslanır taşta yatar. Merhamet et ki âşıkların başı sert yastıktadır.”

Pister-i nesrîn gerekmez bir dem ârâm itmege

*Âsitânun gibi dil-miskîne **bâlîn** olmaya (Mihrî Hatun D.G.1/2)*

“Bir vakit dinlenmek için yaban gülü yatağı gerekmez. Zavallı gönle, eşiğin gibi yastık olmaz.”

Âşık Çelebi de “hasta olmayan insan, durup dururken yatmak istemez” manasında yastıkla ilgili “Sağ (sağlam) baş yastık istemez.” atasözünü beytinde kullanmıştır. Şair, aşk hastalığına düşmüş. Bu hastalığından dolayı sevgilinin eşiğini yastık yapmış ve sevgilinin etrafında bulunmaya çalışmaktadır.

İşigün taşını yasdanmaz olmayan sana ‘âşık

*Meseldür kim tabîbâ **sag olan baş istemez yasdık** (Âşık Çelebi D. G. 77/1)*

“Sana âşık olmayan eşiğin taşına yaslanmaz. Ey tabip! Atasözüdür ki sağlam baş yastık istemez.”

3.7.12. Gird-bâliş

Nev’î-zâde Atâyî tarafından yuvarlak yastık anlamına gelen “gird-bâliş” ile yeni yetişmiş olan bir gonca arasında şekil yönünden benzetme yapılmıştır. Goncanın içinde gül yaprakları olduğu için yastığın içindeki dolgu malzemesini de gül yaprakları oluşturmuştur. Ayrıca şair, hasta kimselerin yastığa olan ihtiyacına da işaret etmiştir (bk. Sağlam baş yastık istemez).

Bülbül-i haste için gonca-ı nev-reste meger

***Gird-bâlişdür** içine varak-ı gül kodılar (Nev’î-zâde Atâyî D. G. 57/3)*

“Meğer, hasta bülbül için yeni çıkmış gonca, yuvarlak yastıktır. (O yastığın) içine gül yaprağı koymuşlar.”

Necâtî, aşağıdaki beytinde sevgilinin yüzündeki siyah yuvarlak beni ve bu bene uzanmış olan sevgilinin siyah zülfünü tasvir etmektedir. Sevgiliyi temsil eden siyah saç zülfü, yaslanmak için yuvarlak yastık yerine sevgilinin yüzündeki amber kokulu yastığa

benzeyen beni tercih etmiştir. Dolayısıyla yuvarlak yastık da sevgilinin yüzündeki siyah beni kıskanmış ve içlenip kırılmıştır. Şairin; yuvarlak yastık ile âşığa, siyah benin ise siyahlığından dolayı rakibe işaret ettiği kabul edilirse sevgilinin rakibe göstermiş olduğu yakınlıktan dolayı âşğın kıskandığı anlaşılmış olur.

Nice gönüllennesin hindû-yi zülfün dostum

Girde bâliş yerine hâl-i mu'anber yasadandır (Necâtî Beg D. G. 150/4)

“Dostum! Zülfünün siyahı, yuvarlak yastık yerine amber (kokulu) ben(e) yaslanır. (Yuvarlak yastık) çok içlenip kırılmasın.”

3.7.13. Kucak Yastığı ve Yatağı

Aşağıdaki beyit şuhâne yazılmıştır. Nedîm; sevgilisine yatak ve yastık olarak kucağını göstermekle, sevgilisinin koynundan çıkmasını istememektedir. Sevgiliden ayrılmayı istemeyen şair; soğuk havalarda yatak, yastık ve yorgan kullanıldığına vurgu yapmıştır.

Yetmez mi sana bister ü bâlîn kucacağım

Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucuğım (Nedîm D. Musammatlar 26/1)

“Sana yastık ve yatak olarak kucacağım yetmez mi? Kuzucuğum, hava çok soğudu çıkma koyundan.”

3.7.14. Mısra Bâlini

Şeyh Gâlib; kâğıdı yatağa, mısrayı yastığa ve manaları da yatan hasta bir âşığa benzetmiştir. Şair, sevgilinin kaşlarını düşünerek âşık olup hasta olmuştur. Aşk hastası olan şair, yazmış olduğu şiirin içinde yatan manaları hasta olan kendisine benzetmiş ve mısrayı da başının altına yastık yapmıştır.

Fikr-i ebrûyile bîmâr olanın manî-veş

Serde bâlini olur mısra u pister kâğıd (Şeyh Gâlib D. G. 54/6)

“Kaşlarının fikriyle anlam gibi hasta olanın, mısra başta yastığı ve kâğıt döşek olur.”

3.7.15. Nakş-ı Bâlin-i Merâm / Bâlin-i Visâl

Şeyh Gâlib, “nakş-ı bâlin-i merâm” ve “bâlin-i visâl” yastıklarıyla bir güzelin meramını anlatmak için yastık üzerine yapmış olduğu nakışlara işaret edilmiştir. (bk. Yastık işlemesiyle isteğini anlatmak maddesi.)

3.7.16. Refref

Yumuşak bir kumaştan imal edilmiş döşek, minder ve yastıklara “refref” denmektedir. Kadı Burhaneddin tarafından cennet içindeki bir tür yumuşak yastık manasında kullanılmıştır. Şair, bu yumuşak cennet yastığı yerine taşı yastık edinmeyi istemektedir.

Zira şair, sevgilisinin yanında olmak için sevgilinin eşliğini yastık edinmiştir. Diğer taraftan taşı yastık olarak tercih etmek; zenginlik ve makamı değil, derbeder ve rindane yaşayışı tercih etmek olarak anlaşılmaktadır.

Yiri ger döşek idiben taşı ben yasduğ idersem

İşigünde bana yigrek cinân içinde refrefden (Kadı Burhaneddin D. G. 612/3)

“Eğer yeri döşek, taşı yastık edersem; eşğin bana, cennet içinde(ki) yumuşak yastıktan üstündür.”

3.7.17. Şem-i Bâlîn

Hasta yatan kimse bakıma muhtaç olduğundan ve her zaman dikkat altında olması gerektiğinden etrafı aydınlatma amaçlı, yastığına yakın bir yerde mum yakılır. Şeyh Gâlib aşağıdaki beytinde; yukarıda zikredilen, hastanın yastığının başında mum yakma âdetine değinmiştir. Şair; hastanın ahının kıvılcımını, ayrılık acısından kederli yatan hastanın yastığının mumu olarak ifade etmiştir. Hastanın çekmiş olduğu sıkıntının şiddetine işaret edilmiştir.

Derd ü hicrân ile bu hasta yatârdı gâm-gîn

Şu 'le-i âh idi ancak yine şem-i bâlîn (Şeyh Gâlib D. Tahmisler 6/3)

“Bu hasta ayrılık acısı ve dert ile gamlı yatardı. Yastığının mumu, ancak yine ahın kıvılcımı idi.”

3.7.18. Taş ve Mermer Yastığı

Gelibolulu Mustafa Ali, yastıkların sert bir taş olan mermer taşı olduğunu belirterek zahmet ve sıkıntı içinde bulunulduğunu beyan etmiştir¹⁵⁴. Bosnalı Âsım, Âşık Çelebi, Kadı Burhaneddin ve Necâtî ise yastık olarak yaslanılanın sadece taş olduğunu belirtmişlerdir. Yastık olarak kullanılan taş özellikle yârin mahallesinin veya eşğinin taşıdır. Bu durum ise yastığın rahatlık için kullanılmasına tezat oluşturmaktadır.

Benümçün gussa çekmen seng-i hârâ olsa balinüm

Nişân-ı üstühânım bana eyler bûriyâ peyda (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 6/4)

“Benim için üzölmeyin yastığım mermer taşı olsa da. Kemiklerimin izi, bana hasır yapar.”

¹⁵⁴ (Zâtî D. G. 52/4), (Bosnalı Âsım D. G. 140/2), (Kadı Burhaneddin D. G. 1108/2),

3.8. YATAK / DÖŞEK / PİSTER / BİSTER

Üstünde oturmaya veya yatabilmeye yarayan bir eşyayı ifade eden döşek kelimesi “bister” ve “pister” kelimeleri ile benzer anlamlarda kullanılmıştır¹⁵⁵. Bister-i vuslat, pister-i illet, pister-i hasret, pister-i hicr, pister-i gam, pister-i niyâz, pister-i niyâz ve pister-i mihnet gibi tabirler âşığın ayrılık acısından hasta olup yattığı ve sevgiliyi beklediği yatağa işaret etmektedir.

3.8.1. Firengî Atlas Döşegi

Firengî atlas döşegi; parlak Avrupa ipeğinden sık dokunmuş, üstünde motif bulunmayan bir döşek veya minderdir. Necâtî; talihinin kendisine yüksek bir makam verdiğini, bu makamın tahtının minderi olan döşeginin Avrupa ipeğinden ve ortasının vaşak postundan imal edildiğini söylemiştir. Üzeri ipekten dokunmuş minderlerin kullanılması makamın yüksekliğine işaret etmektedir. Şair; sevgilinin mahallesi ve eşliğini, kendisine verilmiş ve üzerinde ipek kumaştan minderi olan bir taht olarak görmektedir. Necâtî’nin yaşamış olduğu devirde, Avrupa’dan gelen kumaşlarla imal edilmiş kıymetli döşek ve minderlerin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bu Necâtî’ye felek bir taht-ı âli urdu kim

Ortası firengî atlas döşegi postu öşek (Necâtî Beg D. G. 327/6)

“Bu Necâtî’ye kader yüksek bir koltuk verdi ki, Avrupa ipeği döşegi, ortası vaşak postu.”

3.8.2. Toprak/Yer Döşegi ve Taş Yastığı

Yatak ve yastık istirahat için olduğundan rahat olmalıdır; fakat âşığın kullandığı yatak, toprak; yastık ise taşdır. Bosnalı Âsım sevgilinin mahallesinin taşını kendisine yastık yaptığı gibi toprağını da bir yatak yapmıştır. Kadı Burhaneddin de kendisine yeri yatak, taşı da yastık yapmış. Bir yerin toprağı ve taşını yatak ve yastık yapmak, orayı beğenmek ve devamlı bir surette orada olduğunu ifade etmektir. Âşık da devamlı sevgilinin mahallesi etrafındadır. Sevgili ise âşığın hâlini anlamaz, o her zaman zevk ve safa ile hayatını geçirir.

Kûy-ı dil-berde seng-i hâk-i siyeh

Bâliş ü pister-i nefisümdür (Bosnalı Âsım D. G. 140/2)

“Gönül çeken (güzelin) mahallesinde siyah toprağın taşı, (benim) kendimin yatak ve yastığıdır.”

¹⁵⁵ (Kadı Burhaneddin D. G. 1405/2), (Bosnalı Âsım D. Musammatlar 2/6).

Nâz ile ni‘met içinde ‘işret idersin bana

Ben yiri dōšek idüp yasdanayum taşları mı (Kadı Burhaneddin D. G. 1108/2)

“Bana, naz ile bolluk içinde yiyip içersin. Ben yeri dōšek edip taşlara mı yaslanayım?”

3.8.3. Bister-i Gül / Gül Yatağı

Gül; kat kat şekli, güzelliği, kokusu ve yumuşaklığı yönleriyle yatağa teşbih edilmiştir. “Bister-i gül”, rahatlığın ve huzurun timsali olmuş. Bu yatak sevgili tarafından kullanılan ve onunla özdeşmiş bir yataktır¹⁵⁶. Âşık bu yataktan istifade edemez. Bu gül yatağında naz uykusu süren güzel; rahatlıkla yatmaya devam eder, mahalle baskısından çekinmez ve âşığın hâlini anlamaz. Muhibbî aşağıdaki beyitlerinde; “Tok, açın hâlinde bilmez” atasözünün de işaret ettiği gibi varlıklı veya yüksek makamlarda olanların, fakirlerin ne kadar sıkıntı çektiğini anlamayacaklarına işaret etmiştir.

Bister-i gülde ferâgatla süren nâz uyhusın

Bilmese tan mı ki ‘ışk ehli ne hâl üstindedür (Muhibbî D. G. 107/5)

“Gül yatağında, huzurla naz uykusuna devam eden (sevgilinin), aşk ehli(nin) ne hâldedir(ne hâlde olduğunu), bilmese ayıp mı ki?”

Yatur ol bister-i gülde cihândan cümle bî-pervâ

Senün hâlüne hîç vâkıf ola mı gam bucagında (Muhibbî D. G. 384/4)

“Bütün dünyadan çekinmeden o gül yatağında yatar. Senin gam köşesindeki hâlinde hiç haberdar mı?”

Vehbî, “gül-bister” tabirinin sevgilinin sarhoş olarak naz uykusuna yattığı bir gül yatağı olarak ifade etmiştir. Bu gül yatağında yatan sevgili hem sarhoşluğun etkisi hem de gül yatağının rahatlığından dolayı bülbülün sesine rağmen sabaha kadar uyanmaz. Bu beyitte; sevgilinin, âşığın dertlerini ve inlemelerini duymadığına veya naz yaptığından duymamazlıktan geldiğine işaret edilmiştir.

Mest olup gül-bisterinde nâz ile hâbîdedir

Nâle-yi bülbülde olmaz subha dek bîdâr gül (Sünbül-zâde Vehbî D. K. 51/11)

“Sarhoş olmuş, gül yatağında naz ile uykudadır. Gül, sabaha kadar bülbülün inlemesinden uyanmaz.”

¹⁵⁶ (Nedîm D. Musammatlar 85/1), (Şehrî D. Mersiye 3), (Sünbül-zâde Vehbî D. K. 51/11), (Bâkî D. G. 242/4).

3.8.4. Nakş-ı Gül-bister

Nedîm; güzel ve beğenilen bir şairi, “nakş-ı gül-bister” diye ifade ederek gül yatağının süsüne benzetmiştir. Nedîm; acemi bir şairi, gül yatağının işlemelerine benzeyip benzemediğini sormaktadır. Ayrıca şair; şiirin mısralarının yazılışını, yatak üzerine yapılan nakış ve işlemler gibi görmektedir (bk. Yastık işlemesiyle niyetini anlatmak maddesi). Öte yandan şair aşağıdaki beytinde; bir kişinin, çok severek okuduğu ve elinden bırakmadığı bir kitabı uyurken başına yastık yapması veya yatağının üzerine koymasına işaret etmiştir. Böylesine elden düşürülmeyen bir şiir, elbette kıymetli ve güzeldir.

Yine bâlîn-i hâb-ı işve zîr-i ser midir bilmem

*Henüz ol tıfl-ı nâzım **nakş-ı gül-bister** midir bilmem (Nedîm D. Musammatlar 85/1)*

“Henüz o şiir yazan çocuk(acemi), gül yatağının nakşı mıdır bilmem. Yine başının altında (ki) naz uykusunun yastığı mıdır? Bilmem.”

3.8.5. Bîster-i Gül-berg-i Ter

Bîster-i gül-berg-i ter, taze gül yaprağında yapılmış bir yataktır. Şehrî, küçük bir erkek çocuğun ölümü üzerine yazdığı mersiyesinde; bu çocuğun vücudunun, taze gül yapraklarından yapılan bir yataktan bile incindiği hâlde toprak altındaki mezara konmasının ne kadar elem verici olduğunu işaret etmiştir. Aşağıdaki beyitten; taze gül yaprağından yapılan yatağın olabilecek en yumuşak ve güzel yatak olduğu anlaşılmaktadır.

***Bîster-i gül-berg-i terden** cismi olurken figâr*

Zîr-i hâki eyledün ol nâzenîn- mahdûma câ (Şehrî D. Mersiye 3)

“Taze gül yaprağının yatağından vücudu yaralanırken, o nazik erkek oğula toprağın altını makam yaptın.”

3.8.6. Bister-i İclâl

Büyüklik ve tazim yatağı olan “bister-i iclâl” tabiri, padişahların veya sevgilinin kullandığı yataktır. Ağ gibi örülmüş olan ay küresi, ululuk yatağının üzerinde bir cibinliğe benzetilmiştir. Nedîm; yeni yıl için düşürdüğü tarihinde, padişahın büyüklüğünü yatağının süs ve azameti ile göstermek istemektedir. Azamet göstergesi olan bu yatağın yanındaki güller de etrafına koku verdiğinden buhurdana benzetilmiştir.

*Gül **bister-i iclâli** içün micmer olurdu*

Sîmîn küre-i mâh eger olsa müşebbek (Nedîm D. Tarihler 6/3)

“Eğer gümüş ay küresi, ağ gibi örülmüş olsa. Gül, ululuk yatağı için buhurdan olurdu.”

3.8.7. Pister-i Râhat

Yatağın temel kullanım alanı istirahat ve rahatlıktır. “Pister-i râhat” tabiri, insanı rahatlatacak kadar konforlu bir yatak anlamında kullanılmıştır. Âşık Çelebi; aşk sıkıntısından dolayı içinin, gamdan dolayı da dışının parçalanmış olmasından, rahat yatağı ile yaralayıcı dikenleri bir tutmaktadır. Şair, çektiği sıkıntının çokluğundan kaynaklı hiçbir şeyden tat alamamakta ve diken ile yatağı, gözünde bir tutmaktadır.

*Bana hâr-ı cerâhat **pister-i râhat** berâberdür*

Birûnum çâk çâk-ı gam derûnum hârhâr-ı ‘ışk (Âşık Çelebi D. G. 37/3)

“Bana rahat yatağı (ve) yaralayan diken birdir. Dışım gam yarığı, içim aşk sıkıntısı (ile) parçalı(dır).”

3.8.8. Bister-i ‘İşk

Gelibolulu Mustafa Ali; “bister-i ‘ışk” tabirini, sevgiliyi kastederek aşk yatağı manasında kullanmış ve isteğinin de kalbini bağlayacak bir sevgili olduğunu ifade etmiştir. Zâhidin isteği ise riya kokulu hasırdan bir seccadedir (Bûriyâdan Yayılan Riya Kokusu / Bûy-i Riyâ maddesi).

***Bister-i ‘ışk** ile zâhid baña me’vâ-yı kulûb*

Bûriyâ üzre saña bûy-ı riyâdur matlûb (Gelibolulu Mustafa Ali D. G.85/1)

“Zâhid, talep edilen (şudur ki) bana, aşk yatağı ile kalplerin sığınağı; sana, hasır üstünde(ki) riyanın kokusu.”

3.8.9. Bister-i Vuslat

Sünbül-zâde Vehbî’nin kavuşma yatağı, olarak ifade ettiği “bister-i vuslat” tabiri, sevgiliye kavuşup aynı yatağa yatmak manasını taşımaktadır. Divan şiiri geleneğinde sevgiliye kavuşma olmamasına rağmen şair burada geleneğin dışında kalarak sevgili ile aynı yatağa girmiştir.

***Bister-i vuslata** yatmam deyü eylerdi ‘inâd*

Bu gece yâr ile çok ‘arbede etdik yatdık (Sünbül-zâde Vehbî D. G. 158/4)

“Kavuşma yatağına yatmam diye çok inat ederdi. Yâr ile bu gece çok kavga ettik, (ama) yattık.”

3.8.10. Bister-i İbrâm

Bister-i ibrâm; sevgilinin zorla sokulduğu yataktır. Sünbül-zâde Vehbî, sevgiliyi bir oyun ile içki meclisine getirip sarhoş etmek gayesindedir. Zira şair, sarhoş olan sevgilinin uykusu gelince beraber zorla yatağa girmek istemektedir.

Bir gece yâri çekip encümen-i câma düşür

*Câme-hâba gelicek **bister-i ibrâma** düşür (Sünbül-zâde Vehbî D. G. 80/1)*

“Bir gece yâri çekip, içki meclisine düşür. Uyku elbisesi gelecek, zorlama yatağına düşür.”

3.8.11. Bister-i Nâz

Bister-i nâz, yarı uyanık bir şekilde şekerleme uykusu için yatılan yatak manasında kullanılmıştır. Esrar Dede, naz yatağına âşığı yatırmıştır. Eğer bu yatakta uyanık kalırsa âşık için şekerleme yapmak değil zehir içmek gibi olacaktır. Zira, şair her zaman ayrılık acısıyla gamlanmaktadır. İnsanların yatağa yattıklarında uykuya dalmadan önce, yaşamış oldukları sıkıntılı şeylerin akıllarına gelmesi, zehir içmekle tabir edilmiştir.

*Vardıkça şeker-hâba girip **bister-i nâza***

Ne zehr içer dide-i bidârı unutma (Esrar Dede D. G. 220/3)

“Naz yatağına girip şekerleme uykusuna yatınca; unutma, uyanık gözler ne zehir(ler) içer.”

3.8.12. Bister-i İkbâl

Bister-i ikbâl; etrafı süslenmiş talih ve baht yatağına benzetilmiştir. Sevgili ve padişah gibi önemli kimselerin yataklarının yanında bulunan şamdan, kandil, mum ve çiçek gibi diğer bir eşya ise buhurdandır. Nedîm, padişahın talihini etrafı süslenmiş bir yatağa benzetmiştir. Bu yatağın yanındaki güzel koku veren buhurdanın topu, semaya; yatak odası mumu, aya; mumun ayaklığı da mavi gökyüzüne benzetilmiştir. Bu benzetmelerle padişahın talihinin güzelliği ve açıklığı vurgulanmıştır.

*Âsman **bister-i ikbâline** gûy-ı micmer*

Meh şeb-istânına bir şema ‘-ı pirûze-legen (Nedîm D. K. 1/29)

“Gökyüzü, talih yatağına buhurdan topu(dur). Ay, yatak odasına mavi renkli kabın mumudur.”

3.8.13. Cihân Pisteri

Bosnalı Âsım, naatının aşağıdaki beytinde Hz. Muhammed(s.a.v.)’in doğumunu tasvir etmektedir. Peygamberin ruhunun hem dünya hem de ahiret âleminin yatağına Allah’ın rahmeti (yağmur) gibi indiği ifade edilmiştir. Yeryüzü ve ahiret, yatağa benzetilmiştir.

Nüzûl eyledi ammâ misâl-i rahmet-i Hak

O rûh-ı her dü cihân pisterine yine o dem (Bosnalı Âsım D. K. 3/26)

“Ammâ! Hakk’ın rahmeti gibi o zaman, o (Peygamber) iki âlem yatağına indi.”

3.8.14. Mezar Pisteri

Âşık Çelebi, üstü kapaklı ve etrafı taş ve tuğlayla örülü mezarı yatağa, mezar içindeki taşı da yastığa benzetmiştir (bk. Bâliş-i hışt / Kerpiç yastık maddesi).

O hâbde bana kıl rûyetün senün rûyâ

Şu dem ki seng ü lahd ola bâliş ü pister (Âşık Çelebi D. K. 14/289)

“Bana, o uykuda senin suretin(i) rüyada göster. Şu zamanki mezar ve taş, yatak ve yastık ola.”

3.8.15. Musalla Pisteri

Lebîb-i Âmidî, âşığın gam çekerek öldüğünü ve yatağının musalla taşı olduğunu ifade etmiştir. Vefat etmiş kimse, cenaze namazının kılınması için tabutla musalla taşına konulur. Bu musalla taşı, şekil yönüyle yatağa benzetilmiştir.

Kulunda işte o gam-hurde mürdelerden bil

Ki pîreheh kefen ü pisterim musalladır (Lebîb-i Âmidî D. K. 16/36)

“İşte kulunu da o gam çeken ölümlerden bil. Ki gömleği kefen ve yatağı musalladır.”

3.8.16. Saç Zülfü Bisteri

Sünbül-zâde Vehbî, siyah ayva tüylerini ve siyah zülfü, ayrılık gecesinde yattığı yastık ve yatağa benzetmiştir. Bu siyah zülfün yatağı, âşık için ayrılık acısı çektiği bir yataktır.

Oldu sevdâ-yı hat u zülf-i siyehkarı ile

Şeb-i fûrkatde bana bâliş ü bister sünbül (Sünbül-zâde Vehbî D. K. 55/51)

“Sünbül (saç kıvrımı), bana ayrılık gecesinde siyah zülfü ve siyah ayva tüyleri ile yastık ve yatak oldu.”

3.8.17. Sine Bisteri

Nedîm, kendi sinesini sevgilisi için yatak yapmıştır (bk. Misafire yumuşak yastık ve yatak serme).

Nedîmâ sine vü bâzûnu nerm et yâr geldikçe

Müsâfir râhat ister bâliş ü bister husûsunda (Nedîm D. G. 117/8)

“Ey Nedîm! Yâr gelince göğsünü ve pazunu yumuşak yap. Misafir, yatak ve yastık hususunda rahat ister.”

3.8.18. Pister-i Elmâs

Pister-i elmâs, elmas işlemeli bir yatak manasında kullanılmıştır. Altın sırma işleyen zerdûz, basit kilimlere işleme yapmak istemez. Onun için gümüş bir yüzük kutusu ve elmas bir yatak gereklidir. Elmas işlemeli yatak, çok kıymetli olduğundan sevgili veya padişah gibi önemli kimseler tarafından kullanılacağı değerlendirilmiştir.

Zer-dûz bis'ât istemez erbâb-ı mekâdîr

*Bir sîm nigîndân yetişir **pister-i elmâs** (Şeyh Gâlib D. G. 153/8)*

“Altın sırma işleyici, ölçü ehlidir, kilim istemez. Bir gümüş yüzük kutusu, elmas yatak yeter.”

3.8.19. Pister-i Gam

Şeref Hanım, gönül hastalığından ve ayrılık acısından dolayı gam yatağına hasta düşmüştür. Şair, bu yatakta sıkıntı çekmekte olup zamanlı zamansız inlemektedirler. Şeref Hanım, gam yatağına düşme sebebinin sevgiliden ayrılık olduğuna işaret etmekte ve hastalığına derman olarak da kavuşmayı istemektedir. Bu keder yatağındaki hâline de güç yetiremeyecek kadar sıkıntılıdır. Bahtî, gam yatağında rahat olmadığını vakitli vakitsiz inlemesi ile belirtmiştir. Pister-i gam, keder çekilen yataktır ve âşıkların hasta yattığı ve sevgiliyi beklediği bir yataktır.

***Pister-i gamda** yatur dil-hasteyim dermân için*

Ağlayup Hak'dan temennâ-yı visâl itdim bu şeb (Şeref Hanım D. G. 13/6)

“Derman için gam yatağında yatan, gönlü hastayım. Bu gece ağlayıp, Allah'tan kavuşmayı diledim.”

***Pister-i gamda** benim kesdi amânım bu gice*

Bahtımı itmedi bîdâr fîgânım bu gice (Şeref Hanım D. G. 196/1)

“Bu gece gam yatağında benim takatimi kesti. Bu gece feryadım, talihimi açmadı.”

*Yatup **gam bisterinde** nice müddet*

İderken âh u zârı gâh u bî-gâh (Bahtî D. G. 61/2)

“Uzun zaman gam yatağında yatıp, vakitli vakitsiz inleyip ah ederken...”

3.8.20. Pister-i Hâr

Diken yatağından anlaşılan, dikenli otlar üzerinde yatmaktır. Nev'î-zâde Atâyî, diken yatağını Mecnûn'un; yani âşıkların yatağı olarak ifade etmiştir. Esrar Dede ise diken yatağının sıkıntı köşesi olduğunu ifade etmiş, buradan âşıkların iniltisinin duyulduğunu belirtmiştir. Diken yatağı; âşıkların, üzerine yatarak cefa çektiği bir yataktır.

Yabanda pister-i hâr üzre oldı gerçi ki mecnûn

Gam âteşine düşelden o câme-hâba ısındum (Nev'î-zâde Atâyî D. G. 163/4)

“Gerçi Mecnûn ki çölde diken yatağında oldu. Gam ateşine düştükten beri, o uyku elbisesine ısındım.”

Bister-i hâr oldu künc-i hâr hâr

Ey nizâr-ı zâr-ı rû-zerd-i firâk (Esrar Dede D. G. 149/3)

“Diken yatağı, sıkıntı köşesi oldu. Ey ayrılığın sarı yüzlü inleyen biçaresi!”

3.8.21. Pister-i Hasret

Şâhî, sevgiliyle ayrıldığından dolayı duyduğu özlemde hasta olmuş, yatağa düşmüştür. Âşık bu yatakta sıkıntı, gam, keder, özlem çekmekle beraber ölümle burun burunadır. Hasret yatağındaki âşığın vücudu, zayıf ve aciz düşmüştür¹⁵⁷. Onun iyileşmesi için tabibin; yani sevgilisinin kendisinin veya haberinin gelmesi yeterlidir. Âşık, özlemle hasret yatağında sevgiliye kavuşacağı zamanı beklemektedir. Tabibe benzetilen sevgilinin gelmesi ile de âşığın canlandığı ifade edilmiştir.

Pister-i hasretde kalmışdum za'îf ü nâ-tüvân

Câna sıhhat virdi vaslun ey tabîb-i cân-fezâ (Şâhî D. G. 2/2)

“Özlem yatağında güçsüz ve zayıf kalmıştım. Ey hayat veren tabip, senin gelmen canıma sıhhat verdi!”

Çâre kılmazsan eger derd-i dile pürsiş ile

Ölürem pister-i hasretde tabîbüm gam ile (Şâhî D. G. 146/6)

“Sorarak, eğer gönül derdime çare olmazsan, tabibim! Keder ile özlem yatağında ölüyorum.”

Vehbî, sevgilinin ayrılığından yatağa düşmüş ve hasretle sevgilinin gelmesini beklemektedir. Zira hasret yatağındaki şair, çekmiş olduğu sıkıntılardan cansız bir bedene dönmüştür.

Gel ey rûh-ı revânım cismime gelsin yine cânım

¹⁵⁷ (Şâhî D. G. 167/2).

*Ten-i bî-câna döndüm **bister-i hasretde** ben sensiz (Sünbül-zâde Vehbî D. G. 98/2)*

“Gel, ey güzel sevgili! Canım cismime yine gelsin. Ben sensiz özlem yatağında cansız bedene döndüm.”

3.8.22. Pister-i Hayret

Pister-i hayret, âşığın kederli düşünceleri ile yatmış olduğu şaşkınlık yatağıdır. Lebîb-i Âmidî, sevgili ile ilgili endişeleriyle şaşkınlık yatağında yatarken hatırına birden çok güzel söyleyişin (ilhamın) geldiğini ifade etmiştir. Bir kısım şairlerin düşünceli bir şekilde yatmış oldukları yatakta, hatırlarına güzel manzumelerin gelebildiği anlaşılmaktadır.

*Ben bu endîşe ile **pister-i hayretde** iken*

Geldi bir lehce-i cân-perver ü sencîde-edâ (Lebîb-i Âmidî D. Tarihler 11/3)

“Ben bu düşünce ile hayret yatağında iken, ölçülü üslup ve hayat veren bir söyleyiş geldi.”

3.8.23. Pister-i Hicr

Bosnalı Âsım, ayrık acısından yataktan kalkamaz olmuştur. Esir gibi kaldığı bu yatak, ayrılık yatağı manasında “pister-i hicr” olarak tarif edilmiştir¹⁵⁸. Ecel, gam köşesinde keder çeken, ayrılık yatağında hasta yatan âşığın peşinde dolaşmaktadır (bk. Firâş-ı Hicr maddesi).

*Esîr-i **pister-i hicrûn** olunca ancak ecel*

Bu künc-i gamda dil-i gussa-hâra mı dolaşur (Bosnalı Âsım D. G. 85/4)

“Ecel, ayrılık yatağının esiri olunca ancak, bu dert köşesinde yanık kederli gönle mi dolanır?”

3.8.24. Pister-i İllet

Nâbî; bazılarının hastalık yatağında yattığını, bazılarının ise sıhhat uykusunda uyuduğunu ifade etmiştir. Şair, bazılarının âşık olup hasta olarak yatağa düştüğünü bazılarının maşuk olup rahat uykusunda uyuduğuna işaret etmiştir (bk. Yatak esiri maddesi). Nâbî, beytin ikinci mısrasında bu işarete daha da güç katarak âşık için re‘aya, sevgili için padişah benzetmesi yapmıştır. Bosnalı Âsım; hasta olduğunu ve yatağındaki uykunun güzel, kendisine getirilen suyun kevser suyu gibi çok lezzetli olduğunu ifade etmiştir. Hasta iken uykunun ve içilen halis suyun daha lezzetli olduğunu ifade ederek

¹⁵⁸ (Bosnalı Âsım D. G. 400/2), (Lebîb-i Âmidî D. Mesneviler 1/45), (Esrâr Dede D. G. 160/2).

âşığın çekmiş olduğu cefalarda memnun olduğuna ve bu cefalar içinde lezzetler bulduğuna işaret edilmiştir.

*Kimin **hem-pister-i illet** kimin hem-hâbe-i sıhhat*

Kimin itmiş re'âya kimisin şâh-ı cihân-ârâ (Nâbî D. K. 1/44)

“Kimin(i) hastalık yatakdaşı, kimin(i) afiyet uykudaşı, kimin(i) emri altındaki halk, kimisin(i) cihanı süsleyen padişah etmiş.”

*O hasteyem ne olur **pisterümde** hâb leziz*

Ne kevser olsa gelür baña âb-ı nâb leziz (Bosnalı Âsım D. G. 45/1)

“Hastayım, yatağında rahat uyku, ne lezzetli olur. Bana halis su olsa, kevser (gibi) ne lezzetli gelir.”

3.8.25. Pister-i Leylâ

Pister-i Leylâ, Leylâ'nın yatağı demektir. Leylâ'nın yatağı Mecnûn'un başında yuva yapan kuşların tüyünden yapılmaktadır. Bu beyitte Mecnûn'un, Leylâ'nın rahatı için yapmış olduğu fedakârlığa işaret edilmiştir. Bu rahat ve güzel kuş tüyü yatak, sevgiliye yaraşır bir yataktır.

*Per ü bâli **pister-i Leylâ** ola şâyed diyü*

Eyledi murgâna Mecnûn başı üzre âşiyân (Nev'î-zâde Atâyî D. G. 163/4)

“(Kuşların) kanadı ve tüyleri Leylâ'ya yatak olsun diye; Mecnûn, başı üstünde kuşlara yuva yaptı.”

3.8.26. Pister-i Mihnet

Pister-i mihnet, âşığın sıkıntı çektiği bir yataktır. Şeref Hanım, sıkıntı yatağına düşme sebebini açıkça söylemeden yatakta inleyip, halsiz bir şekilde hasta olarak kaldığını ifade etmiştir. Âşık, sevgilinin ayrılığından dolayı hastalanır ve sıkıntı yatağına düşer.

***Pister-i mihnet** üzre inleyerek*

Haste-i bî-mecâl olup kaldım (Şeref Hanım D. G. 132/3)

“Sıkıntı yatağı üstünde inleyerek, dermansız hasta olup kaldım.”

3.8.27. Pister-i Niyâz

Pister-i niyâz, hasta âşığın sevgiliye kavuşmak için yatarak dua edip yalvardığı yataktır. Şehrî; gönlü hasta olan âşığı, yalvarma yatağına yatırmıştır. O yatakta âşığın, sevgiliyi nazlı bir gül destesi gibi hatırlayıp ona yalvarmasını istemektedir.

Gül-deste-i nâziş ile yâd it

***Dil-haste-i pister-i niyâzu** (Şehrî D. Terkib-bend 4/4)*

“Dua yatağının gönül hastası, nazının güldestesi ile hatırla.”

3.8.28. Pister-i Nesrîn

Pister-i nesrîn, yaban gülü, Mısır gülü veya ağustos gülünden imal edilmiş bir yataktır. Gölünden imal edilmiş bu yatağın; sevgili ve dostlar için olduğu, hoşça ve güzel bir dinlenmeyi sağladığı anlaşılmaktadır. Mihrî Hatun; dostlarının aksine, aşk acısından kendisinin dişleri ile bedenini ezdiğini ifade etmiştir.

Pister-i nesrînde ârâm eylesün hoş dostlar

Cismimüze püreler ursun bizüm dendânlar (Mihrî Hatun D.G.19/3)

“Dostlar, yaban gülü yatağında güzel dinlensin. Bizim dişler(imiz), bedenimizi elekte ezsin.”

Pister-i nesrîn gerekmez bir dem ârâm itmege

Âsitânuñ gibi dil-miskîne bâlîn olmaya (Mihrî Hatun D.G.1/2)

“Bir vakit dinlenmek için yaban gülü yatağı gerekmez. Zavallı gönle, eşğin gibi yastık olmaz.”

3.8.29. Pister-i Sincâb

Bister-i sincâb; sincapların ağaçların tepe kısımlarına yaptıkları yüksekteki yataklardır. Bu yataklar beyitlerde kıymetli ve güzel yataklar olarak anlamlandırılmıştır¹⁵⁹. Esrâr Dede ve Şeyh Gâlib, sincap yatağı ile kanaat külhanlarının kül yatağını karşılaştırmışlar. Şairler, sincap yatağı her ne kadar yüksekte ve rahat ise de kanaati temsil ettiği için külden yapılan yatağı tercih etmektedirler. Bu karşılaştırmayı tekke ile saltanatın karşılaştırılması olarak da düşünebiliriz. Dervişler; tekkelerin toz, toprak ve külle karışık yatağını, makam sahiplerinin güzel yataklarına tercih ettiklerine işaretir (bk. Evsizlerin soğuk havalarda hamam külhanlarında yatması maddesi).

Hâkister-i külhan-ı kanâ ‘at bi’llâh

Bâlâ-ter sad bister-i sincâbıñdır (Esrâr Dede D. Rubailer 4)

“Allah’a yemin olsun, kanat ocağının külü; sincap yatağından yüz mertebe daha yüksektir.”

Ol semender-meniş ey tâ’ir-i hâb-ı râhat

Verme hâkisterini pister-i sincâba sakın (Şeyh Gâlib D. G. 234/5)

“O ağzından ateş çıkan kertenkele huylu, ey rahatlık uykusunun kuşu! Sakın külünü sincap yatağı için verme.”

¹⁵⁹ (Fuzûlî D. Tahmisler 2/5)

3.9. FİRÂŞ / MİHÂD

Arapça kökenli bir kelime olan “fîrâş” ve “mihâd”, üzerinde yatılmak veya oturulmak üzere kullanılan yaygı manasında kullanılmakta olup bister, pister ve döşek ile aynı anlamlara gelen kelimelerdir.

3.9.1. Asûde-i Firâş-ı Tesellî

Nâbî, garipler ve ev ahalisi tarafından kullanılan teselli yatağının rahat ve huzurlu olduğunu ifade etmiştir. “Azıcık aşım, ağrısız başım” atasözünün de işaret ettiği gibi dertsiz, huzurlu bir yaşamın yeterli olduğu; teselli yatağının huzuru olarak ifade edilmiştir.

Sükkân-ı hâne yatmaz idi râhat olmasa

Asûde-i firâş-ı tesellî garibler (Nâbî D. G. 129/5)

“Ev sakinleri, rahat olmasa yatmazdı. Garipler teselli yatağı huzurlu(dur).”

3.9.2. Esîr-i Firâş-ı ‘İsyân

Esîr-i firâş-ı ‘isyân, çok isyan eden bir kimse için isyan yatağının esiri manasında kullanılmıştır. Lebîb-i Âmidî, aşağıdaki miraciyesinin sonlarında tövbe ve istiğfar bölümünde; çok isyan ettiğini için kendisini, isyan yatağının esiri olarak tanımlamıştır. Çok isyan etme hastalığının devası ise Allah’ın af şerbetidir (bk. Yatak esiri / Esîr-i pister / Esîr-i pister-i hicr-i bütân).

Amân ilâhi esîr-i firâş-ı ‘isyânım

Olursa şerbet-i gufrân olur bu derde devâ (Lebîb-i Âmidî D. K. 3/155)

“Aman, Allah(ım) isyan yatağının esiriyim. Olursa bu derde deva, af şerbeti olur.”

3.9.3. Firâş-güster-i Beytûtet

Mütevazı bir hayat yaşamış olan Hz. Muhammed(s.a.v.) bazen mescitte bazen ise teyzesi olan Ümmihânî gibi kimselerin evinde gecelemiştir. Buralarda yatmış olduğu yataklar aşağıdaki beyitte “firâş” olarak adlandırılmıştır:

Olup ya mescid ü ya beyt-i Ümmühânî’de

Firâş-güster-i beytûtet ol şeh-i dü-serâ (Lebîb-i Âmidî D. K. 3/65)

“O iki âlemin şahı ya mescit ya(da) Ümmühânî’nin evinde olup, geceleme (için) yatağını serer”

3.9.4. Firâş-ı Nahvet

Firâş-ı nahvet, önemli ve kibirli kimselerin yattığı yatak manasında kibir yatağı olarak kullanılmıştır. Nâbî; sevgili veya makam sahiplerine seslenerek, kibir yatağında yatan

kimselerin etrafında olan bitenden ve halkın sorunlarından haberdar olmayacağını ifade etmiştir. Halkın veya âşığın çektiği sıkıntıyı, şairin kendisinin bildiğini; bekleme çarşafının sıcaklığını bilmek olarak ifade etmiştir.

*Senüñ neden haberün var **firâş-ı nahvetde***

Hırâş-ı câr-şeb-i intizârı biz bilürüz (Nâbî D. G. 284/2)

“Senin, kibir yatağında neden haberin var? Ümitle bekleme çarşafının hararetini biz biliriz.”

3.9.5. Firâş-ı Hicr / Bister-i Hicrân

Lebîb-i Âmidî, sevgilisinin sohbetinden uzak düştüğü için hastalanmış ve ayrılık yatağına düşüp kalmıştır. Esrâr Dede de hastalanıp ayrılık yatağına düşmüş ve sevgilisinin tez gelmesini istemektedir (bk. Pister-i Hicr maddesi).

Haste-i iftirâk-ı sohbetinim

Âh esîr-i firâş-ı firkatınim (Lebîb-i Âmidî D. Mesneviler 1/45)

“Sohbetinin ayrılığının hastasıyım. Ah, ayrılık yatağının esiriyim.

Gel gel ey rûh-ı revân-bahş-ı dil-i nâ-çârim

*Hasteyim **bister-i hicrâna** döşendim tîz gel (Esrâr Dede D. G. 160/2)*

“Gel, ey çaresiz gönlümün hayat bağışlayanı! Hastayım ayrılık yatağına düştüm tez gel.”

3.9.6. Firâş-ı Râhat

Firâş-ı râhat, huzurlu ve emniyetli yatma ve yaşayış manasında kullanılmıştır. Lebîb-i Âmidî; halk arasındaki düzenin bozulmasını, rahat yatağının dürülüp toplanması olarak ifade etmiştir. Şair; kıtlık zamanında düşürmüş olduğu tarihinde, veziriazamın memleketin düzeni ve rahatı ile ilgili endişelerini ifade etmiştir.

*Nizâm-ı mülk ü milletde **firâş-ı râhatın** metvî*

Harâm etdi bu fikrin çeşme hâb-ı sohbet-ârâyı (Lebîb-i Âmidî D. T. 71/5)

“Millet ve vatanın düzeninde, rahat yatağının dürülmesi; bu düşüncen, sohbeti süsleyen uykuyu göze, haram etti.”

3.9.7. Firâş-ı Derd-i Gam

Lebîb-i Âmidî, gam derdinin yatağında ölmek üzeredir, şifa ümidi de kalmamıştır (bk. Pister-i Gam maddesi). Şairin, içinde bulunduğu toplumun fertlerinde bir yakınma söz konusudur.

Hep muhtazır-ı firâş-ı derd-i gamdır

Ebnâ-yı zamândan etme ümîd-i devâ (Lebîb-i Âmidî D. Rubaiyat 4)

“Gam derdinin yatağında ölmeye hep hazırdır. Zamanın çocuklarından şifa ümit etme.”

3.9.8. Kuş tüyü Firâş

Nâbî, hacı kafilesini ve Hac'daki ziyaret mekânları ile ilgili yazmış olduğu şiirin aşağıdaki beytinde; Kâbe, kuşların döşegidir. Diğer taraftan Kâbe'nin, bu kuşların tüylerinden imal edilmiş bir “firâş” olduğuna işaret etmiş. Ayrıca Leylâ'nın yatağı da Mecnûn'un başındaki yuvada bulunan kuşların tüyündendir (bk. Pister-i Leylâ maddesi).

Firâş ecniha-i tâ'irân-ı lâne-i kuds

Libâsı gıbtageh-i perniyân-ı heft kîbâb (Nâbî D. Terkîb-i bend 2/9)

“Mübarek yuvanın kuşlarının kanatlarının döşegi, yedi kubbenin ipek kumaşının imrenilen elbisesi.”

3.9.9. Mahşer Firâş

Sûz-ı mahşer-firâş, haşir meydanının yatağının ateşidir. Şehrî; aşağıdaki beytinde tüm ölülerin, yattıkları mezarlardan çıkıp toplanacağı yer olan haşir meydanını yatağa benzetmiştir. Şairin ahı, mahşer yatağın ateşi olduğundan hamam külhanlarında yatılan yatağı çağrıştırmaktadır (bk. Evsizlerin soğuk havalarda hamam külhanlarında yatması maddesi).

Mecma'-ı ıztırâb sîne-i dil

Sûz-ı mahşer-firâş ya'nî âh (Şehrî D. G. 119/3)

“Gönül sinesi, acının toplandığı (yerdir). Mahşer yatağının ateşi; yani ahı.”

3.9.10. Mihâd

Arapçadan Türkçeye geçen “mihâd” kelimesi yatak ve döşek manasındadır. Nâbî, hiçbir mevcudat yaratılmadan Hz. Muhammed(s.a.v.)'in zatının yaratıldığı nur beşiğinde huzurla yattığını ifade etmiştir. Beyitte, Nebe suresinin 6. ayetine telmih edilerek yeryüzünün; bitkiler, hayvanlar ve insanlar için bir yatak olduğuna işaret edilmiştir¹⁶⁰.

Zâtı âsûde-i gehvâre-i nûr olmuş idi

Levh-i hâk olmadın etfâl-i mevâlîde mihâd (Nâbî D. K. 2/44)

“Yeryüzü, yaratılacak mevcudata yatak olmadan, (Peygamberin'in) zatı, nur beşiğinde huzur bulmuştu.”

¹⁶⁰ Nebe Suresi 6. Ayet (Elem nec'alil'arda mihaden).

3.9.11. Sâhib-i Firâş

“Sâhib-i firâş” tabiri, yatağa düşmüş hasta anlamında “yatak sahibi” olarak kullanılmıştır. Ahmedî’nin sâhib-i firâş olarak tabir ettiği kişinin, hastalığının şiddetinden sayıklayacak kadar hasta olduğu anlaşılmaktadır¹⁶¹.

Ma ‘zûrdur eger saña öykündi-se ‘adû

N’ola eger diye hezeyân sâhib-i firâş (Ahmedî D. Terkipbend I/5)

“Eğer, düşman sana özendi ise kusuruna bakmamak lazım. Eğer yatağa düşmüş hasta sayıklasa, ne olur?”

3.9.12. Pîçîde-i Firâş

Sözlerin kâğıda yazılabilmesi için kalemin mürekkebe batırılması, kalemin telaş edip ayağını çamura batırması olarak ifade edilmiştir. Nâbî; mektupları, katlanıp dürülmüş olan yataklara benzetmiştir.

Pâ der-gil-i telâş makâlünle hâmeler

Pîçîde-i firâş hayâlünle nâmeler (Nâbî D. G. 136/1)

“Kalemler, sözün ile ayağı telaş çamurunda. Hayalin ile mektuplar, kıvrılmış yataktır.”

3.10. PERDE

Bir yerin veya bir şeyin görünmemesini sağlamak ve ışığı engellemek için kumaş, ahşap veya cam gibi malzemelerden imal edilen genellikle asılarak kullanılan örtülere, perde denmektedir. Ayrıca manevi makamları aşmaya, anlamaya engel olanlara ve sesin mertebeleri gibi birçok şey perde olarak ifade edilmektedir. Bazı perdeler ipek kumaştan imal edilmekte ve üzerine nakış işlenip kapı eşiğine asılarak kullanılmaktadır.

3.10.1. Eşik / Kapı Perdesi

Kapı açık olduğu zaman evin içinin görünmemesi için kapı eşiğinin üzerine asılan, kumaş ve benzeri örtüler bulunmaktadır. Bu örtüler, kapı perdesi olarak da kullanılmaktadır. Necâtî; dünyayı, sevgilisinin kapısındaki basamaklara ve gökyüzünü de sevgilisinin kapısındaki ipek kumaştan bir perde olarak düşünmüş ve bununla sevgilisinin büyüklüğünü ve kıymetini vurgulamıştır.

Çıkmağa kadrinin eyvânına gerdûn kademe

Felek atlası ola eşigine perde-serâ (Necâtî Beg D. K 2/16)

“Senin makamının köşküne çıkmak için dünya basamak, gökyüzü ipek kumaşı eşigine inleyen perde olsun.”

¹⁶¹ (Bosnalı Sâbit D. G. 268/2).

Nev'î-zâde Atâyî, kapıda kullanılan perdenin nakışlarla dolu olduğunu belirtmiştir¹⁶². Kapıdaki bu perde açılınca veya katlanınca âşığın, sevgilisini görme ihtimali ortaya çıkacağından gönlü mutlu olmaktadır. Ayrıca bazı ses perdelerinden söylenen şarkıların da insanlara mutluluk verdiği işaret edilmiştir.

Kaçan ki perde-i pür-nakş-ı bâbı tayy olına

Safâ virür dile mânend-i nâme-i eşvâk (Nev'î-zâde Atâyî D. K. 6/21)

“Ne zaman ki kapının nakış dolu perdesi açılınca, neşe nağmeleri gibi gönle mutluluk verir.”

3.10.2. Perde-i Revzen

Üzeri toprak olmuş, örümcek ağı gibi örülmüş ve delikli olan “pencere perdesi”, bir sevgiliye benzetilmiştir¹⁶³. Şair, sevgilinin elinde eleklerle cinsel içerikli mutluluk cevherlerini aradığını ifade etmiştir.

Niçün pür-hâkdür bu 'ankebûtî perde-i revzen

Kederde cevher-i şevki arar destinde pervîzen (Bosnalı Sâbit D. G. 274/1)

“Bu örümcek ağı gibi pencerenin perdesi niçin toprak doludur? Kederde, elek elinde şevk cevherini arar.”

3.10.3. Perde-i Zîbâ

“Perde-i zîbâ” tabiri, süslü ve güzel perde demektir. Gökyüzünün üstü yıldızların bulunduğu felektir. Özel kimselerin katılımı ile toplanılan meclis, yıldız feleğine benzetilmiştir. Bu hususi meclislerin etrafına, dışarıdan görülmesi ve güzel bir ortam teşkil etmesi için nakışlı ve güzel bir perde çekilmiştir¹⁶⁴.

Hüveydâ oldı sanmañ çerh-i encüm dâr-ı bâlâda

Çekildi bezm-i hâsa bir münakkaş perde-i zîbâ (Bosnalı Âsım D. K. 4/17)

“Zannetmem, yıldız feleği yüksek yerde apaçık oldu. Özel meclise nakışlı süslü bir perde çekildi.”

3.10.4. Hayâ Perdesi / Perde-i Şermi

Hayâ perdesi, insanın utanç duygusunu ve edebini ifade etmektedir. Hayâ perdesini yırtmak veya atmak, edepsizlik yapmak anlamına gelmektedir. Ahmedî, güle benzettiği

¹⁶² (Bosnalı Sâbit D. Kıtalar 16/2), (Nedîm D. Tarihler 43/7), (Nedîm D. Tarihler 42/9), (Nedîm D. Tarihler 38/12), (Nedîm D. K. 37/8), (Sünbül-zâde Vehbî D. Tarihler 24/10).

¹⁶³ (Sünbül-zâde Vehbî D. Tarihler 24/10).

¹⁶⁴ (Esrâr Dede D. G. 1/2).

sevgilinin edebinden yüzüne hayâ perdesini çekip gizlendiğini ifade etmiş. Gülün tomurcuk hâlindeyken etrafını sarmış olan gonca yaprakları, hayâ perdesine benzetilmiştir¹⁶⁵. Şeyhî, goncanın açılmasını hayâ perdesinin açılmasına benzetmiştir

Gül gonca perdesinde hayâdan ola nihân

Kulsa sabâ cemende yüzüñ vasfın âşikâr (Ahmedî D. G. 147/3)

“Gül, gonca perdesinde edepten gizlenmiş. Sabah rüzgârı, bahçede yüzünün vasfını (güzelliğini) açıp gösterse.”

Hayâ perdesini yırtan sebepler bulunmaktadır. İçki içmek ve âşık olmak bu sebeplerdendir. Nedîm; şarap içen sevgilisinin, içkinin etkisiyle rahat davranışlar sergileyerek utanma duygusunu attığını; Sünbül-zâde Vehbî ise aşkın alevinin hayâ perdesini yaktığı ifade etmiştir¹⁶⁶. Hayâ perdesini atan sevgili edep dışı hareketler sergilemektedir. Bu durum âşığın hoşuna gitse de genel ahlaka uygun olmayan davranışlardır.

Perde-i şermi giderdin ruh-ı pür-tâbından

Kasd o gül-çehreye ey duht-ı ineb reng midir (Nedîm D. G. 28/4)

“Hararet dolu yanağından, utanma perdesini giderdin (attın). Ey üzümün kızı(şarap)! Amacın, o gül yüzlüye hile midir?”

Şeyhî, aşağıdaki beyitte tasavvuf ehline seslenerek hayâ perdesini yırtmayı tavsiye etmektedir. Nefsini ıslah etmek için Melamiler ve Kalenderîler gibi bazı dervişler halk tarafından ayıplanmayı ve kınanmayı istemişlerdir. Bu sayede Allah katında mertebeleri yükselecektir (Üstüner, 2014).

‘Ârif iseñ yırtagör ‘âr u hayâ perdesin

‘Âkil iseñ yire sal nengüñi vü nâmuñı (Şeyhî D. G. 180/3)

“Arif isen namus ve utanma perdesini yırtmayı dene (Gökçe, 2014). Akil isen şan ve şerefini yere bırak.”

3.10.5. Perde-i Sebel

Perde-i sebel; gözün bulanık görmesine sebep olan bir tür görme hastalığıdır (Kubbealtı Lügati, 20 Temmuz 2020). Işık saçma yönüyle güneşe benzetilen padişah, gözleri güneş gibi kamaştırıp bulanık görmeye sebep olmaktadır. Şeyhî, bulanık görme diye tabir

¹⁶⁵ (Şeyhî D. G. 36/3).

¹⁶⁶ (Sümbül-zâde Vehbî D. G. 62/4).

edilen “perde-i sebel”e, güneşin sebep olduğunu beyan etmiştir. Bu bulanık görmede ise cevherlerin sürme tozunun göze sürülmesiyle giderildiğini ifade etmiştir.

Kuhl-i cevâhirin tozunuñ sürme çekmese

*Dutar idi güneş gözini **perde-i sebel** (Şeyhî D. Tecî‘-bend. 1-4/5)*

“Cevherlerin sürme tozunu, sürme çekmezse; güneş, gözüne bulanıklık perdesi tutardı.”

3.10.6. Perde-i gaflet

Tasavvuf ıstılahında gaflet; Cenab-ı Hakk’ı görememek, ondan veya onun zikrinden uzaklaşma manasını taşımaktır. Şeyhî; perde-i gafletin, insanın gözünün ve kalbinin görmesine engel teşkil ettiğini ifade etmiştir.

Gel imdi ‘ârîfiseñ sen dahı temâşâya

*Nice bu **perde-i gaflet** gönülde gözde hicâb (Şeyhî D. K. 13/17)*

“Sen arif isen şimdi seyretmeye gel. Uzun zamandır bu gaflet perdesi gönülde ve gözde engel(dir).”

3.11. ÇÂR-ŞEB

3.11.1. Ayrılık Çarşafı

Âşık; sevgilinin ayrılığından kalbi kırılmış, hasta düşmüş ve çarşaf üzerinde yatmaktadır. Diğer taraftan âşık, kabre girince de sevgilinin çarşafını kefen olarak giymek istemektedir.

Kabre girince renc-i firâkuñla hasteñi

***Sâhib-firâş-ı çâr-şeb-i hecr** ider misin (Bosnalı Sâbit D. G. 268/2)*

“Ayrılığın kalbini kırdığı hastanı, kabre girince; Ayrılık çarşafının yatak sahibi(hastası) eder misin?”

3.11.2. Beyâz-ı Çâr-şeb-i Subh

“Beyâz-ı çâr-şeb-i subh” tabiri, sabah aydınlığıdır. Güneş; dünya ile arasına çarşafa benzeyen sabah aydınlığını perde etmiştir. Sâbit, güneşe benzettiği memdûhunun zekâvetinin de güneşin parlaklığı gibi olduğunu ifade etmiş. Bu beyitten, çarşafların perde olarak da kullanıldığı ve beyaz çarşaf kullanımının olduğu anlaşılmaktadır.

Miyâna perde ider şerm-i nûr-ı ‘aklından

***Beyâz-ı çâr-şeb-i subh** âfîtab-ı münîr (Bosnalı Sâbit D. K. 11/44)*

“Parlak güneş, aklının nurunun utanmasından sabah çarşafının beyazlığını, araya perde eder.”

3.11.3. Çâr-şeb-i 'İşk

“Çâr-şeb-i 'ışk” tabiri, aşk için serilmiş bir örtü ve üzerinde yatılan çarşaf manasında kullanılmıştır. Sâbit, bir güzeli sermiş olduğu aşk çarşafının üzerine bir maslahat için yatırmayı istemektedir. Ayrıca “çâr-şeb-i 'ışk” tabiri, aşkla geçen dört geceye de işaret etmektedir.

Temhîd iderek çâr-şeb-i 'ışk ü niyâzı

Bir sulha yatarsak seni bir maslahat olsa (Bosnalı Sâbit D. G. 305/2)

“Yakarma ve aşk çarşafını döşeyerek seni, bir rahatlığa yatırsak, bir fayda olsa.”

3.11.4. Çâr-şeb-i Lâbe

“Çâr-şeb-i lâbe” tabiri, yalvarma çarşafı olup âşığı sevgili karşısında yalvartan bir çarşaf manasında kullanılmıştır. Sâbit; çocuk gibi olan sevgiliyi, üzerine çarşaf serdiği bir beşiğe yatırdığını ifade etmiştir. Bu beyitten çarşafın bir aşk macerası için döşek üzerine serildiği anlaşılmaktadır.

Ol tıflı yaturduk güc ile mehd-i rızâya

Sâbitle idüp çâr-şeb-i lâbeyi temhîd (Bosnalı Sâbit D. G. 66/5)

“Sâbit ile yalvarma çarşafını döşeyip, o çocuğu güçlkle memnuniyet beşiğine yatırdık.”

3.11.5. Hırâş-ı Çâr-şeb-i İntizârı

“Hırâş-ı çâr-şeb-i intizâr” tabiri, bekleme çarşafının sıcaklığı demektir ve sıkıntı çekmek veya çekilen sıkıntıları bilmek manasında kullanılmıştır (bk. Firâş-ı Nahvet maddesi).

Senüñ neden haberün var firâş-ı nahvetde

Hırâş-ı çâr-şeb-i intizârı biz bilürüz (Nâbî D. G. 284/2)

“Senin, kibir yatağında neden haberin var? Ümitle bekleme çarşafının hararetini biz biliriz.”

3.12. YORGAN / LİHÂF / ÖRTÜ

3.12.1. Hasır Yorgani

Necâtî, aşağıdaki beytinde hasır örtüsünü, yorgan manasında kullanmıştır. Şair, kimsenin minneti altına girmeyip, kanaatkâr olduğunu ifade etmek için kendisine örtü ve döşek için bir hasırın yeterli geldiğini söylemiştir. Şairin zamanında; fakir kimselerin, hasırı yatak hatta üzerine örtmek için yorgan olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Tek yerde gökde zerre kadar minnet olmasın

Örtü döşek Necâtî'ye bir bûriyâ yeter (Necâtî Beg D.G. 108/8)

“Yeter ki ne yerde ne gökte kimseye minnetim olmasın, Necâtî'ye örtü döşek için bir hasır yeter.”

3.12.2. Lihâf / Yorgan

“Lihâf”, yorgan demektir. Fıtnat Hanım; nevrusunun mülkü olan gençlik güzelliğinin kül olup elinden çıktığını ve elinde ne yatak ne de yorgan kalmadığını ifade etmiştir. Şaire göre bu durum tamamen yalanmış ve elinde güzelliğinden eser kalmamıştır.

Mülk-i nevrûsem oldu hâkister

Kalmadı ne lihâf u ne pister (Fıtnat Hanım D. Arz-ı Hâl-ı Manzûmedür 13)

“Nevruzumun mülkü kül oldu. Ne yatak ve ne yorgan kalmadı.”

3.13. YAYGI VE SERGİLER BAĞLAMINDA MAHALLİ UNSURLAR VE GÜNDELİK HAYATIN YANSIMASININ TAHLİLİ

3.13.1. Atasözleri, Deyimler, Halk Söyleyişleri ve Kalıp İfadeler

3.13.1.1. Ayağını yorganına göre uzatmak

Gelir gider dengesinin kurulması ile ilgili söylenmiş olan “Ayağını yorganına göre uzat.” atasözü, aşağıdaki beyitte “ayağını kilimden dışarı uzatma” şeklinde ifade edilmiştir. Yahyâ; kendine hitap ederek hararetinin ve coşkunluğunun sebebinin sarhoşluktan mı kaynaklandığını sormaktadır. Şairin şeyhülislâm olduğu düşünüldüğünde, bu tür bir coşkunlukla çevresinde iyi karşılanmayacağı anlaşılmaktadır. Zira şair; insanların, bulunduğu çevreye, gelirine ve makamına uygun hareket etmesi gerektiğini, sınırları aşmamasını söylemektedir.

Yahyâ hazer et pâyı kilîminden uzatma

Mestâne misin sende nedendir bu harâret (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 23/5)

“Yahyâ, dikkat et ayağı kilimden(dışarı) uzatma. Sarhoş musun? Sende nedendir bu coşkunluk?”

3.13.1.2. Ayak basmak

Bir yere gelmek, varmak ve ulaşmak manalarında olan “ayak basmak” deyiimi; Bâkî tarafından padişahın bir toplantıya katılması ve işret meclisine katılması, nevrus gününün gelmesi, bitkilerin ortaya çıkması ve canlanma anlamlarında kullanılmıştır.

Bisât-ı ‘ayşa kadem basdı nâz ile nev-rûz

Şükûfe perde-sarây-ı ‘ademden itdi bürûz (Bâkî D. G. 198/1)

“Bahar işret meclisinin sofrasına naz ile ayak bastı. Çiçek, yokluk sarayının perdesinden meydana çıktı.”

3.13.1.3. Başında ateş yanmak

Başında ateş yanmak deyimi; bir kimsenin, kendini rahatsız eden bir sıkıntının içinde olduğunu ve dertlerin kişiyi ateş gibi yaktığını ifade etmektedir (bk. Başta bûriyâ yakmak maddesi).

Od yanar başumda şâhum dâd-hâh-ı ‘ışkının

*Sana karşı gerçi kim başında **yakmaz bûriyâ** (Azmi-zâde Hâletî D. G. 48/2)*

“Şahım, aşkının adalet dileyeniyim (şikâyetçisiyim) başımda ateş yanar, Gerçi sana karşı başında kim hasır yakmaz.”

3.13.1.4. Bir yastığa baş koymak

Bir yastığa baş koymak deyimi; mutlu ve mesut bir şekilde evlilik hayatı sürdürmektir. Zâtî aşağıdaki beytinde Ferhâd ile Şîrîn’in hikâyesine telmihte bulunmaktadır. Şîrîn’e kavuşma ümidiyle dağlardan su getirmeye çalışan Ferhâd çok sıkıntılar çekmektedir. Diğer taraftan Hüsrev ile Şîrîn, bir yastığa baş koyarak; yani evlenerek sarayda hayatlarını sürdürmektedir.

*Koyub bir **yasduğa** baş kasr içinde Husrev-ü-Şîrîn*

Katı güç taşda Ferhâd seng-i hâre yasdanmış (Zâtî D. G. 52/4)

“Hüsrev ile Şîrîn saray içinde bir yastığa baş koymuş. Ferhâd; kesmesi zor taşta sert mermere yaslanmış.”

3.13.1.5. İt gibi aramak

Bir av köpeği avın kokusunun izini sürerek, avın yattığı ve dolaştığı yerleri gayretli bir şekilde aramasına “it gibi aramak” denmektedir. Bâkî aşağıdaki beytinde, avını kaçırmış olan bir köpeğin, kaçan avı bulmak için avın yataklarını dolaşmasıyla ilgili bir av sahnesini tasvir etmektedir. Ceylan, sevgiliye; rakip köpeğe benzetilmiştir. Şairin köpek olarak vasıflandırdığı rakip sevgiliyi kaçırmıştır. Rakip, kaçan sevgiliyi bulmak için sevgilinin bulunabileceği yatakları it gibi aramaktadır. Sevgilinin birden fazla yatabileceği yer olması; sevgilinin şuh meşrep bir kadın olduğuna da bir işarettir.

Dün gice ol gazâli kaçurmuş rakîb-i seg

***İtler gibi aradı** bulınca yatak yatak (Bâkî D. G. 242/4)*

“O ceylanı, köpek rakip dün gece kaçırmış. Bulunca(ya kadar) dere tepe, itler gibi aradı.”

3.13.1.6. Kilim altına süpürmek

Şeyhî, sorunları ertelemek anlamında kullanılan “halı altına süpürmek” atasözünü gizli şeyleri kilim altına çalmak olarak ifade etmiştir. Şair; âşık olduğunu saklayıp açıklamayı ertelemiş ve sevgiliye ve aşka ait birçok şeyi gizlemiştir. Ayrıca, “tablı kilîm” tabiri ile kilim üzerinde desen ve motiflerin bulunduğu anlaşılmaktadır.

*Nice pinhânî çala tablı **kilîm** altında ‘akl*

‘İşkî ‘âlemde ‘alemveş âşikâr itsem gerek (Şeyhî D. G. 96/6)

“Akıl, nice gizli şeyleri desenli kilim altına süpürdü. Aşk, âlemde bayrak gibi göstermek gerekli.”

3.13.1.7. Kilim tayyetmek

Tayyetmek ifadesi; dürüp bükme, aşmak, kat etmek, silmek ve kaldırmak anlamında kullanımları bilinmektedir. Hâletî, “tayyetmek” deyimini reml kumlarının üzerine döküldüğü tahta veya kâğıdı toplamak; yani remilcilik mesleğini bırakmak, terk etmek anlamında kullanmış. Şair aşağıdaki beytinde bahsettiği kişinin, önceden reml döküp fal baktığını sonradan ise bu işi bıraktığını ifade etmek için “bisâtı tayyetti”; yani tahtasını topladı, kaldırdı demiştir.

*Bu demlere irişince **bisâtı** tayy itdi*

Dökerdi nokta dem-â-dem sipihr olup remmâl (Azmizâde Hâletî D. K. 21/3)

“Bu zamanlara ulaşınca reml tahtasını kaldırdı. Felek, remilci gibi zaman zaman kum dökerdi.”

3.13.1.8. Perde çekmek

Perde çekmek deyimini, bir şeyi gizlemek ve örtmektir. Kapı ve pencerelere perde çekmenin amaçlarından biri evin içerisinin gözükmemesidir. Vehbî, kapı ve pencereler açıldığında haset edenlerin gözlerinin çekilmesini istemektedir. Zira bu kötü düşünceli kimseler, ev içini ve ev halkını göremesin¹⁶⁷.

Açıldıkça der ü revzen güşâd olsun dil-i ahabb

***Çekilsin perdeler** çeşm-i bed-endişân u hussâda (Sünbül-zâde Vehbî D. Tarihler 24/10)*

“Kapı ve pencere açıldıkça dostların gönlü açılsın. Hasetçilerin ve kötü düşüncelilerin gözüne perdeler çekilsin.”

¹⁶⁷ (Kadı Burhaneddin D. G. 321/2), (Şeyh Gâlib D. G. 195/10).

3.13.1.9. Pistere Düşmek / Yatağa Düşmek

Pistere düşmek deyimi, yataktan kalkamayacak derecede hasta olmaktır. Bosnalı Âsım, yatağa düşmesinin sebebini sevgilisinin derdinden olduğunu ifade etmiştir (bk. Yatak esiri / Esîr-i pister / Esîr-i pister-i hicr-i bûtân maddesi).

‘Âsım niçe ey gözleri bîmâr sorarsañ

*Dil-hasteñ olup derdüñ ile **pistere düşdi** (Bosnalı Âsım D. G. 399/5)*

“Ey gözleri bîmâr(baygın bakışlı)! Âsım nasıl diye sorarsan? Gönlü hastan (senin) derdin ile yatağa düştü.”

Bosnalı Âsım, hastalığın çok şiddetli olduğunu ifade etmek için kıyamet günü gelse de kalkamayacağını ve ayrılık yatağının başına, çok feci bir şekilde düştüğünü ifade etmiştir.

Kalkamaz rûz-ı kıyâm irse de ol ‘âşık-ı zâr

*Ki **ser-i pister-i hicrânûña** nâ-hoş düşdi (Bosnalı Âsım D. G. 400/2)*

“O inleyen âşık, mahşer günü gelse de kalkamaz ki ayrılık yatağının başına nahoş düştü.”

3.13.1.10. Sağlam baş yastık istemez

Hastalar ve dertli insanlar, bu sıkıntılı durumu genellikle yatarak geçirmektedir. “Sağlam baş yastık istemez.” atasözü; sağlıklı ve huzurlu insanlar uyku zamanı hariç yatmak istemez, eğer bir kişi durup dururken yatmak istiyorsa, onun bir derdi var demektir (Oy, 1972: 311).

*Bu meseldir dostum **sağ baş yastık istemez***

Bir zevâli var kapın hûrşid-i hâver yasdanur (Necâtî Beg D. G. 150/6)

“Dostum, ‘Sağ(lam) baş yastık istemez.’ bu (bir) atasözüdür. Doğunun güneşi, bir öğle vakti var (ki) kapın(a) dayanır.”

Âşık Çelebi de hasta olmayan insan durup dururken yatmak istemez, manasında yastıkla ilgili “sağ (sağlam) baş yastık istemez” atasözünü beytinde kullanmıştır. Şair, aşk hastalığına düşmüş. Bu hastalığından dolayı sevgilinin eşiğini yastık yapmış ve sevgili etrafında bulunmaya çalışmaktadır.

İşigün taşını yasdanmaz olmayan sana ‘âşık

*Meseldür kim tabîbâ **sag olan baş istemez yasdık** (Âşık Çelebi D. G. 77/1)*

“Sana âşık olmayan eşiğin taşına yaslanmaz. Ey tabip! Atasözüdür ki sağlam baş yastık istemez.”

3.13.1.11. Suya salmak

Suya salmak; boşuna harcamak ve terk etmektir. Şair, zâhiden seccadesini suya salmasını istemektedir. Bu durum zâhidin benlik ve riyakârlığı bırakması, dindarlık şöhretini atması anlamına gelmektedir. Öte yandan mey içerek sarhoş olmak, Allah sevgisine kavuşmaktır (Kaya 2014: 733). Aşk şarabını içen kişi bu cezbe ve coşku hâliyle evliyalık mertebesine yükselir (Uludağ, 2012: 248). Eğer zâhid mey içerse keramet gösterebilecek; yani seccadesini su üzerine koyup namaz kılabilir. Bu durum zâhidin, benlik ve riyakârlıktan arındığının göstergesi olacaktır.

Zâhidâ mey içüben halka kerâmet göster

Yûri seccâdesini nâm ile nengüñ suya sal (Şem’î D. K. 8/18)

“Ey zâhid! Şarap içip insanlara keramet göster. Yürü, şöhretinin ve namının seccadesini suya sal.”

3.13.1.12. Yatak esiri / Esîr-i pister / Esîr-i pister-i hicr-i bütân

Esîr-i pister tabiri; yatağa bağımlı, hasatlıktan dolayı yatağından kalkamayan kimsedir. Âşık çekmiş olduğu ayrılık acısından dolayı hastalanır ve sevgiliye kavuşamadığı için devamlı hasta olarak yatmaktadır¹⁶⁸. Nâbî, sevgiliye veya dünyaya olan aşkından dolayı hastalanmış ve yatağa düşmüştür. Başını da hastalık yastığına koymuştur. Şair, Allah’a yalvararak yatağın esiri olmaktan; yani dünyaya olan bağımlı hastalığından kurtulmayı istemektedir. Diğer taraftan şair, “süfli” tabirinin işaretiyle dünyanın çirkin yüzünden kurtulup hakiki sevgili olan Allah’a kavuşmayı arzulamaktadır. Ayrıca yatak esiri olmak, çok hasta olup yataktan kalkamamak manasında kullanıldığı da anlaşılmaktadır.

Ser u dûşum esîr-i pister ü bâlin-i ‘illetdür

Bu süflilerden âzâd it beni yek-pâre lütfundan (Nâbî D. G. 568/2)

“Baş ve omzum, yatak esiri ve hastalık yastığıdır. Beni, büyük lütfunla bu adi şeylerden (yatak ve yastıktan) kurtar.”

Bosnalı Âsım, sevgiliden ayrıldığı için yatağın esiri olmuş; yani hasta düşmüş, yataktan çıkamaz. Şair, bu yatakta da rahat edip uyuyamaz, geceleri sabaha kadar yıldızları sayar.

‘Aceb mi subha dek encüm-şümâr isem ‘Âsım

Esîr-i pister-i hicr-i bütânda hâb olmaz (Bosnalı Âsım D. G. 173/5)

“Âsım, sabaha kadar yıldız sayarsam tuhaf mı? Güzellerin ayrılık yatağının esirinde uyku olmaz.”

¹⁶⁸ (Bosnalı Âsım D. G. 85/4).

3.13.2. Âdetler ve Gelenekler

3.13.2.1. Başta bûriyâ yakmak

Eski devirlerdeki insanların haberleşme sistemlerinden biri de dumanıdır. Duman, Divan şiirinde ahı ve acıyı temsil etmektedir. Bu bağlamda Osmanlı ülkesinin üç kıta gibi geniş alanlara yayıldığı düşünüldüğünde sancaklar ve vilayetler gibi birçok yerleşim birimlerinde insanlar yaşamakta ve oraların yöneticileri bulunmaktadır. Bu yöneticiler halka zulmettiğinde, halk bu zulmü bazı yolların başında hasır yakarak ilan etmeyi ve şikâyetini bu yolla dile getirmeyi gelenek hâline getirmiştir. Şikâyet için hasır yakmanın vakti ise zulmün yaşandığı yere padişah veya sadrazam gibi büyük bir idarecinin ziyareti zamanıdır. Ayrıca bu yüksek mertebeli kimselerin yol güzergâhlarında hasırdan başka eşyaların da yakıldığı bilinmektedir. Bu uygulama zamanla Osmanlı coğrafyasında gelenek hâline gelmiştir. Bu âdet “başta hasır yakmak” tabiriyle ifade edilmektedir (Onay, 2013:85). Hâletî, gamın zulmünü şahına; yani sevgilisine şikâyet etmektedir. Gamı o kadar fazladır ki dünyada yakacak hasır kalmamıştır.

Kalmaya gamdan şikâyet eylesem şâhum sana

*Hân-kâh-ı dehr içinde **yanmaduk bir bûriyâ** (Azmi-zâde Hâletî D. G. 3/1)*

“Şahım sana gamdan şikâyet etsem, zamanın tekkesinin içinde kalmasın bir bûriyâ yakmadık.”

3.13.2.2. Bâliş-i hışt / Kerpiç yastık

“Bâliş-i hışt”, kerpiç veya tuğladan yapılan yastıktır. Bu yastık ölümlerin mezarda başının altına konulur (bk. Mezar içindeki ölünün başı altına kerpiç yastık (bâliş-i hışt) koymak maddesi). Şeyh Gâlib, uyumak için başının altına koyduğu kerpiç yastığı meşhur ressam Mani’nin resim kitabına benzetmiştir. Şair uymak için başını yastığa koyduğunda sevgili ile ilgi çok şeyi rüyasında gördüğü anlaşılmaktadır.

*Döner sahîfe-i Erjenge **bâliş-i hıştım***

Gehî ki cilve-i nâzı hayâl-i hâba gelir (Şeyh Gâlib D. G. 50/2)

“Kerpiç yastığım, (ressam) Mani’nin resim kitabına döner. Bazı defa ki nazının cilvesi uykunun hayaline (rüyaya) gelir.”

Muhibbî ise yastık ve döşek için kendisine meyhanenin tuğlasının yeterli olduğunu ifade etmiştir. Muhibbî aşağıdaki beytinde; rindane bir yaşayış tarzını seçtiğini, öldüğünde mezarın ve mezarı içindeki baş yastığının, meyhanenin tuğlasından olmasını isteğine işaret etmiştir.

Tan mı bu ‘âlem serîrinden Muhibbî ‘âr ide

Hâk ü hişt-i meygede bâlin ü bister ana bes (Muhibbî D. G. 177/5)

“Ayıp mı? Muhibbî, dünya tahtından utansın. Ona, yastık ve döşek (olarak) meyhanenin tuğlası yeter.”

3.13.2.3. Eminlik yatağını sermek / Bisât-ı emn

İkbal; baht, talih, yıldız barışıklığı olan bu kelime saray ıstılahında mukbil(ikballi, talihli) cariyeye, anlamında kullanılan bir ifadedir. Padişahın gebe kalan cariyeler ikballi, gözde cariyeye sınıfına yükselir, artık bu cariyeye saraydan gönderilmezdi. Bu durumu ifade etmek için “Eminlik döşegini saraya serdi.” diye ifade edilirdi (Pakalın, 2004. 46). Bâkî, seferden dönen padişahın İstanbul’a ayak basması vaktinde sunmuş olduğu kasidesinde padişaha, şehzadesinin olacağını müjde vermektedir. Zira şair, padişahın mukbil olan ikballi cariyelerinden birinin saraya eminlik yatağını serdiğini; yani gebe olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan Bâkî; padişahın, talihinin açıklığından dolayı memlekette emniyet, sükûn ve ferahlık getirdiğini ve böyle güzel icraatlar yapan padişaha feleğin bile saygı gösterse yakışacağını ifade etmiş. Şair, bisât ile aynı kökten inşikak eden bast ve basît kelimeleri ile beyitte hem ses ahengini sağlamış hem de iştikak sanatı yapmıştır.

Bisât-ı emni bast itdi basît-i arza ikbâli

Ne deñlü kılta ta’zîmi felek ol şâha erzânî (Bâkî D. K. 14/7)

“Padişahın yüksek mevkisi ve talihi/ gözde cariyesi yeryüzüne eminlik halısını yaydı. Felek o şaha ne kadar saygı duysa yakışır.”

3.13.2.4. Evsizlerin soğuk havalarda hamam külhanlarında yatması

Osmanlı toplumunda evsizlerin kış mevsiminin soğuk havalarda hamamların külhanlarında yatma âdeti 16. yy. öncesine dayanmaktadır. Ocakta yanan odunların sıcak külleri serilip üzerine yatılmaktadır¹⁶⁹. Bu hamam ocaklar, zamanla tavla, dama oyunları oynanan ve gazeller söylenen birer sosyalleşme merkezi de olmuştur. Külhanlarda evsizlerden beylere kadar çok çeşitli kimselerin yattığı da görülmektedir. Birçok kimsenin bulunduğu bu ocak ortamında düzeni sağlayan kimseye; külhanbeyi veya baba gibi tabirler kullanılmaktadır (Yılmaz, 2016: 60). Esrâr Dede ve Şeyh Gâlib, hamam ocaklarının külünden yapılan yatakları en güzel yataklara tercih etmişler. Sıcak külden yapılan bu yataklar; âşıklar, sofiler ve dervişler için kanaati temsil etmektedir.

Hâkister-i külhan-ı kanâ‘at bi’llâh

¹⁶⁹ (Nâbî D. G. 68/1), (Nâbî D. G. 129/5), (Şehrî D. G. 119/3).

*Bâlâ-ter sad **bister-i sincâbiñdür** (Esrâr Dede D. Rubailer 4)*

“Allah’a yemin olsun, kanaat ocağının külü; sincap yatağından yüz mertebe daha yüksektedir.”

Ol semender-meniş ey tâ’ir-i hâb-ı râhat

*Verme hâkisterini **pister-i sincâba** sakın (Şeyh Gâlib D. G. 234/5)*

“O ağzından ateş çıkan kertenkele huylu, ey rahatlık uykusunun kuşu! Sakın külünü sincap yatağı için verme.”

Nâbî; kendi bedenini hem hastalığın ızdırabının oyuncağına hem de sıcak hamamların ocağının yatağına benzetmiştir. Bunun sebebi ise şairin bedeninin ayrılık acısı hastalığından hamamın ocağı gibi yanmasıdır. Dertlerin ve sıkıntıların büyüklüğü bu benzetme ile ifade edilmiştir.

Tenüm ki dest-hoş-ı piç ü tâb-ı illetdür

***Firâş-ı saha-ı germ-âbe-i harâretdür** (Nâbî D. G. 68/1)*

“Bedenim ki hastalık ızdırabının oyuncağıdır. Sıcaklık hamamının meydanının yatağıdır.”

3.13.2.5. Mezar içindeki ölünün başı altına kerpiç yastık (bâliş-i hışt) koymak

“Bâliş-i hışt”, kerpiç veya tuğladan yapılan yastıktır. Bu yastık ölülerin mezarda başının altına konulur. Ölünün başının altına kerpiç yastığı koyma âdeti; yakın zamanlara kadar ülkemizin bazı bölgelerinde mezar içindeki ölülerin başlarının altına koymaktan, Eski Mısır’da kölelerin uyurken başlarının altına koymasına kadar çok eski zamanlara dayanmaktadır (Şentürk, 2017: 58). Âşık Çelebi; üstü kapaklı, etrafı taş ve tuğlayla örülü mezarı yatağa, mezar içindeki taşı da yastığa benzetmiştir. Şair, aşk yolunda çektiği acıların ve kendini bu yolda feda ettiğinin bir göstergesi olarak; mezarı yatak, mezar içindeki kerpici ise kendine yastık yapmıştır.

O hâbde bana kıl rûyetün senün rûyâ

*Şu dem ki seng ü lahd ola **bâliş ü pister** (Âşık Çelebi D. K. 14/289)*

“Bana, o uykuda senin sureti(ni) rüyada göster. Şu zamanki mezar ve mezar taşı, yatak ve yastık ola.”

3.13.2.6. Misafire yumuşak yastık ve yatak serme

Osmanlı toplumunda misafir, Allah tarafından gönderilmiş olduğu düşünüldüğünden ev sahibi, misafiri çok dikkatli ve güzel bir şekilde ağırlar. Yatılı bir misafir eve geldiğinde o misafire evin en yumuşak ve en güzel yastığı ve yatağı serilir. Nedîm, sevgiliyi

misafir olarak görmektedir. Şair; sevgilisi için kolunun pazısını yumuşatıp yastık, göğsünü de döşek yapmıştır. Zira misafiri rahat ettirmek ister.

Nedîmâ sîne vü bâzûnu nerm et yâr geldikçe

Müsâfir râhat ister bâliş ü bister husûsunda (Nedîm D. G. 117/8)

“Ey Nedîm! Yâr gelince göğsünü ve pazını yumuşak yap. Misafir, yatak ve yastık hususunda rahat ister.”

3.13.2.7. Yolluk serme

Gelibolulu Mustafa Ali, kendini sevgilinin yoluna döşenmiş bir yolluk olarak düşünmüş ve bu yolluk ile kendisini sevgilisine kabul ettirmeye çalışmaktadır.

Dâ'im döşenür yoluñda Ali

Kıl sen de bisât ile ri'âyet (Gelibolulu Mustafa Ali D. Kıtalar 8/6)

“Ali, devamlı yoluna kapanır, sen de onu yolluk yaparak halkından yap.”

Fuzûlî; “azizim” diye seslendiği sevgilisine, gelirse diye göz perdesini onun yoluna yolluk olarak serecektir. Şair için kendi gözünün perdesi, aziz ve kıymetli olduğundan sevgiliye ancak bunları layık görebilmektedir (Mengi, 1996). Bu beyitte “ferş” kelimesi yolluk manasında kullanılmış olup önemli kimselerin gelişlerinde yollarına yolluk serme âdetine işaret edilmiştir¹⁷⁰(Aybet, 1987: 166).

Gelir olsañ kılarım ferş-i rehiñ perde-i çeşmim

Dahi nem var' azîzim göze karşı saña lâyük (Fuzûlî D. G. 150/2)

“Gelecek olursan, gözümün perdesini yolunun halısı yaparım. Azizim! Göze karşı sana layık, daha neyim var?”

3.13.2.8. Ölünün kefen olarak hasıra sarılması

Harîmî, manzum mektubunda Hasirî mahlaslı bir şairden bahsederken mahlasının manasının bûriyâ olduğunu ve kendisinin bûriyâyı dahi terk ettiğini ifade etmiştir (İçli, 2019:269). Bûriyâ, kelimenin içinde bulunan riyakârlık ile dünyaya işaret etmektedir. Şair terk-i bûriyâ tabiri ile Hasirî'nin dünyayı terk edip öldüğüne ve Müslüman kabirlerinin arasına defnedildiğine işaret etmektedir. Bilindiği üzere Müslüman bir kimse öldükten sonra kabre kefenlenip konur; fakat Hasirî'nin üryan olduğu söylenmektedir. Bu dayanarak mahlasının da iması ile Hasirî'nin, bir kimsesinin veya malı mülkünün olmamasına ve çok fakir birisi olduğuna hükmedilebilir. Bazı fakir kimselerin kefenlenmesinde hasırın kullanıldığı da bilinmektedir (Şentürk, 2017: 311).

¹⁷⁰ (Fuzûlî D. G. 73/3).

Bundan dolayı şair, kimsesiz olan Hasîrî'ye “aşk eyle” diyerek dua edilmesini istemektedir. Bu beyitten Hasîrî'nin yaşarken de dünyevi mal ve mülkten el çektiği, terk-i bûriyâ ifadesinden çıkarılabilir.

Hasîrî bûriyâ dirler ki terk-i bûriyâ kılmış

Kubûr-ı müslimîn içre var ol 'uryâna 'aşk eyle (Harîmî, Manzum Mektub/38)

“Ey Hasîrî (sana) bûriyâ der ki bûriyâyı terk etmiş. Müslümanların kabirleri içinde ol üryanı (fakiri-kalenderi) sev.”

3.13.2.9. Ölünün arkasından ağlamak

Bahar mevsiminde, bulutlardan kesretle yağın yağmur tasvirinden yola çıkan Bâkî; sultanın vefatından sonra yağın yağmuru, semada bulunanların ağlamasına benzetmiştir. Gözyaşları gibi olan bu yağmurlar arzın bisâtına; yani yeryüzüne akmaktadır. Beyitte geçe bisât tabiri, yeşillenmiş bir çimenliği hayale getirmektedir. Dolayısıyla yağmurun yağması ile bitkilerin canlanıp rahmete mazhar olduğu görülür, öyle de vefat edenin arkasından yapılan kesretli ağlamaların da ölü hakkında Allah'ın rahmetine vesile olacağı düşünülür.

Hep o göz yaşlarıdır akdı bisât-ı arza

Ağlaşur ehl-i semâ Hazret-i Sultân üzre (Bâkî D. Musammatlar 2/2)

“O gözyaşları hep yeryüzüne aktı. Sema ehli Hazret-i Sultan'ın üzerine ağlarlar.”

3.13.2.10. Şifa duası okumak

Hadis-i Şerîflerin de işaretiyle Kur'an-ı Kerîm'in bazı ayetlerinin, belirli bir sayıda ve zamanlarda okunmasının bir kısım hastalıklara şifa olabileceğine inanılmaktadır. Bu inanış Osmanlı toplumunda olduğu gibi günümüzde de mevcuttur (Özkan, 2007: 437). Şeyh Gâlib; hakiki aşka düşen ve kimseden yardım istememe yastığına başını koyan âşğın, aklının başında olmadığından şifa ayetlerini okuyamayacağını ve şifa duasını yapamayacağını ifade etmiştir (bk. Bâlin-i İstiğnâ maddesi).

Devâ-hân olmaga yokdur dimâğı haste-i aşkın

Düşüp bâlin-i istiğnâya bîmâr olduğun var mı (Şeyh Gâlib D. G. 358/2)

“Aşk hastasının şifa okumaya aklı yoktur. İstiğna yastığına düşüp hasta olduğun var mı?”

3.13.2.11. Şişeyi hasıra sarmak

Bûriyâ şişe ve benzeri eşyaların etrafına sarılarak bir mahfaza olarak kullanılabilir (Şentürk, 2017: 310). Atâyî'nin bu beytinden meyhanelerde hasır

bulunduğu anlaşılmaktadır. Meyhanedeki bir sarhoşun daha hesabı ödemedi hasıra sarıldığı ifade edilmiştir. Bu sarhoşun bilinçsizce hareket ettiği, meyhanenin zeminindeki hasır üzerinde sarhoşluktan dolayı yuvarlandığı ve sanki bir şişe mahfazası gibi hasırı üzerine sardığı anlaşılmaktadır. Şair, şarap şişesi ile sarhoşu birbirine benzetmiş. Sarhoşun, içmekten şarap şişesi gibi olduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan meyhaneciye içki ücreti olarak her şeyini vermiş; ama yine hesabını kapatamamış olan bir sarhoşun avret yerlerini gizlemek için olsa gerek şişe gibi hasıra sarıldığı da hayale gelmektedir.

*Sarıldı şişe gibi bir **hasîre** mey-hâre*

Dahi dükenmedi hammâr ile hisâb-ı sebû (Nev'î-zâde Atâyî D. G. 187/2)

“Sarhoş, daha meyhaneci ile şarap hesabı bitmeden şişe gibi bir hasıra sarıldı.”

3.13.2.12. Yastık işlemesiyle niyetini anlatmak

Nakş-ı bâlîn-i merâm; maksadını gerçekleştirme için yatılan yastığın süsü manasında kullanılmıştır. Bu yastığı; sevgili, naz uykusuna yatmak ve ona yaslanıp cilve yaparak bazı maksatlarına ulaşmak için kullanmaktadır. Şeyh Gâlib; canı tez, neşeli ve nazlı büyütülmüş afet gibi güzelin, meram(niyet) yastığının nakşının nasıl olduğunun görülmesini istemektedir. Gâlib’in bahsetmiş olduğu nakışlı yastık günümüzde de bazı gelinlerin çeyizlerindeki işlenmiş yastık yüzlerini andırmaktadır. Zira evlilik çağına gelen genç kızların meramını bildirmek amacı ile yastık üzerine nakışlar işlediği de bilinmektedir. İşlenilen bu nakışlar hem ev ahalisine hem de misafire bir meramın -bu meram evlenme arzusu olabilir- ifadesidir.

*Gör ne sûret üzre oldu **nakş-ı bâlîn-i merâm***

Ol sebük-rûh âfet-i pervede-i âgûş-ı nâz (Şeyh Gâlib D. G. 146/5)

“İstek yastığının nakşı, gör ne şekil üzere oldu. O tez canlı, naz kucağında büyütülmüş afet(güzel).”

Gâlib, sevgilinin kırmızı yanağını yastık üstüne işlenen kırmızı bir güle benzetmiştir. Sevgilinin al yanağını yastığa yaslamasıyla yastık üzerine çıkan iz, kavuşma yastığına kırmızı bir gül süsü olmuştur. Öte yandan “bâlîn-i visâl”, sevgilinin isteğine kavuşma yastığına ve bir güzelin meramını anlatmak için yastık üzerine nakış işleme âdetine işaretir.

Kimse nakş eylemedi safha-i hâtırda dahi

*Rûh-ı âlın gibi **bâlîn-i visâl** üstüne gül (Şeyh Gâlib D. G. 223/2)*

“Kimse, zihninin sayfasında bile, (senin) kırmızı yanağın gibi gül(nakşını) kavuşma yastığı üzerine işleyemedi.”

3.13.2.13. Yıldız saymak / Encüm-şümâr

Encüm-şumar deyimi, yıldızları saymak olarak ifade edilmiş ve geceleri uyku tutmaması manasında kullanılmıştır. Bosnalı Âsım, güzellerden ayrıldığı için yatağın esiri olmuş; yani hasta düşmüş, yataktan çıkamıyordur. Şair, bu yatakta da rahat edip uyuyamaz, geceleri sabaha kadar yıldızları sayar.

‘Aceb mi subha dek encüm-şümâr isem ‘Âsım

Esîr-i pîster-i hicr-i bütânda hâb olmaz (Bosnalı Âsım D. G. 173/5)

“Âsım, sabaha kadar yıldız sayarsam tuhaf mı? Güzellerin ayrılık yatağının esirinde uyku olmaz.”

3.13.3. Çeşitli İnanışlar ve Tedavi Yöntemleri

3.13.3.1. Döşekte ölen yiğit murdar olur

Devamlı cenk meydanlarında olan kimseler rahat yatağında ölmekten çekinmişlerdir. Şehitlik makamının yüksek mertebesinde de anlaşılabileceği üzere; savaş meydanında hak yolunda ölenler için ölüm, büyük bir şan ve şereftir. Makbul bir ölümdür. Âsım; Köprülü-zâde Mustafa Paşa için yazdığı mersiyesinde, paşanın gazalarda ön saflarda olduğunu ve gazaya gitmenin paşanın alameti olduğu ifade etmiştir. Paşa, başkaları gibi rahat bir gül yatağında ölmemiş, savaş meydanında vefat etmiştir. Âsım’ın bu şiirinden gaza meydanında ölmenin, bir alamet-i makbuliyet olup ahirette kişiye büyük faydasının olacağına inanıldığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, rahat bir yatak ölmenin ise tercih edilecek bir ölüm olmadığına işaret edilmiştir.

Devlet yiter o sadr-ı mağâzî-şi ‘âra kim

Gül-pîsterinde virmedi cân gayrılar gibi (Bosnalı Âsım D. Musammatlar 2/6)

“O, gazalar alameti(olan) reise, (bu) talih yeter. Başkaları gibi gül yatağında ölmedi.”

Kadı Burhaneddin; aşağıdaki beytinde yiğit kişileri, savaşlarda önde giden kimseler olarak tanımlamıştır. Bir yiğit için yatakta ölmeyi çok kötü göstermiş, sanki yapmış olduğu bütün kahramanlıkların boşa gideceğine işaret etmiştir. Bu durum, insanın ölüm şeklinin hem tüm hayatını özetleyen bir netice hem de ahirette gideceği yerin bir işareti olduğuna inanmaktan ileri gelmektedir.

Er oldur hak yolına baş oynaya

Döşekde ölen yiğit murdar bolur (Kadı Burhaneddin D. G. 1405/2)

“Er odur ki hak yolunda (savaşlarda) önde gider. Döşekte ölen yiğit murdar olur.”

3.13.4. Gündelik Hayat Sahneleri

3.13.4.1. Çâr-şeb itmek / Çarşaf yapmak

Nâbî, sadrazamın memlekette asayiş sağlaması üzerine yazdığı kasidesinde; çatışmaların bittiğini, huzurlu ve emniyetli günlerin geldiğini ifade etmiştir. Çatışma ve savaşlarda çekilen bayrakların kumaşları, uyku için çarşaf yapılmıştır. Bu beyitteki çarşafın, döşek üzerine serilen bir çarşaf mı yoksa uykuya yatan kişinin üzerine örttüğü bir yorgan mı olduğunun ayrımı yapılmamıştır.

Pây-ı gavgâ çekilüp geldi dem-i âsâyiş

H'âb için şukkaların çâr-şeb itdi a 'lâm (Nâbî D. K. 13/22)

“Kavga ayağı kesilip asayiş zamanı geldi. Sancaklar, bayrak kumaşlarını uyku için çarşaf ettiler.”

3.13.4.2. Hokkabaz örtüsü ile bir memleketin istilası

Şeyhî; Kütahyalı, köklü bir Türkmen ailesinin çocuğu olup İran’da tıp dâhil birçok eğitim alıp memleketine dönmüştür. Hayatının bir bölümünü Germiyanogulları beyi II. Yakûb ile diğer bölümünü ise Osmanlı sultanları I. Mehmed ve II. Murad’ın yanında geçirmiştir. Şeyhî’nin Germiyanogullarını övdüğü şiirinin aşağıdaki beytinde bir hokkabazın, siyah örtüsünü serip oyun yapması; bir güzelin yüzünü, siyah saçın kaplaması; sevgilinin yüzündeki benin, etrafını istila etmesini temel alan benzetmelerle Germiyanogulları Beyliği’nin işgalini anlatmaktadır. Bu beytin ilk mısrasında, gündüz gibi parlak olan güzelin yüzü dönen felek tarafından hokkabaz örtüsü gibi siyah olan saçlarla örtülerek karanlık bir geceye benzetilmiştir. Diğer mısrada güzelin yüzündeki zenciye benzetilen siyah ben, etrafındaki Hıtâ memleketi olarak düşünülen ayva tüylerini, hokkabazın gece gibi siyah örtüsü ile karartması ile kendi gibi siyahlaştırıp istila etmiştir. Divan şiirinde çarh; felek, dünya, sema, gökyüzü anlamlarının yanı sıra dönmesi, oyun yapması, kahpe olması ve insanların başına belalar açması gibi yönleri ile de ele alınmış olup şikâyetleri üzerine çekmiştir (Pala, 2013: 149). Şairlerin zamandan şikâyet etmesi ve olumsuzlukları zamana yüklemesi gibi Şeyhî de çarhı; yani zamanı, hileli bir hokkabaza ve o zamanda yaşanan kötü olayları, hokkabazın siyah örtüsüne benzetmiştir. Karamanoğulları Beyliği’nin 1411-1414 yılları arasında Germiyanogulları Beyliği’ni istila ettiği bilinmektedir. Ayrıca Karamanoğulları Beyliği, “Karaman’ın koyunu sonradan çıkar oyunu.” ifadesinin de işareti ile hileli oyunları ile

meşhurdur. “Ehl-i zeng” ifadesi ile zenci, kara ve hileli kimseleri kasteden şairin hedefinde “kara” tabirinin iması ile Karamanoğlu Beyliği olduğunu akla getirmektedir. Bu durumda Karamanoğulları’nın bir hile, bir oyun ile Germiyanogluları’nın memleketini işgal etmesi, Hıtâ’da zafer bulması olarak ifade edilmiştir. Hıtâ, İran’ın doğusundan Çin’in kuzeyine kadar Türk yurdu olan bir bölgeyi ifade etmekle beraber beyitte bir Türk memleketi anlamında kullanılmıştır. Öte yandan sürme olan kuhl ve meşelerinden biri olan Hıtâ memleketini beytinde kullanan şair, sürmenin siyah renkli olması, ilaç olarak ve göze kuvvet vermek için kullanılması yönüyle de kendi göz hekimliğine telmihte bulunmuştur. Şeyhî’nin aşağıdaki beyti ile ilgili Şentürk, “geceleyin havanın kararmasını, felek hokkabazının koyu renkli bir örtü sermesi” şeklinde ifade etmiştir (Şentürk, 2017:256). Sonuç olarak şair, bisâta siyah bir hokkabaz örtüsü anlamı vermesi ile bir güzelin yüzünü örten siyah saçlarına ve Germiyanogluları memleketinin başına kara bulutlar gibi çöken o zamandaki istilaya işaret etmektedir.

Çün çarh hokka-bâzı bisât açdı kuhl-reng

Bir lu‘b ile Hıtâya zafer buldı ehl-i zeng (Şeyhî D. K. 6/1)

“Ne vakit ki, felek hokkabazı siyah renkli örtüsünü açtı. Zenci, bir oyun ile Hıtâ ülkesini aldı.”

3.13.4.3. Perde-i dîbâ / Sabah vaktinin ipek perdesi saray kapısına çekmek

Sabah vaktinde gökyüzünün ipek gibi güzel gözükmesi, kıymetli kumaştan imal edilmiş bir perdeye benzetilmektedir. Nedîm, Mustafa Paşa’nın sarayına düşürdüğü tarihinde; bayram sabahında gökyüzündeki güzel görüntünün, bu yüce sarayın kapısına ipek bir perde olmaya layık olduğunu ifade etmiştir. Zira paşanın sarayının çok güzel olduğu vurgulanmıştır¹⁷¹.

Te‘alallah zihî kasr-ı bülend ü âsman-mesned

Ki lâyük subh-ı ıyd olsa derinde perde-i dîbâ (Nedîm D. Tarihler 38/12)

“Allah yüceltsin. Gökyüzüne dayanmış ve ulu saray, ne güzel. Ki bayram sabahı, kapısında ipek perde olsa layık(tır).”

¹⁷¹ (Nedîm D. K. 36/36), (Nedîm D. Tarihler 43/7), (Nedîm D. Tarihler 42/9), (Nedîm D. K. 37/8).

4. BÖLÜM

TEMİZLİK EŞYALARI

4.1. İBRİK-ÂFTÂBE

İbrik; su, kahve ve şarap benzeri sıvıları taşımak, muhafaza etmek ve ince ağzından istenilen miktarda dökmeye yarayan toprak, altın ve gümüş gibi maddelerden imal edilen bir kaptır. İbrik, farklı kullanım alanlarıyla beraber gökteki ay ile güneşe ve nazarı kuvvetli bir veliye benzetilmesiyle karşımıza çıkmaktadır. İbriğin, temel olarak temizlik amacıyla el yıkamak ve abdest almak için kullanımının yanında kahve ve şarap sunumunda kullanımı da görülmektedir. Suyun kabı olan ibrik, şarabın kabı olan sebû ile birkaç yönden karşılaştırılmıştır. Ayrıca ibrik zâhid tipi ile ilişkilendirilmiş olup el yıkamak ve taş çalmak deyimleri ile tasavvufi bir anlam kazanan bir temizlik eşyası olmuştur.

4.1.1. Abdest İbriği / Beddua Etmek

İbriğin abdest almakta kullanımı, karşımıza ana işlevlerinden biri olarak çıkmaktadır¹⁷². Sümbülzâde Vehbî, zâhidin temel eşyalarından olan ibriğin abdest alma fonksiyonunu ifade etmiştir. İbriğin eski olması, zâhidin yaşlı ve taassup sahibi bir kimse olduğuna; kırılması ise zâhidin ölmesine işarettir. İbrik çok yönleri ile zâhidi temsil etmektedir.

Köhne-ibrik-i vuzû-yı zâhid olsaydı şikest

Derdim ey minâ-şiken bu inkisârımdır benim (Sümbülzâde Vehbî G. 193/7)

“Zâhidin eski abdest ibriği kırılseydi, ‘Ey şarap şişesi! Kıran, benim bu bedduamdır!’ derdim.”

İnkisar etmek ifadesi, beddua etmektir. Bedduanın yapılması, bedduanın yapılmasına sebep olacak bir durumun varlığını göstermektedir. Ayrıca beddua olumsuzluklara karşı daha zayıfların savunmasıdır. Bu durumdan; zâhid ve zâhidin temsil ettiği kişilerin, çevresine zarar verdiği ve toplumda baskın bir güce sahip olduğu anlaşılmaktadır. S. Vehbî, bir çeşit mahalle baskısını ve toplumsal bir huzursuzluğu bedduası gerçekleştirse, bu bedduayı kendi yaptığını söyleyeceğini ifade etmektedir.

4.1.2. Ay İbriği

Osmanlı padişahlarının hayatları kısaca iki kelime ile özetlenir; birisi savaş olan rezm diğeri ise barış zamanındaki işret meclisleri olan bezm’dir (Arslan, 2012: 15). Bu bezm

¹⁷² (Sümbülzade Vehbî G. 193/7), (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 1335/1), (Nâbî D. G. 166/5).

ifadesinden hem ilim, irfan meclisi hem de işret meclisi olarak iki farklı şekil de anlaşılır. Osmanlı toplum hayatında önemli bir yeri olan bu işret meclislerinin akşam başlayıp çoğu zaman sabaha kadar devam ettiğini; Halil İnalçık, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Kavâ'idül'l- Mecâlis* adlı eserinden “*şeb tâ seher fûrûzan ve rahşân hezârân hezâr efrûhte mûm ile müzeyyen ve muhaşşî, 'al'el-husûs agniyâ-yi râugâr bast-i sofra ile şem' gibi nümûdâr... ve herkes yârân ile 'ayş u 'işrette ve her hasîs... nân-i huşki ile genç ü mezelletde...* (İnalçık, 2015: 255-256)” ifadeleri ile belirtmiştir. Savaşkan Cem Bahadır işret meclislerin genellikle havanın kararması ile başladığını ve şafakla beraber sonlandırıldığını ifade etmiştir. Ayrıca bezm olarak da adlandırıl bu işret meclislerinde hazırlıkların ve sunumun hizmetliler ve saki tarafından yapıldığı, meclisin mum ve micmerlerle süs ve kokusuna önem verildiğini, çalgıcıların meclisi neşelendirmek için bulunduğunu ifade etmiştir (Bahadır, 2013: 178). İçki meclisleri akşam başlayıp sabaha kadar devam etmediği durumlarda, humardan kurtulmak için sabah tekrar içilir (Arslan, 2012: 152).

Nedîm, bu beytinde padişahın sabah vaktine kadar devam eden işret meclisini tarif etmektedir. Padişahın bulunduğu bu işret meclisinin gecenin hangi vaktine kadar devam ettiğini, mecliste kimlerin olduğunu ne içildiğini ve ne tür eşyalar bulunduğunu anlatmış.

Venüs, Ay ve Güneş üçlüsü beraber gökyüzünde görünmeli sabah vaktindedir. Hatta güneş doğduktan sonra bir müddet Venüs ve Ay gözükmektedir. Bu üçlünün sultanın meclisinde bulunabilmesi de ancak meclisin sabah vaktine kadar devamı ile mümkündür.

Mecliste bulunan güneş, padişahı; ay, devlet erkânını, hizmetçileri özellikle sakiyi ve Venüs ise rakkase, müzisyen veya şairler grubunu temsil ettiğine işaret etmektedir. Ayın hilal vakti bir bardağı doldurmak için eğilmiş bir ibriği andırması muhtemeldir ki bir şarap ibriğini anımsatmakla, sabaha kadar devam eden bir mecliste ne içildiğine gizli bir ima vardır. Yine ibriğin lülesinin hilale benzemesi ibrik-ay teşbihine kuvvet vermektedir. Meclisteki diğer eşya ise micmer; yani buhurdandır. Bu ise meclise güzel kokular yaymasının yanı sıra böyle büyük meclislerin olmazsa olmazı bir süs eşyasıdır. Sabah vaktinde, gecenin soğuğu ile güneşin ısısı buluştuğuna bir buharın çıktığı görülmektedir. Denilebilir ki Nedîm, sultanı övdüğü bu beytinde sarayın gündelik hayatından sabahlara kadar devam eden bir eğlence meclisin yazıları ile resmetmiştir.

Sensin ol sultân-ı âlişan k'olur bezminde cem ‘

*Zührenin çengi **mehin ibriki** mihrin micmeri (Nedîm D. K. 4/25)*

“O şanı yüce sultan sensin ki (senin) meclisinde toplanır: Venüs’ün çalgıcısı, Ay’ın ibriği, Güneş’in buhurdanı.”

4.1.3. Güneş İbriği/ Âftâbe

Âftâbe, ibrik; yani su kabı anlamında kullanılmıştır¹⁷³. Zâtî, âftâb-âftabe kelimelerindeki benzerlikten de istifade ederek güneşi bir ibriğe benzetmiştir. Selîkî’nin beytinden de anlaşıldığı üzere Divan şiirinde güneşe; çeşme-i hâver, çeşme-i mihr ve çeşme-i felek benzetmeleri yapılmaktadır (Zülfe, 2009: 102). Bu benzetmeler ibrik-güneş benzetmesi ile paralellik göstermektedir.

Kodılar sultan-ı kadrûñ öñine peydâ idüp

*Âftâb-ile felek bir **âftâbe** bir leğen (Zâtî D. K. 44/21)*

“Güneş ile sema, bir ibrik bir leğen getirip kıymetli sultanın önüne koydular.”

*Yere dökildi **çeşme-i mihruñ** yüzi suyu*

Bakup ‘arak dökerken o mâhuñ yañagına (Selîkî D. G. 60/3)

“(Ben) o ayın(sevgilinin) yanağına bakıp ter dökerken, Güneşin çeşmesinin yüzsuğu yere döküldü.”

4.1.4. İbrikten El Yıkamak

“El yıkamak” deyimi, bir işten ilgisini kesmek veya el çekmek manasını ifade etmektedir (Özyaşamış Şakar, 2021: 131). İbrik içerisinde su, kahve ve şarap bulunabilmekte ve bu içeceklerin muhafazası, taşınması ve sunumunda kullanılmaktadır. Nâbî, hicivli bir ifade ile makam sevdalılarının dünyadan el çekip, bırakması için yine gümüş bir ibrik ve leğene ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Şairin bu ifadelerinden ibriğin el yıkamak amacı ile kullanıldığı, bu amaca bina edilerek el yıkamanın bir işi bırakmak manasında kullanımı ve ibriğin gümüşten imal edildiği bilgilerine ulaşılmaktadır¹⁷⁴. ‘Âlem ifadesinin dünya manasının yanı sıra eğlence âlemi, zevk ve safa meclisi manası da vardır. Toplumsal bir sorun olan bürokratların devlet kaynaklarını işret meclislerinde israf etmesidir. Günümüzdeki gazetecilerin ve aydınların toplumu bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma görevini Osmanlı toplum hayatında şairlerin kısmen de olsa üstlendiği yadsınamaz. Nâbî, bu toplumsal sorunu ilan ile sosyal sorumluluğunu yerine

¹⁷³ (Zâtî D. K. 36/38), (Mesîhî D. G. 153/6).

¹⁷⁴ (Lebîb-i Âmidî D. G. 107/8),

getirmiştir. Hizmet için yönetici olmayıp makam sevdası ile devlet kademelerinde yer alan kimselerin zevk ve safada olduklarını ve bu israfı bırakmaları gerektiğini, âlemden el yumak deyimini ile anlatmaktadır. Bu şöhretperestlerin makamlarından vazgeçip, örneğin emekli olsalar yine misk sabunu ile gümüş leğen, ibrik gerektiğine; yani devlete yükünün ağır olacağına işaret etmiştir.

Sana ey câh-perest el yumaga ‘âlemden

*Miski sâbun ile sîmîn legen **ibrîk** gerek (Nâbî D. G. 418/3)*

“Ey makam sevdalısı! Âlemden el yıkamaya(yıkamak için) sana misk sabunu ile gümüş leğen, ibrik gerek.”

***İbrîk-i meyden el yudurup** ehl-i meclise*

Bâzâr-ı ‘ayşî rıtl-ı girâna keser sebû (Lebîb-i Âmidî D. G. 107/8)

“İşret meclisindekilere, şarap ibriğinden el yıkatıp(vazgeçirip); sebû, yeme içme pazarını dolu, büyük kadehle doyurur, içirir.”

18. yüzyıl şairi olan Lebîb, 17. yüzyılın önde gelen şairlerinden olan Nâbî’nin yukarıdaki beyitte devlet yöneticilerinin işret meclislerinde bulunmaları olan toplumsal bir soruna başka bir boyut kazandırmıştır. İşret ehli olan ayyaş ve sarhoş takımını, içki içmekten vazgeçirmek çabaları Lebîb’in beytinde şarap ibriğinden el yıkamak deyimini ile ifade edilmiştir.

4.1.5. İbrîk Satmak

İbrîk ve seccade tasavvuf ehli ile özdeşmiş olan iki eşyadır. Biri namaza gerekli olan abdest almak için, diğeri üzerinde namaz kılmak için kullanılmaktadır. Kadı Burhaneddin, tasavvuf ehlinin sevgilinin yüzünü gördükten sonra bazısının seccadesini sattığını bazısının da ibriğini bıraktığını ifade etmesi namaz kılmayı ve abdest almayı terk etmeye işarettir. Farz namazları bırakmak şeriata muhalefet olacağından nafîle ibadetlerin terkini düşünmek daha yerinde olacaktır. Sevgilinin yüzü ile benzetme yapılmış olan şuunat ve esma-i ilahiye’nin tefekkürü, ehli tasavvufa nafîle ibadetten gelecek olan sevap ve neşeyi daha ziyade sağladığı anlaşılmaktadır. Bu durum bir saat tefekkürün bir sene ibadetten hayırlı olduğu ile ilgi hadis-i şerifle bağdaşmaktadır (Yılmaz, 2013: 639).

Vahdet-i vücud gibi bazı tasavvufi mesleklerde giden kimselerin manevi sarhoşluk olan sekir hâllerine girdiği bazı zamanlar vardır. Özellikle yoğun bir ilahi tecelli karşısında büyük bir hayranlık ve hayret ile şuur âleminin ötesine geçer. Bu durum Allah, insanı

Rahman suretinde yarattı (Buharî, İsti'zân, 1; Müslim, Birr, 115, Cennet, 28), mealindeki hadis-i şerifinin manası ile düşünüldüğünde, tasavvuf ehli olan kimse maşukunun yüzündeki Rahmanı tam gösteren bir tecelliyi gördüğünde kendinden geçmektedir. Namazı ve abdesti bırakıp başka bir âleme girmektedir.

Tasavvuf ehli bulalı safâlarını yüzünde

*Kimi seccadesin satar girü kor kimi **ibrîki** (Kadı Burhaneddin D. G. 66/3)*

“Tasavvuf ehli, zevki senin yüzünde bulalı; kimi seccadesini satar kimi ibriğini geri kor.”

Diğer taraftan Kadı Burhaneddin, zâhid tipindeki riyakâr ve menfaatperest kimselerin, bir menfaat veya bir zevk ve sefayı görünce dinini sattığını ve gerçek yüzünün ortaya çıktığını ifade etmiştir. 14. yüzyıl şairi olan Kadı Burhaneddin, kendisi hükümdar olduğu da göz önünde bulundurulacak olursa, nasıl insan seçimi yapılacağına bir yol göstermiş, bazı zahirde dindar gözükenlere kanılmaması gerektiğini menfaat karşısında dinini satabileceğini göstermiştir.

4.1.6. İbrîgi Taşa Çalmak / Şişeyi Taşa Çalmak

“İbrîgi taşa çalmak” deyiminin diğer yaygın bir kullanışı “şişeyi taşa çalmak”tır. Bu deyim, toplum nazarında önemli olup dinen kıymeti olmayan normları, âdet ve gelenekleri kati bir suretle terk etmek ve bu durumdan dolayı halkın ayıplamasına aldırış etmemektir (Eren, 2016: 16). Dede Ömer Rûşenî, Allah’a ulaşmada engel teşkil eden ve yanlış telakki edilen ar ve namusu ibriğe benzetmiş bu ibriği kırmakla hakiki ihlasın elde edileceğini ifade etmiştir¹⁷⁵.

*Yoldan kodı ancayı bu **ibrîk***

Çalub taşa eyle hurd u heşhâş (Dede Ömer Rûşenî D. K. 5/9)

“Birçok kimseyi yolda bıraktı bu ibrik, taş vurup paramparça eyle (Dilçin, 2013: 21; Mutçalı, 1995: 226).”

4.1.7. İbrîk-i Zer

Bâkî’nin aşağıdaki beytinden; ibriklerin altından da imal edildiği, bu ibriklerin şarap doldurmak için kullanıldığı ve içindeki şarabı çok iyi muhafaza ettiği anlaşılmaktadır¹⁷⁶. Altın ibrikten akan şarap, toprağı altın yapan iksir-i kimya olan kibrit-i ahmere benzetilmiştir. Tasavvufun büyük velilerinin bakışlarının birer iksir gibi insanı küfürden

¹⁷⁵ (Dede Ömer Rûşenî D. K. 5/8), (Sümbülzâde Vehbî G. 193/7).

¹⁷⁶ (Ahmedî D. G. 333/3).

imana, kötülükten iyiliğe çevirmesi kibrit-i ahmer olarak ifade edilmiştir. Buradan yola çıkılacak olunursa şarap, nazar, iksir benzetmesi yapıldığı gibi altın ibrik, ermiş ve evliya benzetmesi de yapılmaktadır.

İbrik-i zerden sâkıyâ la'l-i müzâbı kıl revân

Altun olur işüñ hemân kibrî-i ahmer kendidür (Bâkî D. G. 95/3)

“Ey saki! Altın ibrikten eritilmiş kırmızı lal gibi şarabı akıt. Kendi bir iksirdir, her işini altın yapar.”

4.1.8. Kahve İbriği

Kahve; tava veya benzeri bir kapta kavrulur, cezvede pişirilir ve fincanlar ile sunumu yapılır. Kahvehane ve saray gibi yerlerde birçok kişiye kahve hazırlanacaksa, kahve büyük kazanlarda pişirildikten sonra sitil takımı ile sunumlar yapılmaktadır. Bu sitil takımının içinde güğüm, sitil, süslü fincan ve örtüler vardır. Pişmiş olan kahvelerin fincanlar ile sunum yapınca kadar içinde bulunduğu ibriğe benzeyen kaba güğüm denmektedir (Ayvazoğlu, 2012: 55-58). Osmanlı sahasında 16. yy’ın ikinci yarısından itibaren yaygın bir şekilde içilmeye başlayan kahve kimi zaman yasaklanmış kimi zaman serbest bırakılmıştır. Birçok edebî eserde şarap ile kahve kıyaslanmıştır (Açıkgöz, 1999: 3). Bu kıyasta kahve kötülenirken kullanılan temalardan biri kahve ile ilişkilendirilen kara renktir. Gelibolulu Mustafa Ali, şarap ve sürahisi ile kahve ve ibriğini kıyaslarken pişmiş kahveyi sunmak için taşımaya yarayan ibriğin kara renkte olduğunu ifade etmiştir. İbrik, kahve takımı eşyaları arasında sık karşılaşılan bir eşya değildir. Şairin kıtasından anlaşıldığı üzere ibrik, sürahi işlevi gördüğü ve sitil takımındaki güğümün başka bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kahve sevdâsına dōşenme sakın

Göz göre yüz suyını dökme yire

Reng ü rûda surâhi gibi midür

Kahve ibriği gibi yüzi kara (Gelibolulu Mustafa Ali D. Kıtalar 156)

“Kahve tiryakisi olma sakın. Göz görür minnet edip yalvarma. Renk ve yüzde sürahi gibi midir? Kahve ibriği gibi yüzü kara.”

Bakırdan da imal edilen ibrikler zamanla karardığı için “yüzü kara” deyiimi, ibriğin kahve sunumunda içindeki kahveyi eğilerek dökmesine “yüzsuyunu dökme” deyiimi kullanılmış. Kahve ibriği ile ilişkili kullanılan, yüzü kara ve yüzsuyunu dökme deyimleri, 16. yüzyıl Osmanlı toplum hayatında kahve tiryakileri ile ilgili bir durumu

ifade etmektedir. 1551-1555 yıllarında bir kahvehane açılmıştır. Şairin aşağıdaki beytinden anlaşılacağı üzere şarap bağımlıları olduğu gibi kahve tiryakilerinin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Kahvehanelerde ise kahve belli bir ücret karşılığı satılmakta olduğu bilinen bir durumdur. Bu tiryakilerin 16. yüzyılda az bulunan hatta elit bir kesimin içeceği olarak kullanılan kahveye ulaşması zor olduğu anlaşılmaktadır (Açıkgöz, 1999: 99). Dolayısıyla tiryakiler, kahve ibriği gibi hem yüz suyunu dökecek hem de yüzü kara olacaktır. Tiryakileri; kahveye ulaşmak için rezil, utanmaz, arsız ve şerefini haysiyetini düşünmeden birilerine yalvarmak gibi vaziyetler göstermiş. Şair, o günün toplumunun kara yüzünü kahve ibriğinin karası ile ifade ederek aydınlatmıştır.

Gelibolulu Mustafa Ali'de fincanda içilen kahvenin, şarabın yerini tutmadığını ve sarhoşlarla tiryakiler arasında birçok tartışmanın yaşandığını ifade etmiştir. Bu kıyaslarda fincan kahveyi, kadeh ise şarabı temsil etmektedir. Asıl kıyas kahve ile şarap arasındadır. Bu beyitteki kıyastan zamanın tartışmalarındaki genel görüşün şarabın kahveden üstün tutulması yönünde olduğu; kahvenin, şarabın yerini doldurup dolduramayacağı tartışıldığı anlaşılmaktadır.

Fincânda kahve bâde yirin tutmadı diyü

Tiryâkilerle *mey-zedenüñ mâ-cerâsı bol (Gelibolulu Mustafa Ali D. Kıtalar 72/24)*

“Fincanda kahve, şarap(ın) yerini tutmadı diye tiryakilerle sarhoşun macerası çok(tur).”

4.1.9. Sebû ve İbrîk Kıyaslaması

Nâbî, sebû ve ibriğin topraktan yapılması yönüyle birbirine benzeyen iki kap olduğunu belirtmiş; fakat birini salih diğerini fasık olarak nitelendirmiş. Divan şiiri ıstılahında rind; şarap, sebû, kalenderlik, doğruluk ile zâhid; ibrik, abdest, riyakârlık ile bilinmektedir. Ayrıca beyitte mürettep bir leffüneşir sanatı olduğu esas alındığında sebû, salih ve ibrik-i vuzû ise fasık vasfını almış olur; fakat gazelin tümüne bakıldığında fasık kelimesindeki kaf harfi ile şiirin tümünde bir kafiye uyumu sağlama zorunluluğu görülmektedir. Yine gayr-i mürettep bir leffüneşir sanatı açısından değerlendirildiğinde sebû, fasık ve ibrik-i vuzû ise salih unvanlarını almaktadır. Şair bu kıyas ile her insanın aynı topraktan yaratıldığını; fakat insanların yaşantısında şarap testisi ile abdest ibriği arasında seçim yaptığını ve o seçimlerine göre vasıflar aldığına işaret etmektedir. Ayrıca sebû gibi sürâhi de ibrikle kıyas edilmiştir¹⁷⁷.

¹⁷⁷ (Gelibolulu Mustafa Ali D. Kıtalar 156).

Sebû-yı meyle ibrîk-i vuzû bir hâkdür ammâ

Ne hikmetdür bilinmez biri sâlih biri fâsıkdur (Nâbî D. G. 166/5)

“Şarap testisi ile abdest ibriği aynı topraktandır; ama biri salih biri fasıktır hikmeti nedir bilinmez.”

Bu kıyas, bize gösteriyor ki 17. yüzyılda bir kısım insanların sembolü abdest ibriği, bir kısmının ise sebûdur. Salih ve fasık kelimeleri, dinî değer yargısı olduğundan o zamanda yaşayanların birbirine bakış açısında dinî değerler önemli yer tutmaktadır. Diğer taraftan 17. yüzyılın gündelik hayatında topraktan yapılan sebû ve ibrik kullanımının şiirde kıyasa girecek kadar yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

İbrîk-i meyden el yudurup ehl-i meclise

Bâzâr-ı ‘ayşî rıtl-ı girâna keser sebû (Lebîb-i Âmidî D. G. 107/8)

“Sebû; işret meclisindekileri, şarap ibriğinden vazgeçirip yeme içme pazarını dolu büyük kadehle doyurur, içirir.”

Lebîb, sebû ve ibriği büyüklük küçüklük yönünden içine aldığı şarabın miktarı yönünden kıyaslamıştır. Bu kıyastan ibriğin bir meclise ancak yetebileceği; ama sebûnun içindeki ile büyük dolu kadehle bir pazardaki kimseleri doyurabileceği ifade edilmiştir.

4.1.10. Şarap İbriği

İbrik temizlik için su taşmakta kullanımının yanında şarap testisi olarak da kullanımı görülmektedir¹⁷⁸. Aşağıdaki beyitte zâhid, abdest, ibrik ve el yıkamak kelimeleri arasındaki tenasüpten bir abdest alma durumu anlaşılmaktadır. Zâhid; idraki kısa, cahil, bencil ve riyakâr, gizli günah işleyen, amacı cennetteki huriler olan, dini hakiki değil zahiren yaşayan biri olmakla beraber; rind olan âşığa nasihatler eden, namaza ve camiye çağıran bir kişiliktir (Onay, 1996). “El yıkamak” deyiminin manasının terk etmek, bırakmak, vazgeçmek olduğu nazara alındığında Gelibolulu Mustafa Ali; zâhide, abdest almayı bırak şarap ibriği yanında, pir-i mugan ne derse onu yap demektedir. Yani zâhide; riyakârlığı bırakıp, bir rind gibi olup, ihlas yolunu ihtiyar etmesini nasihat etmektedir.

İbrîk-i mey yanında vuzûdan elüñ yuya

Zâhid ne dirse pir-i mugân sen hemân uy a (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 1335/1)

¹⁷⁸ (Lebîb-i Âmidî D. G. 107/8).

“Şarap ibriği yanında abdest almaktan vazgeç; ey zâhid, pir-i mugan ne derse sen hemen yap!”

4.1.11. Tövbenin Temsilcisi Olan İbrik ve Leğen Takımı

Sâkî-nâmeler işret meclisleri ile ilgili yazılmış en kapsamlı eserleridir. Bu eserlerde işret meclislerinin kuralları ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. İşret meclisleri, Allah’tan günahların affı dilenip tövbe edilerek sonlandırılır. Fuzûlî, *Beng ü Bâde* adlı sâkî-nâmesinin sonundaki mağfiret talebi bölümünde; “*Tevbe ey kird-gâr-ı ‘özü-pezir/ Sözlerimden kim itmişim takrir, Allah Allah mahzı-ı ‘isyândur/Gayet-i küfr ü ‘ayn-ı küfrândur, Var ümidim ki ‘özüüm ola kabûl/Olmaya beyle cürmler mes’ûl*” beyitleriyle af dileyip tövbe etmiştir (Arslan, 2012: 370).

15. yy. şairi olarak kabul edilen Mesîhî, Necâtî’den sonra Bâkî’den önce döneminin önemli şairlerinde birisidir. Aynı zamanda bir hattat olan şair, Sadrazam Hadım Ali Paşa’nın bir süre kâtipliğini de yapmıştır. Hatta Zâtî gibi büyük bir şairin gençlik yıllarında paşa ile tanışmasına vesile olmuştur (Şentürk ve Kartal, 2017). Derbeder ve içki müptelası olmasından dolayı eli kalem tutmaz hâle gelmiş, vazifesinde durmaz ve ne zaman aransa meyhanelerden çıktığından gözden düşmüştür (İpekten, 1996). Hamisi olan paşanın ölümünden sonra perişan olmuş. Bu dönemde yazdığı bazı şiirleri ile devlet erkânın ilgisini çekip yeni birtakım menfaatler elde etmeye çalışmıştır (Mengi, 2011). Şiiri kadar sarhoşluğu ile de tanınan Mesîhî, vazifesinden azledilmiş ve ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma geldiğinden bu durumdan kurtulmak istemektedir. İçki âlemlerinde el yıkayacağını yani bırakacağını aşağıdaki beytin bir sonraki beyti ile haber salmıştır. İbrik ve leğen ile el yıkaması ise bir tövbe ritüelini ifade etmektedir. İbrik ve leğen ikilisi beyitlerde sıklıkla beraber geçmektedir. Bu ikili birbirinin tamamlayıcısı bir el yüz yıkama ve abdest takımını oluşturmaktadır¹⁷⁹.

Ey Mesîhî ben eger el yur isem ‘âlemden

Afitâbum ola hurşîd felek hem legenüm (Mesîhî D. G. 153/6)

“Ey Mesîhî! Eğer âlemden elimi yıkarsam, güneş ibriğim hem felek leğenim (olsun).”

4.2. LEĞEN / LEĞENÇE / TAŞT

Temizlik araçlarından olan leğen, içine su konularak veya bir ibrikten su dökülerek el, yüz ve ayak yıkamak için kullanılmaktadır. Altın, gümüş ve firuze gibi kıymetli madenlerden de yapıldığı anlaşılan leğen, gözyaşı şişesine, sineye ve güneşe

¹⁷⁹ (Zâtî D. K. 44/3), (Zâtî D. K. 36/38), (Nâbî D. G. 418/3).

benzetilmiştir. Ayrıca leğen, bahar yağmurunu toplamak gibi bir kullanım ile toplumun bazı âdetlerini hatırlatmaktadır.

4.2.1. Altın Leğen-Güneş

Leğenin kullanım alanlarından biri de yağmur damlalarını toplayıp içinde biriktirmek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu amaç için kullanılan bazı kaplara nisan tası da denmektedir. Bahar bulutundan yağın yağmuru özellikle de şifalı ve her bir tanesi inci kadar kıymetli olduğuna inanılan nisan yağmurunu biriktirmek bir âdet olmuştur. Hatta nisan ayında yağın ilk yağmur toplanıp padişaha sunulmaktadır (Pakalın, 2004: 694). Sabah uykudan uyanınca yapılan temizlik faaliyetlerinden biri de yüz yıkamaktır. Muhyî, bu temizlik suyunun kabı olan leğeni, parlak bir sarılık ile görünen güneşi altın bir leğene benzetmiştir.¹⁸⁰, Bahar bulutu ise bir ibrik gibi yağmur ile o altın leğene su koymaktadır. Şair bir bakıma bütün kâinatı sabah uyanan maşukuna hizmet ettirmektedir. Böylelikle sevgilinin kıymetinin yüksekliği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu beyit bahar yağmurunun toplanması ve padişaha sunulması gibi âdetleri hatırlatmaktadır. Zaten padişah hükmünde olan sevgiliye bahar yağmuru altın leğen içinde sunulmuştur¹⁸¹.

Subh uyanıcak yüzin yumağa bahâr ebri

*Su koyup aña hurşîd **altun legen** olmuştur (Muhyî D. G. 196/5)*

“Sabah yüzünü yıkamaya uyanacak, bahar bulutu su koyup güneş ona altın leğen olmuştur.”

4.2.2. Gümüş Leğen

Nâbî, leğeni el yıkadıktan sonraki kirli suyun döküldüğü bir kap olarak tarif etmiştir. Aynı zamanda gümüşten imal bir leğenden bahsederek insanı cezbeden dünyanın maddi eşyalarına istiare yapmıştır.

Sana ey câh-perest el yumaga ‘âlemden

*Miski sâbun ile **sîmîn legen** ibrîk gerek (Nâbî D. G. 418/3)*

“Ey makam sevdalısı! Âlemden el yıkamaya(yıkamak için) sana misk sabunu ile gümüş leğen, ibrik gerek.”

¹⁸⁰ (Nâbî D. G. 875/3).

¹⁸¹ (Şâhî D. G. 161/5), (Sehî Bey D. G. 107/2).

4.2.3. Pîrûze Leğen

Pîrûze leğen, firuze taşı; yani gök mavisi renginde kıymetli taşlarla süslenmiş bir leğeni ifade etmektedir. Zâtî'nin, kasideyi yazmış olduğu memdûhunun ne yapmak istediğini tarif ettiği bu beyitte, hazineyi kıymetli taşlar ve mücevherlerle doldurmayı kastettiği anlaşılmaktadır. Kıymetli taşlarla süslenmiş bir leğen ise devletin hazine sandığını andırmaktadır. Diğer taraftan firuze ile ifade edilen gökyüzü mavisinden yola çıkılacak olunursa sema, süslü bir leğene; içerisindeki güneş, yıldızlar, gezegenler de bu leğeni baştan başa ağzına kadar doldurmuş değerli taşlara benzetilmiştir.

Kasd itmişdi ki mâl-â-mâl olaydı ser-be-ser

Şeb-çerâğ u la 'l ü yâkut ile pîrûze leğen (Zâtî D. K. 44/3)

“Mavi renkli taşlarla süslenmiş leğen ki gece parlayan kıymetli taş, parlak kırmızı renkli taş ve yakut ile baştan başa ağzına kadar dolu olmasını kastetmişti.”

4.2.4. Leğen- Felek / Gökyüzü

Zâtî, Kânunî için yazdığı kasidesinde padişahın kıymetini göstermek için güneşi bir ibrik ve semayı ise bir leğen gibi düşünüp onun eline yıkaması için hizmet ettirmektedir. Padişahın vazgeçilemeyeceği ve ondan başka kudretli bir idareci olmadığı ifade edilmiştir.

Kim ki el yumak diler mihriûnden âhir nesne yok

Âftâba âftâb eflâk olur aña leğen (Zâtî D. K. 36/38)

“Kim ki el yıkamak(vazgeçmek) ister, güneşinden(sevgilisinden) başka nesne yok. Ona felekler, leğen; güneş, ibrik olur.”¹⁸²

4.2.5. Leğen-i Sine

Nâbî, leğeni sineye benzetmiştir. Sine ise gönül, kalp ve yürek anlamlarına geldiğinden bunların içinde tevekkül gibi birçok manevi hisler bulunmaktadır. Leğen içinde temizlik esnasında su ve sabun bulunmaktadır. Sabunu ve suyu olan kimsenin kirlerden endişe etmesine gerek yoktur; yani Allah’a tevekkül eden kimse sebeplere takılmaz. Sebeplere tesir vermez. O kendi vazifesini yapar, sebeplerin hikmetlerini anlayan insan-ı kâmil; yani arif olur.

‘Arife ‘aybdur âlâyiş-i çirk-i esbâb

Legen-i sînede sâbun-ı tevekkül var iken (Nâbî D. G. 548/4)

¹⁸² (Şâhî D. G. 161/5), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 264/4)

“Sine leğeninde tevekkül sabunu varken, irfan sahibine sebeplerin kirini ortaya saçması ayıptır.”

4.2.6. Gözyaşı Şişesi

Kadı Burhaneddin, sıkıntı çeken başını elleri arasına almış ve döktüğü gözyaşını leğende biriktirmiştir. Bu durum ölen kimsenin arkasından akıtılan gözyaşlarının saklandığı veya hasret çekenlerin gözyaşlarını biriktirdiği şişeleri anımsatmaktadır. Gözyaşı şişesi ne kadar büyük olursa o kadar çok gözyaşı almaktadır. Leğen gibi bir büyük kabın gözyaşı ile doldurulduğu düşünüldüğünde âşığın ne kadar ıstırap çekip ağladığı anlaşılabilir.

Zerd rûy u od içümde başımı aldum ele

*Yaşımı ahıduram uşda **leğende** neyiçün (Kadı Burhaneddin D. G. 961/2)*

“Solgun yüz(le) ve içimde(ki) ateş(le) başımı ele aldım. Yaşımı akıtırım işte leğende, ne için?”

4.2.7. Leğençe

Leğenin küçüğü olan leğençe, berberlerin tıraş yaparken kullanımı ile karşımıza çıkmaktadır. Leğençe, tıraş yaparken öncelikle sabunu köpürtmek ve yüzü ve saç yıkamak için tıraş olan kişinin boynuna dayanak kullanılmaktadır. Bu berber leğençelerini diğer leğenlerden ayıran en büyük özellik ise leğençenin boyna dayanan kenarında içe doğru bir oyuk bulunmasıdır. Leğençe, tıraş olurken varsa bir çırak tarafından tutulduğu bilinmektedir¹⁸³(Atik Gürbüz, 2012).

*Mihri **legence** idinüben ayı âyine*

Ustura gamzesini katı gönlin itdi fâş (Sehî Bey D. G. 107/2)

“Güneşi küçük bir leğen, ayı ayna yaparak, ustura (gibi keskin olan) yan bakışı katı gönlünü açığa çıkardı.”

4.2.8. Baş Üstünde Leğençe Götürmek

Doğu kültüründe günümüzde dahi karşılaştığımız kadınların, başlarında bir şeyler taşıması âdeti bilinmektedir; fakat Figânî ve Mesîhî’nin beyitlerinde bir düğünde gelin için hizmetçilerin başlarında kına tepsisi veya birtakım kıymetli eşyayı taşıma geleneğini ifade etmişlerdir¹⁸⁴. Güneş bir hizmetçi kadına benzetilmiş ve başında gökyüzü leğençesini bakire için taşımaktadır. Leğençenin içinde ise yıldızlar kadar

¹⁸³ (Nâlişî, Mecmuâ-i Letâif, G. 1150/2).

¹⁸⁴ (Mesîhî D. K. 8/12).

kıymetli eşyalar bulunmaktadır. Elbette burada sevgili bakiredir, el değmemiştir ve onun hizmetçisi güneştir.

Bir câriyeñ durur ki haride bu mihr-i çarh

Tâs-ı sipihri başda götürür legençevâr (Fîganî Divançesi K. 6/16)

“Bir cariyen bakire durur ki, bu semanın güneşi(dir). Gökyüzü kubbesini leğençe gibi başında taşır.”

Diğer taraftan, başta taşımak ve baş üstünde tutmak deyimleri ikisi de çok değer vermeyi ve saygı göstermeyi ifade etmektedir (Aksoy, 2017). Bu beyitlerde şairler sevgilin veya gelinin kıymetini baş üstünde götürmek deyimini ifade etmişlerdir.

4.2.9. Yeni Ayın Leğeni

Leğeni damdan düşmek, ayıbı ortaya çıkmak anlamında kullanılmıştır (Levend, 2015: 456). Bu deyim ile şair hem kendi ayıbının ortaya çıktığını ve dedikodu malzemesi hâline geldiğini hem de nevrüz hilali görüldüğü için bayramın başladığını ve ahalinin birbirlerine haber verdiğini anlatmaktadır.

Bâmdan düşdi dilâ taşt-ı meh-i nev bu gice

Güft ü gûy ile pür olsa n'ola şehr ü bâzâr (Bâkî D. K. 25/15)

“Ey gönül! Bu gece yeni ayın leğeni damdan düştü. Şehir ve pazar dedikodu ile dolsa ne olur?”

4.3. HAVLU / PEŞKİR

Peşkir bazı lügatlerde, yemek yerken dizlerin üzerine serilerek peçete yerine kullanılan bez. Havlu (Şemseddin Sami, 2018). “Genellikle pamuk ipliğinden dokunmuş ince havlu, yemek yerken kullanılan, el kurulan, büyük mendil biçiminde pamuk veya keten bez, peçete” olarak ifade edilmiştir (TDK, 2022). Peşkir, Orta Asya’dan Anadolu’ya gelen Osmanlı toplum hayatının birçok safhasında yer alan bir maddi kültür ögesidir. Yemeklerde dize serilen peçete olarak kullanımının yanı sıra düğün davetiyesi, çeyiz eşyası ve ev süsü gibi kullanım alanları da vardır. İplikten dokunan bu peşkirler, üzerindeki nakışlar ve motiflerle birçok toplumsal olguyu bizlere yansıtmaktadır (Sökmen S. ve Coşkun Çelik B., 2018). Bir temizlik eşyası olan peşkir, tıraş takımı eşyalarının içinde şiirde sıklıkla yer bulmuştur. Yumuşak, tüylü bir bez olan havlu; el,

yüz ve saçları kurulamada çift taraflı kullanılmaktadır ¹⁸⁵(Atik Gürbüz, 2012). Trabzonî Emin Hilmi Efendi, aşağıdaki beytinde kendi şiirini gören başka şairlerin utançlarından yüzlerini peşkir ile kapattığını ifade ederek kendi şiirini ve şairliği övmekte. Yaşça veya makamca büyük kimselere peşkir tutmak geleneğimizde vardır. Şair, nazım ustalarına kendine peşkir tutturmuştur. Fıtnat Hanım, peşkiri sofranın yanında kullanılan bir temizlik aracı olarak ifade etmiştir. Günümüzde yemek sofrası ve masalarında kullanılan peçelerin yerinde eskiden peşkir kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Görünce şi'rimi ashâb-ı nazmı devrânın

*Tutar eyâdî-i şerm ile yüzüne **peşkir** (Trabzonî Emin Hilmi Efendi D. K. 9/)*

“Zamanın şiir ustaları şiirimi görünce utanç elleri ile yüzlerine peşkir tutar(lar).”

4.3.1. Sofra Peşkiri

Fıtnat Hanım, özel bir sofrası tasviri yaptığı beytinde, feleğin tabakalarını çivit rengi tabaklara benzeterek o sofraya koymuş. Al renkli şafağı ise sabah kadar devam eden bu sofranın peşkiri yapmıştır. Bu beyitte şair, sofrada peşkir kullanma adetine işaret etmiştir.

Gerdûn bezm-i hâsuna bir nil-gûn tabak

Pîş-ğîr-i âl-i sofrâ-i in'âmuna şafak (Fıtnat Hanım D. Tahmîs / 26)

“Felek, özel meclisine çivit rengi bir tabak(tır). Şafak, nimet sofrasının kırmızı havlusu(dur).”

4.4. KESE

Kese, kumaştan imal edilen küçük bir torba olup ele geçirilerek vücuttaki kirleri sürerek çıkarmaya yarayan temizlik eşyasıdır. Divan şiirinde, Osmanlı toplum hayatının vazgeçilmez öğelerinden biri olan ve hamamda kullanımı ile öne çıkan kese, hamam görevlilerinden olan tellak veya kişinin kendisinin vücuda sürmesi ile kullanılmaktadır. Kese, kimi zaman rakibin kendisi olan keseye benzetilmiş kimi zaman da rakibin eline takılıp maşukun vücuduna sürülmüştür. Hamam kesesi ve para kesesi, tevriyeli bir şekilde kullanılarak bazen zühd sahibini bazen de dünya malını içinde bulunduran bir kalbi veya eşyayı temsil etmektedir. Bu iki kesenin içinin boş olması ile ilişkili olarak ümit cebine benzetilmiştir.

¹⁸⁵ (Mürekkkepçi Enverî, G 123/4), (Beliğ Mehmed Emin, D. Berbername IX/2).

4.4.1. Kese ve Ümit Cebi

Ceplerde para taşımak için kullanılan keselerin hilafına tellakların kullanmış oldukları keselerin içi boştur para yoktur¹⁸⁶. Tellak keselerinin içinde para olmamasına dayanarak Nâbî, ümitsizliğini ifade için ümidin cebini boş tellak kesesine benzetmiştir; çünkü Divan şiiri ıstılahında âşık, maşukuna hiçbir zaman kavuşamaz ve bu konuda her daim ümitsizdir. Nâbî, hamisi olan Musahip Mustafa Paşa'ya intisabıyla divan kâtibi olarak görev yapmıştır. Mustafa Paşa'nın vefatından sonra Halep'e taşınmış, burada evlenen ve çocuğu olan şair; Çorlulu Ali Paşa'nın sadarete geçmesi ile maaş kesilmiş ve evini bırakmak zorunda kalmıştır (Bilkan, 2014). Nâbî'nin yaşadıklarının vermiş olduğu sıkıntılı ruh hâlini yansıtan meşhur şiirleri vardır¹⁸⁷. Aşağıdaki beyit de buna bir örnektir. Şair, başparmağındaki yüzüğünden başka cebine gümüş para girmediğini fakir hâle düştüğünü aynı zamanda devletin kendine tekrar maaş bağlaması beklentisinden ümidini kestiğini ifade etmiştir. Kendi hayatındaki düştüğü durumu ve beklentilerini şiir ile ifade etmiştir.

Ser-engüştümdeki nâhundan özge nukre girmez hiç

Benüm cîb-i ümîdüm kîse-i dellâke dönmiştir (Nâbî D. G. 66/5)

“Başparmağımdaki tırnaktan başka gümüş para girmez hiç. Benim ümidimin cebi tellağın kesesine dönmüştür.”

4.4.2. Kîse-i Hammâm / Kîse-i Dellâk

Hamamlarda keseleme işini yapanlar tellak diye adlandırılır. Tellakların ellerine takıp kirleri çıkarmak için insanın vücuduna sürdükleri iki yüzü de kullanılan cep gibi içerisine el girebilen tırtıklı beze, kîse-i hammâm ya da kîse-i dellâk denmektedir. Nâbî, kesenin yüzünün sertliği ile vücuttaki kirleri daha iyi çıkarttığından yola çıkarak insanın da dünyanın kiri hükmünde olan mal, mülk ve makam kazanması için sert yüzlü olması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca dünya malını elde etmenin zorluğu vurgulanmıştır.

Çirk-i dünyâyı sühûletle ne mümkün tahsîl

Rû dürüş olmıyacak kîse-i hammâm gibi (Nâbî D. G. 833/3)

“Hamam kesesi gibi sert yüzlü olmadan, dünyanın kirini kolaylıkla elde etmek mümkün değil.”

¹⁸⁶ (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 822/3), (Nâ'îlî D. K.22/12), (Nef'î D. K.37/36).

¹⁸⁷ Bâğ-ı dehrin hem hazanın hem bahârın görmüşüz

Biz neşâtın da gamında rûzgârın görmüşüz (Nâbî D. G. 319/1)

4.4.3. Kîse-i Müşgin ve Rakip

Beliğ; âşık, maşuk ve rakip üçlüsünden keseyi rakibe, âşığı lif ve sabuna benzetmiştir. Elbette maşuk misk kokulu eşyalar kullanır. Fakat müşgin, hem misk kokulu hem de siyah renkli anlamları vardır. Kese, rakip benzetmesi düşünüldüğünde kîse-i müşgin ifadesine misk rengine kese; yani kara kese anlamı uygun olmaktadır. Ayrıca rakibin sevgiliye yakın olmasından ötürü maşukun vücuduna sürülen kese rakibe benzetilmiş. Bu yakınlığı düşünen âşık, lif gibi iki büküm olmuş ve sabun gibi erimiştir. Bu durum sevgilinin âşığa acı çektirmesi olarak tarif edilmiştir. Bu beyitten şairin yaşadığı dönemde siyah renkli keselerin de kullanıldığı anlaşılmaktadır.

İstedi kîse-i müşgin sürine dilbere çün

Pîç ü tâb eyledi lif aña ezildi Sâbûn (Beliğ D. Hamamnâme V/1)

“Misk kokulu kara kese dilbere(sevgiliye) sürünmek istediği için, life ıstırap çektirdi, sabun ona(life) ezildi.”

4.4.4. Kesenin Tevriyeli Kullanımı

Nâbî, hamam kesesinin içine kir girmeye, kişinin vücudundan çıkan kırı kesenin üzerinden yere dökülmesini ve el içine geçirilerek temizlik eşyası olarak kullanımı ifade edilmiştir. Ayrıca bu beyitte kesenin, hamamda kullanılan kese ve para kesesi olarak tevriyeli kullanımı göze çarpmaktadır¹⁸⁸. Dünya malı kire benzetilmiş ve parayı keseye koymadan dağıtmasıyla eli açık, cömert bir kimseyi tarif etmiştir. Her iki kesenin işlevlerini birbirine benzetmiştir.

Yek-zerre komaz kîsesine çirk-i fenâyı

Girdükçe ele hâke döker cûd-feşândur (Nâbî D. G. 208/7)

“Fena kirinden bir zerre kesesine koymaz. Çok cömerttir, ele girdikçe toprağa döker.”

4.4.5. Keseye El Urmak

El urmak deyimi; tutmak, yakalamak, dokunmak ve bir işe başlamak manası gelmektedir (Özyaşamış Şakar, 2021: 125). Fuzûlî, bir güzelin hamam sergüzeştini anlattığı gazelinde hamamda terleyen maşukun terini inci tanelerine benzetmiş ve çok kimselerin bu inci tanelerinin satılan bir şey olduğunu düşünerek hemen para kesesine el attığını ifade etmiştir. Rakip gibi çok kimsenin maşukun bedenine sürmek için hamamdaki keseye el attığını ifade etmiştir (Kaplan, 2010: 143).

Sandılar kim satılır dâne-i dürr-i ‘araki

¹⁸⁸ (Fuzûlî, D. G. 201/5)

Urdu el kîseye çoklar kılıp endişe-i hâm (Fuzûlî, D. G. 201/5)

“Ter incisinin tanelerini satılır sandılar ki, çoklar yersiz endişe(ye kapılıp) kılıp satın almak için keselerine el attılar.”

4.5. KOVA / DELV / SİCÂL / SATL / SİTÎL

Kova su veya farklı şeyler taşımaya yarayan ahşap veya metalden imal edilen büyük kulplu bir kaptır. Divan şiirinde kovanın, kuyudan su çıkarmak veya taşımak için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kovaya; felek, gökyüzü, güneş, göz bebeği ve kalemlik gibi benzetmeler yapılmıştır. Ayrıca kova, Yûsuf(a.s.)’u kuyudan çıkarmak ve kovanın kuyuya düşmesi gibi hikâyelere konu olmuştur.

4.5.1. Delv-i Kilk / Kalem Kovası

Zorla kuyuya atılan Yûsuf(a.s.)’ın kuyudan kova ile çıkarılmasını temel almış olan şair, kalemi kovaya, Yûsuf(a.s.)’ın hikâyelerini suya benzetmiştir. Bu kalemle Yûsuf(a.s.)’ın hikâyeleri yazmak istemektedir. Kuyudan kova ile çıkarılan sudan istifade edildiği gibi kalemden çıkan yazılardan da istifade edilecek yazılar olması beklenir¹⁸⁹. Ayrıca “ahsen’ül-kısas” olan Yûsuf(a.s.) kıssası en güzel kıssa olduğundan bu kıssanın yazılıp okunmasının herkese faydalı olacağı işaret edilmiştir.

Bu çâh-ı mücbireden tâ ki delv-i kilke ola

Revân âb-ı hikâyât-ı Yûsuf-ı pür-gam (Bosnalı Âsım D. K. 9/49)

“Bu zorlayıcı kuyudan ta ki kalem kovasına akan olsa, gam dolu Yûsuf’un hikâyelerinin suyu.”

4.5.2. Delv-i Sipih

Hayâlî; gökyüzünü kovaya, yeni doğan Ay’ı çengele, yeryüzünü de kuyuya benzetmiştir. Kuyudan su çekmek üzere kullanılan kovalar, bağlı oldukları ipin kopmasıyla veya herhangi bir sebeple kuyuya düşebilmektedir. Bu durumda kovayı kuyudan çıkarmak için bir çengele ihtiyaç duyulur. O çengel kuyuya sarkıtılarak kova kuyudan çıkarılır. Şair çengele benzeyen yeni doğan hilal ile yeryüzü kuyusuna düşen gök kovasını çıkarmaya çalışmaktadır.

O gece düşmüş idi çâh-ı hâke delv-i sipih

K’anı çıkarmağa olmuştu mâh-ı nev çengâl (Hayâlî Bey D. K. 9/3)

“Gök kovası, o gece arz kuyusuna düşmüştü. Ki, onu çıkarmak için hilâl çengel olmuştu.”

¹⁸⁹ (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 74/27).

4.5.3. Gam Kovası

Şair; gamı kovaya, ipi emele, gözyaşını suya ve dünyayı da kirli bir kuyuya benzetmiştir. Kirli kuyudan kova ile çıkarılan su da kirli olur. Dünyanın kiri hükmünde olan mal, mülk ve makamlara kendini kaptıran insan da içi gam dolu birer kovadır.

Emeldür rîsmânı delvi gamdur gözyaşı âbı

Husûsâ cife-i dünyâ ile battâl u ‘âcizdür (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 102/31)

“Suyu gözyaşı, ipi emeldir, kovası gamdır. Özellikle dünyanın kiri ile işe yaramaz ve acizdir.”

4.5.4. Güneş Kovası

Şeyh Gâlib; feleği bahçe sulama dolabına, güneşi bu dolabın kovasına benzetmiştir¹⁹⁰. Su dolabının kovasından etrafa saçılan sular, bağ ve bahçeleri sulayıp oradaki bitki ve ağaçlarının yeşerip büyümesine sebep olmaktadır¹⁹¹. Güneş de suya benzetilen ve herkesin istifade ettiği nurunu etrafa gece gündüz saçmaktadır. Güneşin saçtığı nur ile dünyadaki hayat devam edip kemale gitmektedir.

Mâh mizâb oldu dolâb-ı sipihre mihr delv

Nûr ifâza eyler âfâka serâser rûz u şeb (Şeyh Gâlib D. K. 1/13)

“Felek dolabına Ay su oluşu oldu, Güneş; baştan başa her tarafa gece gündüz nur saçıyor.”

4.5.5. Göz Bebeği Kovası

Şair; gözü kuyuya, gözyaşını kuyu suyuna, göz bebeğini kovaya ve kirpikleri de kovanın ipine benzetmiştir. Şair, bu tasvir ile çekmiş olduğu sıkıntılardan dolayı döktüğü gözyaşlarına işaret etmektedir.

Eşk ile çeşmüm olmuş idi ‘ayn-i çâh-ı âb

Delv idi merdümek müje üstinde rîsmân (Tâcî-zâde Ca‘fer Çelebi. D. K. 5/17)

“Gözyaşı ile gözüm, su kuyusunun gözü olmuştu. Göz bebeği kova, kirpik üstünde ip idi.”

4.5.6. Kırık Kova

Âşığın kovasını kırması, kimsenin ayıplamasına aldırış etmemek manasına gelen şişeyi taşa vurup kırmak anlamını çağrıştırmaktadır (bk. İbriği Taşa Çalmak maddesi / Şişeyi Taşa Çalmak maddesi). Ayrıca âşık için Cem’in kadehi gibi yüksek mevkiler gözünde

¹⁹⁰ (Tâcî-zâde Ca‘fer Çelebi D. K.7/21).

¹⁹¹ (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 74/7).

yoktur. Âşık, meyhanenin, tekkenin veya sevgilinin mahallesinde olmayı kendisi için kıymetli görmektedir.

Virmez Muhibbî kûy-ı harâbât-ı 'ışk olan

Câm-ı Cem'e eldeki sınımış kovasını (Muhibbî D. G. 3248/5)

“Muhibbî, aşk meyhanesi mahallesi olan, Cem'in kadehine eldeki kırılmış kovasını vermez.”

4.5.7. Kitap Kovası

(bk. Kitap Dolabı / Kitaplık maddesi.)

Bostân-ı 'ilm ü fazla bu dülâcdur dolab

Âb-ı hayât ile tolu delv oldu her kitâb (Gelibolulu Mustafa Ali D. Kıtalar 17/1)

“Bu dolap ilim ve fazilet bostanındakilere iki dar yerdir. Her kitap, hayat suyu ile dolu kova oldu.”

4.5.8. Kova Burcu

Burçların oluşumunu; eski zamanlarda Güneş'in Dünya çevresinde döndüğüne inandıkları için merkezini Dünya alarak Güneş'in bu dönüşündeki daireyi 12 eşit parçaya bölerek teşkil etmişler. Modern astronomiye göre Güneş esas alınarak Zodyak kuşağı 12 eşit parçaya bölünmüştür. Bu her iki eşit bölünme içinde kalan yıldızlardan birbirine farazi hatlar çizildiğinde çıkan şekillere göre 12 adet burç adlandırılmıştır. Kova burcu bu burç kuşağında 10. sırada bulunmakta ve elinde bir kova ile su döken bir kimse tasviriyle temsil edilmektedir¹⁹² (Pala, 2004: 76; Özkul, 2019: 286). Beyitlerde Kova burcu, su kuyusuna benzetilmektedir¹⁹³. Lebîb, yaşlı gözlerini kova burcuna; sevgilinin yanağının hayalini de aya benzetmektedir. Ay, Dünya çevresinde dönerken farklı yıldız kümeleriyle aynı hizaya gelmektedir¹⁹⁴. Ayın menzillerinden biri de dünyadan baktığımızda kova burcu takımyıldızı ile aynı hizaya geldiği zamandaki konumudur. Şair, bu astronomik olayı su akıtan kovaya benzeterek sevgilinin aya benzeyen parlak yanağının hayalinin, yaşlı gözlerinden hiç gitmediğini ifade etmiştir.

Çeşm-i terimde etdi hayâl-i ruhun makar

San burc-ı delv idi bu gice menzil-i kamer (Lebîb-i Âmidî D. G. 53/1)

¹⁹² (Nefî D. K. 61/16).

¹⁹³ (Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi D. K.14/10).

¹⁹⁴ (Azmi-zâde Hâleti D. K.27/23).

“Islak gözümde yüzünün hayali mesken etti. San, bu gece ayın yörüngesi kova burcu idi.”

4.5.9. Satl-i Zer

Sitil, madeni kulplu büyük bir su kabıdır. Aynı kökten gelen “satl” ise at sulama için kullanılan kova veya leğen gibi bir kaptır. “Satl-ı zer” tabiri, altından yapılmış bir at sulama kabını ifade etmektedir. Şair, at ve atın sahibinin kıymetini ifade etmek için güneşi altın bir at sulama kabına benzetmiştir.

Bâd-pây-ı kadriñe zerkeş tavîle kehkeşân

Çarh âhır mihr satl-i zer şafak gül-güne şâl (Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi. D.K.7/21)

“Samanyolu, çabukluğunun kıymetine altınla işlenmiş tavla (ahır), felek ahır, güneş altın kap, şafak gül renkli şal.”

4.5.10. Sicâl-i Dil-keş-i Tîz-ger

Şairler yazdıkları şiirler için bahşış, hediye veya caize gibi bir ücreti şiirlerini taktim ettikleri kimselerden beklerler. Lebîb, sunulan kasideye mukabil bir ücret verilmediğini, caizenin unutma kuyusuna düştüğünü ifade etmiştir. Bu kuyudan caizeyi çıkarmak için kovalara benzeyen gönül çeken şiirler yazmak gerekmektedir. Kova ile gönül çeken güzel manalı şiirler arasında benzerlik ilişkisi kurulmuştur.

Kasîde câ’izesi düştü çâh-ı nisyâna

Sicâl-i dil-keş-i tîz-ger ile çıkar anı (Lebîb-i Âmidî D.K. 24/6)

“Kaside bahşışı, unutma kuyusuna düştü. Onu çabuk gönül çeken kovalar ile çıkar.”

4.5.11. Su Dolabı Kovası

Bostan ve bahçeleri sulamak için kuyu üzerine kurulmuş, su çıkarmaya yarayan bir çarka bağlı dönen, ucunda kovaları olan düzeneğe su dolabı denmektedir ¹⁹⁵(Şentürk, 2019: 267). Nâbî, insanı su dolabının kovasına benzetmiş ve kovanın çalıştığı yerin, kuyu üzerinde olduğunu ifade etmiştir. Bu ifadeler ile insanın ameline dikkat etmesi ve günahlara girmemesi gerektiğine, aksi hâlde her an Âdem(a.s.)’ın cennetten dünyaya gönderilmesi gibi insanın da dünyadan kuyu gibi olan cehenneme düşebileceğine işaret etmiştir.

Alem-i peste nüzûlun sebebin idrâk it

Anla dülâb ile delvün amelin çâh üzre (Nâbî D. G. 714/7)

¹⁹⁵ (Nev’î-zâde Atâyî D. G. 217/5), (Azmi-zâde Hâleti D. K. 27/23).

“Dünyaya indirilmenin sebebini kavra, su dolabı ile kovanın işleyişi kuyu üzerindedir anla.”

Su dolabının kovası eskidiğinde bahçeye giden su azalır veya kesilir, ardından bahçedeki bitkiler ve çiçekler kurur. Hâletî; emelini bir bahçeye, bahçeyi sulayan su dolabının kovasını da dönen dünyaya benzetmiştir¹⁹⁶. Şair, emellerine ulaşamamasının sebebi olarak feleği görmektedir (Özkul, 2019: 286)

N'içün olmaz ki gül-zâr-ı emel ey Hâletî hurrem

Meger kim eskimişdür delvi bu gerdûnda dülâbun (Azmi-zâde Hâletî D.G. 392/5)

“Ey Haleti! Niçin şenlenmez ki emelin gül bahçesi? Meğerki bu çarktaki dolabın kovası eskimiştir.”

4.5.12. Yûsuf'un Kuyudan Kova ile Çıkarılması

Kova'nın beyitlerde kullanım şekillerinde biri de Yûsuf(a.s.)'ın kardeşleri tarafından atıldığı Ken'an kuyusundan çıkarılmasında kullanılmasıdır¹⁹⁷. Hâletî, Yûsuf(a.s.) atılmış olduğu bu susuz kuyudan kova ile çıkarıldıktan sonra saraya kadar çıkmasına işaret etmiştir. Nâbî, “delvden mîzâna tahvîl itdüğün” ifadeleriyle; Yûsuf(a.s.)'ın kovayla kuyudan çıkarılmasından köle olarak satılmasına ve saray çıkmasına kadar olan safahatına işaret etmektedir.

İrgürür delve Yûsuf-ı mâhı

Çıkarur çâh-ı arzdan kâhı (Azmi-zâde Hâletî D. Mesneviyât 1/20)

“Kova yetişir, ay Yûsuf'unu arz kuyusundan köşke çıkarır.”

Afîât-ı hüsn dirlerse aceb mi Yûsuf'a

Gûş idenler delvden mîzâna tahvîl itdüğün (Nâbî D. G. 604/3)

“Kovadan teraziye değiştirdiğini dinleyenler, Yûsuf'a güzellik güneşi deseler şaşılır mı?”

4.6. LİF

Banyo yaparken köpürtülmüş sabun ile vücuda sürmeye yarayan yumuşak bitki veya iplerden örülmüş bez parçalarına lif denir. Lif kimi zaman ihtiyar bir şeyhin ak sakalı,

¹⁹⁶ (Nev'i-zâde Atâyî D. Ebyât 37).

¹⁹⁷ (Âşık Çelebi D. K. 14/2), (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 1504/4), (Nâbî D. G. 604/3), (Bosnalı Âsım D. K. 9/49).

kimi zaman da acıdan kıvranan bir âşık olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca sabun ile köpürtülmüş lif sürmek sabunculuk yapma olarak ifade edilmiş.

4.6.1. Beyaz Sakalı Lif gibi Sürmek

Nâbî, ak sakallı bir ihtiyarın kendine yakışmayacak bir tarzdaki hareketlerinden rahatsızlık duymuş ve bunu aşağıdaki beyitte ifade etmiştir. Öncelikle ak sakallı tabiri yaşlı ve halk nezdinde dinî vasıfları ile bilinen bir kimseyi ifade etmekte. Ay yüzlüler, genç ve güzel sevgililere işaret etmenin yanı sıra bu tabir çokluk eki aldığından, makam sahibi kimselere delaleti ön plana çıkmaktadır. Sakal sürmek ise yüz sürmek, dalkavukluk etmek ve yağcılık yapmak manalarını içermektedir. Sabunculuk itmek, yağcılık etmektir. Ak sakallı zâhid diye tanımlayabileceğimiz ihtiyar, dalkavuklukta cihanın rindi gibi hareket etmektedir. Bu durumda zâhidin rind gibi davranarak, yalvarıp yakarıp idarecilerden bir şeyler istediği anlatılmaktadır.

Meh-rûylara lif sürer rîş-i sepîdi

Sâbunculuk itmekde aceb rind-i cihândur (Nâbî D. G. 208/6)

“Ay yüzlülere ak sakalını lif gibi sürer, sabunculuk yapmada cihanın rindi midir (acaba)?”

4.6.2. Lif-Âşık

Beliğ, lifin büküm büküm olmasından dolayı şekil yönünde ıstırap çeken bir âşığa benzetmiştir; çünkü rakip hükmünde olan kesenin sevgilinin tenine sürülürken âşık, ıstırabından büküm büküm olduğunu ifade etmiştir.

İstedi kîse-i müşgin sürine dilbere çün

Pîç ü tâb eyledi lif aña ezildi sâbûn (Beliğ D. Hamamnâme V/1)

“Misk kokulu kara kese dilbere(sevgiliye) sürünmek istediği için, life ıstırap çekti, sabun ona(life) ezildi.”

4.7. SÜNGER

Bir eşya olarak süngerî şiirinde kullanan şairlere baktığımızda 17 ve 18. yüzyıllarda yaşamış olduklarını görmekteyiz. Günümüzde temizlik maksatlı kullanılan plastik süngerlerin o dönemlerde olmadığı bilinmektedir. Dolayısıyla Divan şiirinde söz konusu edilen süngerler, bir deniz canlısı olan süngerlerdir. Kokusuz olan bu canlıların turuncu, kırmızı, eflatun gibi renkli olanları vardır; boyaları birkaç metre kadar ulaşmakta olup kürevi yapıya sahiptirler. Delikli yapısından dolayı su geçirgenliği vardır. Günümüzde

insan cildi temizliğinden ev temizliğine kadar kullanım alanları var. Hatta hamamlarda kese olarak bile kullanılmaktadır (Bioken, 01 Şubat 2022). Süngerler çarşılarında satılır, mermer gibi sert zeminlerin silinmesinde kullanılır; fakat Osmanlı toplum hayatında yıkanma işlemlerinde kullanılmamaktadır (Lewis, 1973: 116). Sünger ile ilgili beyitlerde kişilerin, süngeri yıkanmak için kullandığına dair herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Divan şiirinde süngerin silip temizleme işlevi ve şekli konu edilmiştir. Güneş, süngere benzetildiği gibi Ülker takımyıldızı da süngere benzetilmiştir. Kaşağı ile binek hayvanlar tımar edildikten sonra silme işlemi için de sünger kullanılmaktadır.

4.7.1. Güneş Süngeri

Güneşin doğuşuna dikkat edildiğinde, güneş ışınları yeri bir hat şeklindeki çizgi ile önündeki karanlığı siler gibi hareket etmektedir. Şair, güneşi süngere teşbih ederek gece karanlığının kirini sildiğini ifade etmiş. (bk. 4.4.5. Toplumdaki ahlaki yozlaşmanın ifade edilmesindeki temiz üslup maddesi.) Güneş süngeri; gecenin karanlığını ve gecede işlenen kir gibi olan günahları (hem maddi hem manevi kirleri), ortaya çıkması ile temizler; çünkü gece ve kirler karardır.

Felegün sanma ki hurşîd ziyâ-güsteridür

*‘Alemün çirk-i şebîn silmek için **süngeridür** (Nâbî D. G. 92/1)*

“Sanma ki güneş, semanın ışık yayıp aydınlatandır. (İçki) âlemin(in) gecesinin kirini silmek için (bir) süngerdir.”

4.7.2. Sünger-i Süreyya ve At Tımarı

Ülker takımyıldızı; Süreyya, Yedi Kandilli Süreyya, Pervin ve Yedi kızkardeş adları ile de bilinmektedir. Lebîb, Peygamberimizi övmek için yazdığı aşağıdaki beytinde Peygamberimizi seyise, Ülker Takımyıldızını kaşağı gibi kullanılan süngere benzetmiştir. Bu sünger ile Peygambere Burak adlı bineğini baştan ayağa sildirilmiştir. Atın tımar edilmesi yolculuğun devamına işaret etmektedir. Ülker Takımyıldızı, üzüm salkımı şeklinde duran yedi yıldızdan oluşmaktadır. Bu takımyıldızındaki yıldızlar uzaktan delikli bir süngeri hayale getirmektedir. Deniz süngerlerini yüzeyin sert tırtıklı yüzlerinden dolayı bir tımar aleti olarak binek hayvanlarının tımar edip temizlenmesinde de kullanıldığı anlaşılmaktadır.

*Misâl-i sâyis alıp **sünger-i süreyyâyı***

Silip Burâk'ını keyvân-ı çarh ser-â-pâ (Lebîb-i Âmidî D. K. 3/116)

“Seyis gibi Ülker takımyıldızı süngerini alıp, Burak’ını feleğin Satürn’ü baştan ayağa silip.”

4.8. TAS

Tas, sıvı veya katı maddeler içerisine konulan metalden imal edilmiş derinliğe ve genişliğe sahip bir kaptır. Tas şiirimizde temizlik işlevi kastedilerek kullanıldığında hamam tası olmakta birlikte kına tası, zehir tası, saat tas, ateş tası, zümrüt tası, kafatası, sihirbaz tası ve dilenci tası gibi kullanım amacına göre çeşitli adlar almıştır. Ayrıca kara bağı ile âşık, âşığı elinin içine alması ile maşuk, felek, gökyüzü ve altın gibi parlayan güneş, tasa şekil veya işlev yönüyle benzetilmiş.

4.8.1. Hamam Tası / Tâs-ı Leb-rîz

Tasın, ev veya hamamda yıkanırken su dökmek için kullanılması temel işlevlerindendir. Belîğ, hamamda bayılan tellağa, bir delikanlının tas ile su getirdiğini ve tasın içindeki suya, sevgilinin yüzü aksedeceği için heyecanlandığını ifade etmiştir¹⁹⁸. Bu beyitlerden tas içerisindeki suyun bir ayna görevi ifa ettiği anlaşılmakta olup tas ise o aynanın çerçevesi hükmüne geçmiştir.

Aldı dellâkı hararet bayılırken nâ-kâm

Su yetiştirdi ana tâs ile tâze gulam (Belîğ D. Hamamnâme IV/3)

“Tellak hararetlenip muradına ermeden bayılırken, ona genç delikanlı tas ile su yetiştirdi.”

Yüregi oynadı bir hâlete vardı suyun

Tâs-ı leb-rîz içine ‘aks idicek meh-ruyun (Belîğ D. Hamamnâme VI/2)

“Suyun yüregi oynadı (heyecanlandı), bir hâle girdi. Ay yüzün, ağzına kadar dolu tas içine aksedecek.”

4.8.2. Zehir Tası

Muhibbî ve Mihrî, ayrılık ve meşakkat zehrinin tas ile sunulup içildiğini ifade etmişler. Muhibbî diğer bir beytinde feleğin tas tas kan yutturduğunu da beyan etmiştir¹⁹⁹. Tas; kâse ve kadeh gibi kaplara nispeten daha basit ve kıymetsiz bir kaptır. Bundan dolayı

¹⁹⁸ (Fuzûlî D. G. 201/7).

¹⁹⁹ (Muhibbî D. G. 3504/4).

zehrin kabının tas olması düşünülebilir²⁰⁰. Ayrıca tas ile sunulan şeyin çok; yani bol olduğu da tas tas ifadesinden anlaşılmaktadır.

Bezm-i gamda mihnet ü derd ü belâ yârân olup

*İçerüz hicrân şebinde **tâs tâs** agı gibi (Muhibbî D. G. 3483/4)*

“Gam meclisinde meşakkat, dert ve bela dostumuz olup ayrılık gecesinde tas tas zehir gibi içeriz.”

Dehr elinden bir safâ câmunı nûş itdürmedün

*Sundugun her dem felek Mihrî’ye bin **tâs** agıdur (Mihrî Hatun D. G33/7)*

“Dünya elinden bir safa kadehini içtirmedin. Ey felek! Mihrî’ye her zaman sunduğun bin tas zehirdir.”

4.8.3. Kına Tası

Türk kültürü öğelerinden biri olan kına yakma geleneğidir. Mesîhî, kına yakmadan önce tas içinde hazırlandığını ifade etmiştir. Sabah vaktindeki şafak kızılılığı kınaya, gökyüzü ise kına tasına benzetilmiştir (Özkan Bahar, 2017: 71). Bu beyitte tasın kına hazırlığında kullanım fonksiyonu ve şekil yönünden sema, tas benzetmesi yapılmıştır²⁰¹.

*Çarh **tâs** içre şafak hınnâsını hâzırlamış*

Virmeg için giceden parmagına zîver hilâl (Mesîhî D. K. 3/4)

“Dünya, hilal parmağına süs vermek için geceden, tas içinde sabah kızılılığı kınasını hazırlamış.”

4.8.4. Gönül Tası

Muhibbî, insan gönlünü ayna gibi saf ve parlak bir tasa benzetmiştir. Bu benzetmeyle insanın mahiyetinin Allah’a tam bir ayna olabileceğine ve kıymetine işaret etmiştir²⁰².

Dostum gel hor nazar itme bu dünyâ nâsına

Tuş olasın nâgehân sen Hızr-ıla İlyâs’ına

*Sâfdur âyine gibi bak bu **gönlüm tâsına***

Varmadı mâh-ı münîrûñ tahta-i elmâsına

H`âce-i dükkân “küntü kenzen” insân cevherin (Muhibbî D. Tahmis 3537/5)

“Dostum, gel bu dünya insanına hor bakma, sen Hızır ve İlyas’a aniden mağlup olursun, Bak bu gönlümün tasına, ayna gibi temizdir.”

²⁰⁰ (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 577/4), (Necâtî Beg D. G. 491/6).

²⁰¹ (Nev’î, K.3/11)

²⁰² (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 320/4).

4.8.5. Dilenci Tası

Kalenderî dervişlerinin dilenirken halktan topladıkları malları içine koyduğu kaba keşköl denmektedir (Onay, 2013). Keşköl ise aşağıdaki beyitte tas olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayâlî Bey, güneşi boynunda tasla mahbubundan ışık dilenen bir dilenciye benzetmiştir.

Şâmdan gelmiş yalın yüzlü ışık mahbûbudur

Tâs alıp kûyun gedâlar gibi seyr eyler güneş (Hayâlî Bey D. K. 5/11)

“Akşamdan gelen tüysüz parlak yüzlü ışık, sevgilisidir. Güneş, tas alıp mahallenî dilenciler gibi seyredir.”

4.8.6. Tâs-ı Felek / Gök Kubbe

Malumdur ki tas içine bir şeyler konulan çukur bir kaptır. Tâs-ı felek ifadesinin kullanımında tasın ters çevrilmiş şekliyle bir kubbe görünümünden yola çıkılarak gökyüzüne veya feleğe benzetilmiştir.

Muhibbî, tas-ı felek ifadesi ile görünüşte kubbeye benzeyen gökyüzünü kastetmektedir. Nasıl ki cami gibi kubbeli yapılarda ses daha iyi yankılanır ve o yapının her tarafına dağılır. Şair derdinin büyüklüğünü ifade için büyük bir tase benzeyen gökyüzü kubbesinin çınlamasını istemektedir²⁰³.

*İnle iy dil derd-ile tâ çınlasun **tas-ı felek***

Ağla iy çeşmüm dem-â-dem su gibi her yana ak (Muhibbî D. G. 223/2)

“Ey gönül, dert ile inle ta gök kubbe çınlasın! Ey gözüm, ağla her vakit su gibi her yana ak!”

4.8.7. Sihirbaz Tası

Felek veya dünya, döner ve aldatıcıdır. Muhibbî, tâs-ı feleği bir sihirbaza benzeterek her an insana çok şaşıracığı bir oyun gösterebileceğini ifade etmiştir. Döner felek tası, sihirbazın gösteride aldatmak için kullandığı bir oyun aleti olan sihirbaz kâsesini anımsatmaktadır. Diğer taraftan sihirbaz hokkası ters çevrildiğinde içindekileri düşürmeden muhafaza etmesi gibi gök kubbeye ters çevrilmiş bir tas gibi olduğu hâlde içindekileri düşürmemesini akla getirmektedir.

*Bu cihân varına aldanma bugün **tâs-ı felek***

Gösterür lu ‘b-ıla her dem saña ol bü’l-‘acebi (Muhibbî D. G. 3214/4)

²⁰³ (Muhibbî D. G. 2841/3), (Muhibbî D. G. 370/8), (Necâtî Beg D.K.16/9), (Necâtî Beg D.K.20/55).

“Bu dünyanın malına(varlığına) bugün aldanma. Feleğin tası her zaman sana oyun ile o çok acayibi gösterir.”

4.8.8. Ateş Tası

Bir işkence yöntemi olan ateş tası uygulaması, kızdırılan tasın kişinin başına geçirilmesi ile uygulanmaktadır (Şentürk, 2016: 408). Necâtî, gökyüzünü bir tasa, çekmiş olduğu ahı gökyüzünü dolduran güneş ateşine benzetmiştir. Şair bu ifadeleriyle ateş tasına ima etmektedir (bk. Başa Ateş Tası veya Kızdırılmış Leğen Geçirmek Maddesi).

Yine derd ile bir ah eyledim doldu cihân âteş

Felek bir tâsa dönmüşdür kim ola dermiyân âteş (Necâtî Beg D.G.251/1)

“Yine dert ile bir ah ettim, cihan ateş doldu. Felek bir tasa dönmüştür ki ortası ateş ola.”

4.8.9. Tâs-ı Zer / Güneş

Hastalık için muska yazmak, Kuran ayetleri yazılı bir kâğıdı veya muskayı su içine koyup onu hastaya içirmek, duaları ve Kuran ayetlerini okuyup hastanın yüzüne üfleme sağlık ile ilgili inanışlardandır²⁰⁴ (Kai, 2013: 269). Nev’î, sıtma hastalığı için ay muskasını suya koyup güneş altın kabında hastaya sunmuştur. Güneş çıktığı zaman ayın kaybolması; yani güneş tası içine girmesini muskanın tas içerisindeki suya konmasına benzetilmiştir.

Nüşa-i mâhı dem-i tebde koyup içmege âb

Saňa hurşîd-i felek tâs-ı zer itdi ihzâr (Nev’î D. K.23/78)

“Sıtma zamanında ay muskasını suya koyup içmeğe, sana feleğin güneşi hazırladı altın tas.”

4.8.10. Tâs-ı Zümrürd ve Tavla Oyunu

Zâtî tavla oyunundaki tüm unsurları, gökyüzü ve sabah vaktiyle tasvir etmiştir. Tavla oyuncusu, sabah vakti; tavla tahtası, felek; pul, yıldız; sabah vaktindeki gökyüzü, zümrüt tas; zar, güneş veya sabah görünen bir iki yıldıza işaret etmektedir. Sabah vakti iyi bir tavla oyuncusu gibi zümrüt tasa benzeyen tavla tahtası olan gökyüzüne, güneş zarını atıp tüm pulları toplamış ve gece oyununu bitirmiştir. Zümrüt tas; tavla tahtası, felek ve sabah vaktindeki zümrüde benzeyen gökyüzünü temsil etmektedir.

Divşürdi tahta-i felekün pulların salup

Nerrâd-ı subh tâs-ı zümrürd içine zâr (Zâtî D. K. 23/13)

“Sabah tavlacısı zümrüt tas içine zarları atıp, feleğin tahtasının pullarını topladı.”

²⁰⁴ (Ca‘fer D. G. 72/4), (Şeyhülislâm Yahyâ K. 3/9).

4.8.11. Nigârın Tası

Şair, kumar oyunundan yola çıkarak bütün her şeyi ile sevgiliye bağlanmasını kumarda ütölmek olarak ifade edilmiştir (bk. Kumar tası âdeti maddesi).

Akl u dil ü cân salalı tâsına nigârın

Nefsüm kamu varlığını utuzdı kımâra (Kadı Burhaneddin D. G. 1136/3)

“Akli, gönlü ve canını sevgilinin tasına(eline) bırakalı, nefsim bütün varlığını kumarda ütöldü (Kanar, 2011: 714).”

4.8.12. Rakip Tasının El Öpmesi

Hamama giren terler ve vücudu su içinde kalır. Fuzûlî, hamamda doğal olarak oluşan sıcaktan aşırı terleme durumundan hüsn-ü ta’lil ile kıskançlık ve hasede bağlamıştır. Fuzûlî, bir maşukun hamam tasını eline alıp vücuduna su dökerek yıkanması karşısında yaşadıklarını aşağıdaki beyitte anlatmıştır. Güzelin tası eline alması ile şair tası kıskanmıştır. Gümüş ve bakır gibi madenlerden yapılan hamam tasları zamanla kararır, bu karalık sebebi ile tas, rengi kara olarak bilinen rakibe benzetilmiştir. Âşık, sevgilisini genellikle rakipten kıskanır ve görünce bütün huzuru kaçar beti benzi atar. Tasın güzelin elini öpmesinden, güzelin tası ele alması akla gelmekte. Bununla beraber hamamda tasın el öpmesi yersiz, yaltaklanma ve dalkavukluk manalarını da çağrıştırmaktadır. Rakip, tas gibi kıymetsizken sevgilinin ona dokunması ancak dalkavuklukla olabilir.

Tâs elin öpdi hased kıldı kara bağrumı su

Yetdi su cismine reşk aldı tenümden ârâm (Fuzûlî, D. G. 201/7)

“Tas, elini öptü; haset, kara bağrumı su gibi yaptı. Su, cismine değince kıskançlık tenimden huzuru aldı (Tarlan, 2013).”

4.9. SÜPÜRGE / CÂRUB / ÇÂRUP / MİKNESE

Temizlik araçlarından biri olan süpürge; Divan şiirinde cârûb, çârûp ve miknese adları ile geçmektedir. Bir kısım insan uzuvları, bahçe bitkileri, melek ve kuşların kanatları, güneş ve ışınları ve saba rüzgârı gibi unsurlar süpürge benzetmesi ile beyitlerde yer almıştır. Ayrıca manevi unsurlardan olan tövbe etmek ve tedbir almak da süpürgeye benzetilmiştir. Klasik Türk şiirinde süpürge; din ve devlet büyüklerinin makam ve rütbelerinin büyük olduğunu abartılı bir şekilde göstermek, âşığın ve sofinin hizmetini ve ıstıraplarını anlatmak, sevgilinin durumunu beyan etmek için kullanılmıştır. Süpürge ile ilgili diğer bir gelenek ise süpürgeleri kıymetli taşlarla süslemektir (Kaplan, 2012: 36). Sevgilinin kıymetini göstermek için süslü süpürgelerle sevgilinin eşgi süpürülür.

4.9.1. İnsani Uzuvarların Süpürgeye Benzetilmesi

Âşığın uzuvlarından en başta şekil yönünden dolayı kirpik, alın ve yüz, süpürge teşbihinde kullanılmıştır. Sevgilin saçının zülfü ve az da olsa kirpikleri de beyitlerde süpürge benzetmesi ile yer almıştır.

4.9.1.1. Cârûb-ı müje

Âşık her daim sevgilinin bulunduğu mahalli temizlemek için hazırdır; yani bir an olsun sevgilisini aklından çıkarmaz. Âşığın süpürgesi ise kirpikleridir. Kirpiklerini deste yaparak süpürge olarak kullanır²⁰⁵. Onunla sevgilinin semtini, yollarını ve eşliğini tertemiz eder²⁰⁶ (Sefercioğlu, 2002: 1267); yani sevgiliye ulaşmak için her şeyi inceden inceye araştırır, kendine rakip olup sevgiliye ulaşmasına mâni olacak şeyleri ortadan kaldırmaya çalışır. Âşığın kemerbeste olup hizmete bel bağlaması, sevgiliye ulaşmak için fırsat kollamaktır²⁰⁷.

Silüp pâk itmek için kûy-ı yârı

Yaşum sakkâ olupdur müje cârûb (Muhibbî D. G. 186/4)

“Yârin semtini silip temizlemek için gözyaşı suçu, kirpiklerim süpürge olmuştur.” Necâtî, süpürge olarak âşığın değil sevgilinin kirpiklerini düşünmüştür. Sevgilinin kirpik süpürgesi, âşığı bütünüyle silip süpürüp götürmüştür; yani âşığın tüm benliğini ele geçirmiştir.

Dil ü cân gûşelerin sildi süpürdü müjesi

Aldı gitti ne ki bulduysa nakir ü kıtmir (Necâtî Beg D.G. 200/7)

“Kirpiği, gönül ve can köşelerini sildi süpürdü. Ne bulduysa küçük büyük hepsini aldı gitti.”

4.9.1.2. Kirpik süpürgesi ve gözyaşı

Beyitlerde kirpik süpürgesi ve gözyaşı sıklıkla beraber kullanılmaktadır. Bu iki unsur süpürme işinde birbirini tamamlayan unsurlarıdır. Âdettendir, süpürünce toz kalkmaması için önce sulamak gerekir. Âşığın kirpiği süpürge, sevgilinin firakından gözlerinden akan yaşlar süpürülecek yerlerin sucusu olmuştur. Kirpik süpürgesi ile süpürülecek yerler özeldir. Bunların başında sevgilinin kûyu, mahallesi, eşigi ve yolları

²⁰⁵ (Muhibbî D. G. 325/3)

²⁰⁶ (Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn M./3017), (Nâbî D. K. 5/24), (Necâtî Beg D.G. 506/3), (Muhibbî D. G. 2477/4).

²⁰⁷ (Necâtî Beg D. G. 180/6), (Muhibbî D. G. 1366/4).

gelmektedir²⁰⁸. Bu yerlerin hususiyeti, âşîğın sevgiliye kavuşamamaktan yaşlanmış olan gözlerinin her zaman bu mahalleri gözlemesidir. Gözü daima bu yerlerdedir.

Mihrî Hatun, kadın bir şair olduğu için olur olmaz dışarı çıkamamaktadır. Pazara gitme bahanesi ile sevgilisinin çarşıdaki dükkânına gider. Dükkâna gidinceye kadar sevgilinin yollarını gözyaşı ile ıslatır, kirpikleri ile süpürür. Kirpiklerle tozun süpürülmesi, sevgili ile arasında bulunan engelleri kaldırmaktır. Sevgiliye ulaşmanın yolları arama ve bulma çabasıdır.

Çârub olur kipriklerün bâzâra gitdükçe habîb

Sular gözümün yaşları râhını dükkânına dek (Mihrî Hatun D. G. 93/3)

“(Ey) sevgili! Pazara gittikçe kirpiklerim süpürge olur. Gözümün yaşları dükkânına (varıncaya) kadar yolunu sular.”

4.9.1.3. Alın süpürgesi

Nâbî; padişahı, Allah’ın yeryüzündeki gölgesi olarak vasıflandırdığı için onun ayağının basacağı yeri cennet kızlarının alınları ile temizlemektedir. Alın-süpürge benzetmesi ve yerin öpülerek ve alın sürülerek temizlemesi padişahın kıymetini yükselmek ve övmek için methiye olarak kullanılmıştır. Alnın süpürge olarak kullanılması, Allaha karşı secde vaziyetini ihtar etmektir ve dünya meydanındaki günah kirlerinden kurtulmaktır.

Sahnı bûs itmek ile pâyını zıllu’llâhun

Olsa carûbı sezâ nâsîye-i hûrû’l-în (Nâbî D. Tarih 138/19)

“Padişahın ayağının bastığı yeri öpmekle güzel gözlü cennet kızlarının alınları süpürge olsa layıktır.”

4.9.1.4. Yüz süpürgesi

Yüz sürmek deyimi, hürmet edip saygı ve sevgi ile yere kapanmaktır (Özyaşamış Şakar, 2021: 301). Nâbî, yüzü süpürgeye benzetmiş, her ikisinin de yere sürülmesi ile temizlik yapılabilmektedir. Maddi temizlik yapan süpürge ile yüzünü süpürge gibi yere kapayan; yani secde edenlerin manevi kirlerden temizleneceği ifade edilmiştir.

Çirkden sîneni tathîre sana reh-berdür

Sâha-i zillate rû-mâlleri cârûbun (Nâbî D. G. 422/6)

“Kalbini kirlerden temizlemeye sana rehberdir. Süpürge, zillet meydanına yüz sürmeleri.”

²⁰⁸ (Muhibbî D. G. 22/3), (Muhibbî D. G. 89/5), (Muhibbî D. G. 145/3), (Muhibbî D. G. 213/2), (Muhibbî D. G. 325/3), (Muhibbî D. G. 368/2), (Muhibbî D. G. 456/4),

4.9.1.5. Saç / Zülûf / Sümbül süpürgesi

Saç, uzunluğu, sallanması ve deste deste olması gibi birçok yönüyle âşık veya sevgiliyle alakalı olarak süpürgeye benzetilmiştir (Sarvan, 2007: 284). Bazılarının bir kişiye dikkatli bakması ile nazar değdiği bilinen bir durumdur. Şair, sevgilisinin yüzüne başkalarının bakışından toz toprak hükmünde olan nazar değdiğini ve kir bulaştığını ifade etmiş. Sevgilisi saçının bir parçasını; yani zülfünü alın ve yüzüne bırakmıştır. Hüsn-ü ta'lil sanatı ile sevgiliye sorar senin zülfün, nazardan korunmak için ve pis bakışların kirini yüzünden temizlemek için bir süpürge midir? Zaten zülûf diye ifade edilen saç destesi şekil yönünden süpürgeye benzemekte ve pis bakışlardan kirlenmiş yüz üzerinde sağ sola gitmekle süpürme vaziyeti göstermektedir. Diğer yönden yüze kara çalmak, nazar boncuğu takarak dikkatleri baş yöne çekmek nazardan korunmanın yollarındandır. Bu durumda sallanan siyah zülûf dikkati kendine çekerek sevgilinin yüzünü nazardan korumaktadır. Zülûf manevi kirlerin maddi bir süpürgesi olmuştur²⁰⁹. Ayrıca Hayâlî Bey, huri zülfünü de süpürgeye benzetmiştir.

Ol nazardan kim irişür hüsnüñe gerd ü gubâr

Pâk itmege anı zülfüñ 'aceb cârûbdur (Dede Ömer Rûşenî D. G. 11/4)

“O bakıştan ki güzelliğine toz toprak erişir. Acaba onları temizlemeye saçının zülfü süpürge midir?”

Zülf-ü hûr u şehper-i Cibrîlden cârûbu var

Gerd-i âşub-u sitemden pâktir meydân-ı şer (Hayâlî Bey D. G. 236/6)

“Huri zülfünden ve Cebail kanadından süpürgesi var. Şer meydanı, sitem ve kargaşa toprağından temizdir.”

4.9.2. Bahçe Bitkilerinde Oluşan Süpürgeler

Bahçe unsularından olan selvi ve gölgesi, menekşe ve sümbül şekil yönüyle süpürgeye benzetme yapılmıştır.

4.9.2.1. Selvi gölgesi süpürgesi

Necâtî, rüzgârlı bir zamanda bağda bulunan selvi ağacının sallanmasını bağı süpürge ile süpüren süpürgeciye benzetmiştir. Süpürgeci olan rüzgâr süpürgeye benzeyen selvi ağacını sağa sola sallamakta ve ağacın gölgesi de bağın zemininde sanki süpürme hareketi yapmaktadır. Diğer mısrada bağa çağırılmanın işareti ile selvi ağacının süpürge

²⁰⁹ (Dede Ömer Rûşenî D. G. 9/3).

olan gölgesinde güller arasında tenezzüh etmek insana huzur verir ve manevi temizlik ve rahatlığı sağlayabilir.

Bad ferrâş oldu servin sâyesi cârûbdur

Bağa gel kim taraf-ı gülşen hûbdur mergûbdur (Necâtî Beg D. Murabba /1)

“Rüzgâr süpürgeci oldu, selvi ağacının gölgesi süpürgeci. Bağa gel ki gül bahçesinin köşesi güzeldir, çekicidir.”

4.9.2.2. Menekşe süpürgesi

Şeyhî, sevgilinin eşiğini süpürmek için bahçedeki menekşelerden bir deste oluşturarak süpürge yapmıştır. Eğer sevgilinin mekânı bahçe ise bahçe içindeki selvi ağaçları sevgiliyi temsil etmektedir. Bu selvi ağaçlarının tabanı sevgilinin eşiği ve etrafında yetişen top top menekşe çiçekleri ise bir süpürge destesi olarak hayal edilmiştir. Süpürgeler birçok dal tellerinden oluşmaktadır.

Zülf-i benefşe deste-i cârûb işigüñe

Sahn-ı çemen bisâtun için zer-nigârdur (Şeyhî D. G. 36/2)

“Menekşenin dalları, eşiğine süpürge destesidir. Çimenlik meydan yer yaygın için altın nakışlıdır.”

4.9.2.3. Cârûb-ı sünbül

Gül ve sünbül, Divan şiirinde en yaygın kullanılan iki çiçektir (Açıl, 2015). Bu iki çiçek biri sucu biri süpürge olarak insanın kalbindeki dünya sevgisi tozunu temizlemektedir. Tasavvufi bir bakış açısı ile gül Peygamberimizi, sünbül ise Allah’ı temsil ettiği düşünüldüğünde Allah ve Peygamber sevgisi dünya sevgisini kalpten çıkarabileceği anlaşılmaktadır.

Şebnem-i gül su serper cârûb-ı sünbül pâk eder

Hâne-i kalbinde var ise melâmetden gubâr (Hayâlî Bey D. Kaside/7)

“Kalbinin içinde varsa ayıplanmadan toz, gülün çiy damlaları su serper sünbül süpürgesi temizler.”

4.9.3. Dinî Yönden Süpürgeye Yapılan Benzetmeler

4.9.3.1. Cebrail ve İsa nefesi

Cebrail(a.s.)’ın üflemesi ile İsa(a.s.) dünyaya gelmiştir. İsa(a.s.)’ın üflemesi ile de nice hastalar ve ölümler iyileşmiş ve dirilmiştir. Doğu edebiyatlarında her ikisinin nefesi de hayat vermesi yönü ile birbirine benzetilip mazmun olarak kullanılmıştır (Onay, 2013: 225; Zavotcu, 2013: 387). Hayâlî, Allah aşkı yolunun süpürgesi Cebrail ve İsa’nın

nefesi olduğunu ve kendisinin de bu yolun tozu toprağı olmak istediğini ifade etmiştir. Kişi, muhabbetullah yolunda ölüp toprak olursa; Cebrail(a.s.)’ın ve İsa(a.s.)’ın üfleme süpürgesi tekrar hayat bulabilecektir. Ayrıca Hayâlî, çocukluğunda Melami dervişlerinin içinde bulunmuştur. Bu Melami tarikatı, Allah aşkını esas almış bir tarikattır. Dervişleri dünya malına itibar etmezler ve gezgindirler. Yaşayış şekliyle de toza toprağa karışık bir sade bir yaşantıları vardır (Tarlan, 1992).

Nefha-i Rûhü ’l-Kudüs İstemi cârurdur

Şol tarîk-i aşka kim cismim ana gerd isterim (Hayâlî Bey D. G. 378/2)

“Cebrail’in üflemesi ve İsa nefesi, süpürge. Şu aşk yoluna ki cismim ona toprak (olsun) isterim”

4.9.3.2. Süpürge ıstırap köşesi

Süpürgeler süpürme işi bitikten sonra evin, eşiğin, tekkenin bir köşesine konulmaktadır. Süpürme işleri genellikle gündüz yapılır. Süpürge, geceleri köşesindedir; çünkü geceleyin evin süpürülmesi evin bereketini kaçırmaz (Okuşluk Şenesen; 2011). Bazen âşık süpürge olup sevgilin eşiğinin kenarında ıstırap çeker. Bazen de sofî süpürge olur tekke köşesinde acı çeker²¹⁰. Nâbî, sakalını kaptırdığı için gönlüne söz geçirememektedir ve süpürge gibi gece gece bir köşede ıstırap çekmektedir.

Ağuşı yakdı âteş-i nâz ile rîşümi

Resm oldı sîz-ı kûşe-i cârûb şeb-be-şeb (Nâbî D. G. 17/4)

“Kucağı naz ateşi ile sakalımı yaktı. Gece gece süpürge köşedeki ıstırapı resmedildi.”

4.9.3.3. Tövbe süpürgesi

Süpürge, kirleri pislikleri süpürüp temizlediği gibi süpürgeye benzeyen tövbe de insanın günahlarını süpürür temizler. Nâbî, yaşlandıkça beyazlamış olan sakalını da süpürgeye benzetererek tövbe etmektedir. Önceden yaptığı hatalardan günahlardan pişman olarak yüzünü süpürge gibi pişmanlık zeminine sürer.²¹¹

İtdükçe rûy-mâl zemîn-i nedâmete

Rîş-i sefid-fâm ile cârûb-ı tevbeüz (Nâbî D. G. 302/4)

“Pişmanlık zeminine yüz sürdükçe, ak renkli sakal ile tövbe süpürgesiyiz.”

²¹⁰ (Fıtnat Hanım D. Tarih 28/9).

²¹¹(Nâbî D. G. 62/3).

4.9.3.4. Arafat Tozunun süpürgesi

Nâbî, kutsal mekânlarımızdan olan ve Hac vazifesinin ifasında çıkılması farz olan Arafat Dağı'nın tozunu temizlemek için kişinin kirpiğini süpürge yapmasını tembih etmektedir. Böylelikle kurtuluşa erebileceğini ifade etmektedir. Kıymetli, kutsal bir yerin süpürgesi de insanın güzel ve kıymetli kirpiğinden olması lüzumludur. Kişinin, kirpiğini Arafat'a süpürge yapması; din ve diyaneti için gayret göstermesi ve farzlarını yapması olarak ifade edilebilir.

Pîşânî-i şevkun kadem-i râh-ı necât it

Mügânunı cârûb-ı gubâr-ı Arafât it (Nâbî D. G. 27/1)

“Şevkin alnını, kurtuluş yolunun ayağı yap. Kirpiğini, Arafat tozunun süpürgesi yap.”

4.9.3.5. Cârûb-ı lâ

Lâ, yok anlamına gelmekte olup cârûb-ı lâ, yokluk süpürgesidir. Bu süpürge ile Allah'tan gayrısını süpürmek, vahdet-i vücud tasavvuf anlayışının bir ıstılahıdır. “Lâ mevcuda illa hu” diyerek Allah'tan başka her şeyi yokluğa atıp kalplerinden temizlemişlerdir.

Eder ferşini pâk cârûb-ı lâ

Komaz zerrece anda gerd-i hevâ/sivâ (Şeyhülislâm Yahyâ D. Sâkinâme /4)

“Yokluk süpürgesiyle yerini temizler. Orada zerre kadar heves tozu koymaz.”

4.9.4. Kanatların ve Kuş Yelelerinin Süpürge Olarak Kullanılması

Bazı süpürgeler, kuşlardan düşen büyük yelelerden; yani tüylerden yapmaktadır. Özellikle Hüma kuşu gibi efsanevi kuşların tüyleri süpürge yapıldığında süpürülen yer çok önemli bir makamdır ve hizmet edilen kişi çok kıymetli biridir. Diğer taraftan Cebrail(a.s.), kerrûbiyun gibi büyük meleklerin kanadı da süpürge olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu durumda şairin övdüğü kişi bir derece kutsiyet kazanmış ve bu kişinin mertebesi çok yüceltilmiş oluyor.

4.9.4.1. Melek kanadı süpürgesi

Meleklerin özelliklerde Cebrail(a.s.)'ın kanatları süpürge olarak kullanılmakta böyle kutsi ve yüksek makamda bulunan nurani mahluklar bir süpürge bir hizmetçi oluyorsa, o vakit hizmet dilen kişi ve hizmet mahalli çok önemlidir. Hayâlî Bey, gaza meydanının ve şehitlik mertebesinin kıymetini göstermek için Cebrail(a.s.)'ın kanatlarını süpürge yapıp o meydanı süpürtüyor. Yine Cebrail(a.s.)'ın bir süpürgeci gibi hizmet ettirilmesi

de şehitlik mertebesinin yüksekliğine işaret içindir. Bazen de şair, sevgilisini yüceltmek için onun eşliğini melek kanatlarına süpürtür²¹².

Şehper-i Cibrîldir cârûb-ı meydân-ı gazâ

Her şehîdin başı düşdükte o meydanı öper (Hayâlî Bey D. G. 164/4)

“Gaza meydanının süpürgesi Cebrail’in kanadıdır. Her şehidin, başı düşünce(şehit olunca) o meydanı öper.”

Zülf-ü hûr u şehper-i Cibrîlden cârûbu var

Gerd-i âşub-u sitemden pâktir meydân-ı şer (Hayâlî Bey D. G. 236/6)

“Huri zülfünden ve Cebrail kanadından süpürgesi var. Şer(şeriat, kanun, cennet) meydanı, sitem ve kargaşa toprağından temizdir.

4.9.4.2. Kuş yelesinden imal edilen süpürge

Kuş yeleşinin kopup düşeni, sebih kelimesinin anlamlarından biridir. Kuşların yeleklerinin düşmesi ise o yeleşin eskiyerek kuşun derisinden ayrılmasıyla vuku bulur. Bu yelekler birleştirilerek veya tek olarak süpürme işlerinde kullanılır. Kuş yeleklerini süpürge olarak kullanımında büyük yelekleri tercih edilir. Günümüzde deve kuşu gibi bazı kanatlı hayvanlarının tüylerinden süpürge yapılmaktadır. Toz almada deve kuşu tüyünden yapılan süpürgeler satılmakta ve kullanılmaktadır. Necâtî, Padişahı övdüğü serv kasidesinde, padişaha benzettiği selvinin bahçedeki itibarı ona hizmet edenlerden kaynaklanmaktadır. Dergâhlardaki tozu süpüren süpürge'nin büyük kuş tüylerinden imal edildiğini de ifade etmiştir. Bu kuş yeşeleri

Cârûb-ı hâk-i der-gehine olmasa sebih

Sahnı çemende bulmaz idi i'tibar serv (Necâtî Beg D. K. 22/30)

“Kuşlardan düşen tüyler dergâhının toprağına süpürge olmazsa selvi, bahçe içerisinde saygı görmezdi.”

4.9.4.3. Cenâh-ı Hüma cârûbu

Nâbî; bir paşanın sadaret makamına geçmesi ile ilgili tarih düştüğü beytinde, paşanın makamının ve vazifesinin önemini vurgulamak için efsanevi, yüce bir kuş olan Hüma kuşunun sebih olarak da adlandırılan kanadından düşen yeleklerini, sadaret makamında kullanılan bir süpürge yapmıştır. Burada paşanın yüceltilmesine ve o kişinin başına devlet kuşu konduğuna işaret edilmiştir²¹³.

²¹² (Bursalı İffet D. G. 23/2), (Şeyhülislâm Yahyâ D. Sâkinâme /3), (Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn M./273).

²¹³ Fıtnat Hanım D. Tahmîs-i Es'ad Efendi/24), (Fıtnat Hanım D. Tarih 28/9),

O vekîl-i bihîn ki dergehinün

Köhne cârûbıdur cenâh-ı Hümâ (Nâbî D. Tarih 82/43)

“O güzel vekilin ki makamının, Hüma kuşunun eski(yip düşmüş) kanadı süpürgesidir.”

4.9.4.4. Miknese

Süpürgenin, Divan şiirinde geçen diğer bir adı da miknesedir. Nâbî, Peygamberimizi övdüğü beytinde Peygamberimizin mescidinin süpürme sırasını süpürgenin elinden meleklerin gasp ettiğini ve bu durum karşısında süpürgenin feryadını dile getirmiştir. Mekke ve Medine şehirleri özellikle de Kâbe etrafı ve Mescid-i Nebevi, Haremeyn olarak adlandırılmaktadır. Peygamberimiz kıymetinden dolayı Kâbe etrafı ve Mescid-i Nebevi’nin temizliği o kadar kıymetli, yüksek bir makam ki melekler hem süpürgelerin süpürme sırasını gasp ediyorlar hem de kanatlarını kullanarak harem bölgesinin temizliğini yapmaktadır.

Gasbdan nevbet-i cârûb-keşân-ı haremin

İtmede miknese şeh-perr-i melekden feryâd (Nâbî D. K. 2/74)

“Süpürge, haremin süpürme nöbetini gasp eden meleğin şah kanadından feryat etmekte.”

4.9.4.5. Cârûb-ı zerrin / Güneş süpürgesi

Şair, güneşin sarı ve parlak ışınlarını altın süpürgeye benzetmiş ve güzellerin en güzeli olan sevgilisinin yollarını bu süpürge ile temizletmektedir. Altın bir süpürge ile birinin yolu süpürülüyorsa o kimsenin kıymetinin yüksekliği ifade edilmiş olduğu anlaşılmaktadır²¹⁴. Hayâlî; sabah güneşinin eline şaşaalı bir süpürge vermiş, sevgilinin mahallesinde yeri sulayacak âşığın gözyaşını aramaya başlamıştır. Âşığın gözü hep sevgilinin mahallesindedir ve orada gözyaşı döker. Ayrıca sabaha karşı gülün üstüne çiy tanesi düşmektedir. Âşığın çiy tanesi gibi olan gözyaşı, mahalleyi sulayacak sabah güneşinin ışığı da süpürge gibi süpürecektir.

Şûle-i mihri felek eyledi zerrîn-cârûb

Sen güzeller şehinün yollarını pâk eyler (Prizrenli Şem’i G.66/2)

Gökyüzü güneş ışıklarını altın süpürge yaptı. Sen güzeller şahının yollarını temizler.”

Cârûb-ı şa’şa’ayla seher mihri ah kim

Kûyundan ol gülün yaşım armağa saldılar (Hayâlî Bey D. G. 112/3)

²¹⁴ (Necâtî Beg D. K. 4/1).

“Ah ki sabah güneşi şaşaalı süpürge ile o gülün mahallinde gözyaşımı aramaya saldılar.”

4.9.4.6. Tedbir süpürgesi

Lebîb, padişaha yazmış olduğu kasidesinde onun ihtiyatlı hareket ederek tedbir alarak mülkünde bulunan eşkıya ve isyankârları temizlediğini; yani asayişi sağladığını ifade etmiştir. Padişahın aldığı tedbirler süpürgeye benzetilmiş isyankârların kiri, azgınlıkları bastırılıp temizlenmiştir.

Hele çârûb-ı tedbîr-i hümayûn ile pâk etdi

Memâlikden te'ennî birle levs bâgî vü tугyânî (Lebîb-i Âmidî D. K. 29/26)

“Nihayet hükümdarlığın tedbir süpürgesi ile ihtiyatlı davranarak asi ve isyankârların kirini memleketlerden temizledi.”

4.9.4.7. Ferrâş ve Ferrâş-ı sabâ

Ferrâş, süpürge ile bir yeri süpüren demektir. Muhibbî ve Necâtî, gözü süpürgeci, kirpiği süpürge, gözyaşını ise süpürgeci yapmıştır²¹⁵. Bazen âşığın kendisi süpürgeci olur, sevgilinin eşiğini, gözyaşı ile sular, kirpiği ile süpürür²¹⁶.

Süpürgeci benzetmelerinden biri de sabah rüzgârıdır. Bilindiği üzere rüzgâr estiğinde süpürge gibi tozu alır götürür. Nâbî, sabah vaktinde rüzgârlı bir bahçe tasviri yaptığı beytinde, Saba rüzgârı, selvi ağacı süpürgelerini eline almış bahçeyi temizlemiş, iş bittikten sonra selvileri bahçe duvarına dayamıştır. Bahçe peyzajının usullerinden biri de bahçe duvarının diplerine sıralanmış selvi ağaçları dikmektir. Duvar dibinde sıralı dikilmiş olan selvi ağaçları, süpürme işi bittikten sonra duvara dayanan süpürgeleri andırmaktadır.

Serv sanman süpürüp gülşeni ferrâş-ı sabâ

Tayamış bâgçe dîvârına cârûbları (Nâbî D. G. 827/2)

“Selvi ağacı sanmayın, sabah rüzgârı süpürgecisi gül bahçesini süpürüp bahçe duvarına süpürgeleri dayamış.”

4.9.4.8. Cârûb-keş

Cârûb-keş, ferrâş gibi süpürgeci, süpürge çeken anlamında kullanılmaktadır. Bazen süpürgeci ifadesi süpürge manasında kullanılmıştır²¹⁷. Şair, Hüma kuşunun kanadını

²¹⁵ (Muhibbî D. G. 89/5), (Muhibbî D. G. 145/3), (Necâtî Beg D.G. 506/3)

²¹⁶ (Muhibbî D. G. 2477/4).

²¹⁷ (Nâbî D. Tarih 104/15). (Lebîb-i Âmidî D. T. 15/7).

yüksek makam sahibi olan vezirinin meskeninin halısının süpürgeci olmasını istemektedir.

O sa 'âdetli vezîrin ki nişîmengehidir

N'ola cârûb-keş-i ferşi ise bâl-i hüma (Lebîb-i Âmidî D. T. 15/7)

“O makam sahibi vezirin meskenidir ki, halısının süpürgeci, Hüma kuşunun kanadı olsa ne olur?”

4.10. TEMİZLİK EŞYALARI BAĞLAMINDA MAHALLİ UNSURLAR VE GÜNDELİK HAYATIN YANSIMASI İLE İLGİLİ TAHLİLER

4.10.1. Atasözleri, Deyimler, Halk Söyleyişleri ve Kalıp İfadeler

4.10.1.1. Yüzü kara / Yüzsuyunu dökmek / Sevdaya düşmek

Kahve sevdâsına dōşenme sakın

Göz göre yüz suyunu dökme yire

Reng ü rûda surâhi gibi midür

Kahve ibriği gibi yüzi kara (Gelibolulu Mustafa Ali D. Kıtalar 156)

“Kahve tiryakisi olma sakın. Göz görür, minnet edip yalvarma. Rengi ve yüzü sürahi gibi midir? Kahve ibriği gibi yüzü kara.”

Bakırdan da imal edilen ibrikler zamanla karardığı için “yüzü kara” deyimini, ibriğin kahve sunumunda içindeki kahveyi eğilerek dökmesi için de “yüzsuyunu dökmek” deyimleri kullanılmış (Eyüboğlu, 1975: 452). Kahve ibriği ile ilişkili kullanılan, yüzü kara ve yüzsuyunu dökmek deyimleri, 16. yüzyıl Osmanlı toplum hayatında kahve tiryakileri ile ilgili bir durumu ifade etmektedir. 1551-1555 yıllarında bir kahvehane açılmıştır. Şiirde geçen “kahve sevdasına dōşenmek” deyimini vazgeçemeyecek şekilde kahveye bağlanmayı ifade etmektedir (Parlatır, 2007). Şairin diğer bir beytinden anlaşılacağı üzere şarap bağımlıları olduğu gibi kahve tiryakilerinin de ortaya çıktığı anlaşılmaktadır²¹⁸. Kahvehanelerde ise kahve belli bir ücret karşılığı satılmakta olduğu bilinen bir durumdur. Bu tiryakilerin 16. yüzyılda az bulunan hatta elit bir kesimin içeceği olarak kullanılan kahveye ulaşmasının zor olduğu anlaşılmaktadır (Açıkgöz, 1999: 99). Dolayısıyla tiryakiler, kahve ibriği gibi hem yüzsuyunu dökcek hem de yüzü kara olacaktır. Tiryakileri, kahveye ulaşmak için rezil, utanmaz, arsız ve şerefî ile haysiyetini düşünmeden birilerine yalvarmak gibi vaziyetler göstermiştir. Şair, o günün toplumunun kara yüzünü kahve ibriğinin karası ile ifade ederek aydınlatmıştır.

²¹⁸ (Gelibolulu Mustafa Ali D. Kıtalar 72/24).

4.10.1.2. El yıkamak deyimi ve idarecilerdeki eğlence düşkünlüğü

(bk. İbrikten El Yıkamak maddesi.)

4.10.1.3. Keseye el urmak

“El urmak” deyimi; tutmak, yakalamak, dokunmak ve bir işe başlamak manasına gelmektedir (Özyaşamış Şakar, 2021: 125). Fuzûlî, bir güzelin hamam sergüzeştini anlattığı gazelinde hamamda terleyen maşukun terini inci tanelerine benzetmiş ve çok kimselerin bu inci tanelerinin satılan bir şey olduğunu düşünerek hemen para kesesine el attığını ifade etmiştir. Rakip gibi çok kimsenin maşukun bedenine sürmek için hamamdaki keseye el attığını ifade etmiştir (Kaplan, 2010: 143).

Sandılar kim satılır dâne-i dürr-i ‘araki

Urdu el kîseye çoklar kılıp endişe-i hâm (Fuzûlî, G. 201/5)

“Ter incisinin tanelerini satılır sandılar ki, çoklar yersiz endişe(ye kapılıp) kılıp satın almak için keselerine el attılar.”

4.10.1.4. Sabunculuk veya yağcılık yapmak

Sabunun hammaddesini bitkisel veya hayvansal yağlar oluşturur. Bu durum göz önüne alındığında; sabunculuk etmek, yağcılık yapmak deyimini çağrıştırmaktadır. Yağcılık yapmak, birini gereksiz abartıyla bir şekilde övme ve ona dalkavukluk etmektir. Sabunculuk ifadesinin beyitteki anlamı sabunu köpürtmek olduğu için abartı ve köpürtmek kelimeleri arasında bir ilişki vardır. Nâbî, hamam tasviri yaptığı gazelinin beytinde Ak sakallı bir zâhidin, makam sahiplerine yaptığı dalkavukluğu ifade etmiştir. Şairin bu ifadeleri toplumsal bir tenkidi göstermektedir.

Meh-rûylara lif sürer rîş-i sepîdi

Sâbunculuk itmekde aceb rind-i cihândur (Nâbî D. G. 208/6)

“Ay yüzlülere ak sakalını lif gibi sürer, sabunculuk yapmada cihanın rindi midir (acaba)?”

4.10.1.5. Leğeni damdan düşmek

“Leğeni damdan düşmek”, ayıbı ortaya çıkmak anlamında kullanılmıştır (Levend, 2015: 456). Bu deyim Hz. Mevlânâ’nın Mesnevi’sinde geçen bir hikâye ile ilişkilendirilmektedir. Hikâye kısaca şöyledir: Güzel koku satılan bir çarşıya giren derici bayılır, çarşı esnafının tüm uğraşları netice vermez. Bayılan kişinin kardeşi gelir, kardeşinin debbağ olduğunu bildiği için deri temizlemede kullanılan köpek pisliğini

koklatır ve kardeşini ayıltır. Pis koku dericinin içine işlediği için güzel kokulara dayanamadığı ortaya çıkmış olur (Sümbül Sokak, 2022; Masnavi. net, 2022).

Bâkî, bahariye kasidesinde hilalin görüldüğü ve bahar bayramı olan nevrüz kutlamalarının geldiğini haber vermektedir. Şairin, kendi gönlü eğlenceyi seviyor; fakat bunu gösterememekte ve bazı amaçları için mümkün olduğu kadar gizlemek istemektedir. Leğeni damdan düşünce; yani fitratının eğlenceye düşkünlüğü, nevrüz eğlenceleriyle ortaya çıkınca buna engel olamaz ve ayıbı ortaya çıkmış olur. Bütün şehir ahalisi dedikodusunu yaptığı için Bâkî'nin (şeyhülislâmlık olabilir) beklentisi boşa çıkmıştır.

Bâmdan düşdi dilâ taşt-ı meh-i nev bu gice

Güft ü gûy ile pür olsa n'ola şehir ü bâzâr (Bâkî D. K. 25/15)

“Ey gönül! Bu gece yeni ayın leğeni damdan düştü. Şehir ve pazar dedikodu ile dolsa ne olur?

Nedîm divanını Farsça şiirler bölümündeki bir gazelinde; “Âşık, rezil rüsva olmadıkça huzura ermez. Damdan düşen **leğen**, yoldan geriye dönmez artık (Nedîm D. Farsça G. 8/5).” diyerek âşığın rezil rüsva olmadık rahat etmeyeceğini, leğeni damdan düşmek deyimini ile ifade etmiştir.

4.10.1.6. Su içinde kalmak / Su gibi terlemek / Su kesilmek

Aşağıdaki beyitte geçen, su kılmak ve ârâm kılmak ifadeleri; “su içinde kalmak”, “su gibi terlemek” ve “su kesilmek” deyimleri ile bağdaşmaktadır. Bu deyimler çok aşırı terlemek, beti benzi atmak ve solmak gibi manaları içermektedir (Parlatır, 2007). Fuzûlî, bir maşukun hamam tasını eline alıp vücuduna su dökerek yıkanması karşısında yaşadıklarını aşağıdaki beyitte anlatmıştır. Güzelin, tası eline alması ile şair tası kıskanmıştır. Âşık, sevgilisini genellikle rakipten kıskanır ve görünce âşığın bütün huzuru kaçar, beti benzi atar. Gümüş ve bakır gibi madenlerde yapılan hamam tasları zamanla kararır, bu karalık sebebi ile tas, rengi kara olarak bilinen rakibe benzetilmiştir. Haset ve kıskançlık, şairin kara bağrını, bedenini su gibi kılmış, rahat ve huzurunu kaçırmıştır. Zaten hamama giren terler ve girenin vücudu su içinde kalır. Aslında Fuzûlî, hamamda doğal olarak oluşan sıcaktan aşırı terleme durumunu hüsn-ü ta'lil ile kıskançlık ve hasede bağlamıştır. Şairin bağrının karalığı ise çok acı çektiğini beyan etmek içindir (Uludağ, 2020).

Tâs elin öpdi hased kıldı kara bağrumı su

Yetdi su cismine reşk aldı tenümden ârâm (Fuzûlî, D. G. 201/7)

“Tas, elini öptü; haset, kara bağrımı su gibi yaptı. Su, cismine değince kıskançlık tenimden huzuru aldı (Tarlan, 2013).”

4.10.1.7. Yüz sürmek

“Yüz sürmek” deyimi, hürmet edip saygı ve sevgi ile yere kapanmaktır (Özyaşamış Şakar, 2021: 301). Nâbî, süpürge kirli meydanlara yüzünü sürüp temizliyorsa muhatabının da süpürgeyi örnek almasını istemektedir. “Yüz sürmek”, yere kapanmak olduğundan bir secdeyi anımsatmaktadır. Kişi secde ve ibadet ile kalpteki kirleri temizleyebilecektir.

Çirkden sîneni tathîre sana reh-berdür

Sâha-i zillete rû-mâlleri cârûbun (Nâbî D. G. 422/6)

“Kalbini kirlerden temizlemeye sana rehberdir. Süpürge, zillet meydanına yüz sürmeleri.”

4.10.1.8. Yer öpmek

“Yer öpmek” deyimi, bir büyüğün önünde eğilmektir. Nâbî, padişahı, Allah’ın yeryüzündeki gölgesi olarak vasıflandırdığı için onun ayağının basacağı yeri cennet kızlarının alınları ile temizlemektedir. Alın-süpürge benzetmesi ve yerin öpülerek ve alın sürülerek temizlemesi padişahın kıymetini yükseltmek ve onu övmek için methiye olarak kullanılmıştır. Alın süpürge olarak kullanılması, Allah’a karşı secde vaziyetini ihtar etmektir ve dünya meydanındaki günah kirlerinden kurtulmaktır.

Sahnı bûs itmek ile pâynı zıllu’llâhun

Olsa carûbı sezâ nâsiye-i hürü’l-în (Nâbî D. T. 138/19)

“Padişahın ayağının bastığı yeri öpmekle güzel gözlü cennet kızlarının alınları süpürge olsa layıktır.”

4.10.1.9. Nazar değmek

(bk. Asılan süpürge, nazardan koruyacağına inanmak maddesi.)

4.10.1.10. Toprak olmak

“Toprak olmak” deyimi, ölmek anlamında kullanılmıştır (<https://sozluk.gov.tr/>: 07 Kasım 2022). Hayâlî, Allah aşkı yolunun süpürgesi Cebrail(a.s.) ve İsa(a.s.)’ın nefesi olduğunu ve kendinde bu yolun tozu, toprağı olmak istemektedir. Şair bu yolda ölürse tekrar Cebrail(a.s.)’ın ve İsa(a.s.)’ın üfleme süpürgesi tekrar hayat bulabilecektir.

Nefha-i Rûhü’l-Kudüs İsî demi cârupdur

Şol tarîk-i aşka kim cismim ana gerd isterim (Hayâlî Bey D. G. 378/2)

“Cebrail’in üflemesi ve İsa nefesi, süpürge dir. Şu aşk yoluna ki cismim ona toprak (olsun) isterim”

4.10.1.11. Sakal yaktırma / Sakalı kaptırma / Sakalı ele vermek

Aşağıdaki beyitte “sakalı yaktırmak” tabiri, “sakalı ele vermek” veya “sakalı kaptırmak” deyi mi ile yakın anlamda kullanılmıştır (Eyüboğlu, 1975: 366). Nâbî, sakalını sevgiliye yaktırmış; yani sakalı kaptırmış artık gönlü söz dinlemez olmuş ve ıstırap çekmektedir. Sakal ile süpürge arasındaki benzerlikten de yola çıkarak, geceleri çektiği acıyı, süpürge nin geceleyin bir köşede yalnızlıktan ıstırap çekmesine benzetmiştir.

Ağûşı yakdı âteş-i nâz ile rîşümi

Resm oldı sûz-ı kûşe-i cârûb şeb-be-şeb (Nâbî D. G. 17/4)

“Kucağı naz ateşi ile sakalımı yaktı. Gece gece süpürge nin köşedeki ıstırap resmedildi.”

4.10.2. Âdet ve Gelenekler

4.10.2.1. Muskayı suya koyup hastalara içirmek

Hastalık için muska yazmak ve muskayı su içine koyup onu hastaya içirmek, Osmanlı toplum hayatındaki sağlık ile ilgili âdet ve inanışlardandır²¹⁹ (Özkan, 2007: 436; Kai, 2013: 269). Muska içi su dolu kaba konunca içindeki yazıların tesiri suya geçer ve hasta kişi suyu içtiğinde bunun hastaya şifa olduğuna inanılır. Nev’î, sıtma hastalığı için ay muskasını suya koyup güneşi altın kabında hastaya sunmuştur. Güneş çıktığı zaman ayın kaybolmasını; yani güneş tası içine girmesini, muskanın tas içerisindeki suya konmasına benzetmiştir.

Nüşa-i mâhî dem-i tebde koyup içmege âb

Saňa hurşîd-i felek tâs-ı zer itdi ihzâr (Nev’î D. K.23/78)

“Sıtma zamanında ay muskasını suya koyup içmeğe, sana feleğin güneşi hazırladı altın tas.”

4.10.2.2. Bir Osmanlı paşasının siyasi manifestosu

Bu kaside, günümüzdeki liderlerin siyasi propagandalarının 16. yy’da küçük bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Padişah tarafından yapılan atama, azil ve terfilerde elbette adayların tanınmasının bir kıymeti var ki bu tür kasidelerin içeriğinde kaside yazılan

²¹⁹ (Ca’fer D. G. 72/4).

devlet erkânının kişiliği, icraatları ve fikirleri hakkında bilgi verilmektedir. Aslında bir tür kamuoyu oluşturmak için yapılmış olmaktadır. Şair, kıymetli taşlarla süslenmiş bir leğen ve içinin mücevherlerle doldurulması ifadesi ile leğen-hazine sandığının istiaresini yapmıştır. Zâtî, Koca Nişancı lakaplı paşa için yazdığı kasidede, paşanın devlet idaresinde icra ettiği vazifesinde hedefini beyan etmiştir.

Kasd itmişdi ki mâl-â-mâl olaydı ser-be-ser

*Şeb-çerâğ u la'l ü yâkut ile **pîrûze leğen** (Zâtî D. K. 44/3)*

“Mavi renkli taşlarla süslenmiş leğen ki gece parlayan kıymetli taş, parlak kırmızı renkli taş ve yakut ile baştan başa ağzına kadar dolu olmasını kastetmişti.”

4.10.2.3. Gözyaşını şişede biriktirme

Ölünün eşyaları ile gömülmesi eski uygarlıklardan bazılarının gelenekleri arasındadır. Ölü arkasından akıtılan gözyaşının bir şişede biriktirilmesi ve cenaze ile mezara gömülmesi bir Pagan ritüelidir. Fars âdetlerinde savaşa giden bir erkeğin annesi, eşi tarafından dönünceye kadar gözyaşı biriktirmektedir. Gözyaşını biriktirmek için ağzı kapatılabilecek olması şartıyla cam, seramik, metal ve topraktan üretilen çeşitli kaplar kullanılabilmektedir. Şişenin büyüklüğü kişinin kıymetini, ona duyulan özlemin büyüklüğünü göstermektedir (aa.com.tr; 2020). Günümüzde yapılan kazılarda hâlen Roma ya da Bizans’tan kalma bazı mezarlardan gözyaşı şişeleri veya benzeri kalıntılar gün yüzüne çıkmaktadır (Okunak, 2005).

Kadı Burhaneddin, sıkıntı çeken başını elleri arasına almış ve döktüğü gözyaşını leğende biriktirmiştir. Bu durum, ölen kimsenin arkasından veya sevgilinin firakından akıtılan gözyaşlarının saklandığını ve hasret çekenlerin gözyaşlarını biriktirdiği şişeleri anımsatmaktadır. Gözyaşı şişesi ne kadar büyük olursa o kadar çok gözyaşı almaktadır. Leğen gibi bir büyük kabın gözyaşı ile doldurulduğu düşünüldüğünde âşığın ne kadar ıstırap çekip ağladığı anlaşılabilir.

Zerd rûy u od içümde başımı aldum ele

*Yaşımı ahıduram uşda **leğende** neyiçün (Kadı Burhaneddin D. G. 961/2)*

“Solgun yüz(le) ve içimde(ki) ateş(le) başımı ele aldım. Yaşımı akıtırım işte leğende, ne için?”

4.10.2.4. Bir düğün geleneği olarak baş üstünde leğençe ile çeyiz götürmek

Osmanlıda saray mensuplarının düğünlerinde çeyiz alayları teşkil edilir. Çeyizin miktarına göre çeyiz taşıma vasıtalarının miktarı veya çeşidi değişiklik görmektedir. Bu

çeyizler sergilenir ve halka gösterilirdi (Nutku, 02 Şubat 2022). Mehrdad K1a ise bu çeyiz taşıma geleneğini, Fanny Davis'in "Osmanlı Hanımı" adlı eserinden şöyle aktarmaktır:

“Nikahtan hemen sonra, şenliklerin birinci gününde çeyiz gelin evinde güvey evine taşındı. Hanedan içinde ve zenginler arasında bu tören, kız tarafının zenginliğini sergilemeye de yarıyordu. Kaval, düdük davul ve tulum gibi çeşitli çalgılar taşıyan kalabalık bir çalgıcı topluluğu vardı. Hizmetçileri, kuş kafesine benzeyen, armağanlarla dolu yaldızlı kutular taşıyorlardı... Çeyiz sandıklarının ardından, yirmi metre yükseklikte, dallarına oyuncaklar bağlanmış bir nahil geliyordu. III. Ahmet'in (1703-1730) kızının nikahındaki nahil o kadar büyüktü ki, geçtiği dar sokaklardaki evlerin cumbalarını yıktı. Bunların ardından da çalgıcı ve askerler yürüyordu. En arkadan ellerinde kırbaçlar olan zenci kölelerin eşliğinde, nedimelerin o omuzladığı altın işlemeli bir tahterevan içinde gelin geliyordu (s.195).”

Bu geleneğin Osmanlı toplumundaki tüm aileleri kapsadığını düşünmek uygun olmaz. Her aile zenginliğine göre bu geleneği yaşatmaktaydı (K1a, 2013: 195).

Mesîhî kasidesinin nesip bölümünde yaptığı bir tabiat tasvirinde, bir ırmağın kenarındaki gül ve akan ırmağın üzerindeki kabarcıklardan yola çıkarak, bir düğünde gelin için hizmetçilerin başlarında çeyizleri taşımalarını; yani çeyiz alayı geleneğini tarif etmiştir²²⁰. Diğer taraftan leğençenin hizmetçi ile gelinin önünde taşınması, gelinden önce gideceği eve gönderilen çeyiz taşıma geleneğinin olduğu manasını kuvvetlendirmektedir.

Gül 'arūsınũ öñince yürüyüp cūy-ı habāb

Başı üstinde legence götürür cāriye-vār (Mesîhî D. K. 8/12)

“Akarsuyun kabarcıkları, gül gelinin önünde yürüyüp, hizmetçi cariyeye gibi başı üstünde leğençe götürür.”

4.10.2.5. Büyüğe peşkir tutma

Peşkir bazı lügatlerde, yemek yerken dizlerin üzerine serilerek peçete yerine kullanılan bez, havlu (Şemseddin Sami, 2018); “Genellikle pamuk ipliğinden dokunmuş ince havlu, yemek yerken kullanılan, el kurulan, büyük mendil biçiminde pamuk veya

²²⁰ (Fîganî Divançesi K. 6/16).

keten bez, peçete” olarak ifade edilmiştir (TDK, 2022). Bir temizlik eşyası olan peşkir, tıraş takımı eşyalarının içinde şiirde sıklıkla yer bulmuştur. Yumuşak bir bez olan havlu el, yüz ve saçları kurulamada çift taraflı olarak kullanılmaktadır²²¹(Atik Gürbüz, 2012). Şair, aşağıdaki beytinde; kendi şiirini gören başka şairlerin, utançlarından yüzlerini peşkir ile kapattığını ifade ederek kendi şiirini ve şairliğini övmektedir. Yaşça veya makamca büyük kimselere peşkir tutmak geleneğimizde vardır. Şair de nazım ustalarına kendisi için peşkir tutturmuştur.

Görünce şi’rimi ashâb-ı nazmı devrânın

*Tutar eyâdî-i şerm ile yüzüne **peşkir** (Trabzonî Emin Hilmi Efendi D. K. 9/)*

“Zamanın şiir ustaları şiirimi görünce utanç elleri ile yüzlerine peşkir tutar(lar).”

4.10.2.6. Kadınların sebepsiz sokağa çıkmaması

Osmanlı toplumunda erkeler, hanımlarının dışarı çıkmalarını kısıtlayabilirlerdi. Genellikle kadın, bir erkek akrabası ile dışarı çıkardı. Kadınların tek başlarına dışarı çıkmaları ve dışarıda görünmeleri, kadı ve mahkemelere şikâyet maksatlı gitmek gibi bazı istisnalar dışında uygun görülmemekteydi (Kia, 2013; Lewis, 1973). Kadının sokağa çıkması bir sebep tahtında olur. Bunlar pazar alışverişi veya hasta, akraba, komşu ziyaretleri gibi sebeplerdir. Bu bahanelerin en iyi hamama gitmektir (And, 2011: 221). Mihrî Hatun, kadın bir şair olduğu için olur olmaz dışarı çıkamamaktadır. Pazara gitme bahanesi ile sevgilisinin çarşıdaki dükkânına gider. Dükkâna gidinceye kadar sevgilinin yollarını, gözyaşı ile ıslatır ve kirpikleri ile süpürür. Kirpiklerle tozun süpürülmesi, sevgili ile arasında bulunan engelleri kaldırmak ve sevgiliye ulaşmanın yollarını arama ve bulma çabasıdır.

Çârub olur kipriklerün bâzâra gitdükçe habîb

Sular gözüümün yaşları râhını dükkânına dek (Mihrî Hatun D. G. 93/3)

“(Ey) sevgili! Pazara gittikçe kirpiklerim süpürge olur. Gözüümün yaşları dükkânına (varıncaya) kadar yolunu sular.”

4.10.2.7. Cerre çıkmak

Cerre çıkmak, medresede okuyan talebelerin veya imamların üç aylarda yapmış oldukları bazı dinî vazifelerin mukabilinde bulunduğu çevredeki halktan para, erzak ve giyecek gibi şeyleri toplamalarına denir²²² (Pakalın, 2004: 279).

²²¹ (Mürekkkepçi Enverî, G 123/4), (Beliğ Mehmed Emin, D. Berbernâme IX/2).

²²² (Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi D. K. 27/44).

Şeyhülislâm Yahyâ'nın Hâce Efendi'yi övdüğü kasidesinin aşağıdaki beytinde; gökyüzünü veya dünyayı, talebe veya imama; güneşi, tasa benzeterek talebelerin elinde tas ile sabah vaktinde Hâce Efendi'nin kapısına bir şeyler toplamaya geldiğini ifade etmiştir. Hâce Efendi'nin ilim irfan sahibi bir kişiliğe sahip olduğu düşünüldüğünde, etrafındaki medrese talebelerinin ondan feyz alıp ilim öğrenmeye geldiği de anlaşılabilir.

Alup eline yâhud tâs-ı mihri sâ`il-i çarh

Der-i atâ-yı hudâvende geldi cerre seher (Şeyhülislâm Yahyâ K. 3/9)

"Yahut akıp dönen gökyüzü, eline güneş tasını alıp seher vakti sultanın ihsan kapısına dilenmeye geldi."

4.10.2.8. Kumar oyununda tas kullanma

Kumar oynayan kişilerin, üzerine kumar oynayacağı değerli varlıklarının bulunması gereklidir. Kumar oynama esnasında kumarda kullanılacak olan varlığını ortaya bir yere veya bir kaba koyması esastır. Bu durum, kumarı kazanan kişinin bu malları rahatça almasını sağlamak içindir. Şair; aklını, gönlünü ve canını sevgilisinin kumar tasına bırakmıştır. Kumarda kaybedince bu kıymetli mallar sevgiliye kalmıştır. Zaten âşık tüm varlığını sevgiliye feda eder. Sevgili, âşığın her şeyine sahip olduğundan onunla istediği gibi oynar.

Akl u dil ü cân salalı tâsına nigârûn

Nefsüm kamu varlığını utuzdı kımâra (Kadı Burhaneddin D. G. 1136/3)

"Aklı, gönlü ve canını sevgilinin tasına(eline) bırakalı, nefsim bütün varlığını kumarda ütöldü (Kanar, 2011: 714)."

4.10.2.9. Ramazan ve bayram hilalini gözetleme (Rü'yet-i hilal)

Hicri aylar, ayın şekline göre belirlenir. Ayın hilal evresi yeni ayın başlangıcıdır. Ramazan orucunun başlangıcını tespit etmek için geceleyin yüksek yerlerden hilale bakılır. Hilal görülürse ilan edilir ve sabahleyin oruç başlamış olur. Eğer şevval ayının hilali görüldüyse Ramazan Bayramı başlamış olur. Günümüze hilali gözetleme âdeti bazı Müslüman ülkelerde devam etmektedir. Bu hilali gözetlemek için dam gibi yüksek yerlere çıkılır. Eğer hilal görülürse ilan edilir, herkes birbirine haber verir ya oruca başlanır ya da bitirilir. Bütün şehirde yapılan dedikodu ise hilalin görüldüğünü herkesin birbirine haber vermesidir (Özkan, 2007).

Bâmdan düşdi dilâ taşt-ı meh-i nev bu gice

Güft ü gûy ile pür olsa n'ola şehir ü bâzâr (Bâkî D. K. 25/15)

“Ey gönül! Bu gece yeni ayın leğeni damdan düştü. Şehir ve pazar dedikodu ile dolsa ne olur?”

4.10.2.10. Mahalle ve yolların sulanıp süpürülmesi

Osmanlı toplumunun günlük hayatında ev temizliği kadar evin avlusu, önünden geçen yol, hatta evin yakın çevresinin de süpürülmesi önemli bir yer tutmaktadır. Bu yüzden Divan şiirinde âşık; başta kirpik, alın ve yüz gibi unsurları süpürge yapıp sevgilinin bulunduğu mahalleyi ve yolları temizlemektedir. Bu mekânlar toprak olduğu için temizlemeden önce toz kalkmaması için sulanması ise bir görgü unsuru olmuştur. Böylelikle çevredekiler de rahatsız edilmemiş olur (Sefercioğlu, 2002: 1267). Muhibbî, gözyaşını saka yapmış onunla sevgilinin ikamet mahallinin çevresini sulamakta ve kirpikleri ile süpürmektedir. Mihrî Hatun ise dükkânda çalışan sevgilisine giden yolları gözyaşı ile ıslatıp kirpiği ile süpürmektedir²²³.

Silüp pâk itmek için kûy-ı yârı

Yaşum sakkâ olupdur müje cârûb (Muhibbî D. G. 186/4)

“Yârin semtini silip temizlemek için gözyaşım sucu, kirpiklerim süpürge olmuştur.”

4.10.2.11. Mahallenin sabah vaktinde süpürülmesi

Eğer evin önü temizlenecekse bu işlem genellikle sabahın erken saatlerinde yapılır ve etraf süpürülüp temizlenmiş olarak güne başlangıç yapılır. Hayâlî, sabah güneşinin eline şaşaalı bir süpürge vermiş ve âşığın gözyaşı ile mahalleyi ıslatıp süpürtmektedir.

Cârûb-ı şa 'şa'ayla seher mihri ah kim

Kûyundan ol gülün yaşım armağa saldılar (Hayâlî Bey D. G. 112/3)

“Ah ki sabah güneşi şaşaalı süpürge ile o gülün mahallinde gözyaşımı aramaya saldılar.”

4.10.2.12. Gelinin başına tas takke giymesi

Kına gecesinde, duvağının dik ve düzgün durması için genin başına tasta bir takke giydirilir. Bu gelenek günümüze kadar yaygın bir şekilde uygulanarak gelmiştir. 16. yy. şairi olan Sun'î, zamanının gelin süsleme âdetlerinin bir kısmını kısa mesnevisinin aşağıdaki beytinde ifade etmiştir (Yakar, 2016: 546).

Tuvâg itmişler aña âl vâlâ

Urınmış başına bir tâs takyâ (Gelibolulu Sun'î D. Mesnevi /2)

“Kırmız ipek tülbendi duvak etmişler. Başına tasta bir takke takmış.”

²²³ (Mihrî Hatun D. G. 93/3), (Hayâlî Bey D. Kaside/7), (Prizrenli Şem'i G.66/2).

4.10.2.13. Kına tası

Türk kültürü düğün geleneklerinden biri de gelin ve damada kına yakma geleneğidir. Oğlan evi tarafından kız evine tepside yanan mumlar eşliğinde getirilen kına kız evinde hazırlanır. Kına gelin evinde tas içerisinde hazırlanır ve kadınlar kendi aralarında gelinin el ve ayaklarına kına yakarlar. Bir miktar kına damat için oğlan evine gönderilir (Kazan Nas, 2016: 574). Nev'î, ay hizmetçisine mumlar eşliğinde, gökyüzü tasında şafak kınasını hazırlatmaktadır.

Hinnâ gicesi şem' tutup câriye-i mâh

Tâs-ı felek içre şafak kıldı müheyyâ (Nev'î, K.3/11)

“Ay hizmetçisi, kına gecesi(nde) mum tutup gökyüzü tasında şafak (kınasını) hazırladı.”

4.10.2.14. Damadın serçe parmağına kına yakma

Türk kültürü öğelerinden biri olan kına yakma geleneğidir. Kına; süs için, tedavi amaçlı, kesilecek kurbanlara, askere gidecek gence ve gittiği yere kurban olsun diye geline vb. maksatlarla kına yakılır (Yardımcı, 2008). Kına bir tas içinde su ile karılarak geceleyin hazırlanır. Gece vakti parmaklara, ellere, ayaklara veya başa sürülür. Kına sürülen yerler bez gibi eşyalar ile sabaha dek kapatılır. Sabahleyin kına yakılan yer açılır ve kınanın tutup tutmadığına bakılır bu da kınanın kızıl renginden anlaşılır. Kız evinde hazırlanan kınadan bir kısmı damadın serçe parmağına yakmak üzere oğlan evine gönderilir (Kazan Nas, 2016: 574).

Mesîhî gece semasını, kına tasına; hilal şeklindeki ayı, kına yakılacak serçe parmağa; şafak vaktini kızılığından dolayı kınaya benzetmiştir (Özkan Bahar, 2017: 71). Şafak kınası benzetmesi ile gece yakılan kınanın açılma vaktini ve kınanın kızıl rengini ifade etmiştir. Bu beyitten ay parmağı olarak tek bir parmağa kına yakma ise damadın serçe parmağına kına yakma âdetine bir işaret olabilir (Yardımcı, 2008). Kına yakmanın buradaki amacının süs vermek olduğu anlaşılmaktadır.

Çarh tâs içre şafak hinnâsını hâzırlamış

Virmeg için giceden parmagına zîver hilâl (Mesîhî D. K. 3/4)

“Dünya, hilal parmağına süs vermek için geceden, tas içinde sabah kızılığı kınasını hazırlamış.”

4.10.2.15. Başa Ateş Tası veya Kızdırılmış Leğen Geçirmek

Osmanlı toplumunda var olduğu düşünülen işkencelerden biri de başa kızdırılmış bir tas veya leğen geçirmektir. Bu uygulama bazı beyitlerde kendine yer bulmuştur (Şentürk,

2016: 409). Câfer Çelebi'nin padişah için yazmış olduğu kasidesinde; padişahın halka zulmedenlerin başlarına kızgın leğen, yani ateş tası geçirmekle cezalandırdığına işaret etmiştir(Karavellioğlu, 2015: 47).

Halka gadr eyler diyü devründe her subh âfitâb

Kor 'azâb idüib sipihrün başına kızmış leğen (Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi D. K. 11/37)

“Devrinde halka zulmeder diye Güneş, her sabah; cezalandırıp feleğin başına kızgın leğen kor.”

4.10.3. Çeşitli İnanışlar

4.10.3.1. Nisan ayında yağan ilk yağmurun şifalı olduğuna inanmak

Osmanlı toplum hayatında, bahar bulutundan yağan yağmuru özellikle de şifalı ve her bir tanesi inci kadar kıymetli olduğuna inanılan nisan yağmurunu biriktirmek bir âdet olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Hatta nisan ayında yağan ilk yağmur toplanıp nisan tası ile padişaha sunulmaktadır (Pakalın, 2004: 694). Muhyî, bu temizlik suyunun kabı olan leğeni, parlak bir sarılık ile görünen güneşe; yani altın bir leğene benzetmiştir.²²⁴ Bahar bulutu ise bir ibrik gibi yağmur suyunu altın leğene koymaktadır. Padişah hükmünde olan sevgiliye bahar yağmuru altın leğen içinde sunulmuştur²²⁵. Ayrıca nisan tası ile şifa tasının birçok yönden benzerlikleri bulunmaktadır (Gedük, 2017).

Subh uyanıcak yüzün yumağa bahâr ebri

*Su koyup aña hurşîd **altun legen** olmuştur (Muhyî D. G. 196/5)*

“Sabah uyanınca yüzünü yıkamak için bahar bulutu su koyup güneş ona altın leğen olmuştur.”

4.10.3.2. Geceleyin hastalıkların şiddetlenmesi

Hastaların muska ile iyileşeceği inancı oldukça yaygındır (bk. Muskayı suya koyup hastalara içirmek, maddesi). Bununla beraber hastalıkların gece vakti şiddetlenmesi, Osmanlı toplumunun hastalıkla ilgili diğer bir inancıdır (Özkan, 2007: 435). Aşağıdaki beyitten, tedavi ihtiyacı ve hazırlığı gece başladığından hastalığın da geceleyin şiddetlendiği anlaşılmaktadır.

Nüşa-i mâhı dem-i tebde koyup içmege âb

*Saňa hurşîd-i felek **tâs-ı zer** itdi ihzâr (Nev'i D. K.23/78)*

²²⁴ (Nâbî D. G. 875/3).

²²⁵ (Şâhî D. G. 161/5).

“Sıtma zamanında ay muskasını suya koyup içmeğe, sana feleğin güneşi hazırladı altın tas.”

4.10.3.3. Asılan süpürge'nin nazardan koruyacağına inanmak

Süpürge asılan yerin nazardan korunması inancı, Türk halk kültüründeki inanışlardan biridir (Okuşluk Şenesen, 2011; Lewis, 1973). Aşağıdaki beyitte nazar irişmek tabiri nazar değmek anlamında kullanılmıştır. Bazılarının dikkatli bakışı nazar değmesine sebep olmaktadır. Şair; sevgilisinin yüzüne, başkalarının bakışından toz toprak hükmünde olan nazar değdiğini ve kir bulaştığını ifade etmiştir. Asılmış bir süpürge gibi nazar kirini temizlemek için sevgili, saçının zülfünü yüzüne bırakmış.

Ol nazardan kim irişür hüsnüñe gerd ü gubâr

Pâk itmege anı zülfüñ 'aceb cârûbdur (Dede Ömer Rûşenî D. G. 11/4)

“O bakıştan ki güzelliğine toz toprak erişir. Acaba onları temizlemeye saçının zülfü süpürge midir?”

4.10.3.4. Pişman olup tövbe edenin günahlarının affedileceğine inanmak

Tövbe; geri dönmek, af ve özür dilemek anlamlarını içinde barındırmaktadır. Ulema, tövbenin kabulü için pişmanlık, hatayı terk, hatayı tekrarlamamak ve güzel amel işlemek olarak dört şartı ifade etmişlerdir. Kabul olan tövbenin günahları temizleyeceğine dair birçok hadis ve ayet bulunmaktadır (Topaloğlu, 2012). Süpürge, kirleri pislikleri süpürüp temizlediği gibi süpürgeye benzeyen tövbe de insanın günahlarını süpürür temizler. Nâbî, yaşlandıkça beyazlamış olan sakalını da süpürgeye benzetererek tövbe etmektedir. Önceden yaptığı hatalardan günahlardan pişman olarak yüzünü süpürge gibi pişmanlık zeminine sürer.²²⁶

İtdükçe rûy-mâl zemîn-i nedâmete

Rîş-i sefid-fâm ile cârûb-ı tevbeyüz (Nâbî D. G. 302/4)

“Pişmanlık zeminine yüz sürdükçe, ak renkli sakal ile tövbe süpürgesiyiz.”

4.10.3.5. Şifa tası

Şifa tası geleneğinin, İslamiyet öncesinde bazı örnekleri bilinmektedir. Şifa tası ile hastalara okunmuş su içirmek, Osmanlı toplum hayatındaki halk hekimliğinin bir uygulaması olarak da karşımıza çıkmaktadır²²⁷. Şifa kapları, metalden imal edilir ve içine Kuran'dan bazı ayetler belirli bir sıraya göre yazılır. Suyun tasa doldurulmasından

²²⁶(Nâbî D. G. 62/3).

²²⁷ (Muhibbî D. Tahmis 3537/5).

hastaya içirilmesine kadar birçok kuralı bulunmaktadır (Gedük, 2017). Aşağıdaki beyitte suyun gün doğmadan önce tasa doldurulması ritüeli zikredilmiştir.

Nüşa-i mâhı dem-i tebde koyup içmege âb

Saňa hurşîd-i felek tâs-ı zer itdi ihzâr (Nev'i D. K.23/78)

“Sıtma zamanında ay muskasını suya koyup içmeğe, sana feleğin güneşi hazırladı altın tas.”

4.10.3.6. Güneşin dünyanın etrafında döndüğü inancı

Necâtî, ay ile güneşi, ellerinde tasla dilenen dervişler gibi, yüzü süslü sevgilinin etrafında dönmeye başlayıp devrana girdiklerini söylemiş. Devrana girmek, bir dervişin dinlediği veya gördüğü ilahi bir güzellik/tecellinin cezbelerinden ayağa kalkıp tek ya da diğer sufilerle beraber dönmeye başlamalarını ifade etmektedir (Uludağ, 1994). Devrana başlayan dervişlerin ellerindeki tas, etrafında döndükleri şeyhlerinden himmet beklemeyi temsil etmektedir. Gezen dervişlerin tasla dilenmesi âdetinden yola çıkılan benzetmede bir tasavvuf meclisindeki ritüeller anlatılmaktadır (Özcan, 1994). Diğer taraftan 15. yy’da güneşin de ay gibi dünyanın etrafında döndüğüne inanılmakta olduğu bu beyitten anlaşılmaktadır. Devran, bir dönen bir zikir halkası manasının yanı sıra dünya anlamına da gelmektedir. Dünya’nın yüzü süslenmiştir, güzeldir ve insanı cezbeder. Bu cebeye kapılan ve şekilleri de birer tası andıran ay ve güneş, dünyanın etrafında dönmekte olduğu düşünülmüştür. Hayâlî; güneşi, boynunda tasla mahbubundan ışık dilenen bir dilenciye benzetmiştir²²⁸(bk. Dilenci tası maddesi)

Ruhsârını ârâste görüp meh ü hûrşîd

Deryûze için tâs ile devrâna girerler (Necâtî Beg D. G. 143/4)

“Ay ile güneş, yüzünü süslenmiş görüp dilencilik için dönmeye başlar.”

4.10.3.7. Hamamdan çıkarken ayakları soğuk su ile yıkamak baş ağrısını giderir

“Hamamdan çıkarken ayakları soğuk su ile yıkamak baş ağrısını giderir.” (Ebu Nuaym; Muhtârü'l-Ehâdîs, s.101) hadisi ile bağlantılı olarak Osmanlı toplumunda yıkandıktan sonra ayağa soğuk su dökmek bir âdet hâline gelmiştir. Yahyâ bu âdetin bir kısmını hamam ve gökyüzü benzetmeleri arasında aşağıdaki beytinde ifade etmiştir. Hamam tasviri yaptığı beyitte şair, ay yüzlü güzelin hamamdan çıkarken ayağına su koyması için semanın eline, parlak güneş tasını aldırıştır. Meh; yani ay, hamamda yıkanan güzel yüzlü sevgiliye; felek olan gökyüzü, hamamdaki hizmetçiye; güneş, hamam

²²⁸ (Hayâlî Bey D. K. 5/11).

tasına; güneşin parlaklığı, tas içindeki suya benzetilmiştir. Şafak vaktinde ay kaybolurken güneş gelir. Bu durumu sabahleyin ayın kaybolması, güzelin hamamdan çıkışı ve semada güneşin görünmesini, hamamdan çıkanların ayaklarına su dökmek için gelen hizmetçi ile ilişkilendirmiştir.

Yahyâ su koymagiçün ayagina ol mehün

Gûyâ ki tas idindi felek mihr-i enveri (Şeyhülislâm Yahyâ D. 410/5)

“Yahyâ! Felek, o ayın ayağına su koymak için sanki nurlu güneşi tas yaptı.”

4.10.4. Gündelik Hayat Sahneleri

4.10.4.1. Berber çırağının leğençe tutması

Hazır tıraş köpükleri ve fırçaya sürülüp köpüren tıraş sabunlarından önce tıraşta kullanmak için sabunun suyla köpürtüldüğü küçük kaplara leğençe denmektedir. Leğençe, bir tıraş takımı eşyası olduğundan berber-nâme ve tıraş ile ilgili beyitlerde sıklıkla geçmektedir. Leğençe, tıraş yaparken öncelikle sabunu köpürtmek ve yüzü ve saçı yıkamak için tıraş olan kişinin boynuna dayanak kullanılmaktadır. Bu berber leğençelerini diğer leğenlerden ayıran en büyük özellik ise leğençenin boyna dayanan kenarında içe doğru bir oyuk bulunmasıdır. Tıraş olurken leğençelerin, varsa bir çırak tarafında tutulduğu bilinmektedir²²⁹(Atik Gürbüz, 2012). Nâlişî, 16. yy’da bir berberin çıraklarından birinin leğençe diğerinin ustura ve bileme taşını tutarak yardım etmesi ile yapılan bir tıraşı anlatmıştır. O yüzyılın gündelik hayatını berberlik mesleği ve kullanılan eşyalar açısından şiirine yansıtmıştır.

Ol nev-cevâna oldı mihr ile mâh şâkird

Biri leğençe tutar birisi tîg ü taşı (Nâlişî, Mecmuâ-i Letâif, G. 1150/2)

“O delikanlıya güneş ile ay şakirt oldu. Biri küçük leğen, birisi ustura ve bileme taşını tutar.”

4.10.4.2. Bir şairin gündelik hayatından ümitsizlik kesiti

Ceplerde para taşımak için kullanılan keselerin hilafına tellakların kullanmış oldukları keselerin içi boştur para yoktur²³⁰. Tellak keselerinin içinde para olmamasına dayanarak Nâbî, ümitsizliğini ifade için ümidin cebini boş tellak kesesine benzetmiştir. Çünkü Divan şiiri ıstılahında âşık, maşukuna hiçbir zaman kavuşamaz ve bu konuda her daim ümitsizdir. Nâbî, hamisi olan Musahip Mustafa Paşa’ya intisabıyla divan kâtibi olarak

²²⁹ (Nâlişî, Mecmuâ-i Letâif, G. 1150/2).

²³⁰ (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 822/3), (Nâ’îlî D. K.22/12), (Nef’î D. K.37/36).

görev yapmıştır. Mustafa Paşa'nın vefatından sonra Halep'e taşınmış, burada evlenen ve çocuğu olan şair; Çorlulu Ali Paşa'nın sadarete geçmesi ile maaş kesilmiş ve evini bırakmak zorunda kalmıştır (Bilkan, 2014). Nâbî'nin yaşadıklarının vermiş olduğu sıkıntılı ruh hâlini yansıtan meşhur şiirleri vardır²³¹. Aşağıdaki beyit de buna bir örnektir. Şair, başparmağındaki yüzüğünden başka cebine gümüş para girmediğini fakir hâle düştüğünü aynı zamanda devletin kendine tekrar maaş bağlaması beklentisinden ümidini kestiğini ifade etmiştir. Kendi hayatındaki düştüğü durumu ve beklentilerini şiir ile ifade etmiştir.

Ser-engıştümdeki nâhundan özge nukre girmez hiç

Benüm cîb-i ümîdüm kîse-i dellâke dönmiştür (Nâbî D. G. 66/5)

“Başparmağımdaki tırnaktan başka gümüş para girmez hiç. Benim ümidimin cebi tellağın kesesine dönmüştür.”

4.10.4.3. El yıkamak deyimi ve idarecilerdeki eğlence düşkünlüğü

“El yıkamak” deyimi, bir işten ilgisini kesmek veya el çekmek manasını ifade etmektir (Özyaşamış Şakar, 2021: 131). Âlem ifadesinin dünya manasının yanı sıra eğlence âlemi, zevk ve safâ meclisi manası da vardır. Toplumsal bir sorun olan bürokratların devlet kaynaklarını işret meclislerinde israf etmesidir. Günümüzdeki gazetecilerin ve aydınların toplumu bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma görevini Osmanlı toplum hayatında şairlerin kısmen de olsa üstlendiği yadsınamaz. Nâbî, bu toplumsal sorunu ilan ile sosyal sorumluluğunu yerine getirmiştir. Hizmet için yönetici olmayıp makam sevdası ile devlet kademelerinde yer alan kimselerin zevk ve safada olduklarını ve bu israfı bırakmaları gerektiğini, “âlemden el yumak” deyimi ile anlatmaktadır. Bu şöhretperestlerin makamlarında vazgeçip, örneğin emekli olsalar yine misk sabunu ile gümüş leğen, ibrik gerektiğine; yani devlete yükünün ağır olacağına işaret etmiştir.

Sana ey câh-perest el yumaga 'âlemden

Miski sâbun ile sîmîn legen ibrîk gerek (Nâbî D. G. 418/3)

“Ey makam sevdalısı! Âlemden el yıkamaya(yıkamak için) sana misk sabunu ile gümüş leğen, ibrik gerek.”

²³¹ Bâğ-ı dehrin hem hazanın hem bahârın görmüşüz

Biz neşâtın da gamında rüzgârın görmüşüz (Nâbî. D. G. 319/1)

4.10.4.4. Gündelik hayattaki mahalle baskısına karşı yapılan beddua

İnkisar etmek, beddua etmektir. Bedduanın yapılması, bedduanın yapılmasına sebep olacak bir durumun varlığını göstermektedir. Ayrıca beddua olumsuzluklara karşı daha zayıfların savunmasıdır. Bu durumdan; zâhid ve zâhidin temsil ettiği kişilerin, tutumu ile çevresine zarar verdiği ve toplumda baskın bir güce sahip olduğu anlaşılmaktadır. Vehbî, bir çeşit mahalle baskısını ve toplumsal bir huzursuzluğu bedduası gerçekleşirse, bu bedduayı kendi yaptığını söyleyeceğini ifade etmektedir.

Köhne-ibrik-i vuzû-yı zâhid olsaydı şikest

Derdim ey minâ-şiken bu inkisârımdır benim (Sümbülzâde Vehbî G. 193/7)

“Zâhidin eski abdest ibriği kırılseydi, ‘Ey şarap şişesi! Kıran, benim bu bedduamdır!’ derdim.”

4.10.4.5. İbrîk- sebû kıyasında gözüken 17. yy’da toplumsal değer yargısı

Bu kıyas, bize gösteriyor ki 17. yüzyılda bir kısım insanların sembolü abdest ibriği, bir kısım ise “sebû”dur. Salih ve fasık kelimeleri, dinî değer yargısı olduğundan o zamanda yaşayanların birbirine bakış açısında dinî değerler önemli yer tutmaktadır. Diğer taraftan 17. yüzyılın gündelik hayatında topraktan yapılan sebû ve ibrik kullanımının şiirde kıyasa girecek kadar yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

Sebû-yı meyle ibrik-i vuzû bir hâkdür ammâ

Ne hikmetdür bilinmez biri sâlih biri fâsıkdur (Nâbî D. G. 166/5)

“Şarap testisi ile abdest ibriği aynı topraktandır; ama biri salih biri fasıktır hikmeti nedir bilinmez.”

4.10.4.6. İbrîk bağlamında sultan meclisi ve meclisin eşyaları

Nedîm, sultanı övdüğü beytinde sarayın gündelik hayatından sabahlara kadar devam eden bir eğlence meclisini yazıları ile resmetmiştir²³². Padişahın bulunduğu bu işret meclisinin, gecenin hangi vaktine kadar devam ettiğini, kimlerin olduğunu ne içildiğini ve ne tür eşyalar bulunduğunu anlatmış.

Venüs, Ay ve Güneş üçlüsünün beraber gökyüzünde görünmesi sabah vaktindedir. Hatta güneş doğduktan sonra bir müddet Venüs ve Ay gözükmemektedir. Bu üçlünün, sultanın meclisinde bulunabilmesi de ancak meclisin sabah vaktine kadar devamı ile mümkündür. Mecliste bulunan güneş, padişahı; ay, devlet erkânı, hizmetçileri özellikle

²³² (Nedîm D. K. 4/25).

sakiyi ve Venüs, rakkase, müzisyen veya şairler grubunu temsil ettiğine işaret etmektedir. Ayın hilal vakti bir bardağı doldurmak için eğilmiş bir ibriği andırması muhtemeldir ki bir şarap ibriğini anımsatmakla, sabaha kadar devam eden bir mecliste ne içildiğine gizli bir ima vardır. Yine ibriğin lülesinin hilale benzemesi ibrik-ay teşbihine kuvvet vermektedir. Meclisteki diğer eşya ise micmer; yani buhurdandır. Bu ise meclise güzel kokular yaymasının yanı sıra böyle büyük meclislerin olmazsa olmazı bir süs eşyasıdır. Sabah vaktinde, gecenin soğuğu ile güneşin ısısı buluştuğunda bir buharın çıktığı görülmektedir.

4.10.4.7. Toplumdaki ahlaki yozlaşmanın ifade edilmesi

Osmanlı toplumunda bir kısım zürefa olan havas tabakası konaklar ve saraylarda ve avam tabakası olan halk bağ ve bahçelerde içki meclisleri kuralar ve sabahlara kadar eğlenirler. Zaman zaman bu tarz eğlenceler ulema ve din büyükleri tarafından tenkit edilir ve yöneticileri bazı tedbirler almaya zorlanır (İnalcık, 2015). Nâbî, toplumun sorunlarını ve ahlaki gidişatını önemseyen âlim bir şairdir. Bu olumsuzlukları ilan edip ilgili kimseleri haberdar etmesindeki üslubu dikkat çekmektedir. Şair, yaşadığı dönemde her gece sabahlara kadar devam eden içki âlemlerinin olduğunu ifade etmektedir. Güneşi içki meclisin veya feleğin lambası sanmayın o bir süngerdir, gecede içki âleminin pisliğini temizler. Gece ve gündüzün devrettiği düşünüldüğünde bu içki âlemlerinin sürekli olduğu anlaşılmaktadır. Güneşin çıkması ile içki âlemi bitmektedir. Bu içki âlemleri şair tarafından kiri; yani toplumsal bir problemi ifade etmektedir. Bu toplumun ahlakındaki olumsuzluğu kimseyi rencide etmeden Divan şiirinin kuralları içinde ilan etmiş ve sosyal sorumluluğunu yerine getirmiştir. Bu ahlaki yozlaşmanın temizlenebileceğine güneş-sünger benzetmesi ile işaret etmiştir.

Felegün sanma ki hurşîd ziyâ-güsteridür

*‘Alemün çirk-i şebîn silmek için **süngeridür** (Nâbî D. G. 92/1)*

“Sanma ki güneş, semanın ışık yayıp aydınlatandır. (İçki) âlemin(in) gecesinin kirini silmek için (bir) süngerdir.”

4.10.4.8. Tövbenin temsilcisi olan ibrik ve leğen takımı

15. yy. şairi olarak kabul edilen Mesîhî, Necâtî’den sonra Bâkî’den önce döneminin önemli şairlerinden birisidir. Aynı zamanda bir hattat olan şair, Sadrazam Hadım Ali Paşa’nın bir süre kâtipliğini de yapmıştır. Derbeder ve içki müptelası olmasından dolayı eli kalem tutmaz hâle gelmiş, vazifesinde durmaz ve ne zaman aransa meyhanelerden

çıktığından ve gözden düşmüştür (İpekten, 1996). Hamisi olan paşanın ölümünden sonra perişan olmuş. Bu dönemde yazdığı bazı şiirleri ile devlet erkânının ilgisini çekip yeni birtakım menfaatler elde etmeye çalışmıştır (Mengi, 2011). Şiiri kadar sarhoşluğu ile de tanınan Mesîhî, vazifesinden azledildiği ve ihtiyaçlarını karşılayamaz hâle geldiğinden bu durumdan kurtulmak istemektedir. İçki âlemlerinden el yıkayacağını; yani bırakacağını aşağıdaki beyitten sonra gelen bir diğer beyti ile haber salmıştır. İbrik ve leğen ile el yıkaması ise bir tövbe ritüelini ifade etmektedir. Bu çabaların sonucunda yeni bir hami bulamayan şairin yapmayı düşündüğü tövbesini gerçekleştiremediği değerlendirilebilir. (Şentürk ve Kartal, 2017). İbrik ve leğen ikilisi beyitlerde sıklıkla beraber geçmektedir. Bu ikili birbirinin tamamlayıcısı bir el yüz yıkama ve abdest takımını oluşturmaktadır²³³. Şair bu beyit ile kendi gündelik hayatındaki durumunu göz önüne sermektedir.

Ey Mesîhî ben eger el yur isem 'âlemden

Afitâbum ola hurşîd felek hem legenüm (Mesîhî D. G. 153/6)

“Ey Mesîhî! Eğer âlemden el yıkar isem ben, güneş ibriğim bir de felek leğenim olsun.”

²³³ (Zâtî D. K. 44/3), (Zâtî D. K. 36/38), (Nâbî D. G. 418/3).

5. BÖLÜM

MUTFAK EŞYALARI

And'ın (2011: 163), Moryson'dan Türk mutfağı levazımatıyla ilgili aktardığı bilgilerde, *“Türklerin ev eşyaları pek fazla olmayıp eski bir tencere, tahta bir kaşık, tahta veya deriden bir su kabı, bir şilte, bir yorgan, bir kerevet ve üzerinde yemek yemek için bir sini yeterliydi. Mutfakta aşçılara ve bulaşıkçılara da pek gereksinim yoktu.”* ifadeleri bulunmaktadır. Saray ve konakları hariç tutacak olursak Türk evlerinin mutfağında kullanılan eşyalar sayıca az ve bu eşyaların nitelikçe basit ve eski olduğu yargısına ulaşılabilir. Diğer taraftan Divan şiirinin saray ve konaklar çevresinde geniş hayat bulduğu düşünüldüğünde bu şiirin içerisinde saray ve konaklara da ait eşyaların bulunacağı muhakkaktır. Mutfak levazımatı tabiri; mutfakta kullanılan tabak, çanak, kâse, kaşık, kepçe, tuzluk, fincan, elek ve kazan gibi eşyaları ifade etmektedir. Bu levazımatın mutfaktaki düzeni ve kullanımı, Osmanlı toplumunda saray ve konaklarında hizmetçiler tarafından yapılırken toplumun diğer kesiminde genellikle ev hanımları tarafından yapılmaktadır (Kut, 2021: 171). Yemek ikram edilen tabakların kalitesine göre misafire verilen değer gösterilmektedir. Birçok yabancı elçi Osmanlı saray mutfağının eşyalarına olan hayranlıklarını gizleyememişlerdir. Saray mutfaklarında; yakut, mercan, altın ve gümüş gibi değerli taş ve madenlerle kaplı tabak ve çanaklar, nefes taşından oyulmuş bardaklar ve Çin'de imal edilmiş süslü porselen kâseler yemek servisinde kullanılmaktadır. Çin'den getirilen bu porselen kâseler muhtelif zamanlarda önemli kişilere kıymetli bir hediye olarak da verilmektedir (Közleme, 2012: 197).

5.1. ÇANAK

Pişirilmiş topraktan imal edilen çanak, basit ve yayvan bir kaptır. Çanak çömlek ikilemesi ile de çeşitli mutfak kaplarını ifade etmektedir. Hazef de topraktan yapılmış bir çanak manasında kullanılmaktadır. Çanak, topraktan imal edildiği için diğer kaplara göre daha değersizdir.

5.1.1. Aş Kabı

Âşık Çelebi, çanağın temel işlevlerinden biri olan yemek kabı olarak kullanımını, aşağıdaki beytinde beyan etmiştir. Şair; kasidesini sunmuş olduğu padişahın, raiyetine

verdiği bir kap yemeğin zehir ile karışık olamayacağını veya olmaması gerektiğini padişahıtan istemektedir.

Virilse bir çanak aş ola zehr ile mahlût

Sunulsa bir kadeh âb ola çoğı hûn-ı ciğer (Âşık Çelebi D. K. 14/154)

“Bir çanak aş verilse zehir ile karışık mı acaba? Bir kadeh su sunulsa çoğı ciğer kanı mı acaba?”

5.1.2. Ay Çanağı

Şeyh Gâlib, hem Leylâ ile Mecnûn hikâyesindeki Mecnûn’un, hayrına yemek dağıtan Leylâ’ya çanağını uzatmasına telmih etmekte hem de çanak ile dilencilik yapma âdetine işaret etmektedir. Diğer taraftan şair, sabah vaktini de tarif etmektedir. Yeni ay, bir çanak görüntüsündedir. Sabah vaktinde ay ve güneş gökyüzünde beraber görülebildiğinden; hilal, Mecnûn gibi elinde çanağı ile güneş denizinin düğününe dilencilik yapmaya gider. Bu beyitten düğünlerde dağıtılan yiyeceklerden dilencilerin de davetliler gibi istifade edebildiği anlaşılmaktadır. “Güneş denizinin düğünü”nden, sevgilinin hayrına yemek dağıttığı bir etkinlik anlaşılmaktadır.

Deryûze-i arûsî-i deryâ-yı mihrine

Mecnûn mâh-ı nev gelir elde çanağı var (Şeyh Gâlib D. 60/15)

“Mecnûn, yeni ay (gibi) elde çanağıyla, güneş denizinin düğününün dilenciliğine gelir.”

5.1.3. Çini Çanağı

Çini tabiri Çin’e nispet edilen demektir. Günümüzde kullanılan en temel anlamı ise “kâşî” olarak porselenden imal edildiğini ve mavi renk ağırlıklı bir levhayı ifade etmektedir. Çini’nin Divan şiirinde mutfakta kullanılan süslü bir kabı ifade etmesi de manalarından biridir (Şentürk, 2017: 560). Zâtî, kat kat felekler ile gökyüzü tabaklarını sevgilinin mutfağında üst üste dizilmiş çini tabaklarına benzetmiş. Çini tabağı ile felek arasındaki bu benzetme; mavi renklilik, süslülük, dairesellik, kat kat ve üst üste olma yönleriyle yapılmıştır. Memduhun övgü ve yüceliği ifade etmekte olan bu beyitten anlaşılıyor ki 16. yy’da bazı devlet erkanının mutfaklarında porselenden imal süslü çini tabakları kullanılmaktadır.

Sa’y eyledi döne döne kat kat bu felekler

Olmağa seniñ matbahuñuñ çini çanağı (Zâtî D. K. 68/33)

“Bu felekler kat kat dönerek senin mutfağının çini çanağı olmaya çabaladı.”

5.1.4. Er Çanağı

Er çanağı, dilenci tası ve derviş keşkölü gibi tabirler; dilencilik yaparak halktan toplanan yardımın konulduğu kabı ifade etmektedir²³⁴. Muhyî; göz çanağını, çok gözyaşı üreten bereketli bir dilenci çanağına benzetmiştir. Göz bir sucu gibi bu göz çanağından oluşan gözyaşlarını bitirememekte; çünkü âşık daima çektiği aşk ve ayrılık acısından göz çanağında gözyaşı üretmektedir. Şair, er çanağı ile yardım toplama veya dilenme âdetine işaret etmiştir (bk. Dilenci Tası maddesi).

Sakka-yı dîde eşkümi tañ mı düketmese

*Çeşmüm kabağı pür-bereket **er çanağıdır** (Muhyî D. G. 234/8)*

“Göz sucusu, gözyaşımı tüketmese ayıp mı? Gözümün kapağı bereket dolu er çanağıdır.”

5.1.5. Hazef

Hazef, topraktan yapılan bir tür çanakdır (Devvellioglu, 2013: 402). Şair; minnet etmeden elde edebileceği için şarap tortusu dolu bir çanağı; şarabı bulan, kadehle meşhur olmuş ve büyük bir padişah olan Cemşîd’in kadehinden üstün tutmaktadır (Pala; 2013: 87). Hayâlî, minnet altına girmeden, zühd ile yaşamının değerini ifade etmektedir.

Bî-minnet olsa yeg durur Cemşîd camından bana

*Kûy-ı hârâbat içre bir dürd ile alûde **hazef** (Hayâlî D. G. 241/4)*

“Meyhanede tortuyla karışık bir çanak bana minnetsiz (verilse) olsa, Cemşid(in) kadehinden daha iyidir.”

5.1.6. Mecnûn’un Çanağı

Birgün Leylâ, hayır amacıyla halka yemek dağıtmaktadır. Yemek almak için elinde çanağı ile sıraya giren Mecnûn, çanağını Leylâ’ya uzatınca Leylâ da kepçeyi Mecnûn’un çanağına vurarak kırar (bk. Mecnûn’un kâsesini kırmak maddesi). Güvâhi bu durumu Pend-nâmesinde hikâye ederek Leylâ’nın, Mecnûn’un uzattığı çanağı kırmasını iki sebebe bağlamıştır: Birincisi, Mecnûn’un yemek yiyerek dünyaya meyletmemesini istediği içindir; çünkü gam, ona yiyecek olarak yeterlidir. Diğer ise Mecnûn’un, sıraya girerek kendini başkalarıyla bir tutmasını istemediği içindir; çünkü

²³⁴ (Nâbî D. G. 742/7).

Leylâ kendini Mecnûn'dan ayrı görmek istememektedir (Zülfe, 2009: 83; Çetindağ, 2015: 179). Hayâlî; Leylâ'nın Mecnûn'un çanağını kırmasını Mecnûn için güzel bir izzet olarak ifade etmiştir²³⁵. Diğer taraftan Mecnûn'un çanağı; er çanağı, dilenci tası ve derviş keşkülü gibi tabirler ile yakın manaları da ifade etmektedir.

Zihî izzet bu kim Leylâ safâ-yi hân-ı hüsn etse

Şikest olan arada hasta Mecnûn'un çanağıdır (Hayâlî Bey D. G. 176/4)

“Leylâ güzellik sofrasını açsa bu ne şereftir ki, arada kırılan hasta Mecnûn'un çanağıdır.”

Nev'i, Leylâ'nın Mecnûn'un çanağını kırmasına sebep olarak aynı kâseye beraber el sokup beraber yemek yemek olduğunu ifade etmiştir.

Sımadan kâse-i Mecnûnı meger Leylânun

Garazı sunmag idi Kays ile bir kâseye dest (Nev'i D. G.33/2)

“Meğer Leylâ'nın Mecnûn'un kâsesini kırmaktaki gayesi, Kays ile beraber bir kâseye el uzatmak idi.”

5.1.7. Kal'î Çanağı

Kal', bir şeyi kökünden söküp çıkarmaktır. “kal’-i esnan” tabiri ise dişleri sökmektir. Osmanlı'da berberlerin aynı zamanda dişçilik yaptığı da bilinmektedir. Bu berberlerin kullandığı gereçlerden birisi de sabun tası veya sabun leğenidir ki müşterinin boynuna sığabilecek bir oyukluğu vardır (Atik Gürbüz, 2012: 250). Hem kal' kelimesinin manası hem de esas mesleğinin yanı sıra dişçilik de yapanların kullandığı sabun tasının şekli ve kullanımı göz önünde bulundurulduğunda; aşağıdaki beyitte geçen “kal'î çanağı” tabiriyle bir dişçi çanağının kastedilmesi muhtemeldir. Hamdî, bir kadehten içme işlemi yapılırken kadehin eğilmesini, kal'î çanağının kullanılırken ağzının eğilmesine benzetmiştir. Geniş ağızlı olan bu çanak diş çekimi sırasında kişinin boyun veya ağzının altına, eğilerek yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

Her sâgar-ı zerrîn ki bu dem la'lüni gördi

Kal'î çanağı gibi ana agzı eğildi (Hamdullah Hamdi D. G. 172/2)

“Her altın kadeh ki bu zamanda dudağını gördüğünde kal çanağı gibi ona ağzı eğildi.”

²³⁵ (Muhibbî D.G. 2396/5), (Muhibbî D. G. 427/2), (Güvâhî: Pend-nâme: 1235-1246. b.), (Hüdâyî D.G.041/5), (Ahmed Paşa D. G. 172/1).

5.1.8. Çanak Çanak Kan İçmek

Birine insafsızca kötülük yapmak, zahmet vermek ve birine öfke, kin ve nefret duymak “kan içmek” deyimini ile ifade edilmiştir²³⁶ (Özyaşamış Şakar, 2021: 188). Vehbî, sevgilinin gözünün, âşığın gönlünün kanını çanak çanak içtiğini; yani âşığa kötülük yapıp zahmet çektiğini ifade etmiştir. Âşığın gönül kanını içmek, misafir kanı içmek ile ifade edilmiştir (Pala, 2013: 316).

Çeşm-i siyâh-kâsesi hûn-ı dili hemân

*Mihmân kanı gibi içermiş **çanak çanak** (Sümbülzâde Vehbî D. G.159/3)*

“Siyah kâse (gibi) gözü, gönül kanını misafir kanı gibi çanak çanak hemen içermiş.”

5.1.9. İçki İçilen Köhne Çanak

Şair; çanağı, içki kadehi yerinde kullanmıştır. Çanağın bir özelliği de eskimiş olmasıdır. Kadeh gibi içki kapları ile kıyaslandığında çanak daha kıymetsizdir. Ayrıca Osmanlı toplumunda eski çanakların yaygın olarak kullanıldığına da bir işarettir (And, 2011: 163).

*Mey içüp **köhne çanaklarla** safâlar süreyin*

Her birin kendüme âyine-i idrâk ideyin (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 1159/2)

“Eskimiş çanaklarla içki içip safalar süreyim. Her birini kendime anlayış aynası yapayım.”

5.1.10. Lale / Gonca Çanağı

Lale şekil itibariyle çanağa ve kadehe benzetilen çiçeklerden biridir. Açmış hâliyle çanağa benzeyen lale, şiirde hem Allah’ı hem de sevgiliyi temsil etmekle beraber kırmızı rengiyle de sevgilinin kan içici olma özelliği ile ilişki kurulmaktadır²³⁷. Hayâlî, aşağıdaki beytinde; Ferhâd ile Şîrîn hikâyesine telmihte bulunarak Ferhâd’ın ölümünün kanlı bir şekilde olduğunu, Bîsütûn Dağı’na kanal kazmak için gayretle çalıştığını, böyle olduğu hâlde laleye benzetilen Şîrîn’in bile Ferhâd’ın çanak çanak kanını içtiğini belirtmekte olup şair, bu duruma anlam verememektedir. Şair, sevgilinin vefasızlığına işaret etmiştir. Beyitte gonca da çanağa benzetilmiş ve kendi çanağı ile içki içtiği ifade edilmiştir²³⁸.

²³⁶(Necâtî Beg D. G. 281 /2), (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 693/2),

²³⁷(Zâtî D. G. 674/4).

²³⁸(Mesîhî D. G. 209/7).

Ferhât Bîsutunda ne eksiklik etti kim

*Her lâle dahi kanını içer **çanak çanak** (Hayâlî Bey D. G. 252/2)*

“Ferhâd, Bîsütûn Dağı’nda ne eksiklik etti ki(de), her lale dahi çanak çanak kanını içer.” Muhibbî; âşıkların gözlerinden akıttığı gönül kanını, şekli çanağa ve kırmızı rengiyle kana benzeyen lalelerin içtiğini ifade etmekte. Bu durum ise sevgililerin, âşıkların kanını içtiğini ve onlara çok çileler çektiğini hatta onları acıdan öldürdüğüne işaret etmektedir.

Gözden akıtdı hûn-ı dili yire ehl-i ‘ışk

*İçdi o kanı lâleler ol dem **çanak çanak** (Muhibbî D. G.1647/2)*

“Aşk ehli gözden gönül kanını yere akıttı. Laleler o zaman o kanı çanak çanak içtiler.”

5.1.11. Süsenin Çini Çanağı

Süsen; laleye benzeyen, kadehi ve çanağı andıran bir çiçektir. Farklı renkleri olan süsen çiçeğinin renklerinden biri de yeşile çalan mavi olan “çini”dir. Zâtî, gece vaktinde süsen çiçeğinin çanağında oluşan çiğ tanelerinin güneşin çıkması ile buharlaşmasını tasvir etmektedir. Bu beyitten çini çanaklarının, bir şeyler içmek için de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca şair; güneşe benzettiği memdûhunun, keyif verici bir şeyler içse ayıplanmayacağına işaret etmiştir.

*Süseniñ **çinî çanağında** şarâb-ı şebnemi*

Çekdi zerrîn câmla germ olsa tañ mı âftâb (Zâtî D. K. 19/15)

“Süsen çiçeğinin çini çanağındaki çiy şarabını altın camla çekti. Güneş, hararet olsa ayıplanır mı?”

5.2. TABAK

Tabak; içerisinde yemek, içmek veya taşımak amaçlı kullanılan yayvan bir kaptır. Tabakların temel işlevleri sofralarda; yemek, meyve, sebze, çerez ve içecek kabı olarak kullanılmalarıdır²³⁹. Beyitlerde toplumun yüksek bir zümresinin kullandığı, altından, gümüşten, cevherlerden ve çiniden imal edilen tabakların olduğu anlaşılmaktadır. Tabaklar, inci ve değerli mücevherler saçmak için saç tabağı olarak da kullanılmaktadır²⁴⁰. Bu saç tabakları bazen de nurdan oluşmakta veya nur saçmaktadır²⁴¹.

²³⁹ (Kadı Burhaneddin D. G. 1011/1), (Kadı Burhaneddin D. G. 1035/7), (Azmi-zâde Hâletî D. K. 3/38).

²⁴⁰ (Nef’î D. K. 34/39), (Gelibolulu Mustafa Ali D. Mersiye Berây-ı Merhûm Sultân Süleymân V/6).

²⁴¹ (Necâtî Beg D. G. 273/5), (Nev’î-zâde Atâyî D. K. 6/16), (Gelibolulu Sun’î D. G. 157/3).

5.2.1. Altın Tabak

Altın tabak, beyitlerde renk ve şekil yönüyle güneşe benzetilmiştir. Sultanın ayağına inci saçma geleneğinde, saçılan incilerin veya mücevherlerin kabı da altın tabaklardır. Göz çukurları ve şarap kadehleri de altın tabaklara benzetilmiştir²⁴². Şiirde altından tabakların kullanılması; sultanın, sevgilinin veya memdûhun kıymetine ve yüceliğine işaret etmektedir. Sevgiliye sunulanların kıymetli bir kap ile takdimi önem arz etmektedir²⁴³. Zâtî, güneşin batışını tasvir ettiği beytinde, içi kırmızı şarap dolu altın tabağın yere düşmesi ile güneşin batmasına ve bu kırmızı şarabın dökülmesiyle gökyüzü ufkundaki gün batımı kızılığına işaret etmiştir. Bâkî, Sultan II. Selim’e yazmış olduğu kasidesinin dua bölümünde, seher vaktindeki gün doğumu zamanını tasvir ettiği beytinde güneşin altın tabak ile padişahın ayağını bastığı zümrüt meydana mücevher saçmasını talep etmektedir. Zira şair, bu ifadelerle padişahı övmektedir.

*Yire düşmüşdi anuñ döşündeki **zerrîn tabak***

Eylemişdi dâmenin pür-râh-ı ahmer âsmân (Zâtî D. K. 24/6)

“Onun göğsündeki altın tabak yere düşmüştü. Asuman, eteğini tamamen kırmızı şarap yapmıştı.”

Her seher sahn-ı zümürüd-gûn-ı gerdûn üstine

*Âfitâb **altun tabakdan** tâ ola gevher-feşân (Bâkî D. K. 22/34)*

“Her sabah semanın zümrüt renkli meydanı üstüne güneş altın tabaktan ta mücevher saçan ola.”

5.2.2. Ay Tabağı

Tâcî-zâde Ca‘fer Çelebi; gökyüzünü bir sofraya, gökteki Ay’ı bu sofradaki bir tabağa, salkım şeklinde gözüken Ülker takımyıldızını bir salkım üzüme benzetmiştir²⁴⁴. Şair, memdûhunun yüceliğini ifade etmek için, gökyüzü sofrasındaki ay tabağının içini Ülker takımyıldızının üzüm salkımını ile doldurur.

*Kibriyânun sofrasında bir **tabak** engûr olur*

Her kaçan kim mâh ile gökde kırân eyler Peren (Tâcî-zâde Ca‘fer Çelebi D. K.11/38)

²⁴² (Kadı Burhaneddin D. G. 542/4).

²⁴³ (Kadı Burhaneddin D. G. 1122/2), (Kadı Burhaneddin D. G. 863/2), (Azmî-zâde Hâletî D. K. 1/3).

²⁴⁴ (Azmî-zâde Hâletî D. K. 31/18).

“He ne vakit ki gökyüzünde Ay ile Ülker takımyıldızı yakınlaşır, büyük zatın sofrasında bir tabak üzüm olur.”

5.2.3. Çerez / Meze Tabağı

Şeyhî, gece gökyüzünde görünen Venüs, Ay ve Ülker takımyıldızı ile içki meclisi ve bu meclisin unsurları arasında benzerlik kurarak tasvirler yapmıştır. Gece görünen gökyüzü, içerisinde birçok unsuru bulundurması ve içki meclislerinin gece teşkil edilmesi yönüyle içki meclisine benzetilmiştir. Ay şekil yönüyle bir şarap kadehine, Venüs de çalgıcıya benzetilmiştir. Ülker takımyıldızı; bir hizmetçiye veya bir üzüm salkımına ve çerez tanelerine benzemesi yönüyle mezeye benzetilmiştir. Bu mezeler ise yine bir kadın adını çağrıştıran Pervin (Ülker takımyıldızı) ile tabağa dizilmektedir. Ülker takımyıldızının bulunduğu felek, bir tabağa ve bu meze tabağının içinde muhtelif yıldızlar birer çerez olarak bulunmaktadır²⁴⁵. “Pervîn tabakda” tabiri ile Ülker takımyıldızının kendisinin de meze tabağındaki çerezler olduğuna işaret edilmektedir.

Yâ meclis-i şarâbdur ay anda câm-ı mey

*Pervîn **tabakda** nukl düzer zühre sâz-ı çeng (Şeyhî D. K. 6/3)*

“Ey! İçki meclisidir; Ay onda şarap kadehi(dir). Ülker takımyıldızı tabağa çerez dizer. Venüs, çenk (çalgısı) sazı(dır).”

Vehbî, içi çerezlerle dolu tabakları içki meclisinin alışlagelmiş unsularından biri olduğunu aşağıdaki beyti ile ifade etmiştir:

Nukl olsa bezm-i meyde leb-â-leb tabak tabak

Bûs etmege arar yine cânım tudak tudak (Sümbülzâde Vehbî D. G. 159/1)

“İçki meclisinde ağzına kadar dolu tabak tabak çerez olsa, canım öpmeye yine dudak dudak arar.”

5.2.4. Çini Tabak

Çini, ağırlıklı olarak yeşile çalan mavi renk kullanılan ve Çin’e atfedilen bir süsleme usulü veya bu usul ile süslenmiş porselen tabaklardır (bk. Çini Çanağı maddesi). Tabaka tabaka olarak düşünülen felekler, maviye yakın rengi ile çini tabağa benzetilmiştir²⁴⁶. Eğlence meclislerindeki sofralarda çini süslü tabaklarla nar, elma ve ayva gibi meyve tabakları dizilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca beyitte geçen ay, güneş ve yıldızlar;

²⁴⁵ (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 644/1).

²⁴⁶ (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 659/3), (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 1105/5), (Enverî D. G. 202/2).

saki, sevgili, padişah, şairler ve o memleketin ileri gelenlerini temsil etmekle beraber bu kişiler, eğlence meclislerin müdavimleridir. Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, sarı renkli nergisi çini tabağa benzetmiş. Birçok renkte bulunan ve görünümü tabak şeklinde olan nergis çiçeğinin dışının sarı içinin beyaz renkli olması da özelliklerinden biridir. Şair; bu çininin, üzerinde beyaz veya sarı renklerin bulunduğunu ve kırılğan olduğunu ifade etmiştir.

Çini tâbakda çarh meh ü mihr ü encümi

Bu bezme dizdi sib ü bih ü dâne-i enâr (Necâtî Beg D., K 6/19)

“Felek; ayı, güneşi ve yıldızları çini tabaklarda elma, ayva ve nar taneleri (gibi) bu meclise dizdi.”

Gülşeni seyr ide-varsan götürür mâ-hazarı

Nâzûk ak çînî tabaklarla muza'fer nergis (Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi D. K.28/44)

“Gül bahçesini seyretsen, sarı renkli nergis hazırda ne varsa nazik beyaz çini tabaklarla getirir.”

5.2.5. Felek Tabak / Seb'i-Tabak / Nüh Tabak

Yedi tabak²⁴⁷, dokuz tabak, sipihrin tabakları ve felek tabakları gibi ifadeler kat kat olduğu düşünülen gökyüzü katmanları veya tabakalarıdır. Yedi veya dokuz olarak düşünülen bu gökyüzü katmanları, Dünyadan bakıldığına ters dönmüş bir tabağı çağrıştırmamasından dolayı sofrta tabaklarına benzetilmiştir²⁴⁸.

“Batlamyos sisteminden çıkarılan bir düşünüşe göre dünya kâinatın merkezidir. Dünyayı dokuz felek çevreler. Bunlar, iç içe geçmiş şekilde soğan zarı gibi dünyayı çevrelemişlerdir ve dünya göğünden başlamak üzere yedi tanesi yedi gezegenin feleğidir. Birinci felekte Ay olmak üzere sırasıyla Utarid, Zühre, Şems (Güneş), Mirrih (Merih), Müşteri, Zühal gezegenleri bulunur. Sekizinci felek sabit yıldızlar ve burçlar feleğidir. Dokuzuncusu da cisimden arınmış olan ve bütün felekleri saran en büyük; en yüksek felektir ki felek-i atlas (atlas feleği), felek-i a'zam (en büyük felek) adıyla anılır. Hükemâ felsefesine göre sekizinci feleğe Kürsî, dokuzuncuya da Arş denir. Atlas feleği yirmi dört saatte bir devrini tamamlar. Bu devir (dönüş) doğudan batıya doğru olup, diğer felekleri de

²⁴⁷ (Nev'î-zâde Atâyî D. K. 6/13), (Nev'î-zâde Atâyî D. K. 6/60).

²⁴⁸ (Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi D. K. 20/11), (Şeyh Gâlib D. Mesneviler 1/14).

döndürür. Diğer feleklerin iki türlü hareketi vardır. Biri Atlas feleğiyle birlikte doğudan batıya, diğeri de bunun aksi olarak batıdan doğuyadır. Atlas feleği dönerken diğerlerini de kendi istikametinde dönmeye zorlar. Bu dönüş büyük bir özellik taşır. Kendi istikameti dışında dönüşe zorlanan sekiz felek, insanların tâlihleri, refah ve mutlulukları üzerinde değişken ve aksi durumlar ortaya koyar. İşte bu felekler üzerine etmenin nedeni budur. “Kahpe felek, dönele felek” gibi şikayetlerin aslı da dokuzuncu felek olan Atlas feleğinin ters dönüşü sebebiyledir (Pala, 2013:149).

Feleğin bu tabakları beyitlerde; içki meclislerindeki meze tabakları, hünerini gösteren bir kâse-bazın elindeki tabaklar ²⁴⁹ve inci doldurulmuş tabaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesîhî; bahar tasviri yaptığı kasidesinde, felek tabakları içindeki incilerin gözyaşı gibi yere düşmesiyle yağmur yağmasını hayalimize çağrıştırmaktadır²⁵⁰. Ayrıca bahar yağmurunun tanelerini yutan istiridye gibi deniz canlılarının içinde inci oluşumunu telmih etmektedir.

Añ ol günü ki yire düşe eşk-i çeşm gibi

Felek tabakları içindeki ‘ukûd-ı le’âl (Mesîhî D. K. 9/18)

“Hatırla o günü ki gözyaşı gibi yere düşe, felek tabaklarındaki inci gerdanlıklar.”

Gelibolulu Mustafa Ali; içki meclisi tasviri yaptığı beytinde, zamanının anlayışına göre dokuz kat olduğu düşünülen gökyüzünü, içi meze dolu dokuz tabak olarak tasvir etmektedir²⁵¹. Bu içi çerez dolu dokuz tabağın “devran” ile sunumu yaptırılmıştır. Devran, dönerek hizmet eden bir sakiyi gözümüzde canlandırmak içindir. Saki; dağıttığı bir kadeh içkiyle, içenlerin alnını tere boğmuştur. Eğlence meclisi efradının, sakiden ve ortamdan etkilendiğine işaret edilmektedir.

Devrân o dem ki nukl ile ‘arz itdi nüh tabak

Kıldı cebini gark-ı ‘arak bir kadeh ‘arak (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 644/1)

“O vakit ki dönen(saki) çerez ile (dolu) dokuz tabak sundu. Bir kadeh içki, alnını tere boğdu.”

²⁴⁹ (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 659/3).

²⁵⁰ (Mesîhî D. Müfred 7).

²⁵¹ (Nev’î-zâde Atâyî D. K. 215/2), (Nef’î D. K. 58/3).

5.2.6. Gül Tabağı

Gül, şekil yönüyle şairler tarafından tabağa benzetilmiştir. Sun’i nurdan yapılmış olan gül tabaklarının içlerinin lütuf ve nimetlerle dolu olduğunu ifade eder²⁵². Muhibbî, bahar mevsiminde bir bağda Allah’ın yaratmış olduğu güzelliklerden birinin de gülden tabaklar olduğunu ifade etmiştir. Rûhî ise baharı zengin bir efendiye benzettiği beytinde gül tabakalarını inci gibi çiy taneleri doldurup etrafa saçtırır²⁵³ (Onay, 2013: 354). Ayrıca “gül tabak” tabiri ile gülün yapraklarının katmanlarına ve tabakalarına da işaret edilmiştir²⁵⁴. Diğer taraftan nergis de tabağa benzetilen çiçeklerden biridir²⁵⁵.

*Hân-ı rahmetle tolı her **gül tabakdur** nûrdan*

Hamdüli’llâh şimdi zayf-ı Kirdgâr oldum yine (Gelibolulu Sun’i D. G. 157/3)

“Her gül, rahmetin nimetleriyle dolu nurdan tabaktır. Şimdi Allah’a hamdolsun, yine Tanrı misafiri oldum.”

Bâğa var eyle nazar her bir şecerden ‘ibret al

*Gör neler halk eylemişdür gösterür **gülden tabak** (Muhibbî D. G. 1616/4)*

“Bağ git bak her bir ağaçtan ibret al. Neler yaratmış gör, gülden tabak gösterir.”

5.2.7. Gümüş Tabak

Bâkî, bir gül bahçesinde kurulmuş olan ziyafet sofrasını tasvir ettiği beyitte: şirinlik sofrasındaki gümüş tabak ile gül bahçesindeki açılmış bir beyaz gül arasında benzerlik ilişkisi kurmuştur. Gümüş tabak ve açılmış bir beyaz gül, renk yönüyle birbirine benzemekte ve bir güzeli temsil etmektedir. Bu beyitten şairin zamanında yüksek mevkilerdeki bazı kimselerin sofralarında gümüş tabak kullanıldığı da anlaşılır²⁵⁶.

*Meger hân-ı melâhatde **gümişden bir tabakdur** ol*

Açılmış ak güldür yâ letâfet gülsitânında (Bâkî D. G. 448/3)

“Hâlbuki o, şirinlik sofrasında gümüşten bir tabaktır. Yâ! güzellik gülistanında açılmış ak güldür, (o).”

²⁵²(Âşık Çelebi D. Terkib-i bend 9/9).

²⁵³(Nev’î-zâde Atâyî D. K. 3/5).

²⁵⁴(Muhibbî D. G. 1647/3).

²⁵⁵(Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi D. K. 28/29).

²⁵⁶(Nev’î-zâde Atâyî D. K. 215/2), (Fuzûlî D. G. 154 /3).

5.2.8. Güneş Tabağı

Nev'î-zâde Atâyî, Güneş ve Ay'ı şahın meclisinde çerez dolu iki gümüş tabağa benzetmiştir. Güneş bazen altın bazen de gümüş tabağa benzetilmiştir²⁵⁷. İleri gelen kimselerin işret meclislerinde çerezler, gümüş tabaklar ile sofralarda sunulduğu anlaşılmaktadır.

Bezmüñde şehâ nukle iki sîm-tabakdur

Ay ile güneş çarh-ı nüh-atbâk arasında (Nev'î-zâde Atâyî D. K. 215/2)

“Ey şah! (Senin) meclisinde çerez, iki gümüş tabaktır. Ay ile Güneş dokuz tabaka felek arasında.”

5.2.9. Göz Tabağı

Muhibbî, padişahın ayağına inci saçma geleneği de ifade ettiği beytinde gözlerini iki tabağa benzetmiştir. Bu tabakları ise kıymetli mücevherler ve ben ile doldurmuştur²⁵⁸.

İy güzeller şahı pâyuña senüñ îsâr için

La 'l-ile ben hâzır itdüm iki çeşmümden tabak (Muhibbî D. G. 1593/3)

“Ey, güzeller şahı! Senin ayağına saçmak için iki gözümünden tabak (ile) dudak ve ben hazırladım.”

5.2.10. Kâğıt Tabakası

Kâğıt tabakası, hem kâğıt yapımı sırasında kâğıt hamurlarının süzgeç üzerinde kalanlarını hem de üzerine yazı yazılabilecek hâle gelmiş bir kâğıdı da ifade etmektedir (Tekin, 2017: 41). Sehi Bey, tabak kelimesini üzerine şiir yazılan kâğıt tabakları anlamında kullanmıştır.

Dil tıflı yazdı mekteb-i hüsnüñde bî-hisâb

Vasluñ firâknâmelerini tabak tabak (Sehi Bey D. G.122/2)

“Gönül çocuğu, güzelliğinin okulunda tabak tabak sayısız kavuşmanın firâknâmelerini yazdı.”

²⁵⁷ (Bâkî D. K. 22/34), (Sümbülzâde Vehbî D. T. 21/6), (Sümbülzâde Vehbî D. K. 4/5), (Azmi-zâde Hâletî D. K. 31/18).

²⁵⁸ (Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi D. K. 28/29), (Kadı Burhaneddin D. G. 863/2), (Kadı Burhaneddin D. G. 542/4).

5.2.11. La'l Tabağı

Bâkî, sultanın bir yere gelişinde ayağına saçı saçmak âdetini temel aldığı beytinde: “şâh-ı gül” olan bir güzelin elinde içi taze inciler dolu kırmızı değerli taşlardan bir tabağı saçı için tutturuyor. Bu beyitten, bir bahçedeki kırmızı gülün tabak gibi yapraklarının çiy taneleri ile dolması anlaşılmaktadır. Ayrıca bir güzelin dudakları ve dişleri, kırmızı tabak içerisindeki inciler olarak anlaşılabılır. Bu bağlamda “la'l tabak” tabiri ise kırmızı bir güle, sevgilinin kırmızı dudağına, bir şarap kadehine ve içinde saçı bulunan değeli bir tabağa işaretir²⁵⁹.

Bâkî nisâr-ı makdem-i sultân-ı 'âlî-şân için

Destinde şâh-ı gül tutar la'lîn tabak lû'lû-yı ter (Bâkî D. G. 78/5)

“(Ey) Bâkî! Şanı yüce sultanın gelişine (ayağına) saçmak için gül(lerin) şahı, elinde taze inci (dolu) lal tabağı tutar.”

5.2.12. Nîlî / Nilgûn Tabak

Nîlî, mavi ile mor arasındaki çivit rengi bir boyayı ifade etmektedir. “Nîlî tabak” ise çivit renkli bir tabaktır. Âşık Çelebi, bir kâtibin tabakta mürekkebinin hazırlayıp sayfaya yazı yazmasını, felek kâtibinin, yine feleğin çivit renkli tabağında altınla karışık mürekkebinin çözüp gümüş renkli gökyüzü sayfasında yazı yazmasına tatbik etmiştir. İnşa, süslü ve sanatlı bir yazıdır. Ayrıca aşağıdaki beyitteki tasvirler, gümüş tenli bir güzelin çivit renkli makyaj kabından süslenmesini de çağrıştırmaktadır. Fıtnat Hanım, özel bir meclisteki sofranın tabağını nilgûn yani çivit rengi bir felek tabağı olarak ifade etmiştir.

Buyurdu safha-i sîm-âb-ı sîmâya debîr-i çarh

İdüp nîlî tabakda hall-i zer-menşûr ide inşâ (Âşık Çelebi D. K. 1/4)

“Felek kâtibi, yüzü gümüş suyu simalıya emretti. Nîlî tabakta yayılmış altını çözüp inşa et.”

Gerdûn bezm-i hâsuna bir nil-gûn tabak

Pîş-ğir-i âl-i sofrâ-i in'âmuna şafak (Fıtnat Hanım D. Tahmîs-i Es 'ad Efendi /26)

“Felek, özel meclisine çivit rengi bir tabak; şafak, nimet sofrasının kırmızı havlusu.”

²⁵⁹ (Azizî D. G. 57/7), (Mesihî D. G. 275/4), (Necâtî Beg D. K. 15/26).

5.2.13. Pîrûze Tabak

Pîrûze, mavi bir renktir. “pîrûze tabak” ise mavi renkli bir tabağı ifade etmektedir. Felekler, çini tabaklarına benzetildiği gibi mavi tabağa da benzetilmiştir (bk. Çini Tabak maddesi).

Bir nazar mihrine meyl eylemeyem başıma ger

*Çarh pîrûze **tabaklarla** dökerse altın (Hayâlî Bey D. G. 414/2)*

“Eğer felek başıma mavi tabaklarla altın dökerse, güneşine bir bakmaya meyletmem.”

5.2.14. Tabakçe

Tabağın küçüğüne “tabakçe” denmektedir. Güneş, zihin ve gönül; tabakçeye benzetilmiştir²⁶⁰. Hâletî, yaradılıştan verilen sanat yeteneğini tabakçeye benzetmiştir. Şair, bu tabakçesinde taze belagat meyveleri bulunduğunu belirterek kendisini övmektedir.

*Ey Hâletî **tabakçe-i tab‘undadır** senün*

Bâg-ı belâgatün yetişen mîve-i teri (Azmi-zâde Hâletî D. 895/7)

“Ey Hâletî! Belagat bağının taze yetişen meyvesi, senin yaradılışının tabakçesindedir.”

5.3. KÂSE

Dünya ve feleğe benzetilmesinden yuvarlak bir yapıya sahip olduğu anlaşılan kâse; zemzem²⁶¹, süt, şerbet veya şarap gibi içecekleri içmek ve yemek yemek için kullanılmakla beraber dilencilerin bir şeyler topladıkları derin ve küçükçe kaptır. Kâseler altın, gümüş, yakut gibi değerli maden ve mücevherlerle kaplanarak da kullanılabilir. Kâse; toprak, cam, porselen ve mercan gibi maddelerden imal edilmektedir. Kâseler yeme ve içme servis aracı olarak kullanılmalarının yanı sıra bazı kıymetli kâseler hediyelik eşya olarak da verilmektedir.

5.3.1. Ayb-ı Şikâf-ı Kâse / Kâsenin Kırığının Ayıbı Kalıcıdır

Aşğıdaki beyitlerde kalp kırmak, kâse kırmak, ile ifade edilmiştir. Nâbî; kırılan bir kâse tekrar birleştirilse de yine kırıklarının, kusur ve ayıp olarak görülmesini esas almış. Şair aşağıdaki beytinde, kâse kırmayı kalp kırmak manasında kullanmış. Kişi, palp kırmayı dolaylı yoldan dahi yapsa yine kırdığı kalbin utancını devamlı yaşayacaktır. Ayrıca bir kişiyi azarladıktan sonra gönlünü almaya çalışmak, tatsız tatsıdır; yani azarlanan kişinin

²⁶⁰ (Lebîb-i Âmidî D. K. 2/14), (Sümbülzâde Vehbî D. T. 21/6).

²⁶¹ (Nâbî D. G. 538/5).

gönlü tam alınamaz. Şeref Hanım, bin parçaya ayrılmış bir kâseyi tekrar yapmak ne kadar zorsa kırılan gönlü de tekrar şenlendirmenin o kadar zor olduğuna işaret etmiştir.

Kinât itsen dahi ayb-ı şikâf-ı kâse bâkîdür

Olur kasd-i nevâziş bî-nemek âzârdan sonra (Nâbî D. G. 799/3)

“Kinaye etsen dahi kâsenin kırığının ayıbı kalıcıdır. Gönül alma niyeti, azardan sonra tatsız olur.”

İdersiñ göñlümi vîrân dîrsiñ yine âbâd it

İdüp bir kâseyi biñ pâre yap kâbilse sultânım (Şeref Hanım D. Kıtalar 19/2)

“Gönlümü yıkarsın tekrar şenlendir dersin. Sultanım, bin parçaya bir kâseyi mümkünse tamir et.”

5.3.2. Çorba Kâsesi

Nâbî; bahçeye yapılan gümüş havuzu sofraya, havuzun fiskiyesini ise çorba kâsesine benzetmiştir. Kâsenin işlevlerinden biri de çorba kabı olmasıdır. Aşağıdaki beyitte kâsenin, çorba kabı olarak kullanımı ifade edilmiştir. Şair, bu beytiyle bahçe ve bahçe sahibini övmektedir.

Yapılup bâğçe-i sufreye havz-ı sîmîn

Şûrvâ kâsesi nasb eyledi fevvâresini (Nâbî D. G. 887/3)

“Sofra bahçesine, gümüş havuz yapılp, fiskiyesini çorba kâsesi yaptı.”

5.3.3. Harflerin Kâsesi / Kâse-i Nûn

Nedîm, “nun” harfi gibi olan kâinatı ve kadehi, kâseye benzetilmiş. Şair, şarapla tam dolu bir kadeh görüntüsünü; kadeh ile kırmızı şarabın dudak dudağa gelmesi olarak tasvir etmektedir.

Neşât u şâdmânîden cihânın kâse-i nûnu

Misâl-ı câm-ı mey leb-ber-leb-i sahbâ-yı kâm oldu (Nedîm D. Kıt'alar 7/3)

“Cihanın nun(harfî) kâsesi, neşe ve sevinçten, şarap kadehi gibi arzu şarabı(ile) dudak dudağa geldi.”

Şeyh Gâlib; harfleri ve yazılmış olan yazıları cennet ırmağı olan Tesnîm’e, harflerle yazılmış olan yazıların manalarını da bu ırmağın suyuna benzetmiştir. Harfler birer kâse gibi hayat feyzi veren mana suyunu taşımaktadır.

O rûtbe menba’-ı mâül-hayât-ı feyzdir hakkâ

Hurûfun kâsesinden âb-ı Tesnîm içmek âdetdir (Şeyh Gâlib D. K. 31/8)

“Gerçekten, o rütbe, feyzin hayat suyunun kaynağıdır. Harflerin kâsesinden cennet ırmağının suyu(nu) içmek âdettir.”

5.3.4. Kâse-i İşkест / Şikest-i Kâse-i Dil / Kâse-i Hâtır

Şair, kâse kıran olarak sevgiliyi düşünmektedir. Sevgili ise her zaman âşğın gönlünü ve hatırını kırmaktadır. Hatır ve gönül, kırılabilir bir kâseye benzetilmiştir²⁶². Rakipler tarafından sevgili boş bırakılmayacağından âşğın hemen sevgilinin mahallinde dilenci olup kâsesini uzatması gerekmektedir. Diğer taraftan, kalbi kırık, fakir aciz bir dilenci kırık kâsesini uzatsa insanlar boş bırakmaz bir şeyler verir. Ayrıca “mazlumun ahı indirir şahı” atasözünden masum, mazlum kırık kalpli kimselerinin duaları kabul edildiği anlaşılmaktadır. Atâyî, beytinde kırık kalpli bir kimsenin isteğini Allah’ın kabul edeceğine işaret etmiştir.

Kâse-i işkesteñi ey dil tehî korlar mı hiç

Sen hemân der-yûze-i dergâh-ı ‘aşk it dâ’imâ (Nev’î-zâde Atâyî G. 1/5)

“Ey gönül! Kâseni kıranı boş bırakırlar mı hiç, sen hemen aşk dergâhının dilencilliğini yap, daima.”

Şikest-i kâse-i dildür figâna mâni’ olan

Bu denlî ketm-i nefes inkisârumuzdandır (Nâbî D.G. 79/3)

“Feryat etmeye engel olan kalp kâsesinin kırılmasıdır. Bu kadar nefes tutma kalbimizin kırılmasındandır.”

5.3.5. Kâse-i Gül / Kâse-i Lâle / Kâse-i Nergis / Kâse-i Reyhân / Gonca Kâsesi

Gonca, gül, lale, reyhan ve nergis gibi çiçekler şekilleri itibarıyla kâseye benzetilmişler²⁶³. Lebîb; gülü, içinde yiyecek ve içeceklerin hazırlandığı bir aşçı kâsesine benzetmiştir. Şair, dertli olan bülbüle gül kâsesinde kebab tasviri yapmaktadır. Nef’î ise laleyi içine şebnemden gümüşler dolmuş bir kâseye benzetmiştir.

Kâse-i gülde ezip şu ‘le-i nakkâş-ı ruhun

Derd ile bülbüle tasvîr-i kebâb oldu bugün (Lebîb-i Âmidî D. G. 105/5)

“Yanak nakkaşının parıltısı, gül kâsesinde ezip bugün dert ile bülbüle kebab tarifi oldu.”

Kîse-i gonca nice pür zer ise feyzinden

Kâse-i lâlede bîşebnem olurdu pür sîm (Nef’î D. K. 7/38)

²⁶² (Lebîb-i Âmidî D. G. 62/2), (Nâbî D. G. 79/3).

²⁶³ (Mesîhî D. K. 7/11), (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 298/1), (Hayâlî Bey D. G. 101/2), (Nev’î-zâde Atâyî D. G. 30/11), (Nâbî D. G. 489/10).

“Feyzinden goncanın kesesi altın doldu ise lalenin kâsesi de çiy tanesi ile gümüş dolardı.”

Hayâlî Bey’in aşağıdaki beytinde: Nergis çiçeği, kâse ve sevgiliye benzetilir²⁶⁴. Bu kâse içerisinde inleyip ağlayan âşığın gözyaşlarını gül suyu yapılır. Kâse içerisinde nergis çiçeğinden gül suyu yapımı ifade edilmiş. Ayrıca âşığın veya bülbülün inlemeleri, goncanın başını ağrıttığı için gülsuyunun baş ağrısına iyi geldiğine de işaret edilmiştir.

Kâse-i nergiste etti gözleri yaşın gülâb

Gördü bülbül goncanın başın ağırdır nâleler (Hayâlî Bey D. G. 101/2)

“Gözlerinin yaşını nergisin kâsesinde gülsuyu yaptı. Bülbül gördü, inlemeler goncanın başını ağrıtır.”

5.3.6. Kâse-i Cem / Kâse-i Mînâ / Kâse-i Mey / Kâse-i Bâde

Kâse-i Cem, kâse-i mînâ, kâse-i mey, kâsesi billûr câm, kâsegerdân-ı mey ve kâse-i bâde gibi tabirler içki kadehi veya içki içilen kap manalarında kullanılmıştır²⁶⁵. Kâsenin içki içme aracı olarak kullanılması, klasik Türk şiirinde kâsenin temel kullanım alanlarının başında gelmektedir. Nâbî, şarap kâsesinin kenarını sevgilinin dudağına benzetmiş, şarabı ise dudağı çok emdikten sonra çıkan kana benzetmiştir. Şair, sakinin içki meclisinde dönerek şarap dağıtmasını tasvir etmektedir. Şeyh Gâlib, karanfil testilerini baktıkça neşe veren şarap kâselerine benzetmiştir.

Bu gûne kâse-i mey olmaz idi leb-gerdân

Sora sora leb-i peymâneyi kanatmasalar (Nâbî D. G. 206/7)

“Şarap kâsesi bu şekil(de) ağızdan ağıza dolaşmazdı. Kadehin dudağını emerek kanatmasalar.”

Kâse-i bâde sifâlân-ı karanfildir hep

Âdemin neşesin etmez mi nigâhı müzdâd (Şeyh Gâlib D. T. 71/14)

“Şarap kâsesi hep karanfil testileridir, (onlara) bakması insanın sevincini artırmaz mı?”

²⁶⁴ (Bâkî D. G. 392/3).

²⁶⁵ (Nâbî D. Rubai 145), (Lebîb-i Âmidî D.G. 5/5), (Şeyhülislâm Yahyâ D.G. 271/2), (Lebîb-i Âmidî D. G. 36/3), (Lebîb-i Âmidî D.G. 61/2), (Bâkî D.G. 495/6), (Bâkî D.G. 547/3), (Nedîm D. G.120/2), (Nefî D. K. 60/11), (Nâbî D. G. 791/1).

5.3.7. Kâse-i Gerdûn / Kâse-gerdân / Kâse-i Eflâk / Kâse-i Çarh-ı Mu'allak / Kâse-i Sipîhr / Nüh-kâse-i Mînâ

“Kâse-i gerdûn, kâse-gerdân, kâse-i eflâk, kâse-i çarh-ı mu'allak, kâse-i sipîhr, çarh kâsesi, nüh kâse-i gerdûn, kâse-i Çînî ve nüh-kâse-i mînâ” gibi ifadelerle kâse, şekil yönüyle ay, dünya veya feleğe benzetilmiştir²⁶⁶. Özellikle de felek ters dönmüş bir kâseye benzetilmektedir²⁶⁷. Eğlence meclislerinde sakilerin ellerinde içki kadehleri ile dönmeleri de “kâse-gerdân” tabiri ile ifade edilmektedir. Necâtî, dünyayı içinde ikram sofraları bulunan bir kâseye benzetmiştir. Nâbî, feleğin dönmesi, dönek olması ve düzenbaz olmasından dolayı insanın kafasını kederle döndürdüğünü söyler. Diğer taraftan insanın en güzel kıvamda yaratılmasından dolayı meleklerin, insanlığın ancak çanak yalayıcısı olduğunu ifade etmiştir.

Doludur kâse-i gerdûn keremin hânî ile

Sofra-i terbiyetinden doyunur bay ü gedâ (Necâtî Beg D. K. 2/17)

“Dünya kâsesi, ikramın(ın) sofraları ile doludur. Efendi ve köle, terbiye sofrasından doyunur.”

İder gerd-i ser-i insâna gerdiş kâse-i gerdûn

Nevâl-i âferînişde melâ'ik kâse-lîsümdür (Nâbî D. G. 132/4)

“Felek kâsesi, insanın kafasındaki tozu(kederi) döndürür. Yaradılış ihsanında melekler çanak yalayıcıdır.”

Bâkî, “kâse-gerdân” tabirini kâseye benzeyen aya ve elinde kâse ile dolanan dilenciye benzetmiştir²⁶⁸. Bu dilencinin dolaştığı mülkün sahibi olan güneş ise o kâseyi zekât altınlarına benzeyen ışıyla doldurur.

Ol ki hûrşîd-i cihân-tâba zekât-ı zer virür

Kâse-gerdân olsa şehrinde meh-i tâbân eger (Bâkî D. K. 13/10)

“O ki parıltılı cihanın güneşi, şehrinde parlak ay, dolaşan kâse olsa altın zekât verir.”

²⁶⁶ (Necâtî Beg D. Mersiye-i Şeh-zâde Sultan Abdullah 1/6), (Bursalı İffet D. G. 24/4), (Adlî D. G. 11/2), (Bâkî D. K. 13/10), (Nev'î-zâde Atâyî D.G. 222/10), (Mesîhî D. G. 192/5), (Nâbî D. Mesnevi 7/118), (Nâbî D. G. 791/1), (Nev'î-zâde Atâyî D.K. 1/32),

²⁶⁷ (Bursalı İffet D. G. 67/1),

²⁶⁸ (Nef'î D. K. 11/22),

5.3.8. Kâse-i Çînî

Kâse-i Çînî tabirinden; Çin’de imal edilmiş olan veya yeşile çalan mavi bir renk olan çini renginde kâse anlaşılmaktadır. Necâtî, gökyüzü olan feleği, renginden ve şeklinden dolayı “kâse-i Çînî”ye benzetmiştir. Ayrıca bu kâse ile gam çerezini sundurarak eğlence meclisindeki içi çerez dolu kâseleri telmih etmektedir²⁶⁹ (bk. Çini Çanağı maddesi ve Çini Tabak maddesi).

Nice suna çarh çini kâse ile nukl-i gam

Devr elinden ben ki câm-ı şâdumânı gözlerim (Necâtî Beg D.G. 374/5)

“Ne vakit felek, çini kâse ile gam çerezi suna, ben ki zaman elinden sevinç kadehini gözlerim.”

5.3.9. Kâse-i Sümmü

Kâse-i sümmü; katır, at ve eşek gibi hayvanların kâseye benzeyen tırnaklarını ifade etmektedir. Nef’î, atları konu ettiği kasidesinde süratle dönen kâinatı veya dünyayı bir ata, kâse gibi olan feleği ise bu atın toynaklarına benzetmiştir. Şair, bu ifadeler ile memdûhunun atlarını övmektedir.

Cihân-ı süratle gûyâ felekdir kâse-i sümmü

Ser-i mîhi sevâbit nal-i zerrîndir yeni ayı (Nef’î D. K. 27/22)

“Süratli kâinata, sanki at tırnağının kâsesidir. Yıldızlar, çivinin başı; hilali, altın naldır.”

5.3.10. Kâse-i Fassâd

Kâse-i fassâd, kan alma veya hacamat işi ile uğraşan kimselerin aldıkları kanı koydukları bir kaptır. Yeryüzünde Allah’ın, hem lütuf ve ihsan ile mükâfatlandırmak hem de musibet ve belalarla cezalandırmak tazında iki türlü icraatı vardır. Bu icraatlar bazen keseye konulan hakiki para gibi mutluluk verir bazen de hacamatçının insandan şırınga edip kâseye koyduğu kan gibi acı verebilir. Ayrıca bu beyitten, kâsenin tıbbi alanlarda da kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Olur zemîn ü zamân vakt-i lutf u kahrından

Misâl-i kîse-i nakkâd ü kâse-i fassâd (Nev’î-zâde Atâyî D. K. 3/41)

“Lütuf ve kahr vaktinde(n) zaman ve zemin, sahte parayı gerçeğinden ayıran kimsenin kesesi ve hacamatçının kâsesi benzeri olur.”

²⁶⁹ (Nev’î-zâde Atâyî D. K. 1/32), (Nef’î D. K. 35/56).

5.3.11. Kâse-i Çeşm / Kâse-i Dîde

Gözün içinde bulunduğu çukurluk kâseye benzetilmiştir²⁷⁰. Şair; gözün kanlanması hadisesini, göz bebeklerinin kâseye benzeyen göz çukurunda kan ezmesi olarak tasvir etmektedir. Göz çukuru içinde kan ezilen bir kâseye benzetilmiştir²⁷¹. Kâse, içerisinde bazı maddelerin ezilmesinde de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Cafer Çelebi, gözü içine taze çiçekler konan su kâsesine benzetmiştir. Bu benzetmeden çiçek konulan kaplara da kâse denildiği anlaşılmaktadır.

Başmağından za'ferin görüp gözüm merdümle

Kâse-i çeşimde ezdi kara bağrım kanını (Necâtî Beg D. G. 583/6)

“Gözümün göz bebekleri ayakkabısından zaferini görüp, kara bağrım kanını gözümün çukurunda ezdi.”

Kâse-i dîdede saçları hayâlî görünür

Suya konmuş sanemâ deste-i reyhân-şekil (Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi D. G. 122/6)

“Ey sanem! Göz kâsesinde saçların hayali, suya konmuş reyhan destesi şekli(nde) görünür.”

5.3.12. Kâse-i Deryûze / Gedâ-yı Kâse / Kâse-i Mecnûn

Kâse-i deryûze, gedâ-yı kâse, ser-bürehne kâse, kâse-gerd-i dest-i istiskâ ve kâse-i Mecnûn gibi tabirler, dilencilik yaparak halktan toplanan yardımın konulduğu kabı ifade etmektedir²⁷² (bk. Er Çanağı maddesi). Mecnûn'un kâsesinin Leylâ tarafından kırılması ise sevgilinin iltifatını içermektedir²⁷³ (bk. Mecnûn'un Kâsesini Kırma maddesi ve Mecnûn'un Çanağı maddesi). Nâbî, içki âlemlerinde elde tutulan kadehin sonraları dilenci kâsesine döndüğünü söyleyerek bir nasihatte bulunmuştur. Eğlence meclislerindeki israfın, kişi dilencilığe kadar düşüreceğine işaret etmiştir. Nâbî, hilali bir dilenci çanağına benzetmiş; fakat alçak feleğin bu çanağa bir akçe bırakmadığından şikâyet etmektedir²⁷⁴. Ayrıca Güneş de Ay gibi dilenci kâsesine benzetilmiştir²⁷⁵.

²⁷⁰ (Sümbülzâde Vehbî D. G. 159/3).

²⁷¹ (Hayâlî Bey D. G. 562/2), (Hayâlî Bey D. G. 250/3), (Muhibbî D. Matla', 538).

²⁷² (Bâkî D. K. 13/10), (Nâbî D. G. 370/3), (Nedîm D.T. 31/16), (Nedîm D. G. 108/3), (Nev'i-zâde Atâyî D. G. 122/1), (Nâbî D. K. 1/40), (Nâbî D. K. 1/77), (Nâbî D. K. 7/44), (Nâbî D. K. 10/38), (Fıtnat Hanım D. T. 20/4), (Nâbî D. G. 489/10), (Lebîb-i Âmidî D. T. 41/46).

²⁷³ (Necâtî Beg D. G. 36/5).

²⁷⁴ (Nâbî D. G. 742/7), (Nev'i-zâde Atâyî D. G. 29/8).

²⁷⁵ (Nâbî D. G. 807/6), (Nâbî D. G. 370/3).

Kâse-i deryûze tebdîl olur câm-ı murâd

Biz bu bezmün Nâbîyâ çok bâde-hârın görmüşüz (Nâbî D.G. 319/7)

“Arzu (şarap) kadehi, dilenci kâsesine döner. Ey Nâbî! Biz bu içki meclisinin çok içki içenini görmüşüz.”

5.3.13. Kâse-Mâlî

Nâbî, nisan ayındaki bulutların incilerle dolu olduğunu ifade etmiş. “*Rûmî Nisan’ın on sekizinci, Mîlâdî Mayıs’ın birinci günü yağın yağmur taneleri denizde içinden inci çıkan ve adına sade denilen kabuklu deniz hayvanının karnına giderse inci, yılanın ağzına düşerse zehir olurmuş (Yiğit, 2018: 943).*” Saray ve konakların yemek yenilebilen büyük salonunun kâselerle dolduğu veya bu salonda içi yiyeceklerle dolu kâselerin bulunduğu ifade edilmiştir.

Ebr-i nîsân ki pür-le’âlîdür

Köhne-kirpâs kâse-mâlîdür (Nâbî D. Mesnevi 7/117)

“Nisan bulutu ki inci doludur. Eski divanhane, dolu kâsedir.”

5.3.14. Kâse-i Leylâ

Mecnûn, cennette dahi Leylâ’nın aşkı gibi bir zevk bulamaz; çünkü Mecnûn’a gelecek olan iyilik de kötülük de Leylâ’nın başından veya Leylâ’nın elinden gelecektir. Bu beyitte kâse, iyilik ve kötülüğü verebilecek bir kudret elini ifade etmektedir. Mecazi aşktan hakiki aşka geçen Mecnûn’un, Leylâ’ya olan aşkı ile Allah’a olan aşk kastedilmektedir.

Câm-ı Kevser’de dahi bulmaz o zevk-ı aşkı

Kays’a kim feyz-ı mahv kâse-i Leylâ’dandır (Bursalı İffet D.G. 30/4)

“O aşkın zevkini, Kevser kadehinde dahi bulamaz. Ki Kays’a iyilik de kötülük de Leylâ’nın kâsesindendir.”

5.3.15. Kâse-i Hûnîn / Kâse-i Hûn-âb

Âşığın gözü, kederden kanlı bir kâse gibidir. İstirabını içinde saklayan âşık, kâse kâse kan yutar²⁷⁶. Diğer taraftan sevgili de zevk için âşığın kanını kâse kâse içer. Kâsenin, kan içme veya içinde kan biriktirme kabı olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. Kâse-i Fassâd maddesi). Ayrıca kâsedeki kanlı su içmek, sevgilinin kâseye ve kana

²⁷⁶ (Bâkî D. G. 300/2).

benzeyen dudağını öpmeye de benzetilmiştir²⁷⁷. Âşığın kâseye dolan kanı ya gözyaşıdır ya da yaralarından akan kanlardır.

Kâse-i hûnîn çeşmümdür elinde sâkinün

Devr iden meclis içinde sâgar-ı şahbâ degül (Adlî D. G. 69/3)

“Meclis içinde dönen şarap kadehi değil, sakinin elinde(ki) kanlı kâse, gözümdür.”

Yisün içsün hoş bular yaylaklarda dem-be-dem

Yudalum bir gam evinde kâse kâse kanlar (Mihri Hatûn D. G. 20/4)

“Otlaklarda devamlı yesin içsin hoş bunlar. Bir gam evinde kâse kâse kanlar yutalım.”

Humârın bozmadın idmâna faysal vermedin kâfir

İçirdin kâse kâse kanımı ol çeşm-i mahmûra (Lebîb-i Âmidî D. G. 127/6)

“(Ey) kafir! İçki sersemliğini bozmadın, alışkanlığına ara vermedin. O mahmur gözlüye kâse kâse kanımı içirdin.”

5.3.16. Kâse-i Zehr-i Düşmân / Kâse-i Pür-sem / Zehr-âbe-çeş-i Kâse-i Hussâd

Beyitlerde feleğin, sakinin, düşmanın ve hasetçinin kâsesinde zehir içmek tabirleri; bunlardan gelmiş ve gelecek olan zarar ve ıstıraba işaret etmektir. Kâse kâse zehir içmek bu zehrin çok olduğunu ifade etmektir. Kâse içerisinde gam zehri veya zehirli şerbet ve şarap bulunabilmektedir²⁷⁸.

Telh-kâm-ı sitemün gör ne çekermiş bilesin

Sen de zehr-âbe-çeş-i kâse-i hussâd olasın (Nâbî D.G. 622/5)

“Zulmün verdiği acı(yı) gör, ne çekermiş, bilesin. Sen de hasetçilerin kâsesinin zehirli suyunun tadıcısı olasın.”

Kâse kâse zehrini yuttum felek sâkisinin

Kim bu gerdûn kâsesinden içmedik sem kalmadı (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 440/4)

“Felek sakisinin kâse kâse zehrini yuttum. Ki bu dönen feleğin kâsesinde içmedik zehir kalmadı.”

Ni'met-i câha iden destini ser-pûş-ı du'â

Sonra eyler dehenin kâse-i zehr-i düşmân (Nâbî D. K. 12/33)

²⁷⁷ (Nedîm D. G. 122/6).

²⁷⁸ (Lebîb-i Âmidî D. G. 107/1), (Leylâ Hanım D. G. 95/7), (Adlî D. G. 1015), (Nâbî D. G. 330/5), (Nefî D. K. 17/66), (Leylâ Hanım D. Terkib-i bend 4/8), (Hayâlî Bey D. G. 270/1).

“Makam nimetine elini dua bağılığı eden, sonra düşmanın zehir kâsesine ağzını değdirir.”

5.3.17. Kâse-i Fağfur / Şeh-kâse-i Yektâ-yı Fağfûrî

Fağfur hem Çin padişahlarına hem de Çin’de imal edilen fincan veya kâse gibi kaplara verilen bir addır²⁷⁹. “Kâse-i fağfur” kıymetli, güzel ve süslü bir kâsedir. Fıtnat Hanım, Övgü için Çin padişahının elinde dilenci kâsesi ile memdûhunun kapısında dilendiğini ifade etmiştir. Nedîm, kendi gönlündeki sevgilinin yüzünün hayalini, Çin’de imal edilen porselen bir kâse üzerine gül bahçesi nakşı yapılmış görmektedir.

Derinde kâse be-kef bir gedâsıdur Fağfûr

Nevâl-i matbahının rîze-çînidür Hâkân (Fıtnat Hanım D. Tarih 20/4)

“Çin padişahı, kapıda elinde kâse bir köledir. Hakan, talih mutfağının çini kırıntısıdır.”

Dil-i pür-nâle-i âşıkda hayâl-i rûyun

Nakş-ı gülşen gibidir kâse-i fağfûr üzre (Nedîm D. G. 114/5)

“Âşığın inlemesiyle dolu gönlüde yüzünün hayali, Çin imali kâse üzerinde gül bahçesi resmi gibidir.”

5.3.18. Kenâr-ı Kâse-i La’l / Kenâr-ı Kâse

Dudak veya dudağın kenarı, kâsenin kenarına benzetilmektedir. Kâsedden bir şey içerken dudak ile kâsenin kenarının birleşmesi de söz konusudur. Nâbî, sebep olunan iyilik veya kötülüğün büyüüp gideceğini; “Kâsenin kenarındaki kıl, sonunda çalak olur.” tabiri ile ifade etmiştir.

Eyler zuhûr-ı hat lebinün revnakın şikest

Zîrâ kenâr-ı kâse-i la’line mû gelür (Nâbî D.G. 134/3)

“Dudağının ayva tüyleri güzelliği bozar, çünkü dudak kâsesinin kenarına kıl değer.”

Nâbî eser zuhûrî olur mûris-i kemâl

Ahir kenâr-ı kâsedeki mû şikâf olur (Nâbî D.G. 124/6)

“Nâbî, eser yazmak kemalatın mirası olur, kâsenin kenarındaki kıl, sonunda çatlak olur.”

5.3.19. Kâse-i Mihr ü Meh

Aşağıdaki beyitlerde Güneş ve Ay, yuvarlak olmalarından dolayı kâseye benzetilmişler . Nâbî; cambazın, çember çevirme oyunu ile alakalı olan aşağıdaki beytinde kâseye benzettiği Güneş ve Ay bir gökyüzü çemberinin kenarına kandil gibi tasvir etmiştir. (bk.

²⁷⁹ (Bâkî D.G. 484/2), (Nef’î D.K. 34/5).

Cambazın Çember Çevirme Oyunu maddesine). Büyük camilerin aydınlatılmasında cami tavanına bir çember asılır ve çemberin kenarlarına kandiller takılır. Şair, Ay ve Güneşi kandil kâsesine benzetmiştir.

Gösterür kâse-i mihr ü mehi zîr ü bâlâ

Asmân çenber-i bâzîçesidür devrânun (Nâbî D.G. 405/3)

“Gökyüzü feleğin oyuncak çemberidir. Ay ve güneşin kâsesini aşağı ve yukarı gösterir.” Şeyhülislâm Yahyâ, Ay ve Güneş’i şekil yönüyle kâsebâzların ellerinde çevirdikleri kâselere benzetmiştir (bk. Kâsebazlık / Tabakla hüner göstermek maddesi). Ayrıca sevgilinin gümüş renkli çene çukuru bir kâsebâz misali, ay ve güneş gibi olan yanağının tabaklarını oynatmaktadır.

Kande oynadılar ey meh kâse-i mihr ü mehi

Kâseler yanında kim oynadır ol sîmîn zekân (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 297/3)

“Ey Ay! Ay ve Güneş kâsesini nerede oynadılar? O gümüş çene çukurun ki yanında kâseler oynatır.”

5.3.20. Kâse-i Zer-kâr

Aşağıdaki beyitten bazı kâselerin altın yıldızla yıldızlandığı ve bu kâselerin diğer kâselere göre şarap içmede tercih edildiği anlaşılmaktadır²⁸⁰: Böyle altın yıldızlı kâseleri kullanan kimselerin, sevgili veya padişah gibi önemli kimseler olduğu anlaşılmaktadır.

Tenezzül itmezdi kâse-i zer-kârdan gayre

Meyûn Nâbî olaydı medhali sâğar hususunda (Nâbî D. G. 775/11)

“(Ey) Nâbî! Şarabın, kadeh(seçimi) hakkında etkisi olaydı. Altın işlemeli kâsedan başka(sına) tenezzül etmezdi.”

5.3.21. Kâse-i Ser / Kafatası

İnsanın kafatasının şekli ters dönmüş bir kâseye benzediğinden “kâse-i ser” kafatası anlamında kullanılmaktadır. Hayâlî; ruhlar âlemindeki mecliste kullanılan şarabın kadehinin, kafatası olduğunu ifade etmiştir. Kafatası, şair tarafından içki kadehi anlamında kullanılmaktadır²⁸¹. Bâkî, gökyüzünü ters dönmüş bir kafatasına benzetmiş.

²⁸⁰ (Hayâlî Bey D. G. 284/3), (Nev’î-zâde Atâyî D.K. 3/19),

²⁸¹ (Hayâlî Bey D. G. 567/2), (Muhibbî D. G. 358/2), (Hayâlî Bey D. G. 517/1), (Hayâlî Bey D. G. 576/4), (Bâkî D. G. 136/1), (Nef’î D. G. 40/1), (Hayâlî Bey D. G. 192/4).

Ayrıca ters dönmüş olan kabın içinde bir şey durmayacağından kafatası ters dönmüş olanın kafasında, su veya menfaatli bir şeyin bulunmayacağına işaret etmiştir.

Bezm-i hâs-ı yârda Mansûr-ı fânî-meşrebe

Kâse-i serden sunulmuş bâde-i bezm-i Elest (Hayâlî Bey D.G. 33/4)

“Yârin hususi meclisinde Mansûr’un yoluna bağlanmışa, Elest meclisinin şarabı kafatasından sunulmuştur.”

Çarh-ı gaddârda vefâ n’eyler

Kâse-i ser-nigûnda mâ n’eyler (Bâkî D. G. 164/1)

“Gaddar felekte vefa ne arar, ters dönmüş kafatasında su ne arar.”

Mey içsek kâse-i serden olur peymânemiz elde

Bizi kanlı çıkarır gelmesin bu meclise nâşî (Hayâlî Bey D.G. 567/2)

“Kafatasından şarap içsek şarap kadehimiz elde olur. Yetişkin oğlan, bu meclise gelmesin bizi kanlı çıkarır.”

5.3.22. Kâse-i Tanbur / Kâse-i Rebâb

Tanbur ve rebâb gibi bazı musiki aletlerinin gövdeleri, kâse olarak ifade edilmiştir²⁸². Nedîm felek ve tanburu, kâseye benzerlik yönüyle ilişkilendirmiştir. Nedîm; felek, tanbur ve kâse arasında şekil yönüyle bir benzerlik kurmuştur. Şairin, şezdadenin doğumuna düşürdüğü tarihten; şehzedanın doğumu, her tarafta çalgılar çalınarak kutlandığı anlaşılmaktadır.

Doldu nağmeyle felek kâse-i tanbûr gibi

Oldu her gûşe yine şevk ile nâhid-sitân (Nedîm D. T. 11/10)

“Felek tanburun kâsesi gibi nağmeyle doldu. Her köşe yine şevkle çengi alan oldu.”

5.3.23. Kâse-i Yâkût / Kâsesi Mercânî

Nef’î, kılıcın döktüğü kanlar ile nilüfer çiçeğinin kubbesinin kırmızılaşıp yakut kâsesine döndüğünü ifade etmiştir. Nilüfer çiçeği, kırmızı olması ve ortasının yuvarlak olması yönüyle yakut kâsesine benzetilmiştir. Şeyhî, memdûhunu övdüğü kasidesinde, memdûhunun sofrasının çiçeklerle süslendiğini; sofradaki sahanın çiniden, kadehin altından ve kâsenin mercandan olduğunu ifade etmiştir. Bu durum kişinin hem

²⁸² (Hayâlî Bey D. G. 504/7), (Nedîm D. G. 57/3), (Nedîm D. G. 105/3), (Şeyh Gâlib D. T. 14/17), (Nev’î-zâde Atâyî D. G. 88/3), (Nev’î-zâde Atâyî D. G. 2/6), (Nedîm D. G. 50/5), (Nedîm D. G. 133/3), (Şeyh Gâlib D. G. 57/1).

zenginliğinin bir göstergesi hem de misafirlerine vermiş olduğu kıymetin bir nişanesidir²⁸³.

Ol kadar kan döktü şemşîrin ki aksile anın

Kâse-i yâkûta döndü künbed-i nîlûferî (Nef'î D.K. 14/7)

“Kılıcın, onun aksiye o kadar kan döktü ki nîlûferin kubbesi yakut kâsesine döndü.”

Sûsen ü nesrîn ü lâleyle bezer bir hân ki anuñ

Sahnı çînî câmu zerrîn kâsesi mercânîdür (Şeyhî D. K. 9/11)

“Onun bir sofrası ki süsen ve nesrin ve laleyle bezer. Sahanı çini, kadehi altın, kâsesi mercandandır.”

5.3.24. Kâse-i Nûr

Ferhâd'ın, Şîrîn'e kavuşmak için Bîsütûn Dağı'ndaki kayaları parçalayıp kanallar açarak şehre su getirmesi meşhur bir hikâyedir. Şeyh Gâlib, Ferhâd'ın açmış olduğu su kanallarındaki oyulmuş olan taşları kâseye benzetmiştir. Bu kanaldaki oyuk taşların içinden geçen suyu da nura benzeterek bu oyulmuş taşlara nur kâsesi demiştir.

Bu demde cûşa gelip âb-i tîşe-i Ferhâd

Safâdan oldu her seng-i râhı kâse-i nûr (Şeyh Gâlib D.K. 32/19)

“Bu zamanda Ferhâd'ın kazmasının suyu coştı. Yolun her taşı, neşeden nur kâsesi oldu.”

5.3.25. Kâse-i ‘Ömr

Şeref Hanım, ömrü bir kâseye benzetmiş. Kâsenin dolması ile insanın ömrünün bitmesini ilişkilendirilmiştir.

Leb-i cân-bahşı ile hâlimi cânân sora mı

Tâli'im ol dem-i fîrûza beni irgüre mi

Ayagına 'acebâ bir dahi dil yüz süre mi

Kâse-i 'ömrümi sâkî-i kazâ toldıra mı

Gün olur mı bu gözüüm vuslat-ı yâri göre mi

Yohsa hasret beni tâ menzil-i haşre süre mi (Şeref Hanım D. Tesdisler 7/1)

“Hâlimi can veren dudağı ile sevgiliye sorar mı? Talihim beni o uğurlu zamana yetiştirir mi? Acaba günlüm ayağına yüz sürer mi? Kaza(kader) sakisi ömrümün kâsesini doldurur mu? Gün olur mu? Bu gözüüm yâre kavuşmayı görür mü? Yoksa hasret, beni haşir menziline sürer mi?”

²⁸³ (Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi D. K. 170/4).

Kadı Burhaneddin; âşığın nazarında ölüm ve ecelin bir kâsedde, dünya ve ahiretin de bir kâse olduğunu ifade etmiş. Ölüm, ecel, dünya ve ahiret bir kâseye benzetilmiştir. Âşık için yaşamla ile ölüm arasında fark kalmamıştır.

Gönülde gizli bolsa bir tasadur

*'Ömr ile ecel dahi **hem-kâsedür***

Dünyâ bezminde iki 'âlem dahi

*'İşk eri katında hem bir **kâsedür** (Kadı Burhaneddin D. Tuyug 1344)*

“Gönülde gizli olsa bir tasadır. Ömür ile ecel dahi aynı kâsededir. Aşk eri yanında dünya meclisinde iki âlem dahi hem bir kâsedir.”

5.3.26. Mecnûn’un Kâsesini Kırma

Leylâ, halka hayrına yemek dağıtırken yemek almak için sıraya girmiş olan Mecnûn’un uzattığı kâsesini kepçesi ile kırmıştır. Bu hadise Mecnûn’un kâsesinin, tabağının, çanağının veya tasının kılması gibi tabirlerle ifade edilmektedir²⁸⁴ (bk. Mecnûn’un Çanağı maddesi). Çetindağ, bu hadise karşısında Mecnûn’un tutumunu: “*Mecnûn: ‘Yâr beni halk ile bir tutmadı, bana aş vermeyerek sizden farklı olduğumu gösterdi.’ dedi (Çetindağ, 2015: 62)*” olarak aktarmıştır.

Yinür mi sanduñ idi ‘aşk lezzetin ey Kays

*‘Aceb mi **kâse-şikest** eylese nigâr seni (Nev’î-zâde Atâyî G. 239/2)*

“Ey Kays! Aşk lezzetini yenir mi sandıydın? Sevgili seni kırık kâseli eylese (buna) şaşılır mı?”

5.3.27. Rind-i Tehî-kâse

Rind meşrep kimseler, dünya malına önem vermediklerinden mal ve mülk sahibi değildirler. Elleri dilenmek için boş kâseleri bulunur. Şair, rindlerden bu boş dilenci kâselerinin bırakmamasını ister. Rindlerin boş kâseleri her zaman dolmayabilir; fakat birkaç damla bir şeyler konulsa bu kâseye, rind hayatını idame edebilecektir.

*Lebîbâ salmasa elden n’ola **rind-i tehî-kâse***

Geçinmekdir garaz akmasa damlar dâmen-i mînâ (Lebîb-i Âmidî D. G. 1/9)

“Ey Lebîb! Boş kâsenin rindi elden bırakmasa ne olur? Gaye geçinmektir, içki şişesinin eteğine akmasa damlar.”

²⁸⁴ (Nev’î-zâde Atâyî G. 1/5), (Adlî D.G. 68/4).

5.3.28. Su, Süt ve Şerbet Kâsesi

Kâse, aşağıdaki beyitlerde su, süt ve şerbetin içildiği bir kap olarak kullanılmıştır²⁸⁵. Eğlence zamanlarında kâselerde şerbet kalmayacak kadar şerbet tüketildiği ifade edilmiştir²⁸⁶. Leylâ Hanım; felek sakisinin, kendisine kâse kâse zehirli şerbet içirdiğini ifade ederek çekmiş olduğu sıkıntıları dile getirmiştir. Lebîb, çok cömert olan memdûhunun mutfağında dolunayın bir kâse süte benzediğini ifade etmiştir.

Sâkî-i dehr câma bedel kâse kâse âh

Gurbette sundı baña zehir-nâk şerbeti (Leylâ Hanım D. Terkib-i bend 4/8)

“Ah! Zamanın sâkîsi, içki kadehi yerine gurbette bana kâse kâse zehirli şerbet sundu.”

Mun ‘im-i ‘âlî-himem mîfdal-i mebzûlû’n-ni ‘am

Matbah-ı cûdunda gûyâ bedr-i meh bir kâse şîr (Lebîb-i Âmidî D.T. 9/20)

“Bol nimetli fazileti çok, yardımını yüksek nimet veren, cömertlik mutfağında dolunay sanki bir kâse süttür.”

5.4. BADYA / SAHAN

5.4.1. Bâdyâ

Badya, ağzı geniş yayvan bir su kabıdır. Nef’î, badyayı söz şarabı içilen bir kâseye benzetmiştir. Molla Câmi’ye yaradılaştan verilen sanat kabiliyetine ve bazı şairlerde görülen rüyasında bâde içme hakikatına işaret etmiştir (Pala, 2013: 52; Uludağ, 2012: 248).

Biri de fâzıl-ı Câmi ki Hudâ vermiş ana

Kâsegerdân-ı mey-i bâdyanûşân-ı sühen (Nef’î D. K. 60/11)

“Biri de faziletli Câmi ki Allah ona, söz içenlerin kabının şarabının dönen kâsesi(ni) vermiş.”

5.4.2. Sahan

Porselen, bakır ve demir gibi madenden imal edilmiş olan sahan, içerisinde yemek ısıtmak veya pişirmek amacıyla kullanılmaktadır. Şeyhî, aşağıdaki kasidesinde övdüğü memdûhunun sofrasındaki sahanın porselenden imal edildiğini veya Çin’de üretilen bir sahan olduğunu ifade etmiştir.

Sûsen ü nesrîn ü lâleyle bezer bir hân ki anuñ

²⁸⁵(Nâbî D. G. 762/2).

²⁸⁶(Nâbî D. G. 173/1).

Sahnı çînî câmu zerrîn kâsesi mercânîdür (Şeyhî D. K. 9/11)

“Onun bir sofrası ki süsen ve nesrin ve laleyle bezer. Sahanı çini, kadehi altın, kâsesi mercandandır.”

5.5. FİNCAN

Genellikle sıcak içeceklerin içiminde kullanılan porselenden yapılma kulplu ve küçük kaplar, beyitlerde fincan olarak adlandırılmaktadır. Fincanlar kuplu veya kulpsuz olabilir. Kulpsuz fincanlar, kulpu olan başka bir mahfaza içine konarak da kahve içilebilir. Fincan, kahve ile özdeşmiş bir kahve içme aracıdır. Ayrıca fincanların mercandan da yapıldıkları aşağıdaki beyitlerden anlaşılmaktadır²⁸⁷.

5.5.1. Dudak / Fincan

(bk. Fincana hat(yazı) yazmak maddesi.)

5.5.2. Gül / Kahve Fincanı

Osmanlı toplum hayatında fincanı kahve içmek için kullanmak, fincanın en önce gelen kullanım şeklidir. Şarap kadehi ile mukayeselere sokulan kahve fincanı 16. yy’da toplumun birçok kesiminde yaygın olarak kullanılmaktadır²⁸⁸. Azîzî, bir güzelin ince ve nazik elindeki kahve dolu fincanı, gül bahçesindeki kırmızı bir güle benzetmiştir²⁸⁹.

*Yahod dest-i latîfnde o kahveyle tolu **fincân***

Letâfet gülsitânında açılmış verd-i ahmerdür (Azizî D.G. 79/2)

“(Onun) güzel elinde o kahveyle dolu fincan veya ince güzelliklerin gül bahçesinde açılmış kırmızı güldür.”

Bozulup bezm-i safâ devleti döndi câmuñ

Sâğar-ı mey yerine devreder oldı fincan (Azizî D.G. 286/3)

“İçki kadehinin, eğlence meclisi bozulup talihi ters döndü. Fincan, şarap kadehi yerini aldı.”

5.5.3. Güneş / Fincan

Fincan, gökteki aya benzetildiği gibi güneşe de benzetilmiştir. Bir gün doğumu tasviri yapıldığı anlaşılan aşağıdaki beyitte; sarhoş olmuş bir adamın, elinde bulunan kadehteki

²⁸⁷ (Nefî D. G. 34/2).

²⁸⁸ (Nev’î D. Mukatta 65), (Azizî D. G. 79/1), (Azizî D. G. 223/4), (Azmi-zâde Hâletî D. Matla 592), (Sümbülzâde Vehbî D. G. 7/64).

²⁸⁹ (Azizî D. G. 263/1).

son yudumu içip etrafa neşe saçması gibi sarhoş olup dönen feleğin elinde fincana benzeyen güneşten çıkan ışıklar da dünyayı aydınlanıp canlandırmıştır.

İtmiş ihyâ cür'a-i nûr ile bezm-i âlemi

*Dest-i mest-i çerhde hurşîdi **fincân** gösteren (Nâbî D.G. 646/3)*

“Sarhoş feleğin elinde güneşi fincan gösteren, âlem meclisini nurun son yudumu ile canlandırmış.”

5.5.4. Fincân-ı Kütâhiyye

(bk. Kütahya fincanı gibi asil insanların gitmesi ve Çin porseleni gibi soysuzların gelmesi)

5.5.5. Fincân-ı Mâh

Şair, yeni ayın görünmesi anını tasvir ettiği beytinde; feleği bir kuyumcuya, ayı bir fincana benzetmiştir. Fincana benzeyen hilal şeklindeki yeni ayın tersine dönüp aydınlanması, bir kuyumcunun elindeki fincanı yaldızlayarak parlatmaya başlatmasına benzetilmiştir. Bu beyit fincanlarının süslenmesine, şekil ve parlaklık yönüyle aya benzetilmesine bir örnek teşkil etmektedir²⁹⁰.

Pür oldı hurde görindi kenârdan birûn

*Sipîhr zer-geri **fincân-ı mâhî** kaldı nigûn (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 14/9)*

“Dış(ı) doldu kenardan ufak göründü. Felek kuyumcusu, ay fincanını tersine döndürdü.”

5.5.6. Fincân-ı Münakkaş

Şair, gözü bir kahve fincanına, suyu kahveye ve güzelin yüzündeki benin kahve fincanına aksetmesini de kahve çekirdeğine benzetmiştir. Güzelin yüzünün kahve fincanına aksetmesi kahve fincanın süsü olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca fincanın porseleni üzerine çini tarzında bazı süslemelerin yapıldığına ve nakışlı fincanların da kahve içmekte kullanıldığına işaret etmektedir²⁹¹.

*Dîde **fincân-ı münakkaş** âb kahve eşk sürh*

Dâne-i bezrdür içinde 'aks-i hâli nakşınıñ (Azizî D.G. 223/4)

“Göz süslü fincan, su kahve, gözyaşı kırmızı nesne, nakşının içinde benin aksi tohum tanesidir.”

²⁹⁰ (Azizî D. G. 79/1), (Azizî D. G. 223/4), (Azizî D. G. 223/4).

²⁹¹ (Azizî D. G. 79/1).

5.5.7. Fincân-ı Zer-endûdı / Altın Yıldızlı Fincan

Şair; altın yaldızlı fincanı parlak bir aya, içindeki kahveyi cennetteki bir ırmak olan Kevser suyuna benzetmiştir. Kahve içmek için kullanılan bazı fincanların nakışlarla ve altın yaldızla süslendiği anlaşılmaktadır²⁹².

O fincân-ı zer-endûdı ki bir mâh-ı münevverdür

İçinde kahve-i nâb-ı mubahhar âb-ı kevserdür (Azizî D. G. 79/1)

“O altın yaldızlı fincanı ki bir parlak aydır. Buhar hâline gelmiş saf kahve, içinde Kevser suyudur.”

5.5.8. İçki Fincanı / Fincân-ı Arak

Bazı beyitlerde fincan, içki kadehi anlamlarında kullanılmıştır. Nâbî, fincandan sert bir içki içtikten sonra gözü kararan bir serserinin meclis içerisinde dolaşmanı tasvir ettiği beytinde, fincanı şarap kadehi manasında kullanmış²⁹³. Nedîm ise aşağıdaki beytinde fincanı hem terlemiş bir güzele hem de içki kadehine benzetmiştir.

Mecâlis içre serâsîme gerdiş itse n'ola

*Karardı çeşmi dem-i serdiyle **fincânuñ** (Nâbî D. G. 471/2)*

“Sersem meclisler içinde dönse ne olur? Fincanın sert demiyle gözü karardı.”

*Hem-âgûşî-i **fincân-ı arakdan** kaçmaz ammâ kim*

Nigîn-i la'lin ol bâzîçeyi ahşam için saklar (Nedîm D. G.19/5)

“İçki fincanını kucaklamaktan kaçmaz fakat ki kırmızı yüzüğün o oyuncağı akşam için saklar.”

5.5.9. Kahve Fincanı ile Şarap Kadehinin Kıyaslanması

Nâbî, Kütahya’da imal edilen kahve fincanları ile Çin’de imal edilen kahve fincanlarını kıyas etmiştir²⁹⁴. Hâletî ise kahve fincanı ile şarap kadehini kıyas etmiştir. Şair tarafından şarap kadehi parlak bir güneşe, kahve fincanı aya benzetilmiştir. Bu kıyasta güneşin aya olan üstünlüğü düşünüldüğünde şarap kadehinin de kahve fincanından daha değerli görüldüğü anlaşılmaktadır²⁹⁵. Gelibolulu Mustafa Ali de fincanda içilen kahvenin, şarabın yerini tutmadığını ve sarhoşlarla tiryakiler arasında birçok tartışmanın yaşandığını ifade etmiştir. Bu kıyaslarda fincan kahveyi, kadeh ise şarabı temsil

²⁹² (Azizî D. G. 223/4).

²⁹³ (Nâbî D. G. 569/5), (Nev’î-zâde Atâyî D.G.127/3), (Nâbî D.G. 646/3), (Nâbî D. G. 248/4),

²⁹⁴ (Nâbî D.G. 413/4).

²⁹⁵ (Sümbülzâde Vehbî D.G. 7/64), (Bâkî D.G. 547/3).

etmektedir. Asıl kıyas kahve ile şarap arasındadır. Bu beyitteki kıyastan zamanın tartışmalarındaki genel görüşün şarabın kahveden üstün tutulması yönünde olduğu anlaşılmaktadır. Kahvenin, şarabın yerini doldurup dolduramayacağı da tartışılan başka bir husustur. Diğer taraftan; Şehrî de fincan ve kadeh tartışması bağlamında kahve servis eden sakiye, kadehin üstünlüğünü kabul edip vazifesini bırakmamasını öğütlemektedir.

Ele câm-ı mey al görmek dilersen mihr-i rahşânı

*Ana nisbet tutulmuş aya benzer **kahve fîncânı** (Azmî-zâde Hâletî D. Matla 592)*

“Parlak güneşi görmek istersen ele şarap kadehi al. Ona kıyas edilmiş, kahve fincanı aya benzer.”

***Fîncânda** kahve bâde yirin tutmadı diyü*

Tiryâkilerle mey-zedenüñ mâ-cerâsı bol (Gelibolulu Mustafa Ali D. Kıtalar 72/24)

“Fincanda kahve, şarap(ın) yerini tutmadı diye tiryakilerle sarhoşun macerası çok(tur).”

Seni ârifler ilzâm itmesün ey sâkî-i kahve

*Ko **bahs-i câm u fîncânı** bilürsin hod idâren yok (Şehrî D.G. 183/2)*

“Ey kahve sakisi! Seni arifler ikna edip susturmasın. Fincan ve kadehin bahsini bırak, kendi iraden yok, bilirsin.”

5.5.10. Karanfil / Kahve Fincanı

Gül gibi bazı çiçekler fincana benzetildiği gibi renk ve şekil yönüyle karanfil de kahve fincanına benzetilmiştir. Şair, karanfilin bir fincan kahve gibi bahçıvana; yani sevgiliye sunulduğunu ifade etmiştir.

Gidüp karanfîl-i rengini tire kıldı sifâl

*Sunıldı kahve gibi bâğbâna bir **fîncân** (Gelibolulu Mustafa Ali D.K. 50/29)*

“Testi gidip, parlak renkli karanfili kararttı, bahçıvana bir fincan kahve gibi sunuldu.”

5.5.11. Kâse-i Fîncân

Şairin kendisi kahve içmekte ve dünya döndükçe de kahve içmeyi tavsiye etmektedir. Diğer taraftan kahve içtikçe önüne tekrar getiriliyorsa içmeye devam edilmesini tavsiye etmektedir. Aşağıdaki beyitten, fincan ile kave içmenin, şairin yaşamış olduğu 16. yy.da yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

Koma nûş-ı kahveyi elden ‘Azîzî-veş yûri

***Kâse-i fîncân** gibi döndükçe bu gerdûn dede (Azizî D. G. 346/5)*

“Bu ihtiyar dünya, fincan kâsesi gibi döndükçe kahve içmeyi elden bırakma, Azîzî gibi yürü.”

5.5.12. Mercandan Fincan

Fincanlar porselenden imal edilmesinin yanı sıra mercandan da imal edilmekte olduğu aşağıdaki beyitten anlaşılmaktadır. Şair, sevgilinin dudağının yuvarlağını fincana ayva tüylerini ise mercandan imal edilmiş olan fincan üzerine yazılmış bir dua gibi tasvir etmiştir (bk. Fincana dua veya hat(yazı) yazmak maddesi).

Değil gird-i lebinde hattı ol İsâ demin güyâ

Duâ-yı Hızır'ı bir **mercândan fincâna** yazmışlar (*Nef'î D. G. 34/2*)

“Dudağın yuvarlağında ayva tüyleri değil, güya o İsa(a.s.) nefesi. Hızır'ın duasını mercandan bir fincana yazmışlar.”

5.6. TEPŞİ / SİNİ / SOFRA / HÂN / SİMÂT / MAİDE

Tepsi ve siniler, üzerine yiyecek içecek kapları konularak yemek yenen geniş, yavan ve büyük kaplardır. Ayrıca bu tepsilerde çiçek, yemek ve içecek gibi şeyler de taşınmaktadır. Bir sofrada birden fazla tepsi bulunabildiğinden tepsinin sofradan daha küçük olduğu anlaşılmaktadır. Sofra, hân, simât ve maide kelimeleri bir fark gözetilmeksizin aynı anlamda kullanılmıştır. Sofra anlamındaki bu kelimeler, bir masa veya sofra bezini ifade etmekten ziyade ziyafet, yemek veya yemek yenilen yeri veya meydanı ifade etmektedir²⁹⁶.

5.6.1. Altun Tepsi

Bâkî aşağıdaki beytinde, sonbahar mevsiminde bir bağdaki yaprakların yola dökülmesini tasvir ederek padişah sofralarının zenginliği ifade etmiştir. Bağın zeminini padişahların sofrasına, yola dökülen sararmış yaprakları altın tepsilere benzetmiştir. Zenginliğin göstergesi olarak kurulan sofraların içinde birçok altın tepsinin bulunduğu anlaşılmaktadır²⁹⁷.

Reh-güzâr-ı bâga ser-tâ-pâ dökilmiş berg-i zer

Sandum **altun tebsiler** konmuş **simât-ı husrevân** (*Bâkî D. K. 22/4*)

“Bağa giden yola, baştan ayağa altın yaprak dökülmüş. Sandım padişahların sofrasına altın tepsiler konmuş.”

²⁹⁶ (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 84/5).

²⁹⁷ (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 84/5), (Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi D. K.14/34),

5.6.2. Gümüş Tepsi

Gümüş tepsinin sunumda kullanımı, zenginliği ve misafire verilen kıymeti göstermektedir. Tepsilerde yiyecek ve içecekler servis edildiği gibi çiçek, gümüş, altın ve mücevherlerin sunumu da yapılabilmektedir²⁹⁸. Mesîhî, gece neminin içine inci taneleri bıraktığı beyaz bir gülün, gümüş bir tepsiyle sunulduğunu ifade etmiştir.

Gül-i sepid gümüş tepsi ile geldi saña

Bırakdı içine birkaç dür ü güher jâle (Mesîhî D.K. 6/39)

“Beyaz gül sana gümüş tepsi ile(içinde) geldi. Gece nemi, içine birkaç inci ve cevher bıraktı.”

Gökyüzü ve Ülker takımyıldızı, gümüş bir tepsi ve mücevher nemekdânına benzetilmiştir. Ülker takımyıldızının üçgen şeklinde salkıma benzeyen ve yıldızlarının mücevheri andıran bir görüntüsü vardır. Bu takımyıldızı bu görüntüsüyle; içinde mücevher bulunan süslü bir tuzluğa benzetilmiştir. Gümüş bir tepsinin ortasında süslü bir tuzluk aynı zamanda tepsinin de süsü olmuştur. Ülker takımyıldızı da gece gökyüzünün süsüdür.

Kim nemekdân-ı mücevher mi süreyyâ mı denir

Tepsi-i sîmînine çün çarh vermiş zîveri (Lebîb-i Amîdî D. T. 69/25)

“Ki mücevher nemekdânı mı, Ülker takımyıldızı mı denir? Çünkü felek, gümüş tepsisine süsü vermiş.”

5.6.3. Hançe

Hançe, küçük tepsi veya küçük sofraya manasında kullanılmaktadır. Sabî; memdûhunun cömert elini, açık küçük bir sofraya benzetmiş, şairleri de bu sofradaki nimetlerin ganimetçisi yapmıştır. Şair, kasidesini yazdığı kişinin; hüner sahibi olan şairlere ganimetler ve caizeler verdiğini, şairleri el üstünde tuttuğunu, eli açık ve cömert olduğunu ifade etmiştir.

Dest-i lutfî olalı hânçe-güşâ-yı himmet

Oldı erbâb-ı hüner muğtenem-i nâz ü ni‘am (Bosnalı Sâbit D. K. 17/28)

“Lütuf eli, ihsanın açık sofrası olalı, hüner sahipleri nimet ve naz ganimetçisi oldu.”

²⁹⁸ (Gelibolu Mustafa Ali D. Kıtalar 115 /1).

5.6.4. Kefş-i Sîmîn

Kefş-i sîmîn, üzerinde fincanların taşındığı gümüş bir tepsi manasında kullanılmıştır. Şair, siyah kalpliliği kahvenin karasına benzeterek kötü kalpli insanların kendini övmek için tekrar tekrar kahve fincanlarının tepsilerde döndürüp dolaştırılması gibi birtakım sözleri tekrarladığını beyan etmiştir (bk. İki dudağı arasında döndürüp dolaştırmak maddesi).

Siyeh-dillik mü'eddî-i gurûr olmagla devr eyler

*Miyân-ı dest-i lebde **kefş-i sîmîn** üzre fîncânlar (Nâbî D.G. 90/6)*

“Kara(kötü) kalplilik, gururlanmaya sebep olmak için gümüş tepsi üstündeki fincanlar(1) iki dudağın arasında dönüp dolaştırır.”

5.6.5. Mâ'ide-i 'Îsî

İsa(a.s.)'ın çarmıha gerilmeden önceki gece havarileri ile yemek yediği sofrası “Mâ'ide-i 'Îsî” olarak ifade edilmiştir. Şair, Mevlânâ'nın sofrasından yemek yiyen kimselerin İsa(a.s.) 'ın sofrasını düşünmeyeceğini ifade etmiş. Bu ifadeler ile Mevlânâ'dan ders alan kimselerin, İsa(a.s.) ve Hristiyanlığı düşünmeyecekler ve meyletmeyeceklerine işaret etmektedir. Maide ve tabla, üzerinde yemek yenen sofrası ve manevi ilimlerin sofrası anlamlarında kullanılmıştır.

Mâ'ide-i 'Îsî'ye etmez dimâğ

Tabla-hor-ı ni 'met-i Monlâ-yı Rûm (Esrâr Dede D. K. 6/14)

“Molla-yı Rum'un nimetinin sofrasının yiyenleri, İsa'nın sofrasını düşünmez.”

5.6.6. Simât

Simât, sofrası demektir. Sâbit; bir kadının, elindeki tepsiyi ve içerisindeki yufkayı sofraya götürmesini tasvir etmektedir. Kamer ile halesi, bir tepsi olan tablaya ve yufkaya benzetilmiştir. Bu tepsi ve yufkayı; Venüs(sevgili), geceden geceye sofrasına taşır.

Kamerle hâle degül şeb-be-şeb alup Nâhîd

*Simâtına götürür **tabla-i zer** üzre ragîf (Bosnalı Sâbit D. K. 9/33)*

“Kamer ile hale değil, Venüs, geceden geceye altın tepsi üzerinde yufka alıp, sofrasına götürür.”

5.6.7. Simât-ı Husrevân

Simât-ı husrevân, padişahların sofrası demektir. Simât ifadesi, üzerine tepsiler konularak yemek yenilen zemin anlamında kullanılmıştır (bk. Altın Tepsi maddesi).

Reh-güzâr-ı bâga ser-tâ-pâ dökilmiş berg-i zer

*Sandum **altun tebsiler** konmuş **simât-ı husrevân** (Bâkî D. K. 22/4)*

“Bağa giden yola, baştan ayağa altın yaprak dökülmüş. Sandım padişahların sofrasına altın tepsiler konmuş.”

5.6.8. Sini

Bakır ve pirinç gibi madenlerden imal edilen büyükçe bir tepsidir. Aşağıdaki beyitte, sini ve tepsilerin üzerinde içi yiyeceklerle dolu gümüş ve altından çanak ve tabaklar bulunduğu bir sofa tasviri yapılmıştır. Sini ve tepsi sofa anlamında kullanılmıştır²⁹⁹.

Tolu ni ‘met gümüş altun çanaklar

***Siniler tepsiler** bir bir tabaklar (Dâstân-ı Ahmed Harâmî, Mesnevi, 1/92)³⁰⁰*

“Nimet dolu gümüş altın çanaklar, siniler tepsiler bir bir tabaklar.”

5.6.9. Tabla

Tabla; üzerinde yemek yenen bir sofa³⁰¹, içinde bir şeyler taşınan tepsi³⁰², pazarcıların mallarını sattıkları tezgâh³⁰³, güzel koku tepsisi³⁰⁴, ok atılan hedef tahtası³⁰⁵ ve düz bir satıh³⁰⁶ manalarında kullanılmaktadır. Ayın halesi, sofa olarak kullanılan bir tablaya benzetilmiştir. Ayın halesinin yarısının görülmesi, iftarda sofranın yarısının çıkarılması ve diğer kalan yarısının ise imsak vaktine bırakılması olarak ifade edilmiş. Sofranın yarısını çıkarmaktan dolayı feleğe cimrilik atfedilmiştir. Sofranın veya tablanın yarısından kastedilen, yemeklerin yarısıdır.

*Çıkardı **tabla-i hâleye** nısfın iftâra*

Bakiyye halkayı imsâke çekdi çarh-ı bahîl (Bosnalı Sâbit D. K. 3/14)

“Cimri felek, hale tablasıyla yarısını iftara çıkardı. Kalan halkayı imsaka çekti.”

²⁹⁹ (Ahmedî D. G. 338/1).

³⁰⁰ TEBDİZ kaynağından alınmıştır.

³⁰¹ (Esrâr Dede D. K. 6/14).

³⁰² (Bosnalı Sâbit D. G. 353/5).

³⁰³ (Bosnalı Sâbit D. G. 2/1),

³⁰⁴ (Azizî D. K. 116), (Esrâr Dede D. G. 101/1), (Azmi-zâde Hâletî D. G. 212/2).

³⁰⁵ (Nefî D. K. 5/49), (Azmi-zâde Hâletî D. Matla 54).

³⁰⁶ (Nefî D. K. 44/15).

5.6.10. Tabla-ı Sîmîn

Tabla-ı sîmîn, üzerinde yemek yenen ve kırıntıların yere düşmesine engel olan bir sofranın manasında kullanılarak sevgilinin gümüş yanağına benzetilmiştir. Sevgilinin yanağı gümüş bir yemek tablasına, yanaktaki ayva tüyleri arasındaki ben ise yemek tablasına düşen bir siyah kırıntı tanesine benzetilmiştir. Ayva tüylerinin tozu tabiri ile ayva tüylerinin siyahlığı veya ayva tüyleri arasındaki ben kastedilmiş. Sevgilinin güzeliği, sofranın unsurlarıyla anlatılmıştır.

Beñzemez mi ol gubâr-ı hatla ey âyîne-ruh

*Bir sevâdı hurde düşmüş **tabla-ı sîmîne** ruh (Bosnalı Sâbit D.G. 57/1)*

"Ey yanak aynası! O ayva tüylerinin tozuyla benzemez mi? Bir siyah kırıntı (tanesi) yanak gümüş tablasına düşmüş."

5.6.11. Yuvarlak Tepsiler

Gelibolu Mustafa Ali, büyük bir işret meclisinde kurulmuş olan sofranın tasvirini yapmaktadır. Mezelerin yuvarlak tepsilerle dizildiğini; fındık tabağının semaya, içindeki fındıkların ise yıldızlara benzediğini ifade etmiştir. Ayrıca sema ve yıldızlar feleğin içinde olduğundan, fındık tabağının da gümüş tepsisi içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Çerhi tepsiler ile şöyle düzildi mezeler

Oldı fınduk tabağı sanki nücûm ile semâ (Gelibolu Mustafa Ali D. Terkib-bend 2 /I-4)

"Yuvarlak tepsilerle mezeler şöyle dizildi. Fındık tabağı sanki yıldızlar ile sema oldu."

5.7. ELEK / PERVÎZEN/ KALBUR /GIRBÂL

Sallanarak kullanıldığı zaman üzerine konan maddenin incelerini altına geçiren, bu şekilde taneli ve toz hâlindeki şeyleri irilerinden ve içlerindeki yabancı maddelerden temizlemekte kullanılan, tek tarafına ufak delikli tel, kıl veya bez gerilmiş tahta bir kasnak ibaret eleme âletine "elek" ya da "pervîzen" denmektedir (Kubbealtı Lügati, 07 Ağustos 2022). Bu aletin gözeneklerinin daha büyük olanına ise "kalbur" veya "gırbâl" denmektedir. Beyitlerde elek asmak, elekten ve kalburdan geçirmek, kalbura dönmek gibi deyimler bulunmaktadır. Ayrıca elek veya kalbur ile yapılan eleme işleminde bazen kıymetli madenler eleğin üstünde kalır, bazen de un gibi şeyler eleğin altında kalır.

5.7.1. Akıl Eleği

Eleğin ayırma ve eleme işlemini yapması gibi aklın da iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış ayırması onun işlevlerindedir. Aklın temyiz kuvveti veya ayırma işlevini yapıp yapmadığı ince ve yüksek bir fikir beyan etmesi ile anlaşılabilir. Nâbî, aşağıdaki beytinde gösterdiği nükteli, ince fikirlerle kendinin aklının kuvvetini ve yüksekliğini göstermektedir.

Anlar bulunur mı diyene lübb ile kışrı

*Bir **fikr-i dakîk** eyle de **pervîzeni** göster (Nâbî D. G. 161/4)*

“Öz ile kabuğu anlayan bulunur mu? Diyene, İnce bir fikir söyle de eleğini göster.”

5.7.2. Çeşm-i Pervîzen / Deri Kalburu

İnsan vücudundaki gözenekli deri, bir eleğe benzetilmiştir³⁰⁷. Cafer Çelebi, padişahın gürzüyle düşmana vurunca düşmanın derisini elek, kemiklerini de un gibi yaptığını ifade etmiştir. Şair, memdûhunu övmüş ve çok güçlü olduğunu ifade etmiştir.

Ger tokına düşmene gürzün teninde üstühân

*Un oluban **çeşm-i pervîzen** ola her bir mesâm (Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi D. K. 14/81)*

“Eğer gürzün düşmana tokunsa vücudunda kemik(leri) un olur. Deri üstündeki her bir gözenek, eleğin gözü olur.”

5.7.3. Çingene Eleği

Çoğu göçebe bir insan topluluğu olan çingeneler; çalgıcılık, falcılık, çiçek satmak ve elek örüp satmak gibi işler yapmaktadır. Elekçilik veya elek yapıp satma işi, çingenelerle özdeşmiş ve aşağıdaki beyitte hor görülen bir meslektir. Rakip, âşığın sevgiliye ulaşmasına engel olan veya sevgiliyi elde etmek için âşıkla rekabet hâlindeki kimsedir ve her zaman âşık tarafından kötülen kişi. Şiirde kendini âşık yerine koyan Leylâ Hanım, elinde elekten geçen rakibinin çingene olabileceğini iddia etmektedir. Bunun sebebi ise çingenelerin önde gelen meslekleri olan elekçiliktir. Ayrıca şairin yaşadığı yer ve zamanda birinin çingeneye benzetilmesi veya çingene olması kötü bir durum olduğu anlaşılmakta; çünkü şair rakibi kötülemek için onun çingene olup olmadığını sormaktadır.

***Çingâne** midir aslı rakîbiñ nedir âyâ*

*Gördüm anı sûk içre bugün geçdi **elekle** (Leylâ Hanım D. G. 97/4)*

³⁰⁷ (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 513/4), (Bosnalı Sâbit D. G. 221/1), (Bosnalı Sâbit D. G. 274/12).

“Acaba rakibin aslı çingene midir nedir? Onu, bugün çarşı içinde gördüm, elekte geçti.”

5.7.4. Felek Kalburu / Talih Kalburu

Yuvarlak gözüken gökyüzü ve deliklere benzeyen gökyüzündeki yıldızlar, bir kalbura benzetilmiştir³⁰⁸. Altın gibi kıymeti madenleri bulmak için toprak elekten geçirilir. Toprak elendikten sonra kalbur üzerinde kıymetli madenler kalır. Hâletî, naatının aşağıdaki beytinde; Allah gökyüzünü kalbur gibi yapsa ve kâinat elense Hz. Muhammed(s.a.v.) gibi bir mücevher bulunamayacağını ifade etmiştir. Ayrıca felek, gökyüzü, çarh kalburları kaza ve kader ile ilişkilendirilmiştir³⁰⁹.

Eger sipihr-i müşebbekden itse gırbâli

Bulunmaya bu cihânda anun gibi gevher (Azmî-zâde Hâletî D. K. 4/19)

“Eğer kafes gibi örülmüş gökyüzünden kalburu etse, bu cihanda onun gibi cevher bulunmaz.”

5.7.5. Güneş Eleği

Gündüzün eleği güneş, gecenin kalburu ise felektir. Bu elek ve kalburu sallayarak eleme işlemini yaptıran rüzgâr veya zamandır. Elek ve kalburların işlevlerinden birisi de değerli madenleri eleyerek arayıp bulmaktır. Kendisini kıymetli bir maden olan mücevhere benzeten şair, zaman tarafından gündüz güneş eleği ile gece de felek kalburu ile devamlı aranmakta olduğunu ifade etmiştir. Gelibolulu Mustafa Ali, yüksek mevkilerde görev alabilecek kabiliyette ve kıymetli bir şair olduğunu belirtmekte; fakat henüz keşfedilmediğinden yakınmaktadır (İnalcık, 2015: 254).

Rûz u şeb zâtum gibi gevheri yoklar rûzgâr

Kim güneş pervizen olmuşdur felek gırbâl aña (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 54/2)

“Zaman, benim gibi gündüz ve gece cevheri kontrol eder. Ki ona Güneş elek, felek kalbur olmuştur.”

³⁰⁸ (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 54/2), (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 334/2), (Bâkî D. K. 5/23), (Âşık Çelebi D. K. 12/121), (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 65/4), (Muhibbî D. G. 2971/5), (Hayâlî Bey D. G. 478/5), (Bosnalı Sâbit D. K. 4/4), (Bosnalı Sâbit D. K. IV/5), (Bosnalı Sâbit D. K. IV/5), (Bosnalı Sâbit D. G. 274/1).

³⁰⁹ (Bosnalı Sâbit D. G. 86/4),

5.7.6. Gırbâl-i Nikâb / Yüz Örtüsü / Peçe

Ay yüzlü sevgili ile gökyüzünün yıldızlarla süslü yüzü kıyaslandığında sevgilinin daha güzel olduğu ortaya çıkmıştır. Ay yüzlü sevgili o kadar güzeldir ki gökyüzü, utancından yüzüne kalbura benzeyen, delikli yıldız peçesini çekmiştir. Gece yıldızlarının görüldüğü gökyüzü hem bir kalbura hem de delikli siyah bir yüz peçesine benzetilmiştir.

Nücûm ile müzeyyen sanma çerhi senden ey meh-rû

*Hicâbından yüzine tutdı **gırbâl-i nikâbudur** (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 334/2)*

“Ey ay yüzlü! Yıldız ile süslü gökyüzünü senden (süslü) sanma, utancından yüzüne tuttu(ğu) yüz örtüsü kalburudur.”

5.7.7. Hale Eleği

Gece ayın veya bazı yıldızların etrafında oluşan dairesel aydınlığa, hale denmektedir. Özellikle ayın çevresinde oluşan bu aydınlık daire, gece açık havalarda çok net gözükmemekte ve bir eleği anımsatmaktadır. Ayın kendisi de bu eleğin askısı olarak kabul edilir³¹⁰.

Bahs idüp bir dakîka hüsnünden

***Hâle** mâh-ı sipihre asdı **elek** (Bâkî D. G.252/4)*

“Hale, güzelliğinden bir dakika bahsedip gökyüzü ayna elek astı.”

***Hâle** sanma mâhda hüsn ile ilzâm eyleyüp*

*Gerdeni tavkı nigârün boynuna asdı **elek** (Âşık Çelebi D. G. 22/6)*

“Aydaki güzelliği hale(den) sanmak ile ikna etti. Sevgilinin boynuna gerdanlık halkasını elek (gibi) astı.”

5.7.8. İnsanın Mayası Olacak Toprağın Kalburla Elenmesi

Bâkî’nin devir nazariyesi ile ilgili yazmış olduğu beytinde insan, mutlak varlıktan ayrıldıktan sonra yedi aşama aşağıya inip dört unsur (toprak, su, hava, nur) seviyesine kadar düştükten sonra tekrar madde, madenden kâmil insan kadar altı merteye çıkar (Uludağ, 08 Ağustos 2022). Şair, ruhunun beden vücudunu giymeden önce Allah katında aşktan raks ettiğini dünyaya gönderilmesini bir iniş ve mutlak varlıktan ayrılmak olarak ifade etmiştir. İkinci mısradan ise çıkışın başlangıcı için ruhun vücut elbisesini giymek üzere dünya zerrelerinin elenip vücudu oluşturması gereklidir. Şair hâlen vücudunu teşkil edecek olan toprağın kalbur ile elenmediğini; yani oluşmadığını

³¹⁰ (Bosnalı Sâbit D.G. 172/1), (Bosnalı Sâbit D.G. 153/3).

ve çıkışın başlamadığını ifade etmiştir. Bilindiği üzere insanın vücudunu teşkil eden zerreler dünyanın çeşitli yerlerinden toplanmaktadır. Şair, insan ve dünya yaratılmadan aşkın var olduğuna ve âlemin baştan başa aşk ile dolu olduğuna işaret etmektedir (Bozkurt, 2017).

Mihr ile raks iderdi tozum zerreveş benüm

Gırbâl ile bu hâk-i vücûdum elenmedin (Bâkî D. G. 397/5)

“Benim zerre gibi tozum, Güneş ile raks ederdi. Bu vücudumun toprağı, kalbur ile elenmedin.”

5.7.9. Kalp / Sine Kalburu

Sevgilinin cefa okları âşığın kalbini deldiği için âşığın kalbi kalbur gibi olmuştur³¹¹. Bu kalp kalburu ise sevgili için gözyaşı taneleri dökülmektedir (bk. Kalbura dönmek maddesine).

Kalbümüz şöyle deldi tir-i cefâ

Erzen-i eşküñ oldu gırbâli (Gelibolulu Mustafa Ali D. Terci’-bend V/3)

“Cefa oku kalbimizi şöyle deldi, gözyaşının tanelerinin kalburu oldu.”

5.7.10. Saç Kalburu

Sevgili tel tel olan uzun saçlarıyla kendi ayağının tozunu elemektedir. Sevgilinin saçları, bir kalbur görevi icra etmektedir. Sevgili, kalbura benzeyen saçlarının arkasından şaire bakınca onu beğenmiştir. Bu ise Divan şiiri ıstılahına zıt bir durumdur. Şair, bu durumu “bizi dahi”; yani bizi bile beğendi diyerek izah etmiştir. Sevgili kalbur arkasında değil de normal bir şekilde baksa, şairi beğenmeyeceği anlaşılmaktadır. Kalbur gibi olan saçlar sevgilinin tam görememesine sebep olmuştur.

Gîsûsı nigârûn ayağı tozın elerdi

Beğendi bizi dahi bu gırbâl arasında (Kadı Burhaneddin D. G. 1237/5)

“Güzelin saçları, ayağının tozunu elerdi. Bu kalbur arasında(n) bizi bile beğendi.”

5.7.11. Ser-gırbâl

Kadı Burhaneddin, kafasını bir kalbura benzetmektedir. Şair, rakiplerle kıyasladığında kendini çok yüksekte gördüğünden, canı hükmünde olan başının kalburunu sevgilin

³¹¹ (Muhibbî D. G. 1648/6), (Bosnalı Sâbit D. Müfret 28/1), (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 513/4), (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 513/4), (Muhibbî D. G. 1833/3), (Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi D. K. 11/24), (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 513/4), (Bosnalı Sâbit D. G. 344/3),

atının en yükseklerine asılmasını istemektedir. Zira, şair sevgili için en fedakâr aşık konumunda olduğunu ifade etmiştir.

Yâr dileği atına kim ki dilerse cân asar

Ben ser-efrâzam asarsam üste ser-gırbâlümü (Kadı Burhaneddin D. G. 825/3)

“Yâr(in) muradı, kim(i) ki dilerse atına (onun) can(ını) asar. Ben baş(1) yüksekteyim, baş kalburumu asarsam üste (asarım).

5.7.12. Tab’ı Pervîzen

Tab’ kelimesi, insana yaradılıştan verilen kabiliyetleri ifade etmektedir. Aşağıdaki beyitte özellikle yaratılıştan insana verilen şiir yeteneği anlamında kullanılmış. Şair, eleğe benzettiği şiir kabiliyetiyle sevgilisi için yazmış olduğu şiirleri, güzel ve toz gibi ince manaları içerir.

Gerden-i münkire ‘Âşık elek asarsa n’ola

Tab’ı pervîzini ma’nâ-yı dakîki pek eler (Âşık Çelebi D. G. 97/5)

“Âşık, inkarcının boynuna elek asarsa ne olur? Yaradılıştan verilen sanat gücünün eleği, ince/toz manaları iyi eler.”

5.8. KEVGİR / KEPÇE / SÜZGEÇ

Kevgir, bir şeyin köpük veya tortularını almak için kullanılan sapı uzun, ucu delikli, yuvarlak ve yayvan bir süzme aracıdır. Gümüş ve bakır gibi metallerden imal edilen kevgirler bir mutfak levazımatı olarak kullanılmaktadır.

5.8.1. Gümüş Kevgir

Nâbî; padişahın bahtının açıklığını yağmurluğa, güneşi de bu yağmurluktaki altın bir düğmeye benzetmiştir. Ayın daire şeklindeki yüzünü de padişahın mutfağında kullanılan gümüşten bir kevgire benzetmiştir. Şair, padişahın talihinin çok açık olduğunu ve makamının çok yüksek olduğu ifade ederek ona övgüler yağdırmıştır. Ayın gümüş kevgire benzetilmesinden, gümüşten imal edilen kevgirlerin olduğu; bu gümüş kevgirlerin, yüksek tabakadaki insanların mutfaklarında kişinin servetinin şaşasını göstermek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca ayın dairesel olması kevgirlerin de ucunun dairesel olduğuna ve ay üzerindeki nokta gibi olan siyahlıklar ise kevgirin deliklerine bir işarettir.

Mihr barânî-i ikbâline zerden düğme

Kurs-ı meh matbah-ı câhında gümüşden kef-gîr (Nâbî D. K. 8/32)

“Talihin yağmurluğuna güneş altın düğme(dir). Makamının mutfağına ayın yüzü gümüşten kevgir(dir).”

5.8.2. Felek Kevgiri

Allah’ın, feleği(kaderi) bir kevgir gibi yaptığı düşünülmüş. Bu kevgir ile kudret mutfağında tortu ile safi kısmı birbirinden ayırmaktadır. Şair, Allah tarafından dünyaya gönderilen insanların imtihan edilerek iyisinin kötüsünden ayrılması hakikatini mutfaktaki kevgir ile yapılan süzme işlemi ile anlatılmıştır.

Dürdden sâfını tefrika veli-ni ‘met-i sun ‘

Eylemiş matbah-ı kudretde sipihri kef-gîr (Nâbî D. G. 73/2)

“Eserin nimet sahibi, feleği kevgir yapmış, kudret mutfağında tortudan safını ayırmış.”

5.9. MİL’AKA / KAŞIK

Kaşık, genellikle çorba gibi sıvı gıdaların yenmesinde kullanılan sofr aletidir³¹². Bazı katı gıdaların da kaşıkla yendiği aşağıdaki beyitlerden anlaşılmaktadır³¹³. Ayrıca az bir miktarın veya bir ölçünün kaşıkla ifade edildiği de görülmektedir³¹⁴. Kaşıkla ilgili olarak; kaşıkla aş verip sapı ile göz çıkarmak, bir kaşık suda boğmak ve kaşık düşmanı deyimleri beyitlerde yer almıştır.

5.9.1. Çevgân / Kaşık

Gelibolulu Mustafa Ali, at üzerinde eğri bir sopa ile yerde bulunan bir topa vurarak oynanan guy ve çevgân oyunu ile sofr a arasında bazı benzetmeler yapmıştır. Şair; sofrayı oyun sahasına, köfteleri topa ve kaşıkları ucu eğri oyun değneğine benzetmiştir. Şairin yaşamış olduğu 16. yy’da köfte yeme vasıtalarından birinin de kaşık olduğu anlaşılmaktadır.

Gûy u çevgâna simâtuñ gibi meydân olmaz

Ser-be-ser kûfteler gûy u kaşıklar çevgân (Gelibolulu Mustafa Ali D. K.60/13)

“Top ve çevgâna sofran gibi meydan olmaz. Baştan başa köfteler top ve kaşıklar çevgân.”

5.9.2. Çorba Kaşığı

Kaşık, daha ziyade sulu yemek yeme araçlarından biridir. Gelibolulu Mustafa Ali, beytinde bir kaşık bile tarhana çorbası pişen evin, kuru bir yer değil yeni bir ev

³¹² (Gelibolulu Mustafa Ali D. Kıt’alar 164/3)

³¹³ (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 60/13).

³¹⁴ (Bosnalı Sâbit D. G. 218/1), (Âşık Çelebi D. K. 10/20), (Bosnalı Sâbit D. G. 336/6).

olduğunu ifade etmiştir. Kaşığı, sulu bir yemek olan çorba ile alakalandırmış. Çorba kaşıkla yendiği için kaşığı, pişen çorbanın miktarı için ölçü birimi olarak kullanmıştır.

Bir kaşık tarhana şorbâsı çıkan

Menzil-i yâbis degül ter hânedür (Gelibolulu Mustafa Ali D. Kıt'alar 164/3)

“Bir kaşık tarhana çorbası pişirilen yeni evdir. Kuru ev değil.”

5.10. NEMEKDÂN /TUZLUK

Nemekdân, içinde istenilen miktarda tuz akıtmaya yarayan küçük bir kaptır. Nemekdân, beyitlerde tuzluk, biberlik ve tat veren anlamlarında, deniz, göz, ağız, dudak, mücevher kutu ve Ülker takımyıldızına benzetilerek kullanılmıştır. Ayrıca nemekdânların sadece tuz için değil biber gibi farklı baharatlar için de bir kap olduğu görülmektedir.

5.10.1. Ağız Nemekdânı

Divan edebiyatında sevgilinin ağzının güzellik unsurlarından biri ağzın küçük olması bir diğeri ise kenarında bir benin olmasıdır. Şair; beni bir karabiber tanesine, sevgilinin ağzını da bu karabiber tanesinin girmeyeceği kadar küçük bir nemekdâna benzetmiştir. Bu beyitten nemekdânları tuz gibi karabiber içinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sâbit, cennetin sofralarında sevgilinin ağzı gibi nemekdân olup olmadığını sormaktadır. Tuzun tat vermesi gibi tuzluğa benzeyen güzelin ağzı da tatlıdır ve bulunduğu ortama tat verir; fakat bazen de yaraya tuz serpmek gibi acı verir³¹⁵.

Görenler dir dehân-ı tengi üzre hâl-i cânânı

Bütün bir dâne-i fülful de almazmış nemekdânı (Nevi-zâde Atâyî D. Ebyat 80)

“Küçük ağzı üzerinde sevgilinin benini görenler der, bütün bir karabiber tanesini de almazmış nemekdânı.”

Neyedür nâzişi Rıdvân-ı behiştün cânâ

Dehenün gibi simâtında nemekdânı mı var (Bosnalı Sâbit D. G. 122/4)

“Ey sevgili! Rıdvân cennetinin nazı niyedir? Sofrasında ağzın gibi nemekdânı var mı?”

5.10.2. Çene Çukuru

Sevgilinin çene çukuru, tat veren bir tuzluğa benzetilmiştir; fakat bu tuzlukta tuzun bulunmamasından endişe edilmektedir. Bakışlarıyla, sevgilinin çene çukurundan su çeken âşık da sevgilinin çenesinde tatlılık olmaması endişesini taşımaktadır. Bu durum âşığın sevgili tarafından ilgi görmediğine bir işarettir.

³¹⁵ (Azmi-zâde Hâleti D.G. 849/3)

*Olur endişe nemek-lis **nemekdânından***

Su çeker târ-ı nîgeh çâh-ı zenehdânından (Nâbî D. G. 635/1)

“Tuzsuz tuzluktan endişe olur. Bakış ipi, çene çukurundan su çeker.”

5.10.3. Deniz Nemekdânı

Atâyî, padişahın cülusunda takdim ettiği kasidesinde memdûhunun ihsan ve bağışlarının çokluğunu bir tuzluk gibi olan denize benzetmiştir. Denizler tuzlu olmasını ve bir kaba benzemesi yönüyle bir tuzluğa benzetilmiş. Ayrıca deniz, tuzlu olmasından dolayı içine düşen cesetleri mumyalanmış gibi muhafaza etmektedir. Bundan dolayı şair, memdûhunun ihsanından biri istifade etse onun vücudunun güzel ve devamlı beslenmesine işaret etmiştir.

*Behre-dâr olsa **nemek-dân-ı yem-i lutfından***

Mûmyâ hâssiyetin feyz ide ecsâm-ı kadîd (Nevi-zâde Atâyî D.K. 19/52)

“Lütuf denizinin tuzluğundan hissedar olsa, kemik cisimler mumya özelliği feyz eder.”

Aşağıdaki beyitte göz ve okyanus, tuzluğa; gözyaşı ve deniz suyu, tuza benzetilmiş. Şeyh Gâlib, gözyaşı döken bir gözden çekinilmesi gerektiğini ifade eder. Gözyaşının okyanustan ve tuzluktaki tuzdan daha tuzlu veya daha etkili olduğu anlaşılmaktadır. Zira gözyaşının Allah katındaki makbuluyetine işaret edilmiştir.

Ey kân-ı melâhat hazer et dîde-i terden

*Deryâ-yı muhît ile **nemekdân** edemez bahs (Şeyh Gâlib D.G. 28/2)*

“Ey güzellik kaynağı! Islak gözden sakın. Okyanus ile nemekdân söz söyleyemez.”

5.10.4. Dudak Nemekdânı

Sehi Bey; sevgilinin yüzünü güzellik sofrasına, sofradaki tuzluğu ise sevgilinin dudağına benzetmiştir. Dudak suyunun tatlılığı ile tuzluktaki tuzun tat vermesi benzetme yönünden biri olarak düşünülebilir. Kadı Burhaneddin ve Sehi Bey’in yaşamış olduğu yüzyıllarda tuzluk sofrada bulunan önemli unsurlardan birini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu tuzluklar süsleri ile de ön plana çıkmaktadır.

Sebz hattun göm gök atumdur benim

H’ân-ı hüsnüne nemek-dândur lebüñ (Sehi Bey D. G. 140/3)

“Yeşil ayva tüylerin yemyeşil/masmavi benim atımdır. Dudağın güzellik sofrasında nemekdândır.”

Soraram lebleründen kanda buldun

*Bu şîrîn la’lden nâzûk **nemekdân** (Kadı Burhaneddin D. G. 238/5)*

“Dudaklarından sorarım nerede buldun? Güzel kırmızı kıymetli mücevherden nemekdân(ı).”

5.10.5. Nemekdân-ı Ümîd

Tuzluk içerisinde tuz yoksa işe yaramayacağı için doldurulması gerekmektedir. Nemekdâna benzetilen ümidin de içinin boş olmaması gerekir. Ümit nemekdânı ise eller göğüs hizasına kadar kaldırılarak tuz dolu sineden tuz istenir. Sine ise üstünde yaralar bulunduğu üzerine tuz basılmış ve tuzla dolmuştur. Bu durum elleri kaldırıp Allah’a dua etmeye işaret etmektedir. Dua ise insanın ümidini artırmaktadır.

Tehî kalmış nemekdân-ı ümîdün Nâbiyâ bilmem

Niçün dest-i nüyâzun sîne-i pür-şûra sunmazsın (Nâbî D. G. 625/5)

“Ey Nâbî! Ümidin tuzluğu boş kalmış, bilmem, niçin yalvarma elini tuz dolu sineye sunmazsın.”

5.10.6. Nemekdânın Tatlandırması

Tuz uygun miktarda kullanıldığında yemekler güzel bir tat vermektedir. Nâbî, sevgilinin konuşmasını övmek için tuzluğun yemekleri tatlandıracağı gibi sevgilinin konuşmasının da bütün dünyayı tatlandıracağını ifade etmektedir. Fıtnat Hanım, bir güzelin meclise tat verdiği gibi güzelin dudağının şarap kadehine aksetmesiyle kadehin tat veren bir nemekdâna döndüğünü ifade etmiştir.

İder cihânı nemekdân tekellüm itdükçe

Olur zamâne gül-eşân tebessüm itdükçe (Nâbî D. G. 790/2)

“Konuştukça cihanı tatlandırır. Tebessüm ettikçe zaman gül saçar.”

Çâşnî-bahş oldu ol kân-ı melâhat bezme çün

Sâgar-ı mey aks-i la’liyle nemekdân oldu hep (Fıtnat Hanım D.G. 4/4)

“O güzellik kaynağı meclise tat veren oldu çünkü dudağının aksiyle şarap kadehi tam (bir) nemekdân oldu.”

5.10.7. Nemekdân-ı Murassa’

İçki meclisleri için kurulan sofralarda tuzluk ve çerezlik bulunduğu şairin aşağıdaki beytinden anlaşılmaktadır. “Nemekdân-ı murassa’” tabiri tuzluğun; yani nemekdânın inci, yakut ve elmas gibi kıymetli mücevherlerle süslü olduğunu ifade etmektedir. Bu süslü tuzluklar, iştret meclislerinde kullanıldığı gibi gelir düzeyi yüksek kimselerin sofralarında da kullanıldığı çıkarımı yapılabilir.

İşretüm bezmine çerhuñ mihr ü mâhın rûz u şeb

Geh nemekdân-ı murassa ‘ gâh nukuldân eyleyem (Gelibolulu Mustafa Ali D.K. 13/24)

“İçki içmemin meclisine feleğin güneş ve ayını gündüz ve gece kâh süslü nemekdân kâh çerezlik yapayım.”

5.10.8. Nemekdân-ı Mahabbet / Hakk-ı Nemek

Hakk-ı nemek, vefayı ifade eden tuz hakkıdır. Şair vefasızlığı muhabbet tuzluğunun ters dönüp dökülmesi ile ifade etmiştir. Muhabbet tuzluğu tabirindeki tuzluk etrafında toplanılmış yenip içilip sohbet edilmiş bir sofraya işaret etmektedir. Bu sofranın etrafındakilerin daha sonra birbirlerine olan hürmeti ve muhabbeti kesmemesi gerekir. Aksi durumda tuz hakkını çiğnemiş ve vefasızlık etmiş olur.

Kalmadı eser Hâletiyâ hakk-ı nemekten

Benzer ki nigûn oldu nemek-dân-ı mahabbet (Azmî-zâde Hâletî D.G. 91/5)

“Ey Hâletî! Tuz hakkından eser kalmadı. Öyle görünüyor ki sevgi tuzluğu baş aşağı oldu.”

5.10.9. Nemekdân-ı Mücevher

Gökyüzü ve Ülker takımyıldızı, gümüş bir tepsi ve mücevher nemekdânına benzetilmiştir (bk. Gümüş Tepsi maddesi).

Kim nemekdân-ı mücevher mi süreyyâ mı denir

Tepsi-i sîmînine çün çarh vermiş zîveri (Lebîb-i Amidî D. T. 69/25)

“Ki mücevher nemekdânı mı, Ülker takımyıldızı mı denir? Çünkü felek gümüş tepsisine süsü vermiş.”

5.11. ŞARAP İÇME, TAŞIMA VE SAKLAMA KAPLARI

Kadeh, testi, sürahi ve küp gibi kaplar; Divan şiirinde şarap gibi içkilerin içilmesinde, taşınıp servis edilmesinde ve muhafaza edilmesinde yaygın bir kullanımı görülmektedir. Binlerce beyitte yer alan bu kaplar müstakil bir çalışmaya konu olmuş ve kendi başına bir müstakil çalışma yapılacak kadar hacimlidir (Bahadır, 2013). Adı geçen bu eşyalar, ev eşyası olarak değil daha ziyade meyhane levazımatı olarak görüldüğünden aşağıda kısa bir bölüm olarak incelenmiştir.

5.11.1. Kadeh ve Benzeri Anlamda Kullanılanlar

Âbgîne, ayak, cam, kabak, sagar, peymâne, piyale, zevrak, keşti ve ritl-ı girân gibi ifadeler “içki” özellikle “şarap kadehi” anlamlarında kullanımı yaygındır.

Bunlardan kabak, âbgîne ve rıtl-ı girân gibi hacmi büyük olanlar “sûrahi” manasında da kullanılmaktadır. Su, süt, ayran, şerbet ve içkilerin hepsi yukarıda sayılan kadeh ve benzeri bardaklarla içilmektedir (Aydın, 2022: 257).

5.11.1.1. Kabak

Kabak ucuz ve kolay elde edildiğinde fakir kimselerin kullandığı bir kaptır. Bal kabağı, kurutulup içi temizlendikten sonra içkinin bir yerde muhafaza edilmesi veya hafif olduğunda taşınması için testi veya sûrahi gibi kullanılmaktadır. Bu kabakların küçükleri ise kadeh olarak kullanılmaktadır (Özkul, 2019: 1015). Bu kabaklar, hedef tahtası olarak da kullanılmaktadır. Boğazına ip takılarak kabaklara kulp yapılabilir. Boğazına ip takıldığından idam olacak bir kişi olarak tasvir edilir. Kabak, şarap kadehi olarak kullanımının yanı sıra sûrahi ve su kabı gibi kullanımları da vardır (Şahin, 2011: 769). Kabak hafif olduğundan aba gibi giysi altında taşınabilmektedir (Onay, 2013: 230).

Bâkî, kabak redifli gazelinin aşağıdaki beytinde cam ile kabağın mukayesesinde şarap kadehi manasında olan camın kullanıldığı yerde kabağa söz düşmediğine işaret etmiş. Kabağın içki içmek için daha az tercih edildiği ve kısmetsizliği ortaya konulmuştur.

‘Âşık hadîs-i cām-ı lebûñ alsa agzına

*Meclisde çok lakırdamasun sâkıyâ **kabak** (Bâkî D. G. 241/5)*

“Âşık, (senin) dudağının kadehinin sözünü ağzına alsa, ey sâkî! Kabak mecliste çok lakırdamasın.”

5.11.2. Testi / Kûze / Sifâl

Testi, sebu, kûze ve sifâl, topraktan imal edilmiş olan sûrahiden daha büyük bir gözdeye sahip bir şarap kabıdır. Dar bir boğazı ve kulpu vardır. Sebû, kûze ve sifâl de testi anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca sifâlin çanak çömlek manası da vardır.

Bir içki meclisinde şarap, testilerden sûrahilere aktarılır ve sûrahi ile kadehlere servis edilir. Sebû ile katı, içki meclisinde çalışırlar ve hizmette başarılı olmaya gayret ederler; fakat bu iki sûrahiyi arkasından çekiştirip ona bir kulp takarlar. Bu beyitte, sûrahilerin kulpu olduğu ve içki meclisinde bazı dedikoduların yapıldığı anlaşılmaktadır.

Meclisde sebû ile katı baş koşar ancak

Vallâhi surâhiye de bir kulp dakarlar (Mesîhî D. G. 57/3)

“Mecliste testi ile katı gayretle çalışlar; fakat vallahi sûrahiye de bir kulp takarlar.”

5.11.3. Sürahi / Batt / Bülbüle

Sürahi, batt ve bülbüle şarap ve su gibi şeyleri bardak ve kadehlere doldurmak için kullanılan emzikli bir servis aracıdır. İbriğin de “şarap sürahisi” anlamında kullanımı vardır (bk. İbrik maddesi). Sürahinin kadehe şarap doldurması sırasında çıkarmış olduğu ses konuşmasıdır ve bu konuşma bülbül ile ilişkilendirilmektedir.

5.11.4. Zebân-ı Sürâhî

Sürahinin kadehi doldururken çıkardığı gulgul sesinden dolayı sürahinin dili olduğu düşünülmüş. Dilsiz veya kalpsiz olanın saki olduğu düşünüldüğünde sürahinin dili sakinin dili olmuştur. Âşık her zaman tüm dünyanın gamı kadar keder sahibidir. Saki, sürahinin dili ile dünya kadar gam yüklü olan âşıkla konuşmaktadır. Zaten âşık içtikçe sarhoş olacak ve konuşarak dertlerini dökecektir.

Gam-ı cihân ile bahs etmek isteyen bî-dil

Meger zebân-ı sürâhîyi tercemân idinür (Nâbî D. G. 223/3)

“Cihanın gamı ile sohbet etmek isteyen dilsiz, meğer sürahinin dilini tercüman edindir.”

5.11.5. Küp / Hum

Küp; içine şarap, su ve yağ gibi sıvılar veya un ve hububat gibi erzak konulan, topraktan imal edilen büyük ve geniş bir kaptır. Hum da küp ile aynı manada kullanılmaktadır. Bu kap bir şeyin çok miktarda olduğunu ifade eder.

Gönül, büyük bir şarap kabı olan küpe benzetilmiştir. İçten içe kaynamakta ve derdinden hararetlenip coşmaktadır. Bu coşkunluk ise ancak sakinin getirdiği şarap ile teskin edilecektir.

*Sâkî şarâb sun ki gönül **humu** cûş ider*

Cân ‘andelbi ten kafesinde hurûş ider (Şeyhî D. Terci-i bend I/2-1)

“Saki, şarap getir ki gönül küpü kaynar(çoşar). Can bülbülü ten kafesinde çoşar(gürler).

5.12. MUTFAK EŞYALARI BAĞLAMINDA GÜNDELİK HAYATIN YANSIMASI İLE İLGİLİ TAHLİLLER

5.12.1. Atasözleri, Deyimler, Halk Söyleyişleri ve Kalıp İfadeler

5.12.1.1. Birinin kâsesinden ma'aş etmek

Birinin kâsesinden ma'aş etmek tabiri başkasının yardımını ile geçinmek veya birinin sofrasından geçimini sağlamaktır. Şair, padişahın lütfunu gördükten sonra kimseye minnet etmemektedir. Aynı zamanda yiğit bir adam; aşağılık kimselerin eline bakmaz, onlardan geçimini sağlamaz. Bu beyitte kâse, bir kimsenin mal varlığını ve yardımını ifade etmektedir.

Hayâlî sen Şehin lutfun görelden çarha baş eğmez

Ne mümkündür deniler kâsesinden er ma'aş etmek (Hayâlî Bey D. G. 291/5)

“Hayâlî, sen padişahın lütfunu gördüğünden beri feleğe baş eğmez(sin). Yiğit, aşağılıkların kâsesinden geçimini sağlaması mümkün değildir.”

5.12.1.2. Bir Kaşık kanına susamak

Sâbit, zâhidin şarap içmeye olan hevesini yine kendi yaradılışından gelen bir meyille kırıldığını ifade etmektedir. Şair tarafından zâhidin, kadehin bir kaşık kanı olan şaraba susayıp susamadığı sorgulanmaktadır. Zâhid, şarap ve şarap içen rindlerin düşmanı olduğundan her zaman bunları tenkit etmektedir. Diğer taraftan zâhidin gizliden gizliye şarap içmeye susadığını oruç vaktindeki susuzlukla işaret edilmiştir. Kadehin bir kaşık kanı ifadesinden rindlerin toplumda azlığı ve kuvvetsizliği anlaşılmaktadır. Beyitteki “kaşık” ve “şikest” ifadeleri ise kaşık kırmak ile ilişkilendirilmiştir (bk. Kaşık düşmanı maddesi).

Tâb-ı rûzeyle şikest itmededür ikdâmuñ

Bir kaşık kanına zâhid susaduñ mı câmuñ (Bosnalı Sâbit D.G. 218/1)

“Oruç yaratılışı ile gayretini kırmaktadır. Zâhid, kadehin bir kaşık kanına mı susadın”

5.12.1.3. Bir kaşık susa boğmak

Sâbit, bilinçli bir düşman veya kaşık düşmanı anlamında kullanılabilen “düşmen-i idrak” tabirleri ile bir kadını muhtemelen kendi hanımını kastetmektedir (Aydın, 2019: 1852). Şair kendine hitap ederek kendi kendini uyarmaktadır. Eğer şairin hanımı, şairi başka bir kadınla yakalasa şairi bir kaşık suda boğacaktır. Şair, bu bir kaşık suda boğmak deyimini ile birine çok kızmak, kinlenmek, hiddetlenmek hatta öldürmek manalarına işaret etmektedir.

Bir kaşık suda boğar gönlümü bulsa Sâbit

Şûh-ı keşkûl-be-kefûm düşmen-i idrak gibi (Bosnalı Sâbit D. G. 336/6)

“Sâbit! Bulsa gönlümü bir kaşık suda boğar. Avcumun keşkûlünün cilvesi, akıllı düşman gibi.”

5.12.1.4. Boş kovayı kuyuya salarlar, dolunca şevkle yukarı çekerler

Boş kovanın kuyu gibi aşağı bir yere salınması boş insanların ilim ve kültür açısından düşük mertebeli kimseler olduğudur. Bu boş kovaya benzeyen ilimsiz ve kültürsüz kimselerin toplum nezdinde mertebesi de düşüktür. Ne zaman bu kişiler suya salınan kova gibi dolsa; yani ilim ve kültür cihetiyle kendini geliştirse o zaman toplumda yüksek mertebelere ulaşabilir.

Âlemde o kim şeref bulur devletle

Halk eyler anı sadr-nişîn ‘izzetle

Devl olsa tehî çâha iderler irhâ

Bâlâya çekerler tolıcak ragbetle (Nâbî D. Rubâ’î, 191)

“O, ki dünyada makamla şeref bulursa, insanlar onu izzetle reis eder. Kova boş olsa kuyuya salarlar, dolunca yukarı istekle çekerler.”

5.12.1.5. Çanak ayırmak

Aynı çanaktan yemek yemek; birlik, beraberlik ve yoldaşlığı ifade etmektedir. Çanağı ayırmak ifadesi ise beraberliğin ve yoldaşlığın bittiğini artık kişilerin beraber hareket etmeyeceğini ifade etmektedir. Bu ayrılık hem gönül ayrılığını hem de fiziki bir ayrılığı da kapsamaktadır.

Den kahve-keşân meygededen çeksin ayağın

Zîrâ ki felek onların ayırdı çanağın (Şeyhülislâm Yahyâ D. Malta’lar 74)

“Söyleyin kahve içen meyhane(ye) gelmesin. Zira felek onların çanağını ayırdı.”

5.12.1.6. Çanak tutmak

Çanak tutmak tabiri aşağıdaki beyitteki dilencilik etmek ve yardım beklemek anlamında kullanılmıştır. Muhyî; yol kenarlarında yetişen laleleri, şekil itibariyle çanağını uzatmış bir dilenciye benzetmiştir. Buradan anlaşılıyor ki dilencilerin yoldan geçen varlıklı kimseleri gözetleyip onların önüne çanak tutma gibi bir davranışı kendilerine âdet edinmişlerdir.

Gelüp lâle o gül-ruh şeh yolına

Gedâyîlûk idüp dutar çanağı (Muhyî D. G. 612/6)

“Lale, gül yanaklı güzel yoluna çıkıp çanağını tutar dilencilik eder.”

5.12.1.7. Dügünde kalburla su taşımak

Düğününde kalburla su taşımak deyiimi, yapılan bir iyiliğe karşılık bekâr bir kimseye çok büyük bir yardımda bulunma sözü vermektir (Parlatır, 2007: 319). Şair, feleğin birinden gördüğü yardımın karşılığını vermek için gösterdiği olağanüstü çabayı anlatmaktadır.

Olmağ için sûr-ı hûbâna elek

Eylemişdür kolını çenber felek (Azizî D. Lugaz 10/2)

“Güzellerin düğününe elek olmak için felek kolunu halka yapmıştır.”

5.12.1.8. Elekten / Kalburdan geçirmek

Elekten geçirmek; elemek, imtihan etmek ve iyi ile kötüyü birbirinden ayırmaktır. Hâletî, feleği bir kadına gökyüzünde görünen haleyi bir eleğe benzetmiştir. İnsanların dünyaya imtihan için geldiği düşünüldüğünde bu imtihanı yapan ise felektir. Âşıklarının sadakat derecesini ölçmek için türlü oyunlar yapan bir kadına benzetilen felek de insanları birçok hadiselerle çalkalayıp elek gibi iyisini kötüsünden ayırmaktadır³¹⁶.

Destinde sipihrün görinen hâle degüldür

Bir zendür o kim halkı geçürmişdür elekden (Azmî-zâde Hâletî D.G.592/2)

“Feleğin elinde görünen hâle değildir. O bir kadındır ki insanları elekten geçirmiştir.”

Hâletî, kendisi öldükten sonra toprak olan cisminin toprağı kalburdan geçirilirse sevgilinin eziyet okunun demir ucunun bulunacağını belirtir. Toprağa karışmış olan kayıp veya değerli şeylerin elenerek bulunmasına da işaret etmiştir (bk. Kayıp şeylerin eleklerle aranması maddesi).

Hâk olup cismüm geçerse ser-be-ser gurbâlden

Nâvek-i cevri-i nigârundan kalan peykân çıkar (Azmî-zâde Hâletî D.G.267/3)

“Bedenim toprak olup baştan aşağıya kalburdan geçerse, sevgilimin eziyet okundan kalan demir ucu çıkar.”

5.12.1.9. Elek asmak

Elek asmak, işin bittiğini veya kişinin hayatında yapak önemli bir işi kalmadığı bir köşe çekildiğini ifade etmektedir. Kâinat yaratıldığından beri felek, tüm olayları gördüğü için

³¹⁶ (Adlî D. G.109/5).

beli bükülmüş bir kocakarıya benzetilmektedir (Kurnaz, 1995: 306-307). Kocakarı feleğini ayı bir çengel gibi ayın halesi de bir ona asılmış bir elek görünmektedir³¹⁷.

Şol yüce dergâhuña beñzetdügiyçün kendüyi

Mâh-ı çarh-ı pîre-zen ardına asmışdur elek (Sehî Bey D. G. 133/5)

“Kendini şu yüce dergâhına benzettiği için, kocakarı feleğinin ayı arkasına elek asmıştır.”

5.12.1.10. Fincana sataşmak

İçki içmek, İslam dininde yasak olduğu gibi almak, satmak ve taşımak gibi içki içmeye vesile olmak da yasaklanmıştır. Vaizler hem içkiye hem de fincan gibi içki içme vesilelerine sataşmaktadır. “Fincana sataşmak” tabirinden içki içenleri, içkinin içilmesine vesile olan eşyaları sözle tenkit edip kötülemek anlaşılmaktadır.

Biñ gûne mi var kim halk olmasa âlûde

Vâ'iz mey ile ancak fîncana sataşmışdur (Nâbî D. G. 248/4)

“Vaiz, sadece şarap ile kadehe sataşmıştır. Başka bir yol mu var ki insanlar bulaşmış olmasa.”

5.12.1.11. Hem-kâse-i zânû-be-zânû

Hem-kâse tabiri aynı kâsedan beraber yemek yemek anlamında kullanılmıştır. Gül, bülbülün dışında güzel sesiyle türkü söyleyenlerle samimi olmaz eğer olursa çalı çırpıyla diz dize oturup yemek yemiş gibi olur. Diğer taraftan gül gibi güzel, kıymetli ve yüksek makamda olan kimselerin bülbül gibi samimi dostları vardır. Başkalarıyla yan yana gelmek istemez.

Gül olmaz germ-dil bülbül gibi sâhib-nefeslerle

Olur hem-kâse-i zânû-be-zânû hâr u haslerle (Nâbî D. G. 741/1)

“Gül, türkü okuyanlarla bülbül gibi samimi olmaz. Çalı çırpıyla, diz dize oturanların aynı kâsedan yemek yemesi olur.

5.12.1.12. İki dudağı arasında döndürüp dolaştırmak

İki dudağı arasında döndürüp dolaştırmak tabiri, bir sözü tekrar tekrar söylemeyi ifade etmektedir. Bu tabir, üzerinde çok konuşulmak manasında olan ağızda çalkalanmak deyimini ile yakın anlamda kullanılmıştır. Şair, gurura sebep olacak sözleri tekrar tekrar söylemeyi, üzerinde fincan olan tepsinin dönüp dolaştırmasına benzetmiştir. Yiğit, bu tabir ile ilgili “Kalbi kararmış insan, fincanları taşıyan eldeki tepsinin dönüp durduğu

³¹⁷ (Bosnalı Sâbit D.G. 172/1).

gibi dilinde gururlanıp böbürlenme söylemleri tekrarlanıp durur (Yiğit, 2018: 65)." ifade etmiştir. Şair, siyah kalpliliği kahvenin karasına benzeterek kötü kalpli insanların kendini övmek için tekrar tekrar kahve fincanlarının tepsilerde döndürüp dolaştırılması gibi birtakım sözleri tekrarladığını beyan etmiştir.

Siyeh-dillik mü'eddî-i gurûr olmagla devr eyler

*Miyân-ı dest-i lebde keş-i sîmîn üzre **fincânlar** (Nâbî D.G. 90/6)*

"Kara(kötü) kalplilik, gururlanmaya sebep olmak için gümüş tepsî üstündeki fincanlar(ı) iki dudağın arasında dönüp dolaştırır."

5.12.1.13. İnce elemek

İnce elemek; cimrilik yapmak, toz bile vermemek, verirken kılı kırk yarmaktır. Eleğin eleme esnasında üstünde büyük ve iri taneler kalır, altına ise un gibi ince toz hâlindeki maddeler düşer. Diğer taraftan bir maden bulma için eleme yapılırsa eleğin üstünde kıymetli madenler kalır, altına toprağın tozu düşer. Şair, eleğe benzettiği feleğe sitem etmiş. Elek gibi olan feleğin, aşağılık, yemez ve yedirmez cimrilere bol bol verip ihsan ettiğini; fakat şaire bir toz bile vermediği ifade edilmiştir.

Le'îme feyzde pervîzin sipîhr-i denî

Komaz dakîka bana geldigince ince eler (Âşık Çelebi D. K. 12/121)

"Aşağılık felek, alçak kimseye ihsan etmede elek(gibidir), bana gelince tozu (bile) bırakmaz ince eler."

5.12.1.14. Kalbur saydırmak / Deli pösteki sayar gibi

Kalbur saydırmak; kalburun deliklerini saydırmak, cefa ve sıkıntı çektirmek veya çekmiş olduğu zahmetleri tekrar tekrar hatırlatarak elem çektirmektir. Bakış oklarıyla delinmiş olan sine, bir kalbura benzetilmiştir. Sevgili, gamzesinin oklarıyla âşığın sinesine açmış olduğu yaraları, bir kalburun deliğini saydırır gibi âşığa tekrar tekrar saydırıp eziyet etmektedir. Diğer taraftan Kays olan Mecnûn'un gönlüne kalbur saydırmak ise olmayacak işi yaptırmak, saymakla bitmeyecek bir şeyi saydırmak, deliye pösteki saydırmak veya dalga geçmek manalarıyla alakalıdır. "Deli pösteki sayar gibi" deyimini, "*çok karmaşık ve sıkıntılı bir işi veya konuyu en ince ayrıntısına varıncaya kadar gözden geçirmek (Parlatır, 2007: 282)*"tir. Mecnûn'un gönlüne ya kendindeki delik gibi olan yaraları ya da âşığın gönlündeki delik gibi olan yaraları saydırılacaktır. Mecnûn sonu gelmeyecek bir işin içine sokulup zahmet çekecektir.

Müşebbek sînemün her zaḥmını 'add itdürüp tekrâr

Dil-i Mecnûna kalbur saydırur ol gamze-i mekkâr (Bosnalı Sâbit D. Müfret 28/1)

“Kafes(gibi delikli) sinemin her yarasını tekrar saydırıp, o hilekâr bakış, Mecnûn’un gönlüne kalbur saydırır.”

5.12.1.15. Kâse kâse kan yutmak

Kâse kâse kan yutmak; pek çok sıkıntı ıstırap çekmek ve bu çekmiş olduğu ıstırapı içine atıp ortaya çıkarmamaktır. Mihrî Hatûn, çekmiş olduğu acının çokluğunu ve şiddetini, kâse kâse kan yutmak tabiri ile ifade etmiştir. Felek sakisi şarap yerine kâse kâse kan yutturarak âşığa acı çektirir³¹⁸. Çanak çanak kan içmek de kâse kâse kan yutmak tabiri ile benzer anlamlarda kullanılmıştır³¹⁹.

Yisün içsün hoş bular yaylaklarda dem-be-dem

Yudalum bir gam evinde kâse kâse kanlar (Mihrî Hatûn D. G. 20/4)

“Çimenlikte devamlı yesin içsin hoş bunlar. Bir gam evinde kâse kâse kanlar yutalım.”

5.12.1.16. Kâse kaldırmak / Kadeh kaldırmak

Bir kimse içki içtiğinde o kimsenin vücudunda hararetin arttığı bilinmektedir. Şair, ısı ve ışığın kaynağı olan ve sevgiliye benzettiği güneşin daha ziyade hararetlenmesini bir içki kâsesini kaldırıp içmesine bağlanmıştır. Kâse veya kadeh kaldırmak içki içmek anlamında kullanılmıştır.

Şarâb-ı bezm şevkinden meger bir kâse kaldırdı

Neden düşdi bu deñlü mihr-i nûr-efşâna germiyyet (Nev’i-zâde Atâyî G. 19/3)

“Nur saçan güneşe bu kadar hararet neden düştü? Meğer meclis şarabının şevkinden bir kâse kaldırdı.”

5.12.1.17. Kâselik eylemek

Kâselik eylemek tabiri, bir eğlence meclisinde içki getirip götürmek veya sakilik yapmaktır (Yiğit, 2018: 1699). Nâbî, meclisinde getir götür yapanın, kâseye benzeyen şüphe kadehinin gözü olarak tarif etmiştir. Göz, kadeh ve kâse şekil yönüyle birbirine benzetilmiş. Şüphe ile bakan bir göz ise devamlı meclis ortasında dolaşan sakiye benzetilmiştir.

Bezmüme kâselik mi eyler var

Çeşm-i câm-ı ıstibâhdan gayrı (Nâbî D. G. 883/4)

³¹⁸ (Şeyhülislâm Yahyâ D. G. 418/3), (Bâkî D. G. 300/2).

³¹⁹ (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 697/3).

“Şüphelenme kadehinin gözünden başka meclisime kâselik (sakilik) eyleyen mi var?”

5.12.1.18. Kâselîs / Çanak yalayıcı

Kâselîs, çanak yalayıcı ve dalkavuk manalarında kullanılmaktadır. Kendine yarar sağlamak için varlıklı ve makam sahibi kişilere yaltaklık yapıp onların gözüne girmeye çalışan dalkavukların her toplulukta bulunması muhtemeldir. Dalkavuk diye ifade edilen kâselîsler özellikle de eğlence meclislerinin müdavimlerindendir. Şeref Hanım, dudağın şarap kadehini yalaması ile çanak yalayıcısı arasında bir benzerlik ilişkisi kurmuştur. Nâbî ise meleklerin Hz. Âdem(a.s.)’a secde etmesiyle insan nevinin meleklerle olan üstünlüğünü anlatmıştır. Şair bu durumdan yola çıkarak melekleri kendisinin kâselîsi olarak ifade etmiştir.

Mey-i la‘l-i lebiñle neş‘e-yâb-ı ülfetiñ kimdir

*‘Aceb bezmiñde cânâ **kâse-lîs-i ‘işretiñ** kimdir (Şeref Hanım D. G. 48/1)*

“Dudağının kırmızı şarabıyla neşelenen dostun kimdir? Ey sevgili! Acaba meclisinde içkinin çanak yalayıcısı kimdir.”

*İder gerd-i ser-i insâna gerdiş **kâse-i gerdûn***

*Nevâl-i âferînişde melâ‘ik **kâse-lîsümdür** (Nâbî D.G. 132/4)*

“Felek kâsesi, insanın kafasındaki tozu(kederi) döndürür. Yaradılış ihsanında melekler çanak yalayıcıdır.”

Leylâ Hanım, kâselîsi olumlu bir manada kullanmıştır. Bir ilim ve tarikat dergâhının müdavimlerini ve hizmetçilerini kâselîs olarak adlandırmış. Bu kâselîsler arasında padişahlar olduğu gibi şair kendisini de bunların arasında addetmektedir³²⁰. Diğer taraftan bir kimseye, padişahları kâselîs yapmak, o kişiyi övmek ve makamının yüksekliğini göstermek içindir³²¹.

*Şehler olmuş **kâse-lîs-i matbah-ı ihsânı** hep*

Yâ nasıl olmaz kulu kurbânı Leylâ da ‘aceb

Şevk-i âteş-bâz ile yansa derûnı rûz u şeb

Bende-i dergâh-ı ‘ulyâsı olan çekmez ta‘ab

Câzimâ dârü‘l-emândır Hazret-i Monlâ-yı Rûm (Leylâ Hanım D. Muhammesler 1/6)

³²⁰ (Şeyh Gâlib D. Tahmisler 4/2).

³²¹ (Nedîm D. Musammatlar 2-III/4).

“Şahlar, hep ihsan mutfağının çanak yalayıcısı olmuş. Leylâ(ya) da şaşılır ya nasıl (onun) kulu kurbanı olmaz. İçi, ateşle oynayanın şevkiyle ile gece gündüz yansa, yüce dergâhının kölesi olan meşakkat çekmez. Ey idrak eden! Hazret-i Molla-yı Rûm sığınaktır.”

5.12.1.19. Kaşıkla aş verip sapıyla göz çıkarmak

Âşık Çelebi, nişan redifli kasidesinin aşağıdaki beytindeki nişanın; kaşıkla yemek verip sapıyla göz çıkardığını, zararının ve faydasının bol olduğu hem şer hem de hayır verdiği gibi iki zıt şeyi beraber getirdiğini ifade etmiştir. Buradan nişanın, padişah tarafından verilen berat ve bir makama atama kararı olduğu anlaşılmaktadır. İnsanların dünyada atanmış oldukları makam ve mevkiler, bu makam ve mevki sahiplerine hem zarar hem de fayda gibi iki türlü etkisi olduğunu anlatılmaktadır.” Kaşıkla aş verip sapıyla göz çıkarmak” vecizesinde kaşıhta bulunan iki taraf, menfaat ve zarar gibi iki etkinin temel dayanağı olmuştur.

Geh kaşıkla aş virüp sapıyla geh göz çıkarur

Feyz-i nef'ü zarr ider hem bahş-ı hayr u şer nişân (Âşık Çelebi D.K. 10/20)

“Bazen kaşıkla aş verip bazen sapıyla göz çıkarır. Zarar ve fayda bağışlar hem şer ve iyilik verir.”

5.12.1.20. Kaşık düşmanı / Kaşık kırmak

Kaşık düşmanı, erkeğin eşi olan kadın için kullanılan bir deyimdir³²². Sofrada eksik kaşık görmek ihtiyaçlı olmaya işaret etmektedir. Evli kadın, kocasının evlenme ihtimali olan başka kadınları ikaz etmek için bu kaşık kırmak eylemini gerçekleştirir³²³ ve sofrayı eksik bir kaşık ile hazırlar. Kaşık kırmak, gelin attan inerken ayağının altına konulan tahta kaşıkları kırmasıyla da ilişkilendirilir. Her ikisinin manası da kadının kocasından ikinci bir evliliği yapmaması istemektir. Şair, erkeğin evindeki eşi ile dost olmasını, diğer bir tane daha evliği yapmak üzere başka kadınların fikrinin öğrenmeye çalışmasını anlatmaktadır. Avam tabakası tarafından kullanılan bu deyim olumlu bir manayı içerdiği anlaşılmaktadır. Bu deyimün günüz de çok yiyip oturan kadın gibi olumsuz manalarda kullanımı da bulunmaktadır (Genç, 2017; Pakalın, 2004: 211).

Dost ola ana kaşık düşmeni

³²² (Bosnalı Sâbit D. G. 336/6).

³²³ (Bosnalı Sâbit D. G. 218/1)

Anlamıya fikr-i zen-i rehzeni (Taşlıcalı Yahyâ³²⁴),

“Kaşık düşmanı ona dost ola. Yol kesen kadının düşüncesini anlamaya.”

5.12.1.21. Kevgire çevirmek / Kalbura dönmek

Kevgire çevirmek deyimi delik deşik etmektir³²⁵. Başa gelen musibet ve belalardan çekmiş olduğu dert insanı yaralar ve vücudunda delik açtığı düşünülür. Nâbî, insanın dertle delinmiş vücudunu kevgire benzetmiş, ruh ile cismi birbirinde ayırmak için bu kevgiri kullanmaktadır.

Temîz-i yek-digerden sâf-rûh u dürd-i ecsâmı

Vücûdın derd ile surâh ile kef-gîr ider gerdûn (Nâbî D. G. 562/4)

“Dünya, temiz ruh ve bedenlerin tortusu(nu) birbirinde temiz(lemek için), vücudun derd ile delik ile kevgir eder.”

Kalbura dönmek deyimi delik deşik olmak anlamında kullanılmaktadır. Sevgili ok atmaya başladığında, sinisini siper edip meydana gelen âşıkların sinelerini attığı oklarla kalbura çevirip delik deşik eder. Âşıkların sinesinin kalbura dönmesi, çok eza ve cefa çekmelerine işarettir.

Gelse meydâna siper sînesi kalbûra döne

Her kaçan kim ura el tîr-ile peykâna sadak (Muhibbî D. G. 1648/6)

“(Sevgili) her ne zaman ki ok torbası(içindeki) ok ile okun ucundaki sivri demire el vursa(ok atmaya başlasa), siper(olan) sinesi, meydana gelse kalbura döne(r).”

5.12.1.22. Susuz kuyudan kova çekmek

Nâbî, cimrinin elini cebine sokup boş çıkarmasını susuz kuyudan kova çekmeye benzetmiş. Böyle cimrilik yapan kimselerin Allah’ın cömertlik ve ihsan elinden mahrum olacağını söylemiştir. Hamyâze çekmek, esnemek anlamındadır. Hamyâze, esnemek gibi usanç ve gevşeklik manalarında da kullanılmaktadır. Şair esnemeyi veya miskin kimseleri de susuz bir kuyudan kova çekmekle ilişkilendirip faydasız bir şey yapmak veya boş durmak manalarına işaret etmiştir.

Çeh-i bî-âb gibi delve çeker hamyâze

Ceyb-i imsâkin iden dest-i ‘atâdan mahrûm (Nâbî D. G. 515/6)

“Esnemek/Usanç, susuz kuyu gibi kova çeker, cimrilğin cebi yapan ihsan elinden mahrum(olur).”

³²⁴ Bu beyit (Pakalın, 2004: 211) kaynağından temin edilmiştir.

³²⁵ (Ahmedî D. K. 26/44).

5.12.1.23. Yüksekçe elek asmak

Muhibbî, yaradılıştan kendine verilen şiire olan kabiliyetinin yüksekliğinin ifade etmek için eleği çok yüksekte bulunan Ülker takımyıldızına asmıştır. Yüksekçe elek astığını söylemek yaptığı işte en üstün olduğunu beyan etmektir. Eleğin asılabilmesi için asılacağı yerde eleği tutacak bir çengele ihtiyaç vardır. Düğüme benzetilen Ülker takımyıldızı da sema yüzünde elek asmak için bir çengel gibidir.

İy Muhibbî dakîk-i nazmumdan

‘Akd-ı pervîne tab‘um asdı elek (Muhibbî D. G. 1857/5)

“Ey Muhibbî! Şiirinin ince manasından kabiliyetim Ülker takımyıldızının düğümüne elek astı.”

5.12.2. Âdet ve Gelenekler

5.12.2.1. Ayağa su dökmek

Muhibbî, hamama girmiş bir güzelin ayağına gözü ile binler kâse su dökmek istemektedir. (bk. Hamamdan çıkarken ayakları soğuk su ile yıkamak baş ağrısını giderir maddesi)

Soyunup girse ol meh-rû eger nâz-ıla ger mâya

Döke âb-ı revân çeşmüm hezârân kâseler pâya (Muhibbî D. Matla’, 538)

“O ay yüzlü, naz ile soyunup sıcak suya girse. Gözüm, binler kâseler ayağ(ına) akarsu döksün.”

5.12.2.2. Ayağına tabakla veya kâseyle inci/altın saçmak

Osmanlı toplum hayatında sultanın veya önemli kişilerin saraydan çıkarken, seferden döndüğünde ve bir şehri ziyaretleri zamanında ayaklarına tabakla ya da kâse ile inci veya altın saçmak âdeti beyitlerde sık karşılaşılan bir âdettir³²⁶ (Zülfe,2009:86). Ayağa saçı saçma âdeti uygulamasında saçılacak şeyler altın ve inci gibi kıymetli eşyalar olmalı ve bunların yine değerli bir tabak, çanak içerisinde ve elbise eteğinde taşınmalıdır. Önemli kişi bir yere ilk ayak bastığında ayağına saçının saçılabilmesi için saçıyı saçacak kimselerin girişte veya önde olması gerekmektedir. Saçı kişinin veya bineğinin ayağına saçılabilir. Fuzûlî, sevgilinin bir gül bahçesine ayak basması sırasında ayağına saçmak için nergis çiçeğinin altın dolu bir gümüş tabakla bahçenin başına

³²⁶ (Bâkî D. G. 78/5), (Tâcî-zâde Ca‘fer Çelebi D. K. 28/29), (Bâkî D. K. 22/34), (Kadı Burhaneddin D. G. 542/4), (Kadı Burhaneddin D. G. 863/2), (Selîkî D. G. 35/5), (Fuzûlî D. G. 256/6), (Figânî, D. G. 84/2).

geldiğini ifade etmiştir. Şair, nergis çiçeğinin içinin altına benzeyen sarısı ve dışının da gümüşe benzeyen beyazlığı ile altın dolu gümüş bir tabağa benzetmiştir. Âşık Çelebi; bahçedeki gülü bir tabağa, içindeki çiy tanelerini de incilere benzetmiş. Tabağa doldurulmuş bu inciler, sevgilinin gül bahçesine gelmesiyle ayağına saçılmak için hazırlanmıştır.

Saňa gül-şende nisâr etmek için her nergis

*Götürüptür başa altın dolu bir **sîm tabak** (Fuzûlî D. G. 154 /3)*

“Her nergis, gül bahçesinde sana saçmak için altın dolu bir gümüş tabak başa götürür.”

*Olmaga gülşene geldükce **ayaguna nisâr***

*Bir **tabakdur** gül-i pür-jâle tolu dürr ü le’âl (Âşık Çelebi D. K. 6/19)*

“Gül bahçesine geldikçe ayağına saç olmağa, inciler dolu çiy tanesi gülü bir tabaktır.”

Atâyî'nin, sabah güneşinin doğuşunu tasvir ettiği ve şeyhülislâma sunduğu kasidesinde padişahın bir yere teşrifi vaktinde ayağına tabakla altın saçılma âdetini zikretmiştir. Şair, sabah vaktinde güneşin ayağına da yıldızlar tarafından tabakla altın saçılması veya yıldızların altın gibi saçılmasını ifade etmiştir.

Subh-dem kim geldi maşrıkdan şeh-i hâversitân

Bir tabak altın nisâr itdi yolına ahterân (Nev'i-zâde Atâyî D.K. 3/5)

“Doğu memleketlerini şahı ki sabah vakti geldi. Yıldızlar yoluna bir tabak atın saçtı.”

5.12.2.3. Bayram için baklava ve çörek hazırlamak

Bayram günü için günler öncesinden bazı hazırlıklar yapılır. Bunlardan bir de baklava ve çörek gibi güzel yiyecekler hazırlamaktır. Âşıkların en büyük arzularından biri sevgiliye kavuşmaktır. Bu kavuşma günü bir bayramdır. Ramazan ayında oruç tutup bayrama kavuşma benzeri, âşıklar da sevgiliye kavuşmak için oruç tutar gibi az yiyip içerek birtakım ibadetler yapmaktadırlar. Âşıkların bu kavuşma bayramı için felek, çini süslü bir tabak yapılmış ve içerisinde ay baklavası ile güneş çöreği hazırlanmaktadır. Bayramlar için hazırlanan yiyeceklerin süslü tabaklarda hazırlanıp sunulması bu âdetin diğer bir önemli unsurudur.

İd-i vashuñçün riyâzetler çeken 'âşıklara

*Çerh bir **çini tabak** ay baklavadur gün çörek (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 659/3)*

“Kavuşma bayramın için az yiyip içen âşıklara, felek bir çini tabak, ay baklava, güneş çörektir.”

5.12.2.4. Cambazın çember çevirme oyunu

Çember çevirme veya çemberden geçme, cambazların çember ile hünerlerini sergiledikleri bir gösteri türüdür. Bir yere asılı olan bu çemberden cambazların kendileri geçebilir veya aslan ve köpek gibi hayvanları geçirebilirler. Çember kenarlarına bıçak ve kılıç gibi keskin aletler takılarak bu çember oyunu daha tehlikeli hâle getirilebilir. Bu durumda cambazın daha dikkatli bir şekilde çemberden geçmesi gereklidir. Bazen de cambazlar ellerindeki çemberi yerde veya havada çevirerek oyunlar sergilerler³²⁷ (Şentürk, 2017: 499). Nâbî; feleği bir cambaza, gökyüzünü cambazın oyuncak çemberine, Ay ve Güneş’i ise bu çembere takılmış kâseler olarak tasvir etmektedir. Cambaz olan felek, gökyüzü çemberini çevirdiğinde çembere takılı olan Güneş ve Ay bazen aşağıda bazen yukarıda görünmektedir. Bu hareket Güneş ve Ay’ın doğuşunu ve batışını akla getirmektedir.

Gösterür kâse-i mihr ü mehi zîr ü bâlâ

Asmân çenber-i bâzîçesidür devrânun (Nâbî D.G. 405/3)

“Gökyüzü feleğin oyuncak çemberidir. Ay ve güneşin kâsesini aşağı ve yukarı gösterir.”

5.12.2.5. Çanak/ Sofra yağması

Osmanlı toplumunda önemli günlerde padişahlar veya varlıklı kimseler tarafından ziyafetler verilirdi. Bu ziyafette kullanılan tabak, çanak, kâse ve kaşık gibi eşyalar yemek sonunda davetliler tarafından kapışılırdı³²⁸. Bu gelenek, çanak yağması, hân veya sofra yağması olarak adlandırılmıştır. Bâkî; bahçeyi bir sofraya, bahçe içindeki laleleri yağmalanacak olan kıymetli kâselere benzetmiştir.

Dizilmiş lâleler sahn-ı harîm-i bâga zeyn olmuş

Sarây-ı şâhda san kâse kâse h’ân-ı yağmâdur (Bâkî D. G. 135/4)

“Dizilmiş laleler, bahçenin alanının meydanına süs olmuş. Sanki padişahın sarayında kâse kâse sofra yağmasıdır.”

³²⁷ (Nev’i-zâde Atâyî D.K. 3/19).

³²⁸ (Bâkî D. G.127/3), (Bâkî D. G.135/4), (Nev’i-zâde Atâyî D. K. 31/30), (Nev’i-zâde Atâyî D. K. 31/71), (Mesihî D. Müfred 7), (Nev’i-zâde Atâyî D. 31/71),

5.12.2.6. Çanak çalma

Çanaklardan oluşan bir çalgıdan bir çubuk yardımıyla vurularak ritimli sesler çıkarmaya çanak çalma veya çini çalma denmektedir. Sayıca çok olan bu tabakların her biri farklı bir ses çıkarmaktadır (Şentürk, 2017:464). Âşığın, sevgilisinin eziyetinden çıkarmış olduğu ahın yedi kat feleğe yükseldiği düşünülmektedir. Hayâlî, bu musiki aletini yedi çini çanağın oluşturduğunu ve ahını bu çanaklara vurulan bir çubuk olarak tasvir etmiştir. Sevgilinin âşığa hoş gelen zulmüne, âşık kendi çıkardığı ah ile iştirak edip felekleri şekil ve renk yönüyle çini çanağı yaparak sanki bir orkestra oluşturmuştur.

Senin saz-ı cefana uydurup çalmağa bezminde

Bugün eflâke ahımla yedi cînî çanağ ettim (Hayâlî Bey D. G. 358/3)

“Meclisinde bugün, senin eziyet sazına uydurup çalmak için felekleri yedi çini çanak ettim.”

5.12.2.7. Çanakla süt ikram etmek

Aç olan kimselere, bir şeyler ikram etmek misafirperverlik ve cömertliğin göstergesidir. Özellikle ikram edilen doyurucu ve bir derece susuzluğu da gideren bir süt olursa daha makbuldür. Hatta bu süt ikram etme âdeti Peygamberimizin Miraç yolcuğunda kendisine süt ikram edilmesi rivayeti ile ilişkilendirilip günümüzde kandil gecelerinde bazı kurumlar vasıtasıyla halka süt ikam edilmektedir. Nedîm bu gelenekten yola çıkarak aç olan kimselere kısrak sütü olan kımızdan; yani içkiden bir çanak ikram edilse cömertlik için yeteceğini ifade etmiştir. Beyitten, kımızın çanak içerisinde ikram edildiği de anlaşılmaktadır.

Pes ol yerlerde bir beğ lutf ederse aç urbândan

Birine bir çanak kısrak sūdū vermek semâhatdir (Nedîm D. K. 13/39)

“O yerde bir bey, aç bedevilerden birine lutf ederse yeter, bir çanak kısrak sütü vermek cömertliktir.”

5.12.2.8. Elin beraber çanağa girmesi / Aynı çanaktan yemek yemek

Elin beraber çanağa girmesi, bir çanak veya bir kaptan birlikte yemek yemeyi ve yoldaşlığı ifade etmektedir. Nev’î, bir kaptan beraber yemek yemeyi sevginin bir göstergesi olarak ifade etmiş ve Leylâ’nın Mecnûn’un çanağını kırmasını aynı çanaktan

beraber yemek yeme sebebine bağlamıştır. Gelibolulu Sun'i ise ellerin bir çanağa girmesini dostluğunun yoldaşlığının bir simgesi olarak ifade etmiştir³²⁹.

Zihî devlet ki varup beyle bâga

Elün anuñla gire bir çanağa (Mesîhî D. II. Şehrengiz/133)

“Bir bey ile bağa gidip onunla bir çanak elin girmesi ne güzel bir şereftir.”

Sımadan kâse-i Mecnûnı meger Leylânun

Garazı sunmag idi Kays ile bir kâseye dest (Nev’î D. G.33/2)

“Meğer Leylâ’nın Mecnûn’un kâsesini kırmaktaki gayesi, Kays ile beraber bir kâseye el uzatmak idi.”

5.12.2.9. Fincana nakış yapmak veya dua ve hat yazmak

Sevgilinin dudağını fincana benzeten Âsım, dudak üstünde yeni çıkan ayva tüylerinin de güzel yazı sanatı ile fincan üzerine yazılan yazılara benzetmiştir. Bu beyitten şairin yaşamış olduğu 17 ve 18. yy’da fincan porselenleri üzerine güzel hat yazılarının yazılmakta olduğu anlaşılmaktadır. Nef’î, mercandan bir fincanın üzerine Hızır(a.s.)’ın duasının yazıldığını ifade etmiştir. Fincan üzerine yapılan nakışlardan biri de gül bahçesi tasviridir³³⁰.

Sanmañuz gelmiş ola gerd-i leb-i cânâna hat

*Yazdılar etrafına bir la’lden **fincâna** hat (Bosnalı Âsım D. G.207/2)*

“Sevgilinin dudağının tozuna, ayva tüyleri gelmiş olduğunu sanmayın. Etrafına kırmızı değerli bir taştan fincana hat yazdılar.”

Değil gird-i lebinde hattı ol Îsâ demin güyâ

Duâ-yı Hızır’ı bir mercândan fincâna yazmışlar (Nef’î D.G. 34/2)

“Dudağın yuvarlağında ayva tüyleri değil, güya o İsa(a.s.) nefesi. Hızır duasını mercandan bir fincana yazmışlar.”

5.12.2.10. Fincan oyunu / Yüzük oyunu

Bir tepsi içinde ters çevrilen fincanlardan birin altına bir yüzük saklanarak karşı takımın o yüzüğü bulmasıyla oynanan bir oyundur. Fincan oyununun yaygın adı yüzük oyunudur. Yüzük oyununu, Kurnaz “Yüzük oyunu, genel olarak, fincan, mendil gibi

³²⁹ (Gelibolulu Sun’î D. 178/4).

³³⁰ (Nedîm D.G. 114/5).

şeylerin altına gizlenen yüzüğün bulunması esasına dayanır (Kurnaz, 2005:18).” diye ifade etmiştir.

*Hem-âgûşî-i **fincân-ı arakdan** kaçmaz ammâ kim*

Nigîn-i la ‘lin ol bâzîçeyi ahşam için saklar (Nedîm D.G.19/5)

“İçki fincanını kucaklamaktan kaçmaz fakat ki kırmızı yüzüğün o oyuncağı akşam için saklar.”

5.12.2.11. Geline altın tabaklarla nişan getirmek / Altınla tuğra çekmek

Hâletî, padişahın cülusunda sunduğu kasidesinde padişahı cihanın gelinine benzetmiş. Bu geline altın tabaklarla nişan geldiğini ifade etmiş. Bu beyitten, nişan için geline getirilen hediyelerin kıymetli tabaklarla getirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca nişancı tarafından Padişah adına çekilecek tuğraların altın tabakla getirildiği ve tuğrayı altın suyuyla çektiği anlaşılmaktadır.

*‘Arûs-ı dehre gûyâ **zer tabaklarla** nişân geldi*

Çekildi nâmına altun ile tuğrâ-yı Hâkânî (Azmi-zâde Hâletî D.K. 1/3)

“Güya, cihanın gelinine altın tabaklarla nişan geldi. Sultanın tuğrası, altınla namına çekildi.”

5.12.2.12. Kalburla sulayarak temizlik yapmak

Delikleri olan kalburun içi bir miktar su ile doldurulur, temizlenecek yerin üzeri buluttan yağmur yağar gibi ıslatılır ve temizliği yapılır. Beyitte bu temizlik âdeti de zikredilmiştir (bk. Değirmen temizliği maddesi).

***Ebr-i gırbâliyle** pâk eyler dakîkın turma çerh*

*İhtimâm itse ‘aceb mi kalmadı **h’ânında** nân (Azmi-zâde Hâletî D. K. 39/5)*

“Felek, kalbur bulutuyla tozları sürekli temizler. Özen gösterse, sofrasında ekmek kalmadı (buna) şaşılır mı?”

5.12.2.13. Kâsebazlık / Tabakla hüner göstermek

Birçok tabağı çevirerek yapılan bir tür gösteriye kâse-bâzlık, kâse oyunu ve tabak oyunu denir³³¹. Gelibolulu Mustafa Ali’nin aşağıdaki beytinde dünya toprak üstündeki gül yüzlü olan güzel, felek tabaklarını çevirir. Şair, kâse-bâzların çevirdiği tabakaların düşüp kırıldığına işaret etmiştir. Gül yüzlü kâse-bâz o kadar güzeldir ki felek

³³¹ (Nev’i-zâde Atâyî D.G. 183/1), (Nev’i-zâde Atâyî D.K. 3/33), (Hayâlî Bey D. G. 539/1).

tabaklarını kırsa bile sorun teşkil etmemektedir. Şair bu kâse-bâzlık benzetmesiyle bir sevgilin âşıkları ile oynadığını hatta onların bazılarını da kırdığına işaret etmektedir.

Lâyık şikeste olsa sipihriñ tabakları

Hâk üzre itdi ol yüzi gül kâse-bâzlık (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 659/3)

“Feleğin tabakları kırılrsa layık(tır). O gül yüzlü toprak üzerinde kâse-bâzlık etti.”

Zâtî; çimeni kâse-bâza, laleyi kırmızı çanağa benzettiği beytinde kâse-bâzın, çanakları parmağı ile çevirdiğini belirtmiştir³³².

Kâse-bâz olmuş çimen hengâmesinde var yine

Barmagı üstinde bir la‘lîn çanagı lâlenüñ (Zâtî D. G. 674/4)

“Çimen yeşerme zamanında kâse-bâz olmuş. Parmağı üzerinde bir lalenin kırmızı çanağı var.”

5.12.2.14. Kayıp şeylerin eleklerle aranması

Muhibbî’nin çektiği acılarından çıkan ahının rüzgârı, vücudunun zerrelerini veya öldükten sonra toprağa karışmış olan vücut toprağını kâinatın en uzak köşelerine dağıtmış. Felek veya dünya elinde eleklerle bu zerreleri bulamaz. Bu beyitte, öldükten sonra insanın zerrelerinin toplanıp tekrar vücut teşkil edeceği yer olan haşre işaret edilmektedir. Ayrıca tüm kâinata dağılmış ve toprak olmuş vücut zerrelerinin eleklerle elenip tekrar bulunması vardır. Bu durum toprak içinde kaybolmuş değerli küçük bir eşyanın veya toprakla karışık maden parçacıklarının eleklerle aranmasını göstermektedir.

Şöyle tagıtdı cihâna hâkümi âhum yili

*Bulmaya bir zerresin çarh eline alsa **elek** (Muhibbî D. G. 1789/3)*

“Ahımın yeli toprağımı kâinata şöyle dağıttı. Felek eline elek alsa bir zerresini bulamasın.”

Gelibolulu Mustafa Ali, feleğin kaybetmiş olduğu güneş altın parasını kalburla aradığını ifade etmiştir. Bu beyitten toprakta kaybolan kıymetli şeylerin elek veya kalbur ile de arandığı anlaşılmaktadır³³³.

Güm idüp ‘âlem-i gabrâda güneş dinârın

Egilüp pir-i felek destine almış gırbâl (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 74/6)

“Güneş parasını yeryüzü âleminde kaybedince felek üstadı, eğilip eline almış kalburu.”

³³²(Enverî D.G.202/2).

³³³(Muhibbî D. G. 4085/4).

5.12.2.15. Meyve/Üzüm tabağı getirmek

Nâbî'nin aşağıdaki beytinde “âdet budur” tabiri ile iki âdete işaret olabilir: Birincisi, bir meclis toplandığında bu meclise meyve getirmek ikram etmek³³⁴. Bir misafir geldiğinde en çabuk ve makbul bir ikram, meyve ikramıdır. Şairin yaşamış olduğu dönem düşünüldüğünde meyvelere daha kolay ulaşılmasından dolayı bu meyve ikramının külfetinin az olduğu anlaşılabılır. Meyve ikramının, yemekten önce yapılması ise hem Peygamber(s.a.v.)'in yemekten önce meyve yeme sünneti ile hem de sağlık yönünden uygunluğu ile ilişkilendirilebilir. Diğer âdet ise bir toplumda hem iyi hem de kötü kimselerin bulunabileceğidir. Bu âdete, Allah'ın imtihan ve gelişim için dünyada zıtları bir arada yaratması âdeti de denilir.

Bir tabak mîve gelürse meclise âdet budur

Olur elbette anun ba'zısı puhte ba'zı hâm (Nâbî D. Der-Beyân-ı Sebeb-i Terki-i Divân /16)

“Meclise bir tabak meyve gelse elbette bazısı olgun bazısı ham olur, âdet budur.”

Tesbîh okurdu karşıya her dânesi fasîh

Cennetden ol 'ineb ki saña geldi bir tabak (Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi D. K.1/V-8)

“Her tanesi karşında açıkça zikrederdi. O üzüm ki cennetten sana bir tabak geldi.”

5.12.2.16. Müjdeli haber getirene hediye vermek

Müjdeli bir haberi getiren kimseler çeşitli hediyelerle ödüllendirilir, böylece sevinç ve mutluluk çoğalarak yayılır. Bu âdet, Peygamber (a.s.m.)'in müjdeli haber karışında göstermiş olduğu sevinç ve hediyeler ile mukabele etmesi ile dinî temellere de dayanmaktadır (Tekin, 2021:593). Bu kasideyi şair, Sadrazam Murad Paşa'ya Halep'ten dönüşünde takdim etmiştir. Kasidede paşanın geleceğini saba rüzgârı haber verirse gül bu haber karşılığında bir tabak altın saçar. Paşanın yakınlarını temsil eden gül, sevinçli haber karşısında etrafındakilere bir tabakla altınlar hediye etmektedir. Ayrıca tabakla altın saçma ayağına inci saçmak âdetini de hatıra getirmektedir (bk. 5.2.7. Ayağına Tabakla İnci/Altın Saçmak maddesi.).

Bu peyâmı gûşına ırgürse bâd-ı subh-dem

Bir tabak altun nisâr eylerdi verd-i gülsitân (Nev'i-zâde Atâyî D. K. 3/5)

³³⁴ (Necâtî Beg D., K 6/19), (Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi D. K.11/38).

“Sabah vaktinin rüzgârı bu haberi kulağına getirse, gül bahçesinin gülü bir tabak altın saçardı.”

5.12.2.17. Su serperek uyandırmak âdeti

Şairin, Sadrazam Ali Paşa’yı övdüğü beytinde şadırvanının su serperek yedi kat semada bulunan yıldızları uyandırdığını ifade etmiş. Su serperek uyandırma âdetinden akla ilk gelen, sabah uyanamayan bir kişinin üzerine bir kapla su serperek uyandırmaktır. Bu beyitte geçen yıldızların uyanması; yani parlayıp görünmesinden, vaktin gece olduğu bilinen bir gerçektir. Bu ince işareten yola çıkacak olursak, gece uyanık olan kimselere baktığımızda işret meclisinin müdavimleri olan şairler ve toplumun bazı ileri gelenleridir. Gece; yıldızları uyandıranın şadırvan suyu olması gibi işret meclisindeki kişileri uyandıracak şey ise şaraptır. Meclisteki içecekler de şadırvana benzetilen bir saki tarafından bir testi ile sanki su serperek dağıtılır. Bu beyitte geçen tabak; yedi kat sema tabakalarını, işret meclisindeki farklı insan tabakasını ve suyun içine konularak serpildiği tabağa işaret etmektedir.

Eğer ki şâd-revânı su sepmese her-bâr

Uyanmaz idi nücûm-ı sipihr-i seb‘-i tabâk (Nev’i-zâde Atâyî D. K. 6/13)

“Eğer ki şadırvanı her defa su serpmese, yedi tabaka feleğin yıldızları uyanmazdı.”

5.12.2.18. Tabak içinde atın eritmek veya ezmek

Tabak içinde altın ezmek, altın yaldızlı bir mürekkep yapmaya işarettir. Muhtelif yerlerden elde edilen kurum ve isler suyla karıştırılarak bir kapta macun hâline getirilene kadar bir kapta ezilir, daha sonra ipek gibi maddelerle karıştırılarak hazır hâle getirilir (Tekin, 2017: 51). Hâleti, zamanın bir tabak içinde ezdiği altını mürekkep hâline getirip felek sayfasına yaldızlı çizgiler çektiğini ifade etmiştir.

Malumdur ki Kâbe’nin duvarına asılan en güzel yedi şiir altınla yazılmıştır. Bu altın yaldızlı mürekkep yapıp kullanmak âdeti, yazılacak yerin ve yazının manasının kıymetini göstermek içindir³³⁵. Ayrıca atın yaldızlı mürekkepler süsleme amacıyla da kullanılmaktadır³³⁶.

İdüp zamâne yine bir tabakda altun hal

Sahîfe-i felek üstine çekdi cedveller (Azmi-zâde Hâletî D. 895/7)

³³⁵ (Âşık Çelebi D. K. 1/4),

³³⁶ (Âşık Çelebi D. K. 1/4).

“Zaman yine bir tabakta altın eritip, felek sayfası üzerine çizgiler çekti.”

‘Âliyâ sanma güneş yazmağışün bu gazeliñ

Ezdiler Çini tabak içre melekler altun (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 1105/5)

“Ey Ali! Güneş sanma, melekler bu gazelini yazmak için çini tabak içinde altın ezdiler.”

Buyurdı safha-i sîm-âb-ı sîmâyâ debîr-i çarh

İdüp nîlî tabakda hall-i zer-menşûr ide inşâ (Âşık Çelebi D. K. 1/4)

“Felek kâtibi, yüzü gümüş suyu simalıya emretti. Nîlî tabakta yayılmış altını çözüp inşa et.”

5.12.2.19. Uyanık kalmak için kahve içmek

Nev’î, bir medrese hocası veya âliminin, gece ders çalışmak ve sabah derse girebilmek için uyanık kalmak, uyanmak maksadıyla kahve içmesi âdetinden bahsetmiştir. Şairin on altıncı yüzyılda yaşadığı göz önüne alındığında, o zamanda kahve içmenin yerleşmiş hatta ihtiyaç derecesine çıkmış bir âdet olduğu anlaşılmaktadır³³⁷.

İrte derse çıkamaz gice kitâba bakamaz

*Eger içmezse müderris iki **fincân** kahve* (Nev’î D. Mukatta 65)

“Medrese hocası, gece kitaba bakamaz, gelecek sabah derse giremez, eğer iki fincan kahve içmese.”

5.12.2.20. Yaraya tuz basma

Tuz açık yaralarda mikrop üremesini engellediği için eskiden yara tedavilerinde uygulanan acı verici bir tedavi yöntemidir. Tuzluğa benzeyen güzelin ağzı her zaman tatlandırmaz bazen de yaraya tuz serpererek elem de verir. Aşağıdaki beyitte kader, sevgilinin ağzını bir tuzluk etmiş, gönül yaralarına tuz serpirtmektedir. Hâletî, bir güzelin âşıklarına çektiği cefaları ve söylediği kötü sözleri tuzluktan yaraya serpilen tuza benzetmiştir.

Çoklugın zahm-ı dilün gördi nemek-pâş-ı kazâ

Dehen-i dil-beri leb-rîz-i nemek-dân itdi (Azmi-zâde Hâletî D.G. 849/3)

“Kaderin tuz serpeni, çoğunun gönlün yarası gördü. Dilberin ağzını, ağzına kadar dolu nemekdân etti.”

³³⁷ (Azizî D.G. 286/3).

5.12.2.21. Yemeğe tuzla başlama geleneği

Nâbî bu beytinde hem yemek yemeden hemen önce biraz tuz yeme âdetini hem de bir sohbe başlamadan önce selamlaşma âdetini ifade etmiştir. Osmanlı toplumunda yaygın olan bu iki âdet aynı zamanda Peygamberimizin(s.a.v.) sünnetidir.

Selâm pîş-rev-i sohbet olduğundandır

Takaddüm eylediği ni 'mete nemekdânun' (Nâbî D. G. 471/3)

“Tuzluğun nimetin önüne geçmesi, sohbetin öncüsü selam olduğundandır.

5.12.3. Çeşitli İnanışlar

5.12.3.1. Gül suyunun baş ağrısına iyi gelmesi

Hayâlî Bey'in aşağıdaki beytinde: Nergis çiçeği, kâseye benzetilir ve bu kâse içerisinde inleyip ağlayan âşığın gözyaşları ile gül suyu yapılır. Kâse içerisinde nergis çiçeğinden gül suyu yapımı ifade edilmiş. Ayrıca âşığın inlemeleri, goncanın başını ağrıttığı için gül suyunun baş ağrısına iyi geldiğine de işaret edilmiştir³³⁸.

Kâse-i nergiste etti gözleri yaşın gülâb

Gördü bülbül goncanın başın ağırdır nâleler (Hayâlî Bey D. G. 101/2)

“Gözlerinin yaşını nergisin kâsesinde gülsuyu yaptı. Bülbül gördü, inlemeler goncanın başını ağrıtır.”

5.12.3.2. Yapılan hatanın neticesi olarak başa bela geleceğine inanmak

Hayâlî, Ferhâd'ın kanlı bir şekilde ölmesi ve lalelerin çanak çanak kanını içmesini, Bîsütûn Dağı'nda yapmış olabileceğini düşündüğü bir hatadan ileri geldiğine inanmaktadır. Fakat bu hatanın ne olduğunun bilmediği için laleleri temsil eden Şîrîn ve diğer karamanlar tarafından çanak çanak kanının içilmesine anlam verememektedir.

Ferhât Bîsutunda ne eksiklik etti kim

Her lâle dahi kanını içen çanak çanak (Hayâlî Bey D. G. 252/2)

“Ferhâd, Bîsütûn Dağı'nda ne eksiklik etti ki(de), her lale dahi çanak çanak kanını içen.”

5.12.3.3. Zevk ve sefadan sonra bela gelir inancı

İnsan hayatı bazen sevinçli ve ferahlı bazen de sıkıntılı ve üzüntülü olarak devam etmektedir. Tek düze devam etmeyen hayatta; beladan sonra sevinç, safadan sonra da musibet gelmektedir. Şair bu duruma, feleğin şerbet sunduktan sonra zehir içirdiğini ifade ederek işaret etmiştir.

Her câna kim safâyile şerbet suna felek

³³⁸ (Mesîhî D.K. 7/11),

Âhir ana çanak çanak içürdi semleri (Hamdullah Hamdi D. G. 154/5)

“Felek her kime ki zevk ile şerbet sunduysa, sonunda ona çanak çanak zehir içirdi.”

5.12.3.4. Zavallının kâsesini boş döndürmemek işleri yoluna koyar

Sâbit, bir kimse kendine uzatılan bir fakirin kâsesini boş çevirmeden mümkün olduğu kadar o zavallı, fakir kimseye yardım ederse işleri yoluna girer başına bela ve musibet gelmez, inancındadır. Şair, bu ifadeleri ile hem bir inanışı ifade etmekte hem de bir tavsiye vermektedir. Bu inanç, “Sadaka belayı defeder.” mealindeki Hz. Peygamberimizin(s.a.v.) rivayeti ile yakın anlamı taşımaktadır.

İşüñ dolâb-veş suyına koymak isteyen âdem

Tehî döndürmesün bir bî-nevânun kâsesin kat ‘â (Bosnalı Sâbit D.G. 13/2)

“İşini (su) dolabı gibi yoluna koymak isteyen kişi asla zavallının kâsesini boş çevirmesin.”

5.12.4. Gündelik Hayat Sahneleri

5.12.4.1. Çin padişahının gönderdiği bulaşıkçılar

Osmanlı mutfağı normal zamanlarda günlük dört ila beş bin kişiye, şenlikler gibi özel günlerde on beş bin kişiye kadar hizmet vermektedir (Kut, 2021:166). Dolayısıyla mutfak çalışanlarının sayısı hayli fazladır. Nef’î, padişaha yazmış olduğu kasidesinde o zamanda yaşanmış bir olayı hikâye eder. Çin hakanı tarafından Osmanlı sarayına elçiler gönderilmiş. Elçilerin ziyaret ettikleri ülkenin padişahına hediye getirmeleri âdettendir. Bu Çin elçisinin getirmiş olduğu hediye ise saray mutfağında çalışacak olan (muhtemelen kadın) hizmetçiler ve bulaşıkçılardır. Şairin yaşamış olduğu 17. yy’da padişahlar arasında hizmetçi ve cariyeye hediye etmenin makbul bir hediye olduğu anlaşılmaktadır.

Hâkân-ı Çin ki dergehine elçi gönderir

Hep kâşeşûy-ı matbahına armağân verir (Nef’î D.K. 4/39)

“Çin padişahı ki dergâhına elçi gönderir. Hep mutfağına bulaşıkçı(kadın) hediye verir.”

5.12.4.2. Değirmen temizliği

Eskiden un öğütmek için kullanılan değirmenler, cumartesi günü çalışmaya başlar. Halktan gelen hububatı geliş sırasına koyup öncelikle buğday arpa ve mısır gibi hububatı sırasıyla öğüttükten sonra perşembe günü değirmenin temizliği yapılır. Cuma günü istirahat edilir ve cumartesi günü haftalık çalışma programı tekrar başlar (Şentürk, 2019:75). Hâletî, bulutun yeryüzündeki tozları kalbur gibi sulayarak temizlediğinden

yola çıkararak bir değirmendeki etrafa saçılmış olan unların kalburla sulayarak temizlenmesini anlatmaktadır. Değirmenci temizlik gününü şaşırmış veya hububat öğütme sırasını veya hububatın geliş sırasını karıştırmış olacak ki evde ekmek yapacak un olmadığından sofrada ekmek kalmamıştır. Beytin ikinci mısrasında şair, sofrada ekmek kalmadığı için değirmenciden temizlik gününe ve süresine veya sırasına özen göstermesini istemektedir. Ayrıca, delikleri olan kalburun içine bir miktar su doldurulur, temizlenecek yerin üzeri buluttan yağmur yağar gibi ıslatılır ve temizliği yapılır. Beyitte bu temizlik âdeti de zikredilmiştir.

Ebr-i gırbâliyle pâk eyler dakîkın turma çerh

İhtimâm itse ‘aceb mi kalmadı h’ânında nân (Azmi-zâde Hâletî D. K. 39/5)

“Çarh, kalbur bulutuyla tozları sürekli temizler. Özen gösterse, sofrasında ekmek kalmadı (buna) şaşılır mı?”

5.12.4.3. Galata Mevlevihanesi’nin kalbura benzemesi

Şeyh Gâlib, Galata Mevlevihanesi’nin tamiri için padişaha sunduğu kasidesinde yapısında delikler oluşan Mevlevihane’yi, kalbura benzetmektedir. Gırbâl veya kalburun delikleri eleğe göre daha büyük olduğundan Mevlevihane’deki deliklerin büyük olduğunu acele tamir edilmesi gerektiğini beyan içindir. Bu yapının kendisi bir kalbur gibi olduğundan kalbur getirmeye ihtiyaç kalmayacağı için tamiri kolaylaşmış gibi nükteli ifadeler kullanmıştır.

Kolaylanmış kâbûl-i hüsn-i ta’îr etmege zîrâ

Delikler var ki muhtâc eylemez gırbâle neccârı (Şeyh Gâlib D. K 15/14)

“Tamir güzelliğini kabul etmek kolay olmuş çünkü, marangozun, (Mevlevihane’de) delikler var ki kalbura ihtiyacı olmaz.”

5.12.4.4. Gırbâl-ı gabrâyı çalkalamak / Devlet erkanında değişlik yapmak

“Maksûd-ı bi’zzât” tabiri hem istenilenin kendisi hem de hükümdarlık manalarını içermektedir. “Gırbâl-ı gabrâ” ifade ise yeryüzü kalburu, toz, toprak kalburu veya insanların iyisini kötüsünden ayırmaya yarayan kalburdur. Maden bulmak için kalburla eleme yapan kimse, aranan maden kalburun üzerine çıkıncaya kadar kalburu çalkalar. Sultan III. Ahmed, devlet erkânının iyisini kötüsünden ayırmak için beş on gün süreyle birtakım tedbirler almış, yeni atama ve görevden almalar yapmıştır. Padişahın maksudu hasıl oluncaya kadar; yani hükümdarlığını tam tesis edinceye kadar bu icraatları devam etmiştir (Aydın, 2019:753).

Bulup alınca üstüne gelen maksûd-ı bi'zzâtı

Beş on gün çalkadı dest-i kazâ gırbâl-ı gabrâyı (Bosnalı Sâbit D. T. 5/3)

“(Kalburun) üstüne gelen istenilenin kendisini bulup alınca(ya kadar), (padişahın) kaza eli, yeryüzü kalburunu beş on gün çalkadı.”

5.12.4.5. Kaçan askerlere elek satsın diye beddua etmek

Nedîm, Nemçe'nin büyük taburunun bozgunu için yazdığı tarihinde, firar eden askerleri başıboş köpeklerle benzetmiş. Kaçan bu askerlerin, şerefli askerlik mesleği yerine elek satmaya başlamasını ifade etmektedir. Bu askerler iş bulamayacağından onlara elek satsın demek: çingeneler gibi kapı kapı dolaşıp fakir hâle düşüp zelil olmalarını istemek, onlara bir nevi beddua etmektir.

Gürûh-ı her-segânı seg-be-sahrâ-yı firâr oldu

Elek satsın varıp şimden geri cümle elektori (Nedîm D. K. 14/29)

“Bütün köpeklerin bölüğü, kaçış sahrasında köpek oldu. Reislerinin hepsi şimdiden geri dönüp elek satsınlar.”

5.12.4.6. Kovanın kuyuya düşmesi

Güneşin batışı bir kovanın kuyuya düşmesi gibi tasvir edilmiş olan aşağıdaki beyitte dünyanın zemini kuyuya, kuyruklu yıldız kova ipine, ayın hilal şekli ipin ucuna takılan çengele ve güneş de kovaya benzetilmiştir. Su kuyularından su çekmek için ip bağlı bir kova kullanılır³³⁹. Kovaya bağlı ipin eskimesi, kovanın ağır olması veya başka birtakım sebeplerden dolayı ip kopar ve kova, su kuyusuna düşer. Şair, kendi yaşadığı zamanda toplum hayatının kuyudan su çekilirken kovanın ipi kopunca kuyuya geri düşmesini gündelik hayatın bir gerçeği olarak ifade etmiştir.

Delv-i hurşidi çıkarmağa zemin câhından

Rismân oldı şihâb u meh-i nev bir çengâl (Gelibolulu Mustafa Ali D. K. 74/7)

“Zemin kuyusundan güneş kovasını çıkarmaya kuyruklu yıldız ip, yeni ay bir çengel oldu.”

Nev'i-zâde Atâyî, gündelik hayatta karşılaşılabilecek olan bahçe sulaması yapan su dolabının kovasının kuyuya düşmesiyle bahçenin kurummasını benzetmesine temel aldığı beytinde: Döndüğü için güvenilmez olan felek, elindeki kovasını düşürmüş ve insanlara ümit vermemektedir. Bu beyitte, işler iyi gitmediğinde Allah'a değil feleğe yapılan bir itiraz söz konusudur.

³³⁹ (Gelibolulu Mustafa Ali D. G. 143/3).

Niçün sebz eylemez halk ümîdin halk-ı dünyânûñ

Meger kim çâh-ı 'arza düşdi delvi çarh-ı gerdânuñ (Nev'i-zâde Atâyî D. Ebyât 37)

“Dünyanın yaratıcısı, insanların ümidini neden yeşertmez? Meğerki dönen feleğin kovanı arzın kuyusuna düştü.”

5.12.4.7. Kütahya fincanı gibi asil insanların gitmesi ve Çin porseleni gibi soysuzların gelmesi

Nâbî, Kütahya yapımı porselen fincanı ile Çin yapımı porselen fincanı kıyasını esas alarak asil ve soysuz insanları kıyaslamaktadır. Anlaşılan odur ki; Kütahya yapımı fincan, Çin yapımı fincandan çok üstün ve bu üstünlüğü, bir kıyasa temel teşkil edecek kadar meşhurdur. Beyitte; asil insanlar Kütahya yapımı porselene, soysuz insanlar Çin yapımı porselen fincana benzetilmiştir. Bu benzetme ile Kütahya porseleninin kalitesi açıkça orta çıkmaktadır. Nâbî, içinde yaşamış olduğu toplumdaki güzel ahlaklı asil soylu insanların kaybolduğunu onların yerine soysuz, ahlaksız kimselerin geldiğini ifade etmiş, böylelikle de toplumsal bir sorunu beyan etmiştir.

Gitdi erbâb-ı neseb itdi fûrû-mâye zuhûr

Aldı fîncân-ı Kûtâhiyye yirin Fâğfürun (Nâbî D.G. 413/4)

“Asil soylular kayboldu, soysuz(lar) meydana çıktı. Kütahya fincanı yerini Çin (fincan) aldı.”

5.12.4.8. Padişah düğününde sofra tasviri

Padişahın düğününün bir kır düğünü gibi çimenlikte yapıldığı ve ziyafet zamanı geldiğinde bu çimenliğin ortasına altın tepsilerle yiyeceklerin getirildiği anlaşılmaktadır.

Zer tepsiler atılmada meydân-ı çemende

Hengâm-ı atâ sûr- şeh-i âlemyândır (Şehrî D. G. 83/3)

“İhsan(ziyafet) vakti, çimenliğin ortasında altın tepsiler atılır, dünyanın padişahının düğünüdür.”

5.12.4.9. Resîd etmek / Onay vermek / Paraf atmak

Sadrazama sunulacak olan evrakın Dîvân-ı Hümâyûn kaleminde reisülküttap tarafından incelendiğini gösteren evraka konulan doğru ve tamam ifadesine “resid etmek” denmektedir. Bu doğru ve tamam ifadeleri bir işaret ile de temsil edilir (Akgündüz, 2018:1018) Günümüz bürokrasisinde üst yöneticilere sunulacak evrakların bölüm amirleri tarafından gözden geçirilip paraflanması ve sunuma hazır olduğuna onay

vermek işlemi, Osmanlı Dîvân-ı Hümâyûn kalemindeki “resid etmek” ile benzer bir uygulamadır. Sümbülzâde Vehbî, Raif İsmail Paşa’nın Dîvân-ı Hümâyûn kalemine reis seçilmesine düşürdüğü tarihinde, paşanın kalemligini güneşin altın tabakçesine, böyle bir kalemligi olan kimsenin inceleyip olur verdiği evrakın kıskanılmamasını ifade etmektedir. Bu ise paşanın vazifesini tam yaptığını göstermektedir.

Tabakçe-yi zer-i hurşîd olur kalemdânı

Resîdine niçe reşk etmesin meh-i garrâ (Sümbülzâde Vehbî D. T. 21/6)

“Kalemligi güneşin altın tabakçesi olur. Parlak ay, tamamlamasına çok kıskanmasın.”

5.12.4.10. Sadrazamın önemli bir misafir ağırlaması

Şairin, sadrazamın misafir ağırlamasına yazmış olduğu kasidesinde, ziyafet sofrasında bulunan gümüş sürahi ve gümüş tepsilerin haddi hesabı olmadığını belirtmiştir. Şair; bu durumun, görenlerin aklını başından aldığını ifade etmiştir. Bu hâl hem sadrazamın zenginliğinin hem de misafire verilen kıymetin bir göstergesi olarak ifade edilmiştir.

*Gümiş surâhî **gümiş tepsîye** yoğ idi hisâb*

Makâm-ı hayrete ergürdi 'akl-ı insânî (Taşlıcalı Yahyâ D. K. 23/18)

“Gümüş sürahi (ile) gümüş tepsinin haddi hesabı yoktu, insanın aklını hayret makamına çıkardı.”

6. BÖLÜM

MÜTEFERRİK EV EŞYALARI

6.1. BUHURDAN / MİCMER

Micmer veya buhurdan, içinde tütsü yakılıp etrafa güzel koku yayan kaba denir. Buhurdan; buhurdan topu ve ayağı olarak iki kısımdan oluşur. Micmerin delikli topu içine buhur yakıp konularak veya top içindeki yanan ateş üzerine konulan muhtelif kokular yakılarak etrafa koku yayılması sağlanır. Buhur adı verilen öd ağacı veya amber gibi tüsüler de micmer topunun içine konularak yakılır. Bazen yanan bir mangalın üzerine de toz hâlindeki buhur atılarak, micmer gibi kullanılmaktadır. Pirinç, bakır veya kıymetli madenlerden de imal edilen micmerlerin birçok modeli bulunmaktadır. Osmanlı toplumunda kullanılan micmer modeli ise mangal tipidir (Erdem, 1992. 384-385). Ayrıca nakışla süslenmiş micmerler de bulunmaktadır³⁴⁰. Bir yere konularak veya asılarak da kullanılabilir. Dükkânlarda, eğlence meclislerinde, evlerde ve yatak odası konseptinde hem süs hem de güzel koku saçması için kullanılmaktadır.

6.1.1. Asuman, Felek, Çerh ve Sipihr Micmeri

Sema, asuman, çerh ve felekler; yuvarlak, dumanlı ve yıldızlardan dolayı delikli gibi görünmeleriyle buhurdana benzetilmişlerdir. Yanan micmerler muhtelif aralıklarla çevrilip karıştırılınca etrafa daha keskin ve güzel kokular yayılmaktadır. Nâbî, naatının aşağıdaki beytinde feleği bir micmere benzetmiştir³⁴¹. Bu micmerden çıkan koku ile insanların akılları güzel kokularla kokulanmıştır. Şair, Hz. Muhammed(s.a.v.)'in dünyaya gönderilmesi ile insanların akıl ve kalplerinde yapmış olduğu tesire işaret etmiştir.

*Devr idüp **micmer**-i sipihr-i asîr*

İtdi halkun dimâgını ta'tîr (Nâbî D. Mesnevi 1/22)

“Çetin feleğin micmeri(ni) döndürüp halkın dimağını güzel kokuyla kokulandırdı.”

6.1.2. Gûy-ı Micmer

Gûy-ı micmer, kokunun içinde yandığı küre biçiminde olan kısma buhurdan topu denir. Nedîm, Ali Paşa'ya sitayiş olarak yazmış olduğu kasidesinde; paşanın talihini yatak

³⁴⁰ (Nâbî D. T. 30/7).

³⁴¹ (Nâbî D. T. 138/6),

odasına, gökyüzündeki ayı muma ve semayı yuvarlak görüntüsü sebebiyle buhurdan topuna benzetmiştir. Bu beyitte, buhurdan karşımıza önemli kimselerin yatak odasında bulunan veya bulunması gerek bir eşya olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca feleklerin ve semanın, şekil ve renk yönüyle buhurdana benzetildiği anlaşılmaktadır³⁴².

Âsman bister-i ikbâline gûy-ı micmer

Meh şeb-istânına bir şema ‘-ı pirûze-legen (Nedîm D. K. 1/29)

“Gökyüzü, talih yatağına buhurdan topu(dur). Ay, yatak odasına mavi renkli kabın mumudur.”

6.1.3. Micmer-i Kalb / Sine Micmeri

Gönül, sine, kalp ve âşğın bedeni içinde aşk ateşi yandığından micmere benzetilmiştir³⁴³. Gözün ağlaması, mumun yandıkça damlalar hâlinde erimesine; sinenin acı ve kederle yanması, buhurdanın içten içe yanmasına benzetilmiştir³⁴⁴. Mum gece yakılır. Buhurdan ise özellikle gündüz de yakıldığı aşağıdaki beyitten anlaşılmaktadır: Cafer Çelebi, sevgilinin ayrılığından çekmiş olduğu cefanın büyüklüğünü, gece gündüz gözünün mum gibi ağlaması ve sinenin buhurdan gibi yanması ile anlatmıştır.

Şeb mi var kim şem ‘ gibi dîde giryân olmadı

Gün mi var kim sîne micmer gibi sûzân olmadı (Tâcî-zâde Ca‘fer Çelebi D. G. 235/1)

“Göz(ün), mum gibi ağlamadığı gece var mı ki? Sine(nin), buhurdan gibi yanmadığı gündüz var mı ki?”

Nâbî, musahip Mustafa Paşa’ya yazmış olduğu kasidesinde; paşanın makamının toprağını amber kokusuna, şair kendi kalbini de buhurdana benzetmiştir. Şair; utanarak bu amber kokulu toprağı, kalp buhurdanında ateşlerle yakmaktadır. Bu ifade ile şair, paşadan görmüş olduğu yardım karşısındaki mahcubiyetini ifade etmiştir.

Hâk-ı dergâhını ‘anber diyü ta ‘bîr ideli

Şerm ile micmer-i kalbümde yanar âteşler (Nâbî D. K. 9/49)

“Dergâhının toprağını amber(kokulu) diye tabir edeli, Kalp buhurdanımda mahcubiyetle ateşler yanar.”

³⁴² (Tâcî-zâde Ca‘fer Çelebi D. K. 16/4), (Tâcî-zâde Ca‘fer Çelebi D. G. 132/3).

³⁴³ (Kadı Burhaneddin D. G. 1244/4), (Lebîb-i Âmidî D. G. 142/3), (Mihri Hatûn D. G. 196/6), (Mihri Hatûn D. G. 156/5), (Necâtî Beg D. G. 588/1), (Muhibbî D. G. 311/2),

³⁴⁴ (Tâcî-zâde Ca‘fer Çelebi D. G. 205/5).

6.1.4. Nergis, Gonca ve Lale Micmeri

Nergis, gül, gonca ve lale gibi bazı çiçekler; şekilleri, bulundukları yerin süsü olmaları ve etrafına koku yaymaları yönüyle buhurdana benzetilmiştir (bk. Micmer gezdirmek maddesi). Micmerin kokusu bazı beyitlerde çiçek kokularından üstün tutulmuştur³⁴⁵.

Her nefes kâse-i zerrîni pür ‘anber ider

*Tâ ki bezminde anuñ gezdüre **micmer nergis** (Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi D. K. 28/28)*

“Nergis, her nefes altın kâseyi amber doldurur. Ta ki onun meclisinde micmer gezdir(sin).”

Sevgilin saç, etrafına güzel koku yayıp hayat vermesi ile bilinir. Sevgili, eğer misafir olarak gül bahçesinin meclisine gelirse; top gibi duran goncanın micmer topu, gülün de mangal olacağını ifade etmiştir. Micmerden çıkan koku ise yine sevgilinin amber kokan saçlarının kokusudur. Nâbî, gül bahçesinde kurulmuş olan bir eğlence meclisinin önemli unsurlarından olan sevgili ile yine bu meclisin süsü ve güzel kokusu olan gonca micmeri arasında benzerlik ilişkisi kurmuştur.

*Olurdu **gonce micmer** verd mankal bezm-i gülşende*

Nesîm-i cân-fezâ mihmân-ı zülf-i anberîn olsa (Nâbî D. G. 78/2)

“Hayat veren rüzgâr(ın) amber kokulu saçının zülfü misafir olsa gül bahçesi meclisinde gonca buhurdan, gül mangal olurdu.”

Adlî, içinde aşk ateşinin acısı olduğundan kendi kanlı ciğerini, bir micmere benzetmiştir. Âşğın micmere benzetilen bu kanlı ciğeri, laleye buhurdanlığın nasıl yapıldığını öğretmektedir.

Gözlerüm yaşından alur ebr-i bârân dökmegi

*Lâleye hûnîn ciger ta’lîm ider **micmerligi** (Adlî D. G. 1394)*

“Yağmur bulutu (yağmur) dökmeyi, gözlerimin yaşından alır. Kanlı ciğer, laleye buhurdanlığı öğretir.”

6.1.5. Külâh Micmeri

Şairin aşk ateşiyle ciddi bir şekilde başı dönmektedir. Yanan micmerde dumana benzeyen kokular bulunduğu gibi şair de kendi başının içinde aşk ateşinin sıkıntı dumanlarının olduğunu ifade etmiştir.

³⁴⁵ (Necâtî Beg D. K. 23/6).

Ateş-i aşk ile ser-geştelligüm sanma tehi

Dûd-ı sevdâ ile micmer gibi pürdür külehüm (Nâbî D. G. 518/5)

“Aşk ateşiyle başımın dönmesi(ni) boş sanma. Külâhım, micmer gibi sevda dumanıyla doludur.”

6.1.6. Micmer-i Endîşe

Micmer-i endîşe; düşünce micmeri manasındadır. Şair, aklın ve zihnin etrafındakileri gözlemleyerek micmerin koku salması gibi kendisinin güzel ve taze manaları söylediğini ifade etmektedir. Sevgilinin beninin rengi, şairin yanan gönlünü daha ziyade hararetlendirmiştir. Kâfur ve öd ağacı micmerde kullanılan buhur maddeleridir. Kâfur, Hindistan’da yetişen kâfur ağacından elde edilen şeffaf ve kokulu bir maddedir. ‘Ûd, öd ağacından elde edilen güzel kokulu buhur maddesidir. Kendi zihnini micmere benzeten şair, “Düşünce micmerine kâfur konulsa ‘ûd olur.” diye söyleyerek; düşüncesine girenlerin daha güzel bir formda geri çıktığına işaret etmiştir³⁴⁶. Ayrıca bu beyitten; öd ağacından elde edilen buhur maddesinin, kâfur maddesinden daha güzel koktuğu anlaşılmaktadır.

Reng-i hâlün viridi germiyyet dil-i sûzânuma

Micmer-i endîşeme kâfûr döksem ‘ûd olur (Nâbî D. G. 102/6)

“Beninin rengi, yanan gönlüme sıcaklık verdi. Düşünce micmerime kâfûr döksem öd ağacı (buhuru) olur.”

6.1.7. Micmer-i Mâh

Gece gökyüzünde görünen Ay, yuvarlak şekli ve etrafındaki halenin dumanı andırması yönüyle micmere benzetilmiştir (bk. Şeylillâh etmek maddesi ve Kandil gecelerinde buhurdan yakmak maddesi). Bazı beyitlerde Güneş de micmere benzetilmiştir³⁴⁷.

Hindû-yi şeb micmer-i mâh ile şeylillâh eder

Bir kızıl altın ana her gün verir benzer güneş (Hayâlî Bey D. K. 5/5)

“Gece Hindû’su, ay micmeri ile dilenirlerdi. Güneş, her gün ona bir kızıl altın verir.”

Anda ta ‘zîm için yanan ‘anber

Micmer-i mâhî nâr-ı reşke yakar (Nâbî D. Mesnevi 1/59)

“Onda hürmet göstermek için yanan amber, ay micmerini haset ateşinde yakar.”

³⁴⁶ (Nâbî D. G. 775/10), (Nâbî D. G. 323/2).

³⁴⁷ (Nedîm D. Tardiye 5/8).

6.1.8. Micmerin Zincirle Asılması

Hayâlî hem sinisini hem de felekleri, ayrılık acısından dolayı içten içe gizli yanan bir micmere benzetmiştir. Bu feleklerin micmerinin asıldığı zincir ise şairin sıkıntılı anlarında çıkan ahıdır. Şair, micmerlerin zincirle yüksek bir yere asılarak da kullanıldığına işaret etmiştir.

Dûd-ı âhım micmer-i eflâke zencîr eyledim

Sînem içre olalı dağ-ı nihânım sûhte (Hayâlî Bey D. G. 476/2)

“Ahımın dumanını feleklerin micmerine zincir yaptım. Sinemin içinde gizli yaram olduğundan beri yanmaktadır.”

6.1.9. Öd Ağacı Yakılan Micmer

Micmer içinde yakılan ve güzel koku veren buhurlardan biri de öd ağacıdır³⁴⁸. Kadı Burhaneddin, kendi vücudunu sevgilinin ateşinde yanıp güzel koku veren öd ağacına benzetmiştir. Öte yandan şair, içinde aşk derdiyle yandığından kendi sinisini de bir micmere benzetmiştir. Bu beyitte âşığın aşk derdiyle çektiklerinin ne kadar çok olduğu anlatılmaktadır.

Bu vücûdum odına 'ûd oldı

Yüreğim derdiyle micmerdür (Kadı Burhaneddin D. G. 919/4)

“Bu vücudum ateşine öd ağacı(buhur) oldu. Yüreğim derdiyle micmerdir.”

6.2. MANGAL- MENKAL

Mangal; soğuk havalarda içinde ateş yakılarak ev, dükkân ve meclis gibi yerlerin ısıtılmasında kullanılan demir ve sac gibi madenlerden imal edilen, ayağı ve taşıma kulpu olan bir ısınma aracıdır. Ayrıca mangal; yemek ve kahve pişirmek için kullanıldığı gibi, içerisinde yanan odunların üzerine kokulu maddelerin atılmasıyla buhurdan gibi kullanımları da görülmektedir.

6.2.1. Amel Harmanının Mangal gibi Görülmesi

Atâyî, kaside-i cülûsiyesinin aşağıdaki beytinde; düşmanın gözüne kırmızı, değerli taşlarla dolu ümit ve amel harmanının, bir mangal ateş olarak görüldüğünü ifade etmiştir. Her yönetimin hem memleket içerisinde hem de dışında muhalifleri ve

³⁴⁸ (Nâbî D. Tarih 104/36), (Nâbî D. G. 48/7), (Nâbî D. G. 824/4), (Muhibbî D. Rubailer 494), (Kadı Burhaneddin D. G. 848/4), (Kadı Burhaneddin D. G. 919/4), (Kadı Burhaneddin D. G. 4/14), (Kadı Burhaneddin D. G. 55/3).

düşmanları bulunur. Bu muhalif ve düşmanların gözleri en güzel şeyleri çok çirkin olarak görür veya olumsuz tevil eder. Lal ve yakut ikisi çok kıymetli kırmızı birer taşır. Padişahın hayatındaki amel ve ümitlere benzetilmiştir. Ayrıca düşmanın gözünü; bu kırmızı değerli taşları ve harmanı, mangal ve mangal içindeki kırmızı ateş gibi görmektedir. Şair, padişaha bir öğüt niteliğinde; padişahın yapmış olduğu veya yapacağı lal ve yakuta benzeyen çok kıymetli olan icraatlarını, düşmanlarının nispeten değersiz olan mangal ve içinde yanan ateş gibi görebileceğini ifade etmiştir.

*Dîde-i düşmene bir **menkal** âteş gürinür*

La 'l ü yâkût ile ol hirmen-i âmâl ü ümîd (Nev'i-zâde Atâyî D. K. 19/12)

“Düşmanın gözüne; (kırmızı) yakut ve lal (taşı) ile o ümit ve amel harmanı, bir mangal ateş görünür.”

6.2.2. Gül Mangalı

Nâbî, aşağıdaki beytinde meclislerin eşyalarından birinin de mangal olduğunu ifade etmiştir. Gül bahçesindeki gülü mangala benzeten şair, mangalın kullanımı hakkında bilgi vermemiştir. Gülün içinin, kırmızılığı yönüyle mangala benzetildiği anlaşılabılır. Nedîm, Sadrazam İbrahim Paya'yı övdüğü ve helva gecesi tarifi yaptığı kasidesinin aşağıdaki beytinde; sadrazamın cömertliğini anlatmaktadır. Şair, sadrazamın kerem bulutundan bir damlanın bile ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacını gidereceğini; bu damlanın mangal içerisindeki koru, suya kanmış bir gül goncasına çevireceğini söyleyerek ifade etmiştir. Beyitte suya kanmış gonca tüm ihtiyaçları karşılanmış bir kimseyi temsil ederken mangal içindeki kor ise fakirlik ızdırabı içinde yanan bir kimseyi temsil etmektedir.

*Olurdu gonca micmer **verd** **mankal** bezm-i gülşende*

Nesîm-i cân-fezâ mihmân-ı zülf-i anberîn olsa (Nâbî D. G. 78/2)

“Hayat veren rüzgâr(ın) amber kokulu saçının zülfü misafir olsa gül bahçesi meclisinde gonca buhurdan, gül mangal olurdu.”

Mümkün ki senin reşh-ı sehâb-ı kereminden

*Gül-gonca-i sîr-âb ola **mangaldaki** ahker (Nedîm D. K. 31/4)*

“Mümkün ki, senin kerem bulutunun damlasından mangaldaki ateş koru, suya kanmış gül goncası ola.”

6.2.3. Menkal-i Mey

Mangal içinde odun gibi maddeleri yakılarak köz hâline gelir ve mangal içindeki bu köz ile istenilen yer uzun süre ısıtılabilir. Lebîb; mangalı kadehe, şarabı da ateş koruna benzetmiştir. Mangalın bulunduğu ortamı ısıtması gibi içilen şarap da hem içeni hem de meclisi ısıtmaktadır.

*Biraz da **menkal-i meyle** makâmı kızdıralım*

Biraz da mutrib-i 'irfânı eyle germ-i nevâ (Lebîb-i Âmidî D. K. 5/21)

“Biraz da şarap mangalıyla makamı ısıtalım. Biraz da anlayışın saz çalanı sıcak nağme söyle.”

6.2.4. Sital

Taşlıcalı Yahyâ, şehrengizinde yapmış olduğu bir dükkân tasvirinde; dükkânda asılı olan mangaldan bahsetmektedir. Asılı olan bu sitil takımını (mangal ve kahve takımı) arş kandili olan güneşe benzetmiştir. Ayrıca bu mangalın dükkânı ısıtma aracı olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. Mangalda pişirilip ikram edilen kahveden dolayı dükkânın müşterisinin artması maddesi).

Sitîlinden ki dükkânı tolupdur

*Sanasın 'arş **kandîli** olupdur (Taşlıcalı Yahyâ D. Şehrengizler 2/191)*

“Mangal ve kahve ibriğinden ki dükkânı dopdoludur. Sanki arş kandili/güneş olmuştur.”

6.3. MÜTEFERRİK EV EŞYALARI BAĞLAMINDA MAHALLİ UNSURLAR VE GÜNDELİK HAYATIN YANSIMASININ TAHLİLİ

6.3.1. Atasözleri, Deyimler, Halk Söyleyişleri ve Kalıp İfadeler

6.3.1.1. Mangal ateşinin göz kulak tutması

Eğlence meclislerinin soğuk havalarda vazgeçilmez bir eşyası olan mangal ve ateşi, mecliste saz çalan kişilere benzetilmiştir. Şair, meclislerde mangal başında okunan şiirin sonuna yaklaşıncı sazende ve dinleyicilerin dikkatinin artmasını; mangaldaki ateşin sazendeler gibi şiire göz kulak tutması olarak ifade etmiştir. Ayrıca mangal ateşinin insanın göz ve kulağına yaptığı etkiyede işaret edilmiştir.

*Görinen **ahker ü mankal** degül bezmünjde mutriblar*

Bu şi'ri bağlıya diyü tutubdur göz kulag âteş (Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi D. K. 24/26)

“Görünen mangal ve ateş kuru değil, meclisinde sazendeler. Ateş, bu şiiri sonlandırıyor diye göz kulak tutar.”

6.3.1.2. Şeylillâh etmek

Şeylillâh etmek; dilenmek manasında kullanılmakta olup dervâze, deryûze ve dervîze gibi tabirleler ile de ifade edilmektedir (Şentürk, 2019: 121; Keklik, 2021: 103). “Hindû-yi şeb” tabiri; gece Hindû’sudur. Hint ırkı, siyahi bir ırk olduğundan gece, Hindû’ya benzetilmiştir. Ayrıca Hindû; siyah rengi temsil eden Zühal (Satrûn) gezegeni, hırsız, dilenci ve hizmetçi gibi benzetmelerle şiire konu olmuştur (Pala, 2013: 209). Hayâlî; ayı micmere, geceyi dilenci bir Hindû’ya veya Zühal’e benzetmiştir. Satürn’ün ve Ay’ın sabah vakti semada gözüktüğü düşünüldüğünde; bu iki gök cismi birlikte, dilencilik yapmak için Güneş’e giderler. Padişah ve sevgili gibi önemli kimseleri temsil eden Güneş ise onlara her gün kızıl bir altın hükmünde olan gün ışığını verir.

Hindû-yi şeb micmer-i mâh ile şeylillâh eder

Bir kızıl altın ana her gün verir benzer güneş (Hayâlî Bey D. K. 5/5)

“Gece Hindû’su, ay micmeri ile dilenirlerdi. Güneş, her gün ona bir kızıl altın verir.”

6.3.2. Âdetler ve Gelenekler

6.3.2.1. Micmer gezdirmek

Eğlence meclislerinin önemli eşyalarından bir de buhurdanlardır³⁴⁹. Nâbî; buhurdanların hem eğlence meclislerinin güzel kokmasını sağladığını hem de bu meclislere süs olduğunu ifade etmiştir. Cafer Çelebi ise nergis çiçeğini bir micmere benzetmiş ve bu micmeri meclisin içinde her tarafa koku salması için dolaştırmaktadır. Şair, aşağıdaki beytinde meclislerin her tarafına koku yaymak için micmer gezdirme âdetine işaret etmiştir.

*Olurdu **gonce micmer** verd mankal bezm-i gülşende*

Nesîm-i cân-fezâ mihmân-ı zülf-i anberîn olsa (Nâbî D. G. 78/2)

“Hayat veren rüzgâr(ın) amber kokulu saçının zülfü misafir olsa gül bahçesi meclisinde gonca buhurdan, gül mangal olurdu.”

Her nefes kâse-i zerrînini pür ‘anber ider

*Tâ ki bezminde anuñ gezdüre **micmer nergis** (Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi D. K. 28/28)*

“Nergis, her nefes altın kâseyi amber doldurur. Ta ki onun meclisinde micmer gezdir(sin).”

³⁴⁹ (Lebîb-i Âmidî D. G. 11/5),

6.3.2.2. Yatak odasında micmer bulundurma

Büyüklik ve tazim yatağı olan “bister-i iclâl” tabiri, padişahların veya sevgilinin kullandığı yataktır. Nedîm’in yeni yıl için düşürdüğü tarihinde; padişahın büküğünü, yatağının süs ve azameti ile göstermek istemektedir. Azamet göstergesi olan bu yatağın yanındaki güller de etrafına koku verdiğinden buhurdana benzetilmiştir. Şairin, aşağıdaki betinden Osmanlı toplumunda önemli bazı kimselerin yatak odasında buhurdan bulundurma âdetinin oluşu anlaşılmaktadır.

Gül bister-i iclâli içün micmer olurdu

Sîmîn küre-i mâh eger olsa müşebbek (Nedîm D. Tarihler 6/3)

“Eğer gümüş ay küresi, ağ gibi örülmüş olsa. Gül, ululuk yatağı için buhurdan olurdu.”

6.3.2.3. Kandil gecelerinde buhurdan yakmak

Nâbî, naatının aşağıdaki beytinde Peygamber(s.a.v.)’in doğduğu geceye hürmet etmek gerekliliğini ifade etmektedir. O gecede yanan amber kokuları, ay micmerini kıskançlık ateşinde yakmaktadır. Müslümanlar, Mevlit Gecesi’ne olan saygılarından kandil ve buhurdan yakarlar. Yakılan bu micmerlerden çıkan buhur kokusu, gece gökyüzünün micmeri olan ayı kıskançlık ateşinde yakmaktadır. Şair; Müslümanların, Mevlit Gecesi’ne göstermiş olduğu saygının, gökyüzü mevcudatını kışkındıracak kadar büyük olduğuna işaret etmiştir.

Anda ta ‘zîm içün yanan ‘anber

Micmer-i mâhî nâr-ı reşke yakar (Nâbî D. Mesnevi 1/59)

“Onda hürmet göstermek için yanan amber, ay micmerini haset ateşinde yakar.

6.3.3. Çeşitli İnanışlar ve Tedavi Yöntemleri

6.3.3.1. Melekler gibi ruhani mahlukların güzel kokulara meyletmesine inanmak

Güzel kokular, melekler gibi olan ruhani mahluklarının bir gıdası olduğu için kendine çektiği gibi kötü kokular da bu ruhanileri uzaklaştırmaktadır. Bazı rivayetlerde Peygamber(s.a.v.)’in, etrafına kötü bir koku yayan sarımsağı yememesini, Cebrail(a.s.) ile sık görüşmesiyle ilişkilendirmiştir (Sorularla İslamiyet, 31 Ağustos 2022). Adlî; kendi vücudundaki yara dağı micmerinin kokusuna, peri gibi gördüğü sevgilisinin meyletmesine şaşmamak gerektiğini ifade etmiştir.

Dûd-ı dil ile dâguma rahm eyledi nigâr

Meyl eylese ‘aceb mi perî bûy-ı micmere (Adlî D. G. 130/5)

“Nigâr(sevgili), gönül dumanı ile yarama merhamet etti. Peri, micmer kokusuna meyletse tuhaf mı?”

6.3.3.2. Kem gözlerden korunmak için üzerlik tohumu yakmak

Ülker takımyıldızı; üzüm salkımı gibi birbirine çok yakın gözüken yedi adet yıldızın oluşturduğu, açık havada çıplak gözle görülebilen bir takımyıldızdır. Bu takımyıldızı; Pervin, Süreyya ve Ülker gibi adlarla anılmakla beraber; kandil, burun, sünger, üzüm salkım, üzerlik tohumu gibi benzetmelere de konu olmuştur. Nâbî, aşağıdaki beytinde Ülker takımyıldızını üzerlik tohumuna benzetmiştir: Osmanlı toplumu halk hekimliğinde tedavi amaçlı da kullanılabilen üzerlik tohumu, aynı zaman tütsü olarak kötü enerjileri kovmak maksadıyla da kullanılmaktadır. Şair, vezir Ali Paşa'nın sarayının bina edilmesine düşürdüğü tarihinde; Ülker takımyıldızının, feleğin buhurdanına dönüştüğünü ve içinde üzerlik tohumu yakılarak ahalinin kem gözlerinden korunduğunu ifade etmiştir. Şair hem büyük bir saraya layık bir buhurdan tarifi yapmış hem de sarayın, yaratılanların kem gözlerinden korunduğunu da belirtmiştir.

Hıfz için olmadadır çeşm-i bedinden halkuñ

Micmer-i çerh ile gerdâde sipend-i pervîn (Nâbî D. T. 138/6)

“Ahalinin kem gözünden korunmak için, Ülker takımyıldızının üzerlik tohumu dönmüş felek buhurdanı olmuştur.”

6.3.4. Gündelik Hayat Sahneleri

6.3.4.1. Türbe restorasyonunda on yerde micmer yakılması

Nâbî, padişahın Zekeriya(a.s.)'in mezarını yenilettiğinde düşürdüğü tarihinde; türbenin etrafında on yerde micmer yakıldığını ve bu micmerlerin içinde öd ağacı ve amber buhuru yandığını ifade etmiştir. Ayrıca bu micmerlerden çıkan güzel kokuların Ülker takımyıldızının burnunu ve Ay'ın burnunu doldurduğunu söylemiştir. Şair, peygamberlere gösterilen hürmete işaret etmiştir. Micmer yakmak; hürmet etmek ve saygı duymak anlamlarına da gelmektedir.

On yirde yakup micmere-i anber ü üdü

Pür oldı meşâm-ı meh ü binî-i Süreyyâ (Nâbî D. Tarih 104/36)

“On yerde öd ağacı ve amber micmeri yakıp, Süreyya ve Ay'ın burnunu (güzel kokuyla) doldurdu.”

6.3.4.2. Mangalda pişirilip ikram edilen kahveden dolayı dükkânın müşterisinin artması

Sitil; taşınabilen, tavana zincirle asılarak kullanılan bir mangal ve kahve ibriği takımıdır. Taşlıcalı Yahyâ, şehrengizinde yapmış olduğu bir dükkân tasvirinde: dükkânda asılı olan mangal ve kahve ibriğinden; yani yapılan kahve ikramından dolayı dükkânın dopdolu olduğunu ifade etmiştir. Asılı olan bu sitil takımını, arş kandili olan güneşe benzetmiştir. Ayrıca bu mangalın, dükkânı ısıtma aracı olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Sitîlinden ki dükkânı tolupdur

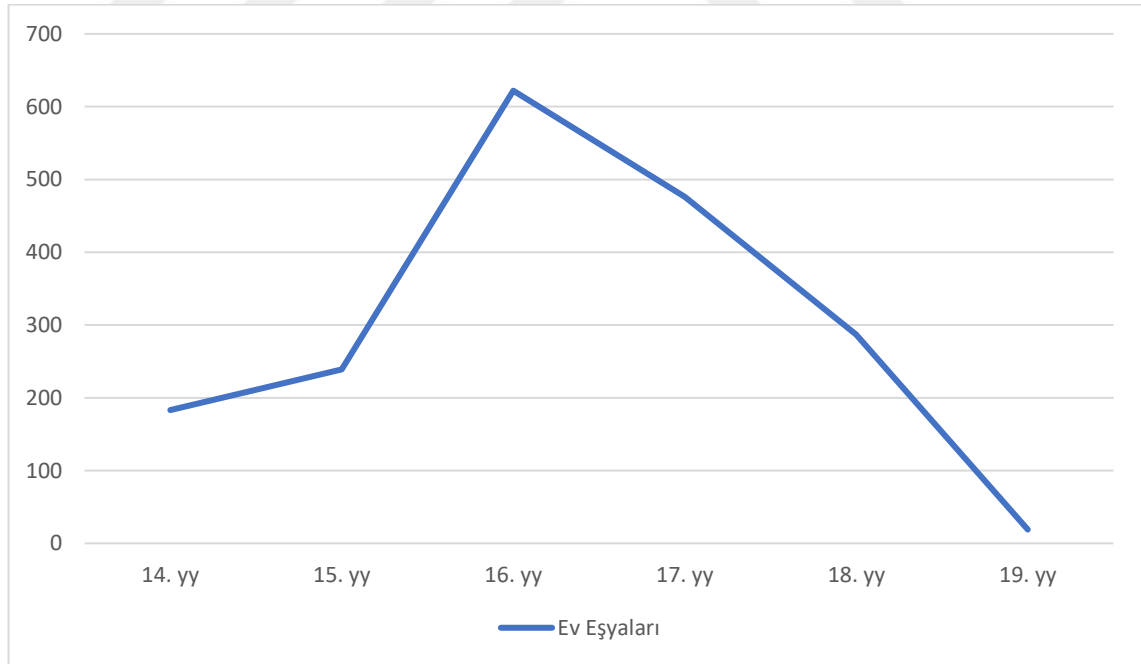
*Sanasın 'arş **kandîli** olupdur (Taşlıcalı Yahyâ D. Şehrengizler 2/191)*

“Mangal ve kahve ibriğinden ki dükkânı dopdoludur. Sanki arş kandili/güneş olmuştur.”

SONUÇ

Yaşamış olduğu çevreyi gözlemleyen Divan edebiyatı şairleri, etrafında bulunan eşyaları şiirlerine malzeme yapmışlardır. Bu eşyaların bazen şekli bazen de kullanım amacı gibi özelliklerinden yola çıkarak edebî sanatlar vasıtasıyla mana ilişkileri kurmuşlardır. Klasik Türk edebiyatının hüküm sürdüğü yıllarda gündelik hayatta kullanılan ev eşyalarının şiire yansıma şekil ve bu yansımaların ifade ettiği manaları ele almayı amaçlayan çalışmamız; aydınlatma araçları, mahfazalar, yaygı ve sergiler, temizlik eşyaları, mutfak eşyaları ve müteferrik ev eşyaları olarak altı bölüm olarak hazırlanmıştır. Her bölümün sonunda o bölümdeki ev eşyalarıyla ilgili mahalli unsurlar; atasözleri, deyimler, halk söyleyişleri, kalıp ifadeler, âdet ve gelenekler, çeşitli inaçlar ve gündelik hayat sahnelerine yer verilmiştir.

Çalışmamızın bölümlerinde sırasıyla; aydınlatma araçlarından 13 adet, mahfazalardan 19 adet, sergiler ve yaygılardan 24 adet, temizlik eşyalarından 15 adet, mutfak eşyalarından 38 adet, müteferrik ev eşyalarından 2 adet olmak üzere toplam 111 adet ev eşyası üzerinde inceleme yapılmıştır.

Şekil 1. Çalışmamızda kullanılan ev eşyaları ile ilgili beyitlerin yüzyıllara göre dağılımı.

Yukarıdaki grafikte, çalışmamızda kullanmak üzere yapmış olduğumuz divan taramalarından elde edilmiş olan ev eşyaları ile ilgili beyitlerin yüzyıllara göre dağılımı gösterilmektedir. Klasik Türk edebiyatının zirvede bulunduğu dönemler olan 16 ve 17. yüzyıllardaki beyitlerde, ev eşyalarının kullanımının yüksek olduğu görülmektedir. Yüzyıllar bazında tarama yapılan divan sayılarının eşit olmaması ve tespit edilen tüm beyitlerin çalışmamızda kullanılmamasını göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Birinci bölüm aydınlatma araçları:

Birinci bölümde yer alan aydınlatma araçları; avize, çerâğ, fener, fânus, kandil, meşale, misbah, sirâc, şamdan ve mum başlıkları atında incelenmiştir. Öncelikli olarak etrafını aydınlatma amacı için kullanılan bu araçlar aynı zamanda eğlence, süs eşyası ve emniyet maksatlı da kullanılmıştır. Gece veya karanlıkta kullanılan aydınlatma araçları, parlamaları ile her kesimden insanın dikkatini çektiği gibi şairlerin de dikkatini çekmiştir. Aydınlatma araçları medeniyetin gelişmesi ile asırlar boyunca tedrici olarak gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Bu çeşitlenmeden kaynaklı, şiirde de aydınlatma araçlarına yüklenen anlamlar artmış ve anlam zenginliğine vasıta olmuştur. Anlam çeşitliliğine vesile olan diğer bir unsur ise bu araçların yapımında kullanılan malzemelerdir. Bir aydınlatma aracının imalinde fitil, yağ, deri, cam, fanus ve bal mumu gibi eşyalar kullanılmaktadır. Ayrıca şamdan ve avize gibi eşyalar, aydınlatma araçları kapsamındaki diğer eşyalardır. Aydınlatma ihtiyacı, önceleri çıra(çerâğ) ve bazı sopaların uçlarına sarılan yağlı bezlerin meşale gibi yakılması ile giderilmiştir. Daha sonra tedrici olarak mum, kandil, fener ve avize gibi aydınlatma araçları toplum hayatında ve Divan şiirinde yer almıştır.

İkinci bölüm mahfazalar:

Evde bazı yiyecek, içecek, elbise ve zinet eşyalarının bir düzen içinde durmasına ve muhafaza edilmesine yarayan “mahfazalar” olarak adlandırdığımız ikinci bölüm; câme-dân, came-kân, çekmece, dolap, sandık, torba, battaliye, boğça, çuval, mefreş, sepet, zembil, zinet ve süs eşyası kutuları başlıkları altında incelenmiştir. Câme-dân; elbise, çamaşır ve giyecekleri koymaya yarayan bir tür sandık, dolap veya gardıroba verilen bir addır. Câme-kân, hamamlarda giyinip soyunmak için kullanılan bir yer adı olarak kullanımının yanı sıra elbise konulan sandık ve sepetlere de ad olarak kullanılmıştır.

Çekmece, günümüzde masa ve dolap gibi bazı mobilyaların çekilip itilerek açılıp kapanan gözlerinde denmektedir. Çekmece tabiri, Osmanlı toplum hayatında yukarıdaki anlamının yanı sıra ağırlıklı olarak içinde kıymetli şeyleri kilit ile muhafaza edilebilen çekmeceli sandıkları ifade etmektedir. Bu çekmeceler ayaklı, dikdörtgen veya kare şeklinde olabilmektedir. Ayrıca şamdan altlığı veya yazı masası olarak da kullanılmaktadır. Çekmeceler kullanım alanlarına ve yapıldığı yere göre; mektup çekmeceleri, lihye-i saâdet, dikiş çekmecesine veya Edirnekârî(Edirne işi) şeklinde adlandırılmaktadır.

Ev mefruşatı olan dolaba, Divan şiirinde az da olsa rastlanmaktadır. Dolap evde, kitaplık ve bazı eşyanın mahfazası olarak kullanılmaktadır. Ayrıca dolabın evde haremlık-selamlık uygulamasında kullanımı da bulunmaktadır. Duvarda bulunan raflı dolabı çevirerek birbirlerini görmeden eşya alışverişini sağlayan dönme dolaplar da vardır. Sandık, içine muhtelif eşyalar koymak için kullanılan ahşaptan imal edilen genellikle süslü olan ve taşınabilen muhafaza kutularına denmektedir. Günümüzde bazı evlerde bulunan ve hâlen kullanılan çeyiz sandıkları buna bir örnek teşkil etmektedir. Torba, battâliye, bohça ve çuval birbirine benzer kullanım eşyalarını ifade etmektedir. Bohça, üzeri nakışlı olmasıyla; battâliye, daha büyük olmasıyla; çuval, battâliyeden küçük olması ve torba basit olması yönüyle birbirinden farklılık göstermektedir. Mefreş ise yatak yorgan gibi eşyaları taşıma veya muhafaza etmeye yarayan büyük bir torba veya şilte'dir. Kamış, saz, kurumuş bitki sapları veya hurma lifinden örölmüş, tutmak ve taşımak için kulpu bulunan torbalara zembil veya sepet denilmektedir. Sepetlerin ve zembillerin büyük, küçük; kuplu ve kulpsuz birçok çeşidi bulunmaktadır. Zembillerde meyve, sebze, kahve, cezve, fincan ve odun gibi muhtelif eşyalar taşınmaktadır.

Üçüncü bölüm sergiler ve yaygılar:

Yaygılar ve sergilerle ilgili olan üçüncü bölüm; bisât, bûriyâ, hasır, halı, kilim, kâliçe, seccade, mefreş, müttekâ, yastık, bâlin, bâliş, refref, yatak, döşek, firâş, mihâd, bister, pister, perde, çarşaf (çâr-şeb), yorgan, lihâf ve örtü başlıkları altında incelenmiştir. Bu eşyalardan en basiti, bûriyâ diye tabir edilen kamışların örölmesi ile elde edilen hasırdır. Kâliçe, diğer yaygılara nispeten daha küçük ve seccade olarak da kullanılan bir tür değerli halıdır. Bisât, mefreş, halı ve kilim anlamca birbiri yerine kullanılan ev eşyalarıdır. Mütteka, yastık, bâliş, bâlin, döşek, yatak, bister, pister ve firâş da yer yaygısı olarak üzerinde oturmak, yatmak, dayanmak ve baş altına koymak gibi

maksatlarla kullanılmaktadır. “Bâliš ve bister”; yani yastık ve yatak ikilisi bir kısım beyitlerde yatak takımını ifade ettikleri için beraber zikredilmiştir. Mütteka, oturulduğunda sırtın ve kolun dayandırılabilirdiği bir tür yastıktır.

Dördüncü bölüm temizlik eşyaları:

Temizlik yapmak için kullanılan ev eşyalarıyla ilgili olan dördüncü bölüm; ibrik, âtâbe, leğen, leğençe, taş, havlu, peşkir, hamam kesesi, lif, tas, süpürge, cârub, miknese ve karûre(sidik şişesi) başlıkları altında tahlil edilmiştir. Tas, en basit bir kap olarak karşımıza çıkmaktadır. İbrik ve leğen ayrı ayrı kullanımlarının yanı sıra takım olarak kullanımı ile öne çıkmıştır. İbrik; su, kahve ve şarap benzeri sıvıları taşımak, muhafaza etmek ve ince ağzından istenilen miktarda dökmeye yarayan toprak, altın ve gümüş gibi maddelerden imal edilen bir kaptır. İbrik, farklı kullanım alanlarıyla beraber gökteki ay ile güneşe ve nazarı kuvvetli bir veliye benzetilmesiyle karşımıza çıkmaktadır. İbriğin, temel olarak temizlik amacıyla el yıkamak ve abdest almak için kullanımının yanında kahve ve şarap sunumunda kullanımı da görülmektedir. Ayrıca ibrik zâhid tipi ile ilişkilendirilmiş olup el yıkamak ve taşla çalmak deyimleri ile tasavvufî bir anlam kazanan bir temizlik eşyası olmuştur. Temizlik araçlarından olan leğen, içine su konularak veya bir ibrikten su dökülerek el, yüz ve ayak yıkamak için kullanılmaktadır. Altın, gümüş ve firuze gibi kıymetli madenlerden de yapıldığı anlaşılan leğen, gözyaşı şişesine, sineye ve güneşe benzetilmiştir. Ayrıca leğen, bahar yağmurunu toplamak gibi bir kullanım ile toplumun bazı âdetlerini hatırlatmaktadır.

Kese ve lif, umumi hamamlarda kullanımıyla söz konusu olmuştur. Bir eşya olarak süngerî şiirinde kullanan şairlere baktığımızda 17 ve 18. yüzyıllarda yaşamış olduklarını görmekteyiz. Günümüzde temizlik maksatlı kullanılan plastik süngerlerin o dönemlerde olmadığı bilinmektedir. Dolayısıyla Divan şiirinde söz konusu edilen süngerler, bir deniz canlısı olan süngerlerdir. Temizlik araçlarından biri olan süpürge; Divan şiirinde cârûb, çârûp ve miknese adları ile geçmektedir. Bir kısım insan uzuvları, bahçe bitkileri, melek ve kuşların kanatları, güneş ve ışınları ve saba rüzgârı gibi unsurlar süpürge benzetmesi ile beyitlerde yer almıştır. Ayrıca manevi unsurlardan olan tövbe etmek ve tedbir almak da süpürgeye benzetilmiştir. Klasik Türk şiirinde süpürge; din ve devlet büyüklerinin makam ve rütbelerinin büyük olduğunu abartılı bir şekilde göstermek, âşığın ve sofinin hizmetini ve ıstıraplarını anlatmak, sevgilinin durumunu beyan etmek için kullanılmıştır.

Peşkir, Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Osmanlı toplum hayatının birçok safhasında yer alan bir maddi kültür ögesidir. Yemeklerde dize serilen peçete olarak kullanımının yanı sıra düğün davetiyesi, çeyiz eşyası ve ev süsü gibi kullanım alanları da vardır. İplikten dokunan bu peşkirler, üzerindeki nakışlar ve motiflerle birçok toplumsal olguyu bizlere yansıtmaktadır. Bir temizlik eşyası olan peşkir, tıraş takımı eşyalarının içinde şiirde sıklıkla yer bulmuştur.

Beşinci bölüm mutfak eşyaları:

Mutfak eşyaları beşinci bölümde; çanak, tabak, kâse, badya, sahan, tepsi, sini, sofrâ, hân, simât, maide, kova, delv, sicâl, satl, elek, pervizen, kalbur, gırbâl, kevgir, kepçe, süzgeç, kaşık, mil'aka, tuzluk, nemekdân ve şarap içme ve taşıma kapları başlıkları altında incelenmiştir. Saray ve konakları hariç tutacak olursak Türk evlerinin mutfagında kullanılan eşyalar sayıca az ve bu eşyaların nitelikçe basit ve eski olduğu yargısına ulaşılabilir. Diğer taraftan Divan şiirinin saray ve konaklar çevresinde geniş hayat bulduğu düşünüldüğünde bu şiirin içerisinde saray ve konaklara da mahsus eşyaların bulunacağı muhakkaktır. Mutfak levazımatı tabiri; mutfakta kullanılan tabak, çanak, kâse, kaşık, kepçe, tuzluk, fincan, elek ve kazan gibi eşyaları ifade etmektedir. Bu levazımatın mutfaktaki düzeni ve kullanımı, Osmanlı toplumunda saray ve konaklarında hizmetçiler tarafından yapılırken toplumun diğer kesiminde genellikle ev hanımları tarafından yapılmaktadır. Misafire verilen değer, yemek ikram edilen tabakların kalitesinden anlaşılabilmektedir. Birçok yabancı elçi Osmanlı saray mutfagının eşyalarına olan hayranlıklarını gizleyememişlerdir. Saray mutfaklarında; yakut, mercan, altın ve gümüş gibi değerli taş ve madenlerle kaplı tabak ve çanaklar, necef taşından oyulmuş bardaklar ve Çin'de imal edilmiş süslü porselen kâseler yemek servisinde kullanılmaktadır. Çin'den getirilen bu porselen kâseler muhtelif zamanlarda önemli kişilere kıymetli bir hediye olarak da verilmektedir.

Pişirilmiş topraktan imal edilen çanak, basit ve yayvan bir kaptır. Çanak çömlek ikilemesi ile de çeşitli mutfak kaplarını ifade etmektedir. Hazef de topraktan yapılmış bir çanak manasında kullanılmaktadır. Çanak, topraktan imal edildiği için diğer kaplara göre daha değersizdir. Tabak; içerisinden yemek, içmek veya taşımak amaçlı kullanılan yayvan bir kaptır. Tabakların temel işlevleri sofralarda yemek, meyve, sebze, çerez ve içecek kabı olarak kullanılmalarıdır. İncelenen beyitlerden toplumun yüksek bir zümresinin kullandığı, altından, gümüşten, cevherlerden ve çiniden imal edilen

tabakların olduğu anlaşılmaktadır. Tabaklar ayrıca inci ve değerli mücevherler saçmak için saç tabağı olarak da kullanılmaktadır. Dünya ve feleğe benzetilmesinden yuvarlak bir yapıya sahip olduğu anlaşılan kâse; zemzem, süt, şerbet veya şarap gibi içecekleri içmek ve yemek yemek için kullanılmakla beraber dilencilerin bir şeyler topladıkları derin ve küçükçe bir kaptır.

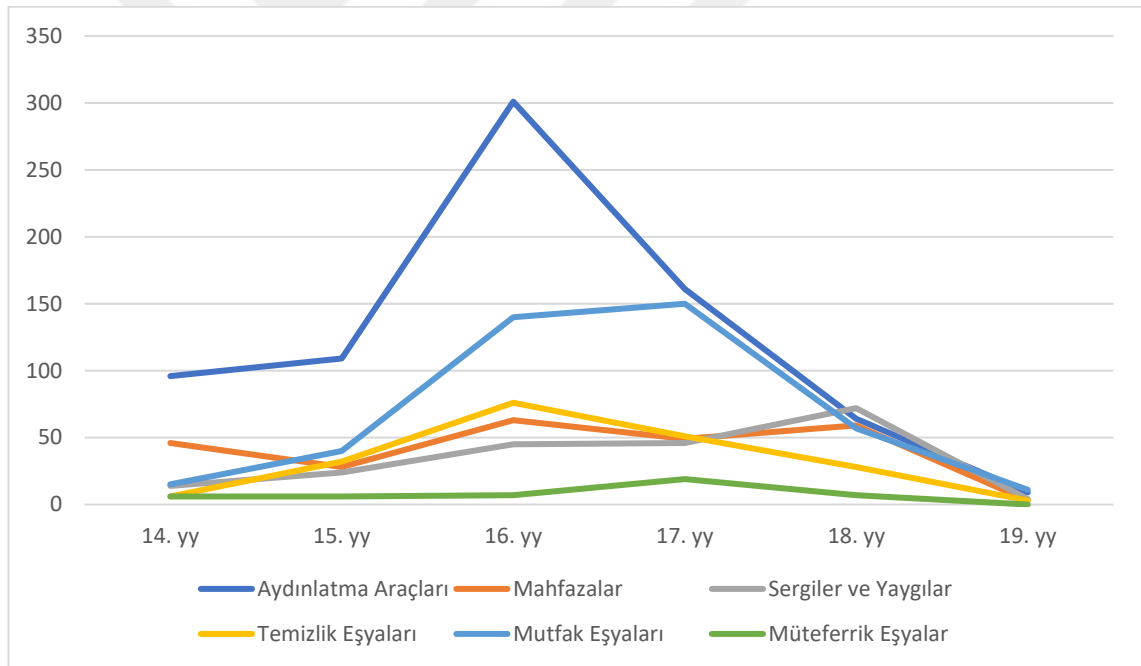
Kâseler; altın, gümüş, yakut gibi değerli maden ve mücevherlerle kaplanarak da kullanılabilir. Porselen ve mercan gibi maddelerden imal edilmektedir. Genellikle sıcak içeceklerin içiminde kullanılan porselenden yapılmış, kulplu ve küçük kaplar beyitlerde fincan olarak adlandırılmaktadır. Fincan, kahve ile özdeşmiş bir kahve içme aracıdır. Ayrıca fincanların mercandan da yapıldıkları beyitlerden anlaşılmaktadır. Tepsi ve siniler, üzerine yiyecek içecek kapları konularak yemek yenen geniş, yavan ve büyük kaplardır. Ayrıca bu tepsilerde çiçek, yemek ve içecek gibi şeyler de taşınmaktadır. Bir sofrada birden fazla tepsi bulunabildiğinden tepsinin sofradan daha küçük olduğu anlaşılmaktadır. Sofra, hân, simât ve maide kelimeleri bir fark gözetilmeksizin aynı anlamda kullanılmıştır. Sofra anlamındaki bu kelimeler, bir masa veya sofra bezini ifade etmekten ziyade ziyafet, yemek veya yemek yenilen yeri veya meydana ifade etmektedir.

Kova, su veya farklı şeyler taşımaya yarayan ahşap veya metalden imal edilen büyük ve kulplu bir kaptır. Divan şiirinde kovanın, kuyudan su çıkarmak veya taşımak için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kovaya; felek, gökyüzü, güneş, göz bebeği ve kalemlik gibi benzetmeler yapılmıştır. Ayrıca Yûsuf(a.s.)'u kuyudan çıkarmak, boş kova olma ve kovanın kuyuya düşmesi gibi olaylar ve hikâyelere medar olmuştur. Kaşık, genellikle çorba gibi sıvı gıdaların yenmesinde kullanılan sofra aletidir. Bazı katı gıdaların da kaşıkla yendiği incelenen beyitlerden anlaşılmaktadır. Ayrıca az bir miktarın veya bir ölçünün kaşıkla ifade edildiği de görülmektedir. Kaşıkla ilgili olarak; kaşıkla aş verip sapı ile göz çıkarmak, bir kaşık suda boğmak ve kaşık düşmanı deyimleri beyitlerde yer almıştır. Nemekdân, içinde istenilen miktarda tuz akıtmaya yarayan küçük bir kaptır. Nemekdân, beyitlerde tuzluk, biberlik ve tat veren anlamlarında, deniz, göz, ağız, dudak, mücevher kutu ve Ülker takımyıldızına benzetilerek kullanılmıştır. Nemekdânların sadece tuz için değil biber gibi farklı baharatlar için de bir kap olduğu görülmektedir. Kadeh, testi, sürahi ve küp gibi kaplar; Divan şiirinde şarap gibi içkilerin içilmesinde, taşınıp servis edilmesinde ve muhafaza edilmesinde yaygın bir kullanımı

görülmektedir. Adı geçen bu eşyalara, ev eşyası olarak değil daha ziyade meyhane levazımatı olarak görüldüğünden kısa ve öz olarak incelenmiştir.

Altıncı bölüm müteferrik ev eşyaları:

Gruplandırılmayan ev eşyaları, müteferrik ev eşyaları olarak son bölüm olan altıncı bölümde; buhurdan, micmer ve mangal başlıkları altında incelenmiştir. Micmer veya buhurdan, içinde tütsü yakılıp etrafa güzel koku yayan kaba denir. Bazen yanan bir mangalın üzerine de toz hâlindeki buhur atılarak, micmer gibi kullanılmaktadır. Pirinç, bakır veya kıymetli madenlerden de imal edilen micmerlerin birçok modeli bulunmaktadır. Osmanlı toplumunda kullanılan micmer modeli ise mangal tipidir. Mangallar, bir yere konularak veya asılarak da kullanılabilir. Dükkânlarda, eğlence meclislerinde, evlerde ve yatak odası konseptinde hem süs hem de güzel koku saçması için kullanılmaktadır.

Şekil 2. Ev eşyaları ile ilgili beyitlerin çalışmamızdaki bölümler bazında yüzyıllara göre dağılımı.

Bu grafik ev eşyaları ile ilgili çalışmamızda kullanılan beyit sayıları üzerine tesis edilmiştir. Bölümler esas alınarak oluşturulan yukarıdaki grafikte; özellikle 16 ve 17. yüzyıllarda aydınlatma araçlarının ve mutfak eşyalarının diğerlerine nispeten beyitlerde

daha fazla kullanıldığı görünmektedir. Bu durumun sebeplerinden biri aydınlatma araçlarından “mum”un beyitlerde çok kullanılmasıdır.

Ev eşyalarının artması, değişmesi ve günümüze kadar yüzlerce yılın geçmiş olması gibi nedenlerle, Osmanlı toplumunda kullanılan ev eşyalarından bazıları unutulmuş veya kullanım fonksiyonları tam olarak bilinemez hâle gelmiştir. Nisyan perdesi altına girmiş olan bu ev eşyaları, yaptığımız bu çalışma ile divanların beyitleri arasından güz yüzüne çıkarılmış ve şairler tarafından bu eşyaların şekil ve kullanım fonksiyonlarıyla ilgili olarak oluşturulan manalar izah edilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan Divan şiirinin anlaşılamadığı veya zor anlaşıldığıyla ilgili yapılmış olan tenkitlerin kaynağının bir kısmı, ev eşyalarının anlam ilişkilerinin ortaya konulmasıyla kesilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmamızın neticelerinden biri de ev eşyaları etrafında oluşan tabirler, tamlamalar, deyimler, atasözleri, âdetler, gelenekler ve gündelik hayat sahneleri gibi unsurların ilk kez bir başlık altında toplanmış olmasıdır. Muhtelif tez ve çalışmalarda, ev eşyalarının sadece birkaç tanesinden sınırlı bir şekilde bahsedilmiştir. Çalışmamızda ise farklı yüzyıllarda, farklı yörelerde yaşamış elliye yakın şairin divanları taranarak her bir ev eşyası, geniş bir kavram çerçevesi içinde ele alınmıştır. Ev eşyaları müstakil düşünülmemiş. Kandil; yağı, fitili ve fanus camı gibi kandilin yardımcı unsurları, bu eşyaların manalarını tamamlayan unsurlar olarak beraberce incelenmiştir.

Ev eşyalarının anlam ilişkileri ve gündelik hayatla bağlantılarıyla ilgili yapılan bu çalışma; çok zengin bir Osmanlı toplumu kültürünü içinde barındıran Divan edebiyatımızın gündelik hayatla olan kuvvetli bağının sağlam temellere dayandığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, M. Ş. (2011). Osmanlı'da Günlük Yaşam Nesneleri. İstanbul: Yem Yayın.
- Açıkgöz, N. (1999). Kahve-nâme. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akdoğan, Y. (Tarihsiz). Ahmedî Divan. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. Erişim tarihi 22 Aralık 2019. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0>
- Akgündüz, A. (2018). Osmanlı Tarih ve Hukûk Istılâhları Kâmûsu. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Akyüz, K. ve diğerleri (1958). Fuzûlî Divanı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (2017). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Aksoyak, İ. H. (2018). Gelibolulu Mustafa Âlî Divanı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. Erişim tarihi 30 Kasım 2019. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0>
- Aksu, C. (2017). Divan Arasında Lutfî Divanı'nın Tahlili. İstanbul: Post Yayın Dağıtım.
- Altınay, A. R. (2014). Lâle Devri. K. ATA (Yay. haz.). İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Anadolu Ajansı. (2020). Aşkın Tarihi Gözyaşı Şişelerinde Saklı. Erişim tarihi 31 Ocak 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/askin-tarihi-gozyasi-siselerinde-sakli/1732847>
- And, M. (2011). 16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arslan, M. (2005). Bursalı İffet Divanı. İstanbul: Kitabevi.
- Arslan, M. (2012). Sâkî-nâmeler. İstanbul: Kitabevi.
- Armutlu, S. (2009). Kelebeğin Ateşe Yolculuğu: Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şem'ü Pervâne Mesnevileri. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Hüseyin Ayan Özel Sayısı, 39(15), 877-909.
- Atik Gürbüz, İ. (2011). Mecmû'a-i Letâ'if, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Atik Gürbüz, İ. (2012). Divan Şiirinin Sevimli Yüzleri Osmanlı Şiirinde Berberler. Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7(3), 233-255.
- Ay, Ü. (2009). Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme. Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi. 2, 117-162.
- Aybet, N. (1987). Fuzûlî Divanı'nda Maddi Kültür. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydemir, E. (2018). Remil İlmi ve Divan Şiirine Yansımaları. Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2(2), 159-180.
- Aydın, E. (2022). Eski Türklerde Gündelik Hayat. İstanbul: Kronik Yayıncılık.
- Aydın, G. (2019). Bosnalı Sâbit Dîvânı'nın Bağlamlı ve İşlevsel Sözlüğü. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ayvazoğlu, B. (2012). Kahveniz Nasıl olsun? Türk Kahvesinin Kültür Tarihi. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Babacan, İ. (2010). Şeyh Gâlib'in Gazellerinde "Vâsûht" Tarzı Aşkın İzleri. Türklük Bilimi Araştırmaları, 28, 57-68.
- Bahadır, S.C. (2013). Divan Edebiyatında şarap ve şarapla İlgili Unsurlar. İstanbul: Kitabevi.
- Başçetinçelik, A (2009). Adana Halk Kültüründe Doğum-Evlenme-Ölüm. Adana: Altın Koza Yayınları.
- Batıslam, D. (2016). Divan Şiirinin Benzetme ve Hayal Dünyasından. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Bayram, Y. (2008). Amasya'ya Vâli Osmanlı'ya Padişah Bir Şair: Adlî Sultân İkinci Bâyezîd Hân-ı Velî (Hayatı, Şahsiyeti, Şairliği, Dîvânının Tenkidli Metni). Amasya: Amasya Valiliği Yayınları.
- Bilgin, N. (2011). Eşya ve İnsan. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Bilkan, A. F. (2011). Nâbî Divanı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bilkan, A.F. (2014). Nâbî Hayatı- Sanatı- Eserleri Bazı Şiirlerinin Açıklaması. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bozkurt, K. (2017). Bâkî'nin Şiirlerinde Tasavvuf, Aşkın Ezelî Boyutu ve Güzellik. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research, 54(10), 22-35.

- Bozkurt, N. (2001). Kandil. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim tarihi 22 Ağustos 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kandil--gece>
- Bozyiğit, E. (2021). Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı (İnceleme- Tenkitli Metin- Nesre Çeviri- Sözlük). Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Bozkurt, N. (2009). Sedefkârlık. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim tarihi 07 Ağustos 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sedefkarlik>
- Ceyhan, Â. (2010). Ahmet Paşa'ya Bir "İsnad" Dolayısıyla Divan Şiirinde Aşkın Niceliği. Kemikli, B. (Ed.), Bursalı Şair Ahmed Paşa ve Dönemi (s.254-272). Bursa: Bursa Büyükşehir belediyesi Yayınları.
- Ceylan, Ö. (2007). Tasavvufi Şiir Şerhleri. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (2017). Necâtî Bey Divanının Tahlili. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çaylı Cankurt, G. (2015). Figanî Divanı Gramatikal İndeksi. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Çeşitli, İ. (2012). Türk Şiirinde (1860-2011) Hz. Peygamber. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çetin, İ. (1993). Derzi-zâde Ulvî (Hayatı Edebi Şahsiyeti ve Divanının Tenkitli Metni). Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Çetindağ, Y. (2015). Mecnûn Kitabı. İstanbul: Kitabevi.
- Çoşkun, M. (2012). Sözü'n Büyüsü Edebi Sanatlar. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Demirel Ş. (2017). Şehrî Dîvânı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Demirkazık, H. İ. (2012). Emrî Divan'ında Âdetler ve Gelenekler. Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 49(9), 49-110.
- Devellioğlu, F. (2013). Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C. (2013). Yeni Tarama Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Durmaz, G. (2021). Tarih Manzumelerinde Laleli Camii. Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(28), 72-83.
- Eco, U. (2018). Tez Nasıl Yazılır. B. Parlak (Çev.). İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Emiroğlu, K. (2011). Gündelik Hayatımızın Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erdem, S. (1992). Buhurdan. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim tarihi 31 Ağustos 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/buhurdan>

- Eren, A. (2016). Klasik Türk Şiirinde 'Ar ve Namus' Kavramı. OÜSOBİAD Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 15(6), 8-22.
- Ergin, M. (1980). Kadı Burhaneddin Divanı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Erkal, A. (2007). Divan Şiirinde Afyon ve Esrar. Erzurum: A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi TAED 33, 25-60
- Erkal, A. (2009). Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl). Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Ersoy, E. (2013). Azizî Divanı. İstanbul: Akademi Titiz Yayınları.
- Ersoy, E. ve Ay, Ü. (2017). Hoca Dehhânî Divanı. Ankara: TÜBA Yayınları.
- Erünsal, İ. (1983). The Life and Works of Taci-zade Ca'fer Çelebi Çelebi with a Critical Edition of his Divan. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Eyüboğlu E. K. (1975). On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler. İstanbul. Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A.Ş.
- Gedük, S. (2017). Suyun iyileştirici Gücü Şifâ Kapları. İstanbul Zeytinburnu Belediyesi Dergisi, 2(2), 358-361.
- Genç, M. (2017). Analarımız neden kaşık düşmanıdır? Erişim tarihi 21 Temmuz 2022. <https://www.aydinyerel.com/2017/10/09/analarimiz-neden-kasik-dusmanidir/>
- Gökçe, F. (2014). Altay Dillerinde Ortak Bir Gramatikal Morfem Zarf-Fiil Eki/Mastar Eki + Gör-} Üzerine. Türkbilig, 27, 1-12.
- Gölpınarlı, A. (2005). Fuzûlî Dîvânı. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Gürsoy, B. (1996) XV. Yüzyıldan İtibaren İstanbul'daki Edebî Muhitlere Genel Bir Bakış: Bilig, 2, 188-202.
- Biokent (2022). Deniz süngerî ne işe yarar? Erişim tarihi 01 Şubat 2022. <https://biokentorganik.com/deniz-sungeri-nedir-ve-ne-ise-yarar/>
- İçli, A. (2019). Harîmî'nin Manzum Mektubu. Türk Dünyası Araştırmaları, 243 (123), 251-278.
- İçli, A. (2019). İşkodralı İbrahim Fehmî Divanı (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım). İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- İmamoğlu, A. H. (2009). Şair-i Mahir Trabzonî Emin Hilmi Efendi Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı. Trabzon: Serander Yayınları.
- İnalcık, H. (2015). Has-bağçede 'Ayş u Tarab, Nedîmler Şâirler Mutrîpler. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- İpekten, H. (1996). Divan Edebiyatında Edebî Muhitler. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- İpekten, H. (2014). Fuzûlî Hayatı-Sanatı-Eserleri bazı Şiirlerinin Açıklamaları. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İpşirli, M. (2003). Mansıb. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim tarihi 16 Ağustos 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mansib>
- Kanar, M. (2011). Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü. İstanbul: Say Yayınları.
- Kaplan, M. (2012). Hikmet Şairi Yûsuf Nâbî. Ankara: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Kaplan, Y. (2009). Sâbit'in Şiirlerinde Atasözleri, Deyimler ve Halk Söyleyişleri, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4(4), 599-635.
- Kaplan, Y. (2009). Sâbit Divanı'nda Mahallîleşme ve 17. Yüzyıl Sosyal Hayat Unsurları, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4(5), 209-248.
- Kaplan, Y. (2010). Türk Hamam Kültürünün Divan Şiirine Yansımaları, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, TAED, 44, 131-155.
- Kaplan, Y. (2012). Emrî Dîvânî'nda Halk Kültürü, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 46, 29-54.
- Kaplan, Y. (2015). Klasik Türk Edebiyatında Hammâmiyyeler. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaca, Derya (2018). Klasik Türk Şiirinde Şem ve Pervane Kullanımları. Journal of International Social Research. 11, 129-146.
- Karahan, A. (1966). Figanî Divançesi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Kaya, H. (2015). Divan Şiirinde Mum, İstanbul: Kitapevi.
- Kayaalp, İ. (1999). Sultan Ahmed Divanının Tahlili. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kayaalp, İ. (2019). Bahtî Dîvânı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Keklik, M. (2017). Osmanlı Toplum Hayatından Beyitlere Yansıyan Birkaç Örnek. Türkiyat Mecmuası, 27(1), 139-169.
- Kılıç, Filiz (2018). Şâhî Dîvânı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Kia, M. (2013) *Daily Life In The Ottaman Empire*. Ö. Özol (Çev.). İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Kiraz, S. (2018). “Lutfî Mahlaslı Bilinmeyen Bir Şairin Divanı ve Divanındaki Tasavvufî İstilahlar- The Diwan of an Unknown Poet Nicknamed Lutfî and the Sufi Terms Used in the Diwan”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- On dokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity*, 45, 329-366.
- Koçu, R. E. (2015). *Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Kubbealtı Lügati. (2020). Sebel. Erişim tarihi 20 Temmuz 2020. <http://www.lugatim.com/s/sebel>
- Kubbealtı Lügati. (2022). Çöven. Erişim tarihi 26 Ocak 2022. <http://www.lugatim.com/s/%C3%87%C3%96VEN>
- Kubbealtı Lügati. (2022). Pervizen. Erişim tarihi 07 Ağustos 2022. <http://www.lugatim.com/s/pervizen>
- Kubbealtı Lügati. (2022). Halı. Erişim tarihi 26 Ağustos 2022. <http://www.lugatim.com/s/hal%C4%B1>
- Kubbealtı Lügati. (2022). Mefreş. Erişim tarihi 28 Ağustos 2022. <http://www.lugatim.com/s/mefre%C5%9F>
- Kurnaz, C. (1995). *Felek. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim tarihi 16 Temmuz 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/felek>
- Karavelioğlu, M. A. (2014). *Şem‘î Dîvânı*. İstanbul: Bilnet Matbaacılık / Biltur Basım Yayın.
- Karavelioğlu, M. A. (2015). *Mecmû‘a-i Kasâ‘id-i Türkiye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Keklik, M. (2021). Adnî’nin Şiirlerinde Tolum Hayatı. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi (Journal of Academic Literature)*, 7(14), 80-114.
- Kurnaz, C. (1996). *Hayâlî bey Divânı’nın Tahlîli*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kurnaz C. ve Tatçı M. (2001). *Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Dîvânı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Kurnaz, C. (2005). *Divan Dünyası*. Ankara: Gazi kitapevi.

- Kurtoğlu, O. (2009). Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneği. *Millî Folklor*, 81(21), 89-99.
- Kurtoğlu, O. (2017). *Lebîb Dîvânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. Erişim tarihi 26 Kasım 2019. e-kitap <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55756,lebib-divanipdf.pdf?0>
- Kut, G. (2000). Bir Şairi Değerlendirmedeki Yöntem: Ortak Malzemenin Kullanılışı ve İfade Şekli. *İlmî Araştırmalar, Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, 10, 169-176.
- Küçük, S. (2017). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. Erişim tarihi 26 Kasım 2019. e-kitap <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0>
- Lecomte, P. (Tarihsiz). *Türkiyede Sanatlar Zeneatlar*. A. Düz (Yay. haz.). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Levend, A. S. (2015). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Lewis, R. (1973). *Osmanlı Türkiye'sinde Gündelik Hayat (âdetler ve gelenekler)*. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Manavi.net (2022). Erişim tarihi 08 Eylül 2022. <http://www.masnavi.net/3/50/tur/2/2061/>
- McGuire, M. A. (2022). *Klasik Ateş Analizi*. T. Özusu (Çev.). Erişim Tarihi 18 Şubat 2022. <http://www.teknikdokum.com/tr/ansiklopedi/klasik-ates-analizi/1386>
- Mengi, M. (1995). *Mesîhî Dîvânı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mengi, M. (1996). *Fuzûlî'nin Şiirini Kalıcı Kılan Bazı Üslup Özellikleri*, *Fuzûlî Kitabı 500.Yılında Fuzûlî Sempozyumu Bildirileri*, s.109-118, İstanbul: İBB Kültür İşleri DaireBaşkanlığı Yayınları
- Mengi, M. (2011). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Merhan, A. ve Şan F. (2016). *Eski Anadolu Türkçesi Notlar ve Metinler*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Mutçalı, S. (1995). *Arapça- Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Nohl, A.M. (2018). *Eşya ve İnsan Bir Pratik İlişkinin Felsefesi, Pedagojisi ve Sosyolojisi*. Ö. Saatçi (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Nutku, Ö. (1993). *Osmanlılar' da Çeyiz Âdeti*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim tarihi 02 Şubat 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ceyiz>
- Oener, Leyla. (2019). *Bosnalı Aleaddin Sâbit Dîvânı'nın Tahlili*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

- Okassava, A. (2019). Şeyhülislâm Yahya Divanı'nda Uyku Kavramının Kullanımı Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Turkish Language and Literature*, 5(2), 207-216.
- Okunak, M. (2005). Hierapolis kuzey Nekropolü (159D Nolu Tümülüs) Anıt Mezar ve Buluntuları. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Okuşluk Şenesen, R. (2011). Türk Halk Kültüründe Bolluk ve Bereketle İlgili İnanç ve Uygulamalarda Eski Türk Kültürü İzleri. *Cyprus International Universiti, folklor/edebiyat*, 66(17), 209-228.
- Onay, A. T. (2013). Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı. C. Kurnaz (Yay. haz.). Ankara: Berikan Yayıncılık.
- Okçu N. (2014). Şeyh Gâlib Dîvânı. Ankara: Özyurt Matbaacılık.
- Oy, A. (1972). Tarih Boyunca Türk Atasözleri. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öcan, N. (1994). Mûsiki. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim tarihi 07 Şubat 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/devran>
- Özer, S. (2006). Nâtıkî Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin-İnceleme). Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Özkan, M. (2013). Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Özkan Bahar, B. (2017). Mesîhî Divanında Sosyal Hayat. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 6(12), 67-81.
- Özkan, Ö. (2007). Osmanlı Toplum Hayatı. İstanbul: Kitabevi.
- Öztekin, Ö. (2004). XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri: Divanlardan Yansıyan Görüntüler. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özkul, Y. (2019). Azmî-zâde Hâleti Dîvânı'nın Tahlili. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Özyaşamış Şakar, S. (2021). Eski Türkiye Türkçesinin Deyimler Sözlüğü. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Pala, İ. (2003). Len Terânî. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim tarihi 26 Ağustos 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/len-terani>
- Pala, İ. (2013). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü. İstanbul: Kapı Yayınları.

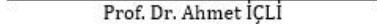
- Pakalın, M. Z. (2004). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, (3 c.). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Parlatır, İ. (2007). Deyimler. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Parlatır, İ. (2014). Fuzûlî Türkçe Divan. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Saraç, M. A. Y. (Tarihsiz). Emrî Dîvânı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. Erişim tarihi 30 Kasım 2019. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10607,emridivanipdf.pdf?0>
- Savran Ö. (2007). Klâsik Türk Şiirinde Süpürge İmgesi. Selçuk Üniversitesi/Seljuk University Fen-Edebiyat Fakültesi/Faculty of Arts and Sciences Edebiyat Dergisi/Journal of Social Sciences, 18, 281-290
- Sefercioğlu, M. N. (1990). Nev'î Divânı'nın Tahlili. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sefercioğlu, M. N. (2002). Divan Şiirinin Gerçek Hayatla Bağlantısı. Güzel, H.Ç.; Çiçek, K. ve Koca, S. (Ed.) Türkler, Osmanlı (s. 664-681). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Serdaroğlu Coşkun, V. (2017). Zâtî Divanı'na Göre 16. Yüzyılda Sosyal Hayat. İstanbul: Sedir Yayınları.
- Sorularlailamiyet. (2012). Soğan sarımsak kokusuna melek gelmez deniyor. Erişim tarihi 31 Ağustos 2022. <https://sorularlailamiyet.com/sog-ve-sarimsak-yemek-mekruh-mudur-sog-sarimsak-kokusuna-melek-gelmez-deniyor-eger-oyleyse-sog>
- Sökmen S. ve Coşkun Çelik B. (2018). Bitlis Etnografya Müzesinde Bulunan Peşkirler Üzerine Bir Araştırma. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(4), 511–517.
- Süleyman N. (2015). Fuzûlî Hayatı ve Eserleri. (M. F. Köksal ve M. Uzun (Yay. haz.). İstanbul: Edebiyat Doğu Kütüphanesi.
- Sümbül Sokak. (2022). Leğenim Damdan Düşmesin. Erişim tarihi 02 Şubat 2022. <https://sumbulsokak.com/legenim-damdan-dusmesin-yayimla-ocak-1-hafta/>
- Şahin, E. (2011). Bâkî Divanı'na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şemseddin S. (2018). Kâmûs-ı Türkî. R. Gündoğdu ve diğerleri (Yay. haz.). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

- Şen, F. M. (2002). Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi Divanı'nda XV ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şentürk, A. A. (1993). Klâsik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler. Türk Dili, 4(7), 175-188.
- Şentürk, A. A. (1999). Osmanlı Şiiri Antolojisi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2016). Osmanlı Şiir Kılavuzu 1. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi OSEDAM.
- Şentürk, A. A. (2017). Osmanlı Şiir Kılavuzu 2. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi OSEDAM.
- Şentürk A.A. ve Kartal A. (2017). Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı tarihi. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanyeri, M. A. (1999). Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1970). Zâtî Divanı Gazeller Kısmı II. Cilt, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992). Hayâlî Beg Divanı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1997). Necâtî Beg Divanı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tarlan, A. N.t (2013). Fuzûlî Divanı Şerhi. Ankara: Akçağ Yayınları. Tekin, Ş. (2017). Eski Türklerde Yazı, Kâğıt, Kitap ve Kâğıt Damgaları. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TDK (2021). Gökten zembille mi indi. Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. Erişim tarihi 15 Temmuz 2021. www.tdk.gov.tr.
- TDK (2022). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. Erişim tarihi 01 Şubat 2022. <https://sozluk.gov.tr/>
- Tekin, F. (2021). Müjdeli Haberler Karşısında Resûlullah (s)'ın Yaklaşım Tarzı. ODÜSOBİAD 11(2), 591-602.
- Tolasa, H. (2001). Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tolasa, H. (2002). 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırmaları ve Eleştirisi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Topaloğlu, B. (2012). Tövbe. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim tarihi 03 Şubat 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tovbe>

- Turan, S. (2009). Divan Şâirlerinin “Zevrak” etrafında oluşturdıkları Benzetme Dünyası. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume, 4(2), 1007-1039.
- Türk, V. ve diğerleri (2015). *Eski Anadolu Türkçesi Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Türkoğlu, S. (2012). *Bekâî Kitâb-ı Kerbelâ (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Uğur, H. D. (2010). *Türk İslam Edebiyatında Âşık ve Zâhid*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Uludağ, E. (2020). Fuzûlî Divânı'nda Siyah Renkli Unsurlar. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute*, 69, 1-60
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Uludağ, S. (1989). *Âl-i abâ*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim tarihi 16 Şubat 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/al-i-aba>
- Uludağ, S. (1994). *Devran*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim tarihi 07 Şubat 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/devran>
- Uludağ, S. (1994). *Devir*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim tarihi 08 Ağustos 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/devir--tasavvuf>
- Üstüner, K. (2014). *Tasavvuf ve Klasik Türk Şiirimiz*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Üzgör, T. (1991). *Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*. Ankara. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Wikipedia, (2002). *Nergis*. *Vikipedi Özgür Ansiklopedi*. Erişim tarihi 18 Ağustos 2022. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Nergis>
- Yalçın, İ. (2010). *Sürme*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim tarihi 14 Ağustos 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/surme>
- Yakar, H. İ. (2009). *Gelibolulu Sun'î Dîvânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yakar, H. İ. (2016). *Divan Şiiri ve Sosyal Hayat*. Bartın Üniversitesi Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu 28-30 Nisan 2016. s.539-552. Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları.
- Yardımcı, M. (2008) *Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Kına*. *Dergi A/232, Folklor/Edebiyat*, 14 (54), 81-95.
- Yarullina Yıldırım, R. (2019). *Kültürel Değerlerin Mikro Dünyası Olarak Sandık İmajı*. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 27(12), 600-610.

- Yavuz, O.ve diğlerleri (2014). Muhibbî Dîvânı. Konya: Palet Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (1998). Adn. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim tarihi 11 Temmuz 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/adn>
- Yazar, S. (Tarihsiz). “XIV.-XV. ve XVI. Yüzyıl Türkçe Divanlarında Yer Alan Arap Meseller (Atasözler)i”. Erişim tarihi 01 Temmuz 2021. www.ayk.gov.tr.
- Yekbaş, H. (2010). Sehî Bey Divanı. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yıldız, Y. (2021). Bitkilerin Adlandırılmasında Benzetmenin Rolü. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 4 (1), 177-187.
- Yılmaz, M. (2013). Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yılmaz, S. (2016). Külhanbeyi Kavramı Üzerine. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 3(8), 47-72.
- Yiğit, A. S. (2018). Nâbî Divanı Sözlüğü (Bağlamalı Dizin ve İşlevsel Sözlük). Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Zülfe, Ö. (2009). On Altıncı Yüzyıl Şairi Selikî ve Şiirleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

EK 1. Orijinallik Raporu

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA
Tarih: 18/11/2022
Tez Başlığı : KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE EV EŞYALARI   Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 355 sayfalık kısmına ilişkin, 30/09/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 14'tür.   Uygulanan filtrelemeler: 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç   2- ☒ Kaynakça hariç   3- ☒ Alıntılar hariç/dâhil   4- ☒ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç   Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.   Gereğini saygılarımla arz ederim.   18/11/2022 ve İmza   Adı Soyadı: Levent SARIÇOBAN   Öğrenci No: 17201100002   Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı   Programı: Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı   Statüsü: ☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora
<u>DANIŞMAN ONAYI</u>   UYGUNDUR.   Prof. Dr. Ahmet İÇLİ

EK 2. Etik Komisyon Muafiyeti Formu

	ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih: 18/11/2022	
Tez Başlığı: KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE EV EŞYALARI Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam: 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır. 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. Tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.	
18/11/2022 ve İmza	
Adı Soyadı: Levent SARIÇOBAN Öğrenci No: 17201100002 Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Programı: Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Statüsü: ☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora	
<u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u> _____ Prof. Dr. Ahmet İÇLİ Detaylı Bilgi: https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002003 Telefon: 0-4782117522 Faks: 0-4782117523 E-posta: sbe@ardahan.edu.tr	

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Levent SARIÇOBAN

Doğum Yeri ve Tarihi :

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Eskişehir Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi

Yüksek Lisans Öğrenimi : Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Eski Türk Edebiyatı)

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri : Sarıçoban, Levent. "06 MİL Yz A 2811-2 KAYIT NUMARALI ŞİİR MECMUASI İNCELEMESİ". Batman Üniversitesi İslami İlimler Hakemli Dergisi 3 / 2 (Aralık 2019): 51-71.

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler : Kasimî Mecmuası

Çalıştığı Kurumlar : Artvin Çoruh Üniversitesi

İletişim

E-Posta Adresi :

Tarih : 12.10.2022

